شرۆڤەکرنا گوتارێ

Discourse Analysis

د.شێرزاد سەبری عەلی

سەرنامەیێ نامە نامێ ئەالله بێ نامێ وی نا تەمامە واللە

ژ وەشانێن پەرتووکخانەیا موکسی (ژمارە: ۱۲)

* پەرتووك: شرۆڤەکرنا گوتارێ
* نڤیسین: د. شێرزاد سەبری عەلی
* بەرگ: کڤان نەسرەددین
* دیزانا ناڤەرۆکێ: هەوار سدقی
* چاپ و وەشان: پەرتووکخانا موکسی
* ژمارا سپاردنێ: / / -D
* دانە: ۵۰۰
* چاپا ئێکێ ۲۰۲۱

هەمی ماف د پاراستینە بۆ نڤیسەری و پەرتووکخانەیا موکسی، ب چ رەنگان رێکی نادەین ئەڤ بەرهەمە ب شێوێ pdf یان دەنگی بهێتە بەلاڤکرن.

پرۆژەیێ موکسی - ت: ۰۷۵۰٤۵۷۵۷۳۳

پێشکێشکرن:

١- بۆ هەر شەهیدەکێ خوینا خۆ گوری ئاخا کوردستانێ کری.

٢- دایك و بابێن هێژا.

٣- دایکا ڕەندێ و هەر دوو کچێن من:(ڕەند و تۆلین)

٤- خویشك و برایێن من.

٥- هەمی هەڤالێن من.

سوپاسی

سوپاسی بۆ:

١- خودایێ مەزن، کو شیان داینە من، کو من شیای ئەڤێ پەرتووکێ بۆ قوتابییێن مە ییّن خۆشتڤی ب دوماهیك بهینم.

٢- مامۆستا و برایێ عەزیز(م.سیپان سەعید شەرۆ)، کو هاریکارییا من د وەرگێڕانا ژێدەرێن ئینگلیزیدا کری.

٣- (م.بەیار نجیب محمد أمین)، کو زۆر ل گەل من ماندیبووی، د ئەوێ پێداچوونا زمانیدا یا ئەوی بۆ ئەڤێ پەرتووکێ کری. کو گەلەك شاشی و هەلە دیارکرینە و ڕاستڤە کرینە.

٤- هەر دوو قوتابییێن خۆشتڤی (م.شۆرەشڤان عادل ئەحمەد) و (م.بدرالدین عبدالکریم قادر) کو پێداچوون د ئەڤێ پەرتووکێدا کرین و تێبینی و زانیارییێن زمانی و زانستی ییّن گرنگ داینە من.

پێشەکی

شرۆڤەکرنا گوتارێ بیاڤەکێ گرنگ و نوییە ژ بیاڤێن شرۆڤەکرنا زمانی و یێ تایبەتە ب شرۆڤەکرنا دەق و گوتارێ. ل ئەوی دەمی شرۆڤەکرنا گوتارێ ب زمانیڤە پابەند دبیت، ل دەمێ ژ ڕوانگەها زمانیڤە ڤەکۆلینێ ل گوتارێ دکەت. ئەڤ بیاڤە زاراڤێ گوتارێ ل سەر زاراڤێ دەقی دئێخیت. ئانکو گوتار کەرەستەیێ شرۆڤەکرنا ئەڤی بیاڤییە. هەر وەکو ژ ناڤێ ئەوێ دیار، کو شرۆڤەکرنا گوتارێیە.

ئەڤ بیاڤە هێدی هێدی وەکو ئاستەکێ زمانی یێ لێدهێت. مل ب ملێ فۆنەتیك و فۆنۆلۆجی و مۆرفۆلۆجی و سینتاکس و سیمانتیك و پراگماتیکێ.

ئەڤ پەرتووکە ل سەر دوو پشکان هاتییە دابەشکرن. پشکا ئێکێ ب ناڤێ شرۆڤەکرنا گوتارێیە، کو تێدا هەول هاتییە دان. شرۆڤەکرنا گوتارێ ژ لایێ جۆراوجۆرڤە بهێتە ناساندن و پشکا دووێ یا تەرخانکرییە بۆ شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ. د ئەڤێ پشکێدا هەولەك هاتییە کرن، باس ل تێگەهـ و بنەما و رێباز و چارچۆڤێ ڤەکۆلینا ئەڤی بیاڤی هاتییە کرن.

ئەڤ پەرتووکە هەر چەوا هاتبیتە نڤێسین، ژ کێماسییان یا ڤالا نینە، لەوا هیڤییا من ژ نڤێسەر و ڤەکۆلەرێن مە یێن هێژا ئەوە، ئەگەر تێبینی و ڕوهنکرن و ڕەخنە ل سەر ئەڤێ پەرتووکێ هەبن، مە پێ ئاگەهداربکەن و ب چاڤەکێ مەزن دێ ل تێبینییێن ئەوان نێرِم و د چاپا د دویڤدا دێ مفای ژێ وەرگرین.

ئارمانجا من ژ نڤێسینا ئەڤێ پەرتووکێ ئەوە هەر چ نەبیت پەرتووکەکا دی د ناڤ پەرتووکخانەیا کوردیدا بهێتە زێدەکرن و قوتابی و برا و خویشکێن مە یێن دەرچوویێن پشکا زمانێ کوردییێ وەکو ژێدەرەك مفایێ ژێ ببینن.

ل دوماهیکێ پێدڤییە ئەوێ چەندێ بێژم، داخوازا مە ژ خودێ مەزن ئەوە، کو خودێ خێرا ئەوێ پشتی ژیانا دونیایێ بگەهینیتە من.

ناڤەرۆك

بابەت	لاپەر
پشکا ئێکێ: شرۆڤەکرنا گوتارێ	١٣
–چەمکێن دەق و گوتارێ	١٣
أ–دەق–Text	١٣
–ئەرکێن دەقی	١٦
–واتایا دەقی	١٧
–تێگەهشتنا دەقی	٢٠
–کەرەستەیێن دەقی	٢٣
ب–گوتار–Discourse	٢٤
١–پەیوەندی د ناڤبەرا دەق و گوتارێدا	٢٧
٢–جوداهی د ناڤبەرا دەق و گوتارێدا	٢٧
–بنەماییێن گوتارێ	٢٩
–پێکهاتێن گوتارێ	٢٩
–ئەرکێن گوتارێ	٣٠
–جۆرێن گوتارێ	٣٢
–یاساییێن گوتارێ	٤١
–ستراتیجیەتێن گوتارێ	٤٥
–ڕەهەندێن گوتارێ	٤٩
–نیشانێن گوتارێ	٥٢
–ڕێکێن ڕێکخستنا گوتارێ	٥٦

–سینتاکس یان ڕێزمانا گوتارێ ٥٨
–سیمانتیك و پراگماتیکا گوتارێ ٦٠
أ–سیمانتیکا گوتارێ ٦٠
ب–پراگماتیکا گوتارێ ٦١
–گوتار و پەیوەندیکرنا نەواژەیی ٦٥
–چەمکێ شرۆڤەکرنا گوتارێ ٧٠
–کورتییەکا مێژوویی ل دۆر شرۆڤەکرنا گوتارێ ٧٥
–سەرهلدانا شرۆڤەکرنا گوتارێ ٧٦
–شرۆڤەکرنا گوتار و زانستێن دی: ٧٧
١–شرۆڤەکرنا گوتارێ و زمانڤانی: ٧٨
أ–شرۆڤەکرنا گوتارێ و زمانڤانییا دەقی ٧٩
ب– شرۆڤەکرنا گوتارێ و واتاسازی ٨٥
ج– شرۆڤەکرنا گوتارێ و پراگماتیك ٨٩
د– شرۆڤەکرنا گوتارێ و زمانڤانییا جڤاکی ٩٥
ھ–شرۆڤەکرنا گوتارێ و ئەنترۆپۆلۆجی ٩٧
٢–شرۆڤەکرنا گوتارێ و شێوازگەری ٩٩
٣– شرۆڤەکرنا گوتارێ و ڕەوانبێژی ١٠٠
٤–شرۆڤەکرنا گوتارێ و ڕەخنەیا ئەدەبی ١٠١
٥–شرۆڤەکرنا گوتارێ و ڤەگێڕان ١٠٤
٦–شرۆڤەکرنا گوتارێ و ناسنامە ١٠٧
–قوتابخانەیێن زمانی و شرۆڤەکرنا گوتارێ ١١٣
–میکانزمێن شرۆڤەکرنا گوتارێ ١١٥
– پەیوەندی یان دابەشکرن د ناڤ گوتارێدا ١٢١
–پێنگاڤێن ھاریکار ژبۆ شرۆڤەکرنا گوتارێ ١٢٢

–ئارمانج ژ شرۆڤەکرنا گوتارێ ١٢٧
–ئاستەنگێن شرۆڤەکرنا گوتارێ ١٢٩
–شرۆڤەکرنا گوتارێ و دەوروبەر ١٣٠
أ–دەستپێك ١٣٠
ب–پێناسەیا دەوروبەری ١٣٢
ج–جۆرێن دەوروبەری ١٣٣
د–ڕۆڵێ دەوروبەری د شرۆڤەکرنا گوتارێدا ١٣٧
–ڕەگەزێن شرۆڤەکرنا گوتارێ: ١٤٠
ئێك–ڕەگەزێن زمانی: ١٤١
أ–پێکڤەگرێدان ١٤١
ب–کوهێرنس ١٥٠
ج–هەڤدەقی ١٥٤
د–دەوروبەرێ دەقی ١٥٦
دوو–ڕەگەزێن پەیوەندیکرنێ ١٥٨
١–مەبەستداری ١٥٨
٢–ڕزامەندی ١٥٩
٣–چاڤدێرییا هەلویستی ١٥٩
٤–ڕاگەهاندن ١٦٠
٥–دەوروبەری زانینێ ١٦١
سێ–ڕەگەزێن ناڤەرۆکێ ١٦١
١–نەریتێن تایبەت ١٦٢
٢–باوەری ١٦٣
٣–تێگەهـ ١٦٥
٤–گریمانەکرن ١٦٧

٥–زانین ١٦٨
–بابەتێن گوتارێ: ١٧٠
١–ڕازیکرن ١٧١
٢–زێدەبێژی ١٩٠
٣–سۆز ١٩٥
٤–میتافۆر ١٩٩
٥–ئەرگومێنت ٢٠٤
٦–گشتگیرکرن ٢١٥
٧–گەفکرن ٢١٧
٨–پەسن ٢٢٣
٩–هۆشداری ٢٣٣
١٠–سۆزدان ٢٣٨
١١–هەلەکاری ٢٤١
پشکا دووێ: شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ ٢٤٥
–چەمکێ شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ ٢٤٥
–چارچۆڤێ تێگەهی و تیۆری ٢٥٠
–بنەمایێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ .....
–مەرجێن هژمارتنێ ب شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ ٢٥٥
–(نورمان فیرکلف) و شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ ٢٥٥
–گرنگییا شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ ٢٥٦
–لایەنێ ڤەکۆلینێ د شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێدا ٢٥٧
–شرۆڤەکرنا گوتارێ و شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ ٢٥٨
–شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ و شرۆڤەکرنێن دی ٢٦٠
–ئارمانجێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ ٢٦١

–ئەو چییە شرۆڤەکرنا گوتارێ دکەتە ڕەخنەیی؟ ٢٦٤
–بنەرەتێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ٢٦٥
– شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ و زانستێن دی ٢٦٧
–ڕەخنەگرتن ل ڕێبازا شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ٢٦٧
–پشتەڤانیکرن ل شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ٢٦٩
–ڕێبازێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ: ٢٧٠
١–شرۆڤەکرنا گوتارا ڕێکخستی ٢٧٠
٢–ڕێبازا سۆسیۆئیدراکی ٢٧١
٣–ڕێبازا مێژوویی بۆ گوتارێ ٢٧٤
٤–ڕێبازا زمانڤانییا گرۆپی ٢٧٥
٥–ڕێبازا بکەرێ جڤاکی ٢٧٥
٦–ڕێباز دیالێکتیکی پەیوەندی ٢٧٦
–هێز و دەستهەلات و هەژمۆن ٢٧٨
–ئایدۆلۆجیا ٢٨٨
–هێزا میهەنی و دەزگەهی ٢٩٧
–نەژاد و ڕەگەزپەرستی ٢٩٨
١–هەر دوو تێگەهێن(ڕەگەزپەرستی و نەژاد) ٢٩٩
٢ –ڕێبازێن گوتارا شرۆڤەکاری بۆ ڕەگەزپەرستییێ ٣٠١
–گوتار و جێندەر ٣٠٣
–گوتارا زارۆکی ٣٠٥
–گوتارا دانعەمری ٣٠٨
–گوتارا ڕاگەهاندنێ ٣٠٩
–گوتارا سیاسی ٣١٧
–شرۆڤەکرنا گوتارێ د چارچۆڤەیێ یاساییدا ٣٣٣

–شرۆڤەکرنا گوتارێ د چارچۆڤەیێ گەهاندنا ساخلەمیدا ٣٤٥
– گوتار و ئایین..... ٣٥١
– گوتار د چارچۆڤەیێ پەروەردەییدا ٣٦١
–شرۆڤەکرنا گوتارا میژوویی ٣٧١
–گوتارا سینەمایی ٣٧٦
–گوتارا کارگێری ٣٨٧
لیستا ژیدەران ٣٩٥

پشکا ئێکێ: شرۆڤەکرنا گوتارێ

–چەمکێن دەق و گوتارێ

أ–دەق–Text:

دەق یەکەیەکا تێکرستییە و پێکڤەگرێدانا ئەوی ب ڕێکا چەند پەیوەندییان د ناڤبەرا کەرەستەیێن هەر سێ ئاستێن سینتاکس و سیمانتیك و پراگماتیکێدا ب دەستڤە دهێت. ئەڤەژی ئەوێ چەندێ بۆ مە دیاردکەت، کو ڤەکۆلینا دەقی د شیاندایە ژ ڕوانگەهێن جوداجوداڤە بهێتە ئەنجامدان.

پێناسەکرنا دەقی ئاریشەیێن مەزن د ڤەکۆلینێن زمانییێن نویدا دئازرینیت، بەلێ ژبەرکو هەبوون و ئامادەبوونا دەقی د ژیانا مە یا ڕۆژانەدا گەلەکە، هەتا پلەیەکا وەسا کو دبیتە تشتەکێ بەدیهی، کو پێدڤی ب دەستنیشانکرنێ نەبیت. زەحمەتییا پێناسەکرنا دەقی بۆ هەمەجۆرییا پیڤەرێن پێناسەکرنێ و جیاوازییا دیتن و ئارمانجێن دەقی درڤڕیتەڤە. زێدەباری هندێ، کو د شیانا دەقیدا هەیە ژ گەلەك ڕوانگەھ و دیتنانڤە ڤەکۆلین لێ بهێتە کرن، هەروەسا ل گەل هەبوونا زەحمەتییا دانانا سنووران بۆ دەقی ژ ئالییێ درێژی و تایبەتمەندییانڤە. د ئەڤی بیاڤیدا، ئەرێ ئەم دشێین ئێك ڕستەیێ وەکو دەق بهژمێرین؟ ئەرێ دەق ب تنێ یێ نڤێسییە یان چێدبیت دەق یێ زارەکی ژی بیت؟ ئەرێ ئەم ب تنێ دشێین پشتبەستنێ ب سیستەمێ زمانی بکەین یان د شیاندا هەیە سیستەمێن دییێن هێمایان بهینینە د ناڤ تێگەهێ دەقیدا و بەشداریێ بۆ پێکهینانا واتایێ وەکو وێنەیان ل گەل زمانی بکەت؟ ئەڤ چەندا ل سەری زەحمەتییەکا مەزن ئێخستییە د ڕێکا پێناسەکرنا دەقیدا (مجدي الجوادي، ٢٠١٩، ١٣). هەر وەکو(ئوزوالد دیکرۆ و جان ماری شافار) ئاماژە ب ئەڤێ چەندێ دای و ئەو دبێژن: تێگەهێ دەقی یێ بەرفرەهە د بکارهینانێدا د چارچۆڤەیێ زمانڤانی و ڤەکۆلینێن ئەدەبیدا، کو هندەك دەقی پابەند

دکەن ب گوتارا نڤێسیڤە و ب ئەدەبیڤە گرێددەن و هندەك دی دبینن، کو هەڤواتایە بۆ گوتارێ و هندەك ژی سنووری ئەوێ بەرفرەھ دکەن و بەرەڤ سیمیۆلۆجیاییڤە دبەن و ل سەر دەقێ فلمی و دەقێ مۆزیکێ...هتد دئاخڤن (أزوالد دوكرو و جان ماري شافار، ٢٠١٠، ٥٠١).

ب دیتنا (ڕیکۆر)ی دەق یەکەیەکا نڤێسییە و ب دیتنا (باتریك شارودو و دومینیك منغو)ی دەق ب تنێ ئاماژەیێ ب نڤێسینێ ناکەت، بەلکو تشتێ زارەکی ژی ب خۆڤە دگریت (باتريك شارودو و دومينيك منغو، ٢٠٠٨، ٥٥٣). هەر د ئەڤی بیاڤیدا(ڤان دایك) دبێژیت: دەق بریتییە ژ هەر ڕێزبەندییەکێ ژ ڕستەیان، ب مەرجەکی پەیوەندی د ناڤبەرا ئەڤان ڕستەیاندا هەبیت، کو دبیت دەق یێ نڤێسی بیت یان یێ زارەکی بیت و ڕستە ئالاڤەکە، کو دەق ب ڕێکا ئەوێ دروستدبیت(محمود عكاشة، ٢٠٠٥، ٤٤).

د چارچۆڤێ دەقیدا چەند ڕەگەز و بابەتەك پێکڤە کۆمدبن، کو بریتینە ژ: هەلبژارتنا ئەرگومێنتان و دارشتن ب پەیڤان و ڕێکخستنا پشکان یان پلانا دەقی(باتريك شارودو و دومينيك منغو، ٢٠٠٨، ٥٥٣).

ل دویڤ دیتنا (شتیفان هابشاید)ی، دەقی دوو سیمایێن سەرەکی هەنە، کو بریتینە ژ:

١–دەق ب ئەوێ وەسفێ، کو یەکەیەکا خواندنێیە: هەتاکو تاکەکەسەك بشێت پێکهات و واتایا ئەوی دیاربکەت، ب تایبەتی ل دەڤ بسپۆرێن دەقناسییێ(زانستێ دەقی)، پێدڤییە ئاسۆیێن نەسروشتی ل سەر ژیانا ڕۆژانە وەربگریت، ئەوژی ب پشتبەستن ل سەر زانیارییێن بەردەست و باوەرپێبوون و نموونەیێن دووبارەکری د دەقێن پەیوەندیکرنا ڕۆژانە و نڤێسیدا.

٢–ئیشارەت و هەیکەلێ دەقی: ئاشکەرایە، کو بەرهەمهێنەرێ دەقی، پێرابوون و ئالاڤ هەنە، کو ب ڕێکا ئەوان ئەو دشێت کەسێن دی تێبگەهینیت و مەبەستا خۆ ژ کردەیا زمانی د ناڤ دەقیدا ڕوهنبکەت. ژبۆ تێگەهشتنا ئارمانجا بەرهەمهێنەرێ دەقی، پێدڤییە ل سەر خواندەڤانی یان گوهدارێ دەقی ب وەرگرتنا ئیشارەت و پەیڤ و ڕستە و شێوە و وێنەیێن هەمەجۆر ئەوێن گرێدای ب دەقیڤە ڕابیت، زێدەباری بەرچاڤوەرگرتنا هەلویست و حالەتێ دەق تێدا. هەروەسا بەرچاڤوەرگرتنا زانیارییێن گشتی یێن پێشوەخت ئەوێن

ل دەڤ گوهـداری یـان خودانـدەڤانی هـەین، ل گـەل بەرچـاڤوەرگرتنا ئـەو زانیـاریییێن ڤەگوهاستی ل دەمێ دەق دهێتە پێشکێشکرن(شتيفان هابشايد، ٢٠١٣، ٤٣–٤٤).

دەق ژ ئـالییێ زمانیڤـە دهێتـە تێگەهشـتن، کـو یەکەیـەکا زمانییـە، بـەلێ سـەبارەت زانـایێن ئـەدەبی، دەقـێن ئـەدەبی دبنـە ژانـرێن ئـەدەبی. وەکـو: شـعر و ڕۆمـان و چیرۆکێ...هتد(زتسيسلاف واورزنياك، ٢٠٠٣، ٥٣).

هەر چەندە پێناسەکرنا دەقی یا ب سانەهی نینە، چونکی ژ گەلەك ئالی و زانستانڤە ڤەکۆلین ل سەر دهێتە ئەنجامدان، بـەلێ ل گـەل هنـدێ ئـەڤ چـەندە نەبوویـە ئەگـەر، کـو زمانڤان پێناسەیا دەقی نەکەن، بـەلکو هـەر ئێکـی ژ ئـەوان ل دویـڤ تیـۆر و دیتنـێن خـۆ پێناسەیا دەقی کرییە.

ل خوارێ دێ هـەول هێتـە دان، چـەند پێناسـەیەك ژ لایـێ زانـایێن زمانیڤـە، کـو بـۆ دەقی کرینە، بهێنە دەستنیشانکرن. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

١–(براين بالتريج) د پێناسەکرنا دەقیدا دبێژیت: دەق بریتییە ژ بەشەکێ ئاخڤتنا زارەکی یان نڤێسی(براين بالتريدج، ٢٠١٨، ٢٨٦).

٢–(هیلمسیلف) د پێناسەکرنا دەقیـدا دبێـژیت: دەق پرۆسێسـە، بریتییـە ژ پێکڤەگرێدانا زمانی ب ئەوێ وەسفێ، کو سیستەمەکە.

٣– ب دیتنا (هـاریس)ی دەق بریتییـە ژ دویڤئێکهاتنـەکا گەلـەك ژ ڕستەیان، کـو خـودان دوماهیکە.

٤–(هلبش) ل دۆر پێناسەیا دەقی دبێژیت: دویڤئێکهاتنەکا پێکڤەگرێدایە ژ ڕستەیان.

٥–(ئیزنبرج) دبێژیت: دەق بریتییە ژ دویڤئێکهاتنـا ڕسـتەیان، کـو ب ڕێکـا ئـالاڤێن دەقـی پێکڤە دهێنە گرێدان.

٦–(هارفج) ل دۆر پێناسەیا دەقی دبێژیت: دەق بریتییە ژ دویڤئێکهاتنەکا هەمەجۆر، کـو ب ڕێکا ڕێزبەندییا جهناڤێ لکاو بۆ یەکەیێن زمانی ب دەستڤە دهێت.

٧–ب دیتنا(ڤان دایك)ی دەق بریتییە ژ ڕوی یان پێکهاتا سەرڤە، کو پێکهات یـان ڕویـێ ژ ناڤدا ئەوێ هانددەت یان ئاڕاستە دکەت(زتسيسلاف واورزنياك، ٢٠٠٣، ٥٣–٥٦).

٨–ب دیتنا (زتسیسلاف واورزنیاك)ی دەق پێکهاتەیەکا زمانی، ئاسۆیی، خودان دوماهییە، کو ل دویڤئێکهاتنا ڕستەیان و پێکڤەگرێدانا ئەوان د دەقیدا پشتبەستنێ ل سەر لایەنێ واتایی و پێکڤەگرێدانێن سینتاکسی دکەت(زتسیسلاف واورزنیاك، ٢٠٠٣، ٦٠).

٩–(پۆل ڕیکۆر)دبێژیت: دەق بریتییە ژ هەر گوتارەکا پابەندکری ب نڤێسینێڤە، ئانکو ل دەمێ گوتار دهێتە نڤێسین دبیتە دەق(بول ریکور، ١٩٨٨، ٣٧–٣٨).

١٠–(بول بیکر و سیبونیل ئیلیج)دبێژن: دەق بریتییە ژ هەر پارچەیەکا زمانی، کو یا خودان واتا بیت(بول بیکر و سیبونیا ایلیج، ٢٠١٨،١٤٥) .

١١–(فایەرکلۆ) ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو دەق کریارەکا زمانییە، کو دوو پرۆسێس تێدا هەنە. ئەوژی ئەڤەنە: تێگەهشتنا ڕەخ و دۆر و نواندنا ئەوییە(Fairclough,١٩٩٥,٤).

هەر چەندە د کەڤندا وەسا زانایێن دەقی، دەق پێناسەدکر، کو یەکەیەکا زمانییە بریتییە ژ دویڤئێکهاتنا چەند ڕستەیان و بەرڤ دوماهیکێڤە دچیت، بەلێ(باتریك شارودو و دومینیك منغو) ئاماژەیێ ب هندێ ددەن، کو دەق ناهێتە پێناسەکرن ژ لایێ درێژییێڤە، کو مەرجە چەند ڕستەیەك بکەن، بەلکو دبیت ڕستەیەك یان دەربڕینەك...هتد دشێت ببیتە دەقەك. وەکو:(جگارە کێشان قەدەغەیە.)،(بۆ فروتنێیە.)...هتد(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٥٥٣). ئانکو دەق یەکەیەکا زمانییە، کو پەیامەکێ دگەهینیت، مەرج نینە ژ کۆمەکا ڕستەیان پێکهاتبیت، بەلکو دبیت چەند ڕستەیەك بن یان ئێك ڕستە بیت یان گرێیەك یان پەیڤەك بیت یان چەند پەیڤەك بن.

–ئەرکێن دەقی:

(برنکر و سیلرز و بوسمن)ی د هەولدانا خۆدا بۆ دیارکرن و ڕوهنکرنا کردەیێن ئاخڤتنێ و ب ڕێکا ئەوێ چەندێ، پێنج ئەرکێن سەرەکی بۆ دەقی دەستنیشانکرینە، کو ئەڤەژی ل دویڤ جۆرێن دەقان دمینیت، ئەو ئەرك ژی بریتینە ژ:

١–دەقێن هەوالان، ب ئەرکێ ڤەگوهاستنا زانیارییان ل دۆر جیهانا مە ڕادبیت.(وەکو دەقێن هەوالێن ڕۆژنامە و گۆڤاران).

٢–دەقێن بانگەشە و گازیکرنێ، ب ئەڤان ئەرکان ڕادبیت:(گوهۆرینا ڕا و بۆچوونان) یان (ئاڕاستەکرنا مرۆڤی کو هزرێ ل سەر تشتەکی بکەن) یان (ئاڕاستەکرنا مرۆڤی بەرەڤ هەستان) یان (پالدانا ئەوان کو هزرێ د کارەکیدا بکەن) یان (کڕینا کەلوپەلەکێ دیارکری).(وەکو دەقێن ڕیکلامێن بازرگانی).

٣–دەقێن پێگیریکرنێ، ب ئەرکێ پێگیریکرنا کەسی ب کارەکیڤە یان پێگیریکرن ب گریبەستەکێڤە ڕادبیت.(وەکو ڕاگەهاندنا گرێنتییێ یان حالەتەکی).

٤–دەقێن پەیوەندیکرنێ، ب ئەرکێ ئافراندنا پەیوەندییا ل گەل وەرگری و بهێزکرنا ئەوان ڕادبیت.(وەکو دەقێن نامەیێن پیرۆزباهیکرنێ یان برۆسکان یان کارتێن پیرۆزباهییان).

٥–دەقێن ڕاگەهاندێ، ب ئەرکێ دروستکرنا ڕاستییەکێ یان حالەتەکێ جڤاکی یان ئەنجامدانا کریارەکێ ب ڕێکا ئالاڤێن دارشتنێ یان دەربڕینەکا جێگیر ڕادبیت. (وەکو باوەرنامەیا دامەزراندنێ یان باوەرنامە یان فەرمانەکا نڤێسی بۆ دانانا کەسەکی ل سەر پۆستەکی)(شتیفان هابشاید، ٢٠١٣، ٤٧–٤٨).

–واتایا دەقی:

شرۆڤەکرن و ڕوهنکرنا واتایا دەقی ب تنێ پشتبەستنێ ب ئالاڤێن زمانی ناکەت، بەلکو ب ئالاڤێن نەزمانی ژی دکەت. ئانکو ل ئەڤێرێ بۆ مە دیاردبیت، کو واتایا دەقی ب تنێ ب ڕێکا واتاییێن فەرهەنگی و ڕێزمانی ڕوهننابیت، بەلکو دەوربەر ڕۆلەکێ کارا و ئەکتیڤ د دیارکرنا لایەنێن دی یێن ڤەشارتی یێن واتایا دەقیدا دبینیت، کو ئەڤەژی ئەوێ چەندێ بۆ مە دیاردکەت، کو سیمانتیك و پراگماتیکا دەقی هەنە[1].

ئانکو د دەقیدا دوو واتا هەنە. ئەوژی واتایا ئاشکەرا و واتایا ڤەشارتینە. ئەڤجا هەتاکو ئاخڤتنکەر یان نڤێسەر بشێت واتایێ ب شێوەیەکێ گونجای ڤەبگوهێزیت، نابیت ئەو ڕابیت هەمی واتایان ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ ڤەبگوهێزیت، چونکی هەلویست و

---

[1] ژبۆ هندێ داکو ئەڤ بابەتە دووبارە نەبیتەڤە، مە ل ئەڤێرێ ب کورتی باسکرییە و ب درێژی ل دوماهیکا ئەڤێ پشکێ ل سەر ڕاوەستاینە.

بابەت دخوازیت، کو هندەك جاران ب شێوەیەکێ ئاشکەرا و هندەك جاران ب شێوەیەکێ ڤەشارتی دەربڕینێ ژ ئەوێ واتایێ بکەت، ئەوا هەلویست و بابەت تێدا دهێنە ڕەنگڤەدان. ئانکو واتایەك هەیە، کو ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ دەربڕین ژێ دهێتە کرن. د ئەڤی حالەتیدا واتایا دی ب ڤەشارتی دمینیت و بەرۆڤاژی و ب ئەڤی ڕەنگی ئەڤ هەر دوو واتایە د ناڤ دەقیدا ڕۆلێ خۆ دبینن. ل خوارێ دێ هەول هێتە دان ب کورتی ئەڤ هەر دوو جۆرێن واتایێ بهێنە نیشاندان:

١–واتایا ئاشکەرا:

واتایا ئاشکەرا ئەو واتایە، ئەوا دچیتە د ناڤ بیاڤێ واتاسازییێدا، چونکی دەوروبەری وەرناگریت. ئەو واتایە ئەوا ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ دهێتە پێشکێشکرن، چونکی پشتبەستنێ ب پێکهاتەیا ڕستەیێ دکەت، ئانکو ڕێزبوونا پەیڤان د ناڤ پێکهاتەییدا.

د ئەڤی جۆرێ واتاییدا ڕویێ ژ دەرڤە و ڕویێ ژ ناڤدا یێ ڕستەیان ئێکودوو دگرن، ئەڤ چەندە دبیتە ئەگەر، کو د ئەڤێ واتاییدا، مەبەستا ئاخڤتنکەری ب ئاشکەرایی بهێتە دەربڕین و هەمی تاکەکەسێن جڤاکی د واتایا ئەوان ڕستەیان بگەهن. ئەڤجا ئەو واتا د هەر جۆرەکێ ڕستەییدا: (ڕاگەیاندن، فەرماندان، پرس) بیت(شێرزاد سەبری عەلی،٢٠١١، ١٣٩).

ب دیتنا (ئامینۆدین)ی دەربڕینا خواندنا ڕێزان، ئانکو خواندنا تێگەهشتنا دەربڕینا نڤێسییە و دەربڕینا خواندنا د ناڤ ڕێزاندا، واتایا ئەوێ ئەوە تێگەهشتنا واتایا ڤەشارتی د ناڤ ئەوان ڕێزاندا یا بەرزەیە و ئەڤ چەندە دشێت ببیتە پیڤەر بۆ ژێکجوداکرنا واتایا ئاشکەرا و واتایا ڤەشارتی(Aminuddin,١٩٨٥,٩٢). ژ ئەڤێ دیتنێ دیاردبیت، کو واتایا ئاشکەرا پشتبەستنێ ب پێکهات و ڕێزبوونا کەرەستان د ناڤ ڕێزاندا ددەت و گوهە نادەتە ئەوێ چەندێ کا ئاخڤتنکەری یان نڤێسەری بۆ چ مەبەستەکێ و ب چ نیاز و بهانەیەکێ ئەو چەندە گوتییە. ئانکو چ مەبەست و واتایەك د ڕویێ ژ ناڤدا یێ ڤەشارتی نینە، بەلکو کا چ هاتییە گوتن، ئەو دبیتە واتایا پێکهاتێ. وەکو:

–" سەفین لە بن دێ و یەکێتی لە بن نایێ." (تەلەڤزیۆنا گەلی کوردستان، کەنالێ دهۆك، ٢٠١٠/٣/٤).

ئەڤ پێکهاتەیا ل سەری، واتایا ئەوی یا ئاشکەرا ڕاگەهاندنا جەماوەرییە ب هندێ، کو ئێکەتی نیشتمانی کوردستان چ جاران ژبن ناچیت، کو ژ ئەنجامێ ڕێزبوونا ئەوان پەیڤێن د ناڤ پێکهاتەیێدا ب دەستڤەهاتییە، کو بریتینە ژ (سەفین+ له بن+ دێ+ و + یەکێتی+له بن+نایێ).

٢–واتایا ڤەشارتی–Implied meaning:

واتایا ڤەشارتی ئەو واتایا مەبەست پێ هەی یان ئەو واتایە ئەوا دهێتە ڤەگوهاستن، بەرۆڤاژی ئەوا ب شێوەیەکێ ئاشکەرا یان حەرفی دهێتە گوتن، ئەوژی ب ڕێکا گریمانەیێن پێشەکی و دەرکەڤتەیێن زمانی. واتایا ڤەشارتی هەمی ئاستان یان جۆران ب خۆڤە دگریت، ئەوێن ب ئاشکەرایی نەهاتینە گوتن. ئانکو ئاماژەیێ ب ئەوێ واتایێ ددەت، ئەوا ب شێوەیەکێ نەڕاستەوخۆ دهێتە ڤەگوهاستن یان ب ڕێکا ئاماژەیان و ب شێوەیەکێ نەڕاستەوخۆ دهێتە تێگەهشتن، بێیکو ب ئاشکەرایی بهێتە گوتن(verschueren,١٩٩٩,٥٠).

ئەڤجا ژبەرکو واتایا ڤەشارتی ب شێوەیەکێ ڤەبڕ پشتبەستنێ ل سەر دەوروبەرێ ژدەرڤەی زمانی دکەت، ئەوێ بەشەك ژ زمانی تێدا دهێتە بکارهینان، ژبەر هندێ ئەڤە واتایا ل پشت زمانییە(Grundy,٢٠٠٠,٧٣).

(ملدرید لارسون) ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو سێ هۆکار هەنە، بۆ هەبوونا واتایا ڤەشارتی د ناڤ دەقیدا. ئەوژی ئەڤەنە:

أ–هەبوونا واتایا ڤەشارتی د ناڤ دەقیدا بۆ پێکهاتەیا زمانێ ژێدەر دزڤرێت.

ب–ب خۆڤە گرتنا زانیارییان ل جهەکێ دی د ناڤ دەقیدا.

ج–ل دەڤ خواندەڤانان زانیارییێن ئالوگۆڕ د حالەتێ گەهاندنێدا هەنە. ئانکو هەبوونا زانیارییێن هەڤپشکن د دەوروبەرێ گەهاندنێدا(ملدرید لارسون، ٢٠٠٧، ٦٩).

د شیاندایە بهێتە گوتن، واتایا ڤەشارتی، واتایەکا ئاشکەرا نینە، بەلێ پشتبەستنێ ل سەر دکەت و ب ڕێکا دەوروبەری دچیتە د بیاقێ واتایا نەئاشکەرادا، چونکی واتایا ڤەشارتی پابەندە ب دەوروبەریڤە و سیمانتیك نەشێت ئەڤێ واتایێ شرۆڤەبکەت، لەوا

پەیوەندی ب پراگماتیکێڤە هەیە. ئانکو واتایا ڤەشارتی، ئەو واتایە ئەوا ب ئاشکەرایی نەهێتە گوتن، بەلکو واتا و مەبەست د رویێ ژ ناڤدانە. وەکو:

- **"ژمارەیەکی زۆر لە پارتە سیاسییە کوردییەکانی ئێران و تورکیا و سوریا ئێستا لەمەڕێمی کوردستانن"** (رۆژنامەی هەولێر، ژ(۱۱۸۲)، چوارشەممە ۲۰۱۱/۱۱/۲).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا، ئاخڤتنکەر ب شێوەیەکێ ڤەشارتی دبێژیت:(هەرێما کوردستانێ خودان سەروەرییە و یا ئازادە.) و ئەڤ چەندە ب رێکا دەوروبەری و خواندنا مەبەستا ئاخڤتنکەری ب دەستڤە دهێت.

ب دیتنا (ئامینۆدین)ی هەتاکو گوهدار بشێت بگەهیتە ڕاڤەکرنا دروست، پێدڤییە شرۆڤەکرنا واتایی پەیوەندییا ئەوێ ب ئەڤان خالێن خوارێڤە بهێتە زانین:

١-تایبەتمەندییێن زمانی یان ڕەگەزێن ئەوی یێن ناڤخۆیی.

٢-سیستەمێ ڕەوشەنبیری جڤاکی یێ ناڤخۆییێ ڤەشارتی.

٣-بکارهێنەر، هەر وەکو ئاخڤتنکەران یان گوهداران گوتی.

٤-تایبتمەندییێن زانیارییان و هەمەجۆرییا ئاخڤتنا ڤەگوهاستی(Aminuddin,١٩٨٥,٥٠).

-تێگەهشتنا دەقی:

د پرۆسێسا تێگەهشتنا دەقیدا ئاخڤتنکەر و گوهدار هەنە. ل ئەڤێرێ ب تنێ گوهدار و خواندەڤان بەس نینن بۆ تێگەهشتنا دەقی، بەلکو دڤێت ئەوا پێ دهێتە گوتن چالاکییا بەرهەمهێنەر(ئاخڤتن و نڤێسین) د تێگەهشتی بن. دیسان پێدڤییە ل سەر مرۆڤی بۆ تەمامبوونا تێگەهشتنێ، ڕەچاڤییا خرابییا تێگەهشتنێ یان نەبوونا تێگەهشتنێ بکەت(زتسیسلاف واورزنیاك، ٢٠٠٣، ٨٣).

د بنەرەتدا دوو جۆرێن خرابییا تێگەهشتنێ هەنە. ئەوژی ئەڤەنە:

١-تێگەهشتنەکا نزم، ئانکو تێگەهشتنەکا کێم یان جیاواز ژ دەقێ پێشکێشکری.

٢- تێگەهشتنەکا بلند، ئانکو تێگەهشتنەکا بەرزە بۆ واتاییێن لاوەکی ئەوێن د دەقێ پێشکێشکریدا نەبن(زتسیسلاف واورزنیاك، ٢٠٠٣، ٨٣).

(زتسیسلاف واورزنیاك) ئاماژەیێ ب هندێ دەت و دبێژیت: ب دیتنا من، تێگەهشتنا سەرکەفتی ل سەر گەلەك هۆکارێن ئالۆز ڕادوەستیت. وەکو: هۆکارێ جڤاکی، هۆکارێ تایبەت ب دیالێکتا تاکەکەسیڤە و هۆکارەکێ تایبەت ب دەمێ دەقیڤە. ب ئەڤی ڕەنگی:

أ–هۆکارێ جڤاکی: هەر تێگەهشتنەك ب جڤاکیڤە یا سنووردارکرییە، چونکی ئەو یا پابەندە ب پیڤەرێن د ناڤ تاکەکەساندا هەی، ئانکو دابونەریت و ڕوپێن پێگیربوونێ و دەستنیشانکرنا جڤاکی بۆ تێگەهشتنێ ب تنێ ب تێگەهشتنا دەقێن زمانیڤە یا بەندکری نینە، بەلکو یا گرێدایە ب تێگەهشتنا دیاردەیێن پەیوەندیکرنێ ییّن نەزمانی. وەکو:(دیتن و لڤینێن دەستی و دەربڕینێن ڕوی. هەروەسا تێگەهشتنا کارێن هونەرییێن نەزمانی. وەکو(وێنە و نیگار و فیلمێ بێدەنگ...هتد).

ب–هۆکارێ تایبەت ب دیالێکتا تاکەکەسیڤە: مەبەست پێ بیردانکا زمانی و دەقییە. ئەڤ هۆکارە گرێدایە ب سەربۆرێن زانایێ زمانی یان زانایێ دەقیڤە، د تێگەهشتنا ئەویدا بۆ جۆرێن دەقی یێن تایبەت. وەکو دەقێن ئەدەبی و فەلسەفی و زانستی و بسپۆری و بابەتی....هتد.

ج–هۆکارێ تایبەت ب دەمێ گوتارێڤە: ئەڤە گرێدایە ب پەیوەندییێن هەمەجۆرڤە، د ناڤبەرا بەرهەمهێنەرێن دەقی و وەرگرێن ئەویدا. هەروەسا هێمایێن جیاواز بۆ بەرهەمهینانا دەقی و وەرگرتنا ئەوی. د ئەڤێرێدا دێ جوداهییێ د ناڤبەرا ئەوان خالاندا کەین، ئەوێن پەیوەندی ب هۆکارێ دەمیڤە هەین. ئەوژی د ناڤبەرا:

١– تێگەهشتنا پێشوەخت، کو بەرهەمهێنەرێ دەقی دادرێژیت و تێگەهشتنا پێشوەخت، کو گوهدارێ دەقی پێشبینییا ئەوی دکەت.

٢–تێگەهشتنەکا ڕەهەندی یا دیارکری و تێگەهشتنەکا ڕەهەندی یا ڕاڤەکری ب ڕێکا هەڤپشکێن ئاخڤتنێ(زتسیسلاف واورزنیاك، ٢٠٠٣، ٨٣–٨٤).

هەر تێگەهشتنەك بۆ دەقی ب کێمیڤە سێ پێکهێنان ب خۆڤە دگریت. ئەوژی: پێکهێنێ پراگماتیکی و پێکهێنێ سیمانتیکی و پێکهێنێ سینتاکسییە. تێگەهشتنا سیمانتیکی گرێدای ناڤەڕۆکێن لۆجیکی و زانیارییێن جەوهەرینە و پەیوەندییەکا بهێز ب

سینتاکسا دەقیقە هەیە، بەڵێ تێگەهشتنا پراگماتیکی، تێگەهشتنەکا هەڤکارە ل گەل تێگەهشتنا سیمانتیکی، کو تێگەهشتنا پراگماتیکی ب شێوەیەکێ تایبەت ب رێکا زانینا کردەیێن ئاخڤتنێ دیاردبیت. وەکو کردەیێن(داخوازی، سوپاسیکرن، ژڤاندان و گەفکرن...هتد)ێ. دیسان تێگەهشتنا پراگماتیکی پەیوەندی ب زانینا پێشوەخت یا هەڤپشکێن ئاخڤتنێ ژیڤە هەیە...هتد. (زتسیسلاف واورزنیاك، ٢٠٠٣، ٨٥). بەڵێ تێگەهشتنا سینتاکسی پشتبەستنێ ل سەر رێزبوونا کەرەستان ژ لایێ رێزمانێڤە دکەت، ل گەل ئەو واتایا گونجای و لۆجیکی ئەوا ژ ئەوێ پێکهاتێ ب دەستڤە دهێت.

ل دوماهیکێ پێدڤییە ئاماژە ب ئەوێ چەندێ بهێتە دان، کو– د ناڤ پێکهێنێ واتایێدا– کاریگەرییا دەوروبەری د ڕاڤەکرن و تێگەهشتنا دەقیدا، ب چەند شێوەیان ب دەستڤە دهێت. وەکو(محمد محمد يونس علي، ٢٠٠٧، ١٦٧):

١–دەستنیشانکرنا واتایا زمانی بۆ دەربڕینەکا بکارهاتی ژ لایێ ئاخڤتنکەریڤە:

وەکو:

– "شاری هەڵەبجە و قوربانی لە سییەکان و چلەکان و لەکاتی کە رژێمی ئەو سەردەمی عێراق بەپێی ئەحکامی عورفی حوکمی ئیعدامی دەرکردبوو بۆ هەر کەسێك جامانەی سووری لە سەر بێت لەو سەردەمانەدا سلێمانی جامانەی سووری پاراست و لە باوەشی گرت"(ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٣٧٣٠)، یەك شەممە ٢٠١١/٣/٢٧).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا (شاری هەڵەبجە و قوربانی) ل دویڤ دەوروبەری بۆ (باژێرێ سلێمانی)یێ دزڤریت، ئانکو بۆ ئەوی باژێرێ هاتییە دەستنیشانکرن.

٢–گشتگیری یان بەرفرەهکرنا واتایێ: هەر دەمێ کەرەستەیەکێ زمانی، ژبلی هەبوونا ئەو تشتێ بۆ بکاردهێت بۆ تشتەکێ دی ژی بهێتە بکارهینان و ئەڤەژی پشتبەستنێ ل سەر بارودۆخێن گرێدای ب هەلویستیڤە دکەت. وەکو:

– "خویشك و برایێت خۆشتڤی، بیست ساله شەڕەکێ خویناوی بوو ل بەینا مە و حوکمەتا عیراقێ"(ڕادیۆیا دهۆك، ١٩٩٢/١٠/١٨).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا پەیڤێن (خویشك و برا) بۆ جەماوەری هاتینە بکارهینان.

٣–گوهۆڕینا واتایێ: ئەوژی ل دەمێ دەربڕینەکا زمانی ب بەرچاڤ وەرگرتنا دەوروبەری بۆ مەبەستەکا دی بکاربهێت. هەر وەکو ڕستەیەکا ڕاگەهاندن ب مەبەستا گلەوگازندەیێ بهێت....هتد. وەکو:

–"پەنابردن بۆ چەك و توندوتیژی کێشەی کورد چارە نابێت"(ڕۆژنامەی هەولێر، ژ(١١٨٢)، چوارشەممە ٢٠١١/١١/٢).

ئەڤ گوتنە د بنەرەتدا ڕستەیەکا ڕاگەهاندنە، بەلێ ب مەبەستا گلەوگازندەیێ هاتییە.

٤–تەقدیرکرنا کەرەستەیێ لادای ب ڕێکا دەوروبەری:

وەکو:

–"چەکی دەستی ئەوان تەقە و پارەیە"(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٩ هاتییەگوتن، ژ مالپەرێ: www.youtube.Com).

ل دویڤ دەوروبەری کەرەستەیێ لادای د نموونەیا ل سەریدا، هەر دوو حزبێن پارتی و ئێکەتینە.

–کەرەستەییێن دەقی:

ب شێوەیەکێ گشتی چەند کەرەستەییێن سەرەکی هەنە، کو د ناڤ دەقیدا دهێنە دیتن، کو ل دویڤ جیاوازییا جۆر و شێوەیێ دەقی دهێنە گوهۆڕین. ئەوژی بریتینە ژ:

١–پەیڤ: پەیڤ خۆ لێکددەن و یەکەییێن ژ خۆ مەزنتر چێدکەن و دەقی پێکدهینن.

٢–هەزر: ئەڤە کەرەستەییێن دییێن دەقی پێکڤە گرێددەت و بریتییە ژ جێبەجیکرنا مەبەستێ.

٣–واتا: واتا باشی و خرابییا دەقی دیاردکەت. هەروەسا ڕادەیێ داهێنان و بها و زیرەکییا نڤێسەری دیاردکەت.

٤–خەیال: ئەڤە دەقی دکەتە د جیهانەکا ئاشۆپیدا و خواندەڤانی ژ واقی دویردئێخیت، بەلێ نابیتە ئەگەرێ هندێ کو خواندەڤانی باوەری ب ڕاستییا دەقی نەمینیت، بەلکو پتر هزرا خواندەڤانی ددەتە کاری.

٥–وێنەکرنا دیتنێ: ئەڤە تشتێن نەبەرجەستە دکەتە بەرجەستە.

٦–سۆز: ئەڤە گوهۆرینێ د هزر و واتایا د ناڤ دەقیدا پەیدادکەت.

٧–شێواز: ئەڤە بهێزی و جوانکاری و ئاشکەرابوونێ...د ناڤ دەقیدا کۆمدکەت.

٨–ڕیتما مۆزیکی: ئەڤە دبیتە ئەگەر کو خواندەڤان ل دەمێ خواندنا دەقی، چێژێ ژێ وەربگریت(تالێب حوسین عەلی، ٢٠١٩، ١٨–١٩).

ب–گوتار[1] :

گوتار ئــەو تشتە ئەوێ ژ ڕستەیێ دەربازدبیت. زاراڤێ (گوتار) ب تنێ ناڤ نینە، بەلکو ئاماژەیێ ب پاراستەیەکا زمانی و نــەزمانی و پێرابــوونێن جڤاکی و زمانی و گریمانێن ئایدیۆلۆجی ددەت، کو هەمی پێکڤە کاردکەن بۆ ئاڤاکرن یان دانانا هێزێ یان ڕەگەزپەرستییێ...هتد. ئەڤجا ژبەر هندێ گەلەك پێناسە بۆ گوتارێ هەنە و هندەك ژ ئەوان ییێن دی ڕەتدکەن(Jaworski,١٩٩٩-١-٣).

(پویگ–Puig) بۆ هندێ دچیت، کو د شیاندایە گوتارێ وەکو پێکهاتەیەکا زمانی یان وەکو ئاستەکێ کارلێکەر، کو گرێدایە ب بارێ ئەفراندنا ئەوێڤە بهزمێرین و د هەر حالەتەکیدا گوتار دبیتە یەکەیەکا پێکڤەگرێدانێ(Puig,٢٠٠٣,١).

ســەبارەت پێکهاتــەیا گوتــارێ، د شــیاندایە جــوداهییێ د ناڤبــەرا پێکهاتــەییێن ناڤخۆیی(ناوچەیی) و جیهانی ییێن گوتارێدا بهێتە کرن، کو پێکهاتەیا ناڤخۆیی(ناوچەیی) یا گوتارێ پەیوەندی ب کردەییێن ئاخڤتنێ ییێن کەسی و گرێدانا ئەوێڤە هەیە، کو د ئەڤێرێدا

---

[1] ژبۆ بەرسڤدانێ ل سەر ئەوێ پرسیارێ: گوتار چییە؟ ل ئەڤێرێ یا گرنگە ئاماژەیێ ب دیتنا (فیلمۆر)ی ل دۆر جەوهەرێ گوتارێ بدەین، ئەوژی ب ڕێکا پێشکێشکرنا ئەڤان هەر دوو ڕستەیان، کو هەر ئێك ژ ئەوان وەکو هێمایەکێیە د مەلەڤانگەهێدا. ئێك ژ ئەوان دبێژیت:"هیڤییە توالێتێ بکاربهینە، نەکو مەلەڤانگەهێ." و یا دی دبێژیت:"مەلەڤانگەهـ ب تنێ بۆ ئەندامانە." ئەگەر هەر دوو هێمایان ب شێوەیەکێ هویر بخوینی، کو هەر هێمایەك ب پلەیەکا باش یا بەرعاقلە، بەلێ ل دەمێ هەر دوو ڕستەیان دخوینی، خۆ ئەگەر بەشەك بن ژ ئێك گوتارێ(پەیامێ)، کو ڕستەیا دووێ بۆ هندێ دچیت، کو ڕاڤەکرنا ڕستەیا ئێکێیە و ڕستەیا ئێکێ پێکەنینێ دئازرینیت. ئانکو دیاردبیت کو واتاییێن نوی ب ڕێکا پەیوەندییێن د ناڤ ڕستەیاندا دروستدبن و ژ نموونەیان بۆ مە دیاردبیت، کو دبیت ژ نموونەیان پتر ژ واتایەکێ دروستببن و چەوا ئەم دێ شێین بڕیارێ بدەین، کیژ واتایا مەبەستدارە یان کیژ ژ ئەوان پتر یا لۆجیکیترە(Tannen & etal,٢٠١٥,٢).

ئاخڤتنكەر دشێت داخوازی یان بانگەوازییەکا ناوچەیی بکەت، بەلێ یا دوماهیکێ پەیوەندی ب چەمکێ گشتییێ کردەیێن ئاخڤتنێڤە هەیە، کو د ئەڤێریدا ئاخڤتنکەر دشێت بانگەوازی یان داخوازییەکێ ل سەر ئاستێ جیهانی پێشکێشبکەت، کو پێکهاتەیا جیهانی یا گوتارێ پەیوەندی ب ئەرکێ جیهانی یێ ئاخڤتنێڤە هەیە(Van Dijk, An Interdisciplinary,١٩٨٠,٦).

ل خوارێ دێ هەولدەین پێناسەیێن چەند زانایان ل دۆر گوتارێ بدەینە دیارکرن:

١–(کریستال) سەبارەت پێناسەیا گوتارێ دبێژیت: گوتار درێژەپێدانەکا بەردەوامە بۆ زمانی و ب تایبەتی یێ دهێتە گوتن و ئەو ژ ڕستەیێ مەزنترە و ئەو بریتییە ژ گرۆپەکا گوتنان، کو هەر ڕویدانەکا ئاخڤتنێ دروستدکەت و د شیاندایە مە پێ ئاگەداربکەت(crystal,١٩٩٢,١٤٨).

٢–(بلوور و بلوور) چەند پێناسەیەکان بۆ گوتارێ دیاردکەن. وەکو:

–گوتار بریتییە ژ مەزنترین یەکەیێ د سالۆخکرنا زمانیدا و ئەو یەکە ژی بریتینە ژ:(فۆنیم، مۆرفیم، پەیڤ، گرێ، ڕستە...هتد).

–گوتار بریتییە ژ میناکەکا بکارهینانا زمانی.

–گوتار ئاماژەیێ ددەتە پەیوەندییەکا چاڤەڕێکری د دەوربەرێ هەلویستەکیدا و د ئێك بیاڤیدا دهێتە تۆمارکرن. وەکو گوتارا یاسایی یان نوژداری...هتد.

–گوتار بریتییە ژ کارلێکرنا مرۆڤی ب هەر ڕێکەکا هەبیت، زارەکی بیت یان نەزارەکی بیت.

–گوتار ب تنێ ب ڕێکا زارکرنێ دهێتە ئەنجامدان.

–گوتار ب تەمامی ئاماژەیێ ددەتە کریارا گەهاندنێ (Bloor & Bloor,٢٠٠٧,٦-٧).

٣–(ڤان دایك) پێشنیارا پێناسەیێن(زمانی) و (ئیدراکی) و (جڤاکی–ڕەوشەنبیری) بۆ گوتارێ دکەت. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

–ژ لایێ زمانیڤە گەنگەشەیا هندێ دهێتە کرن، کو گوتار ل سەر ئاستێن سینتاکسی و سیمانتیکی و شێوازگەری و پراگماتیکی دهێتە وەسفکرن.

-ژ لایێ ئیدراکیڤە، گوتار ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو تێگەهشتنا ئەوێ ب رێکا پرۆسێسێن بەرهەمهینان و وەرگرتن و تێگەهشتنێیە.

-ژ لایی جڤاکی-ڕەوشەنبیریڤە، ئاماژە ب ڕەهەندێ جڤاکی یێ گوتاری دهێتە دان و وەسا دهێتە تێگەهشتن وەك زنجیرەیەك ژ کریارێن دەوروبەری و تەواو، کو ب مەبەست د ناڤ جڤاکیدا دهێتە پێشکێشکرن، ئانکو گوتار شێوەیەکە ژ شێوەیێن کارێ جڤاکی، کو د ناڤ دەوروبەریدا ڕویددەت(Van Dijk,١٩٩٧,١-٤).

٤-(کامیرون) د پێناسەکرنا گوتارێدا دبێژیت: ژ لایێ زمانیڤە گوتار بریتییە ژ زمانێ سەر ڕستەیێدا و زمانەکێ بکارهاتییە و ژ لایێ جڤاکیڤە گوتار بریتییە ژ پێڕابوونێن جڤاکی و بەرچاڤگرتنا لایەنێ جڤاکی(Cameron,٢٠٠١) .

٥-(ویدۆسون) سەبارەت پێناسەیا گوتارێ دبێژیت: گوتار دەقەکێ بکارهاتییە د ناڤ دەوروبەریدا و ب کاریگەرییێن ئەنجامددەت دهێتە نیاسین و کارێ پراگماتیکییە و واتایەکا مەبەستدار هەیە(Widdowson,٢٠٠٤,٨).

٦- ب دیتنا (میشێل فوکۆ)ی، گوتار ئەو پێڕابوونن، کو ئەوان تشتان پێکدهینن ئەوێن ل سەر دئاخڤن(Foucault,٢٠٠٢,٥٤).

٧-(ڤان لوین) ل دۆر گوتارێ دبێژیت: گوتار بریتییە ژ ب خۆڤەگرتنا تێگەهێن جڤاکی و نواندنا پێڕابوونێن جڤاکی د دەقیدا دکەت و جارەکا دی ب ڤەگوهاستن و تێگەهشتنا ئەوان ڕادبیت (vanLeeuwen,Teun,٢٠٠٩,١٤٤-١٤٦).

ل گەل هندێ پتریا ئەوان جەختێ ل سەر ئەڤان سێ خالان بۆ پێناسەکرنا گوتارێ دکەن:

١-هەر تشتەك ژ ڕستەیێ دەربازببیت.

٢-بکارهینانا زمانی.

٣-هەبوونا گرۆپەکێ بەرفرەه ژ پێڕابوونێن جڤاکی، کو نموونەیێن زمانی و نەزمانی و نەدیارکری ب خۆڤە بگریت(Tannen & etal,٢٠١٥,٢).

ل دوماهییێ پێدڤییە ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ بدەین، کو گوتار بەرامبەر چەند یەکەیێن زمانی ڕادوەستیت:

١–گوتار بەرامبەر چەند ڕستەیان: ل ئەڤێرێ گوتار یەکەیەکا زمانییە، پێکهاتییە ژ کۆمەکا ڕستەیێن ل دویڤ ئێك هاتی. ئەڤەژی ئەو بۆچوونە ئەوا(هاریس–١٩٥٢) بۆ چووی، ل دەمێ بەحسێ شرۆڤەکرنا گوتارێ دکەت.

٢–گوتار بەرامبەر دەقی: ل ئەڤێرێ وەسا تەماشەی گوتارێ دهێتەکرن، کو ل جهێ خۆ سەر ب دەقیڤەیە (بارودۆخێ بەرهەمهینان و وەرگرتنا ئەوێ) (باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ١٨٠–١٨١). (هالیدای) پشتەڤانییا ئەڤێ بۆچوونێ دکەت.

٣–گوتار بەرامبەر ڕستەیێ: چێدبیت ژ ئێك ڕستەیێ پێکهاتبیت. ئەوژی ل دەمێ پەیامەکێ بگەهینیت. وەکو دەربڕینا هیڤیخواستنێ :(هیڤییە بێدەنگییێ بپارێزن.)

٣–گوتار بەرامبەر پەیڤێ یان گرێ: چێدبیت گوتار پەیڤەك یان گرێیەك بیت. وەکو ڕیکلامەکا سیاسی، ئەوژی ل دەمێ ل سەر دروشمێ پارتەکێ ل هەلبژارتنا هاتبیت:(دادپەروەری)، (دادپەروەرییەکا ب ئومێد) ل ئەڤێرێ ئەڤە گوتارن، چونکی پەیامەکێ ڕادگەهینن.

پشتی تێگەهێن دەق و گوتارێ هاتینە نیشاندان. پێدڤییە ل ئەڤێرێ پەیوەندی و جوداهی د ناڤبەرا دەق و گوتارێدا بهێتە دیارکرن، پاشی بۆچوونا خۆ ل سەر هەر دووکان بدەین:

أ–پەیوەندی د ناڤبەرا دەق و گوتارێدا:

دەق و گوتار دوو ڕوویێن تەمامکەرن بۆ تشتەکێ هەڤپشك، کو زمانڤانییا دەقی یان شرۆڤەکرنا گوتارێ ب ستۆیێ خۆڤە دگریت و ب یەکەیێن خۆ دهـژمێریت(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٥٥٤).

أ–جوداهی د ناڤبەرا دەق و گوتارێدا:

زانایێن دەق و گوتارێ جوداهییێ د ناڤبەرا ئەواندا د ئەڤان خالاندا دکەن:

١– زمانڤانییا دەقی گرنگییێ ب دەقی ددەت، کو زێدەتر دەوروبەرێ ناڤخۆیی و پێکڤەگرێدانێ بەرچاڤ وەردگریت، ل سەر ئەوی بنەمای کو ڕێکخستنەکا زمانییە، بەلێ شرۆڤەکرنا گوتارێ گرنگییێ ب گوتارێ ددەت و دەوربەرێ کارلێکرنا زمانی و کوهێرنسێ ب بەرچاڤ وەردگریت(باتريك شارودو و دومينيك منغو، ٢٠٠٨، ٥٥٤).

٢–دەق زنجیرەیەکە پێکهاتییە ژ دەربڕینێن زمانی، کو پێکهاتەیەکا تەواو دروستدکەت و ژ ڕستەیێ مەزنترە و دەوربەری وەرناگریت، ئانکو<–بکارهینان>ە، بەلێ گوتار کردەیەکا ئاڤاکەرە، کو د ناڤ ڕەفتارا زمانیدا دیاردبیت و د سەر ڕستەیێدایە و دەوروبەری وەردگریت، ئانکو<+بکارهینان>ە. ئانکو ل ئەڤێری گوتار بریتییە ژ دەقەکێ بکارهاتی(محمد محمد يونس علي، ٢٠٠٧، ١٣٩–١٤٠).

٣–هندەك زانا بۆ هندێ دچن، کو دەق یەکەیەکا نڤێسییە و گوتار یەکەیەکا زارەکییە. ئانکو دەق شێوە یان فۆرمێ ئاخڤتنێیە یان پێکهاتەیا ئەوێ یا جێگیرە، بەلێ گوتار کارلێکرن و لڤاندنا ئەوێیە. ژبەرکو دەق گرێدای نڤێسین و شێوەیێ جێگیرێ ئاخڤتنێیە، کو شێوەیەکێ ڕووتە و تێدا کەس یان جھ یان کریار یان دەم یێ مەبەست نینە و باراپتر د چارچۆڤێ ڕێزمانیدا ڤەکۆلین لێدهێتە کرن، بەلێ گوتار پێکهاتەیا زمانییە، زێدەباری بەرچاڤ وەرگرتنا هەڤپشکێن ئاخڤتنێ و مەبەست و جھ و دەمی...هتد و ئاخڤتنەکە بۆ مەبەستا تێگەهشتن و ڕازیکرنێ ژ کەسەکی بۆ هندەکێن دی دهێتە ئاڕاستەکرن(محمود عكاشة، ٢٠٠٥، ٤٠–٤٥) .

٤–د دەقیدا گوهدار یێ ئامادە نینە و ب ڕێکا خواندنێ دەقی وەردگریت، بەلێ د گوتارێدا دڤێت گوهدار هەبیت و وەربگریت(تالّيب حوسيّن عه‌لی، ٢٠١٩، ٢٣).

٥–دەق بریتییە ژ ڤەگێڕانەکا کارلێنەکری، بەلێ گوتار د سروشتێ خۆدا یا کارلێکرییە(بول بيكر و سيبونيل ايليج، ٢٠١٨، ٢٩).

٦– د دەقیدا نڤێسەر دەربڕینێ ژ دیتنا خۆ بەرامبەر هەلویستەکی دکەت، چ ڕویدانەك بیت یان حالەتەکێ ئەڤینییێ بیت یان هەر دیاردەیەکا دییا جڤاکی بیت، لەوا گەلەك زانا دبێژن، دەق پابەندە ب دیتنا کەسیڤە، بەلێ د گوتارێدا ئایدۆلۆجیا هەیە، چونکی ل دەمێ گوتاربێژ گوتارەکێ پێشکێشدکەت، ئەو دەربڕینێ ژ دیتن و بۆچوونا کۆمەکا کەسان

دکەت، کو ب ئەوێ ئایدۆلۆجیایێڤە گرێداینە. ئەڤجا ئایدۆلۆجییەتەکا مارکسی بیت، ئاییني بیت، نەتەوەپەرستی بیت...هتد. بۆ نموونە ل دەمێ گوتاربێژەکێ سیاسی گوتارەکێ پێشکێشدکەت، ئەو دەربڕینێ ژ هزر و دیتنێن پارتا خۆ دکەت، ئەڤجا ئایدۆلۆجیا ئەوێ پارتێ نەتوەپەرستی بیت یان علمانی بیت یان....هتد و ل دەمێ مەلایەك گوتارەکێ پێشکێشدکەت، ئەو دەربڕینێ ژ ئاییني ئیسلامێ دکەت و خودان ئایدۆلۆجیەتەکا ئیسلامییە.

ب دیتنا مە دەق و گوتار هەر دووك تێکەلی ئێك دبن و ب زەحمەتە ژ ئێك بهێنە جوداکرن، ئانکو د زمانڤانییا دەقیدا زانایێن ئەوێ پتر سەرئێخستنا زاراڤێ دەق ل سەر گوتارێ دکەن و د شرۆڤەکرنا گوتارێدا زانایێن ئەوێ سەرئێخستنا زاراڤێ گوتار ل سەر دەقی دکەن.

-بنەمایێن گوتارێ:

هەر گوتارەك ل سەر چار بنەمایان کاردکەت. ئەوژی ئەڤەنە:

أ -ئاخڤتنکەر: ئەو کەسە ئەوێ گوتار ژ لایێ ئەویڤە دهێتە پێشکێشکرن، ب مەرەما کارتێکرن و ڕازیکرنێ.

ب - بابەت: بریتییە ژ ناڤەرۆکا گوتارێ، وەکو کێشەیا هەلبژارتنان و هەر کێشەیەکا دی یا گرێدای ب جڤاکیڤە بیت. وەکو دامەزراندنان و خوێپیشاندانان یان بابەتەکێ ئاییني بیت...هتد.

ج - ئالاڤ: ئەوژی ئالاڤێن پەیوەندیکرنێ یێن هەمەجۆر ب خوێڤەدگریت، وەکو کاسێت و تەلەفزیون و ڕادیۆ ....هتد.

د -گوهدار: ئەو جەماوەرە ئەوێ گوتار بۆ دهێتە پێشکێشکرن.

-پێکهاتەییێن گوتارێ:

د شیاندایە پێکهاتەییێن گوتارێ بۆ سەر سێ پشکێن سەرەکی دابەشبکەین. ئەوژی ئەڤێن ل خوارێنە:

١–ناڤەرۆك: بریتییە ژ ئەڤان ڕەگەزێن ناڤەرۆکی:(قیەمێن تایبەت، ڕازیکرنان، تێگەهـ، گریمانە، زانین).

٢–ڤەگوهاستن: ئەوژی دبیتە دوو بەش. (أ): زمان: ئەوژی بریتییە ژ پەیڤ و ڕستەیێن خودان گرنگی د ناڤ دەقێ زمانیدا هەین، ئەڤەژی جۆرێ کاران و دەمێن ئەوان، ئامرازێن لێکدانێ، پاش و پێشکرن، لادان و دیارکرن، میتافۆران، لادانێن شیوازگەری...هتد ب خۆڤە دگریت. کو ژ ئەڤان زمانێ ئاڕاستەکرنێ پەیدادبیت. (ب):تشێن بینڕای ژ شێوە و ڕەنگان...هتد ب خۆڤە دگریت.

٣–ئالاڤێن کاریگەرییا هەلچوونێ پەیدادکەن: ئەڤەژی بریتینە ژ هێزا دەنگی، زمانێ جەستەیی و جلوبەرگ و بێهنان...هتد (عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٢٣)

–ئەرکێن گوتارێ:

١–ئەرکێ سۆزداری–Expressive:

ل ئەڤێرێ گوتاربێژ جەختێ ل سەر خۆ دکەت(محمد حسن عبدالعزیز، ٢٠٠٩، ٩٤). هەروەکو هاتییە گوتن"ب ڤێ مناسبەتێ من پێ خۆشە سەرێ ڕێز و نەوازشێ بچەمینین بۆ قوربانییێت گەڕەکا شۆریجە ل باژێرێ کەرکووکێ کو بەری چەند ڕۆژەکا بۆینە قوربانێ دەستێ تیرۆرێ" (ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٣٢١٥)، هەینی ٢٠٠٩/٧/٣). ل ئەڤێرێ گوتاربێژ دەربڕینێ ژ خۆ یان کارڤەدانەکا سۆزداری بەرامبەر بویەرەکێ دکەت، کو بوویە ئەگەرێ هندێ کو شەهید پەیدابن

٢–ئەرکێ ئاڕاستەکرنێ–Directive:

ل ئەڤێرێ گوتار یا ئاڕاستەکرییە بۆ گوهداری یان جەماوەری، ئانکو ئاڕاستەکرنا ڕەفتارا گوهدارییە، کو کارەکی بکەت یان نەکەت و د ئەڤێرێدا شێوازێن دارشتنێ یێن وەکو: فەرماندان، نەهیکرن، هۆشداری...هتد دهێنە بکارهینان یان شێوازێن ڕاگەهاندنێ یێن هلگرێن ڕێنمایان و هەر تشتەکێ نەریتێن جڤاکی یێن یاسایی و ڕەوشتی و سەرەدەریکرنێ ب بەرچاڤ وەربگریت(محمد حسن عبدالعزیز، ٢٠٠٩، ٩٤–٩٥). هەر وەکو گوتارەك ل سەر ڕەوشتبەرزییێ بهێتە پێشکێشکرن یان ل سەر نەریتەکا یاسایی بیت. وەکو:"یاسا سەروەرە."

٣–ئەرکێ تەجاملێ–Phatic:

د ئەڤێرێدا گوتار بەرەڤ پرۆسێسا پەیوەندیکرنێیە. د ئەڤێرێدا گوتار یان ئاخڤتن هەولدەت پەیوەندییان دروستبکەت و بپارێزیت. هەروەسا هەستێن ڤیانێ و هەڤالینی و هەڤگرتنا جڤاکی باشدکەت. وەکو بکارهینانا دەربڕینێن سلاڤکرن و خاترخواستنێ و پەسن و باسکرنا ساخلەمی و بارودۆخی. وەکو:" **ب ڕاستی کو من ئەو پێشمەرگێت قەهرەمان، ئەڤێت کو مایی د ژیانێدا بێت شۆڕا ئەیلوولێ ب توڤەنگێت خۆ بێت برنۆڤە دیتی ڕوحەکا دی داڤ مە."**(تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١). دیسان د ئەڤێرێدا ئاماژەیێن ڕوی و زمانێ جەستەیی ڕۆلێ خۆ هەیە. وەکو گرنژین و کەیفخۆشی...هتد ئەڤ ڕەگەزە پەیوەندییێ د ناڤبەرا گوتاربێژی و جەماوەریدا جوان دکەن و کاردکەن بۆ پاراستن و بەردەوامبوونا ئەوێ(محمد حسن عبدالعزیز، ٢٠٠٩، ٩٥).

٤–ئەرکێ ئاماژەیێ–Refrential:

د ئەڤێرێدا گوتار یان پەیام یا ئاڕاستەکرییە بۆ بابەتی. ئەڤ ئەرکە هەولدەت ب ڤەگوهاستنا زانیارییێن بابەتی یێن دیارکری ل سەر بابەتەکی ڕاببیت و ئەڤ ئەرکە ب مەزنترین و ب گرنگترین ئەرك ل دەڤ خەلکی دهێتە نیاسین و ئەڤە نواندنا تێگەهێ تەقلیدی یێ ئەرکێ زمانی دکەت و ئەڤ ئەرکە دەربڕینە ژ هزرێ، ئانکو ژبۆ دانانا گوتنان یان دەربڕینان ل دۆر هندێ، کا چەوا گوهدار یان جەماوەر د تشتی دگەهن و د جیانهێدا دچەوانە(محمد حسن عبدالعزیز، ٢٠٠٩، ٩٥). ئەڤەژی زێدەتر وەکو بەلگەیەکا کاریگەر و ڕازیکەر دهێتە بکارهینان، چونکی تشتەکێ بەرجەستە و دیارە و زانیارییێن بابەتی و دروست ڤەدگوهێزیت و ئاماژەیێ پێددەن. وەکو ل دەمێ ئاماژە ب هندێ هاتییە دان:"**سنووری مە ل گەل داعش، هزار و پێنج سەد کێلومترە."** **(تەلەڤزیۆنا k٢٤، ٢٠١٥/١١/١).**

٥–ئەرکێ میتا زمانی–meta-Language:

ئەڤ ئەرکە جەختێ ل سەر کۆدی ب خۆ دکەت، ئەوێ دهێتە بکارهینان، ل دەمێ گوتار دهێتە پێشکێشکرن، دڤێت ئەم ل سەر هندێ ڕازیببین، نەکو پەیوەندیکرن دروستببیت، بەلکو ل سەر هندێ ڕازیببین، کو ئەڤ پەیوەندیکرنە یا بەردەوامبیت(ئانکو هەلبژارتنا تێگەهشتنەکا هەڤپشك)، ئەڤجا باشترین ڕێك بۆ دووپاتکرنێ، کو پەیوەندیکرن

یا سەرکەفتی بیت، دڤێت یاسایێن زمانی د ناڤبەرا هەڤپشکێن گوتارێدا ئەوێن دهێنە بکارهینان دروستبن و ڕێککەفتن ل سەر هەبیت(محمد حسن عبدالعزيز، ٢٠٠٩، ٩٥).

٦-ئەرکێ جوانیکرنێ-poetic:

د ئەڤێرێدا گوتار یا ئاڕاستەکرییە بەرەڤ شێوەیێ پەیامێ ب خۆ. د ئەڤێرێدا گوتار پێخەمەت پەیداکرنا چێژەکێیە، کو بۆ هەر دوو لایەنێن گوتارێیە. د ئەڤێرێدا گرنگی ب ڕەگەزدۆزی و قافیە و کێشێ دهێتە دان، داکو چێژێ پەیدابکەت(محمد حسن عبدالعزيز، ٢٠٠٩، ٩٥). ئەڤ ئەرکە پێکڤەگرێدانا دەربڕینێن گوتارێ و ئەکتیڤییا ئەوێ بهێزدکەت(ميشال زكريا، ١٩٨٥، ٩٠). هەر وەکو د ناڤ دروشمێن هەلبژارتناندا دیاردبیت. وەکو:**"ئاشتی، دیموکراسی، دادپەروەری"**. د ئەڤی دروشمێ هەلبژارتناندا ب ڕێکا دووبارەبوونا دەنگێ/ی/ وەکو قافییە ل دوماهییا هەر سێ پەیڤان، پێکڤەگرێدانەك و بهێزبوونەك د ئەوی دروشمیدا پەیداکرییە.

-جۆرێن گوتارێ:

گوتارێ چەند جۆرەك هەنە، ئەڤێن ل خوارێ هندەك ژ جۆرێن گوتارێنە:

١-گوتارا ئەدەبی:

ئەڤە بریتییە ژ گوتارا ئەدەبییا شعری و گوتارا ئەدەبیا پەخشانێ و ئەڤە هەر دوو جۆرێن گوتارێ ژ ئالییێ ڕۆخسار و ناڤەروکێڤە ب خۆڤە دگریت.

گوتارا ئەدەبی گرێدایە ب (ئەزا ئاخڤتنکەر)یڤە و ب مەرەما دەربڕینێ ڕادبیت، کا چ ل دەڤ هەیە، بێیکو گرنگییێ ب دروستکرنا پەیوەندییەکا ڕاستەخۆ ل گەل کەسێن دی بدەت. ئارمانجا سەرەکی ژێ تەمامکرنا پرۆسێسا داهێنانێیە، ب ڕێکا مومارەسەکرنا جۆرەکی ژ ڤالەکرنا هەست و سۆزان، کو ئەڤە جێبەجێکرنا جۆرەکی ژ بێهنڤەدان و ڕەحەتی و هەڤسەنگییێ د ناڤا ئەزا ئاخڤتنکەری(داهێنەری)دا گرێنتی دکەت(هبة خياري، ٢٠١١، ٦٧).

ئەڤجا کاکلا تەکەزکرنێ د گوتارا ئەدەبیدا نە ئەوە کا چ دبێژین، بەلکو چەوا دبێژین. د ئەڤی چارچۆڤەیدا کونترۆلا خۆدی ب شێوەیەکێ ئاشکەرا زەق و بەرچاڤدبیت. ئەڤجا ئەڤ

گوتارە ل دویڤ دیتن و گۆشە نێڕینا خۆدییا دانەری جودا و جیاوازدبیت و ئەڤ گوتارە چارەسەرییا واقعی ب ڕێکا خۆ یا تایبەت دکەت و ب ئەڤێ چەندێ واتایێن تایبەت بەرهەمدهینیت، کو دانەر د ناڤ نموونەیێن زمانییێن نویدا بەرجەستەدکەت. کو ب ئەڤێ چەندێ پەیوەندییێن نوی دروستدکەت، کو ژ پەیوەندییا خۆبخۆییا د ناڤبەرا دال و مەدلولیدا دەربازدبیت، کو ب ئاشکەراییەکا بەرفرەھ بەرەڤ ڤاڕێبوون و لادانێ دچیت(هبة خياري، ٢٠١١، ٦٧). ئەڤجا ئەڤ چەندە د پەخشانێدا بیت یان د شعرێدا بیت. هەر وەکو د ئەڤێ کۆپلەیا شعرێدا دیاردبیت:

- دویکێلێ بریاردا

ناسنامەیا خوە خویا نەکت

دەم مر

دەمێ هەمبێزێ

ئاگری زڤستان هشیارکر.!(خالد عەلی سلیڤانی، ٢٠١٠، ٢٦).

د ئەڤێ پارچەیا گوتارا شعرییا ل سەریدا، داهێنان د زمانێ شعرێدا ب ڕێکا واتایێن تایبەت دروستبوویە، ئەوژی ب ڕێکا ئەڤان لادانێن واتایی:١-(دویکێلێ بریاردا)، ٢-(دەم مر)، ٣- (ئاگری زڤستان هشیارکر.!) کو د بنەرەتدا و د واقعیدا ب ئەڤی ڕەنگی نینە، چونکی د دەربڕینا (١)یدا، سیمایێ مرۆڤی دایە دویکێلێ و د دەربڕینا (٢) و (٣)یێدا، سیمایێ گیاندارەکی دایە دەمی و ئاگری.

٢-گوتارا سیاسی:

ئەو گوتارە ئەوا دەربڕینێ ژ دابێشەیەکا سیاسی دکەت و ئارمانج و مەبەستا پێشکێشکرنا ئەوێ، کاریگەری و ڕازیکرن و ب دەستڤەهینانا ڕایا گشتییە.

زاراڤێ گوتارا سیاسی ب گەلەك ڕێکان ئاماژەیێ ددەتە گرۆپەك ژ جۆرێن دانوستاندنان یان دەقێن جیاواز. هەروەسا چێدبیت ئاماژەیێ بدەتە ئەوی جۆرێ گوتارێ، ئەوێ کو بەرهەمێ سیاسی- گوتارێ، گەنگەشەکێ، دیدارەکا سیاسی، بەلگەنامەیەکا سیاسی...هتد بیت(van Dijk, ١٩٩٧, ١١-١٤) و(Fairclough,٢٠١٢,١-٢)، یان چێدبیت

ئاماژەیێ بدەتە ئاخڤتنەکێ یان دەقەکێ بەرهەمهاتی، چ ژ بابەتەکێ سیاسی یان پالدەرێن سیاسی بن. هەر وەکو ناڤونیشانێ(گوتارا سیاسی و چارەسەرکرنا ململانێ)(Hayward, ٢٠١١,١). هەروەسا (لیبێس و ڕیباك) گەنگەشەیێ ل سەر هندێ دکەن، کو دانوستاندنا خێزانێ ل سەر ڕویدانێن سیاسی د شیاندایە وەکو گوتارا سیاسی بهێتە هژمارتن، چونکی بابەتێ ئاخڤتنێ ل دۆر ڕویدان و کێشەیێن سیاسی دزڤڕیت(Liebes & ٢٠٢ Ribak,١٩٩١,). (جوزێف) جەختێ ل هندێ دکەت، کو هەر زمانەك ب سروشتێ خۆ سیاسییە، ئەڤجا ژبەر هندێ د شیاندایە زمانی ب مەسابەتا گوتارا سیاسی بهژمێرین(Joseph,٢٠٠٦,٢-٣).

٣–گوتارا مێژوویی:

گوتارا مێژوویی ڤەکۆلینێ ل قۆناغەکا مێژوویی دکەت، ئەوژی ب ڕێکا شرۆڤەکرن و ڕاڤەکرنێ، داکو سەربۆڕ ژێ بهێنە وەرگرتن. ئەڤجا چێدبیت بەحس ل شەرەکێ مێژوویی یان کەسایەتییەکا مێژوویی یان باس ل هەلویستەکێ مێژوویی بکەت. ئەڤە ژ لایەکیڤە و ژ لایەکێ دیڤە د گوتارا مێژووییدا هەول دهێتە دان، ڤەکۆلین ل دەقەکێ کەڤن بهێتە کرن. د ئەڤێرێدا بکارهینانێن کەرەستان د ناڤ دەقێن کەڤندا و شرۆڤەکرنا ئەوان پەیوەندی ب شرۆڤەکرنا گوتارا مێژووییڤە هەیە.

٤–گوتارا ڕاگەیاندنێ:

گوتارا ڕاگەیاندنێ، ئەو گوتارە ئەوا گرنگییێ ب شرۆڤەکرن و ڕاڤەکرنا گوتارا تەلەڤزیۆنی یان گوتارا دەنگوباسان ...هتد د چارچۆڤەیێ ڤەکۆلینێن ڕاگەهاندێدا دەدەت. ئانکو ئەو گوتار و پەیامە ئەوا ب ڕێکا ئالاڤێن گەهاندن و ڕاگەیاندنێ دهێتە بەلاڤکرن.

ب دیتنا (مارشال مکلوهان)ی، ژبەرکو هەتاکو پەیامەك یان نامەیەك بهێتە گەهاندن، ئالاڤ دهێنە بەرهەمهینان و مەزاختن، لەورا ئەو دبێژیت: ئالاڤ یان ڕێك ب خۆ پەیامە، ب واتایەکا دی پەیڤ و وێنە ب تنێ نەشێن چیرۆکێ بگەهینن، بەلکو چەوا ئەم دەنگوباسان وەردگرین و ب کیژ کەنالان، ئەو بەشەکێ سەرەکییە ژێ. ئەڤ هزرە بۆ ئەگەر ڕێژەیەکا

زۆر ژ ڤـەکۆلینان ل دۆر گوتـارێ د ئـالاڤێن ڕاگەهاندنێـدا بهێنـە ئەنجامـدان(٧٨٥ ,٢٠١٥ Cotter,).

٥–گوتارا یاسایی:

ژبەرکو یاسا پشتبەستنەکا مەزن ل سەر زمـانی دکـەت، ئـەڤجا ژبـەر هنـدێ دەقـێ نڤێسـی یـان یـێ زارەکـی بـەردەوام دەلیڤەیـەکا بـەرفرەه بـۆ شـرۆڤەکەرێن گوتـاران خۆشدکەت، داکو ڤەکۆلینێ ل سـەر ئـەڤێ چـەندێ ئەنجامبـدەن. وەکـو ڤـەکۆلین ل سـەر ئـەڤان بابـەتان بهێتـە کـرن: ئاخڤتنـا تاوانبـاران، ئاخڤتنـا دادوەران، یاسـایێن نڤێسـی، دەستووری، پێشنیاران، داوایـێن هەڤدژ، ڕا و بۆچـوونێن داواکـارێ گشـتی، بـەڕەڤانیکرنا تاوانباران، بەلگەیێن بکارهاتی...هتد.

٦–گوتارا گرتی:

د ئەڤی جۆریدا هەڤچەشنی د ناڤبەرا گرۆپـێ بەرهەمهێنەر و گوهـدارێن ئەویدا هەیـە، ئەوژی هەڤچەشنییەکا جۆری و چـەندییە. ئـەڤ بارودۆخـە پتریـا ڕەگـەزێن گوتـارا زانسـتی سالۆخدکەت، کـو جـەماوەرێ ئـەوێ د ڕاسـتیدا گرۆپەکـە کـو دەقـان ب هـەمان شـێوەیێ بەرهەمهێنەری دنڤێسـن(باتریك شـارودو و دومینیك منغـو، ٢٠٠٨، ٢٥٣). وەکـو دەقـەکێ زانسـتی ل سەر بابەتەکێ فیزیکێ.

٧–گوتارا ڤەکری:

ئەڤـە بـەرۆڤاژی گوتـارا گرتییـە، کـو د ئەڤێرێـدا دوو تیمـێن مـەزن یـێن ژێکجـودا د ناڤبەرا بەرهەمهێنەران و وەرگراندا هەیە. وەکو گوتارا ڕۆژنامەگـەری و گوتـارا سیاسـی. د ئەڤێرێدا دەستەیا بەرهەمهێنەر بریتییە ژ گرۆپەکێ دیارکری ژ لایێ هژمارێڤـە، کـو خـودان ناسـنامەیەکا بـەرزن، کـو پـەیاما خـۆ ئاڕاسـتەی جـەماوەرەکێ بـەرفرەه دکـەن و تایبەتمەندییێن ئەوان یێن جڤاکی گەلەك جاران گەلەك ژ یێن بەرهەمهێنەران دویرن. ئـانکو هەڤچەشن نینن(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٢٥٣).

٨–گوتارا پەروەدەیی:

ئەڤ جۆرە گوتارە بریتییە ژ ئەوێ گوتارێ، ئەوا ل دەمێ دایك و باب گوتارا خۆ یا زارەکی ل مال پێشکیشی زارۆکی خۆ دکەن. هەروەسا ب رێکا پەرتووکێن پەروەدەیی و قوتابخانەیان و ئەو گوتارێن نڤیسی ئەوێن تێدا هەین ب دەستڤەدهێت. هەروەسا ب رێکا پەروەردەکار و دروستکەرێن گوتارا زارەکی و نڤیسی. دیسان ئەڤ جۆرە گوتارە بریتییە ژ چیرۆکێن زارۆکان و پەرتووکێن ئەوان و فیلم و فیلم کارتونێن ئەوان(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٨١).

د بیاڤێ پەروەردەیێدا ئەڤ جۆری گوتارێ ب تنێ یا ئاڕاستەکری نینە بۆ قوتابییان ژ لایێ ماموّستایانڤە، بەلکو ژ لایێ پەیوەندیدارڤە د شیاندایە بۆ ماموّستایان ژی بهێتە پێشکێشکرن، پێخەمەت پێشئێخستنا پرۆسێسا پەروەدەیی.

٩–گوتارا بازاڕی:

ئەڤ جۆرێ گوتارێ گرنگییێ ب بازاڕکەران و دروستکەرێن پرۆپاگەندە و ڕیکلامان و دیزاینەرێن دروشم و پەرتووك و تابلۆیێن پرۆپاگەندەیی و پەرتووکێن بازاڕی ددەت. هەروەسا هەر کەسەکێ بڤێت گوتارەکا نوی د بازاڕیدا دروستبکەت یان هەولا گوهۆڕینا دەربڕینان یان ڕەنگ و دروشمێن بازاڕی یان پرۆپاگەندەیەکا کەڤن بکەت و بڤێت ل جهێ ئەوان گوتارەکا نوی دروستبکەت، ئەوژی ب قیەم و ڕازیکرن و زمان و ڕەنگ و شێوە و دیزاینێن نوی(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٨١).

١٠–گوتارا ئاڕاستەکرنێ:

ئەڤ جۆرە گوتارە دهێتە جێبەجێکرن بۆ ئەنجامدانا کاریگەری و ڕازیکرنێ و ئەنجامدانا گوهۆڕینێن داخوازکری و دیارکری د گوتارا تاکەکەسی یان گرۆپەکی یان جەماوەرەکی یان هەمی جڤاکیدا و هەول تێدا دهێتە دان، کو دەست ژ هزر و گوتارا کەڤن بەردەن و گوتارا نوی جهێ ئەوێ بگریت، کو چێدبیت ب رێکا ئالاڤێن ڕاگەهاندنێ یان ڕاستەوخۆ ئەڤ ئاڕاستەکرنە بهێتە پێشکێشکرن. وەکو: گوتارێن مزگەفتان و ڕاگەهاندنێ و پەرتووکان...هتد. هەروەسا ئەڤ جۆرە گوتارە د گەشەکرنا مرۆڤی و کارگێریدا و د

پێشئێخستنا خودیدا و د ڕاهێنانێن گشتی و بەردەوامدا و د دروستکرنا ڕەوشەنبیریا دامودەزگەهاندا...هتد بکاردهێت(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٨١).

١١–گوتارا چارەسەرکرنێ:

ئەڤ جۆرێ گوتارێ دچیتە د ناڤ ئامادەبوونا ڕوینشتنێن چارەسەریا زانینێدا بۆ نەخۆشێن دەروونی و بێزار و خەمگینان و ئەڤ جۆرە گوتارە ژ ئالییێ بسپۆرێن دەروونی و نۆژدارێن دەروونی و چارەسەرێن حالەتێن گرێدای ب پێشئێخستنا خود و گەشەکرن و مرۆڤیڤە دهێتە بکارهینان. ئەڤ جۆرێ گوتارێ ب شرۆڤەکرنا گوتارا ئارمانجدار بۆ چارەسەرکرنێ ڕادبیت و هەولددەت ب دەستنیشانکرنا زمانێ ئاڕاستەدار ل دەڤ نەخۆشی ڕاببیت. هەروەسا ئەو باوەری و ڕازیبوون و تێگەهێن ل دەڤ هەین، پاشی هەولددەت ب ڕێکا ڕوینشتنێن چارەسەرییێ زمان و باوەری و ڕازیبوون و تێگەهێن نوی ل دەڤ پەیدابکەت(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٨١–٨٢).

١٢–گوتارا ئەرگومێنتی:

ئەڤ جۆرێ گوتارێ پشتبەستنێ ل سەر بکارهینانا ئەرگومێنتان د گوتارێدا دکەت، پێخەمەت ب دەستڤەهینانا ڕازیکرنا گوهداری ب بابەتێ پێشکێشکری و هەولددەت خۆ دویربێخیت ژ پەنابرنا بەر هەست و سۆزان، چونکی ئەڤ گوتارە یا نێزیکە ژ ڕاستییێ و ب گوتارا لۆجیکی دهێتە ناڤکرن.

ئەڤ جۆرە جۆرەکێ تایبەتە ژ گوتارێ، ل سەر بنەرەتێ کێشەیەکێ یان گریمانەکا ڕا و بۆچوون ل سەر هەی دهێتە ئاڤاکرن، کو ئاخڤتنکەر تێدا بانگەوازییا خۆ یا پالپشت ب بهانە و بیانۆیان پێشکێشدکەت، ئەوژی ب ڕێکا زنجیرەیەك ژ گوتنێن پێکڤەگرێدای ب پێکڤەگرێدانەکا لۆجیکی، ب مەبەستا ڕازیکرنا بەرامبەری ب ڕێکا ڕاستگۆییا بانگەوازییا ئەوی. هەروەسا داکو کاریگەرییێ ل هەلویستێ ئەوی بکەت یان ڕەفتارا ئەوی بەرامبەر ئەوی بابەتی بگوهۆڕیت. هەروەسا د ئەڤێرێدا پەیوەندی د ناڤبەرا بەشێن گوتارێدا

پەیوەندییەکا لۆجیکییە، زێدەتر ژ هندێ کو یا بۆچوونی بیت، هەر وەکو د گوتارا نەئەرگومێنتیدا. هەروەسا گوتارا ئەرگومێنتی د شێوەیێ خۆ یێ سەرەکیدا ل سەر شەش پێکهاتان دهێتە ئاڤاکرن. ئەوژی ئەڤەنە: (بانگەوازی یان ئەنجام، دەستپێك، هێجەتهینان، پالپشتی، نیشاندانا حالەتی، خۆ پاراستن)(محمد العبد، ٢٠٠٥، ١٨٩–١٩٠).

١٣–گوتارا زانستی:

گوتارا زانستی ب هەمەجۆرییا زانستان هەمەجۆر دبیت و ب جوداهییا سروشتێ ڕاستەقینە ئەوێ پێشکێشدکەت جیاواز دبیت. گوتارا زانستی زمانێ خۆ یێ تایبەت هەیە، کو سۆز و جوانییێ جھ تێدا نینن. ئەوێ زمانەکێ بابەتی هەیە، پشتبەستنێ ب تۆمارەکا زاراڤێن تایبەت دکەت، کو ب ڕێکا مەدلولێن دالان ب شێوەیەکێ ورد و هویر دهێتە دەستنیشانکرن، کو تێدا دەرفەت نینە واتایێن ئێك زاراڤی هەمەجۆر ببن. هەروەسا چەند خواندنەك بۆ ئێك هزرێ نینن. هەروەسا گوتارا زاستی ل سەر چار بنەمایێن سەرەکی کاردکەت. ئەوژی بریتینە ژ: (ئاشکەرایی: ئانکو دویرکەڤتن ژ تەمومژی و نەدیاریێ، بابەتیبوون: ئانکو نەبوونا دەلیڤەیێ بۆ خۆد و دیتنا کەسی یێ نەدامەزرێنەر تێدا، سیستەمداربوون: ئانکو ڕێکخستنا زانیارییانە، ئابووری و هویربینیوون: ئانکو دەربڕینێن ئەوێ د کورتن، هزرێن ئەوان دەدەستنیشانکرینە و ئێك واتایێ هلدگرن و چ دەلیڤەیا نادەت ژبۆ چەند خواندنان. ئانکو دویرکەڤتنە ژ درێژبڕی و حەشوێیێ، ئەوێن دبنە ئەگەرێ خرابییا تێگەهشتنێ ژ لایێ گوهداریڤە). هەروەسا شرۆڤەکرنا گوتارا پەروەردەیی ل دویڤ ئەڤان ئاستان ب دەستڤە دهێت:

أ–پێکهاتەیا تەکنیکی: ئەڤ پێکهاتەیە گرنگییێ ب تێگەهشتنا بابەتی ددەت و د ناڤ گوتارا زانستیدا دیاردبیت، ئەوژی ب ڕێکا شیانا شرۆڤەکرنا زانیارییا مەزن بۆ پارچێن بچویکێن خودان شیان. ئانکو لێگەڕیانە ل جۆرێ ڕێکخستنا لۆجیکی بۆ هزر و زانیاریان. وەکو ڕێکخستنا ئاماژەیی(ژ تایبەتی بۆ گشتی) و ڕێکخستنا دەرئەنجامکرنێ (ژ گشتی بۆ تایبەتی) و ڕێکخستنا میژوویی.

ب– پێکهاتەیا رێکخستنێ: گوتارا زانستی د چارچۆڤەیێ پێکهاتەیا رێکخستنێدا، دابەشی دوو ئاستان ژ شرۆڤەکرنێ دبیت. ئەوژی ئەڤەنە:

١–گوتارا سەرەکی: ئەڤە د ناڤ مەتنێ گوتارێ یان دەقێ دانەریدا بەرجەستە دبیت.

٢–گوتارا لاوەکی: ئەڤە بریتییە ژ ئەوان پەراوێزان ئەوێن ل گەل گوتارا زانستی هەین، ئەوێن ب شرۆڤەکرن و ئاماژەییێن سەلماندنا گوتنان پادبن. ئەوژی وەکو رێکەك بۆ پالپشتییا گوتارا سەرەکی.

ج–پێکهاتەیا زمانی: ئەڤ پێکهاتەیە گرێدایە ب زمانێ گوتارا زانستیڤە، کا ئەو زمانە چەوایە و چەوا دهێتە دارشتن(هبة خياري، ٢٠١١، ٦٦–٧٤).

نموونە بۆ گوتارا زاستی، پەرتووکێن زانستینە ل دۆر بسپۆرییەکا دیارکری. وەکو پەرتووکێن(فیزیك، کیمیا، زمان..هتد). یان تیۆرەکە ل دۆر بیاڤەکێ دیارکری یان راپۆرتەك یان ڤەکۆلینەکا زانستییە د بیاڤەکێ دیارکریدا...هتد.

١٤–گوتارا زمانی:

گوتارا زمانی گوتارەکا زانستییە، بابەتێ ئەوێ زمانڤانییە، کو ب وەسفکرنا ڤەکۆلینا بابەتی بۆ دیاردەییێن زمانی یێن گشتی ئەوێن هەبوون هەین و یێن تایبەت ب هەر جڤاکەکیڤە رادبیت. ئارمانج ژێ ڤەدیتنا نهێنی و یاساییێن ئەوێیە. ئەڤجا چ ل سەر سیستەمێ رێککەڤتن ل سەر هەی یان ل سەر ئاستێ ئاخڤتنێ و پێڕابوونا ئاخڤتنکەران بۆ یەکە و پێکهاتەییێن ئەوێ، د دانوستاندنێن زارەکی و نڤێسیدا(هبة خياري، ٢٠١١، ٦٦–٦٨).

١٥–گوتارا ناڤ پۆلێ:

ئەو زمانە ئەوێ مامۆستا و قوتابییێن ئەوان ژ پێخەمەت دانوستاندن و پەیوەندیکرنێ د ناڤبەرا خۆدا د وەرزێ خواندنێدا بکاردهینن. ئەڤ گوتارە ئیفادە و کارڤەدانێن دیدارێن هەڤپشکان و دانوستاندنا دەقێن خواندنێ ب خۆڤە دگریت. ب دیتنا (کازدین)ی سێ پرسیار هەنە، کو گوتارا ناڤ پۆلێ دشێت ب پێشکێشکرنا ئەوان راببیت. ئەوژی ئەڤەنە:

أ–چەوا دەرفەت بۆ نموونەیێن بکارهینانا زمانێ کاریگەرییێ چێدبیت، کو "زانین" و "فێرکرن"ێ دیاربکەت؟

ب–چەوا ئەڤ نموونەیە کاریگەرییێ د یەکسانی یان نەیەکسانییا دەلیڤەیێن فێرکرنێدا بۆ قوتابی دکەت؟

ج–شیانا گەهاندنێ چییە، ئەوێن ئەڤ نموونەیە گریمانەیێ بۆ دکەن یان ب خۆڤە دگرن؟

ب تنێ ئێك ڕێك بۆ نواندنا شرۆڤەکرنا گوتارا ناڤ پۆلێ نینە، هەر چەندە چەند هێلکاری و نەخشە بۆ پێشئێخستنا ئەوێ هەنە. بۆ نموونە (والش)ی ب ڕێکا پێکهاتەیەکێ کار ل سەر گوتارا ناڤ پۆلێ دکر، کو ب ناڤێ هەلسەنگاندنا خۆدییا ئاخڤتنا مامۆستایی دهاتە ناڤکرن(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ۲۰۱۸، ۷۱–۷۲).

۱٦–گوتارا سەرلەبەر و تەڤگر:

د ئەڤێ گوتارێدا گرۆپەك ژ گوتارێن دی د بندا خڕڤە دبن. بۆ نموونە گوتارا "ئافرەتا کابانی" کو د شیاندایە وەکو گوتارەکا تەڤگر بهێتە هژمارتن و د بندا ئەڤ گوتارە خڕڤە دبن. وەکو گوتارێن ل دۆر" ئافرەتا زادلێنەر" و "ئافرەتا پەروەردەکار" و "ئافرەتا پاڤژکەر" (بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ۲۰۱۸، ۸۱).

۱۷–گوتارا تاگیر:

گوتارا تاگیر–prejudiced discourse ئەو گوتارە ئەوا بەلگەییێ جوداهییێ دژی گرۆپەکا جڤاکی ب شێوەیەکێ تایبەتی زەقدکەت. وەکو ئەوێ گوتارا ل سەر بنەمایێ جوداهییا نەژاد و خوین و ڕەگەز و ئاڕاستەکرنا ڕەگەزی هاتییە دانان(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ۲۰۱۸، ۹۹). ئانکو د ڤێرێدا گوتارا لاینگری یان تاگیرییا گرپەکی دگریت و دژی گرۆپەکا دی ڕادوەستیت.

۱۸–گوتارا سەرکۆتکرن(تەپەسەرکرن)ێ:

ئەو گوتارە ئەوا ب قەدەغکرنا ئەوان دیتن و بیرهاتن و ئارەزوو و پێرابوونان ڕادبیت، ئەوێن ب نەپەسەند و ب ژان و ب ئازارکەر دهێنە هژمارتن(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ۲۰۱۸،

(١١٣). وەکـو ئـەو گوتـارێن تەپەسـەرکرن و سـەرکۆتکرنێ ئـەوێن ل سـەر دیـتن و هـزرێن جوداهییا نەژادی و خوین و ڕەگەزی ...هتد.

١٩–گوتارا زارەکی و گوتارا نڤیسی:

ئـەو گوتـارە ئـەوا دهێتـە گـوتن. وەکـو: گوتـارێن ڕۆژا ئەینییێ...هتـد، بـەلێ گوتـارا نڤێسی ئەو گوتارە ئەوا ب شـێوەیێ نڤێسـنێ بـۆ گوهـداری دهێتـە پێشکێشـکرن. وەکـو: ڕیکلامێن نڤێسی، چیرۆک، وتارێن ڕۆژنامە و گۆڤاران...هتد.

–یاساییێن گوتارێ:

یاساییێن گوتارێ ئەوێ چەندێ ب بەرچـاڤ وەردگرن، کـو هـەر کریارەکـا ئـاخڤتنێ، د چارچـۆڤەیەکێ یاسـایی و دەروونییـێ سـەپاندیدا دەربازدبیـت. ئـەو ڕێکـێ ددەن، کـو ڕاڤەکرنێن ڤەشارتی بۆ واتایێ ژ واتاییێن حـەرفی بهێنـە کـرن. ب دیتنـا (دیکـرۆ)ی شـەش یاسـاییێن گوتـارێ هەنـە. (دیکـرۆ)ی ئـەو یاسـا ژ ناڤـا شـرۆڤەکرنا دیـاردەییێن زمـانییێن هەمەجۆر دەرئێخستینە. ئەوژی ئەڤەنە(باتريك شارودو و دومينيك منغو، ٢٠٠٨، ٣٤٦–٣٤٧):

١–یاسایا وەرگرتنێ: ئـەڤ یاسـایە گریمانـەیا هنـدێ دکـەت، کـو ئاخڤتنکـەر ل دۆر ئـەوی بابـەتێ ل سـەر دئاخڤیـت، گرنگرتـرین زانیاریـیـان ددەت، ئـەوێن ل دەڤ هـەین، کـو بـۆ گوهداری دگرنگن وەربگریت. وەکو:" **هندەك ل بەغدا هەبوون بیر ل هندێ دکرەڤە دەبابا بهنێرنە خانەقینێ بۆ لێدانا پێشمەرگەی.**" (ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

– یاسایا وەرگرتنێ: ئانکو هندەك عەرەب ل عیراقـێ هـەبوون، کـو دڤیـان پێشـمەرگەی ژ ناڤبەن.

٢–یاسایا ڕاگەهاندنێ: ل دەمێ گوتنەك دهێتە گوتن، ئەو دبیتە ژێدەرێ ڕاگەهاندنێ، ئەو گوتن ل ئەڤێرێ دچیتە د ناڤ حساباتێن گوهداریـدا، کـو ل ئـەڤێرێ گوهـدار ئـەوێ گـوتنێ فەرامۆشدکەت یان چێدبیت خۆ ل ئەوێ چەندێ نەگریت ئەوا بـۆ هاتییـە گـوتن، کـو ئەڤـە بهایێ کارێ ڕاپەراندییا ڕاگەهاندنێ زێدەدکەت. وەکو:" **ناحەزی گەلی کوردستانن، ئەوانەی کـە پێیان وایە کەرکووك عەرەبستانە، هەولێر تورکمانە، بادینان مەسیحییە، تەنها سلێمانی کوردی لێیە**"

(تەلەڤزیۆنا گەلی کوردستان، کەنالێ دهۆك، ٣/٤/ ٢٠١٠). یاسایا ڕاگەهاندنێ: د شیاندایە هـزرا هنـدێ بهێتـە کرن، کو پێشبینییا هندەك باژێرێن دی ژبلی سلێمانییێ دهاتە کرن.

٣–یاسایا ئابووریێ: ئەڤە حالەتەکێ تایبەتە ژ یاسایا ڕاگەهاندنێ و ل ئەڤێرێ مەرجە کو بـۆ هـەر دەستنیشـانکرنەکا تایبـەت، کـو هاتبیتـە د نـاڤ گوتنـا ڕاگەهاندنێدا، بهایـەکێ ڕاگەهاندنێ هەبیت. وەکو: **" مە هەمیا شەهید و ئەنفالێت داین، هەمی شەهیدێت مـە قـەهرەمانن، ئەما هەر وەکی من گوتی شەهیدێت حەلەبچە گرێیا بەختێ مە ڤەکر."** (ڕادیۆیا دهۆك، ٢٢/٧/٢٠٠٩). یاسایا ئابووریێ لەبچە کلیلە.

٤–یاسایا درکە ژ کێمییێ: ئەڤـە وە ل گوهداری(جـەماوەری) دکـەت، کـو ب شـرۆڤەکرنا گوتنێ ڕابیت، ل سەر ئەوی بنـەمای کـو پـتر ژ ئـەوێ چـەندێ تێبگـەهیت، ئـەوا د واتایـا ئەوێ یا حەرفیدا هاتییە پێشکێشکرن. وەکو:**" –ئەڤە نەسیاسەتا مەیە نەتەربیـەتا مەیـە، ڕێ بێتەدان غەدر بهێتەکرن ل کەسەکی."** (ڕادیۆیا دهۆك، ٢٢/١/ ٢٠٠٩). یاسایا درکە ژ کێمییێ ئەم مرۆڤێن دادپەروەر و چاکین.

٥–یاسایا مفاگەهاندنێ: ئەم نەشێین ب شێوەیەکێ ڕەوا ل گەل کەسـێ بپـەیڤین، ب تنـێ ئەگەر ئەو گوتن بۆ گرنگ بیت. ئانکو د ئەڤێرێدا دڤێت ئاخڤتنکەر(گوتاربێژ) گرنگیپێدانێن گوهدار(جەماوەر)ی بئازرینیت. وەکو:**" ئەگەر میللەتێ مە یەك دەست بیـت و یـەکڕێز بیـت دێ چەندێ بهێزبیت."**(ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٣٢١٨)، سێشەمە ٧/٧/٢٠٠٩).

٦–یاسـایا ڕێزبەنـدییێ: د ئەڤێرێـدا ل دەمـێ گوتنـەك دهێتـە گـوتن، ئـەوێ گرێدانـەك ب گوتنەکا دیڤە هەیە. ئانکو د ئەڤێ یاسایێدا گرنگی ب مەرجێ شـرۆڤەکرنا گوتنـان نـاهێتـە دان، کا چ ل پشت هاتییە، بەلکو ل بەری هینگێ چ هاتییە گوتن یان ڕویدان. **بۆ نموونە:" هەموو هیوا و ئاواتم ئەوەبوو، شەڕی خۆکوژی شەڕی ناوخۆی کورد نەهێلم."**(ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٣٧٣٠)، یەك شەممە ٢٧/٣/٢٠١١). ئەڤ گوتنە ل دویڤ یاسایا ڕێزبەندییێ، ئەوێ واتایێ ددەت، کو پێشـتر شەڕێ ناڤخۆیی یێ کوردان هەبوویە.

پێدڤییە ئەوێ چەندێ بێژین، هنـدەك زانـایێن دی هەولـدان، چـەند یاسـایێن دی بـۆ گوتارێ دابنن، کو ئەوان هەولـدان، یاسـایێن گوتـارێ ژ بنـەمایێ هاریکـارییێ یـێ گرایسـی

دابڕێژن، کو ژ بنەمایێ چەندی، یاسایا ڕاگەهاندنێ دارشت و ژ بنەمایێ چەوایی، یاسایا ڕاستگۆییێ دارشت و ژ بنەمایێ پەیوەندییێ، یاسایا مفاوەرگرتنێ دارشت و ژ بنەمایێ شێوازی، یاسایا تەڤگرییێ دارشت(حمو الحاج ذهبية، ٢٠١٢، ١٩٠).

١–یاسایا ڕاگەهاندنێ: ئەڤە بریتییە ژ دانا بڕەیەکا پێدڤی ژ زانیارییان بۆ گوهداری ژ لایێ ئاخڤتنکەریڤە، داکو پەیام بگەهیت و پێدڤییە ژ لایێ گەهاندنا خەبەریڤە یا تەواو و پێدڤی بیت(حمو الحاج ذهبية، ٢٠١٢، ١٩٠). وەکو:

– **"ئەگەر سوپاسم بکەن بۆتان زیاد دەکەم."** (ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٥ هاتییە گوتن. ژ مالپەرێ: www.komalnews.net).

ل ئەڤێرێ بڕەیەکا پێدڤی ژ زانیارییان د ناڤ ئەڤێ پارچە گوتارێدا هەیە. ئەوژی ئەوە، کو (خودایێ مەزن) دبێژیت ئەگەر خەلك سوپاسییا من بکەن، دێ بڕەکەتێ دەمە ئەوان.

٢–یاسایا ڕاستگۆییێ: ئاخڤتنکەر د ئەڤێرێدا ل دەمێ زانیارییان پێشکێشدکەت، دڤێت یێ ڕاستگۆبیت و خۆ ژ درەوان دویربێخیت(حمو الحاج ذهبية، ٢٠١٢، ١٩٠). وەکو:

–" خەلك بە پلەی یەکەم بەرپرسیارە وە خەلك بەرپرسیارە بەرامبەر بە دینی خۆی، بەرامبەر بە ژینی خۆی وە بۆ دیارکردنی مشورخۆران و بەرپرسانی خۆی. "(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٩ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ: www.komalnews.net).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەرێدا، زانیارییێن هاتینە پێشکێشکرن د ڕاستن و دویرن ژ درەوان، چونکی ئاشکەرایە مرۆڤ بەرپرسە ژ هەر تشتەکێ، کو دبن ئیرادا ئەویدا بیت، چ (دین، ژیان، دیارکرنا مشۆخۆر و بەرپرسان) بیت.

٣–یاسایا مفاوەرگرتنێ: ل ئەڤێرێ ئاخڤتنکەر یێ نەچارە کو گوتارا ئەوی یا گونجای بیت بۆ دەوروبەری(بابەتێ گوتارێ) و د ئەڤێرێدا دڤێت گوتار بۆ گوهداری یا ب مفا بیت و ئەنجامێن زانستی بۆ دیاربکەت(حمو الحاج ذهبية، ٢٠١٢، ١٩٠–١٩١). وەکو:

–"... هیڤیدکەم باش گوچکێ خۆ بدەنێ، هیڤیدکەم باش گوچێ خۆ بدەنێ، د ژیانا خۆدا بۆ من یەك حەقیقەت دەرکەڤت، ئەگەر مللەتەك بڕیارێ بدەت وە مرۆڤی باوەری ب دۆزا مللەتێ خۆ هەبیت، تشتەك نییە موستەحیل بیت ل بەر ئیرادا مللەتەکی، ئەگەر مرۆڤ ل هیڤیا هندێش بیت ڕوینیت و خەلکێ دی بێت تشتی بۆ مە بکەت وە للاهی تشتەك ب دەست مە ناکەڤیت..."(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

د ئەڤێرێدا گوتار بۆ گوهداری(جەماوەری) دیاردکەت، دڤێت ئەم پشتبەستنێ ب خۆ بکەین، داکو ئەم بشێین بگەهینە ئەوی تشتێ مە دڤێت، نەکو ئەم پشتبەستنێ ب دەولەوت و دەوروبەران بکەین، چونکی ئەو چ جاران ناهێلن، ئەم بگەهینە ئەوێ چەندێ ئەوا مە دڤێت.

٤–یاسایا گشتی و تەڤگرییێ: ل دویڤ ئەڤێ یاسایێ، دڤێت ئاخڤتنکەر د پێشکێشکرنا پەیاما خۆدا یێ ڕوهن و ئاشکەرا بیت و ژ تەمومژییێ دویربیت. ئانکو د ئەڤێرێدا ئاخڤتنکەر هەولدەت هندەك زانیارییان بدەت، کو پێدڤییە دتەڤگر و گشتی بن و دویر بن ژ ئیحتیکارکرنا زانیارییان بۆ گوهداری و ئەوان زانیارییان بدەتە گوهداری، کو پێشوەخت زانیاری ل سەر نەبن. د ئەڤی بواریدا (دیکرۆ) دبێژیت: ل سەر ئاخڤتنکەری پێدڤییە زانیارییێن پێدڤی پێشکێشبکەت، ئەوێن ل دۆر گوتارێ هەین و ئارمانج ژێ بۆ مفاوەرگرتنا گوهداریيە(حمو الحاج ذهبية، ٢٠١٢، ١٩٠–١٩٣).

وەکو:

–" جاران باوەڕ بکەن ئێمە مەنوون بووین بچینە دەرەوە سیناتۆرێك، پەرلەمانتارێك، موەزفێکی دەرەجە چوار و پێنج و شەشی وەزارەتی دەرەوەی ئەم ولأتی ئەوە دانیشی سەعەتێك، نیو سەعەتێك وەختمان بداتێ بەس گوێ بگری، گوێ لە ئێمە بگری بۆ ئەوەی موعانات و مەئساتی میللەتی خۆمانیان بۆ شەرحبکەین، یەعنی وامانئەزانی دونیا هەموی ئێمەیە ئەگەر یەکێك دانیشی سەعاتێك، نیو سەعات وەختمان بداتێ گوێ بگری پێیبڵێین ئەوەندەیان لە ئێمە شەهیدکردووە، ئەوەندە گوندی ئێمەیان وێرانکردووە، ئەوەندە کەسی ئێمەیان ئەنفالکردووە، ئەوەندە قونبەلەی کیمیاوی لە ئێمە داوە بەس گوێ بگری لە ئێمە بۆ ئەوەی باسبکەین، ئێمە پێمان وابوو دەستکەوتێکی گەورەیە. ئیمڕۆ

ئێمە گەییشتینە کوێ؟ ئەبێ شوکری خوا بکەین وە شوکری دەست و بازۆی پێشمەرگە و خۆڕاگری جەماوەری کوردستان بکەین."(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠١١/٩/٢٠).

د ئەڤێ پارچەیا گوتارا ل سەریدا، ئاخڤتنکەری زانیارییێن ڕوهن و ئاشکەرا و تەڤگر و گشتی داینە گوهداری(جەماوەری)، پێخەمەت هندێ دا بۆ ئەوان بارودۆخێ کوردان د کەڤن و نوکەدا دیاربکەت، کو نوکە ئەم یێن گەهشتینە کیڤە و بەرێ ئەم ل کیڤە بووین و بۆ ئەڤێ چەندێ دیارکرییە، کو سەرەدەریکرنا مللەتان ل دەستپێکێ ل گەل مە چەوا بوو و نوکە ل گەل مە چەوایە ؟

-ستراتیجیەتێن گوتارێ:

(ڕیسیگل و وداك)ی د ڕێبازا مێژوویییا گوتارێدا ئاماژە ب ستراتیجیەتێن گوتارێ کرییە. ب دیتنا (ڕیسیگل و وداك)ی ستراتیجیەتێن گوتارێ بریتینە ژ پلانێن هویر و مەبەستدار د پێرابوونادا. کو بۆ ئەنجامدانا ئارمانجەکا جڤاکی و دەروونزمانی ئەڤێ چەندێ ب ستوێێ خۆڤە دگریت و ب ڕێکا بکارهینانێن ڕێکخستییێن زمانی دهێتە زانین و نیاسین. ئەوان کۆمەکا ستراتیجیەتان دەستنیشانکرینە. ئەوژی ئەڤەنە:

١-ستراتیجیەتێن لێزڤرینێ(لێڤەگەڕانێ-Referental). ٢-ستراتیجیەتێن پالپشتییێ-Predicational. ٣-ستراتیجیەتێن ئەرگومێنتی-Argumentation. ٤-بەدیهییێن بەربەلاڤ-Topoi. ٥-ستراتیجیەتێن گۆشە نێڕینێ-Perspectivation. ٦-ستراتیجیەتێن چارچۆڤەکرێ-Framing ٧-ستراتیجیەتێن کێمکرنێ-Mitigating. ٨-ستراتیجیەتێن شداندنێ(دەولەمەندکرنێ)-Intensifying(Reisigl and Wodak,٢٠٠١,٤٤).

ژ هەژییە بهێتە دیارکرن، کو گوتاربێژ ئەڤان ستراتیجیەتان د ناڤ گوتارا خۆدا بکاردهینیت، پێخەمەت هندێ داکو گوتارا ئەوی یا سەرنجراکێش و کاریگەر بیت و د ئەنجامدا یا ڕازیکەر بیت، چونکی بکارهینانا ئەڤان ستراتیجیەتان زمانێ گوتارێ بهێز دکەن و پالپشتییێ ل بۆچوون و دیتنێن ئەوی دگرن.

ل خواریێ دێ هەول هێتە دان، ب کورتی هەر ستراتیجیەتەك بهیتە نیاسین و چەند نموونەیەکان ژ گوتاریێ بۆ هەر ئێك ژ ئەوان بهینین .وەکو:

١–ستراتیجیەتا لێزڤرینێ: ئەڤە بریتییە ژ ب خۆڤەگرتنا بکارهینانا ناڤان بۆ دیارکرنا کەسان و گرۆپان. هەروەسا ب خۆڤەگرتنا میتافۆر و میتۆنیمی(درکە) [1] و دەستنیشانکرنان (بکارهینانا بەشی ل جهێ گشتی). ب دیتنا(ڕیسگل و وداك)ی ستاراتیجیەتێن لێزڤرینێ بریتینە ژ بکارهینانا لێڤەگەرێ کەسی ژبۆ نواندن و ئاڤاکرنا گرۆپێن دیارکری ژ کەسان، ئەوژی ژپێخەمەت سڤککرنێ(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ١٠٨). وەکو:

–"هاتووم بۆ لاتان تا لەم شارە، شاری شێخی نەمر، شاری کە لە چلەکانی سەدەی ڕابوردوو بارزانی لە باوەش گرت و ئاسانکاری بۆ کرد کە دووبارە ڕاپەڕین دەستپێبکاتەوە"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/١٩).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ناڤێن (شێخی نەمر) و (بارزانی) هاتینە بکارهینان، کو (شێخی نەمر) بۆ (شێخ مەحمود حەفید)ی دزڤرێت و (بارزانی) بۆ (مەلا مستەفا بارزانی) دزڤرێت. دیسان (شاری شێخی نەمر) ل جهێ (شارێ سلێمانییێ) هاتییە بکارهینان، کو ئەڤ نموونەیا ل دوماهیکێ دبیتە میتۆنیمی.

٢–ستراتیجیەتا پالپشتییێ: ئەڤە بریتییە ژ پالپشتی و هەڤالناڤ و زێدەهی و هەڤالکار و ڕستە و میتافۆر و کۆتێن هەڤالینییێ، کو د ئەڤێڕێدا سالۆخکرنا سیمایان یان سیفاتان بۆ بکەرێن جڤاکی دهێنە بکارهینان و ئەڤە وەکو ڕەگەز د ئەرگومێنتاندا دهێنە بکارهینان، ئەوژی پێخەمەت بهانە و بیانۆ هینانێیە بەرامبەر یان دژی لایەنەکی یان گرۆپەکێ جڤاکی ب خۆ(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٩٨). **وەکو:**

---

[1] میتۆنیمی د ناڤبەرا ئەوان پەیڤاندا دروستدبیت، ئەوێن پەیوەندی د ناڤبەرا ئەواندا هەی. وەکو(نڤێژکەر و مزگەفت) و (قوتابی و قوتابخانە). وەکو: (قوتابخانە چوو گەشتەکێ.) ل ئەڤێرێ (قوتابخانە) ل جهێ(قوتابییان) هاتییە بکارهینان.

– "دەبێت ئەوەشمان لەبەر چاو بێت، ئەوە وەکو حەقیقەتێکی سەلمێنراو بێت لە لامان، کە بەدەستی خۆمان نەبێ گرێی خۆمانمان بۆ ناکرێتەوە، بەدەستی خۆمانمان نەبێ پشتی خۆمانمان بۆ ناخورێنرێت"(ئەڤ گوتارە ل سالا ١٩٩٢ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

گوتاربێژی ستراتیجیەتا پالپشتییێ بکارهینایە، ژبۆ بیانۆ و بهانە هینانا ئەگەرەکییە، ئەوژی خۆ دویرئێخستنە ژ ئەمریکا و دەولەتێن دی.

٣–ستراتیجیەتا ئەرگومێنتی: ئەرگومێنت بریتییە ژ گرۆپەکێ بابەتان، ئێك ژ ئەوان ئەنجامە و یێن دی پێشەکییێن لۆجیکینە، هەولددەن پالپشتییا ئەنجامی بکەن. ئەرگومێنت دبیتە ستراتیجیەتەکا گوتارێ، هەولددەت ژبۆ ب دەستڤەهینانا بیانۆیەکێ بۆ هەلویستەکێ دیارکری(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٨). وەکو:

–" پار بە ئێوەمان وت بەردی بناغەی زانکۆی ڕاپەرین دادەنێین؟ کردمان"(تەلەڤزیۆنا گەلی کوردستان، کەنالێ دهۆك، ٢٠١١/٣/٥).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ستراتیجیەتا ئەرگومینتی هەیە، چونکی ئەرگومێنت و ئەنجام هەنە. ب ئەڤی ڕەنگی:

ئەرگومێنت: **" پار بە ئێوەمان وت بەردی بناغەی زانکۆی ڕاپەرین دادەنێین "**

ئەنجام:**" کردمان "**

٤–ستراتیجیەتا بەدیهییێن بەربەلاڤ: ئەڤە ئێکە ژ لایەنێن ئەرگومێنتان و وەسا هاتییە پێناسەکرن، کو ستراتیجەتەکا ڕازیکرنێیە یان ئەو بڕیارن ئەوێن هێجەتێ ب داخوازییەکێڤە یان ب مەبەستەکێڤە گرێددەت. ئەڤجا ژبەر هندێ کو بەدیهییێن بەربەلاڤ بیاڤەکێ بەرفرەهە ژ ڕازیبوونان، ئەوێن ب موکمکرنا هێجەتەکێ ڕادبن، بەلێ ژبەر بەربەلاڤییا ئەوێ هێجەتێ ب تشتەکێ بەدیهی دهێتە زانین. وەکو: ژ بەدیهیاتێن دادوەرییێ:(دڤێت هەمی سەرەدەرییێ ل گەل هەمییان ب یەکسانی بکەن). هەروەسا ژ بەدیهییێن بەربەلاڤ یێن شێوازێ دەستهەلاتێ(دێ بابەتێ (س) یێ دروست بیت، ژبەرکو دەستهەلاتێ وە گوتییە) (بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ١٤٧).وەکو:

–"شکستی ئێمە لەوەدایە، کە دژی یەکتری بین " (ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٣٧٣٠)، یەك شەممە ٢٠١١/٣/٢٧).

د ئەڤێ نموونەیێدا ستراتیجیەتا بەدیهییێن بەربەلاڤ هەیە، چونکی بێگومان دژی ئێك ڕاوەستان شکەستنێ بۆ کۆمێ پەیدادکەت.

٥–**ستراتیجیەتێن گۆشەنێڕینێ:** ئەو ڕێکە ئەوا ئاخڤتنکەر ب ڕێکا ئەوێ دەربڕینێ ژ هەبوونا خۆ د گوتارێدا دکەن. هەروەسا گۆشەنێڕینا خۆ د گوهۆڕینا درێژداردا دەستنیشاندکەن. هەر وەکو د (ڕاپۆرت و سالۆخکرن و ڤەگێڕان و گوتن و دەقاودەقییا ڕویدانێن جیاوازیکرنێ...هتد)دا ئەڤ چەندە دهێتە دیتن. ئەڤەژی بۆ هندێ ئاخڤتنکەر د پێرابوونا گوتارێدا ئەنجامددەت، داکو خۆ بهینیتە پێش و خۆ بەرچاڤ بکەت(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٨٨). وەکو:

– **"من تەبعەن یەك ئامۆژگاری برایانە و دلسۆزانەش هەیە، ئەویش ئەوەیە دینی خوای پەروەردەگار وەك چۆن حەماسەت و دلگەرمی و دلسۆزی پێویستە، هێندەش عەقڵ و لێزانی و حیکمەت و دانایی پێویستە"**(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٥ هاتییە گوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ستراتیجیەتا گۆشەنێڕینێ هەیە، چونکی گوتاربێژی دیتنا خۆ د ڤەگێڕانا گوتارێدا دایە، ئەوژی دانا ئامۆژگارییێیە.

٦–**ستراتیجیەتا چارچۆڤەکرنێ**: ئەڤ زاراڤە دهێتە بکارهینان ژبۆ هندێ، داکو نواندنا تشتان بهێتە کرن. وەکو چارچۆڤێ خانی، کو (لێنانگەھ و سەرشۆیێ و ...هتد) ب خۆڤە دگریت. هەروەسا (چارچۆڤەیێ دەنگدان)ێ ئەڤان ڤالاهییان ب خۆڤە دگریت. وەکو:(بارەگایێ دەنگدانێ، دەنگدەر...هتد) (بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٤٨–٤٩).

– **" هەموو جۆرە خوێن ڕشتنێك ئیدانە دەکەین، هەموو جۆرە کوشتنێك زەرەرە لە کورد، چ لە خۆپیشاندەران بێ چ لە هێزی ئاساییش بێ، زەرەر لە میللەتی کورد دەکەوێ"**(تەلەڤزیونا گەلی کوردستان، کەنالێ دهۆك، ٧/٣/ ٢٠١١).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا گوتاربێژی پەنا برییە بەر ستراتیجیەتا چارچۆڤەکرنێ، کو (خۆپیشاندەر و هێزێن ئاسایشێ) ب خۆڤە دگریت، کو هەر دووك گرێدای چارچۆڤەیێ(پشکدارێن خۆپیشاندانان)ە.

٧–ستراتیجیەتا کێمکرنێ: بریتییە ژ رێکێن ڕاستقەکرنا بارودۆخێ زانینی ژبۆ پێشنیارەکێ ب رێکا کێمکرنا هێزا کاریگەرییا گوتنەکێ. ئەڤەژی ب چەند رێکان ب دەستڤەدهێت. وەکو: (خۆ پاراستن ژ هندەك كار و كرياران. وەکو:(ئەز نەشارەزامە، بەلێ...)، بکارهینانا هندەك پێکهاتێن ل سەرخۆ نەسەپاندی. وەکو:(وەسا دیارە کو..)، بکارهینانا شێوازێ پرسیارێ ل جهێ دووپاتکرنێ، دووپاتکرنێن چارچۆڤەکی ئەوژی ب رێکا بکارهینانا جهنافێن کۆمێ، بکارهینانا دەربڕینێن ڤەشارتی)(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٦٩). وەکو: **–"ئەڤە نەسیاسەتا مەیە نەتەربیەتا مەیە، ڕێ بێتەدان غەدر بهێتەکرن ل کەسەکی"**(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/١/٢٢).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا ستراتیجیەتا کێمکرنێ هاتییە بکارهینان، ئەوژی ب رێکا خۆ پاراستن و تەبرئیەکرنا خۆ ژ کار و کرياران.

٨–ستراتیجیەتا شداندنێ(دەولەمەندکرنێ): ئەڤ ستراتیجیەتە ئێکە ژ ئەوان رێکێن گوتارێ یان گوتنێ بهێزدکەت. ل سەر ئاستێ زمانی ئەڤ ستراتیجیەتە بریتییە ژ بکارهینانا نیشانێن شداندنێ یان پێکهاتێن سەرئێخستنێ ئەوێن پێشنیارێ مەزندکەن. وەکو:(گەلەك، ژ ڕاست، ب تەمامی). هەروەسا کارێن مەرجداری. وەکو: (دڤێت، پێدڤییە، فەرە...هتد) یان پەیڤێن دی ئەوێن بارگاویبوونەکا زێدە هەی، کو کاریگەرییێ ل هەستان دکەن. بەلێ ل سەر پشت زمانی وەکو ستراتیجیەتێن دەولەمەندکرنا بکارهینانا هێزێ ل سەر هندەك کەرەستەیێن زارکری یان لەزاتییا گوتنێ و پلەیا دەنگی، داکو جەختێ ل سەر کەرەستێن زارکری د گوتارێدا بکەت. بەلێ ل سەر ئاستێ نەزارکرنان. ئەڤ ستراتیجیەتە دەربڕین و ئاماژەیێن دیارکری ب لڤینا ڕویڤە ب خۆڤە دگریت(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٦١). وەکو: **–" دڤێت کورد نە مەحکووم و نە سوخرەکێشێن کەسێ بن ژ ئێرە وێڤە"**(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/١٩).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا پەنا بۆ ستراتیجیەتا شداندنێ هاتییە برن ب رێکا بکارهینانا پەیڤ یان کارێ مەرجدار(دڤێت).

–ڕەهەندێن گوتارێ:

گوتارێ چەند ڕەهەندەك هەنە. ئەڤێن ل خوارێ هندەكن ژ ئەوان:

١–گوتار یا ئاڕاستەكرییە: مەبەستا مە ژ ئاڕاستەكرنێ ب تنێ ئەو نینە یا هاتییە پێكهینان و ئاڕاستەكرییە بەرەڤ گوهداری، بەلكو گوهۆڕین ب سەردا دهێت، هەر چەندە ئەو ل دویڤ مەبەستەكێ یا هاتییە دروستكرن و بەرەڤ جهەتەكی یان لایەنەكی یا ئاڕاستەكرییە، بەلێ دبیت د ڕێكێدا وەرچەرخان بكەڤیتێ و قەسە و گوتنێن دی بهێنە د ناڤدا و ئاڕاستەیا خۆ بگوهۆڕیت و ئەڤەژی ل دویڤ بارودۆخان دمینیت.

٢–گوتار شێوەیەكە ژ شێوەیێن كردەیێن ئاخڤتنێ: ب دیتنا فەیلەسوفێن زمانی(ئوستن) و (سیرێل)ی، كو هەر ئاخڤتنەك، كردەیەكێ دگەهینیت. وەكو:(ژڤاندان، پێشنیار،جەختكرن، پرسیار...هتد)، كو ئەڤ كردەیە دبنە ئەگەرێ گوهۆڕینا سەروبەرێ ئاخڤتنێ و ل سەر ئاستەكێ بلندتر، ئەڤ كردەیە د چالاكییێن زمانیدا تێكەلدبن. ئەوژی د بیاڤێن دیاركریدا. وەكو:(بەلاڤۆك، سالۆخكرنەكا نوژداری، نوچەیێن تەلەڤزیۆنی...هتد.)، كو ئەو ب خۆ ب چالاكییێن نەزمانیڤە دگرێدایە. هەروەسا ئەڤ كردەیێن زمانی د شیاندایە ژ ڕوانگەهێن دەروونی، جڤاكی یێن هەمەجۆرڤە بهێنە تەماشەكرن.

پێدڤییە ئەوێ چەندێ ژی بێژین، د هەر گوتارەكێدا كردەیەك یا زالە و پێخەمەت ئەوێ چەندێ ئەو گوتار هاتییە پێشكێشكرن. بۆ نموونە چێدبیت كردەیا سەرەكی یا گوتارێ گەفكرن بیت یان داخوازی بیت یان ڕازیكرن بیت...هتد، بەلێ د ناڤ ئەوێ گوتارێدا هژمارەكا جیاواز ژ كردەیێن دییێن ئاخڤتنێ هەبن.

٣–گوتار یا كارلێكەرە: باشترین ڕوهنكرن بۆ ئەڤێ چەندێ دانوستاندنە، كو ل ئەڤێرێ هەڤپشكێن ئاخڤتنێ هەماهەنگییێ د ناڤبەرا ئاخڤتنێن خۆدا دكەن، بەلێ هەر گوتارەكێ دانوستاندن تێدا نینە. وەكو گوتارەكا ئایینی، نڤێسینەك، دەنگوباسێن تەلەڤزیۆنی...هتد. ئانكو چێدبیت كارلێكرن یا ڕاستەوخۆبیت یان ڕاستەوخۆ نەبیت، ئەڤجا هەر ئاڕاستەكرنەك بێی ئامادەبوونا گوهداری د ناڤ گوتارێدا ئەڤە دچیتە د ناڤ

کارلێکرنا نەڕاستەوخۆدا، کو ل ئەڤێرێ ئاخڤتنکەر گوتارا خۆ پێشکێشی ئەوی گوهداری دکەت و ئەڤە دهێتە هژمارتن ڕێکا سەرەکییا کارلێکرنا گوتارێ.

٤–گوتار گرێدای ب بارودۆخێ خۆڤە: د ڕاستیدا چ هەبوون بۆ گوتارێ بێی گرێدانا ئەوێ ب بارودۆخیڤە نینە. هەروەسا ب ڕاستی د شیاندا نینە، واتایا گوتارێ ژ دەرڤەی بارودۆخی بهێتە دەستنیشانکرن و تێگەهشتن. زێدەباری ئەڤێ چەندێ گوتار بەشداریێ د دیارکرنا بارودۆخێ خۆدا دکەت. بۆ نموونە ڕەنگە گوتارەك ب هەلکەڤتا بانگەشەیا هەلبژارتنان بهێتە پێشکێشکرن و گوتاربێژ ڕاستەوخۆ نەبێژنە گوهداری دەنگێ خۆ بدەنە من، بەلێ ب نەڕاستەوخۆیی گوهدار(جەماوەر)تێدگەهیت، ئەوژی ل دەمێ بەحسێ ڕابردوو یێ پارتا خۆ بکەت یان بەحسێ دەستکەڤت و کار و چالاکییێن پارتا خۆ بۆ جەماوەری دکەت.

٥–گوتار یا ڕاسپاردییە: گوتار نابیتە گوتار هەتاکو بۆ جهەتەکی بزڤڕیت و بۆ ئەوی جهەتی پێشکێشبکەت. هەروەسا دبیتە ژێدەرێ تەحەدیاتێن کەسایەتی و دەمی. هەروەسا ئەوی هەلویستی دیاردکەت، کا چ دبێژیت و بۆ کێ دبێژیت. دیسان گوتاربێژ دشێت بۆچوونا خۆ ڕاستڤەبکەت. وەکو بێژیت: "ڕەنگە کورد ببنە دەولەت." و بەرپرسایەتییێ بێخیتە ستوویێ لایەنەکێ دی. وەکو:"تورك و ئیران ڕێگرن بۆ دەولەتبووونا کوردان." یان ڕەئیدانەکێ بدەت. وەکو:" ب ڕاستێ مە کوردان چ هەڤال نینن."...هتد.

٦–گوتار یا پابەندە ب پیڤەرانڤە: گوتار وەکو ڕەفتارەکا جڤاکی ملکەچی پیڤەرێن جڤاکییێن گشتییە. هەروەسا یاسایێن گوتارێ گرێدای چەند پیڤەرێن تایبەتن. هەر گوتنەکا تێدا بهێتە گوتن دڤێت بهانەیان ب ڕێکەکێ بۆ بهینیت داکو یا ب بەلگە و سەرکەڤتی بیت.

٧–گوتار واقعه د ناڤ گوتاراندا: گوتاریّ دیّ واتایەکا دیارتر هەبیت، ل دەمیّ د ناڤ جیهانا گوتاراندا بیت و ژ ناڤ ئەوان دەربکەڤیت و بۆ خۆ ڕێکەکیّ ژ ناڤ ئەوان ببینیت و بۆ شرۆڤەکرنا هەر گوتارەکیّ پێدڤییە پەیوەندییا د ناڤبەرا ئەویّ و جۆرێن دییێن گوتاریّدا بهێتە بەرچاڤەرگرتن، کو پشتبەستنیّ ل سەر ئەوان بکەت یان ڕوهنکرنەکیّ ل سەر ئەوان بدەت یان سڤکاتیکرن بیت پیّ...هتد، بەلێ ل ئەڤێریّ هەر جۆرەك ژ جۆرێن گوتاران ڕێکا خۆ هەیە بۆ هەمەجۆرییا پەیوەندییێن ئەویّ د ناڤ گوتاراندا. بۆ نموونە گوتارا سیاسی ب هەمان ڕێکا گوتارا ئایینی پشتبەستنیّ ناگرێدەت. ئەڤجا دانا گوتارەکیّ ژ جۆریّ(محازەرەییّ، دەنگوباسێن تەلەڤزیۆنی...هتد) دڤێت پەیوەندییا د ناڤبەرا ئەویّ و د ناڤبەرا گرۆپێن دییێن گوتارێن هەڤ هزردا بهێتە گرێدان(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ١٨٢–١٨٤).

–نیشانێن گوتاریّ:

أ–تێگەهیّ نیشانێن گوتاریّ:

نیشانێن گوتاریّ–discourse markers بریتینە ژ ئەوان پەیڤ و کەرەستەیان ئەوێن ب پێکڤەگرێدان و بهێزکرنا پەیوەندییان د ناڤ پارچەیاندا د چارچۆڤەییّ گوتاریّدا ڕادبن.

نیشانێن گوتاریّ چەند ناڤکرنەکێن دی بۆ دهێنە بکارهینان. وەکو(نیشانێن پراگماتیکی، پێکڤەگرێدانێن پراگماتیکی، ئامرازێن گوتاریّ). ئەڤ نیشانە ب نیشانێن پراگماتیکی دهێنە ناڤکرن، چونکی باراپتر تەکەزیّ ل سەر دیمەنێن کارلێکرنیّ د ناڤبەرا پشکدارانداّ دکەن، ئەوژی د پرۆسێسا پەیوەندیکرنێدا. کو دەربڕین ژ ئەڤان دیمەنان دهێتە کرن، ئەوژی ب ڕێکا بکارهینانا ئەڤان ئالاڤان (هیداللة مولود مزایط، ٢٠٢٠، ٢٣–٢٥).

دیسان نیشانێن گوتاریّ هندەك جاران ب ناڤیّ پارچەیێن گوتاریّ یان هێمایێن پراگماتیکی دهێنە نیاسین. ئەڤ زاراڤە باراپتر ئاماژەکرنە بۆ ئەوان پەیڤان یان پێکهاتەیان ئەوێن دهێنە گوتن، بەلێ چ ئەرکێن واتایی بێن ڕوهن نینن. وەکو:(تۆ، ژ ڕاست، ئۆھ، بەلا، دزانم، بزانە، وەکو، د بنەرەتدا، چێدبیت، مەبەستا من ئەوە، هەر وەکو دزانی، کەواتە،

نوکه...هتد). هەروەسا ئامرازێن. وەکو:(و، ژبەرکو، ئەڤجا، یان، بەڵێ، پاشی، ...هتد) (بول بیکر و سیونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٣٣). ب دیتنا (شیفرین)ێ نیشانێن گوتارێ بریتینە ژ ئەوان ڕەگەزێن پێکڤەگرێدای یێن ل دویڤ ئێکهاتی، کو کار ژبۆ چارچۆڤەکرنا یەکەیێن ئاخڤتنێ دکەت(هیداللة مولود مزایط، ٢٠٢٠، ٧٤–٧٥). ب دیتنا(فرێزر)ی نیشانێن گوتارێ ئەو کەرەستەنە ئەوێن ئاماژەیێ ب ئەوێ پەیوەندییا د ناڤبەرا پارچەیا نوی و پارچەیا پێشوەخت د گوتارێدا ددەت و ئەو دبینیت، کو ئەڤان نیشانان واتایەکا جەوهەری یا هەی، بەڵێ ڕاڤەکرنا ئەوان یا لڤۆکە د ناڤبەرا دەوروبەرێ زمانی و تێگەهێ ئەواندا یێ ئەڤ نیشانە تێدا دهێن(براین بالتریدج، ٢٠١٨، ١٣٢). بەڵێ وەسا دهێتە دیتن کو پتریا نیشانێن گوتارێ ژ لایێ زانایێن سینتاکسێ یێن کەڤنڤە هاتبوونە پشتگوه هاڤێتن، ژبەرکو ژ ئالییێ واتایێڤە د ڤالانە و ب تنێ ئەو حەشۆنە، بەڵێ ل ئەڤان دوماهیکان دان ب گرنگییا ڕۆڵێ ئەڤان نیشانان هاتە دان. ئەوێن ب ڕێکخستنا گوتارێ ڕادبن، ژبەرکو ئەو ب ئەرکێ پراگماتیکی بۆ گوتارێ ڕادبن. ژ ئەوان ژی ***نیشانێن ناوچەبینە***[1]. وەکو(مەبەستا من...) ئەڤ نیشانە ب نیشانکرنا پێکهاتەیێن هویر ڕادبن.(وەکو شرۆڤەکرن و ڕاڤەکرنا بابەتەکی) یان ***نیشانێن تەڤگر***[2]. وەکو(هەر چەوا بیت) کو ئەڤە ژبۆ ڤەگوهاستنێ د ناڤبەرا بابەتەکی بۆ باتەکێ دیدا دهێتە بکارهینان.(جوکەر و سمیس)ی جوداهییەکا دیار د ناڤبەرا ***نیشانێن وەرگرتنێ و نیشانێن پێشکێشکرنێدا*** کرن. کو ***نیشانێن وەرگرتنێ***[1] ئاماژەیێ ب کارڤەدانێن کردەیا ئاخڤتنکەری دکەن، بەرامبەر زانیارییان، کو بەرسڤا ئەوی ژ لایێ کەسەکێ دیڤە دهێتە دان. وەکو(ژ راست، بلا، ئۆه، باشە). هەروەسا ***نیشانێن پێشکیشکرنێ***[2] کو واتایا زانیارییان بەنددکەن، ئەوێن ئاخڤتنکەر ئاماژەیێ پێددەت. وەکو:(تۆ دزانی، مەبەستا من، وەکو). دیسان (ڕولیمان)ی جوداهییەکا دی کرییە د ناڤبەرا ***نیشانێن گوتارا نوکە***[1](وەکو نموونەیێن ل سەری) و ***نیشانێن گوتارا پێشکێشکریدا***[2]. (وەکو ئەوێن پشتبەستن د ئاخڤتنا ڤەگوهاستیدا پێدهێتە کرن. وەکو:(ئەز یێ دچم، وەکو، ئەو یا...هتد)). پێدڤییە ئەو چەندە بهێتە دیارکرن، کو نیشانێن گوتارێ ب ئاشکەرایی پابەندی کۆتێن سینتاکسی و واتایی دبن و د گوتنێدا ل هەمی جهان ناهێنە بکارهینان(بول بیکر و سیونیل ایلیج،

.(٣٤-٣٣ ،٢٠١٨

ب دیتنا(دینتۆن)ی نیشانێن گوتارێ چێدبیت ل دەستپێك یان ناڤەڕاست یان ل دوماهیکا گوتارێ بهێنە بکارهینان. هەروەسا چێدبیت بۆ ئاماژەپێکرنا د ناڤ گوتارێدا بۆ تشتەکێ پێش یان پاش بهێنە بکارهینان.

د شیاندایە بەرفرەهی د تێگەهێ نیشانێن گوتارێدا بهێتە کرن، هەتاکو ئاماژەیێ ب دیاردەیێن نەزمانی بدەن. وەکو ل دەمێ پێشکێشکرنا گوتاران، ئەوژی ل دەمێ بلندکرنا چینا دەنگی، د شیاندایە ئەڤ چەندە وەکو نیشانەك بهێتە بکارهینان ژبۆ دەستپێکرن ب بابەتەکێ نوی. زێدەباری ئەڤێ چەندێ د شیاندایە د نڤێسینێدا، ڕێکخستنا گوتارێ ب ڕەگەزێن دهێنە دیتن ب دەستڤە بهێت. وەکو بۆشاهییێن د ناڤبەرا پەرەگرافاندا، ناڤونیشانێن لایی...هتد(بول بیکر و سیونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٣٤).

ل خوارێ دێ هەول هێتە دان، ئاماژە ب هندەك نیشانێن گوتارێ بهێتە کرن:

-"دەبێ لە عەقڵ و مەنتیقەوە، واقع بینانە لەگەڵ میللەتی خۆمان ڕوو بە ڕوو ببینەوە، بەڵێ کەسانێك وا گۆمان دەبەن، کە ئێمەی ئیسلامی لەگەڵ حوکمان گرتە دەست ئەوە یەکسەر قەتل و سێدارە و قەناڕە، دەست بڕین و لاق بڕین دەبێتە مۆدێل و بابەتی ڕۆژ"(ئەڤ گوتارە ل سالا ١٩٩٢ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ پارچەیا گوتارا ل سەریدا نیشانا گوتارێ (بەڵێ) هاتییە بکارهینان بۆ پێکڤەگرێدانا پارچەیێن ئەوێ گوتارێ. هەروەسا ڕێخۆشکرنە بۆ دیارکرنا هزر و هەلویستێ خۆ ب ڕێکا ئەڤێ نیشانەیێ.

-"دوو سێ جاران ئەم بێت داخلی مفاوزاتا بووین ل گەل ڕژێما بەعس بۆ یەك جاریش ڕژێما بەعس ئینکارنەکریە ل سەر کوردستانیەتا خانقین و شنگار و کەرکۆکێش، نوکە حاقدێت ئەڤرۆ پەیدابووین بێت دبێژن نەشنگار کوردستانە نەخانقین کوردستانە نەکەرکۆك کوردستانە"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا نیشانا گوتارێ(نوکە) هەیە، کو زێدەباری کارێ گرێدان و ئەنجامدانا پەیوەندییێ د ناڤ پارچەیا ئەوێ گوتارێدا، ل گەل هندێ ئاماژە ب بەراوردییا دوو هەلویستان بەرامبەر کوردان کرییە. ئەوژی هەلویستێ ڕژێما بەعس و دەستهەلاتا نوکە یا حکومەتا عیراقێیە.

–" خـوای پـەروەردەگار دەفـەرموویێت ئـەی موسـلمان، میللـەتی موسـلمان بزانـە کـە کاروبـار بەڕێوەبردنیشت بە ڕاوێـژ و پـرس و ڕا بـێ بەیـەکتر وەکـو نوێـژ و زەکـات لەسـەرت فـەرزە، ڕوکنـی دینەکەتە"(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٥ هاتییە گوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئـەڤێ نموونـەیا ل سـەریدا نیشـانا گوتارێ(بزانـە) ئاماژەیـە بـۆ ئاگەهـدارکرن و هشیارکرنێ، کو خەلکی ب کارەکی هشیاردکەت، ئەوژی ڕاوێژکرنە.

–" ئێمەش وەکو میللەتی کوردی موسلمانی بەشە کوردستانی عێراق، خۆمان بە میللەتێکی مەزلووم و ستەم دیدە دەزانین"(تەلەڤزیۆنا گەلی کوردستان، کەنالێ دهۆك، ٣/٥/ ٢٠٠٩).

د ئـەڤێ نموونـەیا ل سـەریدا گوتاربێـژی، نیشـانا گوتـارێ(وەکو) وەك ئاماژەیـەك بـۆ نیاسین و دیارکرنا ناسنامەیا خۆ و مللەتێ خۆ بکارهینایە.

ب–تایبەتمەندییێن نیشانێن گوتارێ:

زانایان ب شـێوەیێن جیـاواز تایبەتمەنـدییێن نیشـانێن گوتـارێ دەستنیشـانکرینە. ل خوارێ دێ هەول هێتە دان. دیتنا چەند زانایان بهێتە دەستنیشانکرن. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

(هولکر) ل دۆر نیشانێن گوتارێ دبێژیت:

١–ئەڤ نیشانە کاریگەرییێ ل مەرجێن ڕاستییێن گوتنێ ناکەن.

٢–ئەڤ نیشانە تشتەکی بۆ ناڤەرۆکا مەسەلەیا ئەوێ گوتنێ زێدەناکەن.

٣–ئەڤ نیشانە گرێدایە ب بارودۆخێ ئاخڤتنێڤە، نەکو باروردۆخێ باس لێدهێتە کرن.

٤–ئەڤان نیشانان ئەرکەکێ هەلچوونێ هەیە. زێدەباری هـەبوونا ئـەرکێن لێزڤڕینـێ یـان نیشانکرنێ یان زانینێ(هیداللة مولود مزایط، ٢٠٢٠، ٢٨).

(برینتـۆن) ئـەڤان تایبەتمەنـدییان بـۆ نیشـانێن گوتـارێ دەستنیشـاندکەت. ئـەوژی ئەڤەنە:

١– د کورتن و گرۆپەکێ ئاوازەییێ ژێکجودا دروستدکەن. هەروەسا شێوەیێن پەراوێزینـە، ژبەر هندێ پۆلینکرنا ئەوان ژ پۆلا تەقلیدییە ژ پەیڤان:(ناڤ، کار، هەڤالکار..هتد).

٢–ئەڤ نیشانە ل دەستپێکا ڕستەیێ دهێن. هەروەسا دبیت ژ دەرڤەی پێکهاتەیا ڕستەیێ

بهێنه گوتن. دیسان بکارهینانا ئەوان هندەك جاران سیمایێ هەلبژاتنێ هەیە. ئانکو پـتر ل جهەکی دهێنه بکارهینان.

٣– ئەڤ نیشانه فرِه ئەرکن. هەروەسا د هەمان دەمدا ل سـەر هژمارەیـەکا ئاسـتێن زمـانی کاردکەن. دیسان بکارهینانا ئـەوان د گوتـارا زارەکیـدا پـترن ژ گوتـارا نڤێسـی. هەروەسـا گرێدای بیاڤێ نەفەرمیێنه.

٤–ئەڤ نیشانه ب دوودلییەکا زێدە دهێنه بکارهینان. هەروەسا دبنه فهێتـی و شـەرمزاریا شێوازی.

٥–بکارهینانـا ئـەڤان نیشـانان، گرێدایـه ب جۆریڤـه و بـاراپتر د گـوتنێن ئافرەتانـدا دووبارەدبن(هیدالله مولود مزایط، ٢٠٢٠، ٢٨–٢٩).

(شورۆپ) ئاماژەیێ ب دوو دەستەیێن جیاواز ژ تایبەتمەندییان دکەت:

١–تایبەتمەندییێن کۆتاکەر(حاسم) د نیاسینا نیشانێن گوتارێدا: د ئەڤێرێدا هەر چ نەبیت، نیمچه رِێککەڤتنەکا کۆتاکەر د ناڤبەرا ڤەکۆلەراندا ل سـەر هەیـه. ئـەوژی: پێکڤەگرێدان، ئۆپشن(هەلبژارتن) و نەڕاستینه.

٢–تایبەتمەندییێن نەکۆتاکەر د دەستنیشانکرنا نیشانێن گوتارێدا. زێدەباری هندێ ئـەڤ نیشانه نابنه وێستگەها تێکراییێ د ناڤبەرا ڤەکۆلەراندا. ئەوژی ژبەر: پێڤەگرێدانا لاواز یـا ئەڤان نیشانان دسنووریێ ئاخڤتن و فرِه بکارهیناناندا(هیدالله مولود مزایط، ٢٠٢٠، ٣١).

–رِێکێن رِێکخستنا گوتاریێ:

(ب.شارودۆ)ی زاراڤێ (رِێکێن رِێکخستنا گوتاریێ) دیارکرییـه، کـو بریتییـه ژ گرۆپـەکا رِێکـێن ژێگرتـی ژبـۆ دەرئێخسـتنا کـاریێ پەیوەنـدیکرنێ یـێ گونجـای بـۆ هنـدەك ئارمانجان:(سـالۆخدان، ڤـەگێڕان، ئـەرگومێنت). ب دیتنـا ئـەڤی نڤێسـەری، ئـەڤ بابەتـه گرێدایه ب جوداکرنا پرۆسێسێن زمانییێن هەمەجۆرڤه، د هەر ئاستەك ژ ئاستێن شیانێدا. ئەوژی ئەڤەنه:

١–ئاستێ هەلویستی: ئەڤەژی ژبۆ زانینا نـەڤیانێن دەروونـی– جڤـاکییێن گوتارێنـه، کـو گرێدای هەلویستینه.

٢– ئاستێ گوتارێ ژبۆ ڕێکێن ڕێکخستنا گوتارێ.

٣–ئاستێ سیمیۆلۆجی زمانی بۆ پێکهاتا دەقی(گوتـارێ) (باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٣٧٤–٣٧٥).

(ب.شارودۆ) پێشنیارا ژێکجوداکرنا چار ڕێکان بـۆ ڕێکخسـتنا دەقی(گوتـارێ) دکـەت. ئەوژی ئەڤەنە:

١–ڕێکا واژەیی: ئەڤە ڕێ ددەت، کـو لایـەنێن گوتـارێ بهێنـە دیارکرن:(ئـەز، تـۆ، ئـەو) و ناسنامەیا ئەوان و پەیوەندییا ئەوان ب پێکڤە بهێتە دیارکرن.

٢–ڕێکـا سـالۆخدانێ:ئەڤە ڕێکـێ ددەت، کـو ب نـاڤکرن و سـالۆخکرنا کـەس و تشـتی ب شێوەکێ تایبەت ڕابهێت.

٣–ڕێکا ڤەگێڕانێ: ئەڤە ڕێکێ ددەت ب ڕێکخستنا دویڤئێکهاتنا کریار و ڕویـدانان ڕابهێـت، ئەوێن گرێدای ئەوان کەس و تشتان بن.

٤–ڕێکا ئەرگومێنتان:ئەڤـە ڕێکـێ ددەت، کـو ب ڕێکخسـتن و بهێزکرنـا ئـاخڤتن و کریـاران ڕابهێت، ئەوژی گرێدایە ب بهایێن ئەرگومێنتانڤـە، کـا چـەند د سـەرکەڤتینە(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٣٧٥).

– گوتار و زمان:

د شیاندایە دوو ئاڕاستەیان د شـرۆڤەکرنا زمـان و گوتارێـدا ژێکجودابکـەین. هنـدەك ژ دانەران ب شێوەیەکێ سەرەکی جەختێ ل سەر بابەتێ زمانی د دەوروبەرێ ئـەنترپۆلوجیا ڕەوشەنبیریدا دکـەن، پاشـی ب شـێوەیەکێ سـەرەکی گرنگییـێ ب شـێوەیێن شـرۆڤەکرنا جڤـاکی و ڕەوشـەنبیری یـێن ب تێروتەسـەل ژ لایـێ زمانیڤـە ددەن. بـەلێ هنـدەکێن دی گرنگییێ ب زمانی ددەن، ژ ئالییێ گرێدانا ئەوی ب مشتومڕا مارکسی ل دۆر ئایـدۆلۆجیا و دەولەتێڤە...هتـد، پاشـی ئـەو گرنگییـەکا زێـدە ب تایبەتمەنـدییێن کەرەسـتەیێ زمـانی و پاشماوەیێ ئایدۆلۆجی یێ بێ ئاگەهی د ناڤ گوتارێدا ددەن. ئانکو گەنگەشەیا زمانی د ناڤ زاراڤێن گوتار، زاراڤ و بیروباوەر و ئیدۆلۆجیاییدا...هتد دکەن(Schottler,١٩٨٩,٤٤-٤٥).

–سینتاکس یان ڕێزمانا گوتارێ:

سینتاکسا دەقی یان گوتارێ ئەو لقە ژ ڕێزمانا دەقی یان گوتارێ، کو ب وەسفکرنا ئالاڤێن دەربڕینێ ئەوێن بەرپرس ژ پرۆسێسا دروستکرنا دەقی یان گوتارێ ڕادبیت. هەروەسا سینتاکسا دەقی(گوتارێ) تەکەزێ ل سەر ئالاڤێن زمانی یێن دەق و گوتارێ و پەیوەندییا د ناڤبەرا ئەواندا دکەت(زتسیسلاف واورزنیاك، ۲۰۰۳، ٦۰).

سینتاکسا دەق و گوتارێ گرنگییێ ب چەواییا کۆمکرنا د ناڤبەرا ڕستەیاندا ددەت، ژبۆ دروستکرنا دەق یان گوتارێ، ئانکو هەیکەل یان پێکهاتەیا ل پشت یان د سەر ڕستەییدا (Firbas, ۱۹۹۲,۱۹٦٦). د ئەڤی بواریدا (ئاریل–**Ariel**) دبێژێت: گوتار پشتبەستنێ ب ڕێزمانێ(سینتاکسێ) دکەت و ئەو ب ڕۆلێ خۆ پشتبەستنێ ل سەر گوتارێ دکەت(Ariel,۲۰۰۹,٥).

(تانین و هاملتۆن و سشیفرین) ئاماژەیێ ب هندێ ددەن، کو ڤەدیتن و تێگەهشتنا گەلەك هەلبژارتنێن سینتاکسی، ئەوێن ئاخڤتنکەر بکاردهینن، ب تنێ د حالەتێ دەق(گوتارێ)دا دیاردبن و د هەمان دەمدا، تێگەهشتنا تەمام بۆ هەیکەل و پێکهاتەیێن دەق(گوتار)ان پشتبەستنێ ب ئالاڤێن سینتاکسی دکەن، ئەوێن د ناڤدا هەین(Tannen & etal,۲۰۱٥,۲).

د بیاڤێ سینتاکسا دەقی(گوتارێ)دا، (ڤیتمرن)ی چار یاسایێن گشتی دارشتینە، کو پێدڤییە د هەر دەقەکیدا ل بەر چاڤ بهێنە وەرگرتن. ئەوژی ئەڤەنە:

۱–یاسایا هەبوونا پەیوەندییەکا بهێز ب بابەتیڤە: ئەڤە بریتییە ژ پەیوەندییا ڕاستەوخۆ یان نەڕاستەوخۆ بۆ هەر ڕستەیەکێ ب بابەتێ دەقیڤە(گوتارێڤە).

۲–یاسایا بەردەواملیا ڕستەیێ: هەر ڕستەیەك د دەقی(گوتارێ)دا بهێتە گوتن، ب ئەوێ وەسفێ دبیتە بنەرەت بۆ دروستکرنا زانیاریێن نوی بۆ ڕستەیێن د دویڤدا.

٣–یاسایا پێکهگرێدانا هەڤسی: مەبەست پێ ئەو پەیوەندینە ئەوێن د ناڤبەرا جووتێن ڕستەیاندا د ناڤ دەقی(گوتارێ)دا، ئانکو پەیوەندی د ناڤبەرا ڕستەیێن ڕاستەوخۆ یێن پێشییێ و ڕستەیێن ڕاستەوخۆ ییّن پاشییێ.

٤–یاسایا بهایی جهی: ئەڤە بریتییە ژ دابەشکرنا راستەقینە یا گوتنێ و ئەڤە دابەشی دوو بنەما یان زانیارییان دبیت. ئەوژی (باس– Theme)و (خواس– Rheme)، باس زانیارییێن کەڤنن یان ناسراون و خواس زانیارییێن نوینە یان نەناسراون (زتسیسلاف واورزنیاك، ٢٠٠٣، ٦٤–٦٥). وەکو:

–دیوار هەڕۆی.

باس خواس

پێدڤییە ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ بدەین، کو د سادەترین ڕستەیا پراگماتیکیدا(باس) ل بەری(خواس)ی دهێت، هەر وەکو ل دەمێ ڕستەیا هەوالدان بیت، وەکو: ئازاد هات. ئازاد(باسە) و هات(خواسە)، بەلێ ل دەمێ دانوستاندن د ناڤبەرا دوو ڕستەیاندا هەبیت، ل ئەوی دەمی جهێ خواسێ ل دویڤ جهێ فۆرمێ پرسێ دهێتە گوهۆڕین. وەکو د ئەڤان نموونەیاندا دیاردبیت(شێرزاد سەبری عەلی، ٢٠١٤، ٢١٥):

أ–١– کی هات؟

٢–ئازاد هات. (ئازاد: خواسە و زانیارییا نوییە)

ب–١–ئازاد هات؟

٢–ئازاد نەهات.(نەهات: خواسە و زانیارییا نوییە).

پێدڤییە ل دوماهیکێ ئاماژە ب ئەوێ چەندێ بهێتە دان، کو ئەو ڕەگەزێن (هالیدای و ڕوقیە حەسەن) دەستنیشانکرین، بۆ پێکڤەگرێدانا دەقی(گوتارێ)، بگرە ژ بریتیخستن و ئاماژە و دووبارەکرن و پێکڤەگرێدانا بابەتی و لادان و بەستنێ پەیوەندی ب ڕێزمان یان سینتاکسا دەقی(گوتارێ)ڤە هەنە[1].

---

[1] بۆ پتر پێزانینان ل سەر ئەڤان ڕەگەزان بنێرە: (ڕەگەزێن زمانی د ناڤ بابەتێ ڕەگەزێن شرۆڤەکرنا گوتارێدا) ژ ئەڤێ ڤەکۆلینێ.

-سیمانتیك و پراگماتیکا گوتارێ:

أ-سیمانتیکا گوتارێ- Discourse Semantics :

سیمانتیکا دەقی یان گوتارێ ئێك ژ ئەوان لقێن زمانڤانییا دەقییە، کو گرنگییێ ب دابێشەبێن پێکهاتەیا دەقی ژ لایێ واتایا سیمانتیکییا دەقی یان گوتارێڤە ددەت، پێخەمەت تێگەهشتنا دەقی یان گوتارێ.

سیمانتیکا دەقی یان گوتارێ بریتییە ژ ئەوێ واتایێ ئەوا ژ ئەنجامێ پێکڤەگرێدانا ڕستەیان ب دەستڤە دهێت، ئانکو واتایا ڕستەیان پێکڤە بەندە و وەکو زنجیرەیەکا پێکڤەگرێدای تەماشەی واتایا سیمانتیکییا گوتارێ دهێتە کرن. ئانکو ل ئەڤێرێ واتایا سیمانتیکییا گوتارێ ب تنێ گرۆپەك ژ ڕستەیان نینە، بەلکو ڕێزبەندییەکا ب ڕێکوپێکە، ل گەل هەبوونا کۆت و بەندێن تەقلیدی، کو کاریگەرییێ ل سەر ئەوێ ڕێزبەندییێ دکەت.

واتایا سیمانتیکییا گوتارێ پێکدهێت ژ:

١-واتایا ڕێزمانی: ئەڤ واتایە گرێدایە ب ئەرکێ ڕێزمانیڤە، کو پشتبەستنێ ل سەر جهێ پەیڤێ د ناڤ ڕستەییدا دکەت(عەبدولواحید موشیر دزەیی، ٢٠١٤، ١٠٤). ئانکو ل ئەڤێرێ ژ ئەنجامێ ڕێزبوونا پەیڤان د ناڤ ڕستەیاندا، واتایا ڕێزمانی ب دەستڤە دهێت. وەکو:

- بەلگێ دارێ وەرا. (بەلگێ دارێ: بکەرە، وەرا:کارە)

-دارێ بەلگ وەراند. (دارێ:بکەرە، بەلگ:بەرکارە، وەراند:کارە)

واتایا ڕێزمانییا ئەڤان هەر دوو ڕستەیێن ل سەری ژێکجودانە، ئەوژی ژ بەر جیاوازییا جهێ ڕێزبوونا پەیڤانە د هەر دوو ڕستەیاندا.

٢-واتایا فەرهەنگی: ئەڤ واتایە، واتایەکا جێگیر و چەسپایە و پشتبەستنێ ل سەر واتایا هۆشەکییا پەیڤێ دکەت(عەبدولواحید موشیر دزەیی، ٢٠١٤، ١٠٤). وەکو:

-دوژمن<+زیندی >

-وە لات<+جە >

ئەڤجا ل ئەڤێرێ واتایا ڕێزمانی و فەرهەنگییا پەیڤ و ڕستەیان خۆ لێکدەت و د ئەنجامدا واتایا سیمانتیکییا دەق و گوتارێ ب دەستڤە دهێت.

د شرۆڤەکرنا سیمانتیکییا دەق و گوتارێدا بەحسێ ئەڤان لایەنێن واتایی دهێتە کرن:(هەڤبێژ و فرەواتا، هەڤواتا، دژواتا، دووبارەبوون(عەبدولواحید موشیر دزەیی، ٢٠١٤، ١٠٤).

د شرۆڤەکرنا سیمانتیکییا دەق و گوتارێدا زێدەتر پشت ب ڕێبازا ڕونانکاری(پێکهاتەیی) دهێتە بەستن و ب ڕێکا ئەڤان پێنگاڤێن ل خوارێ دەق و گوتارێ شرۆڤەدکەت:

١-دەستنیشانکرنا دەق و جۆرێ ئەوێ.

٢-شرۆڤەکرنا بنیاتێ ژ ناڤدا یێ دەق و گوتارێ ژلایێ: دەنگ، پەیڤ، ڕستە، واتا...هتد.

٣-دەرئێخستنا واتایا گشتییا دەق و گوتارێ.

٤-دیارکرنا بەلگە و نیشانە و سەلماندنا زمانی و ئەدەبی و فەلسەفی...هتد.

٥-دەستنیشانکرنا شێوازێ پێشکێشکرن و شرۆڤەکرنێ و ڕێکا گونجای یا دەق و گوتارێ(عەبدولواحید موشیر دزەیی، ٢٠١٤، ١٠٤).

ب-پراگماتیکا گوتارێ[1]-Discourse Pragmatics :

زاراڤێ پراگماتیکا گوتارێ، ئاماژەیێ ب بیاڤەکێ تێکەل د ناڤبەرا پراگماتیك و گوتارێدا ددەت، کو د ئەڤێرێدا هەڤکاری د ناڤبەرا ئەڤان هەر دووکاندا هەیە.

ل دەمێ وەسفکرنا مەرجێن بکارهینانێن پراگماتیکی ژ لایێ ئاخڤتنکەرەکی یان نڤێسەرەکیڤە دهێنە پێشکێشکرن، پێدڤییە ل دەڤ ئەوی ئەڤ شیانێن ل خوارێ هەبن:

١-پێدڤییە زانیاری ل سەر دورهێلی(واقعی)هەبن.

---

[1] پێدڤییە ل ئەڤێرێ ئاماژە ب ئەوێ چەندێ بهێتە دان، کو دڤێت وەسا تەماشەی پراگماتیکێ بهێتە کرن، کو ئەو شێوە و ڕەفتارە بۆ ژیانا مە. ئەو کونترۆلێ د ژیان و ڕەفتارا مەدا دکەت، بەرامبەر دەروون و خەلك و جڤاك و هەر تشتەکێ د جیهانا مەدا، ژبەر هندێ یاسا و ڕێسا یێن هاتینە دانان، کو کونترۆلێ ل سەر ڕەفتارا مرۆڤی دکەت و ڕێکدئێخیت. ئەڤ یاسا و ڕێسایە ژ دەرڤەی زمانینە، ب ئاستێن ئەوی یێن دیارڤە و پێڤە پابەند نینە، بەلێ ئەو زمانێ مە بەرهەمدهینیت و کا دێ چەوا بیت ، کو بۆ مە پەیڤان ژ زمانی هەلدبژێریت، ئەوێن بۆ هەر هەلویستەکێ ژیانێ دهێنە بکارهینان. ئەڤجا ل ئەڤێرێ پراگماتیك زمانی بەرهەمدهینیت، نەکو وەك دەنگ و پێکهاتە و واتا، بەلکو ئەو پێشوەخت هەیە و زمان ئالاڤە د دەستێ پراگماتیکێدا و پراگماتیك دەربڕینان ژێ هەلدبژێریت، ئەوێن خەلك پێ دئاخڤن و دانوستاندنێ دکەن(عطیة سلیمان احمد، ٢٠٢٠، ١٩٠).

٢–پێدڤییە ل سەر، پەیوەندیکرنێ ل سەر بیاڤەکی دروستبکەت.

٣–پێدڤییە شیانێن تێگەهشتن و پێشبینیکرنێ هەبن.

٤–پێدڤییە شیانێن ڕۆلگێڕانێن جڤاکی بەرامبەر کەسان هەبن.

٥–پێدڤییە بشێت دووبارە مەرجێن جڤاکی دروستبکەتەڤە.

٦–پێدڤییە بشێت ب ئەوی ئالاڤێ دیارکری یێ پەیوەندییێ، پەیوەندیکرنێ ئەنجامبدەت.

٧–پێدڤییە ل سەر، بشێت بلێڤکرنەکا دەنگیا گونجای بکاربهینیت.

٨–پێدڤییە ل سەر، بشێت لایەنێ پەرەزمانی[1] و ئالاڤێن نەزمانی ب تێگەهشتنەکا گونجای بکاربهینیت(زتسیسلاف واورزنیاك، ٢٠٠٣، ٨٧).

گرنگییا زێدە یا ڕوانگەه و دیتنێن پراگماتیکێ د ناڤ زمانڤانییا دەقی(دەق و گوتار)ێدا بۆ ژێدەر و سەروکانییێن جودا دزڤڕیت. بگرە ژ دیتنێن سیمیۆلۆجی یێن (پیرس و مۆریس)ی. هەروەسا تیۆرا کردەییێن ئاخڤتنێ یا (ئوستن و سیرێل)ی(زتسیسلاف واورزنیاك، ٢٠٠٣، ٨٩). هەتا بگەهیتە هەمی بوارێن دییێن پراگماتیکی وەکو: نیشانکار، دەرکەفتە و گریمانێن پێشەکی...هتد.

ب دیتنا (ڤێرشورین Verschueren)ی، پراگماتیکا گوتارێ پشتبەستنێ ل سەر کردەییێن ئاخڤتنێ. وەکو: جەختکرنان، ژڤانان، پرسیاران و سۆپاسیکرنان...هتد دکەت. زێدەباری هندێ جەختێ ل سەر چەواییا جێبەجێکرنا ئەڤان کارێن جڤاکی ب ڕێکا بکارهێنەرێن زمانی دکەت، هەروەسا ئەوێن د دەقاندا دهێنە جێبەجێکرن. دیسان تەکەزێ ل سەر بیرۆکەیێ دکەت، کو کردەییێن ئاخڤتنێ ب شێوەیەکێ ب ڕێز و زنجیرەیی دهێنە پێشکێشکرن. نەکو ب شێوەیەکێ ڕەمەکی(Verschueren,١٩٩٩,٨).

---

[1] پەرەزمانی–paralanguage: ئەڤە زاراڤە یان ئاماژەیێ دەتە تایبەتمەندییێن نەئەرکی یێن زمانێ زارکری یێ دەنگی، ئانکو (زارکرنا لاوەکی) کو بریتییە ژ (تایبەتمەندییێن تاکانە یان نەژاد و ڕەچەلا دەنگی، هێز، ئاوازە...هتد) یان ئالاڤ یان سیستەمێ پەیوەندیکرنێ یێ ئاماژەیی و لڤینێ یێ نەزمانی، کو د ئەڤی حالەتیدا هەڤواتایە بۆ لڤینێ(جورج مونان، ٢٠١٢، ٣٧٦).

(هۆرن و کێکسکێس) دبێژن، پراگماتیکا گوتارێ هەولدانەکە بۆ بەرفرەهکرنا بیاقێ پراگماتیکێ، ئەوژی ل دەمێ تەکەزکرن ل سەر گرنگییا کۆت و بەندێن جڤاکی و ڕەوشەنبیری ژبۆ کارلێکرنێ. هەروەسا لایەنێ تایبەتمەندییێن زمانی و واتاییێن پەیڤان دهێتە کرن. د ئەڤێرێدا گوتار دکەڤیتە د پرۆسێسا کارلێکرن و ڕەوشەنبیرییێدا. ئانکو ل ئەڤێرێ دوو دانەییێن پراگماتیکا گوتارێ هەنە. ئەوژی پراگماتیکا کارلێکرنێ و پراگماتیکا ڕەوشەنبیرینە(Horn and Kecskes,٢٠١٣,٢٦٢).

(مۆریس) دیاردکەت کو د هەر دەقەکی(گوتارەك)ێدا ڕەهەندێ پراگماتیکی هەیە. هەروەسا پەیوەندی د ناڤبەرا هێمایێن زمانی(دەق یان گوتار) و بکارهینانێن هێمایاندا(بکارهینەرێن دەق یان گوتارێ) دبنە پەیوەندییێن پراگماتیکی(زتسیسلاف واورزنیاك، ٢٠٠٣، ٨٦).

سەبارەت ڕاستییێن پراگماتیکا گوتارێ،(Verschueren) وەسا دهژمێریت، کو نێزیکبوونەك یان ڕێبازەکا ئیدراکی و جڤاکی و ڕەوشەنبیرییە، کو تەکەزێ ل سەر ئەوێ هزرێ دکەت، کو قەکۆلینا زانستی، کۆت و بەندێن جڤاکی و ڕەوشەنبیری ل سەر بکارهینانا زمانی ب بەرچاڤ وەردگریت. زێدەباری هندێ کو دەربڕینێ ژ نیاز و مەبەستێ دکەت، ژ ئالییەکێ دیڤە پراگماتیکا گوتارێ د ناڤبەرا ڕەوشەنبیریاندا پشتبەستنێ ب ئەوێ گریمانێ دکەت، کو ڕەوشەنبیری دیاردەکە، ب تنێ ب کارلێکرن و جڤاکیڤە ناهێتە گرێدان، بەلکو دیسان پشتبەستنێ ل سەر نموونە و یاساییێن دیارکری دکەت، کو نواندنا جڤاکێن ئاخڤتنێ دکەت، ئەوێن ئاخڤتنکەر و گوهدار ب سەرڤە(Verschueren,١٩٩٩,٧).

ب کورتی و گشتی پراگماتیکا دەق و گوتارێ ب سێ پێنگاڤان دهێتە شرۆڤەکرن. ئەوژی ئەڤەنە:

١–شێوەیێ گوتارێ: مەبەست پێ زمانێ دەق و گوتارێیە ژ لایی پێکڤەگرێدانێڤە.

٢–ناڤەرۆکا گوتارێ: مەبەست پێ پەیاما دەقییە، کا چ واتایەك هەلگرتییە، ل گەل کارلێکرنا د ناڤبەرا کەرەستەییێن زمانی و ناخێ ژ ناڤدا یێ دەقیدا، پێخەمەت دەرئێخستنا کۆواتایا دەق و گوتارێ.

٣–دەوروبەرێ گوتارێ: ئەڤەژی چارچۆڤێ زانین و کەلتوور و ئایدۆلۆجیایێ ب خۆڤە دگریت، کا چەند کاریگەری ل سەر واتایا دەق و گوتارێ کرییە(عەبدولواحید موشیر دزەیی، ٢٠١٤، ١٠٥–١٠٦).

ل خوارێ هەول دێ هێتە دان، ئەوان هەر سێ پێنگاڤێن ل سەری ل سەر ئەڤێ نموونەیێ بهێنە پراکتیککرن:

–" هەمی لیست بۆ مە وەکو خوشك و برانە، چونکی هەمی کوردن کوردستانین و هەر کەسێ مللەتێ کورد باوەریا خۆ بدەتێ لێپیرۆزبیت، بەس رێکێ بدەنە من وەك هاولاتییەکێ کوردستانێ ئەز ڕەئیا خۆ عەڕزێ وە بکەم ل بەر وێ ئێکێ، کو پاراستنا دەستکەفتا گەلەك ب زەحمەتترە ل دەستئینانا وان وە من باوەریەکا مەزن یا هەی لیستا کوردستانی دێ دەستکەفتێت مە پارێزیت و دەستکەفتێت تازەش بۆ مە بدەست ئینیت، ل بەر هندێ من وەکو هەر هاولاتیەکی دێ دەنگێ خۆ دەمە لیستا کوردستانی."(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

١–شێوەیێ گوتارێ: ئەڤ پارچەیا گوتارا ل سەری ژ لایێ شێوەیێ گوتارێڤە پێکڤەگرێدان د زمانێ ئەوێدا بکارهاتییە. ئەوژی ب چەند ڕێکان. وەکو:

أ–هەبوونا پەیوەندییا واتایی د ناڤبەرا ئەوان ڕستەیاندا، ئانکو: ڕستە+ڕستە+ڕستە.

ب– هەبوونا پێکڤەگریدانێ ب ڕێکا ئامرازێ بەستنێ(و، چونکی، وە، بەس، ل بەر هندێ) دروستبوویە.

ج–هەبوونا جهناڤێ (من) کو ئاماژەیێ ب دەرڤەی گوتارێ ددەت، ئەوژی جەنابێ سەرۆك(مەسعود بارزانی)یە.

٢–ناڤەرۆکا گوتارێ: کۆواتایا ئەڤێ پارچە گوتارێ ئەوە، کو لیستا کوردستانی ژ هەمی لیستێن دی باشترە، لەوا بانگەوازییا خەلکی دکەت، کو دەنگێ خۆ بدەنە ئەوێ لیستێ.

٣–دەوروبەرێ گوتارێ: ئایدۆلۆجییا د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا، ئایدۆلۆجییەتەکا نەتەوەیی و ناسیۆنالیزمییە، چونکی بانگەوازییێ بۆ پشتەڤانییا لیستا کوردستانی دکەت، کو لیستا پرانییا پارتێن نەتەوا کوردییە و ئەڤێ ئایدۆلۆجییێ کاریگەری ل سەر واتایا گشتییا پارچە گوتارێ هەیە.

-گوتار و پەیوەندیکرنا نەواژەیی:

أ-تێگەهێ پەیوەندیکرنا نەواژەیی:

زمان ب تنێ سیستەم یان رەفتارا ئێکانە نینە، ئەوێ مرۆڤ ب رێکا ئەوی پەیوەندییێ ل گەل ژبلی خۆ دکەت. بەلکو سیستەم یان شێوەیێ رەفتارییێن نەزمانی ل گەل هەنە و پالپشتییا ئەوی دکەن. وەکو دەربڕینا لەشی و دەربڕینا دەنگی، کو دەربڕینا دەنگی: (نواندنا ئاوازا دەنگی دکەت، ئەوا بەشداریێ د دەستنیشانکرنا واتایا پەیڤاندا دکەت. هەروەسا رێتما زارکرنێ و لەزاتییا ئەوێ و پلەیا دەنگی د بلندکرن و کێمکرنا ئەوێدا ب خۆڤە دگریت). بەلێ دەربڕینا لەشی (چەواییا شێوەیێ لەشی ئەوێن پشکدارێن ئاخڤتنێ تێدا. دیسان نێزیکی و دویراتییا د ناڤبەرا ئەواندا و رۆلێ ئەڤێ چەندێ د پرۆسێسا پەیوەندیکرنێدا ب خۆڤە دگریت)(حمدي النورج، ٢٠١٤، ٣٤٥).

پرۆسێسا پەیوەندیکرنێ یان پەیوەندیکرنا زمانی پشتبەستنێ ل سەر گرۆپەکی ژ رەگەزان دکەت، ئەوژی ئاخڤتنکەر و گوهدار و پەیام و کەنال(رێکا پەیامێ) هەلدگریت. هەروەسا پشتبەستنێ ل سەر هەر دوو لایەنێن رەفتارێن واژەیی و نەواژەیی دکەت. کو رەفتارا واژەیی نواندنا پەیڤێن زارکری دکەت و ل گەل هاتنا دەربڕینا دەنگی ل گەل ئەوێ و رەفتارا نەزمانی نواندنا ئاماژەییێن بینرای دکەت و ل گەل ب خۆڤە گرتنا شێوەیێ لەشی ل گەل ئەوێ(حمدي النورج، ٢٠١٤، ٣٤٥). ئانکو رەفتارا زمانی گرێدای زمانێ واژەییە و رەفتارا نەزمانی گرێدای زمانێ نەواژەییە. ئەڤی زمانی کەرەستەییێن ئەوی بریتینە ژ لڤین و ئاماژەییێن لەشی. وەکو:(چاڤان، لێڤان، دەستان، پێیان، سەر و ستۆیی، بریان، ئەزمان و دەڤی...هتد) و دەربڕینێن رویی. وەکو:(سۆربوونا رویی ژبەر شەرمێ، سپیبوونا رویی ژبەر کەیفێیە، زەربوونا رویی ژبەر نەخۆشییێ، رەشبوونا رویی ژبەر تەنگژی و خەمگرانییە...هتد). ئەڤ جۆرێ زمانی، هەر وەکو زمانێ واژەیی دەربڕینێ ژ هزر و هەلچوون و هەست و سۆز و خۆشی و نەخۆشی و مەبەستان...هتد دکەت.

ڤەکۆلەرێ پرۆسێسا پەیوەندیکرنا زمانی، چەندییا پێکڤە هاتنا بهێز یا ئەڤان هەر دوو لایەنان ب بەرچاڤ وەردگریت. ئاخڤتنکەر ل دەمێ سۆزێ ددەت یان گەفکرنەکێ

دکەت، دەنگێ خۆ بلنددکەت و بلەز پەیڤێن خۆ دبێژیت و بریییێن خۆ دکەت گرێ، بەلێ ل دەمێ سەرسۆرمانێ دەردبڕیت یان ب مەندەهۆشی باخڤیت، ئاوازا پەیڤێن خۆ ب حێبەتی دەردبڕیت و بریێن خۆ ڕادکەت و دەستێن خۆ ل ئێك ددەت(حمدي النورج، ٢٠١٤، ٣٤٥).

تیۆرا پەیوەندیکرنا زمانی، گرنگییێ ب شرۆڤەکرنا ئاماژە و لڤینێن ئاماژەدار د زمانیدا ددەت. هەتا دگەهیتە ڕاڤەکرنا گوتارێ و تێگەهشتنا ئەوێ و زانینا ئالاڤێن نەزمانی ئەوێن هاتینە وەرگرتن د بەرهەمهینانا واتایا زمانیدا و ب وەسفکرنا واقعێ ئاخڤتنێ و بارودۆخێ هەڤپشك تێدا، ب وەسفکرنەکا گشتگیرا تەواو ڕادبیت(حمدي النورج، ٢٠١٤، ٣٤٥).

هەر گوتارەکا هەبیت پلەیەك ژ کاریگەرییا ئالوگۆڕ د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا ب خۆڤە دگریت. ئەوژی ل دەمێ ئێك ژ ئەوان یێ سەرنجراکێش بیت بۆ یێ دی، ب ڕێکا ڕاستەوخۆ یان نەڕاستەوخۆ بیت و ئەڤ کاریگەرییا ئالوگۆڕ ب سروشتێ خۆ داخوازا ئامادەبوونا لەشی دکەت، کو ب ئەرکێن هنارتن و وەرگرتنا پەیڤان و ئاماژەیێن ڕێککەڤتن د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر و گوهداریدا ل سەر هەی ڕادبیت و ئەڤ ئامادەبوونا لەشی ئەوێ هەر ئێك ژ ئاخڤتنکەری و گوهداری نواندنا ئەوێ دکەن، کو ملکەچی ئەوێ چەندێ دبن، ئەوا دبێژنێ: "بیاقێ لەشی" ئەوژی د دویراتییا د ناڤبەرا ئەواندا دیاردبیت و ب گورەی جوداهییا جۆرێ ئاخڤتنکەری ژ لایەکیڤە و پلەوپایەیا پشکداران ژ ئالییەکێ دیڤە دهێتە گوهۆڕین(حمدي النورج، ٢٠١٤، ٣٤٦).

ب–ئەرکێن ڕەفتارا لڤینێ:

د شیاندایە ڕۆل یان ئەرکێ ئاماژەیێن لەشی یان لڤێنێ د پرۆسێسا پەیوەندیکرنێدا، د چار ئەرکێن گشتیدا بهێنە کورتکرن:

١–ب جهـ هینانا ئەوان واتایان ئەوێن ئاخڤتنکەری مەبەست بن. هەروەسا بهێز ئێخستنا ئەوان.

٢–تەواوکرنا کێماسی و نەهێلانا لاوازییێ، ئەوێن کو ڕەنگە ئاخڤتنکەر بەرامبەر زمانێ دایکا خۆ یان زمانەکێ بیانی هەستپێبکەت.

٣–ل جهێ پەیڤان د هندەك هەلویستاندا دهێتە بكارهینان، كو ئاخڤتنكەر پەنایێ بۆ دبەت، ئەوژی د حالەتێ شەرمێ و تێكچوونێدا یان ل دەمێ ب مەبەست بڤێت ئەوی تشتی ڤەشێریت ئەوێ دڤێت بێژیت.

٤–دەربڕینێ ژ سیبەرا واتایێ دكەت، ئەوا ئاخڤتنكەری دڤێت(حمدي النورج، ٢٠١٤، ٣٤٨).

ج–كەرەستەیێن نەكەرتی و گوتار:

د سالێن پێنجییاندا ژ چەرخێ بووری، گرنگی ب كەرەستەیێن نەكەرتی(ستریس و ئاوازەیێ–Intonation و ڕاوەستان)ێ، نەهاتبوو دان. ئانكو وەكو بابەتەكێ ژ هەژی ڤەدیتنێ نەهاتییە زانین. زێدەباری ئەڤێ چەندێ پترییا زمانڤانان بۆ هندێ دچوون، كو د شیاندا هەیە زمان بێی ئەڤان كەرەستەیێن نەكەرتی هەبیت. بەلێ پشتی ئەوی دەمی، هندەك زانایان دیاركر، كو پێدڤییە هزر د ئەڤان كەرەستەیێن نەكەرتیدا بهێتە كرن، ل سەر ئەوی بنەمایی كو زمانەكێ دەرەكییە(Bolinger,١٩٦٤,٢٨٢-٢٩٦).

ڕەهەندێن ئاخڤتنێ یێن دەنگی–كەرەستەیێن نەكەرتی– ژ هەژینە ل بەرچاڤ بهێنە وەرگرتن و بهێنە ڤەكۆلینكرن و دانوستاندن د بیاڤێ شرۆڤەكرنا ڕەخنەیا گوتارێدا و حوكم ل سەر بهێتە دان. (ئیلیزابێس–**Elizabeth**) پێشنیازێن كونكریت ل دۆر چەواییا كاركرن ب ئەڤێ چەندێ پێشكێشكرن. كو مفایەكێ بەرهەمدار ب دەستڤە هینا. ئەوژی ب ڕێكا تێكەلكرنا كەرەستەیێن نەكەرتی و كەرەستەیێن زمانی. هەروەسا ئاماژە ب ئاماژەیێن بینینێ یێن دی(ئاماژەیێن ڕوی، شێوەیێ لەشی، لڤینان...هتد)كرییە، كو ئەڤە هەمی دبنە ئەگەرێ هندێ كو پشكدارێن ئاخڤتنێ شیان هەبن زمانی د كارلێكرنا جڤاكیدا ڕاڤەبكەن و ل دوماهیكێ ب كورتی ئاماژە ب هندێ دا، كو تێگەهشتنا ئالۆزییێن ئەڤێ پرۆسێسێ ئەركەكێ سەرەكییە بۆ شرۆڤەكرنا گوتارێ(Couper-Kuhlen,٢٠٠١,١٠٠-١٠٤).

ل خوارێ دێ هەول هێتە دان، نموونە بۆ هەر ئێك ژ ستریس و ئاوازەیێ د گوتارێدا بهێتە دیاركرن. ب ئەڤی ڕەنگی:

١–ستریس–Stress:

ئاخڤتنکەر دشێت سەرەنجا جەماوەری بۆ هـزرا سـەرەکییا خـۆ ڕابکێشـیت، ل دەمـێ ستریسێ ب وردی و ب نەخشەکێشان دئێخیتە سەر ئەوی کەرەستەی، ئـەوێ دەربڕینـێ ژ هـزرا سـەرەکییا ئاخڤتنکـەری دکـەت، چـونکی ل دەمـێ ئاخڤتنکـەر دووپـاتکرنێ ب ڕێکـا ستریسێ ل کەرەستەکی ژ کەرەستێن ڕستەیێ دکەت، ئێکسەر ئـەو دووپـاتکرن سـەرەنجا جەماوەری بۆ خۆ ڕادکێشیت، ب ئـەڤێ چـەندێ ئاخڤتنکـەر دشـێت هـزرا سـەرەکییا خـۆ بگەهینیتە جەماوەری و ب ئەڤێ ڕێکێ دشێت جەماوەری ب ئاخڤتنا خۆ ڕازیبکـەت(شـێرزراد سەبری عەلی،٢٠١٣، ٢٢٦). هەر وەکو د ئەڤان نموونەیێن ل خوارێدا دیاردبیت:

– "مللـەتی کـورد مەشـهورە... بـە دڵپـاکی"(ئـەڤ گوتـارە ل سـالا ٢٠٠٥ هاتییـە گـوتن. ژ مالپـەرێ: www.komalnews.net).

د ڕستەیا ل سەریدا فرێکـەری ڤیایـە هـزرا سـەرەکییا خـۆ ب ڕێکـا کەرەسـتەیێ:(بە دڵپاکی) بگەهینیتە جەماوەری، ژ بەر هندێ هێزا ڕستەیێ ئێخستییە ل سەر ئەوێ پەیڤێ، بۆ هندێ داکو بشێت سەرەنجا جەماوەری بـۆ ئـەوێ هێـزێ یـان دووپـاتکرنێ ڕابکێشـیت، ئەڤەژی بۆ هندێیـە، داکـو بشـێت ب ئـەڤێ ڕێکـێ جـەماوەری ب ئاخڤتنـا خـۆ ڕازیبکـەت، چونکی فرێکەر دزانیت ئەگەر هزرا سەرەکییا خۆ بکەتە د پەیڤا وەکو(دڵپاکی)دا، فرێکەر دێ شێت کـارتێکرنێ ل هەسـت و سـۆزێن جـەماوەری بکـەت و د ئەنجامـدا جـەماوەری ب ئاخڤتنا خۆ ڕازیبکەت، چونکی هەر مللەتەکی یان جـەماوەرەکی پێخۆشـە تـۆ سـالۆخکرنا ئەوان ب دلپاکییێ بکەی، نەکو ب دل نەپاقژییێ، ژ بەر هندێ فرێکەری ب دەرفەت زانییـە هێزا ڕستەیێ ل سەر پەیڤا(بەدڵپاکی)دابنیت.

٢–ئاوازە–Intonation :

ئاخڤتنکـەر دشـێت ب ڕێکـا گوهۆڕینـا پلـەیا ئـاوازەیێ، جـەماوەری بـۆ لایـێ خـۆ ڕابکێشیت، ئاخڤتنکەر د گوتارێدا، ئاوازا ئاخڤتنا خۆ بەرزدکەت، بۆ هندێیە داکـو هانـدانێ ل دەڤ جەماوەری دروستبکەت و ئاوازەیا ئاخڤتنا خۆ نزمدکەت، بۆ هندێ داکو دووپاتییێ

ل سەر خالەکا دیارکری بکەت و د هەر دوو حالەتاندا ئاخڤتنکەر سەرەنجا جەماوەری بۆ خۆ ڕادکێشیت(شێرزاد سەبری عەلی، ٢٠١٣، ٢٢٨). وەکو:

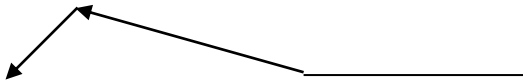

– "شەهیدێت هەلەبچە گریێیا بەختێ مە ڤەکر "(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەری ب ڕێکا ئاوازا نزم، دووپاتی ل هندێ کرییە، کو ئەگەر شەهیدێن حەلەبچە نەبان، ئەو ئازادییا نوکە ئەم تێدا ب دەستڤە نەدهات. ئاخڤتنکەری ب ڕێکا ئاوازا نزم دووپاتی ل ئەوێ هزرێ کرییە، داکو بشێت کارتێکرنێ ل هەست و سۆزێن جەماوەری بکەت و د ئەنجامدا جەماوەری ب هزرا نموونەیا ل سەری ڕازیبکەت.

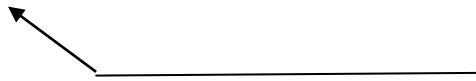

–"نەریتی کردنی کورد بۆ دوژمنی کورد ئەگۆرین" (ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٩ هاتییەگوتن، ژ مالپەرێ:www.youtube. com).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا، ئاخڤتنکەری ئاوازەیا دەنگێ خۆ بەرزکریە، ئەڤەژی بۆ هندێیە داکو ئاخڤتنکەر بشێت جەماوەری هانبدەتە هندێ، کو دڤێت ئەم نەریتێ دوژمناتییا کوردی بۆ کوردی بگوهۆڕین و نەهێلین.

٣–ڕاوەستان–Stopping :

ئاخڤتنکەر دشێت سەرەنجا جەماوەری بۆ پارچەیێن ئاخڤتنا خۆ ڕابکێشیت، ئەوژی ل دەمێ ڕاوستانان د ناڤ ئاخڤتنا خۆدا ب نەخشەکێشان و ب وردی ل بەری و پشتی هەر هزرەکا گرنگ و سەرەکی بکاردهینیت، ب ئەڤێ چەندێ، ئاخڤتنکەر دشێت ب ڕێکا ڕاوەستانان، کارتێکرنێ ل هەست و سۆزێن جەماوەری بکەت و د ئەنجامدا جەماوەری ب هزرا گشتییا ئاخڤتنا خۆ ڕازیبکەت(شێرزاد سەبری عەلی، ٢٠١٣، ٢٢٩). وەکو:

-"هیچ کەس بۆی نییە ⟵بەناوی ئیسلامەوە⟵ بە ئاگر و ئاسنەوە حوکم بەسەر خەلکیدا بکات"(ئەڤ گوتارە ل سالا ١٩٩٢ هاتییەگوتن. ژ مالپەڕێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەری ڤیایە جەخت و دووپاتییێ ل هزرا گرنگ و سەرەکییا ئەوێ نموونەیێ بکەت، کو ئەوژی: ((بە ناوی ئیسلامەوە)) یە، ژ بەرکو ب ڕێکا ئەوێ ڕاوەستانێ ئاخڤتنکەر دێ شێت سەرەنجا جەماوەری بۆ خۆ ڕابکێشیت و جەماوەری ب هزرا گشتییا نموونەیا ل سەری ڕازیبکەت.

-چەمکێ شرۆڤەکرنا گوتارێ:

شرۆڤەکرنا گوتارێ- Discourse Analysis بیاڤەکێ نوییە د شرۆڤەکرنا زمانیدا. ل ئەوی دەمی ئەڤ بیاڤە پابەند دبیت ب زمانیڤە، ل دەمێ ژ ڕوانگەها زمانیڤە ڤەکۆلینێ ل گوتارێ دکەت. ئانکو گوتار کەرەستەیێ شرۆڤەکرنا ئەڤی بیاڤییە. هەر وەکو ژ ناڤێ ئەوێ دیار، کو شرۆڤەکرنا گوتارێیە.

شرۆڤەکرنا گوتارێ ئەوە پارچەیێن ئەوێ پێکهاتێ شرۆڤەبکەت و ئەرکێ هەر بەشەکی تێدا دیاردکەت. ڕادبیت ب شرۆڤەکرن و ڕاڤەکرن و تەئویلێ، داکو ئەو پێکهاتە یا ڕوهن و ئاشکەرا بیت(شبيلة حداد، ٢٠١٦، ١٦).

مەبەست ژ (شرۆڤەکرن)ێ ڕوهنکرنا واتایا دویرە ب واتایێن نێزیکێن ئاشکەرا، بەڵێ مەبەست ژ (ڕاڤەکرن)ێ شرۆڤەکرنە، بەڵێ ب شێوە و جۆرەکێ دی. ئەو شرۆڤەکرنا زمانی یان مەزهەبییە بۆ دەقەکی ژ دەقان. گەلەك جاران ڕاڤەکرن ب شرۆڤەکرنا قورئانا پیرۆزڤە یا هاتییە تایبەتکرن، کو واتایێن ئەوێ یێن ڤەشارتی ئاشکەرا دکەت، کو ڕاڤەکرن هەولدەت واتایێ ڕوهن و دیاربکەت، بەڵێ (تەئویل) دیتنە و ئارمانجا ئەوێ ئەوە، کو پتر ژ واتایەکێ بگەهینیتە گوهداری، ئەوژی د سنووردێ پێدانێن دەق و گوتارێدا(أمينة رقيق،-، ٣).

زاراڤێ شرۆڤەکرنا گوتارێ بۆ ئێکەم جار ل نیڤا چەرخێ بیستێ پەیدابوو، ئەوژی ل دەڤ زمانڤانێ ئەمریکی (هاریس)ی، کو ئەو یێ جیاوازبوو ل گەل (بلومفیڵد)ی، ئەوێ

دگـوتی، ڕسـتە شـێوەیێ زمـانییێ سـەرەکییە. (هـاریس)ی د پـەرتووکا خـۆدا ئـەوا ب ناڤێ(شرۆڤەکرنا گوتارێ) هەولدایـە ڤـەکۆلینێ ل ئـەوان یەکـەیێن زمـانی بکـەت، ئـەوێن ژ ڕستەیێ دەربازدبن، هەر چەندە ئەوی تەماشەی پێکهاتەیا زمانی دکر، وەکو پێکهاتەیـەکا ڕووت دویر ژ واتایێ، بەڵێ ئەوی زوی دیارکر و لێبورینخواست، کو شـرۆڤەکرنا پێکهاتـەیا د سەر ڕستەیێدا بێی بەرچاڤەرگرتنا واتایێ بهێتە کرن (مجدي الجوادي، ٢٠١٩، ٢٥–٢٦).

(ماسوێس) دبێژیت: د بنەرەتدا زاراڤێ شرۆڤەکرنا گوتارێ ژ لایێ(زیلیچ هاریس)یڤـە، ل سالا ١٩٥٢ز هاتییە پێشکێشکرن، بۆ هەولـدانا شـرۆڤەکرنا یەکـەیێن مـەزنتر ژ پـەیڤ و ڕسـتەیان، کـو ئـەڤ یەکـە ب خـۆ د ئـەوێ ڕێکێـدا(د نـاڤ شـرۆڤەکرنا گوتارێـدا) دهێنـە شرۆڤەکرن(Mathews.P.H, ٢٠٠٧,١٠٧).

شرۆڤەکرنا گوتارێ نەهجەکێ جۆرییە، کـو ب شـێوەیەکێ بـەرفرەھ جـەختێ ل سـەر ئاخڤتن و دەقی د بکارهینانێدا دکەت. شرۆڤەکرنا گوتـارێ شـێوەیێن جیـاواز هەنـە، ژبـەر هندێ ب زەحمەتە ب تنێ ئێك پێناسەیێ بۆ پێشکێشبکەین. هندەك سیماییێن هەڤبشك بۆ جۆرێن جیاواز ژ شرۆڤەکرنا گوتارێ هەنە. ئەوژی تەکەزکرنا ئەوانە ل سەر زمـانی، بـەڵێ ل گەل هندێ جیـاوازییێن مـەزن ژی د ناڤبـەرا ئەونـدا هەنـە. هنـدەك ژ جـۆرێن شـرۆڤەکرنا گوتاران ب پلەیا ئێکێ ل سەر ناڤەرۆکا زمانێ بکارهاتی دکەت و هندەك ژ ئەوان گرنگییـێ ب پێکهات و هەیکەلێ زمانی دکەن(O’Reilly, Jessica and Tom,٢٠١٦,٣٥٦).

پێدڤییە ئەوێ چەندێ بێـژین، کـو هـەر گوتـارەکێ تایبەتمەندییێن گەهاندنێ هـەبن، ئـەوێ گوتـارێ ڕەهەنـدێن خـۆ یـێن تایبـەت هەنـە و ئـەڤ ڕاستییە نابیت د هـەر کـارەکێ شرۆڤەکاریدا ئامادەنەبیت، شرۆڤەکرنا هەر گوتارەکێ ب دەستڤە ناهێت، هەتاکو تەماشـە لێ نەهێتە کرن، کو شێوەیەکە ژ شێوەییێن بکارهینانـا زمـانی، ئـانکو (تەکـەزکرن ل سـەر دیمەنێ واژەییی یێ بلێڤکرنێ)، کو دەستپێدکەت ژ (ئاستێ سـەرڤە یـێ دەرەکـی)، کـو د شیاندایە ئەڤ چەندە بهێتە دیتن و تێبینیکرن، پاشی ژ دل کار بکەت بۆ گەهشتنا (ئاستێ کویر و ژ ناڤدا) یان ژ ئەوا د ناڤبەرا ڕێزاندا هەی دەستپێبکەت بۆ (ڕۆخسـار) و (ناڤـەرۆك) و (گوتن)یێ(ندى مرعشلي هواري، ٢٠١٤، ٢٥–٢٦).

ڤەکۆلین د بیاڤێ شرۆڤەکرنا گوتارێدا بلەز و د وەرارەکا بەردەوامدانە، کو د گەلەك بسپۆرییێن ژێکجودایێن ئەکادیمیدا پەیدادبن. وەکو زمانڤانییێ و ئەنتروبۆلۆجییا و دەروونناسی و فەلسەفە و ڕەخنەیا ئەدەبی ...هتد، ئەڤجا ژبەر ئەڤێ هەمەجۆرییێ تشتەکێ سەیر نینە، کو زاراڤێن(گوتار) و (شرۆڤەکرنا گوتارێ) واتایێن جودا ل دەڤ زانایان د بیاڤێن جودادا هەبن. ل دەڤ گەلەك زانایان و ب تایبەتی ل دەڤ هندەك زمانڤانان، (گوتار) دهێتە پێناسەکرن، کو ئەو یەکەیە یان ئەو تشتە ئەوێ ژ ڕستەیێ مەزنتربیت (Tannen and other,٢٠١٥, ١). و ل دەڤ هندەکێن دی(شرۆڤەکرنا گوتارێ) ڤەکۆلینا بکارهینانا زمانییە(Fasold,١٩٩٠,٦٥).

(ڤان دایك) گرێدانەکێ د ناڤبەرا (شرۆڤەکرنا گوتارێ و واتاسازی)یێ و (شرۆڤەکرنا گوتارێ و پراگماتیك)ێدا دروستدکەت و ئەوی د پەرتووکا خۆدا ئەوا ب ناڤێ (دەقناسی) دیارکرییە، کو زانستێ گوتارێ دوو مەرجان بۆ شرۆڤەکرنا ڕستەیێن ل دویڤ ئێك ددانیت. ئەوژی ئەڤەنە:

١–دڤێت پێکڤەگرێدانەك د ناڤبەرا واتایێن ڕستەیاندا هەبیت.

٢–دڤێت د ژێدەریدا بگەهنە ئێك(ندى مرعشلي هواري، ٢٠١٤، ٢٦).

ئەڤجا ئەگەر دوو ڕستەیان ئەڤ هەر دوو مەرجە ل دەڤ نەبن، ل ئەوی دەمی پێکڤەگرێدان د ناڤبەرا ئەواندا پەیدانابیت. وەکو:

١–ژبەرکو خانییێ تە یێ بلندە. باران گەلەك باری.

٢–ل دەمێ ئەز قوتابی. دایکا من سپێدەهییان زوی تێشت چێدکر.

ئەگەر تەماشەی ئەڤان هەر دوو نموونەیێن ل سەری بکەین، دێ بینین ڕستەیێن ژمارە(١) چ پێکڤەگرێدانەکا واتایی د ناڤبەرا ئەواندا نینە، بەلێ ئەگەر تەماشەی ڕستەیێن ژمارە(٢)بکەین، دیاردبیت کو پێکڤەگرێدانەك د ناڤبەرا واتایێن ئەواندا هەیە و د ژێدەریژیدا دگەهنە ئێك، ئەوژی ئەوە کو قوتابی سپێدەیێ دچیتە قوتابخانەیێ، لەوا دایك سپێدەیێ تێشتێ چێدکەت.

٣ –دلێر و نازدارێ شەهیانا خۆ کر. پاشایێ بریتانیا شاهزنەك ژ بنەمالا خۆ هینا.

ئەگەر تەماشەی ڕستەییّن ژمارە(٣) بکەین، دێ بینین چ پێکڤەگرێدانەکا واتایی د ناڤبەرا واتاییّن ئەواندا نینە، بەلێ ئەگەر هەلبژارتنەکا دی بدەینێ. وەکو:(ئەوان گەشتەك ب هەلکەڤتا شەهیانێ ئەنجامدا.) ل ئەڤێرێ پێکڤەگرێدانەك دروستدبیت و ئەڤێ هەلبژارتنێ پەیوەندی ب هەر دوو ڕستەییّن ژمارە(٣)ڤە هەیە و پێکڤەگرێدانەکا واتایی ل گەل هەر ئێك ژ ئەوان ڕستەیان دروستدکەت.

سەبارەت پیناسەیا شرۆڤەکرنا گوتارێ زانایان ب چەند شێوەیەکان پێناسەکرییە. وەکو:

١-(باتریك شارودو و دومنیك منغو) ب چەند شێوەیەکان پێناسەکرییە. وەکو:

-شرۆڤەکرنا گوتارێ ب سیفەتەکێ گشتی ل سەر ئەوێ پەیوەندییا د ناڤبەرا دەق و دەوروبەریدا دهێتە ناڤکرن.

-شرۆڤەکرنا گوتارێ ڤەکۆلینێ ل گوتارێ دکەت: ڤەکۆلینێ ل زمانی دکەت، ل سەر ئەوی بنەمای کو چالاکییەکا گرێدای جهەکییە و یا بەرهەمهێنەرە بۆ یەکەییّن مەزنتر ژ ڕستەیان، ل سەر ئەوی بنەمای کو بکارهینانا زمانییە بۆ مەبەستێن جڤاکی و دەربڕینی و ئاماژەیی. د ئەڤی حالەتیدا شرۆڤەکرنا گوتارێ ل گەل گەلەك نێزیکبوونێن هەمەجۆر دژیت. وەکو: شرۆڤەکرنا دەقی، زمانڤانییا جڤاکی، زانستێ پەیوەندیکرنێ...هتد.

-شرۆڤەکرنا گوتارێ ل سەر ئەوی بنەمای، کو ڤەکۆلینا گوتارێیە: ل سەر ئەوی بنەمای ڕادبیت، کو گوتار چالاکییەکا کارلێکەرە د بنەرەتدا و ئەڤ ئاڕاستەیە شرۆڤەکرنا گوتارێ ب پلەیەکا مەزن بەرەڤ شرۆڤەکرنا دانوستاندنێ دبەت(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٤٤-٤٥).

٢-(هالیدای) دبێژیت: شرۆڤەکرنا گوتارێ ئارمانجا ئەوێ یا سەرەکی ئەوە، د ئێك دەمدا ب ڕاڤەکرن و دیارکرنا ئەوان پەیوەندییان ڕابیبت ئەوێن د ناڤبەرا ڕێکخستنا زمانی و مەدلولان و ئەوان ئارمانجاندا ئەوێن ب ڕێکا گوتارێ دەربڕین ژێ کرین. ب ئەڤێ چەندێ شرۆڤەکرنا گوتارێ ب شرۆڤەکرنا دەقیڤە پابەنددکەت، ئەوژی ب شرۆڤەکرنەکا زمانی

دهێته ئەنجامدان، نەکو ب شرۆڤەکرنا جڤاکی یان دەروونی(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٤٥).

٣–(ڤان دایك) دبێژیت: شرۆڤەکرنا گوتاریێ– ل دویڤ دیتنا ئەوی ڤەکۆلینێ ل گوتاریێ دکەت– و بریتییە ژ ڤەکۆلینا بکارهینانا ڕاستەقینە بۆ زمانی ژ ئالییێ ئاخڤتنکەرێن ڕاستەقینەڤە، د بارودۆخێن ڕاستەقینەدا(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٤٤).

٤–(براون و یول) ل دۆر پێناسەکرنا (شرۆڤەکرنا گوتاریێ) دبێژن: شرۆڤەکرنا گوتاریێ ب گشتی بریتییە ژ شرۆڤەکرنا زمانی د بکارهینانێدا(ج.ب.براون و ج.یول، ١٩٩٧، ١).

٥–(ماسوێس) د پێناسەکرنا شرۆڤەکرنا گوتاریێدا دبێژیت: ب شێوەکێ کارەکی شرۆڤەکرنا گوتاریێ بریتییە ژ هەر شرۆڤەکرنەکێ بۆ گوتاریێ(Mathews.P.H, ٢٠٠٧,١٠٧).

٦–(کریستال) دبێژیت: شرۆڤەکرنا گوتاریێ ڤەکۆلینێ ل ستراتیجیەتێن زمانی د سەر ئاستێ ڕستەیێدا دکەت، کو دیسان دبێژنێ شرۆڤەکرنا زمانڤانی. شرۆڤەکرنا گوتاریێ ب تایبەتی تێدا ب شێوەکێ ڕێکخستی دویڤچوون و لیکۆلینا هندەك هزرێن گشتی دهێتە کرن. ب تایبەتی: دانوستاندنان، ئەرگومێنتان، چیرۆکان، نوکتەیان و ئاخڤتن و پەیامان و تەماشەی دیارکرن وشرۆڤەکرنا نیشانێن گوتاریێ(Discourse markers)ژی دکەت (Crystal,١٩٩٢,١٠٦).

٧–(بارسکی) دبێژیت: شرۆڤەکرنا گوتاریێ ڕێبازەکا ڕاڤەکرنێ یا فرە بسپۆرییە. ڤەکۆلینێ ل پێکاهاتەیا دەقی دکەت و دەربڕینێ ژ هەر ئێك ژ ڕەهەندێن زمانڤانی و جڤاکی، کەلچەری دکەت، ژبۆ دیارکرنا چەواییا ئاڤاکرن یان دروستکرنا واتاییێ(Sigar,٢٠٠٧,١٠).

ژ ئەنجامێ ئەڤان هەمی پێناسەیان د شیاندایە بێژین: شرۆڤەکرنا گوتاریێ ئەو ئاستە یان ئەو ئاڕاستەیە ئەوا هەولدەت د ناڤ دەوروبەریدا ب شرۆڤەکرنا زمانێ گوتاریێ ڕابییت، کو هەر دوو لایەنێن زمانی(دەنگ، پەیڤ، ڕستە، واتا) و لایەنێن نەزمانی(ڕەنگ، جلوبەرگ، ڕوناهی، جھ، دەم، کەس...هتد) ب بەرچاڤ وەردگریت.

–کورتییەکا مێژوویی ل دۆر شرۆڤەکرنا گوتارێ:

ل دەمێ شرۆڤەکرنا گوتارێ ژ ئەوی ڕوانگەهیڤە دهێتە تەماشەکرن، کو ب ڤەکۆلینا زانستییا زمانی ڕادبیت، کو گرنگییێ ب سەر ڕستەیێ ددەت. هەروەسا ب دانانا بۆچوونێن تیۆری ل سەر یەکەیێن ژ ڕستەیێ مەزنتر ڕادبیت و ئەڤێ پرۆسێسێ دەستپێنەکر هەتا ل ڕۆژئاڤایی و ب تایبەتی ل دەمێ (هاریس)ی ڤەکۆلینا خۆ ئەوا ب ناڤێ (شرۆڤەکرنا گوتارێ) ل سالا ١٩٥٢ز بەلاڤکری، کو ئەڤ چەندە د هەمی پەرتووکێن ل سەر مێژوویا شرۆڤەکرنا گوتارێدا هاتییە بەحسکرن، بەلێ (هاریس) نابیتە دامەزرێنەرێ زمانڤانییا دەقی، کو پێدڤییە ئەو چەندە بهێتە دیارکرن، کو گەلەك ڤەکۆلین ل پشتی سالێن پێنجییان ل ئەلمانیا و فەرەنسا و بریتانیا و ئەمریکا د بیاڤێ زمانڤانییا دەقیدا پەیدابوون، بەلێ ژ ناڤ چارچۆڤەیێ زمانڤانییا دەقی ئەوا گرنگییێ ب ڤەکۆلینا یاسایێن دەقی بێن ڕیزمانی ددەت بۆ شرۆڤەکرنا گوتارێ نەهاتە ڤەگوهاستن ب تنێ ل دوماهیکا حەفتێیان و دەستپێکا هەشتێیان ژ سەدێ بووری. ئەوژی ل دەمێ گرنگییەکا زێدە ب شرۆڤەکرنا ناڤەرۆکا گشتی یا دەقی د چارچۆڤەیێ ئاڕاستەیا پراگماتیکیدا هاتییە دان، ب تایبەتی ل سەر دەستێ زمانڤانێ هولەندی (ڤان دایك)ی ئەوێ دەستپێکری ژ شرۆڤەکرنا زمانڤانییا دەروونی بۆ گوتار و دەقی و تێدا گرێدانەك د ناڤبەرا سیمانتیك و پراگماتیکێدا پەیداکری(جمعان بن عبدالکریم، ٢٠١٦، ١١٣).

هەر چەندە تێکەلی د ناڤبەرا زمانڤانییا دەقی و شرۆڤەکرنا گوتارێدا هەیە، ئەوژی ژ لایێ گەلەك ڤەکۆلەرانڤە خۆ ل رۆژئاڤایی ژی، بەلێ ل ئەڤێ دوماهیکێ جوداهی د ناڤبەرا ئەواندا یا دیار و ئاشکەرایە، ئەڤجا ژبەر هندێ پێدڤییە خۆ ژ ئەوان زاراڤان دویربێخین ئەوێن تێکدانا مەنهەجی دروستدکەن. وەکو زمانڤانییا دەقی، زانستێ دەقی، ڕێزمانا دەقی، شرۆڤەکرنا زمانی بۆ دەقی. ئەڤ زاراڤە دچنە د بن چارچۆڤەیێ زمانڤانییا دەقیڤە و د شیاندایە ئەو چەندا د ناڤبەرا شرۆڤەکرنا گوتارێ و زمانڤانییا دەقیدا هەی ب ئەوێ پەیوەندییێ بنوینن، ئەوژی بزڤرینا لقی بۆ ژێدەری. ئەڤجا پشتی شرۆڤەکرنا گوتارێ ژ زمانڤانییا دەقی پەیدابووی، کو دووبارە زمانڤانییا دەقی یا تەقلیدی، کو د ناڤدا

شرۆڤەکرنا گوتارێ وەکو ئالاڤەکێ سەرەکی یێ شرۆڤەکرنێ هاتە بکارهینان. پشتی تیۆرێن شرۆڤەکرنا گوتارێ دەستپێکرین، کو لقەکێ تایبەت ژێ پەیدابوو، ئەوژی شرۆڤەکرنا ڕەخنەیی گوتارێ بوو، کو دبیتە بەشەك ژ شرۆڤەکرنا گوتارێ(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١١٣-١١٤).

- سەرهلدانا شرۆڤەکرنا گوتارێ:

ڤەکۆلینێن زمانڤانی هەتا سالێن (٧٠)یان ژ سەدێ بیستێ پابەندبوون ب ڤەکۆلینا ڕستەیێ و پێکهاتەیا ئەوێ، ئەگەرێ ئەڤێ چەندێژی دزڤڕیتەڤە بۆ ئەڤان خالێن ژێڕی:

أ- نەبوونا تیۆرەکا زمانڤانی، کو گرنگییێ ب یەکەیێن مەزنتر ژ ڕستەیێ بدەت، وەکو دەقێ نڤێسی و دەقێ دهێتە گوتن.

ب- ڤەکۆلین ل سەر پێکهێنەرێن ڕستەیێ ب ساناهیتر دهێنە دەستنیشانکرن و شرۆڤەکرن ژ ڤەکۆلین و شرۆڤەکرنا ئەوان پەیوەندییێن د ناڤ دەق و گوتاراندا هەین (عەبدولسەلام نەجمەدین و شیرزاد سەبری، ٢٠١٩، ٢٤٧).

پشتی چومسکی تیۆرا بەرهەمهینان و ڤەگوهاستنێ د پەرتووکا خۆدا ئەوا ب ناڤێ "پێکهاتەیا سینتاکسی" ل سالا (١٩٥٧ ز) بەلاڤکری، تیۆرێن دی پەیدابوون، کو گرنگی ب یەکەیێن مەزنتر ژ ڕستەیێ ددان، ژبەر ئەڤان ئەگەرێن ل خۆارێ:

١- شیانا زمانڤانان ب تنێ پاپەند نینە ب دەرئێخستنا بڕیاران ل سەر ڕستەیان، کو ئایا ئەو ڕستە گونجایە یان نەگونجایە، بەلکو زمانڤانان شیانا هندێژی هەیە، کو هەلسەنگاندنا دەقیژی بکەن و چێدبیت دەق ژ ڕستەیەکێ یان پەراگرافەکێ یان بەرپەرەکی یان پتر پێکهاتبیت. هەروەسا خواندەڤانێ دەقەکی یان گوهدارێ ئاخڤتنەکێ دشێت بێژیت، کو ئەو دەقە یەکەیەکا پێکڤەگرێدای ژ لایێ زمان و بابەتیڤە پێکدهینیت یان کۆمەکا ڕستەیێن پێکڤە نەگرێدایینە، واتە پێکڤە گرێدانا زمان و بابەتی تێدا نینە.

٢- هندەك دیاردێن زمانی هەنە وەکو (ئاماژە)، (کۆهێرنس) و (کۆهیژن:پێکڤەگرێدان)... هتد، کو ئەم نەشێین ڤەکۆلینێ لێ بکەین، ئەگەر د ناڤ کۆمەکا ڕستەیاندا نەبن. واتە ئەگەر د دەقەکیدا نەبن.

٣- پرۆسێسا پەیوەندیکرنا زمانی، زۆربەیا جاران ب رێکا پەیڤان یان رستەیێن پێکڤە نەگرێدای تەمام نابیت. بەلکو ب رێکا پێکڤە گرێدانا رستە یان گوتن یان ب رێکا چەندین لارستەیان دروستدبیت (عەبدولسەلام نەجمەدین و شیرزاد سەبری، ٢٠١٩، ٢٤٧). کو ئەڤ پێکڤەگرێدانا رستە، گوتن و لارستەیان، دەق و گوتارێ دروستدکەن، هەر وەکو پێشکێشکرنا دەنگوباسان یان خواندنا هۆزانەکێ یان گوهداریکرنا گوتارەکا ئاینی یان سیاسی .... هتد. ئەڤە هەمی ژ سنووریّ رستەیێ دەردکەڤن و بۆ یەکەیێن مەزنتر ژ رستەیێ دچن، کو ئەوژی دەق و گوتارن.

د ئەڤی بواریدا(سارە میلز) دبێژیت: گەلەك یا دەگمەنە مرۆڤ دانوستاندنێ ل گەل دەوروبەرێ خۆ ب تنێ ب رێکا رستەیان بکەت، بەلکو پەنایێ دبەنە بەر ئاخڤتن و دەق و گوتارێ، لەوا ئەڤە ئێك ژ ئەوان خالان بوو، کو شرۆڤەکرنا گوتارێ پەیدابووی(سارة میلز، ٢٠١٦، ١٥٠).

٤-پەیدابوونا شرۆڤەکرنا گوتارێ کارڤەدانەك بوو بۆ زمانڤانییا تەقلیدی(زمانڤانییا فۆرمی)، ئەوا کو گرنگییێ ب یەکەیێن سەرەکی و پێکهاتەیا رستەیێ ددەت و گرنگییێ ب زمانێ بکارهاتی نادەت، بەلێ شرۆڤەکرنا گوتارێ بەرۆڤاژی زمانڤانییا فۆرمی گرنگییێ ب پێکهاتەیێن مەزنتر ژ رستەیێ ددەت(سارة میلز، ٢٠١٦، ١٤٩-١٥٠).

-شرۆڤەکرنا گوتارێ و زانستێن دی:

زاراڤێ شرۆڤەکرنا گوتارێ رێژەیەکا بەرفرەه ژ واتایێ بکاردهینیت، ئەڤەژی رێژەیەکا بەرفرەه ژ چالاکییان ب خۆڤە دگریت. شرۆڤەکرنا گوتارێ ژبۆ سالۆخکرنا چالاکییان بکاردهێت. ئەوژی ب رێکا ئەڤان بواران: زمانڤانییا جڤاکی، زمانڤانییا دەروونی، فەلسەفا زمانی، زمانڤانییا هزمارتنێ. هەروەسا د ناڤ گوتارێدا رەهەندێ زمانی و جڤاکی و زانینێ و کەلچەری و کارلێکرنێ هەنە و گوتار ب خۆ بۆ دیارکرنا ئەڤان هەمی رەهەندان دهێتە بکارهینان(Sigar,٢٠٠٧,١٠).

(شیفرین)یێ د بنەرەتدا هژمارەکا تەڤگر یا شەش ڕێبازێن جیاواز بۆ گوتاریێ دانە دیارکرن. ئەوژی ئەڤەنە:

١-تیۆرا کردەییێن ئاخڤتنیێ. ٢-زمانڤانییا جڤاکییا کارلێکرنیێ. ٣-ئەسنۆگرافییا پەیوەندیکرنیێ. ٤-پراگماتیك. ٥-شرۆڤەکرنا دانوستاندنیێ. ٧-شرۆڤەکرنا لادانیێ(Sigar,٢٠٠٧,١٠-١١)..

هەر چەوا هاتبیتە باسکرن، شرۆڤەکرنا گوتاریێ پەیوەندی ب گەلەك زانستانڤە هەیە. ئەڤجا چ ئەو زانستە زمانی بن یان زمانی نەبن. ل خوارێ دێ بەحس ل ئەڤێ چەندێ هێتە کرن:

١-شرۆڤەکرنا گوتاریێ و زمانڤانی:

هەتا نهۆ دانوستاندن ل سەر هندێ هەیە، کا شرۆڤەکرنا گوتاریێ سەر ب کیژ بیاڤێ زانستیڤەیە. ب واتایەکا دی زانایێن گەلەك بیاڤێن زانستی، شرۆڤەکرنا گوتاریێ ب مۆرك و بابەتیێ زانستیێ خۆ دهژمێرن، نەخاسمە د سەردەمێ نوکەدا، هندەك زمانڤان شرۆڤەکرنا گوتاریێ ب ئاستەکێ زمانی ددان.

پەیوەندی د ناڤبەرا زمانڤانییێ ب تایبەتی ل قۆناغێن ئێکێ-زمانڤانییا نەزارەکی- و گوتارێدا پەیوەندییەکا ژێکدویرکەڤتنیێ بوو، کو چ پەیوەندی د ناڤبەرا ئەواندا نەبوو، کو د ناڤ ڤەکۆلینێن زمانیدا، گوتار هاتبوو پشتگوهئێخستن، ئەڤ چەندە بوو، کو کێماسی د ئەڤان ڤەکۆلیناندا هەبیت، ژبەرکو بازنەیەکا بەرزەبووی د ناڤ زنجیرەیا ئەوێدا هەبوو، ئەڤ چەندە بۆ ئەگەر، کو قوتابخانەیێن نوی یێن زمانی پەیدابن. ب تایبەتی قوتابخانەیێن گرنگییێ ب زمانڤانییا زارەکی ددەن، ب تایبەتی ئەوێن جەختیێ ل سەر هەبوونا پەیوەندییەکا بهێز د ناڤبەرا زمانڤانییێ و گوتارێدا دکەن(أمینه رقیق،-، ٤).

گوتار لایەنیێ زیندی و ڕوحییە بۆ زمانڤانییێ و ب نواندنا ئارمانجا سەرەکییا ئەوێ، کو گەهاندنە ڕادبیت. ئەڤجا دیتن و تەماشەکرنا نوی بۆ زمانی، کو کاریگەرییا خۆ نابینیت ب تنێ ب ڕێکا گوتار و پێکهێنێن ئەوێ نەبیت (أمینه رقیق،-، ٤).

ئەڤجا ئاستەنگ و گرفتا زمانڤانییێ ل ئەوی دەمی پەیدابوو، ل دەمێ نەدشیا چارەسەرییا ئاریشەیا گوتارێ بکەت، چونکی ئەو ژ چارچۆڤەیێ ڕستەیێ دەربازنەدبوو. ئەڤجا د سەردەمێ نویدا شرۆڤەکرنا گوتارێ دبیتە بابەتێ دووێ بۆ زمانڤانییێ، چونکی زمانڤانییێ ل ئەڤی سەردەمی شیان هەنە، ب چارەسەرییا بابەتێن مەزنتر ژ ڕستەیێ ڕابیت. ئەڤجا شرۆڤەکرنا زمانڤانییێ بۆ گوتارێ بیاڤەکێ بەرفرەھ و ب پیت بۆ گوتارێ دبینیت، ئەوژی ل سەر ئاستێن هەمەجۆر:(ئاستێ دەنگسازی، ئاستێ وشەسازی، ئاستێ ڕستەسازی، ئاستێ واتاسازی، ئاستێ پراگماتیکی)، ژبەرهندێ زمانڤانییا نوی و شرۆڤەکرنا گوتارێ نەشێن دەست ژ ئێك بەردەن، هەر وەکو ئەو دوو ڕوینە بۆ ئێك دراڤی، ئەوژی ڤەکۆلینا زمانییە(أمینه رقیق،–، ٤).

أ–شرۆڤەکرنا گوتارێ و زمانڤانییا دەقی:

هەتا نوکە هندەك زمانڤان تێکەلییێ د ناڤبەرا زمانڤانییا دەقی و شرۆڤەکرنا گوتارێدا دکەن و ئەو زمانڤان ئەڤان هەر دوو زاراڤان دکەنە هەڤواتا بۆ ئێکودوو و هندەکێن دی ژێکجودادکەن.

ب دیتنا ئەوان ئەوێن شرۆڤەکرنا گوتارێ و زمانڤانییا دەقی ژێکجودادکەن ئەوە، کو شرۆڤەکرنا گوتارێ ژ شرۆڤەکرنا دەقی دەربازدبیت. شرۆڤەکرنا دەقی بریتییە ژ شرۆڤەکرنەکا ناڤخۆیی، کو ژ چارچۆڤێ دەقی دەربازنابیت، بەلێ شرۆڤەکرنا گوتارێ داخوازا ڤەگەڕانا ئەوان بارودۆخان دکەت، کو بووینە ئەگەرێ بەرهەمهینانا ئەوێ(دەوروبەرێ زمانی، دەوروبەرێ نەزمانی(ژدەرڤە)) و شرۆڤەکرنا گوتارێ بەرەڤ بەرجەستەکرنا دیتنا جڤاکی یا تەڤگر دچیت، بەلێ شرۆڤەکرنا دەقی یا پابەندکرییە ب بیاڤێ زمانڤانییێڤە. ئانکو کەرەستەیێ ئاخڤتنێ یان شێوەیێ ئەوێ و پێکهاتەیا ئەوێ یا دویرە ژ ناڤەڕۆك و ئەرکێ ئەوێ یێ جڤاکی، کو ئەڤ چەندە شرۆڤەکرنا گوتارێ ب ستۆیێ خۆڤە دگریت(محمود عكاشة، ٢٠٠٥، ٤٥).

هەبوونا گەلەك زاراڤان و تێکەلکرن و د ناڤئێکداچوونا ئەوان بۆ ناڤ ئێك. وەکو:(رێزمانا دەقی، زانستێ دەقی، زمانڤانییا دەقی، شرۆڤەکرنا زمانی بۆ دەقی، شرۆڤەکرنا گوتارێ)، ئەوژی ژ ئەنجامێ ئەوێ نویکرنێیە ئەوا د ئەڤی زانستیدا پەیدابیت. هەروەسا جێگیرنەبوونا سنوور و پەهەندێن ئەوێ یێن جیاوازە و ژبەر ئەڤان ئەگەران گەلەك ئاڕاستە تێدا پەیدابوون. وەکو ئاڕاستەیێن رێزمانی(سینتاکسی)، کو گرنگییێ ب پێکهاتەیا سەر رستەیێ ددەن. هەروەسا ژ ناڤ ئەوان ئاڕاستەیان ژی ئاڕاستەیێن سیمانتیکی و پراگماتیکینە. زێدەباری ئاڕاستەیێن ئیدراکی. هەروەسا ئاڕاستەیێن سیمیۆلۆجی و فەلسەفی، کو ئەڤەژی گرنگییێ ب ئەوێ پێکهاتەیێ ددەن ئەوا د سەر رستەیێدا هەی. د شیاندایە ئەوان رێبازان ئەوێن د چارچۆڤەیێ گرنگیپێدانا دەقیدا هەین، ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ بهێنە پۆلینکرن. (جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١١٤-١١٥):

١-دەق: دەق بریتییە ژ رستەیەکا لێکدای.(دیتنەکا سینتاکسی بۆ زمانڤانییا دەقی)

٢-دەق: دەق بریتییە ژ ڕوانگەهێن درێژەپێدانێ(چرکرن ل سەر بابەتان) بۆ پێکهاتێن مەزن.(دیتنەکا سیمانتیکی)

٣-دەق: دەق بریتییە ژ هێمایێن لێکدای. (دیتنەکا سیمیۆلۆجی)

٤-دەق: دەق بریتییە ژ کردەیێن ئاخڤتنێ یێن لێکدای.(دیتنەکا پراگماتیکی)

٥-دەق: دەق هەر وەکو، ئەو گوتارەکا بکارهاتییە.(دیتنەکا پراگماتیکی بۆ گوتارێ)

٦-دەق: دەق دیتنێن ئەکتیڤن بۆ پرۆسێس و پێرابوونێن ئیدارکی.(دیتنەکا ئیدراکی)

٧-دەق: دەق رێکەکا باشە بۆ گەهاندنا ڤەگێڕانەکا گەهاندنێ – زمانی.(ل دەڤ لیچی).

هەروەسا هندەك دیتن و زێدەبوون بۆ شرۆڤەکرنا دەقی هەنە. وەکو: لایەنێن ڕەخنەیی و ئێستاتیکی، کو ژ ڕوانگەها ئێستاتیکیڤە تەماشەی دەقی دکەن. دیسان هندەك ئاڕاستەیێن دی بۆ شرۆڤەکرنا گوتارێ هەنە. وەکو ئەوان ڤەکۆلینێن ل پشتی داگیرکرنێ و ڤەکۆلینێن فینینزمی و هندەك ڤەکۆلینێن ڕاگەهاندنێ(میدیایی)...هتد، کو ئەڤە هەمی گرنگییێ ب شرۆڤەکرنا ناڤەرۆکێ ددەن(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١١٦).

ئەڤجا ل ئەڤێرێ د شیاندایە بهێتە گوتن، کو هەر گرنگیپێدانەك ب پێکهاتەیا دەقی یان ب واتایا ئەویڤە گرێدای بیت، ل سەر ئەوی بنەمای، کو دەق:" بریتییە ژ گرۆپەکا واتایان، کو ژ ئەنجامێ واتاییّن پێکڤەگرێدای ب دەستڤە هاتبیت." یان گرێدای بیت ب پراگماتیکا ئەویڤە، د چارچۆڤەیێ تیۆریدا یان د چارچۆڤەیێ رۆلێ ئەوێ د ئاڤاکرنا دەقیدا، ئەڤە دچیتە د ناڤ زمانڤانییا دەقیدا، بەلێ هەر گرنیپێدانەك ب ناڤەرۆکێن گشتییێن دەقیڤە ژ ڕوانگەها پەیوەندیکرن و بکارهینانا دەقیڤە بیت، ئەڤە دچیتە د ناڤ شرۆڤەکرنا گوتارێدا. بێگومان ب ئەڤێ دەستنیشانکرنێ، زمانڤانییا دەقی دبیتە بەشەك، کو دشیاندا نینە د شرۆڤەکرنا گوتارێدا دەست ژێ بەردەین و ب ئەڤێ چەندێ ل سەر زمانڤانییا دەقی لقێن زانستی یێن هەمەجۆر و د ناڤئێکداچووی زێدەدبن(جمعان بن عبدالکریم، ٢٠١٦، ١١٦–١١٧).

ل خوارێ دێ هەول هێتە دان، پێشکەڤتنا زمانڤانییا دەقی و شرۆڤەکرنا گوتارێ بهێنە دەستنیشانکرن(جمعان بن عبدالکریم، ٢٠١٦، ١١٧):

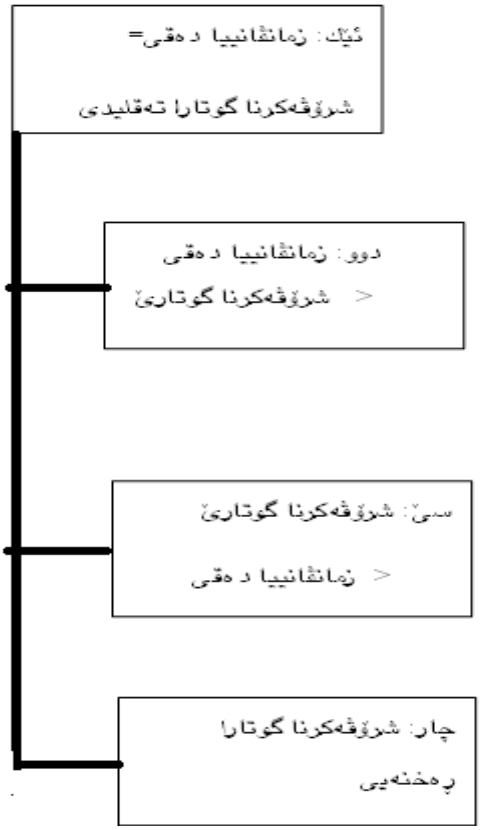

تەماشەکرنا زمانڤانییا دەقی بۆ شرۆڤەکرنا گوتاریێ قۆناغەکە بۆ گەهشتنا ڤەکۆلینێن شرۆڤەکرنا گوتاریێ. هەروەسا ئەو ئالاڤێن شرۆڤەکرنا گوتاریێ. د ڕاستیدا شرۆڤەکرنا گوتاریێ ل دەستپێکا خۆ وەکو بەشەك ژ زمانڤانییا دەقی پەیدابوو و پشتی سەربەخۆ لێهاتی، زمانڤانییا دەقی بوو بەشەك ژ شرۆڤەکرنا گوتاریێ. هەر چەندە د ناڤئێکداچوون د پەیوەندییا د ناڤبەرا زمانڤانییا دەقی و شرۆڤەکرنا گوتارێدا هەیە، کو نوکە د شیاندایە وەکو دوو لقێن زانستییێن سەربەخۆ بهژمێرین، کو هەر یەك ژ ئەوان چەند تیۆرێن ژێکجودا هەنە. ل خوارێ هەول دێ هێتە دان، گرنگیپێدانێن هەر یەك ژ ئەوان بهێنە دیارکرن:

١–گرنگیپێدانێن زمانڤانییا دەقی:

زمانڤانییا دەقی چەند گرنگیپێدان هەنە، کو د چارچۆڤەیێ کارێ خۆدا گرنگییێ پێددەت و ئەڤە هندەك ژ ئەوان گرنگیپێدانانە:

١–ڤەکۆلینێ ل پێکهاتەیێن سەر ڕستەیێ دکەت.

٢–ڤەکۆلینێ ل یاسایێن دەقی دکەت.

٣–ڤەکۆلینێ ل بەستنێن د ناڤ ڕستەیاندا دکەت.

٤–ڤەکۆلینێ ل پێکڤەگرێدان و پەیوەندییێن دەقان دکەت.

٥–ڤەکۆلینێ ل جۆرێن دەقان دکەت.

٦–ڤەکۆلینێ ل پێکهاتەیێن دەقی یێن سیمانتیکی دکەت.

٧–ڤەکۆلینێ ل کاریگەرییا پراگماتیکییا دەقی د دروستکرنا ئەوێدا دکەت.

٨–ڤەکۆلینی ل کردەیێن ئاخڤتنێ یێن دەقی دکەت.

٩–ڤەکۆلینێ ل دەوروبەری پێخەمەت دەقی دکەت.

١٠–ڤەکۆلینێ ل هەڤدەقییێ دکەت، پێخەمەت پێکڤەگرێدانا سیمانتیکی بۆ دەقی.

١١–گرنگییێ ب ڤەکۆلینا ئێك دەقی یان گرۆپەکا دەقێن وەکهەڤ، ژ لایێ پێکهاتێڤە دکەت.

١٢–گرنگییێ ب چەواییا دروستکرنا دەقان دکەت(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١١٨).

١٣– گرنگییێ ب دەقی ددەت، کو زێدەتر دەوروبەرێ ناڤخۆیی و پێکڤەگرێدانێ بەرچاڤ وەردگریت، ل سەر ئەوی بنەمای کو ڕێکخستنەکا زمانییە (باتريك شارودو و دومينيك منغو، ٢٠٠٨، ٥٥٤).

ب–گرنگیپێدانێن شرۆڤەکرنا گوتارێ:

شرۆڤەکرنا گوتارێ چەند گرنگیپێدان هەنە، کو د چارچۆڤەیێ کارێ خۆدا گرنگییێ پێددەت و ئەڤە هندەك ژ ئەوان گرنگیپێدانانە:

١–ڤەکۆلینێ ل ناڤەرۆکێن گشتییێن دەقان دکەت.

٢–ڤەکۆلینێ ل میکانزمێن گوتارێ دکەت.

٣–ڤەکۆلینێ ل کاریگەرییا پێکهاتەیێن سەر ڕستەیێ د ناڤ گوتارێدا دکەت.

٤–ڤەکۆلینێ ل پێکڤەگرێدانان ژ ئالییێ پەیوەندییا ئەوان ب گوتارێڤە دکەت.

٥–ڤەکۆلینێ ل کاریگەرییا پێکهاتەیێن دەقان یێن سیمانتیکی د گوتارێدا دکەت.

٦–ڤەکۆلینێ ل کاریگەرییا جۆرێ دەقی د گوتارێدا دکەت.

٧–ڤەکۆلینێ ل کاریگەرییا پراگماتیکا دەقی د گوتارێدا دکەت.

٨–ڤەکۆلینی ل پەیوەندییا کردەیا ئاخڤتنێ یا گوتارێ دکەت.

٩–ڤەکۆلینێ ل دەوروبەری و پەیوەندییا ئەوێ ب دەق و گوتارێڤە دکەت.

١٠–ڤەکۆلینێ ل هەڤدەقییێ دکەت پێخەمەت نێزیکییا گوتارا دەقی.

١١–ڤەکۆلینێ ل پەیوەندییا جوانییا گوتارێ دکەت. وەکو: خوازە و خواستنێ.

١٢–ڤەکۆلینێ ل پەیوەندییا ئەرگومێنتان ب گوتارێڤە دکەت.

١٣–ڤەکۆلینێ ل پەیوەندییا درککرن و تێگەهشتن ب گوتارێڤە دکەت.

١٤–ڤەکۆلینێ ل پەیوەندییا جڤاکناسییێ ب گوتارێڤە دکەت.

١٥–ڤەکۆلینێ ل پەیوەندییا سیاسەتێ ب گوتارێڤە دکەت.

١٦–ڤەکۆلینێ ل ڕەهەندێ سیمیۆلۆجی یێ نەزمانی و پەیوەندییا ئەوێ ب دەق و گوتارێڤە دکەت.

١٧–ڤەکۆلینێ ل گرۆپەکا دەقان دکەت، ژبەرکو دچنە دبن ئێك گوتارێدا یان ژبەر کارلێکرنا ئەوان ل گەل ئێك گوتارێ.

١٨–ڤەکۆلینێ ل کاریگەرییا وەرگرتنا دەقی د گوتارێدا دکەت.

١٩–گرنگییێ ب چەواییا دروستکرنا گوتاران ب ڕێکا دەقی ددەت.

٢٠–گرنگییێ ب بابەتێن جڤاکی و جیهانگەری و شارستانییێ ب ڕێکا خواندنا گوتارێ ددەت(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١١٨).

٢١–گرنگییەکا زێدە ب دەوبەرێ کارلێکرنا زمانی و کوهێرنسێ ددەت باتريك شارودو و دومينيك منغو، ٢٠٠٨، ٥٥٤).

ل دویف ئەو چەندا بووری ئەگەر تەماشەی شرۆڤەکرنا گوتارێ د پێشڤەچوونا ئەوێیا مێژوویيدا بکەین، د شیاندایە ب رێکا دوو قۆناغێن ئێك ل دویف ئێك بهێتە دیارکرن: ئەوژی قۆناغا زمانڤانییا دەقییە(قۆناغا شرۆڤەکرنا گوتارا تەقلیدییە) و قۆناغا شرۆڤەکرنا گوتارێیە، کو د ناڤدا (شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ)پەیدابوویە. ئەڤجا ئەڤ چەندە نابیتە ڕێگر، کو بەردەوامی د ئەنجامدانا ڤەکۆلینان د بیاڤێ زمانڤانییا دەقیدا بهێنە کرن و د هەمان دەمدا دبیت وەکو قۆناغەکا سەربەخۆیا هەڤدەم و هەڤتەریب بیت یان وەکو لقەکێ زانستییێ سەربەخۆ بیت ژ (شرۆڤەکرنا گوتارێ) و ل ئەوی دەمی گرنگیدان دێ ب ئەوان ناڤەرۆکان، گرنگیدانەکا بەشی بیت د چارچۆڤەیێ یاسایێن دەقیدا(جمعان بن عبدالکریم، ٢٠١٦، ١١٨-١١٩).

ئەڤجا زمانڤانییا دەقی دێ بیتە بەشەك ژ شرۆڤەکرنا گوتارێ یان ئالاڤەك ژ ئالاڤێن ئەوێ، ئەوژی ل دەمێ ئێکەم تەماشەکرن بۆ زمانڤانییا دەقی ژ ئەوی ڕوانگەهیڤە بیت، کو ل دەمێ ڤەکۆلەری بڤێت د شرۆڤەکرنا گوتارێدا یان د شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێدا ڤەکۆلینێ ل سەر ئەنجامبدەت(جمعان بن عبدالکریم، ٢٠١٦، ١١٩).

ب-شرۆڤەکرنا گوتارێ و واتاسازی(سیمانتیك):

کا چەوا لق و ئاستێن دیێن زمانی پەیوەندییەکا مۆکوم ب شرۆڤەکرنا گوتارێڤە هەیە، هەروەسا ئاستێ سیمانتیکێ ژی بەشداریيێ د ناڤ شرۆڤەکرنا گوتارێدا دکەت، ئەڤ بەشداریکرنەژی پەیوەندییێ د ناڤبەرا شرۆڤەکرنا گوتارێ و سیمانتیکێدا نیشاندەت. ئەو بەشداریکرن ژی ژ ئەڤان ڕوانگەهانڤەیە:

١-ڕەنگڤەدانا لایەنێن سیمانتیکی د ناڤ شرۆڤەکرنا گوتارێدا.

٢-پەنابرنا شرۆڤەکرنا گوتارێ بۆ لایەنێن سیمانتیکی ل دەمێ دهێتە شرۆڤەکرن.

ڕستە ئێك ل دویف ئێك، ل دویف سیستەمەکی دهێن، کو هەر ڕستەیەك بەشداریيێ د تێگەهشتنا ڕستەیا د دویڤدا دهێت دکەت، ئەڤە ژ لایەکیڤە و ژ لایەکێ دیڤە ڕستەیا ل پاش بەشداریيێ د تێگەهشتنا ڕستەیا ل پێش دکەت و ب ئەڤی ڕەنگی شرۆڤەکرنا

گوتاریێ ژ لایێ سیمانتیکیڤە ب دەستڤە دهێت و د هەمان دەمدا ئەڤە پێکڤەگرێدانەکا سیمانتیکی د سنووریێ دەق و گوتارێدا ب دەستڤە دهینیت. دیسان ناڤونیشانێ گوتاریێ یان دەقی ب ئەوی ئەرکی ڕادبیت، کو ئەو، بابەت یان تەوەریێ گشتییە ئەوێ هەمی هزر تێدا دزڤرن، ب خۆڤە دگریت، کو د ئەڤێرێدا ب ڕێکا بەستن و گرێدانان د ناڤبەرا ڕستەییێن دەقی یان گوتارێدا، پەیوەندیکرن د ئەوی دەقی یان گوتارێدا پەیدادبیت و ئەڤ بەستن و گرێدانە دبیتە مەبەست، کو ئەڤە ژ ئەوان ڕستەییێن ل دویڤ ئێك هاتی ب دەستڤەدهێت، ئەوژی د گوتارەکا پێکڤەگرێدایدا دروستدبیت (مصطفى صلاح قطب، ٢٠١٤، ٢٠٠).

گوتار باراپتر ژ زنجیرەیەکا ڕستەیان پێکدهێت، کو دەربڕینێ ژ زنجیرەیەکا پێشنیاران دکەت. د ئەڤێرێدا واتاییێن پەیڤان و گرێیان د ناڤ ڕستەییدا خۆ لێکددەن، داکو واتایا ڕستەیێ هەمی دروستبیت(Van Dijk,١٩٨٥,١٠٧).

ل ئەڤێرێ پێدڤییە بهێتە زانین، کا چەوا واتاییێن ڕستەیان پێکڤە دهێنە گرێدان، هەتاکو واتایا ڕێزبەندییێ هەمییێ دروستدبیت. ب واتایەکا دی چەوا دێ د شیاندابیت پێشنیارێن گوتاریێ ب ڕێزبەندی پێکڤە بهێنە گرێدان و چەوا واتاییێن پتر ئالۆز ل سەر دهێنە زێدەکرن؟ بەرۆڤاژی چەوا واتایا ئێك ڕستەیێ پشتبەستنێ ل سەر واتایا ڕێزبەندییێ هەمییێ دکەت؟ د شیاندایە هەمان پرسیار بۆ ڕەهەندێ ژێدەرێ گوتاریێ بهێتە پێشکێشکرن، کو ئێك ژ لایەنێن گرنگێن ئەڤی ڕەهەندی دابێشەیا داخوازی یان ڕێکخستنێن دیارکرینە. ڕستە ل دویڤ ئێك دهێن، چ د گوتارا نڤێسی یان زارەکیدا بیت. ئەڤجا ئەو ڕاستییێن گوتار ئاماژەیێ پێددەن، وەکو حالەت یان پێرابوون یان ڕویدانان، ڕێکخستنەکا جهی یان یا مەرجدار یان یا کاتی هەیە. ئەڤجا ل ئەڤێرێ کارێ ئاخڤتنکەری یان نڤێسەرییە، کو نواندنا ئەڤان پەیوەندییان د ناڤ ڕاستییاندا بکەت، ئەوژی وەکو پەیوەندییێن د ناڤ پێشنیار یان کا چ د ناڤدایە و ئەڤەژی ب ڕێکا ڕێزبوونا پەیڤ و گرێ و ڕستەیان ل دویڤ ئێك دروستدبیت و ل ئەڤێرێ گوهدار یان خواندەڤان ب کارێ تێگەهشتن و دروستکرنا ئەڤان پەیوەندییان ڕادبیت، کو ل ئەڤێرێ گوتار ب تنێ گرۆپەك ژ ڕستەیان نینە، بەلکو ڕێزبەندییەکا ب ڕێکوپێکە، ل گەل هەبوونا کۆت و بەندێن

تەقلیدی ل سەر ئەوێ ڕێزبەندییێ. ئانکو ل ئەڤێرێ ڕێزبەندی ب تنێ پشتبەستنێ ل سەر واتا و ژێدەرێن چەمکی یێن کەرەستەیێن زمانی ناکەت، بەلکو ل ئەڤێرێ پێکڤەگرێدان یا گرنگە، ئانکو ل ئەڤێرێ دەربڕینێن پێکهاتەیا ژدەرڤە، ئانکو پیکهاتەیا مۆرفۆلۆجی و سینتاکسی و فەرهەنگییا ڕستەیێن دیارکری، ب شێوەیەکێ گونجای ئاماژەییێ ب ئەڤێ پێکڤەگرێدانێ ددەت. بۆ نموونە ڕێزبوونا پەیڤان و ڕێزبوونا ڕستەیان و بکارهینانا ئامرازێن بەستنێ و جهناڤان...هتد، ئەڤە هەمی دچنە دبن بابەتێ پێکڤەگرێدانێدا(Van Dijk,١٩٨٥,١٠٨).

ب شێوەیەکێ گشتی دوو دەستەیێن مەزن ژ مەرجێن پێکڤەگرێدانا سیمانتیکی هەنە. ئەوژی پیکڤەگرێدانا مەرجی و پێکڤەگرێدانا ئەرکینە. ل ئەوی دەمی ڕێزبەندییا پێشنیاران دێ یا پێکڤەگرێدای و مەرجدار بیت، ل دەمێ ئاماژەییێ ددەتە ئەوان ڕاستییێن خودان پەیوەندییەکا مەرجدار هەی. وەکو: ئەگەر و ئەنجامان، بەڵێ ڕێزبەندییا پێشنیاران دێ خودان پێکڤەگرێدانەکا ئەرکی بیت، ئەگەر پێشنیارێن دیارکری ئەرکەکێ واتایی یێ دیارکری ژ ئالییێ پەیوەندییێڤە ل گەل پێشنیارێن پێشوەخت هەبیت، پاشی پێشنیار وەکو وەسفکرن یان شرۆڤەکرن یان نموونە یان بەراوردکرن یان جوداهی یان گشتگیرکرن ژ لایێ پێکڤەگرێدانێڤە، ل گەل پێشنیارا پێشوەخت دێ کارکەت. ئەڤێن ل خوارێ نموونەنە بۆ هەر دوو جۆرێن پێکڤەگرێدانان(Van Dijk,١٩٨٥,١٠٩-١١٠).

١–پێکڤەگرێدانا مەرجی:

وەکو:

١–a –ل حەفتییا بهێت ئەم دێ ل گوندی بین.

b–ئەم دێ ل گەل دایك و بابێن خۆ بین.

زنجیرە یان ڕێزبەندییا ڕستەیێن(١) ئەڤە ئەوێ چەندێ دگەهینیت، کو شرۆڤەکرنا (b١) سەبارەت شرۆڤەکرنا (a١): ئانکو ئەم دێ ل گوندی و ل گەل دایك و بابان مینین،

ئەوێن ل گوندی دژین، کو ئـەم دشـێین ئـەڤی دەرئـەنجامی د هـەمان گوتارێـدا ب دەسـت خۆڤە بێخین.

٢–a–ئەم چووینە پارکەکا مەزن و مودرێن.

b–دلێر ل هێسکێ سیاربوو.

د ئەڤێ ڕێزبەندییا د ڕستەییێن(٢)دا هاتی، کو یا ئێکێ مـە پێرابوونـەك هەیـە، کـو ڕێکـێ ددەت پێرابوونەکا دی دروستببیت. وەکـو ئەنجامـەك بـۆ یـان وەك شـرۆڤەکرنەك بـۆ، کـو دشیاندا نینە ڕێزبوونا ڕستەیان بەرۆڤاژی بکەین، چونکی یا دیارنابیـت، کـەنگی و ل کیڤـە دلێر ل هێسکێ سیاربوو و ئەڤ بکارهینانە داخوازا شرۆڤەکرنا زنجیرەییا ڕستەیان ل دویڤ ئێك دکەت.

٢–پێکڤەگرێدانا ئەرکی:

وەکو:

١–a–ئەوان گوندەکێ مەزن ل دەشتێ هەیە.

b–ئەوی ١٠ خانی ژێ هەنە.

د نموونەیا ل سەریدا، ل بەری دەستنیشانکرنا وردەکارییان، کو (b١)، بابەت ب گشتی هاتییە پێشکێشکرن، ئەوژی (a١)، کو (b١) وەکو شرۆڤەکرنەکێیە یان ڕوهنکرنەکە یـان نموونەیەکە بۆ(a١) ئەڤجا ئەگەر ڕێزبەندی تێکبچیت و بهێتـە گـوتن: (ئـەوی ١٠ خـانی ژێ هەنە، ئەوان گوندەکێ مەزن ل دەشتێ هەیە)، دێ کاریگەری ل سەر واتایێ هەبیت.

پێدڤییە ئەو چەندە بهێتە دیارکرن، کو ڕێزبوون و ڕێزبەندییا ڕستەیان ل دویڤ ئێك ئامـاژەیێ ب پێکڤەگرێدانا سیمانتیکی نـادەت، بـەلکو نیشـانێن پێکڤەگرێدانا ب سـەرڤە وەکـو جهناڤـان یـان نـاڤ یـان ناسـنامەیا فەرهـەنگی یـان کار...هتـد، ئامـاژەیێ ب ئـەڤێ پێکڤەگرێـــدانا ســـیمانتیکییا ســـەرەکی دەدەن. زێـــدەباری هـــەڤالکار و ئـــامرازێن (بەستنێ...هتد) و ئاماژەیان...هتد(Van Dijk,١٩٨٥, ١١٠).

ج–شرۆڤەکرنا گوتارێ و پراگماتیك:

ب دیتنا (هـۆرن و کێکسکێس)ی پراگماتیك د بنەرەتدا بیاڤەکە ل سەر ئاخڤتنێ دروستبوویە، بەلێ ل گەل هندێ ژبەرکو دەربڕینا لۆجیکی ب ئەڤێ ئاسانبوونێ نینە و ژبەرکو واتایا ئاخڤتنێ ب تنێ ب ڕێکا پەیڤێن دیارکری ناهێتە دەستنیشانکرن، ئەڤجا پراگماتیك نەچاربوو ژ ناڤ و ژدەرڤەی ئاخڤتنێ ب ڤەکۆلینا ڕەگەزێن واتایێ ڕابوو. ئەڤجا ژبەر هندێ شێواز یان ڕێبازێن جیاوازێن پراگماتیکێ پەیدابوون(Horn and Kecskes,٢٠١٣,٣٦٦). وەکو:

١–ڕێباز یان ئاڕاستەیا ئێکێ ب ناڤێ واتایا پراگماتیکێیە، کو ئەڤە ژ لایێ(گرایس)ی و هندەك زانایێن دیڤە هاتە پشتەڤانیکرن، ئەوێن بەگراوەندەکێ لۆجیکی هەی، کو ئەو ب پلەیێن جیاوازڤە پێگیرییێ ب مەرجێن ڕاستییێ دکەن. ئەڤ ئاڕاستەیە جەختێ ل سەر ئاڤاکرنا واتایێ ب ڕێکا نموونەیێن زانینێ و فۆرمی دکەن(de Saussure,٢٠٠٧,٢).

٢–ڕێباز یان ئاڕاستەیا دووێ ئەوا ب ناڤێ دانوستاندنا پراگماتیکی، کو هەولددەت ب ڕاکێشانا سەرنجراکێشانێ بۆ سروشتێ کارلێکرنا دانوستاندنێ، ئەوژی ب ڕێکا جەختکرنێ ل سەر ئەوێ هزرێ، کو کارلێکەر نوینەرن و ئەو دەست ب ئاخڤتنێ دکەن و کارلێکرنێ ل گەل دکەن، پاشی گوهدار ب تنێ ئەوا گوهلێدبیت ڕاڤەناکەت، بەلکو کارلێکرنێ ل گەل ئاخڤتنا کارلێکری ژی دکەت. بنەمایێ دانوستاندنێ، دانوستاندنێ وەکو زنجیرەیەکا پێڕابوونان و کارڤەدانان دیاردکەت(Horn and Kecskes,٢٠١٣,٣٦٦).

٣–ڕێباز یان ئاڕاستەیا سێیێ، ئەوژی گوتارا کارەکییە، کو ڕەفتارا زمانی وەکو دەستنیانکرنەکا جڤاکی دهژمێریت. د ئەڤێرێدا جیاوازییەکا دیار د ناڤبەرا پراگماتیك و گوتارێدا ئەوە، کو پراگماتیك جەختێ ل سەر پەیڤێن تاك(گرۆپەك ژ پەیڤێن ڕێکخستی) د ناڤ دەوروبەریدا دکەت، بەلێ گوتار جەختێ ل سەر گرۆپەکا ڕێکخستی ژ دەربڕینان دکەت(Horn and Kecskes,٢٠١٣,٣٦٦).

هەمی ئاڕاستە و ڕێبازێن ل سەری هەولددەن کەنگەشەیا دابێشەیا واتایا ئاخڤتنکەری بکەن و ئەڤە بنەرەتێ هەمی پراگماتیکێیە.

(لێڤنسون) ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو زاراڤێ پراگماتیك ئەوێ ژ لایێ (چارلز مۆریس)یڤە هاتییە داهێنان، کو ب لقەکێ سیمیۆلۆجیایێ دانایە، ل گەل سینتاکس و سیمانتیکێ، کو سینتاکس ب پەیوەندییا هێمایان ل گەل ئێك دکەت و سیمانتیك گرنگییێ ب پەیوەندییا هێمایان ب تشتیڤە دکەت، ئەوێن ئاماژەیێ پێددەن و پراگماتیکناس گرنگییێ ب پەیوەندییا هێمایان بکارهێنەرێن ئەوانڤە ددەن(Levinson,١٩٨٣,١).

ب دیتنا (چۆرچ یۆل)ی پراگماتیکناس گرنگییێ ب شرۆڤەکرنا واتایێ ددەن، ئەوژی ل دەمی ژ لایێ ئاخڤتنکەریڤە دهێتە پێشکێشکرن و ژ لایێ گوهداریڤە دهێتە تێگەهشتن. ئەڤجا د شیاندایە بێژین، کو شرۆڤەکرنێن پراکتیکی پتر گرنگییێ ب ئەوێ چەندێ ددەن، ئەوا خەلك ب رێکا بکارهینانا پەیڤێن دیارکری ڤەدگوهێزن، زێدەتر ژ هندێ کا پەیڤ ب سەربەخۆ ژ ئێکودوو چ واتایێ ددەن(Yule,٢٠٠٠,٣). ئەڤەژی ئاماژەیێ ب ئەوێ ڕاستییێ ددەت، کو واتا یا سەربەخۆ نینە وەکو شێوەیێن دییێن زمانی، بەلکو بەرۆڤاژی ئەوێ چەندێ ب شێوەیەکێ دینامیکی ب رێکا بکارهینانا زمانی دهێتە دروستکرن(Verschueren,١٩٩٩,١١).

ب دیتنا (مەی) هژمارتنا ڕاستەقینە د پراگماتیکێدا ئەوە، پێدڤییە سەرەدەری ل گەل بکارهێنەرێن زمانی د دەوروبەرێ ئەوان یێ جڤاکیدا بهێتە کرن(Mey,٢٠٠١,٦).

ب شێوەیەکێ گشتی پراگماتیك گرنگییێ ب لایەنێ واتایێ ئەوێ د دەوروبەریدا جیاواز دبیت ددەت و هەولددەت ب بەرفرەهنکرنا چارچۆڤەیێ زمانڤانییا تەقلیدی ڕاببیت، ئەوژی ب رێکا بەرچاڤەرگرتنا زمانێ بکارهاتی(Horn and Kecskes,٢٠١٣,٣٥٦).

هندەك ڕویدان و بیاڤان بەشداری د پەیدابوون و پێشئێخستنا پراگماتیکێدا کرینە. ئەوژی ئەڤەنە: پەیدابوونا تیۆرا کردەییێن ئاخڤتنێ ژ لایێ (ئوستن–١٩٦٢)یڤە و پاشی پێشئێخستنا ئەوێ ژ لایێ(سیرێل)یڤە. دیسان پەیدابوونا تێگەهێ (گرایس–١٩٧٥)ی بۆ بنەمایێ هاریکارییێ و بەزاندنا هەر چار بنەماییێن سەر ب بنەمایێ هاریکارییێڤە. دیسان پێشکێشکرنا تیۆرا پەیوەندییێ ژ لایێ (ویلسۆن و سپێربەر)یڤە، کو ئەڤە دانەیەکا پێشکەڤتییە ژ تیۆرا گرایسی(Grice,١٩٧٥,٤١-٥٨,).

زاراڤێ گوتار تێکەڵی هندەك زاراڤان دبیت، کو ب شێوەیەکێ دووبارەبووی د گەلەك جۆرێن بیاڤاندا دهێتە بکارهینان. د شیاندایە بکارهینانا ئەوی ب ئالوگۆڕکرن ب دەقی بهێتە کرن، کو ئاماژەیێ ب پارچەییێن درێژ ژ زمانێ نڤێسی یان زارەکی ددەت. زێدەباری هندێ کو دبیتە گوتار، ئاماژەیێ بدەتە نواندنا واتایی بۆ هندەك ڕستەییێن پێکڤەگرێدای یان چێدبیت ئاماژەیێ بدەتە گەهاندنێن جیاواز، پێخەمەت هندەك دابێشەییێن دیارکری. وەکو گوتارا مافێن مرۆڤی(Fetzer,٢٠١٤,٣٥). ئەڤجا د شیاندایە شرۆڤەکرنا گوتارێ ب ڕێکێن هەمەجۆر بهێتە ئەنجامدان. هەروەسا ب شێوەییێن جیاواز ب دەستڤە دهێت. دیسان ئەو بیاڤەکێ فرە بسپۆرییە د جێبەجێکرنێدا(Barron and Schneider,٢٠١٤,١).

پراگماتیك و شرۆڤەکرنا گوتارێ، دوو بیاڤێن ڤەکۆلینێنە و هندەك جاران پشتبەستنێ ل سەر ئێکودوو دکەن، چونکی هەر دووك بەشداریێ د گرنگیپێدانا لایەنێن زمانی دکەن، ئەوا پشتبەستنێ ل سەر دەوروبەری دکەت.

هەروەسا پەیوەندییەکا مۆکوم و بهێز د ناڤبەرا شرۆڤەکرنا گوتارێ و پراگماتیکێدا هەیە و هەر ئێك ژ ئەوان گرنگییێ ب ڤەکۆلینا دەقی و شرۆڤەکرنا ئەوی ددەت. هەروەسا هەر دووك گرنگییێ ب ئاخڤتنکەر و گوهدار و مەبەست و ئەو دەوربەرێ تێدا هاتییە گوتن ددەن(عەبدولواحید موشیر دزەیی، ٢٠١٤، ١٤٦).

(بارون و سچنێدەر) پێشنیارا هندێ دکەن، کو ڤەکۆلینا گوتارێ ژ دەرڤەی چارچۆڤەیێ پراگماتیکێ ناهێتە تەماشەکرن، بەلکو د شیاندایە بەشەك ژێ بهێتە هژمارتن و د شیاندا نینە ژێ جودابکەین، هەروەسا پراگماتیکا گوتارێ و پراگماتیکا ئاخڤتنێ دوو ئاستێن تەمامکەرن بۆ شرۆڤەکرنێ. کو پراگماتیکا ئاخڤتنێ تەکەزێ ل سەر جێبەجێکرنا کردەییێن ئاخڤتنێ دکەت، ل سەر ئەوی بنەمای کو یەکەییێن سەرەکینە بۆ شرۆڤەکرنێ، بەلێ پراگماتیکا گوتارێ هەولددەت ب چەوانییا تێکەلکرنا کردەییێن ئاخڤتنێ ل گەل یەکەییێن مەزن بکەت(Barron and Schneider,٢٠١٤,١).

ب دیتنا (براون و یۆل)ی شرۆڤەکارێ گوتارێ ل دەمێ ب کارێ شرۆڤەکرنێ ڕادبیت، گرنگییێ ب زمانێ بکارهاتی د ناڤ گوتارێدا ددەت(ج.ب.براون و ج.یول، ۱۹۹۷، ۱). ئانکو ل دەمێ شرۆڤەکار ب کارێ شرۆڤەکرنێ ڕادبیت، پێدڤییە ل سەر ئەوی دەوروبەری پەرچاڤ وەربگریت ئەوێ گوتار تێدا بکارهاتی.

(باتریك شارودو و دومینیك منغو) ئاماژەیێ ب هندێ ددەن، شرۆڤەکرنا گوتارێ پەیوەندییەکا بهێز ب پراگماتیکێڤە هەیە و ژ گەلەك لایەنانڤە پشتبەستنێ ل سەر دکەت و شرۆڤەکرنا گوتارێ یا نەچارە گرنگییێ ب ئاماژە و کردەیێن ئاخڤتنێ....هتد بدەت. دیسان گرنگییێ ب هزرێن ڤەبڕ یێن بۆچوونا پراگماتیکا زمانی ددەت. دیسان پراگماتیکا دەقی هەیە، کو بکارهینانا دەقی دکەتە بابەت یان کەرەستەیێ ڤەکۆلینا خۆ و ئەڤەژی تێکەلی شرۆڤەکرنا گوتارێ دبیت(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ۲۰۰۸، ٤٤٤).

(کوتنیگ) بۆ هندێ دچیت، کو پراگماتیکێ و شرۆڤەکرنا گوتارێ گەلەك تشتێن هەڤبشك هەنە. ئانکو هەر دووك ب ڤەدیتنا دەوروبەر و دەق و ئەرکی ڕادبن. دیسان هەر دوو زانست یان بیاڤ، جەختێ ل سەر گرنگییا پەیڤان د پەیوەندیکرنێدا و چەوا ئاخڤتنکەر پتر ژ پەیڤێن بکارهینای ڤەدگوهێزن. زێدەباری ئەوێ چەندێ پراگماتیك و شرۆڤەکرنا گوتارێ ڤەکۆلینێ ل گوتار و دەقی دکەن، ل گەل جەختکرنێ ل سەر هندێ کا چەوا پارچەیێن زمانی دبنە گرنگ و تەمامکەر بۆ بکارهینەرێن ئەوی. هەروەسا هەر دوو بوار گرنگییێ ب ئەرکان ددەن(Cutting,۲۰۰۲,۲).

(کوتینگ) نموونەیەکێ دهینیت، ئەوژی بۆ شرۆڤەکرنا بەشەکێ گوتارێ، ئەوژی ئاخڤتنا شاه(فیکتۆریا)یێیە، کو ئەڤەیە:"ئەم کەیفخۆش نینین." ل ئەڤێرێ پراگماتیك و شرۆڤەکرنا گوتارێ ل بەرچاڤ دهێنە وەرگرتن، داکو ئەوێ نموونەیێ شرۆڤەبکەن. ئەوژی ئەوە کو شاه(فیکتۆریا) ڕەشبینییەکا درێژ هەبوویە، ئەوژی ژ ئەنجامێ گیان ژ دەستدانا هەڤژینێ ئەوێ. پەیڤێن ئەوێ کارڤەدانەك بوو بۆ نوکتەیەکا پزیشکێن ئەوێ، کو دڤیان ئەوێ بکەنین، بەلێ شرۆڤەکار دەرئەنجاما ئەوێ چەندێ دکەن، کو نیاز و مەبەستا ئەوێ

شاهێ ئەوە، کو ڕێگرییێ بکەت، کو ئەو هەولبدەن ئەوێ بکەنینن و ئەوێ ژ ڕەشبینییێ دەربێخن(Cutting,٢٠٠٢,١).

(پویگ) دیاردکەت، کو هەر دوو بیاڤ، ئەوژی پراگماتیك و شرۆڤەکرنا گوتارێ، ب وەسفکرنا فەرمی بۆ دەربڕینان ڕادبن و تەکەزێ ل سەر بوارێن کردەیێن ئاخڤتنێ و بەزاندنا بنەمایێ هاریکارییێ دکەن. زێدەباری هندێ هەر دووك ب ڤەدیتنا دەوروبەر و پێکهاتەیا ئەوێ ڕادبن، ل گەل هندێ پراگماتیك ڕەنجەکا زێدەتر دمەزێخیت ژبۆ دەستنیشانکرنا نیاز و مەبەستا ئاخڤتنکەری، زێدەباری ئامادەکرنا پێکهاتەیێن نهێنی ئەوێن گوهدار پێدڤی پێ، داکو بشێت واتایا مەبەستدار ب دەستڤە بهینیت(Puig,٢٠٠٣,١).

جودابوونا پراگماتیکێ ژ شرۆڤەکرنا گوتارێ د هندێدایە، کو شرۆڤەکرنا گوتارێ هەولددەت ڤەکۆلینێ ل چەواییا درێژەپێدانێ، د سەر ئاستێ ڕستەیێدا بکەت، زێدەباری هندێ شرۆڤەکرنا گوتارێ سەرەدەرییێ ل گەل دەقی وەکو سەرەدەریکرنا جڤاکی دکەت، چ ب شێوەیەکێ ڤەشارتی یان ئاشکەرا داتا و زانیارییان پێشکێشدکەت (Coulthard,١٩٨٥, viii). بەلێ پراگماتیك ڤەکۆلینێ ل ڕستەیێ و سەر ڕستەیێ دکەت، ئەڤجا ژ ڕوانگەهەکا جڤاکی یان دەروونی یان زمانیڤە...هتد بیت و گرنگییێ ب بکارهینانا زمانی و واتا و زانیارییێن مەبەستدار (ڤەشارتی) ددەت.

ل دویڤ دیتنا (شیفرین)ێ، پراگماتیك یان ڕێبازا پراگماتیکی، تەوزمەکە ژ تەوژمێن شرۆڤەکرنا گوتارێ و دیاردکەت، کو پراگماتیك تەوزمەکێ پابەندکرییە بۆ ڤەکۆلینا گوتارێ(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٤٤٣). ئانکو ژ گوتنا (شیفرین)ێ دیاردبیت، کو شرۆڤەکرنا گوتارێ بەرفرەهترە ژ پراگماتیکێ، چونکی د ناڤ گوتارێ یان ڤەکۆلینا گوتارێدا چەند تەوزمەك هەنە و پراگماتیك ئێکە ژ ئەوان تەوزمان.

(پویگ) بۆ وێنەکرنا سنووری د ناڤبەرا هەر دوو بیاڤاندا، دبێژیت: شرۆڤەکارێ گوتارێ جەختێ ل سەر دیارکرنا لایەنێن ڤەشارتی د ناڤ زمانیدا دکەت، بێکو هزرێ د هەر تشتەکێ ژ دەرڤەدا بکەت، بەلێ پراگماتیك بوارێن هەمەجۆر ژ کاروبارێن مرۆڤایەتییێ بکاردهینیت، داکو ئاخڤتنێ ب شێوەیەکێ گونجای شرۆڤەبکەت(Puig,٢٠٠٣,٢). وەکو:

A:دڤێت تۆ ئەوان شقەیان دوماهیك پێ بهینی.

B:تە سەحکرییە دوکان و باغچەییێن ئەوان؟

ژ پێخەمەت شرۆڤەکرنا بەرسڤا(B) دڤێت بگەهینە ئەوی دەرئەنجامی، کو (B)ی تان و تـوانج ب (A)ی کرییـە، کـو بەرسـڤا (B)ی ئامـاژەیێ ب هنـدێ ددەت، کـو ئەگـەر (A)ی هاتبیتە د ناڤ کەمپێدا و دوکان و باغچەییێن کەمپێ ببینیت، دێ زانیت کـو شـقە دوماهیـك پـێ هاتینـە و ئـەڤ واتایـە ب ئاشـکەرایی نەهاتییـە گـوتن، بـەلکو ب رێکـا دەوروبـەرێ پراگماتیکی دێ هێتە زانین و دەرئەنجامکرن.

ل دویـڤ دیتنـا (پـویگ)ی دەوروبـەر د شـرۆڤەکرنا گوتارێـدا ئامـاژەیێ ب تشـتەکێ جـێگیر د ژینگـەھ و سروشـتیدا و ژ دەرڤـەی کەسـی دکـەت، ئـانکو کاریگـەرییا ڕوپـدان و ژینگـەهێ ل سـەر واتایـا ئـاخڤتنێ، بـەلێ پراگماتیـك ب تێگەهـەکێ بـەرفرەهتر تەماشـەی دەوروبەری دکەت و ڕەنجەکا زێدەتر بۆ ئەڤێ چـەندێ دمـەزێخیت(Puig,٢٠٠٣,٢). ئـانکو د سـنووردێ پراگماتیکێـدا سـەرکەڤتن د شـرۆڤەکرنا گشـتییا ئاخڤتنێـدا، پێدڤییـە دانـێ ب مەبەستا کەسی بکەین(Sauerland and Schumacher, ٢٠١٥,٦). هەر وەکو د ئـەڤێ نموونـەیا ل خوارێدا دیاردبیت:

– پۆلیس هاتن.

ئەگەر ئەڤ نموونەیا ل سەری ژ لایـێ دوو کەسـێن هەڤالڤـە بـۆ ئێـك بهێتـە گـوتن، کـو کەسەکی دزی ژ ئەوان کربیت، ل ئەوی دەمی ئەو ڕستەیە دێ ب واتایا ئاگەهدارکرن هێت، بەلێ ئەگەر کەسەك ژ ئەوان بێژیتە کەسێ دزیکەر، ل ئەوی دەمی ئەو ڕستەیە دێ ب واتایا گەفکرن هێت.

ژ ئەڤێ نموونەیا ل سەری دیاردبیـت، کـو ئاخڤتنـا هەمـەجۆر ئـەوا جـەختێ ل سـەر هەمان واتایا ڕستەیێ دکەت، دشێت واتاییێن ئاخڤتنکەری بێن جیاواز ڤـەبگوهێزیت. ئـانکو ل ئـەڤێرێ دوو تێگـەهێن واتـایێ هەنـە. ئـەوژی: (واتایـا ئاخڤتنکەری)یـە، ئـانکو دووبـارە ئاڤاکرنا مەبەست و نیازا ئاخڤتنکەرییە، ل دەمێ ئاخڤتنێ بەرهەمدهینیت و یا دی (واتایـا

ڕستە)ییّیە، ئانکو نواندنا ئەوێ واتایا سیمانتیکییە، ئەوا کو بۆ ڕستەیێ هاتییە دەستنیشانکرن(Sauerland and Schumacher, ٢٠١٥,٦).

د–شرۆڤەکرنا گوتارێ و زمانڤانییا جڤاکی:

زمانڤانییا جڤاکی–**sociolinguistics** گەلەك پێناسە هەنە. ب دیتنا (ئاتشارد)ێ زمانڤانییا جڤاکی خالا گەهاندنا سێ بابەتێن ژێکجودایە. ئەوژی ئەڤەنە:

أ–پرسیارا جڤاکی: پرسیارێ ل دۆر جهێ زمانی د جڤاکێن مرۆڤایەتی و پرۆسێسا جڤاکیدا دکەت.

ب–پرسیارا زمانی: ئەڤ خالە پرسیارێ ل دۆر جیاوازییێن زمانی و ئاریشەیان دکەت(ئەوێن گرێدای ب وەسفکرنێن زاراڤێن جڤاکیڤە) و ئەڤە ل سەر تیۆرا زمانی دهێنە پێشکێشکرن.

ج–پرسیارا پراکتیکی: ئەڤە گرێدایە ل سەر بکارهینانا جڤاکی بۆ زمانی. وەکو:(پەروەردە، خواندن، ئێککگرتنا زاراڤ و ڕێنڤیسێ، وەرگێڕانا دەوروبەری، پلاندانانا زمانی...هتد(Achard,١٩٨٦,٥).

ب دیتنا (فرانسواز غادیت)ێ ڤەکۆلینا پێرابوونێن زمانییێن ڕاستەقینە د دەوروبەرێ جڤاکیدا، بەشەکە ژ زمانڤانییا جڤاکی ب واتایا بەرفرەه(Boutet,٢٠٠٥,١٩).

ژ تایبەتمەندییێن شرۆڤەکرنا گوتارێ ئەوژی پێکڤەگرێدانا ڕێکخستنا گوتارێ و بارودۆخێ گەهاندنێیە، د میکانزما گوتن و زارکرنێدا، کو ئەڤ تایبەتمەندییە د زمانڤانییا جڤاکیدا ژ بابەتێن پەراوێزینە. د ئەڤان خالێن ل خوارێدا دێ بەحسێ ئەڤان تایبەتمەندییان کەین:

أ–هندەك بابەت ل دۆر پێکڤەگرێدانا دەقان هەنە، کو ئەڤە ب ڕەگەزێن شرۆڤەکرنا گوتارێ دهێنە هژمارتن، وەکو دووبارەکرن و پێکهاتەیێن گریمانێن پێشەکی...هتد.

ب–پێد ڤییە تەکەزێ ل سەر جۆرێ گوتارێ بکەین، چونکی ئەو کاردکەت ژبۆ پێکڤەگرێدانێ د ناڤبەرا دەق و بارودۆخێ گەهاندنێدا، چونکی یا ب زەحمەتە کارلێکرنێن

دانوستاندنا ئاسایی ژ ئالییێ جۆرێ گوتارێڤە بهێە شرۆڤەکرن(Boutet,٢٠٠٥,٢٢-٢٤).
ئانکو جۆرێ گوتارێ پەیوەندییەکا ڕاستەوخۆ ل گەل دەوروبەر و بارودۆخێ گەهاندنێ هەیە.

ج–هندەك پرسیار هەنە، کو گرێداینە ب دەستنیشانکرنا جهێ ئاخڤتنێڤە. شرۆڤەکرنا گوتارێ ب تنێ پەیوەندی ب میکانزمێن گەهاندنێڤە نینە، بەلکو پەیوەندی ب ڕێکا دەستنیشانکرنا جهێ ئاخڤتنێ ژێڤە هەیە، کو ئەڤەژی یێ خۆیەتی و ڤەشارتییە و ڕۆلێ خۆ د شرۆڤەکرنا گوتارێدا دبینیت.

د–ڕەنگڤەدان و د ناڤئێکداچوون، سیمانە ژ سیماییێن شرۆڤەکرنا گوتارێ. هەروەسا هەر گوتارەك گریمانا چالاکییەکا بەردەوام ل دۆر سنووریێن زمانی دکەت (Boutet,٢٠٠٥, ٢٤-٢٥).

پێدڤییە ئەو چەندە بهێتە دیارکرن، کو پەیوەندییەکا مۆکوم د ناڤبەرا شرۆڤەکرنا گوتارێ و زمانڤانییا جڤاکیدا هەیە. ئەوژی د ئەڤان خالاندا دیاردبیت:

١–زمانڤانییا جڤاکی و شرۆڤەکرنا گوتارێ، زێدەباری گرنگیدانا ئەوان ب کارلێکرنا زمانی و یاساییێن ئاخڤتنێ و ڕێکا تێگەهشتنا پشکدارێن ئاخڤتنێ. هەروەسا هەر دوو زانست گرنگییێ ب ڕۆلێ جڤاکی د ئاخڤتنێدا و پالدەر و هۆکارێن جڤاکی ژی ددەن.

٢–هەر دووك زانست گرنگییێ ب ناڤەرۆکا سیاسی و جڤاکییا زمانی ددەن. سەبارەت شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ، کو ئەو وەسا دیاردبیت، کو کاریگەرییا زمانی ل سەر نەبوونا یەکسانییا جڤاکی هەیە، کو گەلەك ژ زانایێن زمانڤانییا جڤاکی مفای ژ داتاییێن شرۆڤەکرنا گوتارێ. وەکو ژ ڤەکۆلینێن ئایدۆلۆجییا زمانی و ...هتد دبینن. هەروەسا گەلەك ژ کاریگەرییێن زمانڤانییا جڤاکی ل سەر شێوەیێن دانوستاندن و گوتارێ هەنە(الان بیل، ٢٠١٩، ٤٤).

٣– شرۆڤەکرنا گوتارێ و زمانڤانییا جڤاکی پێکهاتەیەکی وەردگرن، کو ژ ڕستەیێ مەزنترە. وەکو: دەق و گوتار یان چەند پرسیار و بەرسڤان.

٤–شرۆڤەکرنا گوتارێ و زمانڤانییا جڤاکی گرنگییێ ب شرۆڤەکرنا زمانی د دەوروبەرێن جڤاکیدا[1] ددەت ئەڤجا چ د (دانوستاندن، دەق، گوتار)ێدا بیت.

٥–هەر دوو زانست گرنگییێ ب هەلبژارتنا زمانێ گونجای و شێوازێ کاریگەر د گەهاندنێدا ددەن.

هـ–شرۆڤەکرنا گوتارێ و زمانڤانییا ئەنترۆپۆلۆجی:

زمانڤانییا ئەنترۆپۆلۆجی ڤەکۆلینێ ل پەیوەندییا د ناڤبەرا زمان و ژیانا جڤاکیدا دکەت. ئەڤ بسپۆرییە بسپۆرییەکا لقی ئەکادیمییە، کو بۆ دەستپێکا سەدێ بیستێ دزڤڕیت. د زمانڤانییا ئەنترۆپۆلۆجیدا شێواز و تیۆر پەیدابوون و پێشکەڤتن، کو ب ئەڤێ چەندێ د شیاندایە و ب شێوەکێ ئەکادیمی دانوستاندنەکا بەرفرەه ل گەل زانایێن بسپۆرییێن هەمەجۆر یێن زمانڤانییا جڤاکی و ڤەکۆلینێن پەیوەندیکرن و گەهاندنێ و شرۆڤەکرنا گوتارێ بکەت. هەروەسا دانوستاندنێ ل گەل تاکەکەسێن جڤاکی بکەت، ئەوێن سەردەرییێ ل گەل تێگەهێن زمانی و بکارهینان و ئایدۆلۆجیاتێن ئەوێ ییێن تایبەت ب ڕەوشەنبیرییێڤە دکەن.

زمانڤانییا ئەنترۆپۆلۆجی د شرۆڤەکرنا خۆدا جەختێ دکەتە سەر گوتارا نەڤیانێ، گوتارا هەلبژارتنان، هەروەسا تەکەزەکا ورد و هویر دکەتە سەر پێکهاتەیا دامودەزگەهان، ژبەر نەبوونا نەیەکسانییێ ل سەر: نەژادی، چین، ناسنامە، جوگرافیا، جوگرافییا سیاسی،...هتد. هەروەسا گرنگییێ ب پرۆسێسێن شەڕی و کۆمکۆژی، دادوەرییا نەجێگیر، بزاڤێن مافێن مرۆڤی، بزاڤێن مافێن نێشتەجێییێن ڕەسەن، کێشەییێن پەنابەران ددەت، ئەوژی ل دەمێ د دەوروبەرێ ڤەکۆلینا بکارهینانێن جڤاکییێن زمانیدا بەرچاڤ دبن (French,٢٠١٥,٦).

---

[1] دەوروبەرێ جڤاکی تیشکێ دئێخیتە سەر گەلەك بیاڤان. وەکو: بیاڤێن هەڤگرتن و نەیەکسانی و سەر ب لایەن و ناسنامە و تیۆرا زانینێ، ئەوا کاردکەت ژبۆ شرۆڤەکرنا ساتێن کارلێکرنێ و بکارهینانا زمانی...هتد. هەروەسا چەند لایەنێن دی....هد(French,٢٠١٥,٦).

د زمانڤانییا ئەنترۆپۆلۆجیدا جەخت ل هندێ دهێتە کرن، کو ڤەکۆلین ل هـەر لایەنـەك ژ لایـەنێ ڕەوشـەنبیرییێ بهێتـە کـرن، دڤێـت ئـەڤ چـەندەژی ب ڕێکـا زمـانێن ناوچـەیی د جڤاکەکێ دیارکریدا بیت، ئەڤەژی ژبـەر هندێیـە، کـو جـوداهی د ناڤبـەرا زمـانێن مللـەت و نەتـەوە و نـەژادێ ئەواندا هەیـە. د شـرۆڤەکرنا گوتارێدا ب تایبـەتی د گوتـارا ناوچـەییدا گرنگی ب شرۆڤەکرنا چـەمکێن کەسـی و جڤـاکی و ڕەوشـەنبیری و زمـانی یـێن جڤاکـەکێ دیارکری دهێتە دان، نەکو یێن هەمی مللەت و جڤاکێن جیهانێ، ئەڤە ئێك ژ ئـەوان خالانـە کو پەیوەندییێ د ناڤبەرا شرۆڤەکرنا گوتارێ و زمانڤانییا ئەنترۆپۆلۆجیدا دیاردکەت.

زمانڤانییـا ئـەنترۆپۆلۆجی گرنگییـێ ب ڕۆڵێ زمـانی د دەستنیشـانکرنا ناسـنامەیا جڤاکیدا ددەت، ئەوژی ژ لایێ (نیاسینا هەڤپشکێن ئاخڤتنێ، ڕەمزێن بکارهـاتی، دیالێکتـا بکارهاتی، چارچۆڤەیێ جڤاکی بۆ کردەیا پەیوەندیکرنێ...هتد)ڤـە. هەروەسـا بکارهینانـا زمانییا گونجای ژ لایێ ڕەوشـەنبیریڤە د نـاڤ دەوروبـەرێن گونجایـدا(French,۲۰۱۵,۳). ئـەڤ خالە جهێ گرنگیپێدانا شرۆڤەکرنا گوتارێ ژینە.

زمانڤانییا ئەنترۆپۆلۆجی و شرۆڤەکرنا گوتارێ دیسان گرنگییێ ب شـێوەیێن زمـانی و ئـەرکێن جڤـاکی د نـاڤ گوتارێـدا ددەن. هەروەسـا ب دیارکرنـا واتـایێ د نـاڤ دەسـتەیێن جڤاکیدا ڕادبن، ئەوژی ل دویڤ دەوروبەرێن ڕەوشەنبیرییێن دیارکری.

زمانڤانییـا ئـەنترۆپۆلۆجی و شـرۆڤەکرنا گوتـارێ گرنگییـێ ب زمـانێ مرۆڤـی د ژیانـا جڤاکیدا ددەن. هەروەسا هەر دووك زانست گرنگییێ ب دیارکرنـا واتـاییێن ئاخڤتنکـەری ب ڕێکـا زمـانێ بکارهـاتی ددەن(French,۲۰۱۵,۲). دیسـان هـەر دووك زانسـت گرنگییـێ ب شرۆڤەکرنا زمانی د دەوروبەرێن جڤاکیدا دکەن. ئانکو ئەو دەوروبەرێن جڤاکی ئەوێ زمـان تێـدا هاتییـە بکارهینـان، چـونکی ل ئـەڤێرێ بکارهینانـا زمـانی گرنگییـەکا مـەزن بـۆ تێگەهشـتنا پێرابـوونێن ڕەوشـەنبیری و ناسـنامەیێن جڤـاکی و سیسـتەمێ دابونـەریت و ئەندامبوونا جڤاکی هەیە. بۆ نموونە:

–ببورە ئەز نەهاتمە د ناڤ بەهییا هەوەدا، چونکی ئەز ژ نوی پێ حەسام.

ئەگـەر تەماشـەی ئـەڤێ نموونـەیا ل سـەری بکـەین و ژ لایـێ دەوروبـەرێ جڤاکیڤـە شرۆڤەبکەین، دێ بۆ مە دیاربیت، کو چوونا بەهیی و تازیان د ناڤ جڤـاکێ مـەدا ئەرکـەکێ جڤاکییـە و پێدڤییـە ل سـەر کەسـێن دوسـت و نیـاس و خزمـان ئـەڤی ئـەرکی جڤـاکی جێبەجێبکـەن، ئەگـەر نـە، دێ دلمـان و تۆرەبـوون پەیـدابیت، لـەوا د ڕستەیا ل سـەریدا ئاخڤتنکەری داخوازا لێبووریـنێ ژ گوهداری کرییە و بەهانەیەك بـۆ خـۆ هینایـە، کـو ئـەوی ئاگەھ ژ بەهییێ نەبوویە، کو دبیت ئەڤ کارە د ناڤ ڕەوشەنبیرییەکا دیدا ئەرکـەکێ جڤـاکی نەبیت و پێدڤی ب لێبووریـنێ نەکەت.

٢–شرۆڤەکرنا گوتارێ و شێوازگەری:

گەلەك یا ب زەحمەتە هێلەکا ڤەبڕ د ناڤبەرا شـرۆڤەکرنا گوتـارێ و شـێوازگەرییێدا– Stylistics بهێتە دانان، ژبەرکو گەلەك لایەنێن شێوازگەرییێ د ناڤ شـرۆڤەکرنا گوتارێدا دهێنـە دیـتن. بـۆ نموونـە ئـەو دیـاردەییێن (بـالی) ل دەسـتپێکا سـەدەیێ بیسـتێ بەحسکرین(باسـکرنا ئـەوی بـۆ گرۆپـا زمـانی ژ ئـالییێ وزەیـا دەربڕینێڤـە و دیارکرنـا پەیوەنـدییێ د ناڤبـەرا زمـانێ سـۆزێ و زمـانێ هزرێـدا)، کـو نوکـە د نـاڤ گەلـەك تیـۆرێن بلێڤکرنـا زمـانی، پراگمـاتیکێ، زمانڤانییـا جڤـاکی، شـرۆڤەکرنا دانوسـتاندن و شـرۆڤەکرنا گوتارێدا دهێنە دیتن. ئەڤ بسپۆرییە ب کۆژییێن جیاوازڤە وەردگرن. ئـەڤجا هـەبوونا هـێلا جوداکرنێ د ناڤبەرا شـرۆڤەکرنا گوتـارێ و شـێوازگەرییێدا ئـەوە، کـو شـێوازگەری زێـدەتر هەولدەت زمانڤانییێ پراکتیك بکەت، ل سـەر چـەواییا بکارهینانـا زمـانی ل سـەر دەقـێن ئەدەبی. هەروەسا هەولـدەت پەیوەنـدییێ د ناڤبـەرا پاشماوەییێن ئـەدەبی و هەلویسـتێ بەرهەمهینان و ب ڕێڤەچوون و مەزاختنا ئەوێدا دیاربکەت. ئـەڤجا ئـەڤا دومـاهییێ گەلـەك وەکهەڤییێ د ناڤبەرا شرۆڤەکرنا گوتارێ و شێوازگەرییێدا ناهێلیت(باتریك شارودو و دومینیـك منغـو، ٢٠٠٨، ٥٣٦). چونکی شرۆڤەکرنا گوتـارێ ب تنـێ ب پەیوەنـدییا د ناڤبـەر دەقـێ ئـەدەبی و زمانیدا گرێدای نینە، بەلکو ب شرۆڤەکرنا زمانی د بیاڤێن جۆراوجۆردا ڕادبیت.

٣–شرۆڤەکرنا گوتارێ و ڕەوانبێژی:

هندەك زانا بۆ هندێ دچن، کو شرۆڤەکرنا گوتارێ (زمانڤانییا دەقی) و ڕەوانبێژی ئێکن و ل جهێ ئێك و دوو بکارهینانە، بەلێ د ڕاستیدا وەسا نینە. ل دەڤ (بیرلمان)ی ڕەوانبێژی بریتییە ژ ئەرگومێنتان و ل دەڤ (ڤان دایك)ی، ڕەوانبێژی بەشەکە بۆ دەقی و گوتارێ د چارچۆڤەیێ پراگماتیکا ئەویدا، ئەوا گرنگییێ ب ئەرگومێنت و کردەییێن ئاخڤتنێ ددەت، ژبۆ گەهشتنا پێکهاتەیا واتاییا دەقی یا مەزن و پێکهاتەیا کردەیا ئاخڤتنێ یا تەڤگر د دەقیدا. (ڤان دایك)ی دگوت: ڕەوانبێژی د ناڤ زمانڤانییا دەقیدا حەلیایە و نە بەرۆڤاژی و ئەوی دگوت ڕەوانبێژی بۆ زمانڤانییا دەقی هاتییە ڤەگوهاستن. ئانکو ڕەوانبێژی پێشوەختەکا مێژوویە بۆ زمانڤانییا دەقی. کو ڕەوانبێژی د تێروانینا ڕۆژئاڤایدا شێوازێن ڕازیکرنێ د دەقیدا ب خۆڤە دگریت و مەبەستا دەق و گوتارێ پێ جێبەجێدکەت((جمعان بن عبدالکریم، ٢٠١٦، ١٢٣–١٢٧).

ئەڤجا دابێشەیا ئێکبوونێ د ناڤبەرا شرۆڤەکرنا گوتارێ و ڕەوانبێژییێدا بابەتەکێ دروست نینە، نە د ڕەوانبێژییا نویدا و نە د ڕەوانبێژییا کەڤندا بهێتە گوتن. ڕەوانبێژی ئالاڤەکە ژ ئالاڤێن گرنگ بۆ نێزیکبوون و دیتنا د ناڤ دەقیدا هەی، ئەوژی د زمانڤانییا دەقی و شرۆڤەکرنا گوتارێدا. هەروەسا چێدبیت باشترین بۆچوون بۆ هەبوونا پەیوەندییێ د ناڤبەرا ڕەوانبێژی و زمانڤانییا دەقیدا ئەوژی ل دەڤ (بلیس)ی هەبیت، د ڕێبازا ئەوی یا ڕەوانبێژی سیمیۆلۆجیدا، کو ئەڤەژی ڕێبازەکە بۆ ڤەکۆلینا دەقی د چارچۆڤەیێ زمانڤانییا دەقیدا. ئانکو چ زاراڤێن گشتگیر نینن، ب ناڤێ (ڕەوانبێژییا گوتارێ)، کو زمانڤانییا دەقی و شرۆڤەکرنا گوتارێ و ئاڕاستەییێن ڕەوانبێژی یێن نوی و ئاڕاستەییێن ڕەخنەیا نوی ب خۆڤە بگریت، کو ئەڤ بۆچوونا هۆسا ب تنێ تێکەلکرنەکا بێ بیانۆیە و د شیاندایە زاراڤێ (ڕەوانبێژییا گوتارێ)وەسا بهێتە هژمارتن، کو سالۆخکرنە بۆ لایەنێ پراگماتیکی د ڤەکۆلینا دەق و گوتارێدا، ل گەل ئەنجامدانا تەکەزکرنێ ل سەر ئالاڤێن ڕەوانبێژی د ناڤ ڕەوانبێژییا نویدا و د ڕەوانبێژییێدا ئەوا گرنگییێ ب میتافۆری ددەت(جمعان بن عبدالکریم، ٢٠١٦، ١٢٧–١٢٨).

ئەو خالا بوویە ئەگەر کو قەکۆلەر نێزیکبوونەکێ د ناقبەرا ڕەوانبێژییێ ل ڕۆژئاڤای و شرۆڤەکرنا گوتارێدا دابنن و ببینن، ئەوە کو هەر دووك بەشداریێ د گرنگییێدانێدا ب پراگماتیکێ ددەن. کو پراگماتیك میراتگرا ڕەوانبێژییێیە. هەروەسا شرۆڤەکرنا گوتارێ لایەنەکێ گرنگە د پێشکەڤتنا پراگماتیکێدا(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١٢٨).

٤–شرۆڤەکرنا گوتارێ و ڕەخنەیا ئەدەبی:

ڕەخنەیا ئەدەبی دویڤچوونا وەرارا هزرێ و بویەرێ دکەت، کو ژ دەمەکی بۆ دەمەکێ دی تشتێن زەق و دیارێن تیۆرێ پێشڤەدچن. زمانڤانییێ شیا کاریگەرییەکا مەزن ل ڕەوتا ڕەخنەیا ئەدەبی بکەت، ئەوژی پشتی پەیدابوونا بونیادگەرییێ، کو ل گەل خۆ ڕەخنەیا ئەدەبییا نوی بەرەڤ دەقیڤە بر و ڕەخنەگران دەستپێکر، کو بۆ ڕێبازێن ڕەخنەیی مفای ژ تیۆرێن زمانی ببینن. هەر وەکو د هەلوەشنگەری و سیمیۆلۆجیایێ و شێوازگەرییێدا...هتد دهێتە دیتن(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١٤٧).

ڕەخنەیا ئەدەبی ب تنێ ب شرۆڤەکرنا دەقێن ئەدەبی ڕادبیت و باراپتر دووپاتییێ ل سەر ئالییێن جوانکارییێ د دەقیدا دکەت و هەولددەت بچیتە د ناڤ ئەوان لایەنێن جوانکارییێدا، داکو لێکولینێ د ناڤ لایەنێن دی یێن هەمەجۆردا بکەت. وەکو ڕەوشەنبیری و هزری و جڤاکی...هتد. بەلێ شرۆڤەکرنا گوتارێ ب شێوەیەکی گشتی ب قەکۆلینا زمانڤانی یا دەقێن زمانی ڕادبیت. هەروەسا دەقێن ئەدەبی ژی ل گەل. ئەو هەولنادەت بەرەڤ لایەنێ جوانکارییڤە بچیت، بەلکو هەولددەت ب دیارکرنا دەقبوونا دەقی ڕاببیت ئەوژی وەکو مەزنترین یەکەیا زمانی، کو هەمی ئاستێن زمانی ژ ئالییێ ڕۆخسار و پێکهاتەیا ئەوێڤە. هەروەسا ژ ئالییێ واتا و لۆجیکا ئەوێڤە. دیسان ژ ئالییێ پراگماتیك و مەبەستا ئەوێڤە، کو ئەڤە هەمی دچنە د ناڤ بیاڤێ قەکۆلینا ئەوێدا، بەلێ ئەڤە هەمی د چارچۆڤی زمانڤانییا دەقی و گوتارێدایە. ل سەر ئەڤی بنەمایی تشتەکێ ئاساییە شرۆڤەکرنا گوتارێ بگەهیتە ئەنجامێن جیاواز ژ ڕێبازێن زمانییێن دی. شرۆڤەکرنا گوتارێ خۆ پابەندناکەت ب دیتنا بەشیڤە، ئەوا ڕادبیت ب قەکۆلینا پارچەییێن کەرتکری ژ دەقی. دیسان ناچیتە د ناڤ قەکۆلینا تیۆری و فەلسەفییا پەیڤ یان واتایاندا، بەلکو کاکلا

گرنگیدانا شرۆڤەکرنا گوتاریێ زێدەتر ئەوە خۆ ب دەقی(گوتار)یێڤە پابەندبکەت(جمعان بن عبدالکریم، ٢٠١٦، ١٤٨). ل خواریێ دێ هەول هێتە دان، ئەڤێ کۆپلەیا شعریێ یا شعرا(ناسنامە) ژ لایێ ڕەخنەیا ئەدەبی و شرۆڤەکرنا گوتاریێڤە بهێتە شرۆڤەکرن:

"لڤی وە لاتی

نها لسەر ڤێ ئاخێ

قۆتانا دایك و بابان

ئو داریێ مامۆستای

نەهشتن ئەز

ببم خوەدیێ ناسنامەیا خوەیا زاروکینیێ"(نەجیب بالایی، ٢٠٠٦، ٣٤).

أ–ڕەخنەیا ئەدەبی:

ل ئەڤێرێ دێ هەول هێتە دان، ئەڤ کۆپلەیا شعری ژ لایێ (ڕەخنەیا جڤاکی)ڤە بهێتە شرۆڤەکرن. ڕەخنەیا جڤاکی تەکەزا خۆ یا سەرەکی دئێخیتە سەر هندەك دیاردە و دابێشەیێن زەق و بەربەلاڤ، ئەوێن د ناڤ جڤاکیدا بەرجەستەبووین. ئەوژی ئەو جڤاکێ بوویە کەرەستەیێ سەرەکییێ پێکهاتەیا ناڤەرۆکا دەقێ ئافراندییێ نڤێسەر و ئەدیبان. د ناڤ ئەڤی دەقێ هۆزانڤانیدا دوو دیاردە و دابێشەیێن زۆر هەستیار هاتینە وێنەکرن. ئەو هەر دوو دابێشەیێن هۆزانڤانی وێنەکرین دبنە ئەگەرێ وێرانکرنا قۆناغەکا گرنگ یا تەمەنێ مرۆڤی. ئەو قۆناغ ژی قۆناغا زارۆکینییێ یە. ئەڤ وێرانکرنە ژی ل ئەوی دەمی ڕوویددەت، ل دەمێ د ناڤ جڤاکێن ئاستێ ئەوان یێ مەعریفی و ڕەوشەنبیری د ئاستەکێ بلندا نەبیت. ب دەربڕینەکا دی ئەو جڤاکێن مەزنێن ئەوان هەست ب ئەرکێ خۆ یێ مرۆڤایەتییێ نەکەن و حەزنەکەن زارۆکێن ئەوان خودان بڕیارا خۆ یا سەربەخۆبن. ب ڕەنگەکێ گشتی د ناڤ جڤاکێن ڕۆژهەلاتیدا دیاردەیا باب سالاریێ دیاردەیەکا ئاشکەرا و بەربەلاڤە و ئەڤێ دیاردەیێ ڕۆلەکێ بەرچاڤ هەبوویە د تێکدانا بەلانسێ متمانەییێدا، د ناڤبەرا زارۆك و دایك و بابێ ئەوی/ئەوێدا. هەروەسا هۆزانڤانی ب تنێ بەحسێ ڕۆلێ باب سالاریێ نەکرییە، بەلکو ل پال باب سالاریێ، بەحسێ ڕۆلێ دایکێ ژی کرییە د چەوساندن و کپکرنا هیڤی و

ئومێدێن زارۆکاندا. واتە قوتانا زارۆکان ل سەر دەستێ دایك و بابان دبیتە ئەگەرەکێ سەرەکی کو زارۆك هەست ب خۆشییێن ژیانێ نەکەت. ڕەنگە ئەو زارۆك د پاشەرۆژێدا ل سەر هەمان ڕێچکە پەیرەوببیت و قۆتان ببیتە نەریتەك د ژیانا ئەویدا. بۆ نموونە ل دەمێ هۆزانڤان دبێژیت:

"لڤی وە لاتی

نها لسەر ڤێ ئاخێ

قۆتانا دایك و بابان

ئو دارێ مامۆستای

نەهشتن ئەز

ببم خوەدیێ ناسنامەیا خوەیا زاروکینیێ"

ژ لایەکێ دیڤە هۆزانڤانی دەست دانایە ل سەر بریەکا دییا جڤاکێ کوردەواری، ئەو برین ژی ئەوە، ل دەمێ زارۆك ل جهێ وەرگرتنا زانست و زانیارییان. واتە ل قوتابخانەیان ل سەر دەستێ مامۆستایان ڕوبروی توندوتیژی و قوتانێ دبن. ئەڤ وێنەیێ هۆزانڤانی د ناڤ ئەڤێ شعرێدا وێنەکری، نموونەیەکا زیندی بوویە د ناڤ بیاڤێ پەروەردەییدا. حەتا دەستپێکا سەدێ بیست و ئێکێ ژی، گەلەك جاران ژبەر توندوتیژییا مامۆستایان ل بەرامبەری قوتابییان بۆ ئەگەرێ ئەوێ چەندێ، کو گەلەك ژ زارۆکان دەست ژ خواندنێ بەردان و ب ئەڤی ڕەنگی زارۆك بێبەهر دمان ژ وەرگرتنا لایەنێ پەروەدەیێ و وەرگرتنا زانست و زایارییان. ئەوژی ل دەمێ دبێژیت:

"لڤی وە لاتی

نها لسەر ڤێ ئاخێ

قۆتانا دایك و بابان

ئو دارێ مامۆستای

نەهشتن ئەز

ببم خوەدیێ ناسنامەیا خوەیا زاروکینیێ"

ب ڕەنگەکێ گشتی د ناڤ ئەڤێ کۆپلەیا شعرێدا چەوساندن و بندەستییا بەشەك ژ زارۆکێن جڤاکێ مە هاتییە بەرجەستەکرن و ب ئەڤی کاری زارۆك بێبەهر دبیت ژ لایێ ڕەوشەنبیری و پەروەردەییڤە.

ب–شرۆڤەکرنا گوتارێ:

د ئەڤێرێدا دێ هەول هێتە دان ئەڤ کۆپلەیا شعرێ ژ لایێ پراگماتیکێڤە بهێتە شرۆڤەکرن، ئەوژی ژ لایێ گریمانێن پێشەکیڤە. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

– گریمانا پێشەکییا هەبوونێ: گرێیێن (لڤی وە لاتی) و (لسەر ئەڤێ ئاخێ) گریمانا پێشەکییا هندێ دکەن، کو وەلاتەك و ئاخەك ب ناڤێ کوردستان هەیە.

–گریمانا پێشەکییا هەبوونێ: (قۆتانا دایك و بابان ئو دارێ مامۆستای) گریمانا پێشەکییا هندێ دکەت، کو دایك و باب و مامۆستا د کریارێدا هەنە و بەشدارن.

–گریمانا پێشەکییا ڕاستەقینە: د ئەڤێرێدا گریمانەیا پێشەکییا ڕاستەقینە هەیە. ئەوژی:(زارۆك ژ لایێ دایك و باب و مامۆستایانڤە دهێنە قۆتان).

–گریمانا پێشەکییا فەرهەنگی: کارێ(نەهێشتن) گریمانا پێشەکییا هندێ دکەت، کو بەری نوکە دایك و باب و مامۆستا بووینە ڕێگر، کو زارۆك ببنە خودان ناسنامەیا خۆ یا زارۆکینییێ.

٥–شرۆڤەکرنا گوتارێ و ڤەگێڕان:

ب دیتنا (براین بالتریدج)ی ڤەگێڕان– Narrative زێدەباری ڕاڤەکرن و ئەرگومێنت و سالۆخدانێ، ئێکە ژ چار شێوەیێن ڕەوانبیژی یێن کلاسیکی یێن گوتاری. د زمانڤانییا ئەرکییا سیستماتیکدا ڤەگێڕان ڕەگەزەکە یان بەشەکێ ژانرییە، کو دشێت بەشداریێ د ژانرێن مەزنتردا بکەت. وەکو چیرۆك و ڕۆمانان و بارا پتر دهێتە وەسفکرن، کو ئەوێ پێکهاتەك هەیە کو ئامادەکرن–گرێ–هەلسەنگاندن–چارەسەرییێ ب خۆڤەدگریت(براین بالتریدج، ٢٠١٨، ٢٨٣).

ب دیتنا (میك بال)ی ڤەگێڕان بریتییە ژ کارێ ڤەگێڕان و ئەنجامدانێ یان ئەو زانستەیە ئەوێ ب دارشتنا ڤەگێڕانێ د ناڤ دەقاندا ڕادبیت. ب دیتنا ئەوی ڤەگێڕان ئەو

رێکه، ئەوا ب هاریکاریيا ئەوی، دەق کۆدێن خۆ ڤەدکەت و تشتی ڤەدگێڕیت(رابح بوحوش، ۲۰۰۹، ۲۳۷–۲۳۸).

ڤەگێڕان دهێته پێناسەکرن، کو حکایەتەکە دەربڕینێ ژ تێگەهشتنا مرۆڤی و کریار و رویدان و سالۆخکرنا بارودۆخێن کەتییە د ناڤدا دکەت و باراپتر ژ پێشەکی و ناڤەند و دوماهیکێ دهێته ئاڤاکرن. ب دیتنا (ئەلتمان)ی دەقێ ڤەگێڕانکی بریتییە ژ زنجیرەیەکێ ژ یەکەیێن تاکانە، کو د دویڤ ئێکدانە و پێکڤە گرێدایینە و د سیستەمەکێ دەستنیشانکریدا دهێنە ڕێکخستن. وەکو ڤەگێڕانێن ئەفسانە و تشتێ نەڕاست ئەوێن د هەمی جڤاکێن مرۆڤایەتیدا هەین، کو هندەك جاران ژبۆ شرۆڤەکرنا دیاردەیێن سروشتی دهێنە بکارهینان. ب دیتنا (لیوتارد)ی ڤەگێڕاننناسی ناهێته بکارهینان ژبۆ شرۆڤەکرنێ و هند، بەلکو ژبۆ ئاڤاکرنا شێوەیێن بەربەلاڤ ژ زانیاری و بیر و باوەران. بۆ نموونە ئاییننێن وەکو مەسیحیەت و ئیسلام...هتد، ئەوان ڤەگێڕانەکا زانینی داموەزگەهی هەیە و وەکو بنەرەت ژبۆ ڕێنماییێن خۆ یێن ڕەوشتی بکاردهینن(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ۲۰۱۸، ۷۰–۷۱).

ڤەگێڕان خۆ ژ نیڤا سەدێ بیستێ وەرە، ئێکە ژ بابەتێن سەرەکی یێن هزرا مرۆڤایەتی و جڤاکی–زانستی. ڤەگێڕان بوویە جەوهەرێ مرۆڤایەتییێ، کو ژ ماوەیەکێ درێژ وەرە هاتییە سالۆخکرن، کو ئارەزوو بۆ تێگەهشتنا جیهانێ ب ڕێکا عەقلانیەتێ هەیە، کو ب شێوەیەکێ زێدە بەرەڤ هندێڤە چوویە، کو ئارەزوو بۆ ڤەگێڕانا چیرۆکێ هەیە و ب ڕێکا ڤەگێڕانێ جیهان کرییە لۆجیك. د زمانڤانییێدا ڤەگێڕان ژ دەستپێکێن گوتاران بوویە، کو هاتینە شرۆڤەکرن(De Fina and Johnstone,۲۰۱۵,۱۵۲).

د شرۆڤەکرنا ڤەگێڕانێدا، (لابۆڤ و والێتزکای) ڕێبازەکا فەرمی ژبۆ ڤەگێڕانا سەربۆڕا کەسایەتییێ پێشکێشکر. ئارمانجا ئەوان ئەوبوو کو پێکهاتەیا واتاییا ژ ناڤدا یا جێگیر بۆ ڕۆمانێن سەربۆڕا کەسایەتی بهێته سالۆخکرن. ل گەل ڕەچاڤکرنا پێکڤەگرێدانا جیاوازییێن ب سەرڤە، ب تایبەتمەندییێن جڤاکی یێن ڕۆمانانڤە. ل دویڤ ئەوان هەر دوو زانایان، سەربۆڕا کەسایەتییێ دشێت خزمەتا ئێك ژ دوو ئەرکان بکەت: ئەوژی ئەرکێ لێزڤرینی و ئەرکێ هەلسەنگاندنێیە. ئەرك یان ڕستەیێن لێزڤرینێ گرێدایینە ب ئەوا ب دۆر چیرۆکێڤە

دزڤرێت. وەکو: ڕوێدانان، کەسایەتییان، ئامادەکرنان. بەڵێ ئەرك یان ڕستەیێن هەلسەنگاندنێ (و لایەنێن هەلسەنگاندنێ بۆ ڕستەیێن لێزڤرینێ) گرێدایە ب ئەگەرێ ل پشت ڤەگێڕانا ڤەگێڕیڤە بۆ چیرۆکێ و بۆچی پێدڤییە جەماوەر گوهداریێ بکەت (Labov, and Waletzky,١٩٩٧,٣). ب واتایەکا دی، ب ڕوهنکرنا کەرەستەیێ هەلسەنگاندنێ ڕادبیت یان کاکلا چیرۆکێ بەرچاڤدکەت. هەر ڤەگێڕانەك ب کێمیڤە دوو ڕستەیێن ڤەگێڕانێ ب خۆڤە دگریت. ئەو هەر دوو ڕستە نواندنا زنجیرەیێن دەمی ییێن جیاواز دکەن. وەکو: "من کولمەك ل ئەوی کوڕی دا / و ئەوی ژی کولمەك ل من دا." ئانکو ئەڤە زنجیرەیەك ژ ڕستەیانە، کو هەڤچەشنن ل گەل زنجیرەیەکێ ژ ڕوێدانان، کو ئاماژەیێ ب ڕوێدانا چێبووی دکەن(Labov,١٩٧٢,٣٦٠).

(دی فینا و جونستون) د ڤەکۆلینەکێدا گەهشتنە هندێ، کو پێدڤییە پتر گرنگی ب پاشماوە ییێن سیاسی ییێن ڤەگێڕانێ بهێتە دان. هەروەسا دووپاتکر، کو دیتنا ڤەگێڕانا چیرۆکێ ب تنێ ڕێکەك نینە بۆ ئافراندنا جڤاکەکی، بەلکو وەکو ڕێکەکێیە ژبۆ کونترۆلکرنێ ل سەر کەسێن دی و دەربڕینێ ژ هەڤگرتنێ و بەرگریکرنێ و ململانێ و هەڤپەیڤینا بەردەوام، کو ب ڕێکا ئەوێ مرۆڤ زمانی و جڤاکی و دەروونی دئافرینیت، ئەوژی ل دەمێ دئاخڤن و هەلسوکەڤتان دکەن. ئەو پتر دبینن، کو ڤەگێڕان ڕێکەکە بۆ ئاڤاکرنا ڕوێدانان و دانا واتایێ بۆ ئەوان ڕوێدانان، کو ئەم پارچەیەکێ ژ سەربۆرەکێ وەردگرین و ئەم سنوور و گرنگییەکێ ب ڕێکا پۆلینکرنێ ددەینێ. ڤەگێڕان هەر وەکو هەمی ئاخڤتن و لڤینێ ئاڤاکرنەکا جڤاکی و زانینییە، کو ب ڕێکا هەوالان ئەم خۆ و جیهانا خۆ یا سەربۆرێ دروستدکەین(De Fina and Johnstone,٢٠١٥,١٦١).

ڤەگێڕان و میکانزمێن ئەوێ د هەمی دەق و گوتارانداوەکو ئێك نینن، بەلکو ژێکجودانە، چونکی ڤەگێڕی د هەر جۆرەکیدا ئارمانج و مەبەستێن خۆ ییێن تایبەت هەنە و دڤێت ب ڕێکا ئەوی دەقی یان گوتارێ ئەوان ئارمانج و مەبەستان بۆ گوهداری ڤەبگێڕیت و ب ئەڤێ چەندێ دارشتنا جۆرێ دەقی یان گوتارێ دێ ل سەر بنەمایێ مەبەست و ئارمانجێن ڤەگێڕی بیت. وەکو د ئەڤان نموونەییێن ل خوارێدا دیاردبیت:

–"برایێت بوسلمان، خویشکێت بوسلمان...یا فەر ئەوە ئەم د ئەڤرۆکەدا، ئەم محاسبا خۆ بکەین ژ پار حەتا ئەڤ ساله، مە چ کرییە و مە چ نەکرییە ئەم چ بکەین ئەم چ نەکەین.... ئان ئەم ببێژین یا فەرە ئەم تەجدید ئەلعەهد بکەین ل گەل رەب ئەلعالمین، سبحانە و تەعالا"(گوتارا مەلا مصطفی ڕێکانی، ۲۰۰۷ : www.youtube. Com).

د ئەڤێرێدا ژێدەرێ ڤەگێڕانێ ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو گوتاربێژێ ئایینی موسلمانان هاندەت، کو پەرستنا خودایێ مەزن بکەن و بەرەڤ ئێکانەبوونا ئەوی بچن. دیسان هەولدەت خەلك ب مکومی باوەرییێ ب ئایینێ ئیسلامێ بهینن.

– "ژ وێ ڕۆژێ و پێڤە ئێدی ئەو گەنجێ ئەڤیندار ڕێڤینگەکە ل کولانێن باژێری و سنێلە فیتیا دەدەنێ" (صالح غازی،۲۰۰۵، ۱۷).

د ئەڤێرێدا ژێدەرێ ڤەگێڕانێ ژ ناخ و هەستێن چیرۆکنڤێسی دەرکەڤتییە، کو دەربڕینێ ژ گەنجەکی دکەت، نوکە یێ بوویە جهێ پێترانەیێن خەلکی.

–"چەکی دەستی ئەوان تەقە و پارەیە" (ئەڤ گوتارە ل سالا ۲۰۰۹ هاتییەگوتن، ژ مالپەرێ: www.youtube. com).

د ئەڤێرێدا ژێدەرێ ڤەگێڕانێ بەرەڤ دیارکرنا نهێنییێن هەر دوو پارتێن: (ئێکەتی و پارتی)دچیت، کو ئەوژی تەقەکرن و هەبوونا پارەیە و ب ئەڤێ چەندێ ئەو حوکمی و دەستەهەلاتێ ل سەر خەلکی پەیرەو دکەن. ژێدەرێ ڤەگێڕانێ د گوتارا سیاسیدا ئاماژەکرنە بۆ ڕازیکرنا جەماوەرێ خۆ، ب هەر ڕێکا هەبیت. ئەڤجا د ئەڤێرێدا ب ڕێکا شکاندنا چەند ئالییان ب دەستڤە هاتییە.

٦–شرۆڤەکرنا گوتارێ و ناسنامە:

أ–پێناسەیا ناسنامەیێ:

(گلیسۆن) ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو زاراڤێ ناسنامە–Identity زاراڤەکێ نوییە. کو د ناڤ زانستێن جڤاکیدا ل سالێن پێنجییان ژ سەدێ بیستێ دیاربوویە و ب ڕێکا شرۆڤەکارێ دەروونی (ئریك ئەریکسۆن)ی ب ناڤودەنگ بوویە. (گلیسۆن) دبینیت کو پترپا پێناسەیێن ناسنامەیێ سەر ب ئێك ژ ئەڤان دوو تێگەهێن ژێکجوداڤەنە. ژ ئالییەکێڤە

د شیاندایه ناسنامه ب حالەتێ دەروونییێ ناڤخۆییڤە بهێتە ناڤکرن. ل سەر ئەوی بنەرەتی کو ژ ناخێ مرۆڤی دەردکەڤیت، کو ئەو یا جێگیر و نەلڤە و خەلك ل دەمێ دئاخڤن پێ دیاردبن، ئەوژی ل دۆر" ئەم ب دروستی کینە "، بەلێ تێگەهێ دووێ ئیحتمالا هندێ هەیە، کو ناسنامە چێدبیت بهێتە وەرگرتن ئەوژی ب رێکا ئەو رۆلێن د ناڤ جڤاکیدا هەین(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ۲۰۱۸، ۵۸).

(ودوارد) ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو ناسنامە هزرەکێ ددەت، کو ئەم کینە و چەوا ئەم خەلکی و جیهانا ل دۆر مە دبینین. ناسنامە ئەوان رێکان ئەوێن ئەم پێ وەکهەڤ ل گەل هندەکان نیگاردکەت. هەروەسا ئەوان رێکان ژی ئەوێن ئەم جیاواز ژ خەلکێ دی. ناسنامە باراپتر جیاوازییان دەستنیشاندکەت. هەروەسا ئاماژە ب هندێ دهێتە دان، کو ناسنامەیێ گەلەك تەکەز ل سەر هەڤدژان کرییە: زەلام/ئافرەت، ڕەش/سپی، کەسێن حەزا ئەنجامدانا سکسی ل گەل نفشێ جیاواز هەین/ کەسێن حەزا ئەنجامدانا کریارا سکسی ل گەل هەمان نفش هەین...هتد(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ۲۰۱۸، ۵۸).

(بول بیکر و سیبونیل ئیلیج) دبێژن: ناسنامە پێکهاتییە ژ گرۆپەکێ کارلێکرن و سیمایێن ناڤخۆیی و ژ دەرڤە و ب رێکا ئەوان مرۆڤ دهێتە نیاسین و ب سەرڤەچوونا دەمی دهێتە گوهۆڕین(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ۲۰۱۸، ۵۸).

(براین بالتریدج) ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو ناسنامە بریتییە ژ ئەوان رێکان ئەوێن مرۆڤ پێ دهێنە پێشکێشکرن"ئەو کینە" ئەوژی بۆ کەسێن دی. ناسنامە نواندنەکا جڤاکییە، کو ب رێکا پشتبەستنێ ل سەر ژێدەرێن زمانی و سیمیۆلۆجییێن گونجای دهێتە جێبەجێکرن (براین بالتریدج، ۲۰۱۸، ۲۸٦).

د شیاندایه بهێتە گوتن، ناسنامە ئەو رێکە ئەوا مرۆڤ پێ دهێتە نیاسین ، ئەوژی دبیت ژ لایێ نفشیڤە بیت یان ژ لایێ ڕەنگیڤە بیت یان ژ لایێ نەژادیڤە بیت یان ژ لایێ زمانیڤە بیت یان ژ لایێ لایەنێ سیاسیڤە بیت یان ژ لایێ عەشیرەت و بنەمالیێڤە بیت...هتد. کەواتە ناسنامە یەکسانە ل گەل واتایا (ئەو کییە یان کینە؟) یان (ئەم کینە؟). ئانکو ناسنامە دەربڕینێ ژ نیاسینا کەسێ ئاخڤتنکەر و کەسێ بۆ دئاخڤیت دکەت.

ب–دەستنیشانکرنا ناسنامەیێ:

(ڤان لیڤین) ژبۆ نیاسینا کەسێن جڤاکی ل دویڤ سالۆخدانا ئەوان یا کەسایەتی، نەکو ل دویڤ هەلسوکەڤتێن ئەوان، ب چەند رێکان دابەشدکەت:

١–دابەشکرن: ب رێکا بکارهینانا دابەشکرنێن جڤاکی ییێن بەرنیاس. وەکو: تەمەن(گەنج، دانعمر)، جێندەر(زەلام، ئافرەت) یان چینا جڤاکی(جووتیار) یان نەژاد(قەوقازی، ئەمریکییێن نەژاد ئەفریقی، ڕەش، سپی) یان ئایین(بێدین، جوهی) و ئەڤ دابەشکرنە ل دویڤ دەمی و ژ جڤاکەکی بۆ ئێکێ دی دهێنە گوهۆڕین.

٢–دەستنیشانکرنا ناسنامەیێ ب پەیوەندییێڤە: (ڤالین) ئاماژەییێ ب پەیوەندییا کەسی ب ئێکێ دیڤە دکەت. وەکو(دایك، هەڤال، هەڤالێ کاری). د جڤاکێن ڕۆژئاڤاییدا دەستنیشاکرنا ناسنامەیێ ب رێکا پەیوەندییێ هند گرنگییا خۆ وەکو دەستنیشانکرنا ناسنامەییێن دی نەمایە. (بەلێ هندەك ناڤێن تاکەکەسان جۆرەکی ژ دەستنیشانکرنا ناسنامەیێ ب پەیوەندییێڤە ددەن. وەکو بکارهینانا ناڤێ خێزانا جونسونی).

٣–دەستنیشانکرنا ناسنامەیێ ب سیمایێن لەشیڤە: ئەڤە خەلکی ب رێکا سیمایێن لەشی ددەنە نیاسین. وەکو: ب ڕەنگێ پرچێ(سۆر، زەر) یان ب قەبارەیی(زەبەلاح) سەرەنجراکیشییێ(گەلەك جوانی، گەنجێن خودان بەژن و بال) (van Leeuwen,١٩٩٦,٥٤-٥٥).

ج–شرۆڤەکرنا گوتارێ و ناسنامە:

ڤەکۆلینێن پێشدەم ل دۆر پەیوەندییا د ناڤبەرا زمان و ناسنامەییدا، پشتبەستنێ ل سەر دیتنا هەمەجۆرییا دیالێکتان دکەن. ئانکو ڤەکۆلینێ ل پەیوەندییا د ناڤبەرا بگۆڕێن جڤاکیدا دکەن. وەکو چینا جڤاکی و جیاوازی د بکارهینانا دیالێکتاندا. وەکو هندەك تایبەتمەندییێن زارکرنێ یان بکارهینانا زمانێ نەستاندەرد(بریان بالتریدج، ٢٠١٨، ٣٠). بەلێ ڤەکۆلینێن دوماهیکێ زێدەباری ئەوا ل سەری دیتن و بۆچوون و نەژاد و جێندەر و چینا

جڤاکییا مرۆڤی...هتد، د شرۆڤەکرنا گوتار و ناسنامەیێدا دهێنە نیشاندان و بەرجەستەکرن.

ئەو زانیارییێن تاکەکەس ل دۆر خۆ و ناسنامەیا خۆ پێشکێشدکەت تا ڕادەیەکێ زۆر پشتبەستنێ ل سەر دەوروبەری و هەلکەڤتا گوتارێ و ئارمانجا ئەوێ دکەن. هەروەسا پشتبەستنێ ل سەر جهێ کارلێکرنێ دکەت. زێدەباری ئەڤێ چەندێ، ناسنامە ب تنێ ب ڕێکا کەسی ناهێنە دروستکرن، بەلکو ب ڕێکا پشکدارێن دی ژی دروستدبیت و د هندەك حالەتاندا ئەڤ ناسنامەیە دەمینە. هەروەسا هەمی ناسنامەیان هەمان مەودا یان بیاڤ نینە. هەروەسا ل هەمی دەم یان جهان وەکو ئێك نینن. ب تنێ ئالییەك ژ ناسنامەیێ نینە. وەکو:(جێندەر، نەژاد، ئەتن) کو ئەڤ ئالییە یێ جودایە ژ ئالییەکێ دییێ ناسنامەیێ وەکو: (چینا جڤاکی، ئەرك)، بەلێ ناسنامە دەستکەڤتەکێ جڤاکییە، وەکو کۆگەهەکێ بۆ شێواز یان ئالاڤێن نیاسینا جۆرێن جڤاکی ژ لایێ ڕەوشەنبیریڤە کاردکەت(بريان بالتريدج، ۲۰۱۸، ۳۰-۳۱).

(توماس-۲۰۰۷)ێ کێشەیێن زمان و ناسنامەیێ ل ژینگەهێن دانوستاندنێ ل سەر تۆرا ئەنترنێتێ، ڤەکۆلین ل سەر ئەنجامدا، ئەوژی ڕووبەر یان جهەکێ گەلەك دەستنیشانکرییە. ئەوژی دووپاتی ل سەر کچێن پێگەهشتی (هەڕاش) کرییە. ئەوی ڤەکۆلین ل سەر هندێ کر، کا چەوا ئەو کچ پەیڤ و وێنەیان ژبۆ دروستکرنا ناسنامەیان بکاردهینن، ئەوێن ڕەنگڤەدانا ئارەزوو و ئاشۆپا ئەوان دکەن. ئەوی ئەو پەیڤ و وێنە شرۆڤەکرن، ئەوێن ئەوان بۆ دروستکرنا ناسنامەیان بکارهیناین. ئیك ژ کچان-فیۆلیتا- بۆ ڤەکۆلەر(تۆماس)ێ ئاخڤت، ل دۆر چەواییا نڤیسینا ئەوێ د ئەنترنێتێدا ژبۆ گەهاندنا کەسایەتییەکا دیارکری:

فیۆلیتا: من هەمی شێوەیێن نڤیسینێ بۆ خەلکی هەنە. بۆ نموونە ئەگەر من ڤیابا کەسەکی سەردابیبەم. ئەز دا ئەوی سەردابەم، کو ئەز کەسەکێ دی مە. دا ب شێوەیەکێ جیاواز ژ شێوازێ خۆ بۆ نڤیسم. کو دبیت ناسنامەیێن کەسان ب تەمامی ب ڕێکا شێوازێ ئەوان دیاربیبت، هەر وەکو دەنگێ ئەوان ئەوێ چەندێ دکەت(بريان بالتريدج، ۲۰۱۸، ۳۱).

ئەڤجا پێشکێشکرنا ناسنامەیان ئەوێن خەلك د ئەنترنێتێدا دروستدکەن، نموونەیەکا جهێ گرنگییێدانێیە ل دۆر هندێ کا چەوا خەلك ناسنامەیێن خۆ ب رێکا بکارهینانا زمانی دروستدکەن، کو هندەك جاران دبیت یا جیاواز و سەربەخۆیە ژ ناسنامەیێن ئەوان یێن ڕاستەقینە(بريان بالتريدج، ٢٠١٨، ٣٤).

ل دەمێ ئەم دئاخڤین یان دنڤێسین ئەم " تشتەکی ل سەر خۆ" دبێژینە کەسێن دی و ئەم ب رێکەکا دیارکری ب خەلکیڤە گرێدەین. ئەڤجا ناسنامە بەرهەمەکێ هەڤپشکێ دوولایەنییە، ئانکو کارلێکرنە ل گەل کەسێن دی. ئانکو ناسنامە ب بەرجەستەکرنا مە و خەلکێ دی ڕادبیت.

گوتار ناسنامەیا کەسی دیاردکەت و چەوا ئەم ب خەلکیڤە دهێینە گرێدان و چەوا ئەم هزر ل دۆر چەواییا ئەڤێ جیهانی دکەین. هەروەسا گوتار ڕەهەندێن گرنگ یێن ناسنامەیا جڤاکی دیاردکەت. وەکو: جێندەر، قۆناغا تەمەنی، ئەندامەتییا چینا جڤاکی، نەژاد، لایەنگرییا سەر ب گرۆپانڤە و ڕەوشەنبیریێن بەشی(بريان بالتريدج، ٢٠١٨، ٣٢). جۆرێ پەیوەندییێ، ئایین...هتد. وەکو:

– " ب ڕاستی، کو من ئەو پێشمەرگێت قارەمان ئەڤێت،کو ماینە د ژیانێدا بێت شۆڕشا ئەیلوولێ ب توڤەنگێت خۆ بێت برنۆڤە من دیتی، ڕوحەکا دی داڤ مە، ئەم برینەڤە بۆ وا ڕۆژێت سەختێت خەبات و تێکۆشانێ کو ئها ب وێ لویلیا برنۆیێ و ب ئەو چەنتکێ خۆ وە ئەڤرۆ دروستکر ... ئەوێت قەدرێ ڤان قەهرەمانان نزانن، وەکی وێ دارێنە، یاکو چ ڕەو و ڕیشە نەبن، بایەکێ سڤکەش بهێت دێ ئێخیت"(تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

د ئەڤێ پارچەیا گوتارا ل سەریدا ناسنامەیا گوتاربێژی و جەماوەری هەر دووکان دهێتە دیارکرن. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

١–ناسنامەیا گوتاربێژی: ناسنامەیا جڤاکییا گوتاربێژی د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەردیدا دیاردبیت، کو لایەنگرێ پارتەکا سیاسییە. ئەوژی پارتی دیموکراتی کوردستانە، چونکی بەحسێ هندێ دکەت، کو خرڤەبوونا پێشمەرگەیێن ئەیلوولێ ل ئەڤێرێ، بیرا مە ل هندێ دهێنیتەڤە وەختێ ئەم د ناڤ شۆرەشێدا. ئانکو گوتاربێژ خۆ وەکو پێشمەرگەیەك د ناڤ

شۆرەشا ئەیلوولێدا دەتە دیارکرن و ل ئەوی دەمی پارتی دیموکراتی کوردستان، ئەو شۆڕەش دژی ڕژێما بەعسا ژناڤچووی ئەنجامدابوو.

٢-ناسنامەیا جەماوەری: ناسنامەیا جڤاکییا جەماوەری هەمان ناسنامەیا جڤاکییا گوتاربێژییە، کو پێشمەرگەیێن شۆڕەشا ئەیلوولێنە و پارتی دیموکراتی کوردستان سەرکێشییا ئەوێ شۆڕەشێ دکر.

- "کورد ب هندێ هاتییەنیاسین کو مللەتی بوسلمانە، ئەکسەرییەتا بەس بوسلمانەکێ ڤەکری، بوسلمانەکێ ب واقعی بوسلمان، ... بوسلمانەکە ئیحترامێ دینێ خۆ دگریت، ئیحترامێ ئەدیانێت دیش دگریت، ئیحترامێ فەرهەنگێ خۆ دگریت، ئیحترامێ فەرهەنگێ خەلکێ دیش دگریت" (تەلەڤزیۆنا دهۆك، ٢٣/ ١٢ / ٢٠١١).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا، گوتاربێژ ناسنامەیا کوردان دەتە دیارکرن، کو پترییا ئەوان موسلمانن، بەڵێ پترییا ئەوان موسلمانن و سەر ب ئاییننێ ئیسلامێڤەنە، چونکی دبێژیت: **" کورد ب هندێ هاتییەنیاسین کو مللەتی بوسلمانە، ئەکسەرییەتا بەس بوسلمانەکێ ڤەکری، بوسلمانەکێ ب واقعی بوسلمان"**

-"من دڤێ ئەز وی جەوی بشکێنم حەقیقەت، ئێزدی شعورێ ب هندێ بکەن، فعلەن کو کوردێن ڕەسەنن"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٢/١/ ٢٠٠٩).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا گوتاربێژ ناسنامەیا جڤاکییا ئێزدییان دەتە دیارکرن، ئەوژی ژ لایێ نەژادیڤە، کو کوردێن ڕەسەنن.

ناسنامە بابەتەکە د گوتارا نڤێسیدا هەر وەکو د گوتارا زارەکیدا هەی. ب دیتنا(هایلاند)ی هەر تشتەکێ ئەم بنڤێسین ب شێوەیەکێ تەقریبی تشتەکی ل سەر مە دبێژیت. هەروەسا ل دۆر جۆرێ پەیوەندییێ ئەوا مە دڤێت ل گەل خەلکی دروستبکەین. بەڵێ ل گەل هندێ دیاربوونا ناسنامەیا نڤێسەری ل دەمێ ب زمانێ دووێ دنڤێسیت دێ یا ب زەحمەت بیت. د ئەڤی بواریدا(کازانیف)دبێژیت: فێربوونا چوونا سەر ب جڤاکەکیڤە پێدڤی ب دەمەکێ درێژ هەیە و ڕەنجەکا زێدە دڤێت و دبیت ژ نەڕەحەتی و ململانەییێ یا تژی بیت (بریان بالتریدج، ٢٠١٨، ٣٥).

-قوتابخانەییێن زمانی و شرۆڤەکرنا گوتارێ:

١-پێکهاتەیی و شرۆڤەکرنا گوتارێ:

(جیرار جنێت) د پێناسەکرنا پێکهاتەییدا، جەختێ دئێخیتە سەر هندێ، کو دیتنەکا گشتییە بۆ شێوەییێن ئەدەبی، ئانکو تایبەتمەندییێن جۆری بۆ ئەدەبی و د شیاندا نینە ئەم لێ بگەڕین ب تنێ ب ڕێکا گوتارێ نەبیت(أمينه فريق،-، ٥).

زمانڤانییێ بنەما و پیڤەر بۆ ڕێبازا پێکهاتەیی پێشکێشکرینە، ئەوژی د بیاڤێ ئەدەبیاتاندا. ئەڤجا د شیاندا نینە جەوهەرێ پێکهاتەیێ بهێتە شرۆڤەکرن، بێی زڤڕین بۆ ناڤ زمانڤانییێ. قوتابخانەیا پێکهاتەیی ئەڤ بنەمایە هەنە:

-واتایا ڕەگەزی ناهێتە دیارکرن ب تنێ د ناڤ یاساییێن سیستەمیدا نەبیت، ئەوێن ئەو ڕەگەز ب سەرڤە.

-واتایا ڕەگەزی ناهێتە دیارکرن، ب تنێ ب ڕێکا پەیوەندییا ئەوێ یا جیاواز نەبیت ل گەل ڕەگەزێن دیێن سیستەمی.

-گرنگییێ ب ڤەکۆلینا نوکەیی بۆ زمانی ددەت(أمينه فريق،-، ٥).

د ڕێبازا پێکهاتەییدا، دەق یان گوتار ناهێتە شرۆڤەکرن ب تنێ ب ڕێکا دەستپێکرن ژ تایبەتمەندییێن ناڤخۆیی نەبیت . ئەڤ تایبەتمەندییە دشێن گوتارێ دیاربکەن، ل سەر ئەوی بنەمای کو پێکهاتەیەکا گرتییە، کو کارێ ئەوێ ب سالۆخکرنێ ڕابیت، هەر وەکو ئەو وەسا، دویر ژ لایەنەکێ میژوویی(أمينه فريق،-، ٥).

٢-دابەشکاری و شرۆڤەکرنا گوتارێ:

ل سالا ١٩٥٢ز (زیلیغ هاریس)ی ڤەکۆلینا خۆ ئەوا ب ناڤێ (شرۆڤەکرنا گوتارێ) بەلاڤکر، کو تێدا گرنگی ب دابەشکرنا ڕەگەزێن زمانی د ناڤ دەقاندا و پێکڤەگرێدانا د ناڤبەرا دەقان و هەلویستێ جڤاکیدا دایە و ب ڕێکا ئەڤێ ڤەکۆلینێ (هاریس) ژ ڕستەیێ بەرەڤ دەق(گوتار)ێڤە چوویە و ب ئێك ژ ڕابەرێن گرنگی ب زمانڤانییا دەق و گوتارێ دای، دهێتە هژمارتن(أمينه فريق،-، ٨).

قوتابخانەیا دابەشکاری ئەڤ بنەمایە هەنە:

١–ئەڤ قوتابخانەیە بریتییە ژ زێدەکرنان ل سەر تێگەهـ و بنەمایێن بونیادگەرییا بلوفێلدی و ئەڤان زێدەکرنان د ئەنجامدا قوتابخانەیەك پەیداکرییە.

٢–دابەشکارییا پێکهاتەیان د ئەڤێ قوتابخانەیێدا گرنگییێ ب پەیوەندییان ل سەر هەر دوو تەوەرێن جێنشینی و تەکنشینی ددەت.

٣– دارشتنا تێگەهێ پێکهاتەیان، ئەوێن کو ژ (هاریس)ی دەستپێکری، بریتییە ژ هندێ، کو تێگەهێ پێکهاتەیان، نێزیکی یێن (بلومفیلد)ینە، کو (هاریس)ی پێشئێخستینە و پێکهاتەیا زمانی وەرگرتییە، کو ئەڤە ب تنێ گرنگییێ ب رویێ ژدەرڤە نادەت، بەلکو یێ ژ ناڤدا ژی گرنگییا خۆ هەیە.

٤–د ئەڤێرێدا بەهایێ کەرەستەی یان پێکهاتەیێ، ل سەر بنەمایێ جهێن دابەشکاریی یێن رێکخستییە، نەکو ل سەر بنەرەتێ ئەرکی(أمینه فریق،–، ٩). بۆ نموونە یەکەیێن مۆرفۆلۆجی ژ دویڤ ئێکهاتنا فۆنیمێن کو ب شێوەیەکێ دیارکری هاتینە دابەشکرن پێکهاتینە.

(زیلیغ هاریس) ئێك ژ ڕابەرێن قوتابخانەیا دابەشکارییە. ئەوی ئاماژە ب هندێ دا، کو پێدڤییە ئەم ژ دوو ئاریشەیان دەربازببین، کو ڤەکۆلینێن زمانییێن وەسفی و ڕەوشتکاری کەتبوونە تێدا. ئەوژی ئەڤەنە:

أ–ڤەکۆلینێن زمانی پابەندبوون ب ڕستەیێڤە و بەرچاڤ وەرگرتنا پەیوەندییێ د ناڤبەرا پارچەیێن ئێك ڕستەیێدا.

ب–ژێکجوداکرن د ناڤبەرا زمان و هەلویستێ جڤاکیدا، کو دبیتە ئەگەرێ هندێ، تێگەهشتنا دروست پەیدانەبیت(أمینه فریق،–، ٩).

(هاریس)ی د شرۆڤەکرنا گوتارێدا پشتەبەستن ل سەر دوو ڕەگەزان کرییە. ئەوژی ئەڤەنە:

أ–پەیوەندییێن دابەشکاری د ناڤبەرا ڕستەیاندا ل بەرچاڤ بهێنە وەرگرتن.

ب–گرێدان د ناڤبەرا زمان و هەلویستێ جڤاکیدا ل بەرچاڤ بهێتە وەرگرتن(أمینه فریق،–، ٩).

٣–بەرهەمهینان و شرۆڤەکرنا گوتارێ:

پشتی (چومسکی) ئاڕاستەیەکا دی پەیدابوو، کو ب (شرۆڤەکرنا بەرهەمهینانا دەقی) هاتە نیاسین، ئەوژی ل سەر دەستێ(پیتۆفی)، کو هەولدایە چەند شێوەیەکان بۆ وەسفکرن و شرۆڤەکرنا دەقی(گوتارێ) پێشکێشبکەت، کو ژ دیتنەکا جەوهەرییا دیار دەستپێکرییە، کو دەق ب یەکەیەکا گشتی دانایە، کو گرنگی ب ڕوویێ ژ ناڤدا یێ دەقی دایە. ئەڤ چەندە بۆ ڕێزمانا بەرهەمهینانێ دزڤڕیت، کو ئەڤە د بنەرەتدا یا تایبەتە ب ڤەکۆلینا ڕستەیێڤە، بەڵێ پشتی ڤەکۆلین ل ڕستەیێن تێکەل ل گەل ئێك هاتییە کرن، ڕێك بەرفرەهبوو کو لایەنگرێن ڕێزمانا ڕستەیێ ژ سنوور و ئاستێ ڕستەیێ دەربازبن، بەرەڤ ئاستەکێ بەرفرەهتر و گشتگیرتر بچن، ئەوژی ڕێزمانا دەقییە(أمینه فریق،–، ١٤).

پێدڤییە ئەوێ چەندێ بێژین، ب تنێ بەس نینە ژبۆ ڤەدیتنا پەیوەندییێن ناڤخۆیی د ناڤ دەقیدا و واتایێن ئەوان بهێنە دیارکرن، بەلکو دڤێت شرۆڤەکرن بەرفرەهببیت و واتایێن ڤەشارتی ژی ب خۆڤە بگریت، ئەوێن دەق ئاماژەیێ پێددەت، کو ئەڤە ب واتایێن سەربار یان ئاماژەیی یان پراگماتیکی دهێنە نیاسین(أمینه فریق،–، ١٤–١٥).

–میکانزمێن شرۆڤەکرنا گوتارێ:

بەری بهێین بەحسێ چەند دیتن و نێزیکبوونان بۆ شرۆڤەکرنا گوتارێ دیاربکەین، پێدڤییە ئەوێ چەندێ بێژین، کو(باتریك شارودو و دومینیك منغو) د کەرەستەیێ شرۆڤەکرنا گوتارێدا جوداهییێ د ناڤبەرا چار جەمسەرێن مەزن بۆ تەوزمێن شرۆڤەکرنا گوتارێ دکەن. ئەوژی ئەڤەنە:

١–ئەو کارێن گوتارێ دکەنە د بن تەوزەمێ کارلێکرنا جڤاکیدا.

٢–ئەو کارێن جهەکێ تایبەت ددەنە ڤەکۆلینا بارودۆخێ پەیوەندیکرنا زمانی، پاشی ڕەگەزێن گوتارێ.

٣–ئەو کارێن گرێدانەکێ د ناڤبەرا کارێن گوتارێ و بارودۆخێ بەرهەمهینانێ یان ئایدۆلۆجییێن بەربەلاڤدا دروستدکەن.

٤-ئەو کارێن گرنگییێ دەنە ڕێکخستنا دەقی یان پابەندکرن ب سیمایێن ڕاگەهاندنێڤە(باتريك شارودو و دومينيك منغو، ٢٠٠٨، ٤٦).

شرۆڤەکرنا گوتارێ گرۆپەك ژ پێرابوونان دروستکرییە، ئەڤەژی ژبەر هندێیە، کو ژمێژە وەرە تەوەرێ گەنگەشێ بوویە و هەتا نهۆ ژی بەردەوامە و ئەڤەژی بۆ ئەوی ئەگەری دزڤڕیت، کو ڤەکۆلەر و ڕەخنەگر و شرۆڤەکاران ئارەزوویا هندێ هەیە، کو بگەهنە زانستەکی کو تەماشەی ڕەهەندێن ڕاستەقینە بکەت، ئەوژی بۆ ئەوان گوتارێن هەمەجۆر و جیاواز ئەوێن خەلك بەرهەمدهینیت. ئەڤێن ل خوارێ هندەك ژ دیتن و ڕێچکەیانە بۆ شرۆڤەکرنا گوتارێ:

١-ڕێچکەیا واژەیی(تلفظية):

ئەڤ ڕێچکە ب گرێدانا هندەك ژ ڕەگەزێن زمانی ب هۆکارێن ژ دەرڤە ڕادبیت. ئەوژی د چارچۆڤەیێ ڤەکۆلینا مەرجێن شرۆڤەکرنا گوتارێ و ڕێکێن میکانزمێن بەرجەستەکرنا زمانیدا، کو زمانڤانێ فەرەنسی(ئیمێل بنڤنیست) ب دامەزرێنەرێ ئەڤێ ڕێچکەیێ دهێتە هژمارتن، کو ڤەکۆلینێ ل ئەوان کەرەستان دکەت، ئەوێن ئاماژەیێ ب ڕەگەزێ خۆیەتییێ د گوتارێدا ددەن. ئەڤ ڕێچکەیە ڤەکۆلینێ ل ئەوان کەرەستەیێن نەدیار:(جهناڤێن کەسی، هەڤالکارێن دەمی و جهی) دکەت، ئەڤەژی ئەو یەکەیێن زمانینە، ئەوێن ڕێکێ خۆشدکەن، کو ئاخڤتنکەر ب واقعیڤە بهێتە گرێدان. ئانکو ئەڤ ڕێچکەیە ب پارچەکرنا گوتارێ ژ ڕەگەزێن ئەوێ یێن زمانی ڕادبیت و گرنگییێ ب دەم و جهـ و جهناڤێن پشکدار د گوتارێدا ددەت و ب ئەڤێ چەندێ شرۆڤەکرنەکا تەڤگر بۆ گوتارێ ب دەستڤەدهینیت (عمر بلخير، ٢٠١٣، ١٣).

٢-ڕێچەکەیا ئاگەهدارکرنێ:

(ڕۆمان یاکوبسون) ب دامەزرێنەرێ ئەڤێ ڕێچکەیێ دهێتە هژمارتن، کو ئەو پێکهاتەیێن پرۆسێسا ئاگەهدارکرنێ ب (٦) ڕەگەزانڤە گرێددەت. ئەوژی:(ئاخڤتنکەر، گوهدار، پەیوەندیکرن، بابەت، کۆد و پەیام)ن و هەر ڕەگەزەك گرێدای ئەرکەکییە، ئەوژی ئەرکێ

سۆزدار بۆ ئاخڤتنکەری، ئەرکێ ئاڕاستەکرنێ بۆ گوهداری، ئەرکێ تەجاملێ بۆ پەیوەندیکرنێ، ئەرکێ ئاماژەیێ بۆ بابەتی، ئەرکێ میتا زمانی بۆ کۆدی و ئەرکێ جوانییێ بۆ پەیامێ. ئەوی ئەرکێ ئاگەهدارکرنێ ب گرنگترین ئەرك دانا و هەمی ئەرکێن دی ل دۆر دزڤرن، چونکی ئاگەهدارکرن ماهیەتا ئێکێیە بۆ زمانی. یاکوبسون ب خۆ دانپێدانێ ب هندێ دکەت، کو یا ب زەحمەتە ب تەمامی گوتارەك بهێتە دورپێچکرن ب ئێك ژ ئەڤان ئەرکانڤە و شێوازێ ئاخڤتنێ یێ هەر گوتارەکێ پابەندە ب ئەرکێ سەر زالڤە و باشترین شێوە بۆ ئەڤێ چەندێ، هەر وەکو یاکوبسون دیاردکەت، کو چەواییا حالەت و بارودۆخییە(عمر بلخير، ٢٠١٣، ١٣–١٤).

هەروەسا کارێن (هایمز)ی ژی دچنە د بن چارچۆڤەیێ ئەڤێ ڕێچکەییدا، ئەوژی تێگەهێ سامانێ ئاگەهدارکرنێیە، کو (هایمز) دبینیت، کو سامانێ زمانی بۆ ئاخڤتنکەری بریتییە ژ گرۆپەکا کەرەستەیێن زمانی و نەزمانی، کو دهێنە بەرجەستەکرن داکو ئەرکێ ئاگەهدارکرنێ سەربکەڤیت و د ئەڤێرێدا دەوروبەرێ دەربڕینێن بکارهاتی ب بەرچاڤ دهێتە وەرگرتن(عمر بلخير، ٢٠١٣، ١٤).

٣–ڕێچکەیا کۆزمانڤانی:

ئەڤ ڕێچکەیە د گوتارێدا گرنگییێ ب ڕەگەزێن هەمەجۆر یێن هەر دەستەیەکا زمانی ژ ئالییێ (تەمەن، ڕەگەز، ئاستێ ئابووری، نەژاد، ناسنامە، ئاستێ ڕەوشەنبیری، ...هتد)ییڤە ددەت، داکو بەشداریییێ د دیارکرن و شرۆڤەکرنا گوتارێدا ب شێوەیەکێ هویرتر بکەت(عمر بلخير، ٢٠١٣، ١٨).

٤–ڕێچکەیا پراگماتیکی:

ئەڤە تەوژمەکە ژ تێکەلکرن و ژێکڤەکرنا گرۆپەکێ مەزن ژ هزر و تیۆران یێ دروستبووی، کو ل سەر ڕێکا بکارهینانا زمانی د ڕێککەڤتینە. کو کەڤنترین پێناسە بۆ پراگماتیکێ بۆ مۆریسی دزڤرێت، کو دبێژیت: پراگماتیك بریتییە ژ پەیوەندییا د ناڤبەرا

هێما و بکارهێنەرێن ئەوێدا. پاشی بۆچوون و شرۆڤەکرنێن دی بۆ پراگماتیکێ پەیدابوون. زانایێ هولەندی(هانسون)ی پراگماتیك د سێ پلەیاندا پێشکێشکر. ئەوژی ئەڤەنە:

أ–پراگماتیکا پلەیا ئێك: ئەڤەژی هەمی تیۆرێن گوتن و ئاخڤتنێ ب خۆڤە دگریت.

ب–پراگماتیکا پلەیا دوو: ئەڤە ڤەکۆلینێ ل ئەوی شێوازی دکەت، ئەوێ گوتنێ ب دابێشەیەکا پێشکێشکریڤە گرێددەت. ئانکو ڤەکۆلینێ ل یاسایێن گوتارێ و دیاردەیێن ڤەشارتی یێن زمانی دکەت.

ج–پراگماتیکا پلەیا سێ: ئەڤە تیۆرێن کردەیێن ئاخڤتنێ ب خۆڤە دگریت.

ب کورتی ئەڤ رێچکەیە پشتبەستنێ ل سەر زمانی دکەت، کو گرۆپەکە ژ کردە و بکارهینانان، کو مفای ژ هزر و تیۆرێن زمانییێن جودا دبینیت و ب ئەڤێ رێکێ ئەڤ رێچکەیە ب دەستڤە دهێت(عمر بلخير، ٢٠١٣، ٢٤).

٥–رێچکەیا سیمیۆلۆجی:

ئەڤە یا پابەند بوو ب ڤەکۆلینا ڕەخنەییڤە و د ئەڤی بیاڤیدا یا گرێدایبوو ب ڤەکۆلینا ڤەگێڕانا دەقیڤە، وەکو بکارهینانا کۆمەکا ڕستەیێن پێکڤەگرێدای داکو رێکخستنەکێ پەیدابکەن و پشتبەستنێ ل سەر بکارهینانا سیمبۆلان ژی دکەت. پاشی بیاڤێ ئەڤێ سیمیۆلۆجییێ بەرفرەهبوو هەتاکو گەهشتییە ڤەکۆلینێن ڕاگەهاندنێ (ڕۆژنامەگەریا نڤیسی و ڕادیۆ و تەلەڤزیۆن و ڕیکلام) و بیاڤێن دی وەکو گوتارێ(عمر بلخير، ٢٠١٣، ١٤).

ئەڤ رێچکەیە د گوتارێدا پشتبەستنێ ل سەر هێماییێن زمانی (ئاستێن زمانی) و هێماێن نەزمانی(وێنە، ڕەنگ، جۆرێ فۆنتی، ئاماژەیێن لەشی....هتد) یێن بکارهاتی دکەت و دکەتە بنەما بۆ شرۆڤەکرنا گوتارێ.

٦–رێچکەیا قوتابخانەیا فەرەنسی بۆ شرۆڤەکرنا گوتارێ:

کاکل و کرۆکا ئەڤێ قوتابخانەیێ گوتارا سیاسییە. د ئەڤێ قوتابخانەییدا دوو ئاڕاستە بۆ شرۆڤەکرنا گوتارێ هەنە یان دوو ئاڕاستە ژێ دابەشدبن. ئەوژی ئەڤەنە، ئێك: ئاڕاستەیا شرۆڤەکاری: ئەڤە ب پارچەکرنا پێکهاتەیێن زمانی ڕادبیت، بۆ هندێ داکو

بگەهیتە واتایێ. هەروەسا شێوەیێن ئامادەبوونا گوهداری د گوتارێدا دسەلمینیت. دوو: ئاڕاستەیا ڕێچکەیا تێکەل: ئەڤە هەولدەت ب شرۆڤەکرنا گوتارێ ڕابییت. ئەوژی ب شێوەیێ تۆڕەکا زنجیرەیی د ناڤدا وەکو بەشداریيەك د ڕێکخستنا ئاخڤتنێدا (عمر بلخير، ٢٠١٣، ٢٢).

٧- ڕێچکەیا شرۆڤەکرنا دانوستاندنێ:

ئەڤ قوتابخانە یان ڕێچکەیە ل سالێن شێستان ل زانکۆیا کالیفۆرنیا و لوس ئەنجلۆسێ پەیدابوو. بنەرەتێ ئەڤێ ڕێچکەیێ بۆ ئەوا دبێژنێ "شرۆڤەکرنا هەڤپەیڤینێ" د جڤاکناسییدا و ب تایبەتی بۆ ڤەکۆلینین(گارفینکل)ی دزڤریت. پاشی (ساکس)ی و هەڤاڵێن ئەوی، ڕێچکە یان قەتابخانەیا شرۆڤەکرنا ئاخڤتنێ پێشئێخست و ب ئەڤی ڕەنگی ددەنە نیاسین: ڕێبازەکە یان ڕێچکەیەکە ژبۆ ڤەکۆلینا کارێ جڤاکی و هەولدەت ژبۆ ڤەکۆلینا سیستەمێ جڤاکی یێ ب دەستڤە هاتی ڕابییت، ئەوژی ب ڕێکا مومارەسەکرنا دانوستاندێن ڕۆژانە(براين بالتريج،٢٠١٨، ١١٧-١١٨).

ژبەرکو ڕێچکەیا شرۆڤەکرنا دانوستاندێ گرنگییێ ب چەواییا پێرابوونا زمانی ژبۆ کاری جڤاکی ددەت، ژبەر هندێ شرۆڤەکرنا گوتارێ گەلەك جەختێ ل سەر دیتنا زمانڤانییێ د گوتارا زاردەڤیدا نادەت، بەلکو زێدەتر گرنگییێ ب هندەك شێوەیێن دی ژ شرۆڤەکرنا گوتارێ ددەن(براين بالتريج،٢٠١٨، ١١٨).

شرۆڤەکرنا دانوستاندنێ ئێکە ژ بیاڤێن سەرەکی یێن شرۆڤەکرنا گوتارێ. ئەو ڤەکۆلینێ ل دانوستاندنا ئاسایی دکەت ئەوا د گوتارا ڕۆژانەدا ڕوویددەت و ئەو هەولدەت ب ڕێکا شرۆڤەکرنا ورد بۆ دانوستاندنێ، ئەوێ چەندێ تێبگەهیت، کا چەوا خەلك دشێن کارلێکرنا خۆ ب ڕیڤەبن. هەروەسا هەولدەت چەواییا پێشڤەچوونا پەیوەندییێن جڤاکی د ناڤبەرا خەلکیدا، ئەوژی ب ڕێکا بکارهینانا گوتارا زاردەڤی دیاربکەت. دیسان ڕێچکەیا شرۆڤەکرنا دانوستاندنێ ڤەکۆلینێ ل ئەڤان لایەنان ژ گوتارا زاردەڤی دکەت. ئەوژی ئەڤانە:(ڕێکخستنا ئاخڤتنا پێڤکەگریدای:(جووت گوتن) ، ڕێکخستنا ئاخڤتنێ،

نۆبەتگرتن، ڕۆل وەرگرتن، کارڤەدانا کریارێ، ڕاسڤەکرنا ئاخڤتنا نەدروست، دەستپێکرنا دانوستاندنێ، دوماهیک پێهینانا ئاخڤتنێ، نیشانێن گوتارێ، هیمایێن بەرسڤدانێ، هەروەسا ب شرۆڤەکرنا تومارا گوتنێ ژی ڕادبیت) (براین بالتریج،۲۰۱۸، ۱۱۷).

شرۆڤەکرنا دانوستاندنێ پشتی ئەوی دەمی دەست ب (شرۆڤەکرنا پەیوەندییێن تەلەڤۆنی) کر. هەروەسا هەر ژ ئەوی دەمیدا بیاڤێ ئەوێ بەرفرەهبوو و کارلێکرنێن جڤاکی ب خۆڤەگرتن ئەوێن د(ڕاوێژێن نۆژداریدا د ناڤبەرا نۆژداری و نەخۆش)یدا ڕویددەن. هەروەسا ئەوێن د (ڕوینشتنێن گوهدانا یاسایی و دیدارێن هەوالان و ڕوینشتنێن دەروونی)دا پەیادین. هەروەسا ئەو کارلێکرنێن د دادگەهاندا ڕویددەن. دیسان شرۆڤەکرنا دانوستاندنێ هەر جۆرەکێ دییێ دانوستاندێ ب خۆڤە دگریت و شرۆڤە دکەت (براین بالتریج،۲۰۱۸، ۱۱۸). بۆ نموونە:

پەیوەندییەکا تەلەڤۆنی:

A: چەوایی نازدار = زنجیرەیا سلاڤکرنێ

B: =سەر چاڤان شیلان.

A:تۆ ل کیڤەی؟ = زنجیرەیا پرسیارکرنێ

B:= ئەز یا ل جهەکی.

A" گەلەك باشە. دوماهیك پێهاتنا زنجیرەیا پەیوەندیکرنێ.

شرۆڤەکرنا دانوستاندنێ نەهجەکێ جۆرییە، تەکەزێ ل سەر ڤەکۆلینا کارلێکرنێ دکەت. ئارمانجا سەرەکی ژ ئەڤی نەهجی ڤەدیتنا ڕێکخستنا جڤاکییە بۆ ئەوان چالاکییان ئەوێن ب کارلێکرنێ دهێنە بەرهەمهینان، ئەوژی ب ڕێکا ئاخڤتنێ. شرۆڤەکرنا دانوستاندنێ ب بەرسڤدانێ ل سەر چەواییا بکارهینانا خەلکی بۆ زمانی ڕادبیت، ژبۆ

ڕابوونـا ئـەوان ب کـارێن جڤـاکییێن دیارکریڤـە. وەکـو: لێبورینخواسـتن و مێهڤـانکرن و گلەوگازندەیێ و داواکرن پێخەمەت بەرسڤدانێ...هتد(Hutchby & Wooffitt, ٢٠٠٨,١١).

ئەڤ ڕێچکەیە دچیتە د بـن ئـەوان کاراندا ئـەوێن زمـانی وەکـو چـالاکییەکا جڤـاکی یـا کارلێکەر دهژمێریت، ئـەڤ ڕێچـکەیە ب واتایـەکا گشـتی بـۆ مەبەسـتا ئالوگۆڕکرنـا ئاخڤتنـا ڕاسـتەقینە د جڤاکیـدا دهێتـە بکارهینـان و ب واتایـەکا تایبـەتی شـێوەیێن دیـارکری ژ دانوستاندنان زێدەباری ئـەوان هەلویسـت و دەمـێن ژێ دەردکـەڤن. ئـانکو ئـەڤ ڕێچـکەیە دبینیت، کو زمان دیاردەیـەکا جڤاکییـە و کـارلێکرنێ ب کارلێکرنـا تاکەکەسـێن جڤاکـەکێ دیارکریڤە دکەت(عمر بلخير، ٢٠١٣، ١٥).

ل دوماهیکێ پێدڤییە ئاماژە ب ئەوێ چەندێ بهێتە دان، کو شـرۆڤەکرنا دانوسـتاندنێ پەیوەندییەکا ڕاستەوانە ل گەل دەوروبەری هەیە، چونکی شرۆڤەکرنا ئاخڤتنا هـەر ئێـك ژ پشکدارێن ئاخڤتنێ(ئاخڤتنکەر و گوهدار)ی گرێدایە ب هزرەك یان دیتنـەکا پێشـوەختڤە و پێدڤی ب ڤەگـەڕانا دەوروبـەری هەیـە، داکـو ئـەو شـرۆڤەکرنە ب دەسـتڤە بهێـت. ئەڤـە ژ لایەکیڤـە و ژ لایـەکێ دیڤـە دەوروبـەر ڕۆلـەکێ ئـەکتیڤ و کـارا و گونجـای دگێڕیـت، بـۆ دیارکرنا نیازا ئاخڤتنکەری یان گوهداری یا نوکە و یا پاشی.

– پەیوەندی یان دابەشکرن د ناڤ گوتارێدا:

وەسا دیارە، کو شرۆڤەکرنا پەیوەندییا ڕسـتەیان ل گـەل ئێـك د نـاڤ ئێـك گوتارێـدا، گەلـــەك جـــاران ئاریشـــە دکەڤنـــە د ڕێکـــا ئەوێـــدا. وەکـــو ئاریشـــەیا زمانڤانییـــا بونیادگەری(وەسفی)، کـو گرنگـی ب سـەر ڕسـتەیێ نەدایـە. هەروەسـا گرنگیـدان ب ناڤـا گوتارێ ب خۆ دایە، بێیکو باس ل بارودۆخێ جڤـاکی بکـەت. ئـەڤ چـەندە بوویـە ئەگـەر د شیاندا نەبیت پەیوەندییا د ناڤ ڕستەیاندا د ناڤ گوتارێدا بهێتە دیـارکرن. ئـەڤجا ل دەمـێ گوتار ژ پەیڤەکێ یان ڕستەیەکێ پێکهاتبیت، ل ئەوی دەمی ئەڤ سالۆخکرنا بۆ پەیوەندییا د نـاڤ ڕسـتەیاندا چ مفـا و گرنگـی نامینیـت. ئـەڤجا ل دەمـێ گوتـار ژ کۆمـەکا ڕسـتەیان پێکبهێت، ئەڤە وەکو ئاخەکا ب پیتە و د شیاندا هەیـە ب سـانەهی ڕەگـەزێن درێژەپێـدانا ئاخڤتنێ بهێنە وەسفکرن(Harris,١٩٨١,٣).

ژ ئالییەکێ دیڤە شرۆڤەکرنا پەیوەندییێ د ناڤ گوتاراندا لایەنێ پێکڤەگرێدانێ د ناڤبەرا زمان و مێشکیدا ڕەنگڤەددەت. بێگومان ڕێککەڤتن د ناڤبەرا هەلویست و گوتارێدا مەرج نینە د ئەوان گوتاراندا ئەوێن دهێنە پێشکێشکرن، سیمایێن فەرمییێن دیارکرییێن هەڤپشك هەبن، بەلێ ئەو گوتارێن د هەلویستاندا هەڤدەم بن و گوتار جیاواز بن، دبنە ئەگەر کو تێگەهشتن هەبیت، یان ئەڤ پێکڤەگرێدانێن فەرمی دڤێت هەبن(Harris,١٩٨١,٣).

پێدڤییە ئەو چەندە بهێتە دیارکرن، کو ئەڤ پێکڤەگرێدانا فەرمی ب ڕاستی هەبوونا خۆ هەیە و گوتارێن تایبەت ب کەسەکێ دیارکریڤە یان گرۆپەکێ جڤاکیڤە یان بابەتەکیڤە، ب تنێ واتایێن دیارکری ب پەیڤانڤە تێدا دیارنابن، بەلکو سیمایێن فەرمییێن بەرچاڤ ژی دیاردبن. ل ئەڤێرێ نابیت تەماشەی هەلبژارتنا پەیڤ و مۆرفان بهێتە کرن، بەلکو د شیاندایە ڤەکۆلینا سیمایێن فەرمی بۆ گوتاران ب شێوەیێ بەلاڤ د ناڤ دەقیدا بهێتە کرن و د ڕاستیدا پەیوەندییا ئەڤێ چەندێ ب جۆرەکێ دیارکری ژ هەلویستانڤە، حالەتەکێ مەعنەوی ددەت، ژبۆ پەیدابوونا ئەڤان سیمایێن فەرمی(Harris,١٩٨١,٣).

-پێنگاڤێن هاریکار ژبۆ شرۆڤەکرنا گوتارێ:

ژبۆ هندێ شرۆڤەکار یان نڤێسەر بشێت د کارێ شرۆڤەکرنا گوتارێ(دەقی)دا یێ سەرکەڤتی بیت، پێدڤییە ل دویڤ چەند پێنگاڤان بچیت. ئەوژی ئەڤەنە:

١-دەستنیشانکرنا دەوروبەری:

ل دەمێ دەست ب شرۆڤەکرنا گوتارێ دهێتە کرن، پێدڤییە شرۆڤەکار دەوروبەرێ جڤاکی و مێژوویی یێ گوتارێ ب بەرچاڤ وەربگریت، کێ نڤێسایە یان پێشکێشکرییە و کەنگی و ل کیدرێ و بۆ کێ هاتییە پێشکێشکرن و چەوا جەماوەر یان جڤاك دێ وەرگریت(Logan,٢٠١٠,١٣٠)و (Coulthard,٢٠١٤ ,١٧٩).

٢-ڤەدیتن یان دیارکرنا پرۆسێسا بەرهەمهینانێ:

ل دەمێ شرۆڤەکار یان نڤێسەر ڕادبیت ب کۆمکرنا زانیارییان، ل سەر کا کێ ئەو گوتار یان دەق پێشکێشکرییە یان نڤێسایە، پێدڤییە ل سەر ئەوی ب ڤەدیتنەکا تەڤگرتر

بۆ بەگرەوەندی ڕابیت. ئانکو هەولبدەت زانیارییێن زێدە ل دۆر بەرهەمهێنەرێ ئەوێ ب دەست خۆڤە بێخیت، زێدەباری بەگرەوەندێ پێشکێشکەری یان جهێ ئەوی ئەگەر دەقەکێ نقێسی بیت(Potter,١٩٩٦,١٣٩-١٤١). (وەکو دەنگوباسێن ڕۆژنامەکێ)(Logan,٢٠١٠, ٩).

بۆ نموونە ل دەمێ کەسەك گوتارەکێ پێشکێشدکەت و شرۆڤەکار ب شرۆڤەکرنا ئەوێ ڕادبیت، پێدڤییە شرۆڤەکار هەولبدەت و بزانیت ئەو کەسە کییە، سەر ب چ لایەنەکێ سیاسیڤەیە و ئەوی پەیوەندی ب چ لایەنەکێ دیڤە هەیە و کی پشتەڤانییا ئەوی دکەت و ئەو جەماوەر کییە ئەوێ گوتار بۆ هاتییە پێشکێشکرن...هتد.

هندەك زانا ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ ددەن، ئەو ڕێکا زانیاری پێ هاتینە پێشکێشکرن، ئەو ڕەگەزەکێ ڤەبڕە ئەوێ واتایێ ب دەستڤە دهینیت. دیسان بەرچاڤەرگرتنا تێبینییان ل دۆر درێژییا گوتارێ یان دەقی و هەر زانیارییەکا دییا زێدە بەشداریێ د ب دەستڤەهینانا واتایێدا دکەت (Coulthard,٢٠١٤,١-٣).

٣-ئامادەکرنا کەرەستەیێ تایبەت بۆ شرۆڤەکرنێ:

ل دەمێ گوتار(دەق) ب دروستی دهێتە شرۆڤەکرن، یا دروست ئەوە، ب شێوەیەکێ بهێتە ئامادەکرن، دەلیڤێ بدەتە شرۆڤەکاری کاری ل گەل ژێدەری بکەت و ل سەر زانیاریێن دیارکری یێ ئاگەهداربیت و پاشی لێزڤرینەکا هویر بۆ بکەتەڤە، ل ئەڤێرێ یا باش ئەوە هێما یان نیشانە ل سەر زانیاریێن گرنگ بهێنە دانان و کەرەستەیێ ڤەکۆلینێ بهێتە هژمارەکرن، ئانکو ژمارە بۆ سەرە ڕێزان یان ڕستەیان یان پەرەگرافان بهێنە دانان، داکو کارێ شرۆڤەکرنێ ب سانەهیتر لێبهێت(Logan,٢٠١٠, ٤-٧).

٤-کۆدکرنا کەرەستەیێ تایبەت ب شرۆڤەکاریڤە:

ل دەمێ شرۆڤەکار ب کۆدکرنا داتایان یان کەرستەیان ڕادبیت، ئەڤە ب واتایا هندێ دهێت، کو شرۆڤەکار ب دیارکرنا سیمایان بۆ یەکەیێن شرۆڤەکرنا دەستنیشانکری ڕادبیت. وەکو پەرەگرافان یان ڕستەیان یان پەیڤان. ئانکو کۆدکرن ب تنێ کۆپییەکا ئەکادمییە بۆ

پرۆسێسا دەستنیشانکرنێ. بـۆ نموونـە ل دەمـێ شـرۆڤەکار ب شـرۆڤەکرنا گوتارەکـا سرۆکایەتییێ ڕادبیت، ژبۆ زانینا ماهیەتا گوتارا جیهانگیرییێ تێدا. یا لۆجیکییە نیشانان ل سەر هەمی دەربڕینێن گوتارێ دابنیت، ئەوێن باس ل جیهانگیرییێ دکەن و ئەو بابەتێن پەیوەندی پێڤە هـەی، بـەری دەسـت ب ئـەڤێ پرۆسـەیێ بکـەت، شـرۆڤەکار پێـدڤی ب دەرئێخستنا ئەوی کەرەستەیێ کۆدکرنێیە، ئـەوێ تایبـەت پێڤە. ل پێنگاڤا ئێکـێ ئـەو دشـێت هنـدەك تێگـەهان دەستنیشـانبکەت. وەکو:(بازرگـانی، کۆچـکرن، ڤەگوهاسـتن، پەیوەندیکرن...هتد)، پاشی پێداچوونەکا تەڤگر ل سەر بابەتێ خۆ بکەت، داکو پتر زانـین ل دەڤ ئەوی پەیدابیت(Chilton,٢٠٠٤,٩-١١).

پاشی پێدڤییە ل سەر شرۆڤەکاری بزڤرپتەڤە بۆ ناڤ گوتـارێ و ب هـویری لێبگـەڕیت، کو ڕەنگە هندەك زانیاری دڤەشارتی بن و ل دوماهییا ئـەڤێ پێشکێشـکرنێ هاتبنـە لادان، پێدڤییە شرۆڤەکار بزڤرپتەڤە بۆ لیستا کەرەستەیێن ئەڤێ کۆدکرنێ، داکو ئەوان ئەنجامان دیاربکـەت ئـەوێن ئـەو گەهشـتییێ. دڤێت ئـەو پرۆسێسـێ دووبارەبکـەت، داکـو لیسـتەکا دوماهییێ ژ کەرەستەیێن کۆدکرنێ هەبیت، کو دبێژنە ئەڤێ (کۆدکرنا پێشکەڤتی)،چونکی ئەڤ کۆدکرنە پێشدکەڤیت و پشتبەستنێ ل سەر داتایێن کارەکی دکەت (Gee,٢٠١٠,١٥٠).

٥-ڤەدیتنا پێکهاتا دەقی:

پشـتی شـرۆڤەکار ب ئامادەکرنـا کەرەسـتەیێ تایبـەت ڕادبیـت و ب کۆدکرنـا لقـێن گوتارێ ڕادبیت، پاشی دڤێت تەماشەی سیمایێن پێکهاتەیا دەقی بکەت. ئەرێ د گوتارێدا ئێك پەیام هەیە؟ یان پتر ژ پەیامەکێ هەیە؟ ئەرێ د گوتارێدا ئاریشـە هەنـە؟ ل ئـەڤێرێ شرۆڤەکار سیمایێن نەخشەکێشانێ بۆ هـزرا سـەرەکی دیاردکـەت و ئـەو ڕۆل چـییە ئـەوێ پێشەکی و ناڤەڕاسـت و دوماهیـك د نەخشـەیێ گشـتییێ بابەتیـدا دگێـرن(Gee,٢٠١٠,١٦٥-١٦٧).

٦-کۆمکرن و ڤەدیتنا داتایێن گوتارێ:

بۆ هندێ داکو شرۆڤەکاری هزرەکا باش ل سەر سیمایێن گشتی یێن دەقـی هـەبیت. ل ئەڤێرێ ڕێکا باش ئەوە، کو هەمی دەربڕینان کۆمبکەت و ل بابەتێ مەبەستدار بگەڕیت،

ل ئەڤێرێ ئەڤ گرۆپا داتایان ڕێکێ دەدەتە شرۆڤەکاری ب دیارکرنا "ڕاستییان" ڕابییت، ئەوێن گوتار(دەق) د هەر بابەتەکێ سەرەکیدا دیاردکەت (Chilton,٢٠٠٤,٦٩).

٧–دەستنیشانکرنا ژێدەرێن ڕەوشەنبیری:

پشتی شرۆڤەکار دەوروبەرێ کەرەستەیێ گوتارێ دیاردکەت، ل ئەڤێرێ دڤێت هزر ل چەواییا پێشکێشکرنا گوتارێ د دەوروبەریدا ب بەلگەڤە بکەت. ل ئەڤێرێ ئایا کەرەستەیێ دیارکری یێ گوتارێ ئاماژەیێ ب ژێدەرێن دی دکەت یان زانینا بابەتەکێ دی ب خۆڤە دگریت؟ ئەڤ چەندە دێ هاریکاریا شرۆڤەکاری کەت بۆ دیارکرن و زانینا ئەرکێ هەڤتێکستییێ ئەوێ د ناڤ گوتارێدا هەی(Gee,٢٠١٠,١٥٦-١٦٠).

٨–دەستنیشانکرنا میکانزمێن زمانی و گوتارێ:

ڕەنگە ئەڤ پێنگاڤە د شرۆڤەکرنێدا یا ب زەحمەت بیت، بەلێ ئەو دێ پتر یا دیار بیت، ئەوژی ل دەمێ بابەت ب تەمامی یێ گرێدای بیت ب دیارکرنا چەواییا کارکرنا گوتارێڤە. ل ئەڤێرێ شرۆڤەکار دێ پێدڤی ب دیارکرنا چەواییا کارکرنا هەمی دەربڕینان ل سەر ئاستێ زمانی بیت و ژبۆ ڕابوون ب ئەڤێ چەندێ، دبیت شرۆڤەکار نەچاربیت ژبۆ بکارهینانا کۆپییەکا دی ژ دەقی یان دبیت پێدڤی ب کەرەستەیێن کۆدکرنێ ببیت، ئەوێن ژمارەکرین (Gee,٢٠١٠,١٧٦-١٨٠). ئەڤێن ل خوارێ هندەك تشتن، کو پێدڤییە شرۆڤەکاری ئاگەهی ژێ هەبیت:

–گرۆپا پەیڤان: ئەرێ گوتارێ ئەو پەیڤ پێشکێشکرینە، کو بەگرەوەندەکێ دەوروبەری یێ هەڤپشك هەبیت؟ ل دەمێ تەماشەی ناڤ و کار و هەڤالناڤان د ناڤ گوتارێدا دهێتە کرن، ئەرێ دهێتە دیتن کا چ سیمایێن هەڤپشك هەنە. وەکو ئەڤان شێوەیان دشێت تیشکێ بێخیتە سەر جۆرێ لۆجیکی ئەوێ دەق یان گوتار ب خۆڤە دگریت. بۆ نموونە ئاخڤتن ل سەر کارەساتەکا سروشتی د زمانێ شەرپدا لۆجیکەکێ ب تەمامی جیاواز دئافرینیت، ل دەمێ ئاخڤتن ل سەر هەمان ڕویدانێ ژ ئالییێ ئاییئیڤە دهێتە بەحسکرن(Chilton,٢٠٠٤,٦-٧).

–سیماییێن ڕێزمانی: د ئەڤێرێدا دڤێت ئەو چەندە بهێتە تەماشەکرن، کا کی یان ئەو بابەتێن د ناڤ داتاییێن جیاوازدا چنە. ئەڤجا تەماشەکرنا بکارهینانا جهناڤێن کەسییێن سەربەخۆ. وەکو:(ئەم) و (هوین)...هتد یان هەڤالناڤ و هەڤالکاران، کو دێ گەلەك نهێنییان ل سەر دەق و گوتارێ ب دەستڤە دەن. دیسان کارێن سەرەکی و نەسەرەکی و دەربڕینێن چالاك و سست و کا چ کەرەستە هاتینە لادان، کو دڤێت شرۆڤەکار ل دەمێ شرۆڤەکرنێ ئەنجامدەت ئەڤان ستراتیجیەتان ل بەرچاڤ وەربگریت(Jones,١٩٩٤,٥).

–ڕەگەزێن گوتارێ و بێن ئەدەبی: زانین و شیانا دەستنیشانکرن و جوداکرنا کیژ ژ ئەڤان ڕەگەزێن تایبەت د دەقی یان گوتارێدا هەنە: ڕەمز، خواستن، وەکیەکی، ئیدیەم، گوتنێن مەزنان. هەروەسا دڤێت شرۆڤەکار چاڤێخشاندنێ د ئەوێ چەندێدا بکەت، کا چەوا د خزمەتا بەهانەیا دەقیدا هاتییە بکارهینان(Aristotle,١٩٩٢, ١٢٥٣).

–پەیاما ڕاستەوخۆ و نەڕاستەوخۆ: ئەرێ دەق نیشانێن دەقاودەقییێ ب خۆڤە دگریت؟ ئەگەر بابەت وەسا بیت، ئەرێ جارەکا دی دارشتییە یان ئاماژە ب پەیاما ڕاستەوخۆ دایە؟ د هەر دوو حالەتاندا، پێدڤییە ل سەر شرۆڤەکاری دویڤچوونا دەربڕینێن ڕەسەن بکەت، داکو بزانیت کا دەوروبەرێ ئەوان چییە و چ ئەرکی نوکە د ناڤ گوتارێدا دگێڕن(Chilton,٢٠٠٤,٨-٩).

–ڕێك: زانینا هندێ، کا ئەوی دەقی ئەو دەربڕین تێدا هەنە، ئەوێن دەربارەی:(پێدڤییە، د شیاندایە)، کو ئەڤ دەربڕینە هەستەکێ بەرامبەر پێدڤییاتییەکا ب ڕژد پەیدادکەن، یان وەکو داواکرنەکێیە بۆ کاری یان ئاماژەدانە بۆ سیناریۆییێن گریمانەیی(Gee,٢٠١٠,٥٤-٥٥).

– ئەرێ د گوتار(دەق)یدا دەربڕین هەنە، کو ئاماژەیێ ب واقعی بکەن؟ وەکو دەربڕینێن:(بێگومان) یان (ئاشکەرایە) یان (هەر وەکو هەمی دزانن). پرسیارا پەیوەندیدار ل ئەڤێرێ ئەوە، ئەرێ جۆرێن ڕاستییان چنە ئەوێن دەق پێشکێشدکەن و پالپشتییا بەلگەییێن ئەوی دکەن؟ ئەرێ دەق ب شێوەیەکێ بەدیهی، واقعی پێشنیاردکەت یان ب ئەکتیڤی دیاردکەت؟(Potter,١٩٩٦,٤٢٠).

٩–شرۆڤەکرنا داتایان:

پشتی ل دەڤ شرۆڤەکاری هەمی داتایێن گوتارێ ل بەردەست دبن، ل ئەڤێرێ پرسیارەکا گرنگ دمینیت، ئەوژی ئەوە: ئەڤە هەمی چ دگەهینیت؟ ژبۆ شرۆڤەکرنا تایبەتا شرۆڤەکاری، ئەو پێدڤی ب پێکڤەگرێدانا هەمی داتایان پێکڤە هەیە ژبۆ دیارکرنا هندێ، کا چ ل دۆر گوتارێ هەیە و چەوا کاردکەت. ئەڤەژی واتایا هندێ ددەت، کو شرۆڤەکار زانینا خۆ ل گەل زانیارییێن د ناڤ دەقی(گوتارێ)دا تێکەلدکەت، پاشی ئەوان داتایان دئێخیتە د ناڤ دەوروبەرێ بەرفرەهدا ئەوێ ل دەستپێکێ دانای، پاشی ب شرۆڤەکرنا ئەوان داتایان ڕادبیت(Gee,٢٠١٠,٤١-٦٢).

١٠–پێشکێشکرنا ئەنجامێن تایبەت ب شرۆڤەکاریڤە:

پشتی ب دەستڤەهینانا بەرسڤێ بۆ پرسیاران، ل ئەڤێرێ دەم هاتییە شرۆڤەکار ئەنجامێن خۆ بگەهینییە جەماوەرێ مەبەستدار. ئەگەر شرۆڤەکاری شرۆڤەکرنەکا باش ئەنجامدابیت، ل ئەوی دەمی دێ ئەوی ژمارەیەکا زۆرا تێبینییان هەبیت، کو ب ڕێکا ئەوان دشێت پێشکێشکرنا خۆ یان نامە یان ڤەکۆلینا خۆ دروستبکەت. ل ئەڤێرێ دڤێت شرۆڤەکار جەختێ ل هندێ بکەت، کو شرۆڤەکرنا ئەوی چەند یا گونجایە بۆ ئەوان ئاریشەیێن ئەوی دڤێت پێشکێشبکەت. دڤێت شرۆڤەکار پرسیار ژ خۆ بکەت: ئەو تشتێ سەرەنجڕاکێش ل سەر ئەنجامان چییە و بۆچی دێ هەر تاکەکەسی بۆ خۆ ڕاکێشیت؟ کو دڤێت ئەنجام د ڕازیکەر بن. هەروەسا ئەو دشێت بەلگەیەکی ژ کارێ خۆ ل دویڤ پێدڤییاتییێ پێشکێشبکەت. د نامەیێن دەرچوونێدا، نڤێسەری دڤێت داتایێن خۆ ب تەمامی شرۆڤەبکەت و سەرژمێریاریییەکێ بۆ بکەت، چ د پاشکۆیدا بیت یان د بەشەکیدا بیت، داکو هەلسەنگێنەر ژ کارێ ئەوی پشتڕاست ببن(Gee,٢٠١٠,١٨١-١٨٧).

–ئارمانج ژ شرۆڤەکرنا گوتارێ:

ئارمانج ژ شرۆڤەکرنا گوتارێ گەهشتنا ئەڤان خالێن ل خوارێیە:

١–شرۆڤەکرنا گوتارێ هاندانێ ل دەڤ شرۆڤەکاری پەیدادکەت، کو ب کۆمکرن و خرڤەکرنا داتایان ڕابیت، ئەوژی پێخەمەت شرۆڤەکرنا نموونەیان و گەهشتنا مەبەست و بابەتێ

دیارکری. وەکو خرڤەکرنا داتاییێن زمانێ گوتارێن سیاسی، هەوێن هەلبژارتنان، دیبەیتێن تەلەڤزیۆنی...هتد.

٢-شرۆڤەکرنا گوتارێ هاندانێ ل دەڤ شرۆڤەکاری پەیدادکەت، کو ب ڤەکۆلینەکا ڕەخنەیی ڕابیت، بۆ شێوەیەك یان جۆرەك ژ جۆرێن گوتارێ، کو ئەو ب شێوەیەکێ ڕێکوپێك و ئەکتیڤ بەشداریێ تێدا دکەت. هەر وەکو ئەو ب شرۆڤەکرنا ئەوێ ڕێککەڤتنێ ڕابیت، ئەوا د گوتارێدا هەی یان بەلگەیێن ڕازیکەر د ناڤ گوتارێدا دیاربکەت.

٣- ب ڕێکا کارکرن ل گەل دەقان و ب دروستی ڕابوون ب شرۆڤەکرنا گوتاران، کو شرۆڤەکاری بەرەڤ هندێڤە دبەت، کو وەسا هزربکەت، کا چەوا مرۆڤ پشکداریێ د گوتارێدا دکەت و ب ئەڤێ ڕێکێ ئەو دەروون و پەیوەندییێن خۆ ل گەل هەڤپشکێن گوتارێ تێکەلدکەت.

٤-شرۆڤەکار دگەهنە ئەوێ تێگەهشتنێ، کو گرێدانا ئەوان ب شرۆڤەکرنا تێکست و گوتار و دانوستاندنانڤە، دبیت تەحەدییێ پەیدابکەت و هزرێن گوتارا بەربەلاڤ بگوهۆڕیت.

٥- شرۆڤەکرنا گوتارێ هاندانا شرۆڤەکاری دکەت، کو هزر د هۆکارێن شرۆڤەکرنێن جیاوازدا بکەت و تەماشەی شرۆڤەکرنا هەلویستی د گوتارێدا بکەت. دیسان تەماشەی سەربۆڕا خۆ یا جڤاکی و ڕەوشەنبیری د لێگەڕیانێدا ل واتایێ د ناڤ گوتارێدا بکەت.

٦-شرۆڤەکرنا گوتارێ، شرۆڤەکاری هاندەت، جۆرێ هزرەکا ڕەخنەگرانە ل دەڤ دروستبیت و ئەڤە د شرۆڤەکرنا گوتاراندا ب گشتی کارەکێ زیندییە.

٧- ڕابوون ب شرۆڤەکرنا گوتارێ ڕێکێ و دەلیڤێ بۆ شرۆڤەکاری خۆشدکەت، کو بیاڤێن زانین و تێگەهشتنێ وەربگریت، ژبەرکو شرۆڤەکرنا گوتارێ نە ب تنێ پێشکەڤتنا هزری باشدکەت، بەلکو ئەوێ پەیوەندی ب گرۆپەکا پیشەییێن دیڤە هەیە.

٩-شرۆڤەکارێن گوتارێ هندەك پرسیار هەنە، کو پێشکێشدکەن و هەولددەن بەرسڤا ئەوان بدەن.

١٠-شرۆڤەکارێ گوتارێ هەولددەت بزانیت چەوا گوتار هاتییە ڤەماندن و ڕێکخستن؟

١١–شرۆڤەکارێ گوتارێ دڤێت بزانیت، کا چەوا دێ شێت پێرابوونێن جڤاکی د گوتارێدا ب دەستڤە بهینیت؟

١٢–شرۆڤەکارێ گوتارێ هەولدەت بزانیت چەوا دانوستاندنێ ل سەر ناسنامەیان د گوتارێدا بکەت؟

١٣–شرۆڤەکارێ گوتارێ هەولدەت بزانیت، کا چەوا ئاڤاکرنا ئایدولۆجییان د گوتاراندا دروستدبن؟

–ئاستەنگێن شرۆڤەکرنا گوتارێ:

بەری ئەم ب دیارکرنا ئەوان گرفتێن دکەڤنە د ڕێکا شرۆڤەکرنا گوتارێدا ڕابببین، پێدڤییە ئەوێ چەندێ ژی بزانین، کو زمانڤانییا بونیادگەری هەولنەدایە گوتارێ شرۆڤەبکەت، چونکی بەردەوام ل دەڤ سنووردێ ڕستەیێ ڕاوەستیایە و دەربازنەبوویە. هەروەسا پەیوەندییا د ناڤبەرا زمان و ڕەفتار(یان بارودۆخێ جڤاکی)دا، کو بەردەوام ژ دەرڤەی چارچۆڤەیێ زمانڤانییێ دهاتە دانان. زمانڤانییا بونیادگەری چ بەرهەڤی نەبووینە، کو بارودۆخێ جڤاکی ب بەرچاڤ وەربگریت. بەلکو ب تنێ هەولدایە باس ل دیارکرن و وەسفکرنا ڕەگەزێ زمانی بکەت(Harris,١٩٨١,١-٢).

ئەڤ چەندا ل سەری ڕێخۆشکەر نەبوویە بۆ شرۆڤەکرنا گوتارێ، ئەڤە ژ لایەکیڤە و ژ لایەکێ دیڤە هەر چەندە شرۆڤەکرنا گوتارێ چەند ڕێك و ڕێبازێن بهێز دئێخیتە بەردەست، پێخەمەت شرۆڤەکرنا پرۆسەیا گەهاندنێ، بەلێ ل گەل هندێ کێماسی و ئاستەنگێن خۆ ژی هەنە. وەکو:

١–شرۆڤەکرنا گوتارێ پێدڤی ب دەمەکێ زۆر هەیە بۆ کارکرن د ئەڤی بیاڤیدا.

٢–شرۆڤەکار پێدڤی ب گەلەك پێنگاڤان هەیە، داکو بگەهیتە ئەنجامان و چێدبیت ئەڤ ئەنجامە ڕێ هندابوون و بەرزەبوون بن.

٣– ل دەمێ کێماسی د ئەوی مەنهەجیدا هەبن، ئەوێ شرۆڤەکار ل دویڤ دچیت،(ئانکو ئەگەر ل دویڤ سروشتێ گوتارێ نەگونجا) ل ئەوی دەمی ئەو کەرەستەیێ ئەو شرۆڤەدکەت پالپشتییا میکانزما شرۆڤەکرنا گوتارێ ناکەت.

٤–شرۆڤەکرنا گوتارێ نەشێت ئەوێ چەندێ شرۆڤەبکەت ئەوا خەلك هزر لێدکەت یان باوەری پێ هەی یان ئەوێن جڤاك ب تەمامی هزر لێدکەت یان باوەری پێ هەبیت. شرۆڤەکرنا گوتارێ شێوەیەکە ژ شێوەیێن شرۆڤەکرنا ناڤەرۆکێ، چ شرۆڤەکرنێن گوتاران نەشێن بەلگەییێن تەواو ل دۆر ئەو چەندا د سەرێ خەلکیدا هەی پێشکێشبکەن (Potter,١٩٩٦,١٣٢-١٣٣).

٥–ل دەمێ ئەرگومێنتێن بکارهاتی ل گەل هەلسوکەڤت و پێرابوونێن جڤاکی نەگونجن.

٦–ل دەمێ شرۆڤەکار نەشێت ب باوەری ئەوێ چەندێ بسەلمینیت، کو کێژ جۆرێن زانیارییان کارەکێ ڕاستە یان نە.

٧–ل د دەمێ گوتاربێژ نەشێت ئەوان ڕێکێن گوتارێ هەلبژێریت، ئەوێن کو ڕاستییان ب شێوەیەکێ ئەکتیڤ یان بەرعاقل یان ب شێوەیەکێ هەتا سروشتی ژی بگەهینیت(Potter,١٩٩٦,١٣٥-١٤٠).

٨–ل دەمێ شرۆڤەکار ژبەر هەر هۆکارەکی بیت، نەشێت ب دروستی ڕاستییان دیاربکەت، ئەڤجا ژبەر ترسێ بیت یان هەر لایەنەکێ دی بیت.

– شرۆڤەکرنا گوتارێ و دەوروبەر:

أ–دەستپێك:

دەوروبەری–Context بهایەکێ مەزن د ناڤ زمانڤانییێدا ب گشتی و پراگماتیك و شرۆڤەکرنا گوتارێدا ب تایبەتی هەیە و بێ بەرچاڤ وەرگرتنا دەوروبەری، د شیاندا نینە ئەم ب دروستی بچینە د ناڤ پراگماتیك و شرۆڤەکرنا گوتارێدا.

دەوروبەری ڕۆلەکێ گرنگ د شرۆڤەکرنا گوتارێدا هەیە، چونکی بێ لێزڤرین و دویڤچوونا دەوروبەری، گەلەك واتا و مەبەستێن ڤەشارتی و ل پشت دەربڕینان هەین، ناهێنە دیارکرن.

زانستێ شرۆڤەکرنا گوتارێ پشتبەستنێ ل سەر دوو یاسایێن گرنگ دکەت. ئەوژی پارچە پارچەکرنا گوتارێیە، کو ئەو ڕوویەکە ژ ڕویێن شرۆڤەکرنا ئەوێ، بەلێ ل ئەڤێرێ

ئیرادەیا ڤەدیتنێ ل سەر ئەوان ناڤەرۆکان هەیە، ئەوا پێکهاتەیا ئاخڤتنێ پێرادبیت و بەرهەمهینانا گوتارێ رویی پراکتیکییە ژ زانینێ و ئەڤەژی ئاڕاستەیەکا دییە ژ یاسایێن گەهاندنا زمانی و بۆ گەهشتنا ئەڤان هەر دوو یاسایان، دەوروبەر دهێت، کو ڕۆلەکێ مەزنتر د ئەڤێ چەندیدا دبینیت و زمانڤان ڕۆلێ دەوروبەری د دەستنیشانکرنا گوتارێدا پشتگوھ ناهاڤێن، کو ئەوی ڕۆلەك د دەرئێخستنا واتایا گەهاندنێدا هەیە، ئەوا د ناڤ دەقاندا هەی، کو د شیاندا نینە بگەهینە ئەڤێ واتایا گەهاندنێ ب تنێ ب ڕێکا پێکهاتێن دەقان، ژبەر هندێ گرنگی ب دەوروبەری هاتە دان، ئەوێ بەشداریێ د دیارکرنا واتایێدا دکەت، ب ئەوێ وەسفێ، کو مەرجەکێ گەهاندنێیە د بەرهەمهینانێدا (حمدی ابراهیم النورج، ٢٠١٤، ٤٤).

شرۆڤەکرنا گوتارێ ب تنێ ل سەر شیانا شرۆڤەکاری یان گوهداری نامینیت، بەلکو ئەوێ گوتارێ شیانا تێگەهشتنێ و ڕاڤەکرنێ هەیە، ئەو گوتارا د شیاندا بیت، بێخینە د دەوروبەرێ ئەوێدا، کو گەلەك جاران، گوهدار بەرامبەر گوتارەکا ئاسان ژ ئالییێ زمانێ ئەوێڤە، بەلێ ئەو قەرینێن هەین، وە لێ دکەت، کو یا تەومژ بیت، ئەگەر ب دەوروبەرێ ئەوێڤە نەهێتە گرێدان، ئەڤجا ژبەر هندێ دەوروبەری ڕۆلەکێ ئەکتیڤ د گەهاندنا گوتارێ و گونجاندنا ئەوێدا هەیە(حمدی ابراهیم النورج، ٢٠١٤، ٤٤).

(ڤان دایك) دبێژیت: هەر دەوروبەرەك بریتییە ژ ئاڕاستەیا ڕێرەوا ڕویدانان و ئاڕاستەیا ڕویدانان ل ئەڤێرێ دبیت ئاماژەبیت بۆ حالەتێ دەستپێکی و حالەتێن ناڤەڕاست و حالەتێ دوماهیکێ. کو حالەتێ دەستپێکی ب دەوروبەرێ پێشییێ دهێتە ناڤکرن و حالەتێ ناڤەڕاست ب ناڤێ دەوروبەرێ هەڤال دهێتە ناڤکرن و حالەتێ دوماهیکێ ب دەوروبەرێ پاشییێ دهێتە ناڤکرن و دبێژنە دەوروبەرێ هەڤال، دەوروبەرێ ڕاستەقینە، کو ئەو دەوروبەرە ئەوێ تایبەتمەندییێن نوکە یان ل ئەڤێرێ ب خۆڤە دگریت(فان دایك، ٢٠٠٠، ٢٥٨). یا ب زەحمەتە ئەم نامەیەکێ تێبگەهین، بێیکو ئەم بزانین کا نوکە چ ڕویددەت، خۆ ئەگەر مە ئاگەهی ل سەر نواندنا دەنگی و وێنەیێ بینڕای ژی نەبیت.

ب–پێناسەیا دەوروبەری:

دەوروبەر ژ هژمارەکا دیارکری ژ ڕەگەزان پێکدهێت. وەکو: دەم و جھ و پشکدار و کریاران و هندەك ڕەگەزێن دی. وەکو: ناسنامە و ڕۆل و ئارمانج و زانینێ و ئەڤ ڕەگەزە ڕێکێ ددەنە بکارهێنەرێن زمانی، کو زوی بشێن هەلویستێن جڤاکییێن ل دویڤ ئێك دیاربکەن و شرۆڤەبکەن(تیون ایە فان دایك، ۲۰۱۰، ٤١).

ب دیتنا (دان سبربر)ی، دەوروبەر بریتییە ژ گرۆپەکێ پێشکێشکرنێن بکارهاتی بۆ ڕاڤەکرنا گوتنەکێ. هەروەسا دهێتە گوتن، دەوربەر بریتییە ژ گرۆپەکێ گریمانان، کو گوهدار ل سەر جیهانێ پەیدادکەت، کو هندەك ڕاستڤەکرنێن بەردەوام ل سەر دکەت، ئەوژی ب ڕێکا پرۆسێسا تێگەهشتنێ، کو ژ هێمایێن زمانی(یان هەتا یێن نەزمانی ژی) ئەوێن ژ ئاخڤتنکەری وەردگریت دەستپێدکەت، هەتاکو ئەو گوتن گونجای دبیت(نجوی حیلوت، ۲۰۱۹، ۱۰۷).

ب دیتنا (ویدۆسن)ی، دەوربەر بریتییە ژ بکارهینانا ڕاستەقینە یا زمانی، کو پەیوەندی ب واتاییڤە هەیە. هەروەسا دیاردکەت، کو دەوروبەر بریتییە ژ پێکهاتەیەکا پلان بۆ دانای، کو ب دەستڤەهینانا واتایا کارەکی، دابێشەیەکە، کو ڕەگەزێن ئەوێ یێن زمانی د کۆدیدا هەڤچەشنن ل گەل ڕەگەزێن پلان بۆ دانای (Widdowson,۲۰۰۰,۱۲٦).

(گای کۆك) د پێناسەکرنا دەوروبەریدا دبێژیت: دەوروبەر شێوەیەکە ژ شێوەیێن زانینێ د جیهانێدا و د شیاندایە زاراڤێ دەوروبەر ب واتایا بەرفرەھ و ب واتایا بەرتەنگ بهێتە بکارهینان. واتایا بەرتەنگ ژ دەوروبەری ئەوە، ئاماژەیێ ب زانینا هۆکارێن ژ دەرڤەی دەقی ددەت و دکەتە بابەتێ ڤەکۆلینێ، بەلێ واتایا بەرفرەھ ئاماژەیێ ب زانینا ئەڤان هۆکاران و زانینا پارچەیێن دی ژ دەقی ددەت و هندەك جاران ئاماژە پێ دهێتە دان، ب ناڤێ دەقێ هەڤپشك(Guy Cook,۱۹۹۹,۲٤).

ب دیتنا (چۆرچ یۆل)ی دەوروبەر بریتییە ژ ژینگەها ماددی ئەوا پەیڤ تێدا بکاردهێت(George Yule,۲۰۰۰,۱۲۸).

هەر چەندە ئەڤ پێناسەیێن ل سەری هەر ئێك ژ ڕۆانگەهەكا جوداڤەیە و بۆ مەبەستێن جودایە، بەلێ ئەڤان پێناسەیان خالەكا هەڤبەش هەیە: خالا سەرەكی د دەوروبەریدا، ئەوژی ژینگەهە(بارودۆخ یان ئەو هۆكارن ئەوێن هندەك زانایێن دی دەستنیشاندكەن) ئەوێن گوتار تێدا دهێتە پێشكێشكرن(Song,-,٢).

ج–جۆرێن دەوروبەری[1]:

زانایان بیر و بۆچوونێن جودا ل سەر جۆرێن دەوروبەری هەنە. هندەك ژ ئەوان دكەنە دوو جۆر و هندەك زێدەتر لێدكەن، بەلێ د ئەڤێرێدا دێ بەحسێ ئەڤان جۆرێن ل خوارێ كەین:

١–دەوروبەرێ زمانی:

دەوروبەرێ زمانی ئاماژەیێ ب دەوروبەرێ د ناڤ گوتارێدا ددەت. ئەوژی پەیوەندییە د ناڤبەرا پەیڤ و دەربڕین و ڕستە و پەرەگرافاندا. ئانكو د ئەڤێرێدا پەیوەندییێن ئاسۆیی ڕۆلێ خۆ هەیە. ب واتایەكا دی دەوربەرێ زمانی پشتبەستنێ ل سەر دەقێ هەڤبەش و ڕێزبوون و ڕێكخستنێ دكەت(Song,-,٣). ئانكو بریتییە ژ نواندنا ئەوان پەیوەندییێن سینتاكسی ئەوێن پەیوەندی ب دابەشبوونا یەكەیان د ناڤ گوتارێدا هەین(عبدالسلام اسماعيل العلوي، ٢٠١٧، ٨٣).

ل ئەڤان سالێن دوماهیكێ هندەك زمانڤانان گرنگی ب ڕێكخستنا پارچەییێن گوتارا پێشییێ دا. ئانكو پێدڤییە ڕەچاڤییا ڕستەییێن ل پێشییێ هاتینە گوتن بهێتە كرن. د ئەڤی حالەتیدا د ناڤ پارچەییێن گوتارێدا، هەر ڕستەیەك گرێدای پێش خۆنە. ئانكو

---

[1] (بول و سیبونیل) ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، كو (ڤان دایك)ی جوداهی د ناڤبەرا دوو جۆرێن دەوروبەریدا كرییە. ئەوژی دەوروبەرێن ناوچەیی و دەوروبەرێن گشتینە. دەوروبەرێن ناوچەیی یێ تایبەتە ب بارودۆخێن كارلێكرنێ یێن حازر و ئامادە، كو تێدا ڕویدانا پەیوەندیكرنێ دەربازدبیت، بەلێ دەوروبەرێن گشتی ئەوە یێ پێكهاتا جڤاكی و سیاسی و مێژوویی دنیاسیت، كو ڕویدانا پەیوەندیكرنێ دكەڤیتە تێدا(بول بيكر و سيبونيل ايليج، ٢٠١٨، ٢٠).

شرۆڤەکرنا پەیڤ و ڕستەیان د ناڤ گوتارێدا گرێدانێ ب دەقێ ئەوان یێ هەڤپشکڤە(Song,-٤,٣).

بۆ نموونە ئەم نەشێین واتایا هویرا ئەڤێ ڕستەیێ:(ئەو شەڕڤانن.) دویر ژ دەوروبەرێ زمانی بزانین و تێبگەهین، کو ب ئەڤێ ڕێکێ دێ واتایا هویر یا ئەوێ دەربڕینێ(ئەو شەڕڤانن.) هێتە دیارکرن. ئەوژی ب ڕێکا ڕستەیا ل پشتی ئەوێ بیت یان ل بەری ئەوێ بیت...هتد، د ناڤ دەقیدا. ئانکو ل دویڤ دەوروبەرێ زمانی د شیاندایە ئەو ڕستەیە واتایەکا نێگەتیڤ یان پۆزەتیڤ وەربگریت. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

–خورتێن ڕۆژئاڤای دزیرەکن و ئەو شەڕڤانن.(ئەو شەڕڤانن، واتایەکا پۆزەتیڤ هەیە.)

–ئەم نەشەڕڤانین و ئەم شەڕی ناخوازین، بەلکو ئەو شەرڤانن.(ئەو شەڕڤانن. واتایەکا نێگەتیڤ هەیە.)

٢–دەوروبەرێ هەلویستی یان بار:

ئەڤ دەوربەرە ئاماژەیێ ب ژینگەهە و جهـ و دەمی دکەت. هەروەسا پەیوەندییا د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا(ئاخڤتنکەر و گوهدار)...هتد. د ئەڤێدا پەیوەندییا ئالوگۆرا د ناڤبەرا زمان و دەوربەریدا د شیاندایە د بن سێ ناڤونیشانێن سەرەکیدا بهێتە چارەکرن. ئەوژی بریتینە ژ: (بوار)، (دەم و جهـ) و (بارودۆخ)ی (Song,-,٤).

بوار بریتییە ژ ڕەنگڤەدانەکا زمانی بۆ ڕۆلێ مەبەستدار یێ بکارهێنەرێ زمانی، د ئەوی هەلویستیدا ئەوێ دەق تێدا چێبووی، بەلێ بارودۆخ ڕەنگڤەدانا زمانییە بۆ پەیوەندییا د ناڤبەرا بکارهێنەرێ زمانی و ڕێکا پێشکێشکرنێدا (Song,-,٤). دەم و جهـ ژی ڕەنگڤەدانا زمانینە بۆ جهـ و دەمێ پەیوەندیکرنێ د ناڤ دەق و گوتارێدا.

ب کورتی و ب گشتی دەوربەرێ بار یان هەلویستی بریتییە ژ بەرچاڤەرگرتنا دەم و جهـ و جۆرێ پەیوەندی و بوار و بارودۆخێ دەق و گوتار تێدا هاتینە نڤێسین و گوتن و ب ئەڤێ چەندێ د شیاندایە ئەو گوتن یان پارچە گوتارە بهێتە شرۆڤەکرن. وەکو:

– "ئێمە وەزعی هەرێم بەرەو هەڵبژاردنێکی ئازاد دەبەین، قاعیدەی حوکمڕانی فراوانتر دەکەینەوە، حزب و هێزی سیاسی و کۆڕ و کۆمەڵەی کوردەواری لە حوکمدا بەشدار دەکەین، ئەمن و ئاسایشی هەرێم دابین ئەکەین، رێز لە فرەحزبی و ئازادی سیاسی هەموو لایەکی نیشتمانپەروەر دەگرین، بە گشتی دەبێت یاسا دەسەڵاتداری ئەساسی بێت و میلیشیاکان و بەرەڵڵایی و دەسدرێژی نەمێنێ، تەنیا یەك لەشکر دەبێت کە لەشکری کوردستانە" (گۆڤاری گولان، ژ(٨٦)، ٩/١٣/ ١٩٩٦).

ئەگەر ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەری بێخینە د ناڤ دەوروبەرێ هەلویستیدا، د شیاندایە ئەڤان خالێن ل خوارێ ژێ دەرئەنجامبکەین:

أ– جۆرێ پەیوەندییێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری(گوتاربێژی) و گوهداری(جەماوەری)دا، پەیوەندییەکا دوستانەیە، چونکی جەماوەر لاینگەر یان دوستە بۆ گوتاربێژی و پارتا ئەوی.

ب–پێشکێشکرنا گوتارێ یا ڕاستەوخۆ نینە، بەلکو ب ڕێکا گۆڤارێ هاتییە پێشکێشکرن.

ج–دەمێ گوتارێ بریتییە ژ پێشکێشکرنا گوتارێ پشتی هەست ب نەبوونا یاسا و ئالۆزییێ هاتییە کرن.

د– بوارێ گوتار تێدا هاتییە پێشکێشکرن، پشتی شەڕێ براکۆژییێیە و هەولدانە بۆ تەبرئیکرن و خۆ بێگونەهکرن و زڤڕاندنا شەرعیەتێ.

٣–دەوروبەرێ ڕەوشەنبیری:

دەوروبەرێ ڕەوشەنبیری ئاماژەییێ ب ڕەوشەنبیری و ڕەوشت و تیتال و باگرەوەندێ کۆمەکێ یێ گرۆپێن زمانی، ئەوێ هەڤپشکێن ئاخڤتنێ تێدا پشکداریێ دکەن ددەت. ئانکو زمان دیاردەیەکا جڤاکییە و گرێدانەکا بهێز ب هەیکەلێ جڤاکی و سیستەمێ ڕەوشت و تیتالان د ناڤ جڤاکیدا هەیە، ئەڤجا د شیاندا نینە ئەوی زمانی پشتگوهـ بهاڤێژن، ئەوێ ب ئەڤان هۆکاران کاریگەر دبیت. وەکو: ڕۆلێ جڤاکی و بارودۆخێ جڤاکی و ڕەگەز و تەمەنی...هتد(Song,-,٤).

ڕۆلێن جڤاکی بریتییە ژ ئەرکێن تایبەت ب ڕەوشەنبیرییێڤە و ئەندامێن جڤاکی ل دویڤ حالەتێ جڤاکی دانپێدانێ پێدکەن، ئانکو مەبەست پێ پلەیا جڤاکییە بۆ پشکداران. کو پێدڤییە هەر کەسەك د ناڤ ڕویدانا ئاخڤتنێدا ڕۆلێ خۆ بزانیت و کەنگی مافێ ئەوییە

دەست ب دانوستاندنێ بکەت. باراپتر ڕەگەز و تەمەن دەستنیشانکەرن بۆ بارودۆخێ جڤاکی یان کارلێکرنێ ل گەل دکەن. ئەڤجا چێدبیت واتایا ئاخڤتنێ ئەوا کەسەك ژ هەمان ڕەگەزی پێشکێشی کەسەکێ دانەمر بکەت یا جیاوازبیت بۆ هەمان هەلویستی، ئەوا د ناڤبەرا کەسێن هەمان ڕەگەز یان هەمان تەمەندا دهێتە پێشکێشکرن(Song,-,٤). ئەڤە ژ لایەکیڤە و ژ لایەکێ دیڤە دەوروبەرێ ڕەوشەنبیری پلەیا جڤاکییا پشکداران دیاردکەت. وەکو:

– "ئەز زۆری خەشحاڵم کە ئەڤڕۆ ئەڤ دەرفەتە هاتیە پێش و دگەل هنگۆ ئامادەبم و بەشداربم ل ڤێ ئاهەنگێ، ئاهەنگا هەڵمەتا هەڵبژاردنێت ٢٥ی هەیڤا حەفت بۆ پەرلەمان و پەسندکردنا دەستوور و سەرۆکایەتیا هەرێما کوردستانێ، وچەند من پێ خۆشە ئەمڕۆ دەمەکی خۆش پێکڤە ببورینن، بەری هینگی ئەز حەز دکەم دەلیڤێ بدەنە من دەمەکی کورت ژی ژ وەختێ هەوە بگرم و چەند پەیڤەکا ل سەر هەلبژارتنێ دگەل هنگۆ بئاخڤم." (ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٣٢١٥)، هەینی ٢٠٠٩/٧/٣).

ژ ئەڤێ پارچەیا گوتارا ل سەری دیاردبیت، پلەیا جڤاکییا ئاخڤتنکەری یا بلندترە ژ یا گوهداری، چونکی گوتار دەستهەلاتە و ژ لایێ کەسەکێ دەستهەلاتدارڤە هاتییە پێشکێشکرن.

٤–دەوروبەری زانینێ:

تێگەهشتنا گوتارێ یان ئاخڤتنێ پشتبەستنێ ل سەر زانیارییێن پێشوەخت دکەت، نەکو بۆشاهیی و ڤالاهییەکێ. ئانکو ئەڤ بەرامبەر ڕاوەستانە د بنەرەتدا پشتبەستنێ ل سەر زانیارییێن پێشوەختێن هەڤپشك دکەت. ئانکو دەوروبەرێ زانینێ بریتییە ژ نواندنا هەر بەگراوەندەکێ زانینێ، کو هەڤپشکێن ئاخڤتنێ ب شێوەیەك ژ شێوەیان پشکداریێ تێدا بکەن. ئانکو تێگەهشتنا ئاخڤتنێ پشتبەستنێ ب زانیارییێن پێشوەخت دکەت، کو گوهدار ئامادەدکەت، ل دەمێ گوتار ژلایێ ئاخڤتنکەریڤە بۆ دهێتە پێشکێشکرن(عبدالسلام اسماعيل العلوي، ٢٠١٧،٨١– ٨٣). وەکو:

–" هەرچی تەندەر هەیە بە شەفافیەت رابگەیەنرێت و بە هیچ شێوەیەك نەدرێ بە هیچ کەسێك لەبەر پێگە و نفوز و خزمایەتی یا لەبەر هیچ هۆیەك و لیژنەیەك دادەنرێ بۆ چاودێری کردنی هەموو ئەو تەندەرانە و بەهیچ شێوەیەك نابێ تەندەر بفرۆشرێتەوە، بودجە هەمیشە بە شەفافیەت ئامادە دەکرێ

و دەدرێتە پەرلەمان، هەروەها پێویستە هەموو گرێبەستەکانی نەوت و غاز شەفاف بێت."(رۆژنامەی خەبات، ژ(٣٧٣٠)، یەك شەممە ٢٠١١/٣/٢٧).

ئانکو جەماوەر ب رێکا زانیارییێن پێشوەخت دشێت بگەهیتە ئەڤان دەرئەنجامان ژ ئەوێ گوتارێ:

١–نەبوونا شەفافیەتێ ژ لایێ تەندەرانڤە.

٢–نەبوونا شەفافیەتێ د بودجەیدا.

٣–نەبوونا شەفافیەتێ د گرێبەستێن نەوت و غازێدا.

د–ڕۆڵێ دەوروبەری د شرۆڤەکرنا گوتارێدا:

دەوروبەر بنەمایەکێ سەرەکییە د ناڤ بنەماییێن هەر بکارهینانەکا زمانیدا و ب تایبەتی گوتارێدا، چونکی هەر پەیوەندیکرنەك یان ئاخڤتنەك یا گونجای و تەمام یا تێگەهشتی نابیت، ب تنێ ئەگەر دەوروبەر ب بەرچاڤ بهێتە وەرگرتن، ئەوژی بریتییە ژ ئەوی دەم و جھ و بەگرەوەندی... ئەوێ د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا هەی.

(براون و یۆل) دبێژن، هندی شرۆڤەکار پتر ژ تایبەتمەندییێن دەوروبەری بزانیت، ئەو هند دێ شێت، پێشبینییا مەبەستێ د ناڤ دەقیدا بکەت. هەروەسا ئەو ئاماژەیێ ب هندێ ددەن، کو شرۆڤەکارێ گوتارێ پێدڤییە ئەوی دەوروبەری بەرچاڤوەربگریت ئەوێ گوتار تێدا دیاردبیت –و ل دەڤ ئەوان دەوروبەر بریتییە ژ هەر ئێك ژ بەرهەمهێنەرێ زمانی و وەرگرێ ئەوێ و دەم و جهی – ژبەرکو دەوروبەری ڕۆلەکێ کاریگەر د شرۆڤەکرنا گوتارێدا هەیە، بەلکو چێدبیت دیاربوونا ئێك گوتنێ د دوو دەوروبەرێن جیاوازدا دوو ڕاڤەکرنێن جیاواز هەبن (ج.ب.براون و ج.یول، ١٩٩٧، ٣٥).

دەوروبەر یێ پێدڤییە بۆ دیارکرنا ستراتیجیەتێن گوتارێ ب گشتی، هەروەسا چەواییا بەرهەمهینانا ئەوێ و ڤەدیتنا ئەوێ و چەواییا وەرگرتنا ئەوێ.

ب دیتنا (بول بیکر و سیبونیل ئیلیج)ی دەوروبەر ئێك ژ لایەنێن گرنگە ئەوێن شرۆڤەکرنا گوتارێ ژێ چێدبیت. دەوروبەر هاریکارییێ د پرۆسێسا ڕاڤەکرنێ یا دیاردەییێن زمانیدا، هەروەسا ڕاستڤەکرنان ژی پێشکێشدکەت(بول بیکر و سیبونیل و ایلیج، ٢٠١٨، ٢٠).

(وداك) د ڕێبازا مێژوویيا گوتارێدا جوداهی د ناڤبەرا چار ئاستێن دەوروبەریدا کرییە.

ئەوژی ئەڤەنە:

١–ئاستێ حاز و ئامادە: کو تێدا زمان یان دەق د ناڤا دەوروبەرێ دەقیدایە.

٢–پەیوەندییا هەڤدەقی و د ناڤئێکداچوونا گوتاری د ناڤبەرا گوتن و دەق و جۆرێن ئەدەبی و گوتاراندا.

٣–ڤەگۆڕێن جڤاکی یێن سەر ئاستێن –زمانی و چارچۆڤەیێن دامەزراوەیی یێن دەوروبەرێ بار.

٤– دەوروبەرێن جڤاکی و سیاسی و مێژوویی یێن بەرفرەه، کو تێدا پێرابوونێن جڤاکی دهێنە ئەنجامدان(بول بیکر و سیبونیل و ایلیچ، ٢٠١٨، ٢٠).

ب دیتنا (سۆنگ)ی، ل دەمێ ئەم تیۆرێن دەوروبەری د بیاڤێ شرۆڤەکرنا گوتارێدا وەردگرین، پێدڤییە نە ب تنێ ئەم گوتارێ ب بەرچاڤ وەربگرین، بەلکو ئەوی دەوروبەری ژی وەربگرین، ئەوێ گوتار تێدا دهێتە گوتن(Song,-,١).

پێدڤییە ل دوماهیکێ ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ بدەین، کو دەوروبەری ڕۆلەکێ دیار د شرۆڤەکرنا گوتارێدا هەیە. د شیاندایە ڕۆلێ ئەوی د ئەڤان خالاندا دیاربکەین:

١–نەهێلانا تەومژییێ:

مەبەست ژ تەموژییێ ئەوە، کو پەیڤەك یان گرێیەك یان ڕستەیەك یان کۆمەکا ڕستەیان پتر ژ واتایەکێ یان ڕاڤەکرنەکێ ب خۆڤە بگریت(Song,-,٥). ب شێوەکێ گشتی تەومژی دبیتە دوو جۆر. ئەوژی ئەڤەنە:

أ–تەومژییا فەرهەنگی:

ئەڤ تەومژییە د ناڤ پەیڤێن هەڤبێژ و فرەواتاییدا پەیدادبیت. بۆ نموونە پەیڤا (کورسی) بوویە ئەگەر ڕستەیا (مە ب تنێ دوو کورسی هەنە.) دوو واتایان بدەت، ئانکو تەومژی پەیدابیت و ب تنێ ب ڕێکا دەوروبەری دیاردبیت، کا کیژ واتا مەبەستە و تەومژی نەمینیت. ئەوژی یان (کورسییا ڕوینشتنێ)یە یان(کورسییا خواندنا بلندە).

ب–تەمومژییا پێکهاتەیی:

ئەڤ تەمومژییە ژ ئەنجامێ شرۆڤەکرنا گرێیان یان ڕستەیان دروستدبیت(Song,-,٥).

وەکو: –بابی کوڕێ خۆ قوتا، چونکی یێ سەرخۆش بوو.

ئەڤ ڕستەیا ل سەری دوو واتایان ددەت و ڕستەیەکا تەمومژە و ئەو واتایە ژی ئەڤەنە:(باب یێ سەرخۆش بوو، لەوا کوڕێ خۆ قوتا.) و (کوڕ یێ سەرخۆش بوو، لەوا بابی کوڕێ خۆ قوتا.) و ب تنێ ب ڕێکا دەوروبەری ئەو تەمومژییە نامینیت و دیاردبیت، کا کیژ واتا مەبەستە.

٢–ئاماژەدان ب نیشانکاران:

نیشانکار ئەو پەیڤ و کەرەستەیێن زمانینە، کو پتر ژ واتایەکێ هەنە، ئانکو پەیڤ و کەرەستەیێن تەمومژن و ب ڕێکا دەوروبەری واتایا ئەوان دیاردبیت و تەمومژی تێدا نامینیت. ئەڤجا هەر جۆرەکێ نیشانکاران بیت.(کەسی، دەمی، جهی،...هتد). تەماشەی ئەڤێ دانوستاندنا ل خوارێ بکە:

a–ئەم نوکە ل کیڤەینە؟

b–هوین ل بەر ڕەخێن کنارینە.

a –هوین دێ کەنگی زڤڕن؟

b –سوبەهی.

ئەگەر تەماشەی دانوستاندنا ل سەری بهێتە کرن، کو چەند نیشانکار تێدا هەنە. وەکو:(ئەم، هوین، نوکە، سوبەهی، کەنگی، ل کیڤە، ل ڕەخێ کناری)، کو بێ دەوروبەری واتایا ئەڤان نیشانکاران ناهێتە زانین.

ئەڤ نیشانکارە د ناڤ دەق و گوتار و ئاخڤتنێدا بۆ ئەڤان مەبەستان دهێنە بکارهینان:

١–بۆ هندێ، داکو دووبارەکرن د ناڤ دەق و گوتار و ئاخڤتنێدا پەیدا نەبیت.

٢– داکو پێکڤەگرێدان د ناڤ ئەواندا پەیدابیت.

٣–داکو بێزاری د ناڤ هینانێدا پەیدانەبیت.

٤–داکو پڕ واتایی پەیدابیت.

٣–ڤەدیتنا تێکەڤتنێ د دانوستاندنێدا:

(گرایس) زاراڤێ "ئاماژەدان یان ئیشارەتدان د دانوستاندنێدا"بکاردهینیت. ئەوژی ل دەمێ ئاخڤتنکەر ئاماژەیێ ب تشتەکی دکەت یان تشتەکی دبێژیت یان پێشنیاردکەت، کو یا جودایە ژ ئەوێ چەندا ئاخڤتنکەر ب شێوەیەکێ حەرفی دبێژیت، کو ئەڤ چەندە ل سەر بنەرەتێ واتایا دانوستاندنا پەیڤان ل گەل دەوروبەری ب دەستڤە دهێت. ئەوژی د بن ڕێنمایێن بنەمایێ هاریکارییێ و هەر چار بنەمایێن ئەوێ(چەندی، چەوایی، پەیوەندی، شێوازی)دا ب دەستڤە دهێت(Song,-,٧).

(گرایس)ی ئەو چەندە دیارکر، ل دەمێ خەلك ل گەل ئێك دئاخڤن، ئەو بەردەوام ب جهێنانا ئەوان هەر چار بنەمایانڤە دپێگیر نینن، بەلکو دبیت ئەو ب بەزاندنا ئەوان بنەمایان ڕابن، کو ئەڤ چەندە دبیتە ئەگەر واتایەکا سەربار ل سەر ئەوێ واتایێ بهێتە زێدەکرن. ئەوژی بریتییە ژ ئیشارەتدانێ د دانوستاندنێدا(Song,-,٧). وەکو:

A:وەرە هاری من ئاڤدانێ بکە.

B:ئەز ژ سپێدێ وەرە یێ کار دکەم.

ب شێوەیەکێ سەرڤە بەرسڤا (B) چ پەیوەندی ب (A) نینە، کو (B) بنەمایێ پەیوەندیێ بەزاندییە و واتایەکا سەربار ل سەر واتایا حەرفی زێدەکرییە. ئەوژی تێکەڤتنە د دانوستاندنێدا، کو(B) یێ وەستایە و ب نەراستەوخۆیی بۆ (A) دیارکرییە، کو ئەو نەشێت ئاڤدانێ هاری ئەوی بکەت.

–ڕەگەزێن شرۆڤەکرنا گوتارێ:

ڕەگەزێن شرۆڤەکرنا گوتارێ ژ لایێ زانایانڤە د چەند قۆناغاندا دەربازبووینە، کو هەر زانایەکی ئاماژە ب هندەك ژ ئەوان دایە. ب شێوەیەکێ گشتی د شیاندایە ڕەگەزێن شرۆڤەکرنا گوتارێ ب ئەڤی ڕەنگی بەحسبکەین:

ئێك–ڕەگەزێن زمانی:

ئەڤ ڕەگەزە دابەشدبنە سەر:

أ–پێکڤەگرێدان–Cohesion:

ب دیتنا(شتیفان هابشاید)ێ پێکڤەگرێدان بریتییە ژ پێڤەرێ ڕێزمانی بۆ ڕستەیێن دەقی بێن جیاواز، ژ ئالییێ بکارهینانا هەڤالکار و ناڤ و کار و هەڤالناڤان د ناڤ ڕستەیاندا و هەر ئالاڤەکێ دی یێ دەربڕینا سینتاکسی(شتیفان هابشاید، ۲۰۱۳، ۵۲). هەروەسا (بول بیکر و سیونیل ئیلیج) ئاماژەیێ ب هندێ ددەن، کو پێکڤەگرێدان ئەو ڕێکە ئەوا دەق ب ڕێکا ئەوی دبیتە خودان دەلالەتەکا سینتاکسی(بول بیکر و سونیل ایلیج، ۲۰۱۸، ۱۵).

ب دیتنا (هالیدای و ڕوقییا حەسەن)ێ پێکڤەگرێدان(کوهیژن)[1]، چەمکەکێ سیمانتیکییە کو ئاماژەیێ ب لایەنێن واتایی بێن د ناڤ دەقیدا ددەت و نازناڤێ دەقینییێ ددەتە ئەوی بەرهەمی (Halliday and hassan,۱۹۷٦,٤).

پێکڤەگرێدان گرێدانە ب دەقیڤە ژ ئالییێ زنجیرە و تێکڕستییێ، کو تێدا دیاردەیێن زمانی بێن هەمەجۆر ب گەشەکرن و ئاڤاکرنا دەقی ڕادبن و دەق ب بەرجەستەکرنا هندەك ژ ئەوان دیاردەیان بەردەوامدبیت، ئەڤژی پێخەمەت جێبەجێکرنا پێکڤەگرێدان و هەماهەنگییێە و ژ ئەوێ چەندێ، پێکڤەگرێدانا تێگەهشتنێ دروستدبیت (عبدالله بن محمد المفلح، ۲۰۱۷، ٤١) د پەیوەندییا پێکڤەگرێدانێدا کەرەستەیەك پەنایێ بۆ کەرەستەیێ دی دبەت و بێی کەرەستەیێ دوویێ شرۆڤەکرن مەحال دبیت. ئەڤجا ل دەمێ کەرەستەیێ دوویێ بۆ کەرەستەیێ ئێکێ دزڤریت، ئەڤ چەندە دبیتە ئەگەرێ دروستبوونا پەیوەندییا

---

[1] پێکڤەگرێدان دبنە دوو جۆر. ئەوژی: (۱)–پێکڤەگرێدانا ڕێزمانی، کو بریتییە ژ: ئاماژە، بریتیخستن، ژێبرن و بەستنێ (نادية رمضان النجار، ۲۰۱٦، ١٦). ئەڤ پێکڤەگرێدانە پشتبەستنێ ل سەر هەبوونا ئالاڤێن زمانی د ڕستەیێن ل دویڤ ئێکدا هاتی دکەت(شۆرەشڤان عادل ئەحمەد، ۲۰۱۲، ۹۲).(۲)– پێکڤەگرێدانا لێکسیکی، کو پەیوەندییێن دووبارەکرن و ب خۆڤەگرتنێ ب خۆڤەدگریت(نادية رمضان النجار، ۲۰۱٦، ١٦). ئەڤ جۆرە ب ڕێکا ڕەگەزێن زمانی(پەیڤ، گرێ، ڕستە)یێ ب دەستڤە دهێت، ئەوژی ب ڕێکا ئاماژەکرنا ڕەگەزەکی بۆ ئێکێ دی(مصطفى صلاح قطب، ۲۰۱٤، ۱۹۱).

پێکڤەگرێدانێ(قيس كاكل توفيق، ٢٠٠٢، ٣١).

پەیوەندییا پێکڤەگرێدانێ ئەڤان بابەتان ب خۆڤە دگریت:

١-پێکڤەگرێدانا بابەتی: دەق، بابەتەکێ دیارکری یان بابەتەکێ دەستنیشاکری هلدگریت، هەتاکو ببیتە دەق و ل ئەڤێرێ گرنگترین پێکڤەگرێدان، پەیوەندییا واتاییە ئەوا د ناڤ دەقیدا هەی. دەق بەری هەر تشتەکی یەکەیەکا واتاییە و ڕستە ب تنێ ئەو یەکەنە بۆ دروستکرنا ئەڤێ یەکەیێ خۆ لێکدەدەن(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٤٢). ب ئەڤی ڕەنگی:

دەق = (<ڕستە +ڕستە+ ڕستە....هتد.>+<پەیوەندییا واتایی د ناڤبەرا ئەوان ڕستەیاندا>).

٢-بەرەڤ دەقیڤە چوون: ئەڤە چ ب ڕێکا پێشکیشکرنێ بیت یان ب ڕێکا ڤەگێڕانێ بیت یان ب ڕێکا شرۆڤەکرنێ بیت یان ئاڤاکرنێ. و ئەڤە وە ل گوهداری دکەت، کو هەست ب هندێ بکەت، کو دەقی ڕێرەوەکێ دیارکری هەیە و بەرەڤ ئارمانجەکا دیارکریڤە دچیت و وە لێ دکەت پێشبینییا قۆناغەکا دی ژ قۆناغێن دەقی بکەت و کا دێ چ ل پشت ئەوێ هێت، چونکی ئاخڤتنکەر(نڤێسەر) هندەك جاران ل قۆناغەکێ ژ قۆناغێن دەقی ئاماژەیێ ب هندەك تشتان ددەت، کو پێشوەخت باسکرییە، ب ئەوێ مەبەستێ، کو یا بەرێ و یا بهێت پێکڤەگرێددەت و بەرهەڤییەکێ دروستدکەت بۆ ڤەگوهاستنێ بەرەڤ زانیارییێن نویڤە[1]. و هەر پێکهاتەکا زمانی دڤێت پێشەکی و ناڤەڕۆك و دوماهیك هەبیت، کو ژ خالەکێ دەستپێدکەت و ب ئەنجامەکی ب دوماهیك دهێت و هەر دەقەکێ دوماهیك نەبیت، پێکڤەگرێدانا خۆ ژ دەستددەت(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٤٢). وەکو:

دەق= پێکڤەگرێدانا د ناڤبەرا (پێشەکی+ناڤەڕاست+دوماهیك)ێدا.

---

[1] ئەڤ خالە ژ پێکڤەگرێدانێ بریتییە ژ (ئاماژەدان بۆ پێش خۆ) و (ئاماژەدان بۆ پاش خۆ)، کو بەری نوکە ئاماژە پێهاتییە کرن.

٣–دووبارەکرن–Repetition: ئەڤە بریتییە ژ دووبارەکرنا پەیڤەکێ یان گرێیەکێ یان ڕستەیەکێ د ناڤ دەقیدا. ئانکو دووبارەکرن بریتییە ژ دووبارە بکارهینانا کەرەستەکێ زمانی. وەکو:

–"دەڵێین تەماشای دەولەتی ئیسلامیی بکەن، دەولەتی ئیسلامیی یەکەم کە پێغەمبەر (صلى الله عليهم وسلم) دایمەزراند، دەولەتێکی موتەعەدید بوو، مسوڵمانان پێکهێنەرێکی بوون، جولەکەکان و هێندێك لە موشریکەکان و مونافیق بوون کە پێغەمبەر(علیه الصلاة والسلام) تەحەمولی دەکردن"(ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژ(٣٥١)، شەممە ١٢/٦ /٢٠٠٨).

دیسان چەند دیاردەیێن دی یێن زمانی پەیوەندی ب ئەڤی بابەتیڤە هەنە، کو دبنە ئەگەر ژ دیاردەیا دووبارەکرنێ بهێنە دویرکڤتن. ئەوژی بریتینە ژ:

٣–١–هەڤواتا:ئانکو بکارهینانا پەیڤەکێ کو هەمان واتایا پەیڤەکا دی هەبیت یان نێزیکی ئەوێ بیت. ب مەبەستا هندێ پەیڤ دووبارە نەبیت. وەکو:

–" ئێمە وەکو میللەتی کورد، سالانی سالێ چەوساوەی دەستی زوڵم و ستەم بووین، غەدری ڕۆژگارمان چەشتووە، بۆیە بڕوای تەواومان بەهاوژیانی ئاشتییانە هەیە لەگەڵ کەلانی دراوسێ، بە تایبەتی عەرەبی برامان لە عێراقدا"(گۆڤاری گولان، ژ(٢٦٠)، یەك شەممە ١/٦/٢٠٠٠).

د ئەڤێ پارچە نموونەیا ل سەرێدا، پەیڤێن:(زوڵم) و (ستەم) و (غەدر) هەڤواتانە بۆ ئێك و دوو.

٣–٢–گشتگیرن: بریتییە ژ بکارهینانا پەیڤێن گشتی، کو ئێك ئاماژەیا گشتی یا هەی. وەکو ئالاڤێن پێکڤەگرێدانێ د ناڤبەرا پەیڤاندا د ناڤ دەقیدا دهێنە بکارهینان(شۆرەشڤان عادل ئەحمەد، ٢٠١٢، ١٠٨):

–"دەمانزانی کە شاری سلێمانی، شاری شێخ مەحموودی نەمر، شاری ئازادی و ئاشتی و برایەتییە، لایەنگری هەمیشەیی ڕێبازی میللی و نەتەوەیی خاوێن و نەگۆڕە، هەر بۆیەش دڵنیا بووین کە خەڵکی شەرەفمەندی سلێمانی پشتیوانی ڕێبازی بارزانی نەمر و هەڵوێستی ئاشتیخوازانەی پارتی دیموکراتی کوردستانن"(گۆڤاری گولان، ژ(٨٦)، ١٣/٩/ ١٩٩٦).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەرێدا، پەیڤێن گشتی(ئازادی، ئاشتی، برایەتی) پێکڤەگرێدان پەیداکرییە.

٣–٣–ب خۆڤەگرتن: بریتییە ژ بکارهینانا زاراڤێن تەڤگر، کو پەیڤا مەبەستدار ب خۆڤە دگریت. وەکو:(گول، گیانەوە، بالندە...هتد) (عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٤٢). وەکو:

–"ئەمڕۆ دوا ڕۆژی سەدەی بیستەم بەجێ دەهێڵێن و، بەیانی پێ دەخەینە ناو سەدەیەکی تازەوە، لەم بۆنە مێژووییەدا مایەی خۆشحاڵیمە، کە دەرفەتم هەیە پیرۆزبایی لە تیکڕای خەڵکی کوردستان بە کورد و کەمە نەتەوایەتییەکان و، هەروەها تەواوی مرۆڤایەتی بکەم"(گۆڤاری گوڵان، ژ(٢٦٠)، یەک شەممە ٢٠٠٠/١/٦).

(تەواوی مرۆڤایەتی)، (کورد و کەمە نەتەوایەتییەکان) ب خۆڤە دگریت.

بکارهینانا شێوازێن:(ب خۆڤەگرتن، گشتگیرکرن و هەڤواتا) ژ پێخەمەت دویرکەڤتن ژ دووبارەکرنا هەمان پەیڤێ یان ڕستەیێ، کو دبنە ئەگەرێ ڕەهەندێن نوییێن واتایی بهێنە زێدەکرن، چونکی هەر پەیڤەکا نوی، کو ئەگەر دووبارەکرن بیت بۆ واتایەکا پەیڤەکا بەری یان دووبارە دارشتن بیت بۆ ئەوێ، کو ل گەل خۆ ئاماژەیێن واتاییێن تایبەت پێڤە دهینیت(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٤٢).

٤–ئاماژە–Refrence: ئاماژە دهێتە هژمارتن گرنگترین ئالاڤێ پێکڤەگرێدانا دەقی. ئەوژی دروستکرنا گەهاندنێیە د ناڤبەرا بڕگەیەکا دەقیدا یان گەهاندنە د ناڤبەرا چەند بڕگەیێن دەقیدا. د ئەڤێرێدا ئاماژەیا دەقی یا گرنگە، کو مەبەست پێ ئەو یەکەیێن زمانینە، ئەوێن ئاماژەیێ ب یەکەیێن دی دکەن، ئەڤجا د ناڤ دەقیدا ل پێش ئەوان بن، یان ل پاش ئەوان بن (محمد الاخضر الصبيحي، ٢٠٠٨، ٨٨–٨٩). پەیڤێن ئاماژەیی ژی یان کەسینە(جهناڤێن کەسی) یان جهینە(ل ئەڤێرێ، ل ئەوێرێ) یان دەمینە(ئەڤرۆ، سوبەهی، نوکە). دیسان ناڤێن ئاماژەیی ژی...هتد ب خۆڤە دگریت(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٤٣).

ئاماژەژی دبیتە:

أ–ئاماژە بۆ پێش–Anaphora: د ئەڤێرێدا کەرەستەکێ زمانی ئاماژە ب پێش خۆ د ناڤ دەقیدا ددەت، بێیکو بچیتە ژ دەرڤەی دەقی. وەکو:

–" عومەری کوڕی خەتاب بانگی (حاطب)ی کرد، گوت ئەگەر جارێکی دیکە ئەو دوو غولامانە...دزی بکەن، دەستی تۆ دەبڕم"(ئەڤ گوتارە ل سالا ١٩٩٢ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ پارچەیا گوتارا ل سەریدا، جهناڤێ کەسییێ سەربەخۆ (تۆ) ئاماژەیێ بۆ پێش خۆ دکەت، ئەوژی (حاطب)ە.

ب–ئاماژە بۆ پاش–Cataphora: د ئەڤێرێدا کەرەستەیەکێ زمانی ئاماژە ب پاش خۆ

د ناڤ دەقیدا دەت، بێیکو بچیتە ژ دەرڤەی دەقی.

ب واتایەکا دی هندەك جاران د پەیوەندییا پێکڤەگرێدانێدا جیاوازی د ئارِاستەکرنێدا هەیە، کو (ئاماژەیێ بۆ پێش خۆ) ناکەت، بەلکو ئاماژەیێ بۆ پاش خۆ دکەت، کو ب (ئاماژەیا پاش خۆ) دهێتە ناڤکرن، ئانکو کەرەستەیێ ئاماژە بۆ کری دکەڤیتە د رِستەیێن پشتی کەرەستەیێ بەرگریمانەییدا(قیس کاکل توفیق، ۲۰۰۲، ۳۸). وەکو:

-" بابەتەکەی من لەژێر ناونیشانی : (ئیسلام و چارەسەری کێشەی کورد)دایە"(رۆژنامەی کۆمەڵ، ژ(٤٣٤)، شەممە ۲۱/ ۷/ ۲۰۱۰).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا، (لەژێر) ئاماژەیێ ب تشتەکێ ل پاش خۆ دکەت. ئەوژی(ئیسلام و چارەسەری کێشەی کورد)ە.

٥-بریتیخستن-Substituation: بریتیخستن پرۆسێسەکە د ناڤ دەقیدا دروستدبیت، ئەو بریتییە ژ قەرەبۆکرنا رِەگەزەکێ زمانی ب رِەگەزەکێ دی یێ زمانی (Halliday and hassan,۱۹۷٦,۸۸).

پتریا حالەتێن بریتیخستنێ بۆ پێشن، ئانکو پەیوەندییە د ناڤبەرا رِەگەزێ ل پاش و رِەگەزەکێ ل پێش، ژبەر هندێ بریتیخستن دهێتە هژمارتن ب ژێدەرەك ژ ژێدەرێن پێکڤەگرێدانێ. بریتیخستن ل سەر ئاستێ رِستەسازی و فەرهەنگێ د ناڤ دەقیدا رِویددەت و بریتیخستن ژ ئاماژەیێ جودادبیت، کو ئاماژە گرێدایە ب بواریّ واتاییّڤە و هندەك جاران ئاماژەیێ ب تشتان ژ دەرڤەی دەقی دەت، هەروەسا هەر وەکو هاتییە گوتن بریتیخستن پتریا حالەتێن ئەوێ بۆ پێشن و ئەڤە خالەکا دییە کو ژ ئاماژەیێ جودابیت(محمد الاخضر الصبيحي، ۲۰۰۸، ۹۱).

ژ تایبەتمەندییێن بریتیخستنێ:

أ-پێکڤەگریدان و بەردەوامبوونێ ل سەر ئاستێ ئاخڤتن و دەقی دروستدکەت.

ب-هاریکاریا نڤێسەرێ دەقی دکەت، کو هزرێن خۆ پێشکێشبکەت، بێیکو پەیڤان دووبارەبکەت. هەروەسا بێیکو بکارهینانەکا زێدە بۆ جهناڤان بکاربهینیت(محمد الاخضر الصبيحي، ۲۰۰۸، ۹۲).

ج–ئەڤ دیاردەیا زمانی د سنووریّ سینتاکسێدا ڕوویدەت، ئانکو د ناڤ دەقیدا و ناچیتە ژ دەرڤەی دەقی.

د–هەر دوو کەرەستە(کەرەستەیێ بنجی و کەرەستەیێ بریتیدانان) سەر ب ئێك پۆلا ڕێزمانینە. وەکو:(ناڤ ب ناڤ یان جهناڤ)، (هەڤالکار ب هەڤالکار)...هتد(قیس کاکل توفیق، ۲۰۰۲، ۹۹). وەکو:

–" من (۳) ساڵ لەمەوپێش سەفەرێکی بریتانیا کرد، برایەکمان لەوێ کە هاوسەرەکەی بریتانییە"(ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژ(٤٣٤)، شەممە ۲۱/ ۷/ ۲۰۱۰).

د ئەڤێ پارچەیا د گوتارا ل سەریدا پەیڤا(لەوێ) ل جهێ پەیڤا (بریتانیا) هاتییە دانان، کو هەر دوو هەڤالکارن.

هـ–باراپتر کەرەستەیێ بریتیدانان کورتترە ژ کەرەستەیێ بنجی(قیس کاکل توفیق، ۲۰۰۲، ۹۹). وەکو:

–" ...ئایا ئەڤ وەزعێ ل کوردستانێ ئەڤە ئازادی نییە؟"(ڕادیۆیا دهۆك، ۲۰۰۹/۷/۲۲).

د ئەڤێ پارچەیا د گوتارا ل سەریدا، کەرەستەیێ بریتیدانان(ئەڤە)یە، کورتترە ژ کەرەستەیێ بنجی، کو (ئەڤ وەزعێ ل کوردستانێ)یە.

و–د بریتیخستنێدا، هەر دەم پەیڤا بنجینەیی دکەڤیتە بەری پەیڤا بریتدانان. ئانکو ب شێوەیێ ئاماژە بۆ پێش دهێتە نواندان، بەلێ پەیوەندییەکا ڕێزمانی ئەوان پێکڤە گرێددەت(قس کاکل توفیق، ۲۰۰۲، ۹۹). وەکو:

–"...خۆ ئەڤ دەڤەرە بۆ من نموونەکێ زۆرێ پێشکەڤتییە، چونکی ...ل هندەك جیا برایێت عەرەبیش بێت تێدا"(ڕادیۆیا دهۆك، ۱۹۹۲/۱۰/۱۸).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا کەرەستەیێ بنجی(ئەڤ دەڤەرە)یە، کەڤتییە بەری پەیڤا بریتدانان، کو ئەوژی (تێدا)یە و ب ئەڤێ چەندێ دیاردەیا بریتیخستن ڕویدایە و ئەڤێ چەندێ پێکڤەگرێدان د ناڤ پارچە گوتارێدا دروستکرییە.

٦–لادان–Ellipsis: لادان سەر ب ڕەگەزێن پێکڤەگرێدانێڤەیە. بریتییە ژ ئەوێ پەیوەندییا د ناڤ دەقیدا و د پتریا نموونەیاندا ڕەگەزەکێ گریمانەیی د دەقێ پێشییێدا

هەیە و ئەڤەژی ئەوێ چەندێ دگەهینیت، کو لادان باراپتر گرێدایە ب پەیوەندییەکا پێشییێڤە(Halliday and hassan,۱۹۷٦,۱٤۲).

هەر ئێک ژ بریتیخستن و لادانێ ل سەر ئاماژەیا بۆ پێش کاردکەن، بەلێ د بریتیخستنێدا قەربۆکرنا ڕەگەزەکی کو پێشوەخت هاتییە گوتن ب ڕەگەزەکێ دی دهێتە کرن، کو ڕەگەزێ ل دوماهییێ ئاماژەیێ پێددەت، بەلێ د لادانێدا ڕەگەزەك یێ ئامادە نینە و قەرەبۆکرنا ئەوی ب مۆرفیما سفرە(Ø) د ناڤ زمانیدا، بەلێ ل پێشییێ یێ ئامادەیە و ئەو تشێن لادای ئاماژەدارن، ژبەر هندێ د شیاندایە هەر گاڤەکا ئاخڤتنکەری بڤێت بزڤرینیت، د ئەڤی بواریدا (میلەر) دبێژیت: د شیاندانینە دەربڕینەکێ ژێببەین ب تنێ ئەگەر د شیاندابیت، پشتی کو هاتییە ژێبرن بزڤرینین (یسر هبیل، ۲۰۱۷، ۲۳۲).

بکارهێنەر و بەرهەمێنەرێن دەق و ئاخڤتنێ ب کارێ لادانێ ڕادبن، جارەکێ پشتبەستنێ ب تێگەهشتنا گوهداری دکەن و جارا دی ب دەوروبەری، کو تێدا ڕەگەزەك یان پتر ل پاشییێ دهێتە لادان، ئەوژی ب پشتبەستنا هندێ، کو ئەو ڕەگەز د ئاخڤتنەکا پێشییێدا هاتییە گوتن(نادية رمضان النجار، ۲۰۱٦، ۱۱۳). د لادانێدا کەرەستەیێ بنجی دهێتە لادان و بۆشاهییەکێ ب جھ دهێلیت. ئەڤ بۆشاهییە دبیتە ئاماژە بۆ کەرەستەیێ بنجی(شۆرەشڤان عادل ئەحمەد، ۲۰۱۲، ۹۹). وەکو:

–" ئەو کاتە ئەو بەئەوەی بەئاوات خواستووە کە کورد، لە نێو خۆیاندا ڕێکبن، تەبابن، یەکهەلویست بن، بۆ ئەوەی Ø بگەنە ئەنجام"(ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژ(٤۳٤)، شەممە ۲۱/ ۷/ ۲۰۱۰).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا پەیڤا (کورد) هاتییە لادان.

– "بەدەرفەتی دەزانم کە ئەو بەرنامەی لەگەڵ حکوومەتی هەرێمی کوردستان دامانڕشتووە بۆ چاکسازی و بەردەوامبوون لەسەر چاکسازی پێتان ڕابگەیەنم، هەر وەکو ڕۆژی ۱۱ی ئادار لە هەولێر Ø عەرزی ئێوەی بەپێزم کرد"(ڕۆژنامەی خەبات، ژ(۳۷۳۰)، یەك شەممە ۲۰۱۱/۳/۲۷).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا گرێیا ناڤی (ئەو بەرنامە) هاتییە لادان.

مەرجێن لادانێ:

أ–مەرجە د لادانێدا گوهدارێ دەقی ب پێکهێنێن دەوروبەرێ زمانی و جڤاکییێ پەیوەندیداریڤە گرێبدەت، داکو ب تەمامی و ب دروستی کەرەستەیێ لادای بزانیت و بۆئاشکەرا ببیت.

ب–مەرجە کەرەستەیێ لادای ژ هەمان کەرەستەی بیت، یێ پێشوەخت هاتییە گوتن.

ج–هندەك زانایێن دەقی ل گەل ئاماژەیا بۆ پێش پەیوەندیدارکر، بەلێ د لادانێدا ب کەرەستەیەکییە، کو مۆرفیما سفرە(Ø) .

د–دیسان ئەو مەرجە دانان، کو پێدڤییە بەلگەیەك بۆ کەرەستەیێ لادای هەبیت(نادية رمضان النجار، ٢٠١٦، ١١٣).

٧–بەستن–Conjunction:

بەستن ئێك ژ ئەوان پێکڤەگرێدانان، ئەوێن تێکڕستنێ د ناڤ دەقیدا دروستدکەت، بەلێ سروشتێ ئەوێ یێ جودایە ژ ئالاڤێن دی یێن پێکڤەگرێدانێ(ئاماژە، بریتیخستن، لادانێ) (مصطفى صلاح قطب، ٢٠١٤، ١٨٨).

ب دیتنا (هالیدای و ڕوقیە حەسەن)ی بەستن بریتییە ژ ئەوێ دەستنیشانکرنێ بۆ ئەوێ ڕێکێ ئەوا پاشییێ ب پێشییێڤە د ناڤ دەقیدا گرێددەت، ئەوژی ب پێکڤەگرێدانەکا ڕێکخستی(Halliday and hassan,١٩٧٦,٢٢٧).

(هالیدای و ڕوقیە حەسەن)یێ، بەستن دابەشکرە سەر(Halliday and hassan,١٩٧٦,٢٣٨):

أ–بەستنا زێدەکری: ئەڤ بەستنە ئەوان تشێن ئێك دۆخ هەی د ناڤ دەقیدا پێکڤەگرێددەت. پتریا جاران ب ئامرازێن(و، یان، هەروەسا...هتد) ئاماژە پێدهێتە کرن(شۆرەشڤان عادل ئەحمەد، ٢٠١٢، ١٠٨). وەکو:

–"من دڤێت بێژم، هەمی ئەو خوشك و برایێت دەنگا خۆ دەن، چ دەنگی بدەنە من یان نەدنەمن ،ئیلتیزاما من بەرامبەر هەر تاکەکێ کوردستانێ ناهێتەگوهۆرین"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

د ئەڤێ پارچەیا گوتارا ل سەریدا پێکڤەگریدان ب ڕێکا ئامرازێ بەستنێ(یان) دروستبوویە.

ب–بەستنا بەرۆڤاژی: ئەڤ بەستنە ب ئەوێ واتایێ دهیت، کو بەستن ب ڕێکا بەرۆڤاژی هندێ، کو یا پێشبینیکری بیت دروستدبیت، کو ئەڤەژی ب ڕێکا ئەڤان ئامراز و دەربڕینان دهێتە ئەنجامدان. وەکو:(بەلێ، بەلأم، ل گەل هندێ، زێدەباری ئەوێ چەندێ، بەلکو...هتد) (مصطفى صلاح قطب، ٢٠١٤، ١٨٩). وەکو:

– " من دەمزانی دەستوور زۆر زۆر گرنگە بۆ هەرێم، بەڵام دوای هەڵوێستی شۆفینیەکان کە زۆر زۆر دڕندانە دژی وەستان "(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/١٩).

ج–بەستنا ئەگەری: ب ڕێکا ئەڤی جۆرێ بەستنێ د شیاندایە تێگەهشتنا پەیوەندییا ئەگەری د ناڤبەرا دوو ڕستەیان یان پتردا بهێتە زانین. ئەڤەژی ب ڕێکا ئەڤان پەیڤان: (چونکی، ئەڤجا، هۆسا، هەتا ئەڤی حەدی، وەکو، ژڤێرێ، ژبەرکو، کەواتە، ل سەر ئەڤێ چەندێ...هتد) دروستدبیت (مصطفى صلاح قطب، ٢٠١٤، ١٨٩). وەکو:

– " دەستوور بەسەر کەسدا نەسەپێنراوە، چونکە هێشتا پرۆژەیە"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/١٩).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا بەستنا ئەگەری ب ڕێکا ئامرازێ بەستنێ(چونکە) دروستبوویە، کو ڕستەیا (دەستوور بەسەر کەسدا نەسەپێنراوە) بوویە ئەگەرێ ئەنجامدانا ڕستەیا(هێشتا پرۆژەیە).

د–بەستنا دەمی: ئەڤە جۆرەکە ژ جۆرێن بەستنێ، کو ب بەستنا دوو ڕستەیێن ل دویڤ ئێك هاتی ژ لایێ دەمیڤە ڕادبیت. ئەڤ بەستنە ب ئەڤان ئامراز و کەرەستەیان:(ل ئەوی دەمی، ل دەمێ، پاشی،پاشان، پشتی هینگێ، نوکە، دوهی، سوبەهی...هتد) دەربڕین ژێ دهێتە کرن(مصطفى صلاح قطب، ٢٠١٤، ١٩٠). **وەکو:**

– "ئەمڕۆ میللەتی کورد ئەمن و ئاسایشێکی باشی هەیە لە ولاتی خۆی، ئەمە نیعمەتێکی زۆر گەورەیە، پاشان لە ڕووی ئابوورییەوە بوژانەوەیەکی باشی هەیە"(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٥ هاتییە گوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا بەستنا دەمی ب ڕێکا ئامرازێ(پاشان) دروستبوویە، کو دوو ڕستە ژ لایێ دەمیڤە پێکڤە گرێدانە.

بەستن ب هەمی جۆرێن خۆڤە هاریکارن بۆ ڕێکخستنا هزران د ناڤ دەق(گوتار)ێدا و ئاماژەیێ ب پەیوەندییێن د ناڤبەرا پارچەیێن دەقیدا ددەن، هەر وەکو پارچەیەك ئەنجامبیت بۆ پارچەیەکا دی یان ئێك ژ پارچەیان بەرۆڤاژی پارچەیا دی بیت...هتد(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧ ،٤٤).

٨–پەیڤێن ڕێکخستنا گوتارێ–Discourse-organising Word: دەق(گوتار) پەیڤێن هەمەجۆر ب خۆڤە دگریت، کو تێدا واتایان ڕێکدئێخیت، ب ئەوی شێوەیی

مەبەستا بەرهەمهێنەری و ڕزامەندییا وەرگری ڕەنگڤەددەت و ژ گرنگترین پەیڤێن ڕێکخستنا گوتارێ، ئەو پەیڤن کو ئەو ب خۆ چ واتایێن دەستنیشانکری هلناگرن، بەلکو پشتبەستنێ ب پەیڤێن دی دکەن. وەکو ئامرازێن پەیوەندییێ: (ل، ژ، بۆ، ژبەر...هتد)، جهناڤ (من، تە، ئەز، م، ی...هتد)، ئامرازێن ئاماژەییێ(ئەڤە، ئەوێە، ئەڤان...هتد) ئەرکێ ئەڤان پەیڤان ڕێکخستنا ئاڤاکرنا هزرا پێشکێشکرییە د ناڤ دەقیدا. هەروەسا ئەرکەکێ دی ژی هەیە، ئەوژی دانا ئاماژەدانایە ل سەر جۆرێ دەقێ هەلبژارتی و هاریکارییا وەرگری(گوهداری)دکەت ب پێشبینییا شێوەیێ گوتارێ ڕابیت (عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٤٤). وەکو:

– **"من پێخوشە بۆچوونێت خۆ بۆ وە عەرزبکەم ل سەر وەزعێت ئەڤرۆ کو ئەم تێدا من دڤێت"(** تەلەڤزیۆنا دهۆك، ٢٣/ ١٢ / ٢٠١١**).**

هزرا پێشکێشکری یا پارچە گوتارا ل سەری ب ڕێکا ئامرازێ پەیوەندییێ هاتییە ڕێکخستن، چونکی ئەو پەیوەندییا د ناڤبەرا پەیڤێن د ناڤ ڕستەییدا هەی ب ڕێکا ئامرازێ (بۆ)یە.

ب–کوهێرنس–Coherence:

ب دیتنا (شتیفان هابشاید)ی کوهێرنس بریتییە ژ هەر ب خۆڤەگرتنەکا دەقی ژ ئالییێ تۆڕا پێکڤەگرێدانا واتایێڤە(شتیفان هابشاید، ٢٠١٣، ٥٢). ب دیتنا (بول بیکر و سیبونیل و ئیلیج)ی کوهێرنس ئاماژەیێ ب ئەوان ڕێکان ددەت، ئەوێن دەق ب ڕێکا ئەوان، واتایەکا دەلالییا تەواوکار دروستدکەت(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ١٥).

کوهێرنس ئاماژەیێ ب سیمایێن تایبەت ددەت، ئەوێن پارچەییێن ژێکجودا ژ گوتارێ پێکڤە گرێددەت. وەکو جهناڤی، کو د ئەڤی بیاڤیدا ڕۆلێ گرێدانێ دگێڕیت(Crystal,١٩٩٢,٧٠). کوهێرنس ڤەکۆلینا حالەتا دەقییە ژ ئالییێ ڕێکخستن و پێکڤەگرێدانێڤە ژ ئەوی ڕوانگەهیڤە، کو پێکهاتەیەکا زمانییا پێکڤەگرێدایە و خودان پەیوەندییێن هەمەجۆر و دناڤ ئێکداچوویە، د ناڤبەرا ڕەگەزێن دەقی و پارچەییێن ئەویدا(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٤٢). کوهێرنس چەندییا پێکڤەگرێدانا دەقێ نڤێسی و

زارەکییە. هەروەسا ب ڤەکۆلینا پێکهاتەیێ ژ لایێ ئەرکیڤە(پراگماتیکێڤە) ڕادبیت (رمزي منير بعلبكي، ١٩٩٠، ٩٧).

کوهێرنس ب پێکڤەگرێدانا تێگەهی ڕادبیت، ئەوا ڕوویێ ژ ناڤدا یێ گوتاریێ(دەقی) پێڕادبیت و ل ئەڤێریێ ڕەگەزێن لۆجیکی دیاردبن. کوهێرنس ب جێبەجێکرنا ئارمانجا گوتاریێ(ئاخڤتنێ) ڕادبیت و ل دویڤ شیانێ جیهانێ دەستنیشاندکەت و چارچۆڤە و تشتان ب بەرجەستەکرنا زانینا پێشوەخت ب جیهانێڤە دیاردکەت. ئەڤەژی بۆ هندێیە داکو ئەوێ ڤالاهی و بۆشاهییا تێگەهشتنێ نەهێلیت، ل گەل بەرچاڤکرنا ئاریشەیا بارودۆخێ زمانی و دابێشەیا تێگەهشتنێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر و گوهداریدا(احمد مداس، ٢٠٠٧، ٢٩٧).

ئارمانجا گوتاریێ(ئاخڤتنێ) د دەستهەلاتداری و هەڤدەقییێدا ب دەستڤەدهێت، کو ژێدەر(ئاڤاکرنا دیمەنێ گوتارێیە) و پێشبینییا گوتنێ(کو گوهدار پێ دهێتە ڕاسپاردن) د دەستهەلاتداریێدا دهێنە دەستنیشانکرن و دەستنیشانکرنا پەیوەندییێ و پێکڤەگرێدانا پارچەیان د هەڤدقییێدا دهێنە دەستنیشانکرن(احمد مداس، ٢٠٠٧، ٢٩٨).

ئاکو کوهێرنس، ژ ئەڤان ڕەگەزان پێکدهێت:

١–دەستهەلاداری: ئەڤە ب دیارکرنا ژێدەری، ئانکو (ئاڤاکرنا دیمەنێ گوتاریێ) و پێشبینییا گوتنێ(کو گوهدار پێ دهێتە ڕاسپاردن) ڕادبیت. وەکو:

–" هەلبژاردن من بە دەستکەوتێکی گەورە دەزانم، یەکێك لەبەرهەمەکانی قوربانییەکانی میللەتەکەمانە"(ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٣٢٢٤)، سێشەمە ٢٠٠٩/٧/١٣).

گوهدار ب ڕێکا دەوروبەری دشێت ئەڤان گریمانان ب دەست خۆڤە بهینیت:

أ–هەلبژارتن هەنە.

ب–مللەتێ مە بەرهەم هەیە.

ج–مللەتی قوربانی هەنە.

٢–ئاریشەیا تێگەهشتنێ: ئەڤێ پەیوەندی ب شرۆڤەکرنا کردەیا گەهاندنێڤە د ناڤ بارودۆخی زمانیدا هەیە، ژ ئالییێ دەنگی، فەرهەنگی، سینتاکسی، پراگماتیکی(احمد مداس، ٢٠٠٧، ٢٩٨). لایەنێ دەنگی گرێدایە ب (دووبارەکرنا دەنگی و ڕیتم و سەجع و کێش و هێز و

ئاوازەیێ....هتد)ڤە و لایەنێ فەرهەنگی گرێدای(دژواتا و فرەواتا و هەڤبێژیێ...هتد)یە و لایەنێ سینتاکسی، ژبلی (پێکهاتەیا ڕستەیێ دیسان ئەندازەیا فۆرمی و واتایی و لادانان ژی) ب خۆڤە دگریت و لایەنێ پراگماتیکی گرێدایە(ب مەبەستا ئاخڤتنکەری و تێگەهشتنا گوهداریڤە). وەکو:

-" ئەم هەڵبژاردنە وەك شەڕی مان و نەمانی خۆیان تەماشە ئەکەن"

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا پەیڤێن (مان و نەمان) پەیڤێن هەڤدژن ژ لایێ واتاییڤە.

٣-زانینا بەگراوەندی-Background Knowledge: گوهدار یان خواندەڤان ل دەمێ بەرهەنگاری گوتارەکێ یان دەقەکی دبیت، ئەو خۆ بەرهەنگار ناکەت و مێشکێ ئەوی یێ ڤالا بیت ، بەلکو ئەو پشتبەستنێ ب سەربۆرێن خۆ یێن پێشوەخت دکەت. ئەڤەژی پشتبەستنێ ب ئەوان زانیارییێن پێشوەخت دکەت، ئەوێن کەڤتینە سەر ئێك. ئەڤ سەربۆرێن خەزنکری د مێشکێ گوهداری یان خواندەڤانیدا، کو ب ناڤێ زانینا بەگرەوەندی دهێتە ناڤکرن، ئەوژی دابەشدبیتە سەر:

أ-چارچۆڤە-Frames: بریتییە ژ ئەوان زانیارییێن مێشك ب خەزنکرنا ئەوان ڕادبیت و ل ئەوی دەمی دهێنە ئامادەکرن ب ڕێکا هەبوونا هاندەرەکی یان هەبوونا ڕەگەزەکی ژ گرۆپەکی، کو هەمی پێکڤە دگونجاینە. وەکو:(دەریا) کو کناری و پێلان و دیتنا ئاسۆدەیی و پەیوەندییا ئاڤێ ب ئەسمانیڤە ب خۆڤە دگریت(ج.ب.براون و ج.یول، ١٩٩٧، ٢٨٥).

ب-نڤێسار-Scripts: نڤێسار وەکو چارچۆڤەیە، بەڵێ ئەڤە گرێدایە ب سەرەدەریکرنێڤە ل گەل ڕویدانێن ب دویڤئێکڤە، ئانکو ئەڤە بریتییە ژ دویڤئێکهاتا پیڤەری ژ ڕویدانان، کو ب سالۆخکرنا بارودۆخەکی ڕادبیت، هەروەسا د شیاندایە ڕەگەزەکێ دی ل سەر بهێتە زێدەکرن، ئەوژی تێگەهشتنا دروستکرییە ل سەر پێشبینیکرنێ(محمد الخطابي، ١٩٩١، ٦٥). (براون و یۆل) نڤێسار ب ناڤێ دویڤئێکهاتنا تێگەهشتنێ ناڤکرییە. وەکو خوارنا فێقی داخوازا ئالاڤێ برینێ و بکارهینانا دەڤی بۆ داعیرانێ دکەت و پێدڤی ناکەت بهێنە گوتن، زبەرکو یا ئاشکەرا و ناسراوە(ج.ب.براون و ج.یول، ١٩٩٧، ٢٨٨).

ج–پرۆژە–Schemata: بریتییە ژ بڕیارێن پێشوەخت ئەوێن خواندەڤان ئامادەدکەت بۆ تێگەهشتنا گوتارێ یان ئاخڤتنێ(ج.ب.براون و ج.یول، ۱۹۹۷، ۲۹۵). کو د ئەڤێرێدا دوو بگۆڕ هەنە، کاریگەرییێ ل تێگەهشتنێ و ڕاڤەکرنی دکەن. بگۆڕێ ئێکێ: ڕەوشەنبیرییە، ئانکو ب ڕەوشەنبیرییا ڕاڤەکەریڤە کاریگەر دبیت و بگۆڕێ دووێ: ڕەگەزییە(نێر یان مێ)، د ئەڤێرێدا ژبەر جوداهییا گرنگیپێدانێن ئەوان، ئەڤ چەندە جوداهییێن شرۆڤەکرن و ڕاڤەکرنێ ژێ پەیدادبن(مصطفى صلاح قطب، ٢٠١٤، ٢٠٧). وەکو:

–خوارن یا دلێنانگەهێدا. (ئەگەر دایك بێژیتە کوڕی، ئانکو یا ئامادەیە بۆ خوارنێ.)

–خوارن یا دلێنانگەهێدا.(ئەگەر دایك بێژیتە کچێ، ئانکو یا ئامادەیە بۆ لێنانێ.)

د–سیناریۆ–Scenaries :تێگەهێ سیناریۆیێ یێ هاتییە دانان بۆ سالۆخکرنا بیاڤێ درێژەپێدەر بۆ ژێدەرێ بکارهاتی د شرۆڤەکرنا دەقێن نڤێسیدا، کو سەرکەڤتنا تێگەهشتنێ ل سەر سیناریۆیێ گرێدایە ب ئەکتیڤییا شرۆڤەکارێ دەقیڤە، ئەوژی ب ڕێکا ئەکتیڤکرنا سیناریۆییێن گونجای(مصطفى صلاح قطب، ٢٠١٤، ٢٠٧). وەکو:

– "ئەوانە تەنانەت لە مێژووییشەوە فێرنەبوون فێرنەبوون کە هێزێك نییە لە دونیادا بتوانێ بە ستەم و توقاندن حوکم بکا، تا ستەم و هەڕەشەیان گەورەتر بێ تەمەنی حوکمڕانیان کورتتر ئەبێ."(ئەڤ گوتارە ل سالا ۲۰۰۹ هاتییەگوتن، ژ مالپەرێ:www.youtube. com).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا شرۆڤەکارێ دەقی ب ڕێکا ئەکتیڤکرنا سیناریۆییێن ل دەڤ هەین، دشێت بگەهیتە هندێ، کو مەبەستا گوتاربێژی ژ هێزێ، هەر دوو هێزێن پارتی و ئێکەتینە.

هـ–گریمانێن پێشەکی–presupposition: گریمانێن پێشەکی بریتییە ژ ئەو باگرەوەندێ ڤەشارتی یێ زانیارییێ د ناڤ گوتنێدا و گریمانا هندێ بۆ دهێتە کرن، کو ئەو زانیاری یا ناسراوە، بەلێ ئەو ب خۆ یا نەڕاستەوخۆیە د ناڤ گوتنێدا و سەرکەڤتنا ئەڤێ گریمانێ یا گرێدایە ب باگرەوەندیڤە(حمو الحاج ذهبية، ٢٠١٢، ١٣٦). وەکو:

– "مە زۆر موحاوە لە بێت کری ... دگەل پەکەکە، چ دگەل پژاکیش، هنگ موراعاتا وەزعێ هەرێمێ بکەن، ئەم یێ دگەل حەقێ مللەتێ کورددا، نابێین خەباتا خۆ نەکەن بەس باوەر بکەن، زەمانێ شەڕی نەمایە"(تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا ئەڤ گریمانە هەنە:

-پەکەکە و پەژاك موراعاتا بارودۆخێ هەرێمێ ناگرن.

-مللەتێ کورد حەقێ خۆ هەیە.

-شەڕ هەیە.

٤-ئاماژە-Refrence: بریتییە ژ هەر پرۆسێسەکا زەینی، ئەوێن گرێدانێ د ناڤبەرا پەیڤاندا بێ ڕاستەوخۆیی دروستدکەت(ج.ب.براون و ج.یول، ١٩٩٧، ٢٩٣). ئانکو د ئەڤێرێدا زمان بەردەوام ئاماژەیێ ب تشت و هەبوونان ژ دەرڤەی دەق و گوتارێ ددەت(محمد الاخضر الصبيحي، ٢٠٠٨، ٨٩). وەکو:

- " من کیتابیش یا نڤیسی بۆ سەرۆکاتییا ئەنجوومەنێ وەزیران، تەقدیرەن بۆ خزمەت و خەبات و تێکۆشانا ڤێ دەڤەرێ کو ببیتە ئیدارەیەك بۆ هندێ دا باشتر خزمەتا ڤێ دەڤەرێ بهێتەکرن"(تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا، دوو ئاماژە هەنە، کو ئاماژەیا ئێکێ، ئاماژەیەکا کەسییە، ئەوژی جهناڤێ کەسییێ سەربەخۆ:(من)ە، کو ئاماژەیە بۆ جەنابێ سەرۆك مەسعود بارزانی و ئاماژەیا دووێ، ئاماژەیا جهییە، ئەوژی(ڤێ دەڤەرێ) کو ئاماژەیە بۆ باژێرێ زاخۆ.

ج-هەڤدەقی-Intertextuality: دەستنیشانکرنا پەیوەندییێ و پێکڤەگرێدانا پارچەیان د ناڤ دەقیدا دهێنە دەستنیشانکرن. ئەڤەژی ژ ئەنجامێ سەربۆرەکا پێشوەخت دروستبوویە، چ ب ڕێکا کاریگەربوونێ بیت یان ژ ئەنجامێ جوانکاری و بەلگەبوونێ بیت یان بۆ هەر مەبەستەکا دی بیت.

زاراڤێ هەڤدەقی ژ لایێ (جولیا کرستیفا)یێڤە هاتییە بکارهینان. مەبەست پێ ئەو ڕێکن ئەوێن ئاماژەیێ پێ ب دەقان ددەن یان لایەنێن دەقێن دی ل گەل هەڤدگرن(بول بيكر و سيبونيل ايليج، ٢٠١٨، ٦٤).

ب دیتنا(ڕوبرت دی بوجراند)ی هەڤدەقی بریتییە ژ ب خۆڤەگرتنا پەیوەندییان د ناڤ دەقەکی و دەقێن دیدا، کو پێڤە گرێدایە، کو کەڤتییە د سنووریێ سەربۆرەکا پێشوەختدا، ئەڤجا ڕاستەوخۆ بیت یان نەڕاستەوخۆ بیت(روبرت دی بوجراند، ١٩٩٨، ١٠).

کەواتە هەڤدەقی د ناڤئێکداچوونا دەقانە و دابڕینە د شێوە و ناڤەرۆکا ئەواندا. ئەڤجا ب شـێوەیەکێ ڕێـژەیی یـان ب تـەمامی یـان ب نەتـەمامی بیـت و هەڤـدەقی جۆرەکـە ژ ڕاگرتنـێ یـان ئـالوگۆڕکرنێ یـان د ناڤئێکداچـوونێ د ناڤبـەرا دەقـێن جیـاوازدا. کـو د نـاڤ دەقاندا، گەلەك گـوتن دهێنـە دابـڕین و وەرگرتینـە ژ دەقـێن دی، کـو ئەڤـە دبیتـە ئەگـەر هندەك ژ ئەوان بێلایەن بن ل گەل هندەکێن دی و ل بەرامبـەری ئـەوان ڕابوەسـتیت (روبرت دی بوجراند، ١٩٩٨، ١٠).

هەڤدەقی سیمایەکێ گونجایە بۆ هەمی دەقان، چ دەق نینن کو ژ پارچە یان بڕگـەیێن دەقێن دی ڤالا بن. ئەڤجا بیردانك و ڕەوشەبیریا بەرهەمهێنـەرێ دەقـی ل سـەر بەرهـەمێ ئەوی یێ زمانی ڕەنگڤەددەت. بنەرەتێ هەر دەقەکی زانینا خـودانێ ئەوییـە بـۆ جیهـانێ. ئەڤ زانینە سیمایەکە بۆ ڕاڤەکرنا دەقی ژ لایێ گوهداری ژیڤە(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٤٦).

گرنگییـا هەڤـدەقییێ د ئـەوێ چـەندێدایە، کـو ئـەو ب دەولەمەنـدکرن و زەنگینکرنـا دەقان ل گەل ئێك ڕادبیت، ئەوژی ب بهایێن واتایی و ڕۆخساری یێن هەمـەجۆر. هەروەسـا جۆرە ئازادییەکە بۆ بەرهەمهێنەری کو ژ کۆت و بەندێن ئێك ڕەوشـەنبیرییێ ڕزگاربیت، هەروەسا ژ قەید و کۆتێن دەم و جهی ژی(محمد الاخضر الصبيحي، ٢٠٠٨، ١٠٤).

ب شێوەیەکێ گشتی هەڤدەقی دبیتـە دوو جـۆر. ئـەوژی ئەڤەنـە(محمد الاخضر الصبيحي، ٢٠٠٨، ١٠٢):

١–هەڤدەقییا بێی ئاگەهی و مەبەست دروستدبیت: ئـەوە کـو نڤێسـەر هـزر و پارچـەیان ژ ناڤ دەقێن دی دهینیتە د ناڤ دەقیدا. وەکو:

– "ئیمان بریتییە لە خوا بەراستزانین و لەگەڵ خوادا ڕاستبوون، بۆیە شتی درۆ و خیلاف پێچەوانەی ئەسڵی ئیمان و عەقیدەیە"(ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژ(٣٥١)، شەممە ١٢/٦/ ٢٠٠٨).

گوتاربێژی هزرا ئەڤێ نموونـەیا ل سـەری ب نەڕاسـتەوخۆ، ژ ئـەوێ ئایـەتا قۆرئانـا پیرۆز وەرگرتییە، ئەوا دبێژیت: ﴿من المؤمنين رجال صدقوا ماعاهدوا الله عليـه فمـنهم مـن قضى نحبه و منهم من ينتظر و ما بدلوا تبديلا﴾(الاحزاب،٢٣).

ئـەڤ نەڕاسـتەوخۆیا ل سـەری وەکـو هەڤدەقییـەکا بێـی ئاگـەهـ و مەبەسـت دهێتـە هژمارتن.

٢–هەڤدەقییا ب ئاگەھ و ب مەبەست دروستدبیت: ئەوە کو نڤێسەر ب مەبەست ئاماژەیێ ب دەقەکێ خواستی ب ئاماژەیەکا ڕوهن و ئاشکەرا ددەت و ئەڤەژی چێدبیت بۆ گەلەك مەبەستان بیت. وکو: بەلگە یان دانوستاندن، یان دژ ڕاوەستان و دویرئێخستنا بەلگە و بیانۆیان بیت. وەکو:

– " ئیسلام هەتا ئەو پەڕی سنوور بڕوای بە ئازادی و سەربەستی بیر و ڕا هەیە، ئەسڵەن ئیسلام دان بە عیبادەت و خواپەرستی و تاعەت و فەرمانبەری کەسێکدا ناهێنێت و بە هیچی نازانێت کە لە قەناعەتەوە سەرچاوە ناگرێت، ئیسلام بەر لەوەی پەیوەندی بە ڕواڵەتی ئینسانەوە هەبێ پەیوەندی بە عەقڵ و شعور و بە دڵ و دەروونی ئینسانەوە هەیە، هەر بۆیەشە کە یەکەمین ئایەتی قورئانی ئیسلام بە (بخوێنە) دەست پێدەکات... بریتییە لە (بخوێنە – إقرأ باسم ربك الذي خلق)، ئایینێك بە (بخوێنە) دەستپێبکات، ئایینێك یەکەمین وشەی ئەو بێت کە (بخوێنە) وریابە، چاوکراوەبە، چۆن بڕوای بە ئاگر و ئاسن و فەڕزکردنی بیر و ڕاکانی بێ بەسەر خەڵکیدا" (ئەڤ گوتارە ل سالا ١٩٩٢ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ پارچەیا گوتارا ل سەریدا، گوتاربێژی بۆ پەسەندییا ئاخڤتنا خۆ و پێکڤەگرێدانا دەقی ب مەبەست و ب ئاگەهی پەنا بۆ ئایەتەکا قورئانا پیرۆز بریە و ب پارچەیەکا گوتارا خۆڤە گرێدایە و وەکو بەلگەیەك بکارهینایە و ب ئەڤێ چەندێ هەڤدەقی پەیدابوویە.

د–دەوروبەرێ دەقی–Textual Context:

ئەو دەوروبەرێ بارە بۆ دەقی. ئانکو بریتییە ژ هەر ئێك ژ بەرهەمهێنەرێ دەقی و وەرگرێ ئەوی ل دۆر دەقی کا چ د ناڤدا هەیە. دەوروبەر دوو کریارێن سەرەکی ب خۆڤە دگریت، کو هەڤدژن د کارلێکرنا ل گەل گوتارێدا هەی. ئەوژی ئەڤەنە:

١–ڕوهنکرنا واتایا مەبەستدار، نواندنا زمانی ڕێژەیەکا مەزن ژ هینان و برنێ تێدایە و دەوروبەر ڕەگەزەکێ گرنگە بۆ دەستنیشانکرنا ئەڤێ هینان و برنێ(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٤٦). وەکو:

–" ئینجا کۆتایی قسەکانم بەوە دێنم کە با هەموومان، با هەموومان وەکو موسلمان (چونکە سوپاس بۆ خوا میللەتەکەمان موسلمانە) بیرێك لە ڕابردوو و داهاتووی خۆمان بکەینەوە، بزانین لە کوێڕا هاتووین و بۆ کوێ دەچین"(ئەڤ گوتارە ل سالا ١٩٩٢ هاتییەگوتن. ژ مالپەڕێ:www.komalnews.net).

ب ڕێکا دەوروبەری د شیاندایە بگەهینە واتایا مەبەستدار، ئەوژی ئەوە، کو سەرکەفتنا مە و مللەتی دێ ل سەر بنەرەتێ ئایینێ ئیسلامێ بیت، چونکی ئیسلام ڕێخۆشکەرە بۆ سەرکەفتنا ژیان و دوماهیکا هەر کەسەکی یان مللەتەکی.

٢–هەبوونا زێدەبێژییێ د ڕاڤەکرنێدا. ئەڤجا دەستنیشانکرنا دەوروبەری، واتایا زێدەبێژییێ ڕاڤەدکەت. ئەوژی دانانا ئەوێ کردەیا زمانی د ئەوی دەوروبەریدا ئەوێ تێدا هاتییە بکارهینان(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٤٦). وەکو:

– "هنگ خەلکێ ڤێ دەڤەرا زاخۆ، حەقیقەت هنگ ڕوحا منن"(تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

ب ڕێکا دەوروبەری واتایا ئەوێ زێدەبێژییێ دیاردبیت، ئەوژی ئەوە، کو خەلکێ دەڤەرا زاخۆ بهایەکێ مەزن هەیە، هەتا ئەوی ڕادەی ل دەڤ گوتاربێژی بگەهیتە ئاستێ ڕوحێ.

ئەڤجا ل ئەڤێرێ تیۆرا دەوروبەری یا فێرسی گرنگییەکا مەزن د شرۆڤەکرنا گوتارێدا وەردگریت. ئەوژی ژ دوو خالێن گرنگ دەستپێدکەت:

١–گرنگیدان ب دەوروبەرێ ژ دەرڤە ل دویڤ ئاستێن ئەوی ژ ئالییێ دویراتی و نێزیکییا کردەیا زمانی.

٢–ڕەچاڤکرنا دەوروبەرێ زمانی ب ئاستێن ئەوی ییێن جیاوازڤە. وەکو: ئاستێ دەنگی، فەرهەنگی، وشەسازی، ڕستەسازی و واتاسازی، ئەوژی د بن دیتنا سەرەکیدا، چونکی هەر ئەرکەك، ئەرکەکێ سەرەکی د ئەوی دەوروبەریدا دبینیت، ئەوێ تێدا هاتییە بەرهەمهینان(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٤٦–٤٧).

دوو–ڕەگەزێن پەیوەندیکرنێ:

ئەڤ ڕەگەزە گرێدایینە ب بەرهەمهێنەرێ دەقی و وەرگرێ ئەویڤە، زیدەتر ژ دەقی ب خۆ و ئەوژی بریتینە ژ:

١–مەبەستداری–Intentionality:

مەبەستداری ئێکە ژ بنەمایێن سەرەکی یێن دەقی، ل سەر ئەوی بنەمایی کو هەر بەرهەمهێنەرەکێ گوتارێ مەبەستەکا هەی، کو دڤێت بگەهینیت یان نیازەك هەیە دڤێت بەرجەستە بکەت و هەبوونا تێگەهێ مەبەستێ شەرعیەتا خۆ د ناڤ ڤەکۆلینێن زمانییێن کەڤن و نویدا هەیە، کو د هەر کردەیەکا ئاخڤتنێدا مەبەستا گەهاندن و ڕاگەهاندنێ هەیە و گرنگییا مەبەستداریێ د هندێدایە، کو دبێتە بەشەکێ گرنگێ واتایا ئاخڤتنێ د دەقیدا(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٤٧).

(ڕوبەرت دی بوجراند) دبینیت، کو دروستکەرێ دەقی ب مەبەست ڕادبیت دەقەکی دروستبکەت، کو خودان پێکڤەگرێدان و هەڤگرێدای بیت، داکو بگەهیتە مەبەستەکا دیارکری(روبرت دی بوجراند، ١٩٩٨، ١٠٣). گرنگییا مەبەستداریێ د شرۆڤەکرنا گوتارێدا د هندێدایە، کو مەبەستێ کاریگەری ل سەر پێکهاتەیا دەقی و شێوازێ ئەوێ هەیە، ژبەرکو نڤێسەر دەقێ خۆ ب ئاڤاکرنەکا دیارکری دروستدکەت و بۆ ئەوێ چەندێ ئالاڤێن زمانییێن دیارکری هەلدبژێریت، داکو جێبەجێکرنا مەبەستا خۆ گرنتی بکەت(محمد الاخضر الصبيحي، ٢٠٠٨، ٩٧).

مەبەستداری د ناڤ دەقیدا چێدبیت ب ڕێکا ڕەگەزێن پێکڤەگرێدان و کوهێرنسێ ب دەستڤە بهێت(نادية رمضان النجار، ٢٠١٦، ١٧).

ل دوماهیکێ پێدڤییە ئەو چەندە بهێتە دیارکرن، مەبەستداری هەلویستێ بەرهەمهێنەرێ دەقییە ژ ڤەهاندن و دروستکرنا دەقی یان گوتارێ، داکو بگەهیتە ئارمانجەکا پلان بۆ دارێژتی و نڤێسەری یان پێشکێشکەری نڤێسین یان ئاخڤتنا خۆ پێخەمەت ئەوێ مەبەستێ دارژتییە. وەکو:

–"من دەزانم نەوەی ئەمرۆ ئینتەرنێتی لەدەستە" (ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٣٧٣٠)، یەك شەممە ٢٠١١/٣/٢٧).

مەبەست ژ گوتنا ئەڤێ پارچە گوتارێ یان دارشتنا ئەوێ ئەوە، کو گوتاربێژی ئاماژە ب هندێ دایە، نفشێ نوکە یێ ئاگەهی تەکنەلۆجیاییێیە.

٢-پزامەندی-Acceptability:

پزامەندی بریتییە ژ پلەیا پزامەندییا وەرگری بۆ دەقی و کاریگەرییا ئەوی پێ. زانایێن شرۆڤەکرنا گوتارێ جەختێ ل سەر بەرچاڤوەرگرتنا ڕەهەندێ پراگماتیکی دکەن، چونکی ئێك ژ پیڤەرێن برِیاردانێ ل سەر دەقی ژ لایێ پزامەندییێڤە، ئەوژی چەندییا گونجانا ئەوێیە بۆ ئەوی دەوروبەرێ تێدا هاتی. هەروەسا دەقی پەیوەندییێن هەمەجۆر هەنە، کو ژبلی هەبوونا پەیوەندییێن ناڤخۆیی تێدا. دیسان پەیوەندییێن دی د ناڤبەرا دەقی و ژینگەها ئەویدا هەنە، چ ڕاستەوخۆ بن یان ڕاستەوخۆ نەبن. ئەڤجا بەرچاڤوەرنەگرتنا ئەڤان لایەنان دبیتە ئەگەرێ هەلوەشاندنا پێکڤەگرێدان و پەیوەندییێن د ناڤ دەقیدا هەین(محمد الاخضر الصبيحي، ٢٠٠٨، ٩٨-٩٩).

ئەڤجا پزامەندی بریتییە ژ هەلویست و وەرگرتنا گوهداری(وەرگری) بۆ ئەوی دەقێ هاتییە پێشکێشکرن. د ئەڤێرێدا پزامەندییا گوهداری بۆ دەقی دبیتە ئەگەر، کو ئەو پەیاما د ناڤ دەقیدا هاتییە پێشکێشکرن، کارپێبکەت یان پێنەکەت. وەکو:

- **"ڕووی شارستانی خۆتان پیشان بدەن، مەهێلّن تۆندوتیژی ڕووبدات ..."**(ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٣٧٣٠)، یەك شەممە ٢٠١١/٣/٢٧).

د ئەڤێ پارچەیا گوتارا ل سەرێدا، کردەیا ئامۆژگارییێ هەیە، کو دبێژیتە جەماوەری ئەگەر تۆندوتیژی بهێتە ئەنجامدان، دێ زیان ب هەوە کەڤیت و هوین دێ خوسارەتبن. ئەڤجا وەرگرتن و پزامەندییا جەماوەری بۆ دەقی دێ پتر هێزا دەقی ڕاگریت.

٣-چاڤدێرییا هەلویستی-Situantionality:

چاڤدێرییا هەلویستی ئەوان هۆکاران ب خۆڤە دگریت، ئەوێن وە ل دەقی دکەن، کو پەیوەندی ب هەلویستێ نوکە یان هەلویستەکیڤە هەبیت، کو د شیاندایە بهێتە ڤەگەڕاندن(نادية رمضان النجار، ٢٠١٦، ١٨). ئانکو هەلویست گرێدایە ب هۆکارێن دبنە ئەگەر کو

دەق یێ گونجای بیت بۆ هەلویستێ ڕویدان و بارودۆخێ ئەوی. ئەڤجا یا گونجای نینە نیشانەك ژ نیشانێن هاتن و چوونێ ل سەر هاتبیتە نڤێسین: "لەزێبکە، ئەڤە دەڤەرەکا ئاکنجیبوونێیە." بەلکو ل ئەڤێرێ یا گونجای بۆ هەلویستێ ڕویدانێ، ئەو بهێتە گوتن: "لەزاتییێ کێمبکە." (محمد العبد، ١٩٩٠، ٨٨). هەروەسا نموونەیا:

– " هەر وەکو ئەرکێکی نیشتیمانی وەکو هاولاتییەك حەز ئەکەم پێتانبلێم دەنگ بە لیستی (٥٤) ئەدەم داوا لە ئێوەش دەکەم، دەنگ بە لیستی (٥٤) بدەن"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/١٩).

ئەڤ پارچە گوتارا ل سەری بۆ هەلویستێ ڕویدانێ، کو هەلبژرتنن یا گونجای نابیت، بهێتە گوتن: دەنگی ب لیستا (٥٤) نەدەن، چونکی گوتاربێژ سەرۆك پارتا خودان لیستا(٥٤)ە.

٤–ڕاگەهاندن–Informativity:

ئاماژە ب ڕاگەهاندنێ دهێتە دان، کو ئەو زانیارینە ئەوێن دەق هەلدگریت، کو بۆ گوهداری یان خواندەڤانی دگرنگن و ب ڕێکا ئەوێ ئارمانجا پەیوەندیکرنێ د ناڤبەرا بەرهەمهێنەرێ دەقی و وەرگرێ ئەویدا ب دەستڤە دهێت و بۆ پیڤەرێ ڕاگەهاندنێ پلە هەنە، کو هەر دەقەك پلەیەکا دیارکری یا ڕاگەهاندنی هەلدگریت، کو بەرهەمهێنەر و وەرگرێ ئەوی پێکڤە دیاردکەن. ئەڤجا ئەگەر پلەیا ڕاگەهاندنێ یا کێمبیت، دێ بیتە ئەگەرێ تەمومژییێ و چێدبیت ببیتە ئەگەرێ ڕەتکرنا دەقی ژی (نادية رمضان النجار، ٢٠١٦، ١٨). بەلێ ئەگەر پلەیا ڕاگەهاندنێ یا زێدەبیت، دێ بیتە ئەگەرێ سەرکەڤتنا پەیاما دەقی، چ ب ئاشکەرایی بیت یان ب ئاشکەرایی نەبیت. ئانکو ئەو خەبەرە ئەوا پەیام یان نامەیا زمانی ڕادگەهینیت. وەکو:

– " حاقدێت ئەڤرۆ... هزرا خۆ بکەنەڤە سالا ١٩٧٤ یێ شەڕ بۆ دەستپێکرەڤە؟"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا، پەیاما دەقی پلەیەکا ڕاگەهاندنێ یا بلند هەیە، چونکی پەیاما ئەوێ گەفکرنە ب دووبارە ڕویدانا شەڕی و ئەڤە ب سانەهی دهێتە دیارکرن.

٥–دەوروبەرێ زانینێ–Context informative:

ئەڤ جۆرێ دەوروبەری گرێدایە ب بەگراوەندێ زانینێڤە، ئانکو زانینا هەر تشتەکییە، کو هەر ئێك ژ بەرهەمهێنەرێ دەقی و وەرگری ل سەر ئێك بزانن. هەروەسا زانینا جیهانا ل ڕەخ و دۆرێ ئەوانە، کو ئەڤە کاریگەرییێ ل سەر بەرهەمهینانا دەقی یان وەرگرتنا ئەوی دکەت. چێدبیت زانیارییێن ڕەوشەنبیری د ناڤبەرا خەلکیدا یان د ناڤبەرا هندەك ژ ئەواندا د هەڤپشك بن یان دەوروبەرێ زانینێ، ئەو زانینا وەرگرتییە ئەوا ژ ئەنجامێ ئەوێ کارلێکرنا ئاخڤتنا د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا ب دەستڤە دهێت(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٤٩). وەکو:

– "نابێ ئێمە هەر لەسەر سەروەرییەکانی شۆڕش لەسەر چەپکە گوڵی سەروەرییەکان خەومان لێ بکەوێت وە ئەم ڕاستییانە لە میللەت نەگەیێنین کە ئەمڕۆ بەری دوێنێیە"(تەلەڤزیۆنا گەلی کوردستان، کەناڵێ دهۆك، ٤/٣/ ٢٠١٠).

گوهدار(جەماوەر) ب ڕێکا دەوروبەرێ زانینێ ل سەر ئاخڤتنکەری دشێت ئەوێ چەندێ بزانیت و بۆ دیاردبیت، کو پارتا ئاخڤتنکەری، ئەوا کو ئەو ب ناڤێ ئەوێ دئاخڤیت، خودان مێژوویە و گەلەك شۆرەش پێخەمەت مللەتی و ئازادییا مللەتی ئەنجامداینە و ئەوا ئەڤرۆ کورد گەهشتینێ ژ ئەنجامێ ئەوی ڕابردوویە.

سێ–ڕەگەزێن ناڤەرۆکێ:

ڕەگەزێن ناڤەرۆکێ یێن گوتارێ گرنگییا خۆ ژ هندێ وەردگرن، ئەوژی ڕێکا مرۆڤییە ل دۆر بۆچوونا گوتارێ. ئاخڤتنکەر ل دەمێ پارچەیەکا گوتارێ بەرهەمدهینیت، ئەو دێ ل سەر بۆچوونا ئەوێ یا تایبەت بۆ بارەکی ژ باران هێتە ئاڤاکرن، بەڵێ گوهدار باراپتر ل دەمێ گوتارێ وەردگریت هەولددەت، بۆچوونەکێ بۆ ئەوی باردوخی ئەوێ ئاخڤتنکەری بۆ بەحسکری ل دەڤ خۆ پەیدابکەت(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٤٩).

ب گشتی پێنج ڕەگەزێن ناڤەرۆکێ هەنە، کو ئەڤ هەر پێنج ڕەگەزە ژ ئالییێ گرنگی و کاریگەرییێ ل سەر دروستکرنا گوتارێ دژێکجودانە. ئەوژی بریتینە ژ:

١–نەریتێن تایبەت:

نەریت ئێك ژ بنەماییێن ڕێکخستنا ژیانێیە، بریتییە ژ یاسا و ڕێسایێن جڤاکی، کو تاکەکەس ل سەر خۆ دسەپینیت و پەیرەودکەت. ئەڤجا دبیتە ئەو نەریتە گرێدای جڤاکەکێ دیارکری بیت یان دبیت یێ گشتی بیت و ل دەڤ هەمی جڤاکێن جیهانێ ئەو نەریتە یێ جێگیربیت.

نەریت حالەتەکێ هەستییێ جێگیرە د بێئاگەهییدا، کو تاکەکەسی ل سەر خۆدێ خۆ سەپاندییە یان ژ ڕەخێ ژێدەرێن دەرەکیڤە ل سەر هاتییە سەپاندن. وەکو: دایك و بابان، جڤاکی، پەروەردەیێ...هتد. نەریت بزوێنەرەکێ بەرزەیە، کو مرۆڤی پالددەت، کارەکی بکەت یان دەست ژێبەردەت و ب ڕێکا حوکمی (باش و خراب)، (ڕاست و چەوت) و (بۆ گونجای و نەگونجای)پشتبەستنێ ل سەر دکەت و ئەو تشتێ گرنگ بۆ مرۆڤی دیاردکەت و چ مرۆڤ د ئەڤێ ژیانێدا نینن، ئەگەر نەریت د ژیانێدا نەبن(روبرت دی بوجراند، ١٩٩٨، ١١٠).

ژ ڕوانگەها بکارهینانا زمانیڤە، نەریت هەڤواتایە بۆ بۆچوونێ. هەروەسا بکارهینانا زمانی د دەوروبەریدا، ئەوە د هەمان دەمدا نەریتێ گوتارێ دیاردکەت یان نەریتەکێ نوی تێدا ڕەنگڤەددەت(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٥١–٥٢). ب دیتنا (شارودۆ)یی، دوو جۆرێن نەریتان هەنە. ئەوژی ئەڤەنە: (نەریتێ ڕەها). وەکو: داد و ڕاستییێ و (نەریتێ بەرجەستە). وەکو نەریتێن تایبەت ل دەڤ مللەتەکێ دیارکری(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٥٨١).

نەریت ب شێوەیەکێ هەڕەمی ڕێکخستییە و پلەیێن جودا ژ گرنگییێدانێ ل دەڤ تاکەکەسی هەنە. وەکو نەریتێ عەقیدا ئیسلامی و ئایینی. هەروەسا ڕەوشتێ باش. وەکو:ئەمانەت، ڕاستی، وەفاداری، زیرەکی و مەردانی و هندەك ژ ئەوان خەلك د گرنگییێدانا ئەواندا دجیاوازن. وەکو: کۆمکرنا پارەی، ئازادی، سەربەخۆیی، سەرکەڤتن، کونترۆل، ناڤودەنگی...هتد(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٥٢).

ژ تایبەتمەندییێن نەریتان، ئەو ب ئازراندنا ئاراستەییێن ڕەفتاری ڕادبن. هەروەسا هەلویستێن مرۆڤان بەرامبەر دابێشەییێن سیاسی و جڤاکی و ئابووری دیاردکەن، چونکی ئەو پیڤەرێ سەرەکییە بۆ هەلبژارتنێ د ناڤ چەند بگۆڕ و هەلبژارتناندا. هەروەسا نەریت نواندنا تێگەهشتنا مرۆڤی و تێگەهشتنا ئەوی یا ڕاستەوخۆ یان ڤەشارتی بەرامبەر هەر ڤیان و ئارمانج و ڕێکەکێ دکەت (عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٥٣).

نەریت خۆ د ناڤ گوتارێدا ڤەدشێرن و دەستنیشانکرنا ئەوان د ناڤ دەقی و ڕەگەزێن ئەوی ییێن زمانی و بابەت و ناڤەرۆکا ئەویدا، پێدڤی ب هزرکرن و پێشبینیکرنێیە، کو د ناڤ ڕستەییێن دەستنیشانکریدا ناهێتە دیارکرن، بەلکو پەیوەندییەکا مۆکوم ب دەقیڤە هەیە و نەریت د ناڤ دەقیدا بەشەکێ گرنگە، کو هەر بەرهەمهێنەرەکێ دەقی هەولدەت ئەوێ چەندێ بگەهینیت، کو ئەڤە بەشەکە ژ پلانا ئەوی کو دڤێت جێبەجێبکەت(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٥٣). وەکو:

– "دەبێت غیابی نوێنەرانی برا عەرەبە سوننەکانمان بەشێوەیەکی دیار و پێویست لەبەرچاو بگیرێت و کار بۆ نەهێشتنی ئەم کەمو کوڕییە گەورەیە بکەین "(ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ، ژ(٣٦٢٤)، پێنچشەممە ٢٠٠٥/٣/١٧).

د ئەڤێ پارچە گوتارێدا نەریتێ ڕێزگرتنێ وەکو ڕەوشتەکێ باش ڕەنگڤەدایە، چونکی گوتاربێژی هەولدایە، ئاماژەییێ ب ئەوێ چەندێ بدەت، کو دڤێت عەرەبێن سونە ژی مل ب ملێ کورد و شیعان بەشداری و ڕۆل د پێکهینانا حکومەتا نوویا عیراقێدا هەبیت، نەکو ئەو پێکهاتەیە بهێتە پشتگوهـ هاڤێتن.

٢–باوەری:

باوەری ئەو هزر و بیرە، کو گرێدای دیتن و بۆچوونا مرۆڤییە د ژیانێدا، کو گەلەك جاران ژ نەریتێ جڤاکی دهێتە وەرگرتن یان چێدبیت هزرا کەسی بیت یان ژ هەر کار و کریارەکا دی هاتبیتە وەرگرتن و تاکەکەس د جڤاکیدا دکەتە ڕێ دروستکەرەك بۆ ئەنجامدان و ئەنجامنەدانا کار و کریارێن خۆ د ناڤ جڤاکیدا.

د شیاندایە باوەری بهێتە دەستنیشانکرن، کو ئەو گشتگیرکرن و دیتنن، کو خودانێن ئەوان دبینن ددروستن ل دەمێ بەحسدکەن و پشتبەستنێ ل سەر ئەگەر و ئەنجامی دکەت و ئەڤە دبیتە یاسایەکا کەسی، کو ل سەر بنەمایێ هندێ دهێتە ئەنجامدان، چ یا گونجایە ئەنجامبدەت و چ دروستی و هەلەیی د هەلویستاندا هەیە. باوەری جۆرێ کاری دیاردکەت و دبیتە ئەگەرێ هندێ کا ئەوی چ دڤێت بکەت یان خۆ دویربێخیت ژ ئەوی تشتێ نەڤێت ئەنجامبدەت(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٥٤).

ژ ئەوان باوەرییێن ل دەڤ پتریا کەسان دروستبن. وەکو:(ڕاستی ڕزگارکرنە.) و ژ باوەرییێن بێلایەن. وەکو: (ڕوینشتن ل دەستپێکا هۆلا خواندنێ، دبیتە ئەگەر کو ب باشی تێبگەهم.) هەروەسا ژ باوەرییێن بەندکری، کو ب مەحالبوونێڤە گرێدای بیت. وەکو:(ئەڤە یا مومکن نینە.) یان چێدبیت ب نەشیانێڤە گرێدای بیت (ئەو نەشێت.) یان چێدبیت ب نەژهەژییاتییێڤە گرێدای بیت(ئەو ژ هەژی ئەڤێ چەندێ نینە.) (عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٥٤).

باوەری ب سانەهیتر ژ نەریتان د گوتارێدا دهێتە دەستنیشانکرن، هەر چەندە دەستنیشانکرنا ورد و هویر بۆ باوەرییێ پێدڤی ب هزرکرن و کارامەییێە د دارشتنا زمانیدا، کو باوەری خۆ ب وردی ڕەنگڤەددەت، کو د شیاندایە باوەری د ناڤ ڕستەیێن دەستنیشانکریدا بهێتە دیارکرن، بەڵێ باراپتر باوەری د گوتارێدا ب شێوەیێ ڕستەیا ڕاگەهاندن یا ئەرێ یان ب ڕێکا بکارهینانا ڕستەیێن نەرێ یان ڕستەیێن دەرئەنجامکری یان هەر یاسایەکا دی یا ڕستە پێهاتینە دارشتن دهێتە نواندن(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٥٤). وەکو:

-" کەس کچی خۆی بە قوربانی کوڕی ئێمە ناکات." ((ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژ(٤٣٥)، سێشەمە١٠/٨/٢٠١٠).

ئەڤە ئێك ژ ئەوان باوەرییانە، کو ل دەڤ هەمی تاکەکەسان دروستە، چونکی دیارە، کەس پێخەمەت کوڕێ مە، کچا خۆ ناکەتە قوربان.

-"(ئەحمەدێ خانی) کە چەند سەد سالێك لەمەو بەر دەلێت: (ئەگەر مە هەبا ئتیفاقەك) ئەوکاتە ئەو ئەوەی بە ئاوات خواستووە کە کورد، لەنێو خۆیاندا ڕێکبن، تەبابن، یەك هەڵوێستبن، بۆ ئەوەی بگەنە

ئەنجام، بەڵام بەداخەوە ئەوەی کە ئەو کاتە ئەحمەدێ خانی گۆتوویەتی، ئێستاش هـەر ئاواتێکـە و نەهاتووتە دی لەسەر ئاستی هەموو بەشەکانی کوردستان"(ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژ(٤٣٥)، سێشەمە٢٠١٠/٨/١٠).

ئـەڤ باوەرییـا د نـاڤ ئـەقێ پارچـە گوتـارا ل سـەریدا هاتییـە ڕەنگڤـەدان، گرێدایـە ب باوەرییـا مەحالبوونێڤـە، چـونکی کـورد د ئەزەلـدا و هـەتا نوکـە د ئێکگرتـی نیـنن و د ئێکگرتی نابن، ئەوژی ژبەر بەرژوەندییێن خۆ ییّن تایبەت.

٣-تێگەه(چەمك):

گەلـەك پێناسـە بـۆ تێگـەهی هەنـە. وەکـو: ئـەو تشـتە ئـەوێ ب ڕێکـا پێگیربـوونێ ژ ئـاخڤتنێ دهێتـە تێگەهشـتن (روبـرت دی بوجرانـد، ١٩٩٨، ١٠٣). ئـەوە کـو ل دەڤ مێشـکی دروستببیت و هەر ئێك ژ تێگەه و واتایێ پەیوەندی ب ئێکڤە هەیە و هەر دووك ئەو وێنەنە ئـەوێ د مێشـکیدا یـان ل دەڤ مێشـکی پەیـدادبن، بـەلێ ئـەو ل دویـڤ مەبەسـت و ب دەستڤەهاتنێ ژێکجودادبن. ئەڤجا ئەوا مەبەست ژ پەیڤێ یان واژەیێ دبێژنێ (واتـا)، بـەلێ ئەوا د مێشکیدا پەیدادبیت، دبێژنێ (تێگەه)(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٥٥).

هندەك ژ هەڤچەرخان دبینن، کو تێگەه وێنەیێ زەینییە. هەروەسا تێگەه یێ خوّدییە، کـو بۆچـوونەکە ل دەڤ کەسـی نەهـەمی مرۆڤـان، ل دۆر تشـتەکێ دیـارکری ل دەمـەکێ دیـارکری. ئـەو سـیمانە ئـەوێن د مێشـکیدا پەیـدادبن ل دۆر تشـتەکی و ل دەڤ ئـەوی دیاردبیت(عبدالله بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٥٥).

(بیمینوفا) ل دۆر واتایا چەمکی دبێژیت: هەر تشەکێ مرۆڤ بزانیـت و هـزر پـێ بکـەت ل سەر تشتێن ناڤخۆیی و ژ دەرڤە، ئەڤە ب چەمك دهێتە نیاسین. کەواتە چـەمك هزرکرنـە ل سەر بەشەکی ژ جیهانێ (زینایدا بوبوفا و یوسف ستیرین، ٢٠١٢، ٣٥-٣٨).

تێگەه دبنە چەند جۆرەك . وەکو:

١-وێنە. وەکو:(وە لاتێ ڕوسان، ڕوسیا، دایك).

٢-هزر. وەکو:(سوشیالیستی، شوعی).

٣- ڕەمز. وەکو:(بالندێ ماسیگر- البجع).

٤–تێگەهێن ڕەوشەنبیری، کو دابەشی ئەڤان گرۆپان دکەت:

أ–دەستەیێن ڕەوشەنبیرییێن گشتی: دەم، جەژن، گوهۆڕین، ئەگەر، ئەنجام، بڕە، جۆر.

ب–دەستەیێن ڕەوشەنبیرییێن جڤاکی: دەستەیێن ڕەوشەنبیرییێن ناوچەیی یێن ڕوسان، بریتینە ژ: ئیرادە، گیان، نەسیب، ڤەگرتن(شمول)، دەروون.

ج–دەستەیێن ڕەوشتی: خێر، شەڕ، ئەرك، ڕاستگۆیی، ڕاستی.

د–دەستەیێن ئەفسانەیی: خوداوەند، دێو، پیرهەڤیك...هتد.

٥–تێگەهێن نەتەوەیی. وەکو چەمکێن ڕۆژئاڤایی: لێبورین، داوا، یاریا پاقژ...هتد.

٦–تێگەهێن کۆمێ. وەکو: تەمەنی، ڕەگەزی، پیشەیی.

٧–تێگەهێن تاکی(تایبەتی). . ئەڤ چەمکە ئاماژەیێ ب تشتەکێ تایبەت ژ کەس و جهی...هتد، دکەت. وەکو:دەڤك، چومسکی...هتد.

٨–تێگەهێن نەبەرجەستە. وەکو فریشتان، ئەجنە.....هتد.

٩–تێگەهێن بەرجەستە. وەکو ڕەنگان، کەلوپەلان...هتد.

١٠–...هتد(بۆ پتر پێزانینان بنێرە:شێرزاد سەبری عەلی، ٢٠١٥، ١٢١–١٢٤).

پێدڤییە ئەوێ چەندێ بێژین، کو وەرگرتنا تێگەهان ژ بابەتێن ڤەکۆلینێن دەروونینە و هاتییە د بیاڤێ شرۆڤەکرنا گوتارێدا و د ئەڤی بواریدا(ڕوبەرت دی بوجراند) دبینیت، کو وەرگرتنا تێگەهان ب ئەڤی شێوەیی دروستدبیت: تاکەکەس بەرهەنگاری تشتی دبیت و تێبینییا ئەوی تشتی دکەت و پێرابوونێن خۆ بێن دارشتنێ دمەزێخیت، ئەوێن گرێدای ب دیمەن و تایبەتمەندییێن ئەویڤە، پاشی هەولدەت تشتەکی ژ پەیوەندییان د ناڤبەرا ئەوی تشتی و ئەو ڕەگەزێن خەزنکری د بیردانکا خۆدا دەستنیشانبکەت و هەر دەقەك تۆرەك ژ تێگەهان ب خۆڤە دگریت، کو دگونجاینە ل گەل ئێك و پێکڤەگرێدانا تێگەهی بۆ دەقی دروست و جێبەجێدکەت(روبرت دی بوجراند، ١٩٩٨، ١٧٠ –١٨٢).

تێگەهـ د شرۆڤەکرنا گوتارێدا، بریتییە ژ ئەنجامێ کۆمبوونا پێزانینان ل سەر تشتەکی یان واتایەکێ ل گەل هەبوونا هەلویستەکێ بنەمایی ژێ. ئەڤجا ل دەمێ تێگەهـ

پێشدکەڤیت و جهێ خۆ د دەروونێ مرۆڤیدا دگریت بۆ باوەرییێ دهێتە ڤەگوهاستن، کو کاریگەرییێ ل سەر ڕەفتار و بڕیاران دکەت. ئەڤجا ژبەر هندێ، ژ ئالییێ تێگەهشتن و واتاییڤە تێگەهـ نێزیکی باوەرییانە، بەلێ تێگەهـ کێمتر ژ باوەرییان د دەروونێ مرۆڤیدا دجێگیرن و تێگەهـ بریتینە ژ هەلویستەکێ ژ هەر سەربۆڕ و بڕیار و دیتن و هەلچوونێن پەیوەندی ب ئەوی تشتیڤە هەین ل دەڤ ئەوی کەسی ل دەمەکێ دیارکری. ئەڤجا چ ئەو پەیوەندییە ژ نێزیك یان ژ دویربیت یان د ئاگەهییێدا یان د بێ ئاگەهییێدا بیت(عبداللة بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٥٦). وەکو:

-"دەبێت بناغەیەکی فیکریی و عەقیدەیی تایبەت بە خۆمانمان هەبێت، هەر کەسێك لەسەر بناغەی فیکریی خەڵکی دیکە، عەقیدەی خەڵکی دیکە، بەرنامەی خەڵکی دیکە بیەوێت گرفت و کێشەی خۆی چارەسەربکات، بەهیچ ئەنجامێك ناگات"((ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژ(٤٣٤)، شەممە ٢١/ ٧/ ٢٠١٠)**.**

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا تێگەهـ ل سەر بنەمایێ سەربۆڕیێ هاتییە پێشکێشکرن، کو بۆ گوتاربێژی بوویە هەلویستەك و ئەو سەربۆڕژی بریتییە ژ: (پشتبەستن ل سەر خۆ.) ئەڤەژی سەر ب تێگەهیێ نەتەوەییە.

٤- گریمانەکرن:

گریمانەکرن بریتییە ژ جێبەجێکرنێن مێشکی، کو چێدبیت ل گەل واقعی دگونجای بن یان دگونجای نەبن. یان ئەو گشتگیرکرن و بڕیارن، کو ئاخڤتنکەریێ ئەویێ پێ پێگیرنینن، کو ئەو گشتگیرکرن و بڕیاردانە د دەوروبەریێ گریمانەکرنێدا هاتینە گوتن و ئەڤە چێدبیت ژ لایێ ئاخڤتنکەریڤە هینان و برنەکا زمانی بیت(عبداللة بن محمد المفلح، ٢٠١٧، ٥٦). (براون و یۆل)ی گرنگی ب گریمانەکرنێ دایە و دبێژن ل دەڤ هەر لایەنەکێ گوتاریێ پشتیوانەك(رصید) ژ گریمانێن پێشەکی هەنە. ئەڤجا ئەرکێ شرۆڤەکاریێ گوتاریێ ئەوە هەولبدەت ئەویێ پشتیوانیێ ژ گریمانێن پێشەکی بزڤرینیت، ئەویێ کو چێدبیت پێشوەخت ل دەڤ لایەنێن گوتاریێ هەبن، بەری پارچەییێن گوتاریێ شرۆڤەبکەت (ج.ب.براون و ج.یول، ١٩٩٧، ٩٦-٩٨).

گریمانێن پێشەکی د ناڤ هەر گوتارەکێدا، لایەنەکێ خودی ژ هزرا دروستکەرێ گوتارێ دیاردکەت، چونکی ل سەر هندێ هاتییە دانان، کو دروستکەرێ گوتارێ ل دەڤ ئەوی هزرەك یان پتر ب شێوەیێ گریمانە هەیە و ئەو ب ئەڤێ چەندێ گوهداری هاندەت، کو ئەوێ دیتن و بۆچوونێ ئەوا ئەوی گریمانەکری وەربگریت و بارا پتر ئەڤ گریمانێن پێشەکی پشتبەستنێ ل سەر دەوروبەری دکەن (عبدالله بن محمد المفلح، ۲۰۱۷، ۵۷). وەکو:

-" کورد ب هندێ هاتییەنیاسین کو مللەتی بوسلمانە، ئەکسەرییەتا بەس بوسلمانەکێ ڤەکری، بوسلمانەکێ ب واقعی بوسلمان، نەك بوسلمانەکێ ب ڕییا بوسلمان بیت."(تەلەڤزیۆنا دهۆك، ۲۳/ ۱۲ / ۲۰۱۱).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا گریمانەیەکا سەرەکی هەیە، ئەوژی هزرا گوتاربێژی ڕەنگڤەدەت، کو بریتییە ژ:(کورد بوسلمانەکێ توندرەو نینە.) و گوهدارژی ب ڕێکا دەوروبەری ئەوێ گریمانەیێ وەردگریت.

٥-زانیاری:

زانیاری بریتینە ژ خرڤەکرن و کۆمکرنا پێزانین و بەلگە و بەهانە و ڕاستڤەکرن و پێکڤەگرێدان و دەرئەنجامێن گشتی، ئەوێن کەس ل دۆر تشتی دزانن یان بریتینە ژ هەوال و دەنگوباسان، کو دڤێت ڕابگەهینیت، ئەڤجا چ ل گەل هەڤدژ بیت یان ل گەل لایەنگر بیت. ڤەکۆلەران د شرۆڤەکرنا گوتارێدا دانوستاندن ل سەر گەلەك ژ ڕەگەزێن گرنگ ئەوێن گرێدای ب دابێشەیا پێزانینانڤە د ناڤ گوتارێدا کرینە و ژ ئەوان ژی پێزانینێن نوی و ئاماژەدان ب پێزانینان. هەروەسا چارچۆڤە و ناڤونیشان و ڕێکخستنا پێزانیان...هتد(ج.ب.براون و ج.یول، ۱۹۹۷، ۲۱٤).

(هالیدای) جوداهی د ناڤبەرا پێزانینێن نوی و پێزانینێن کەڤندا کرینە و دبێژیت: پێزانینێن کەڤن، ئەو پێزانینن ئەوێن ئاخڤتنکەر دبینیت، کو د شیاندایە ب دەست خۆڤە بێخین. ئەڤجا چ ب ڕێکا ئاماژەکرنا پێشوەخت بیت د دەقیدا یان ب ڕێکا زڤڕینێ بیت بۆ دەوروبەری، بەلێ پێزانینێن نوی ئەو دبینیت، کو پێزانینێن سەرەکینە، ئەو پێزانین ئەوێن

ئاخڤتنكەر پێشكێشدكەت و د شياندا نينە ب ڕێكا ئاماژەكرنا پێشوەخت د ناڤ گوتارێدا ب دەست خۆڤە بهينن(ج.ب.براون و ج.يول، ١٩٩٧، ٢١٤).

ئەڤجا گوتار دێ يا تەمام بيت يان تەمام نابيت ب ڕێكا تەواوبوونا پێزانين و هويركاريان(محمد الخطابي، ١٩٩١، ٤٠).

د ئەڤێرێدا دێ هەولدەين زانيارييان ب بابەتێ (باس و خواس)يڤە گرێبدەين. باس– Topic [1]: ئەو بەشێ ڕستێيە، كو بەحس لێدهێتەكرن و ئاسايى زانيارييێن كەڤن دەردبڕيت، بەلێ خواس– Focus ئەوى تشتى ب خۆڤە دگريت، كو دەربارەى باسى دهێتە گوتن و ئاسايى زانيارييێن نوى ب دەستڤە ددەت. ئەو زانيارييێن د ڕستەيێدا دهێنە پێشكێشكرن، ل سەر لايەنەكێ دياركرينە و بەشەك ژ ئەڤێ زانيارييێ ب (باس) دهێتە وەسفكرن و بەشێ دى (خواس)ە و زانيارى دابەشدبنە سەر زانيارييێن كەڤن و زانيارييێن نوى و زێدەتر زانياريا كەڤن بەرى زانياريا نوى د ناڤ ڕستەيێدا دهێن و زانياريا كەڤن(زانراو) ب باس دهێتە ناڤكرن و زانياريا نوى(نەزانراو) ب خواس ناڤدارە(مجيد ماشطة، ٢٠٠٩، ١١٥). وەكو:

–" پەكەكە ... [بارودۆخى هەستيارى هەرێم لە بەرچاو ناگرێ.]"(ڕۆژنامەى هەولێر، ژ(١١٨٢)، چوارشەممە ٢٠١١/١١/٢).

پەكەكە:باسە و زانياريا كەڤنە.

[بارودۆخى هەستيارى هەرێم لە بەرچاو ناگرێ.]: خواسە و زانياريا نوييە.

–"پيلانەكەتان... [سەركەوتوو نابێ]"(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٩ هاتييەگوتن، ژ مالپەرێ: www.youtube.com).

پيلانەكەتان:باسە و زانياريا كەڤنە.

[سەركەوتوو نابێ]:خواسە و زانياريا نوييە.

(بول بيكر و سيبونيل ئيليج) ئاماژەيێ ب هندێ ددەن، كو (باس) بابەتێ هزرا سەرەكييە بۆ پارچەيا گوتارێ و ئەوێ ل سەر ئەوى بابەتى دهێتە گوتن، دبێژنێ (خواس). ديسان د گوتارێدا (بكەر–subject) دبيتە (باس) و زانيارييێن دى ئەوێن ل

[1] هندەك زانا دبێژنە(Topic): (theme) و دبێژنە (Focus): (rheme).

پشت دهێن یان ل دۆر ئەوی دهێنە گوتن دبنە (خواس)(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ۲۰۱۸، ۱٤۷).

هەر وەکو :

–"حەژێکرن

پێلا ڕویس

ئەورێ زڕ...مارێ کەڤل گۆهوڕ

نەدبی گول نەدبی کول

نەدبی کاژ...

ب پێ چەپێ نەپرچقینە دلا

نەسەحکە من بەروڤاژ."(خالد عەلی سلێڤانی، ۲۰۱۰، ۲۰).

د ئەڤێ پارچە گوتارا شعرییا ل سەریدا، (باس)ێ سەرەکی ل سەر ئاستێ گوتارێ(حەژێکرن)ە و (خواس) هەمی ئەو پەیڤن ئەوێن ل پشتی پەیڤا (حەژێکرن) هاتین، ژبەرکو ئەو کۆپلە هەمی بۆ (حەژێکرن)ێ دزڤرن یان بەحسێ ئەوێ دکەن.

هەروەسا ل سەر ئاستێ گوتارێ دبیت (باس)ەکێ سەرەکی هەبیت و باسەکێ لاوەکی یان پتر هەبن. بۆ نموونە ئەو بابەتێ گوتار ژبەر ئەوی هاتییە پێشکێشکرن دبیتە (باسێ سەرەکی). هەر وەکو بابەت ل سەر (وەلات)ی بیت و ل دەمێ د ناڤدا ئاکنجیەکێ ئەوی وەلاتی بەحسێ ئەوی وەلاتی دکەت ژ چ ئالیەکێ هەبیت، ل ئەوی دەمی (ئاکنجییێ ئەوی وەلاتی) دێ بیتە (باسێ لاوەکی). ئەڤجا ل سەر ئاستێ هەمی گوتارێ باسێ سەرەکی دێ مینیت(وەلات)، ئەوژی مادەم (ئاکنجییێ ئەوی وەلاتی) بەحسێ ئەوی وەلاتی دکەت.

–بابەتێن گوتارێ:

د شرۆڤەکرنا گوتارێدا گەلەك بابەت هەنە و دهێنە بکارهینان و گوتار دبیتە ڕویەك بۆ خۆیاکرنا ئەوان. ئانکو د ناڤ گوتارێدا ڕەنگڤەددەن و گوهدار یان جەماوەر چ ب ڕاستەوخۆ یان نەراستەوخۆ هەست پێدکەت. ئەڤەژی هندەك ژ ئەوان بابەتانە:

١–ڕازیکرن:

ڕازیکرن پرۆسێسە ئاخڤتنکەر ب مەرەمەکا دیارکری چ ب ڕێکا زمانی بێت یان هەر ڕەفتارەکا دی بێت، ب ئەنجامدانا ئەوێ ڕادبێت. د ئەڤێرێدا ڕازیکرن دبێت یا عەقلی بێت، ئەوژی ل دەمێ ئاخڤتنا دانوستانا مێشکێ گوهداری دکەت و بەلگە و ئەرگومێنتان د پەیاما خۆدا پێشکێشبکەت و دبێت ڕازیکرن یا سۆزداری بێت، ئەوژی ل دەمێ ئاخڤتنکەر دانوستاندنا هەست و سۆزان دکەت.

ڕازیکرن–Persuation بەشەکە ژ پێکهاتەیا ئەرگومێنتێ و ل ئەڤێرێ ئاخڤتنکەر ستراتیجیەتان ب ستوێێ خۆڤە دگریت، داکو گوهداری ب عاقلانە و ب ساخلەمی ب ئەوی تشتێ دبێژیت ڕازیبکەت. ئەڤجا ڕازیکرن بەرەڤ هەولا کاریگەرییێ ل سەر خەلکیڤە دچیت، ژبۆ هندێ داکو تێگەهـ و هەلویستێن ئەوان بەرامبەر خەلکێن دی بگوهۆڕیت یان هزرا ئەوان بگوهۆڕیت(بول بیکر و سیبونیل ایلیچ، ٢٠١٨، ٨٨).

ب دیتنا (پاتریك شارودو و دومینیك منغو)ی ڕازیکرن بریتییە ژ بەرهەمێ هەمی ڕێك و ڕێڕەوێن کاریگەرییێ. هەروەسا ڕازیکرن کاریگەرییا کریارێیە ب گوتنێ(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٤١٧).

ب دیتنا(برلمان و ئەلبرکت)ی، ڕازیکرن حالەتەکێ عەقلییە و ب کریارا گوتارێڤە یا گرێدایە و هەر دوو زاراڤ ژ ئالییێ ڕێکێڤە داخوازا هزرکرنێ دکەن(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٤١٧). د فەرهەنگا کەلتووریێ ئەمریکیدا هاتییە، کو ڕازیکرن بریتییە ژ هاندانا تاکەکەسان بۆ ئەنجامدانا کارەکی یان وەرگرتنا هزرەکێ ب ڕێکا ئەرگومێنتان یان بیانۆیان یان ب ڕێکا داخوازی و داوایان(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢٢).

ستراتیجیەتێن ڕازیکرنێ بریتینە ژ بیانۆ یان بەدیهییێن بەربەلاڤ و ئەڤەژی ئەو ڕێکار و ڕێسانە ئەوێن ئاخڤتنێ یان گوتنێ ب دوماهیکێ یان بانگەوازییێڤە گرێددەن. ئێك ژ ستراتیجیەتێن ڕازیکرنێ ئەوە کو ئاخڤتنکەر یان نڤێسەر بەرەڤ دەستهەلات و شارەزایان یان ستێرێن جڤاکی دچیت، ژبەرکو ئەڤ چەندە پالپشتییا دیتنا ئاخڤتنکەری دکەت. باشترین نموونە بۆ ئەڤێ چەندێ ئەو بوو. ئەو ڕیکلاما مارکا جگارەییێن کامیل ئەوا ل

سالێن ١٩٥٠ بەلاڤکری، کو تێدا ئەڤ گوتنە هاتبوو: پشتی دویڤچوون د ناڤ وە لاتیدا هاتییەکرن، دیاربوو کو پتریا نوژداران جگارەیێن کامیل پتر ژ هەر جۆرەکی دی یێن جگاران دکێشن(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٨٨).

د شرۆڤەکرنا گوتارێدا ڕازیکرن بابەتەکێ گرنگە و گەلەك بیاڤ بۆ ئارمانجا کارێ خۆ مفای ژێ دبینن، ڕازیکرنێ دکەنە بنەمایەکێ سەرەکی و شەنگەستە بۆ ئەوی کاری. کو ئەڤ بیاڤە پشتبەستنێ ب ڕازیکرنێ دکەن:(پرۆپاگەندە و ڕیکلام ب هەمی جۆرێن خۆڤە، بوارێ کڕین و فروتنێ، بزاڤا سیاسی و ئایینی و ئەدەبی، پزیشکێن دەروونی، بوارێ ئەدەبی ...هتد).

پرۆسێسا ڕازیکرنێ چەند ئارمانج و قۆناغ و شێواز و ئالاڤ هەنە.ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

أ-ئارمانجێن پرۆسێسا ڕازیکرنێ:

١-پەیداکرنا گوهۆڕینان د هزر یان ڕەفتارا کەساندا.

٢-کاریگەریکرن د دروستکرنا ڕایا گشتیدا و گوهۆڕینا بیر و باوەر و هەلویستێ ئەوان.

٣-ڕاستڤەکرنا پێکهاتەیا دەروونی یا ناڤخۆییا تاکەکەسان.

٤-کێمکرنا ئاستێ تاوانان ب ڕێکا ڕازیکرنا تاکەکەسان، کو دویربکەڤن ژ کار و کریارێن دبنە ئەگەرێ دروستکرنا تاوانان.

٥-پێشئێخستنا ئاستێ تەندروستییێ تاکەکەسان، ب ڕێکا ئامۆژگارییێن ساخلەمی.

٦-زێدەکرنا فرۆشتنا کەلوپەلان ب ڕێکا ڕەواجکرنێ.

٧-بلندکرنا شیان و ئاستێ تاکەکەسان ژ ئالییێ چەندی و جۆریڤە، ب ڕێکا ڕازیکرنا ئەوان کو پێدڤییە ئاستێ خۆ یێ زانستی و پیشەیی. هەروەسا ڕەفتار و کار و ئەدائێ خۆ بگوهۆڕن.

٨- ڕازیکرنا تاکەکەسان ب هزرێن، کو بەشداریێ د کونترۆلکرنێدا ل سەر نەخۆش و نەهامەتییێن جڤاکی یێن د ناڤ جڤاکیدا بەربەلاڤ دکەن.

٩-خۆشکرنا هەلویستێن ڤیایی ل دەڤ تاکەکەسان.

١٠–كێمكرن يان ڕاوەستانا بەرگرییا تاكی و كۆمی بەرامبەر كێشەیەكا دیاركری، ب ڕێكا دروستكرنا گومانێ یان چەوت و خراباییێن كاری(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٣٠).

ب–قۆناغێن پرۆسێسا ڕازیكرنێ:

١–سەرنجڕاكێشانا ڕازیكری ب بابەتێ ڕازیكرنێ، وەكو پێنگاڤەكا دەستپێكی ب مەبەستا ئامادەكرنا میشك و هەستو و هەلچوون و گرنگیپێدان و ئارەزوویان.

٢– پێشكێشكرنا بابەتێ ڕازیكرنێ، چ ب شێوەیەكێ ڕاستەوخۆ یان نەڕاستەوخۆ.

٣–پێشكێشكرنا داتا و زانیارییێن ڕاست و ئەرگومێنت و بەلگە و بیانۆیان.

٤–ب گرنگی وەرگرتنا بەرسڤدانا ڕازیكەرێ نامەیا ڕازیكەرنێ–ئەگەر هەبیت– وەكو دەروازەیەك ب ڕازیكرنا بابەتی.

٥–گوهۆڕینا بەرسڤدانێ، مەبەست پێ ڕازیكرنا وەرگرییە، ئەوژی ب ڕێكا ڤەگوهاستنا هزر یان ڕەفتارا ئەوی یێ بەرێ بۆ هزر یان ڕەفتارێ داخوازكری.

٦–قۆناغا ب خۆڤە گرتنا نامەیا ڕازیكەر و پراكتیككرنا ناڤەرۆكا ئەوێ ژ لایێ فرێكەریڤە و بەلاڤكرنا ئەوێ د ناڤ تاكەكەسێن جڤاكێ خۆدا.

٧–هەلسەنگاندنا گوهۆڕینان ئەوێن پرۆسێسا ڕازیكرنێ ل دەڤ وەرگری پەیداكرین و چەندییا ب دەستڤەهینانا ئارمانجێن داخوازكری ژ پرۆسێسا ڕازیكرنێ(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٣٩–٤١).

ج–شێوازێن پێشكێشكرنا بابەتێ ڕازیكرنێ:

ل دویڤ سروشتێ بابەتێ ڕازیكرنێ و سیمایێن فرێكەران و چەندییا بەرهەڤییا ئەوان ب ڕازیبوونێ ب بابەتێن بۆ ئەوان دهێنە پێشكێشكرن، چەند شێوازەك دهێنە بكارهینان. وەكو(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ١٦٣–١٦٥):

١–شێوازێ جەدەلی: د ئەڤی شێوازیدا یان دەست ب پێشكێشكرنا ئەگەران دهێتە كرن و بەرەڤ ئەنجامان دچیت یان بەرۆڤاژی و ئەڤ شێوازە داخوازا هەبوونا بەلگە و ئەرگومێنتێن بهێز و گونجای بۆ دیتن و هزرێن پێشكێشكەری دكەت. ب ئەڤی ڕەنگی:

أ–دەستپێکرن ژ ئەگەران و بەرەڤ ئەنجامان چوون:

وەکو:

– " هەر کەسێك بێ قانوونی کرد، بێ یاسایی کرد، ویستی زیان بە گیان و سامانی خەڵکی بگەیەنێت، ویستی دەستدرێژی بکاتە سەر ئابڕۆ و کەرامەتی خەڵکی ئیسلام سزای دەدات" (ئەڤ گوتارە ل سالا ١٩٩٢ هاتییەگوتن. ژ مالپەڕێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ژ ئەگەران دەستپێکرییە، کو بریتییە ژ (بێ یاساییکرن، زیانگەهاندن، دەستدرێژیکرن) و بەرەڤ ئەنجامی چوویە، ئەوژی سزادانە.

ب–دەستپێکرن ژ ئەنجامان و دیارکرنا ئەگەرێن ئەوان:

وەکو:

– "گەنجێت مە تێبگەهینن ئەڤ وەزعە کەسێ خێر ب مە نەکریە، ئەڤ وەزعە یێ ب خوینا هزارەها شەهیدێت قەهرەمانێت" (تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا (ئەنجام) کرییە بناغە و ئەگەر پێ دیارکرینە، کو ئەنجام (ئەڤ وەزعەیە)ئانکو ئەو ڕەوشا نوکە یا کوردستانێیە و ئەگەرێن ئەڤی ئەنجامی ژی، ڕێشتنا خوینا شەهیدێن قارەمانە.

٢–شێوازێ پارچە پارچەیی: د ئەڤێدا ئاخڤتنکەر پەیامێ یان نامەیا ڕازیکەر، پارچە پشتی پارچەیێ پێشکێشی وەرگری دکەت، هەتاکو بگەهیتە پێشکێشکرنا هەمی هزرێ. ئەڤەژی باراپتر د ئەوان بابەتێن هەستیاردا دهێتە دیتن، ئەوێن کو دمەترسیدارن یان بابەتەك بیت کو ب سانەهی نەبیت گوهداری ڕازیبکەت، د ئەڤان حالەتاندا چێدبیت ل دەمێ ئاخڤتنکەر یا دوماهیکێ ل دەستپێکێ بێژیت، کارڤەدان و نەڕزابیبوونێ پەیدابکەت.

وەکو:

–"مەسەلا مەشروبی، تەبعەن من پێخۆشە گەنجێت مە ل ڤان تشتانە دویربن، خودێ ل سەر شاهدە و فێری ڤان تشتانە نەبن بەس ئەڤە دێ ب نسیحەت بیت، دێ ب تەریبەت بیت، تشتەك نییە ب زۆر سەربگریت، نەسیاسەت ب زۆر جهێ خۆ دگریت، نەمەسەلا دین و ئەڤە، هەموی تشت لازمە ب نسیحەت بیت... بەس ئەگەر حزبەك یان ماموستایەکێ ئایینی پێنەخۆشە منیش پێنەخۆشە، بەس نەمن ئەو حەق هەیە، نە ماموستایەکێ ئایینی ئەو حەق هەیە، نەحزبەکێ حەق هەیە بچیت تەحریزا

خەلکی بکەن، هەرن ڤێ دوکانی بسوێژن و ڤی جێی بسوێژن، قانونا هەی، شکایت دێ هێتەکرن، لازمە داب و نەریتێت مەش بێنەپاراستن، یەعنی هندەك خەتێت سوریێت هەین نابیت، لێبێتەلادان..."(تەلەڤزیۆنا دهۆك، ٢٣/ ١٢ / ٢٠١١).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا، ئاخڤتنکەری پارچە پشتی پارچەیێ پێشکێشی جەماوەری کرییە، پاشی هەمی هزرا بابەتی پێشکێشکرییە. ئانکو ل دەستپێکێ ئەڤ پارچەیە پێشکێشکرییە: (ئەز حەز دکەم، خەلکێ مە مەشروبی ڤەنەخوێت) پاشی پارچەیەکا دی پێشکێشکرییە. ئەوژی ئەڤەیە:(نە حزبەکێ و نە هیچ کەسەکێ ئەو ماف نینە خەلکی هانبدەت، کو بچن دوکانێن مەشرۆبی بسوژن)، پاشی هزرا هەمی بابەتی پێشکێشکرییە، ئەوژی ئەڤەیە: (کو سوتنا دوکانێن مەشرۆبی هێلەکا سۆرە و ب چ ڕەنگان نابیت).

٣–شێوازێ گشتگیرکرنێ: د ئەڤی شێوازیدا ئاخڤتنکەر هزرەکا دیارکری یان نموونەیەکا دیارکری بکاردهینیت، پاشی وەکو یاسایەکا گشتی گشتگیردکەت. وەکو:
–"ئەز وان دئێخمەڤ پێش وژدانا وان ب خۆ، ئایا ئەڤ وەزعێ ل کوردستانێ ئەڤە ئازادی نییە؟ حزب د سەربەستن، ڕادیۆ و تەلەڤزیۆن بێت هەی و د سەربەستن، ڕۆژنامەوانی یا ئازادە، سەندیکا د ئازادن، هاتوچوو یا ئازادە، بازاڕێ ئازادە"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەری هزرەك پێشکێشکرییە، ئەوژی هەبوونا ئازادییێە ل کودستانێ، پاشی وەکو یاسایەکا گشتگیر دیارکرییە، چونکی وەسا بۆ جەماوەری دیارکرییە، کو ئازادی د بیاڤێن جۆراوجۆردا هەیە. وەکو:(ڕاگەهاندنێ، پارتان، سەندیکایان، هاتوچوویێ و بازاڕی).

٤–شێوازێ بەراوردکرنێ: ئەڤ شێوازە د ڕازیکرنێدا پشتبەستنێ ل سەر هەڤبەرکرنا د ناڤبەرا دوو هزراندا دکەت و ب دیارکرنا جوداهییێ د ناڤبەرا ئەواندا ڕادبیت، ئەوژی ل ژێر زانینا هۆکار و بارودۆخێ گرێدای ب هەر هزرەکێڤە و گەهشتنا ئەنجامێن ب ئەوێ چەندێ ب دەستڤە دهێن. وەکو:

–"دوو سێ جاران ئەم پێت داخلی مفاوزاتا بووین ل گەل رژێما بەعس بۆ یەك جاریش رژێما بەعس ئینکارنەکریە ل سەر کوردستانیەتا خانقین و شنگار و کەرکۆکێش، نوکە حاقدێت ئەڤرۆ پەیدابووین پێت دبێژن نەشنگار کوردستانە نەخانقین کوردستانە نەکەرکۆك کوردستانە" (پادیۆیا دهۆك، ۲۰۰۹/۷/۲۲).

ئەگەر ئەم تەماشەی نموونا ل سەری بکەین، دێ بینین فرێکەری هەلویستێ رژێما بەعس، ل گەل حوکمەتا نوکەیا عیراقێ، ل ڤیانا ئەوان بۆ کوردستانیبوونا شنگال و خانقین و کەرکووکێ بەراوردکرییە و دیارکرییە، کو رژێما بەعس ئینکارا هندێ نەدکر، کو خانقین و کەرکووك و شنگال سەر ب کوردستانێڤەنە، بەلێ حوکمەتا نوکەیا عیراقێ دبێژن ئەو هەر سێ دەڤەرێن کوردستانێ نینن. ئەڤجا فرێکەر ب رێکا ئەڤێ هەڤبەرکرنێ، کاریگەرییێ ل هەست و سۆزێن جەماوەری دکەت و ئەوان ب هندێ ڕازیدکەت، کو رژێما نوکە حوکمی ل عیراقێ دکەت، هەلویستێ ئەوان بەرامبەر کوردان گەلەك یێ خرابە.

٥–شێوازێ چیرۆکی: ئەڤ شێوازە بابەتێ ڕازیکەر ب رێکا چیرۆکێ پیشکێشی وەرگری دکەت و چیرۆك ژی دبیتە ئێك ژ ئالاڤێن ڕازیکرنێ. وەکو:

–" زۆرمان چاوەڕێ کرد و هیچمان دەستگیر نەبوو، جارێك ئینگلیز دەوڵەتی بۆ دامەزراندین لە سەردەمی شێخ مەحموددا ڕەحمەتی خوای لەسەر بێت، جارێك ڕۆس کۆماری مەهابادی بۆ دامەزراندین لە سەردەمی قازی محەمەدی خوا لێخۆشبوو دا، جارێك ئەمریکا یارمەتی داین لە شۆڕشی ئەیلوولدا و هەروەها، بەڵام کوا؟ کوا ئەنجام و بەرهەمی ئەو دەوڵەتانە؟ کوا ئەنجام و بەرهەمی ئەو کیان و قەوارانە کە ئەو دەوڵەتانە ئەو شوێنانە بۆ بەرژەوەندی خۆیانیان دروستیان کردن؟ هەر کاتێك بەرژەوەندییەکانی خۆیانیان هێنایە دی، دەستیان لێ بەردا و ئاوێ بێنە و دەستان بشۆن " (ئەڤ گوتارە ل سالا ۱۹۹۲ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا، ئاخڤتنکەری ئاماژە ب ڕویدانێن سێ چیرۆکان دایە، ئەوژی(ئینگلیز و شێخ مەحموود حەفید)،(ڕوسیا و کۆمارا مەهاباد)، (ئەمریکا و شۆڕەشا ئەیلوولێ) ئەوژی بۆ هندێیە، داکو ل گەل بارودۆخی کارلێکرنێ ل جەماوەری بکەت و بۆ ئەوان سەردەمان بزڤرینیت و ل گەل بژیت، پێخەمەت هندێ مفای ژ ڕویدانێن چیرۆکان ببینن و باشی و خرابییان بزانیت و ژێکجودا بکەت. هەروەسا داکو کورد بزانن و ب هندێ ڕازیبن، کو ئەگەر ئەو ب خۆ بۆ خۆ نەکەن، کەس بۆ ئەوان ناکەت.

د–ئالاڤێن ڕازیکرنێ:

ڕازیکرن هەتاکو د ئاخڤتنێدا ب گشتی و د گوتارێدا ب تایبەتی ب دەستڤە بهێت، دڤێت هندەك ڕێك و ئالاڤ هەبن، کو ب ئەڤان ڕێك و ئالاڤان ڕازیکرن ب دەستڤە دهێت. ئەو ڕێك و ئالاڤە ژی ئەڤێن ل خوارێنە:

١–لۆجیك:

ب شێوەیەکێ سادە و ساکار لۆجیك–Logic هەر تشتە، کو نێزیکی مێشکی بیت. هەروەسا شیانا باوەرییێ هەبیت. هەروەسا دهێتە پێناسەکرن، کو لۆجیك یاسایا هزرکرنا دروستە، ژ لایێ تاکەکەسانڤە دهێتە بکارهینان ل دەمێ حوکم و بڕیارێ ل سەر هزر و ڕەفتار و کارێن کەسێن دی دەن. هەروەسا لۆجیك دهێتە پێناسەکرن، کو ئەو زانستە ئەوێ یاسایان ژبۆ گەهشتنا ئەنجامان ددانیت. هەروەسا هندەکێن دی وەسا لۆجیکێ پێناسە دکەن، کو تەرازییەکا هویر و وردە، یا تایبەتە ب کار و بارێن مێشکی و تێگەهێن زانستیڤە، کو ب ڕێکا ئەوێ هەلسەنگاندنا کێشەیا زانیارییان ئەوێن مرۆڤ وەردگریت پێ دهێتە کرن و ب ڕێکا ئەوێ دروستییا زانیاریان دهێتە دیارکرن(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢٠٤–٢٠٥).

ئانکو هەمی لایەنێن پرۆسێسا ڕازیکرنێ پێدڤی ب زانینا لۆجیکی و پراکتیککرنا بنەمایێن ئەوێنە، ژبەرکو ئەو تەرازییا هویرا تایبەتمەندە ب کار و بارێن عەقلی و تێگەهێن زانستیڤە. ئاخڤتنکەر گوتارا خۆ یا ڕازیکەر ئامادەدکەت و هەولدەت گوتارا خۆ ل سەر بنەرەت و بنەمایەکێ لۆجیکی بگەهینیتە گوهداری. ئانکو د ئەڤێرێدا پێدڤی ب ئامادەکرنا زانیارییێن لۆجیکی و بیانۆ و بەلگەیان هەیە. هەروەسا ب شێوەیەکێ دروست بگەهینیتە گوهداری داکو پێ کاریگەربن(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢٠٧٥).وەکو:

– **"پار بە ئێوەمان وت بەردی بناغەی زانکۆی ڕاپەرین دادەنێین؟ کردمان"**(تەلەڤزیۆنا گەلی کوردستان، کەنالێ دهۆك، ٢٠١١/٣/٥).

د ئەڤێ نموونە یا ل سەریدا داکو گوتاربێژ جەماوەری ڕازیبکەت، پەنا بریە بەر لۆجیکی، ئەوژی ب ڕێکا هینانا بەلگەیەکێ بینڕای، ل دەمێ بەرسڤێ ل سەر ئەوێ پرسیارێ ددەت، ئەوا ئەوی پێشکێشکری. ئەوژی ب جەهینانا سۆزا خۆیە ب ڕێکا(کردمان)، چونکی د پرسیارا خۆدا سۆز دابوو خەلکێ ڕانیا دێ بۆ ئەوان زانکۆیەکێ ڤەکەت.

٢-بەلگە:

-تێگەهێ بەلگەیی:

تێگەهێ بەلگەیی-evidence ئاماژەیێ ب هەبوونا پشتڕاستکرن و بیانۆ و ئەرگومێنتان ددەت، کو ئەو پالپشتییا نامەیا ڕازیکەر دکەن و کۆمکرن و پێشکێشکرنا ئەوان ژ لایێ ئاخڤتنکەریڤە ژ کار و چالاکییێن پێدڤینە، کو یا دروست نینە د پرۆسێسێن ڕازیکرنێدا بهێتە پشتگوهـ هاڤێتن، ئەوژی پێخەمەت پالپشتییا دروستییا بابەتییە، ئەوێ ئاخڤتنکەر هەولددەت گوهداری یان گوهداران پێ ڕازیبکەت(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢٠٩).

بەلگە چالاکییەکا مێشکییە، ئارمانجا ئەوێ د گوتارێدا ڕازیکرنا جەماوەرییە ب ڕاستییا بابەتی، ئەڤەژی ب هاریکارییا بۆچوون و دیتن و پێزانینێن ڕاستەقینە ب دەستڤەدهێت، کو ئاخڤتنکەر ب ڕێکا ئەوان بۆچوون و دیتن و پێزانینێن ڕاستەقینە، دشێت سەلماندنا ئاخڤتنا خۆ بکەت و د هەمان دەمدا دشێت وە ل جەماوەری بکەت، وەکو ئەوی بڤێت، سەرەدەرییێ ل گەل بابەتی بکەن. واتە وە ل جەماوەری بکەت، یان پەسەندییا بابەتی بکەن یان بابەتی ڕەتبکەن(شێرزاد سەبری عەلی، ٢٠١٣، ١٥٥).

بنەرەت د پرۆسێسا ڕازیکرنێدا کو ئەوێ پێرادبیت، بەلگەیان پێشکێشبکەت، ئەوێن پشتگیرییا پەیامێ دکەن، بەری کو گوهدار داخواز ژێ بکەت یان گومان ل دۆر ئەوی بابەتێ پێشکێشکری ل دەڤ پەیدابیت.

پێدڤییە ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ بدەین، کو بەلگەیان ئەڤ گرنگییە د ڕازیکرنێدا هەنە:

١-بهێزکرنا باوەرییا پەیاما پێشکێشکری.

٢- بکارهینانا بەلگەیان د پەیامێدا، کاریگەرییا ئەوی ل سەر وەرگری زێدەدکەت.

٣-بەلگەیێن بکارهاتی ئەوێ باوەرییێ ل دەڤ گوهداری پەیدادکەت، کو پێشکێشکەری شارەزاییەکا مەزن د بابەتێ ڕازیکرنێدا هەیە.

٤-بکارهینانا بەلگەیان دبیتە ئەگەر، کو گوهۆڕین د هەلویست و هزرێن گوهداریدا پەیدابیت.

٥-بەلگەیێن ڕازیکەر هزر یان ڕەفتارێن داخوازکەری پێخەمەت ڕازیکرنێ ب سانەهی دئێخیت(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢٠٩-٢١٠).

-تایبەتمەندییێن بکارهینانا بەلگەیان:

بەلگەیان چەند تایبەتمەندییەك هەنە. وەکو:

١-پێدڤییە ئاخڤتنکەری باوەری ب گرنگییا ئەوی بەلگەی هەبیت ئەوێ پێشکێشدکەت و شیانا ڕوهنکرنا ئەوی هەبیت، داکو بۆ گوهداری یێ تێگەهشتی بیت.

٢-پێدڤییە بەلگەی پەیوەندییەکا ڕاستەوخۆ ب بابەتێ ڕازیکرنێڤە هەبیت و یێ هەڤدژ نەبیت و بۆ ئەوان یێ نوی بیت و دووبارەکری نەبیت.

٣-پێدڤییە بەلگە ژ ئەوان ژێدەران وەرگرتبیت، کو جهێ ڕزامەندییا گوهداری بن و ل گەل هزر و تێگەهـ و ئاستێ زانستی و ڕەوشەنبیرییێ ئەوی یێ گونجای بیت.

٤-دویرکەفتن ژ ئەوان بەلگەیان ئەوێن دبنە ئەگەرێ ژێکبژالەبوونا سەرنجا گوهداری و پەیداکرنا گومانێ ل دەڤ ئەوی.

٥-پێدڤییە بەلگەیێ پێشکێشکری واتایەکا جێگیر و ڤەبر هەبیت و بهایەکێ ڕازیکرنێ هەبیت. دیسان پێدڤییە بەلگە یێ بهێز بیت.

٦-پێشکێشکرنا بەلگەیان بۆ پالپشتییا ئاڕاستەیا ڤیای و بەلگەیێن هەڤدژ بۆ ئاڕاستەیا نەڤیای.

٧-پێدڤییە بەلگە و بیانۆ یێ ڕاستەوخۆ بیت و پالپشتییا پەیاما ڕازیکەر بکەن.

٨–پێدڤییە بەلگە و بیانۆ د لۆجیکی و واقعی و بابەتی و باوەرپێکری و ڕاست بن. هەروەسا پێدڤییە بەلگە دئاسان و سەرنجراکێش و ئازرێنەربن.

٩–پێدڤییە پێشکێشکرنا بەلگەیان ب پەرۆش و بهێز بن، داکو کاریگەرییا ئەوی ل سەر گوهداری زێدە بیت.

١٠–دویرکەفتن ژ پێشکێشکرنا بەلگەیێن ئالۆز و هونەری.

١١–نابیت بەلگەیێن دروستکری دنەدیار و بەرزەکری بن و د بەرامبەردا نابیت گوهدار یێ دەمارگیر و یێ ڕکگرتی بیت بۆ هەلویستێن ئەوی. دیسان بەرامبەر پرۆسێسا ڕازیکرنێ، خۆ ئەگەر یێ پشتڕاست ژی بیت، کو ئەو بەلگە د ڕاستن.

–ئەرکێن بەلگەیان:

بەلگەیان چەند ئەرك هەنە. وەکو:

١–ئەرکێ کاریگەری و ڕازیکرنێ: ئەڤ ئەرکە بریتییە ژ ئەوێ کاریگەری و ڕازیکرنا بەلگە د پەیامێدا هەلدگریت، ئانکو بەلگەیێن بهێز کاریگەری و ڕازیکرنەکا بهێز ل دەڤ گوهداری پەیدادکەت.

٢–ئەرکێ نەهێلانا گومانێ: بکارهینانا بەلگەیان د ناڤ ئاخڤتنێ یان پەیامێدا دبیتە ئەگەرێ بهێزکرنا ئەوێ و نەهێلانا گومانا ئەوێ.

٣–ئەرکێ لۆجیکی: بکارهینانا بەلگەیان دبیتە ئەگەر پەیاما ڕازیکەر یا دویر بیت ژ سۆزێ و ژ عەقلی نێزیك دبیت.

٤–ئەرکێ پالپشتیکرنێ: بکارهینانا بەلگەیان دبیتە ئەگەرێ پالپشتیکرنا هزر و بۆچوونێن ئاخڤتنکەری و هزر و بۆچوونێن ئەوی ل دەڤ گوهداری پەسەند و بەرعاقل دکەت.

٥–ئەرکێ شەرعیەت پەیداکرنێ: بکارهینانا بەلگەیان د پەیامێ یان د ئاخڤتنێدا شەرعیەتێ ددەتە بیر و بۆچوونێن ئاخڤتنکەری.

٦–ئەرکێ زانستیبوونێ: بکارهینانا بەلگەیان ئاخڤتنێ یان پەیامێ بەرەڤ ئاڕاستەیا زانستی دبەت، ئانکو ئاخڤتنێ دکەتە د چارچۆڤەیەکێ زانستیدا.

-هۆکارێن کارتێکەر د هەلبژارتنا بەلگەییێن ڕازیکەردا:

چەند هۆکارەك هەنە، کو کارتیکرنێ د هەلبژارتنا بەلگەییێن ڕازیکەردا دکەن. وەکو:

١-بابەتێ ڕازیکەر: هندەك بابەت هەنە، کو یا ب زەحمەتە تاکەکەسان پێ ڕازیبکەت و هندەك بابەت هەنە پێدڤی ب بەلگەییێن زانستی هەنە یان پێدڤی ب وێنەیان هەنە یان پێدڤی ب ئاماران هەنە یان پێدڤی ب بەلگەنامەیان هەنە...هتد و هندەك بابەت هەنە، کو پێدڤی ب بەلگەیان ناکەت.

٢-سروشتێ گوهداری ب ڕازیکرنێ ژ ئالییێ ڕەگەز و تەمەن و ئاستێ جڤاکی و پەروەردەییڤە. بۆ نموونە یا ب زەحمەتە ئافرەتان ڕازیبکەی کو زارۆکان نەهینن یان تەماشەی خۆدیکێ نەکەن، خۆ ئەگەر چەند بەلگەیان بۆ ئەوان بهینن، بەلێ یا ب سانەهییە زەلام ب هزرا دوماهیکێ بهێنە ڕازیکرن.

٣-ژینگەها پرۆسێسا ڕازیکرنێ: پێدڤیبوون ب پێشکێشکرنا بەلگەیان زێدەدبیت، ئەگەر پەیوەندی د ژینگەها پرۆسێسا ڕازیکرنێدا د ناڤبەرا لایەنێن پرۆسێسا ڕازیکرنێدا گومان هەبیت و بەرۆڤاژی دروستە(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢١٤).

-مەرجێن پشتبەستن ب بەلگەیان:

١-زانینا تەڤایا تشتی: ئەوژی ئەوە، کو گوهدارێ ڕازیکەر ب بابەتی، گرنگییا بەلگەیێ بزانیت و تێبگەهیت و بۆ ئەوی یا ڕوهن و پەسەند بیت و ژ ژێدەرکی بیت، کو باوەری پێ هەبیت.

٢-چارەسەرییا زانینا بەلگەی: پێدڤییە ل سەر گوهداری کو ب خواندنا بەلگەی ب گرنگییەکا سەرکەفتی و ب بابەتی ڕابیبیت، بەری بڕیارێ ب پەسەندی و ڕازیکرنا ئەوی بدەت یان بڕیارا ڕەتکرنا ئەوی بدەت.

٣-شەرعەیەت: پێدڤییە ئەو بەلگەیێ دهێتە پێشکێشکرن یێ شەرعی بیت و ژ تاگیریکرنێ یێ دویر بیت. هەروەسا ل گەل بابەتێ ڕازیکرنێ یێ هەڤدژ نەبیت. هەروەسا دڤێت خالێن لاواز تێدا نەبن، کو ببیتە ئەگەرێ ژ دەستدانا باوەرییا داخوازکری، بەلکو دڤێت کاریگەرییێن ئەرێنی د پرۆسێسا ڕازیکرنێدا هەبن(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢١٤-٢١٥).

-جۆرێن بەلگەییێن ڕازیکەر:

گەلەك جۆرێن بەلگەیان هەنە بۆ ڕازیکرنا جەماوەری، کو پشتبەستن پێ دهێتە کرن. وەکو:

أ-چیرۆك:

چیرۆك دهێتە هژمارتن ژ کەڤنترین شێوازێن، کو مرۆڤان بۆ ئازراندن و ل بەر شرینکرن و ڕازیکرنێ بکارهینایە. چیرۆك د کەڤندا و هەتا نهۆ ژی دهێتە هژمارتن ئێك ژ دەروازان، کو خودانێن پەیام و داخوازی و سەرکردە، ژبۆ ئەنجامدانا کاریگەرییێ ل سەر مێشك و دلێ کەسان پشتبەستن ل سەر کرییە. هەروەسا بۆ ئازراندنا حەزا زانینێ ل دەڤ ئەوان بکارهینایە. هەروەسا پەیداکرن و ب جهـ هێلانا عیبرەت و سەربۆران د دەروونێ ئەواندا(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢١٥). وەکو:

-"عومەری کوڕی خەتاب (خوا لێ ڕازی بێت) لە (عام المجاعة)دا سالّی برسێیەتی، سالێکی برسێیەتی بەسەر شاری مەدینەدا هات، بەسەر دەولّەتی ئیسلامیدا، حەزرەتی عومەر (خوا لێ ڕازی بێت) حوکمی دەستبڕینی ڕاگرت، چی کرد، نابێ لەسەر دزی دەستی ببڕدرێت، چونکە دەولّەت ناتوانێت پێداویستییەکانی ژیانی خەلّکی دابینبکات، دەولّەت ناتوانێت لەبەر ناهاتی و لەبەر نەداری کە (بیت المال) دیارە خالی بوو ناتوانێت برسیەکان تێربکات، کەواتە بۆشی نییە دەستیشیان ببڕێت لەسەر دزی"(ئەڤ گوتارە ل سالا ١٩٩٢ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەرێدا، ژ پێخەمەت کاریگەری و ڕازیکرنێ، ئاخڤتنکەری چیرۆکەك بۆ جەماوەری ڤەگێڕایە و کرییە بەلگەیەك بۆ ڕازیکرنا جەماوەری، ئەوژی چیرۆکا (عومەرێ کوڕێ خەتاب)ییە، ئەوژی ل سەر ڕاگرتنا دەست برینا دزیکەرانە، کو بۆ ئەوان وەسا دیارکرییە، کو ئەگەر دەولەت نەشێت برسییێن خۆ تێربکەت، ل ئەوی دەمی ژبەر دزییێ دەولەت نەشێت دەستێ کەسێ ببڕیت.

ب- شەهدەیی-testimony:

شەهدەیی دهێتە هژمارتن ئێك ژ جۆرێن بەلگەیان، کو گوهدار پێخەمەت ڕازیکرنێ، گوهداریا ئەوی ب ڕێکا دیدەڤانی دکەت. پێدڤییە ل سەر گوهدارێن پرۆسێسا ڕازیکرنێ

ب ڤەدیتنا شەهدەییێ ڕاببن ئەوا بۆ ئەوان دهێتە پێشکێشکرن، ب مەرەما ڕازیکرنا ئەوان. هەروەسا پێدڤییە ل سەر ئەوان تەکەزێ ل بابەتی و هویربینییا شەهدەییێ بکەن، بەری وەکو بەلگەیەك پشتبەستن ل سەر بهێتە کرن، کو پشتەڤانییا زانیارییێن بۆ ئەوان هاتینە پێشکێشکرن بکەت. هەروەسا شەهدەیی دێ یا ئەکتیڤ و کاریگەربیت د ڕازیکرنێدا، ئەگەر دویر بیت ژ تاگیرییێ، کو پێشکێشکەرێ ئەوێ باوەرییێ ب ڕازیکرنێ ل دەڤ گوهداری پەیدادکەت(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢١٧). وەکو:

-"هنگ هەموی شاهدن، وەختێ ڕاپەرینا ٩١ێ، دوو فەیلەقێت جەیشێ عیراقی تەسلیمبوون، بێك سەربازێ عیراقیش نەك نەهاتەکوشتن، نەهاتە ئیهانەکرنیش، ئختیار دایێ وە دڤێ بمینن، وە دڤێ ڤەگەڕنە بچنە د ناڤ مال و عەیالێ خۆ، وە دڤێ بچنە وە لاتەکێ دەرڤە، هەر کەسەکێ بڕیارا خۆ، ل دوی ڕەغبەتا خۆ ل دوی قەناعەتا خۆ دا"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٢/١/ ٢٠٠٩).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا، ئاخڤتنکەری جەماوەر کرییە دیدەڤان و شاهد بۆ نەکوشتنا سەربازێن لەشکەرێ عیراقێ، پشتی سەرهلدانا ١٩٩١ز ڕویدای ژ لایێ ئەوانڤە. ئەڤجا ژبەر هندێ(شەهدەیی) دبیتە ئێك ژ جۆرێن بەلگەییێن ڕازیکەر و گوهدار ب پەیاما ئاخڤتنکەری ڕازیدبن.

ج-پێشکێشکرنا نموونەیێ:

نموونە-examples ڤەگێڕانەکا تەڤگرە، کو هزرێن گشتی ڕوهندکەت، کو پێدڤییە هەلبژارتنا ئەوێ یا ورد بیت. هەروەسا پەیوەندییەکا ڕاستەوخۆ و دیار ب بابەتێ ڕازیکرنێڤە هەبیت و ب شیانەکا بلندڤە بهێتە پێشکێشکرن(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢١٧). وەکو: **"کەچی یەکەمین ئایەت کە دواین پەیامی خوای پێ هات بریتییە لە (بخوێنە - إقرأ باسم ربك الذي خلق)، ئایینێك بە (بخوێنە) دەستپێبکات، ئایینێك یەکەمین وشەی ئەو بێت کە (بخوێنە) وریابە، چاوکراوەبە، چۆن بڕوای بە ئاگر و ئاسن و فەڕزکردنی بیر و ڕاکانی بێ بەسەر خەڵکیدا"**(ئەڤ گوتارە ل سالا ١٩٩٢ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەری بۆ ڕازیکرنا جەماوەری نموونەیەك وەکو بەلگەیەکا ڕازیکرنێ بکارهینایە، ئەوژی ئایەتەکا قورئانا پیرۆزە، ئەوژی ئەڤەیە:(**إقرأ باسم ربك الذي خلق**)، ئەڤ نموونەیە بۆ هندێ هینایە، کو ئایینێ ئیسلامێ ئایینەکە ب پەیڤا بخوینە دەستپێدکەت، ژبەر هندێ

ئایینێ ئیسلامێ باوەری ب ستەم و زۆرداریێ و سەپاندنا هزر و بیران نینە.

د–پشتبەستن ب گوتنێن مەزنانڤە:

گوتنێن مەزنان–Proverb دەربڕینەکا کورتبڕ و پڕ واتایە و ب زمانەکێ کاریگەر و پڕ هەست هاتینە دارشتن و ب ڕەنگڤەدانا ژیان و کەلتووریێ مللەتی ڕادبیت و ژ نەوە بۆ نەوەکێ دی دهێنە ڤەگوهاستن.

گوتنێن مەزنان دەربڕینەکا کورتبڕە، کو خەلك ب ڕوخسار و ناڤەرۆکڤە گرنگییێ پێ ددەن و د هندەك حالەتاندا پێشکێشدکەن و ژ باب و پیران دهێنە ڤەگوهاستن، بێ گوهۆڕینێ تێدا بکەن. هەروەسا گوتنا مەزنان دهێتە پێناسەکرن، کو گوتنەکە بەردەوام دهێتە گوتن و یا کورتبڕە. هەروەسا دەربڕینەکا ڕەهوانا کاریگەرە، وەکو کومێنتەك ل سەر هەلویستەکی د هەلکەڤتەکا تایبەتدا دهێتە گوتن و خەلك ب گرنگیڤە وەردگریت و د هەلویستێن وەکهەڤدا دووبارەدکەنەڤە، گوتنا مەزنان ژ ئەنجامێ سەربۆڕی د بیاڤەك ژ بیاڤێن ژیانێدا پەیدادبیت. هندەك ژی دبینن، کو گوتنێن مەزنان ئاخڤتن و داناینە، کو گەل و مللەت ب پەیڤێن کێم بەلێ ب واتایەکا بەرفرەه بکاردهینن و نواندنا پوختەیا سەربۆڕا مرۆڤایەتییێ دکەن. هندەکێن دی وەسا گوتنێن مەزنان پێناسەدکەن، کو گوتنەکا کورتا بەربەلاڤە، کو شیرەت یان هۆشداری یان دانایی و حیکمەیان...هتد ب خۆڤە دگریت و خەلك ب سانەهی وەردگرن، چونکی ئەو دەربڕینێ ژ تشتێ داخوارکری ب زمانەکێ کورت و ڕەهوانبێژ دکەن، هەروەسا گرێدای کاکلکا بابەتییە و پڕ واتایە و سەروا و ڕیتم تێدا هەنە (غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢١٧–٢١٨).

گوتنێن مەزنان دەربڕینەکا کورت یان نیمچە درێژە، کو ژبەر ئەگەرەکی هاتینە گوتن و دەستنیشانکرن و ڕێنیشاندەرن بۆ مەبەستەکا دیارکری، جڤاك خودانە و ل سەر ژیانا جڤاکی دئاخڤن. دیسان کۆمەکا وتار و ئامۆژگارییێن کاریگەر و ڕێکوپێکن و پڕ بهانە، کو ژ باب و باپیران ماینە و بەری چەندین سالان گوتینە و نوکە جڤاك وەکو بەلگە و ڕێنیشاندەرەك د ژیانا خۆ یا ڕۆژانەدا بکاردهینن و مفای ژێ وەردگرن(عەلی مەعروف، ١٩٨١، ٧).

د گوتنێن مەزناندا چار تایبەتمەندی هەنە، کو د ئاخڤتنێن دیدا کۆم نابن. ئەوژی: (کورتبڕیا گوتنێ، هنگاڤتنا واتایێ، جوانییا وەکیەکییێ، کوالتییا درکەییێ) (غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢١٨).

گوتنێن مەزنان ڕۆلەکێ بەرچاڤ د ڕازیکرنێدا هەنە، چونکی د حالەتێن ب زەحمەتدا ، گوهدار ییێ ئامادە نینە گوهداریا دەربڕینێن درێژ بکەت، بەڵێ یا ئاسانە ل سەر ئەوی گوهداریا گوتنێن مەزنان بکەت، چونکی ئەو گوتن ئەوی هاندەن و ئاخڤتنێ ل بەر شرین دکەت و هەست و سۆز و وژدانا ئەوی هشیاردکەت و وە لێ دکەت بابەتێ ڕازیکەر ب گرنگیڤە وەربگریت. دیسان مێشك و دەروون ب سانەهی گوتنا مەزنان وەردگریت و چێدبیت کاریگەرییا گوتنەکا مەزنان ل سەر دەروونێ مرۆڤی پتر بیت ژ هژمارەکا محازەرەیان(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢١٨). وەکو:

–"هەر کەسێك یارمەتیمان بدات سوپاسی دەکەین، بەڵام دەبێت ئەوەشمان لەبەر چاو بێت، ئەوە وەکو حەقیقەتێکی سەلمێنراو بێت لە لامان، کە بەدەستی خۆمان نەبێ گرێی خۆمانمان بۆ ناکرێتەوە، بەدەستی خۆمانمان نەبێ پشتی خۆمانمان بۆ ناخورێنرێت، وەکو لە پەندی پێشینانی کوردەواریدا دەڵێت (پشت بە دەستی خۆت نەیخورێنی ناخورێت)" (ئەڤ گوتارە ل سالا ١٩٩٢ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د نموونەیا ل سەریدا هەتاکو ئاخڤتنکەر جەماوەری ب هندێ ڕازیبکەت، کو دڤێت ئەم پشتبەستنێ ب خۆ بکەین، نە ب کەسێن دی، ڕابوویە گوتنەکا مەزنان وەکو بەلگەیەکێ ڕازیکەر د ناڤ پەیاما خۆدا بکارهینایە، کو پالپشتییا بۆچوونا ئەوی دکەت، ئەوژی ئەڤ گوتنەیە: **(پشت بە دەستی خۆت نەیخورێنی ناخورێت).**

هـ–پشکدارکرنا گوهداری د بابەتیدا:

د ئەڤێدا ئاخڤتنکەر هەولدەت، گوهداری پشکداری بابەتێ ڕازیکرنێ بکەت و بەلگەیی پێشکێشبکەت، کو پشتگیرییا بابەتێ ڕازیکرنێ بکەت. ئانکو ل ئەڤێ گوهدار دهێتە هاندان، کو پشکداریێ د بەلگەیێ واقعیدا بکەت(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢١٩). وەکو: **" بۆ من شەرەفەکا مەزن بوی، کو هوین دەعوەتا من بکەن، کو ئەز بێم بەشداریێ ل گەل وە**

بکەم د ڕۆژەکا هۆیا پیرۆزدا ل جهەکێ هۆیێ پیرۆز، کو هێلینا شۆڕش و بەرخودانێیە، کو ئەوژی دەڤەرا زاخۆیە، ئەز سوپاسییا وە دکەم، کو وە ئەڤ شەرەفە دایە من "(تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەری، گوهدار پشکداری بابەتی کرییە و کرییە بەلگەیەکا ڕازیکەر بۆ ئاخڤتنا خۆ، ئانکو بۆ ئەوان دیارکرییە، کو ئەو ل دوێڤ داخوازییا ئەوان هاتییە، پشکداریێ د ساخکرنا سالڤەگەڕا شۆڕەشا ئەیلوولێدا بکەت، ئانکو بەلگەیێ ڕازیکەر د ئەڤێڕێدا پشکداریکرنا جەماوەرییە د ئامادەبوونا خۆدا بۆ ساخکرنا ڕۆژا سالڤەگەڕا شۆڕەشا ئەیلوولێ .

و–ئامار و بەلگەنامە:

هندەك جاران پێدڤییە ل سەر ئەو ئاخڤتنکەرێ ب کریارا ڕازیکرنێ ڕادبیت، د هندەك حالەتاندا ئامار–Statistics و بەلگەنامەیێن–Documents باوەرپێکری پێشکێشبکەت، داکو باوەرییێ ل دەڤ گوهداری دروستبکەت، بەلێ ل ئەڤێرێ پێدڤییە خۆ دویربێخیت ژ بکارهینانا گەلەك ئامار و بەلگەنامەیان، کو ببنە ئەگەرێ بەرزەکرن و تێکدانێ ل دەڤ گوهداری. وەکو:

– "بەشێك لە هەڵمەتێکی تری دڕندانە دژی بارزانی پاڵەوان ئەو بارزانەی تا ئەمڕۆ ١٦ جار لە پێناوی گەل و نیشتمان سوتێندراوە "(گۆڤاری گولان، ژ(٥٥٩)، ٢٠٠٥/١٠/٢٠).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا بۆ هندێ، داکو ئاخڤتنکەر خەبات و تێکۆشینا گوندێ بارزان و وەفادارییا خەلکێ ئەوی گوندی بۆ جەماوەری دیاربکەت، پەنا برییە بەر ئامار و دوکیۆمێنتان، ئەوژی دیارکرنا ژمارەیا سوتنا گوندێ بارزانە، ئەوژی (١٦)جارایە، کو ئەڤ ئامار و دوکیۆمێنتە کرییە بەلگەیەکا ڕازیکەر بۆ گوتارا خۆ.

٣–ڕەوانبێژی:

ڕەوانبێژی–Rhetoric د زمانیدا ئارمانج و گەهشتنا خۆ دگەهینیت(عبدالعالي قادا، ٢٠١٦، ١٦). ڕەوانبێژی سیستەمێ شارەزابوونێیە ب زمان و جوانییا ئاخڤتنێ. هەروەسا دهێتە پیناسەکرن کو ڕەوانبیژی هونەرێ ڕازیکرنێیە د ئاخڤتن و نڤێسینێدا. ڕەوانبێژی د

گوتارا ڕازیکەردا هاریکارییێ دکەت ژبۆ هاندنا خەلکی ب ڕازیکرنا ئەوان ب ئەوان بابەتان ئەوێن بۆ هاتینە پێشکێشکرن و وە ل ئەوان دکەت ب ڕزامەندییا گوهۆڕینێ ڕابن ب ڕێکا دروستکرنا وێنەیەکی د مێشکێ ئەواندا، کو ئەوژی ژ ڕەوشنەبیرییا جڤاکێ ئەوان، ئەوێ تێدا دژین دهێتە وەرگرتن. ب ئەڤێ چەندێ کریارا ڕازیکرنا گوهداری ب بابەتێ پەیاما ڕازیکەر ئەوا بۆ ئەوان ئاڕاستەکری ب سانەهی دکەڤیت. دیسان ڕازیکرن ب ڕێکا ڕەوانبێژییێ، ب ڕێکا گەهاندنا واتایان ب جوانترین و باشترین و سانەهیترین پەیڤان ب دەستڤە دهێت. هەروەسا ب ڕێکا هەلبژارتنا پەیڤێن گونجای بۆ واتایا گونجای، یاکو گوهداری هاندەت بۆ چێژ وەرگرتنەکا دروست و خۆش و تێگەهشتنەکا جوان(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢٢٠–٢٢٣). وەکو:

–"میللەتی کورد بگەڕێتەوە سەر خۆ، هەویەی حەقیقی خۆی کە موسلمانەتی و کوردایەتییە جارێکی دیکە لە دونیای واقیعدا بخاتەوە ڕوو، وە بە ئومێدی ئەوەی کە ئێمەش وەکو میللەتانی دونیا کیان و قەوارەی حەقیقیمان پەیدابێت"(ئەڤ گوتارە ل سالا ١٩٩٢ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا هونەرێ ڕەوانبێژییێ وەکو ڕێکەکا ڕازیکرنێ هاتییە بکارهینان، ئەوژی هونەرێ لێکچووواندنێیە. کو تێدا لێچوو (ئێمەش)ە، ئانکو مللەتێ کوردە و ئامرازێ لێکچواندنێ (وەکو)یە و لەوچوو (میللەتانی دونیا)یە و ڕوویێ لێکچووواندنێ (پەیدابوونی کیان و قەوارەی حەقیقی)یە. ئانکو ئالاڤ و ڕێکا ڕازیکرنێ ب ڕێکا هونەرێ لێکچووواندنێ دەربڕییە، کو دیارکرییە ئومێدا مە ئەوە، مللەتێ کورد وەکو مللەتێن جیهانێ خودان کیان و قەبارەیێ خۆ بن.

٤–دیاری:

دیاری–present بریتییە ژ هەر تشتەکی کو بۆ کەسان بهێتە پێشکێشکرن، ب مەرەما دیارکرنا ڤیان و خۆشەویستییێ و دروستکرنا پەیوەندییێن خۆش، دیارییێ ڕۆلەکێ مەزن د بدەستڤەهینانا ڤیانێدا هەیە. هەروەسا بنەجهکرنا هەڤگرتن و گونجانێ و نێزیکرنا کەسان ل گەل ئێك. هەروەسا دیاری دهێتە هژمارتن ئێك ژ ڕێکێن دەربڕینێ ژ

ڕێزگرتن و ئیحترامێ بۆ ئەوی کەسێ دیاری بۆ دهێتە پێشکێشکرن(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢٢٠–٢٣٤).

پێشکێشکرنا دیاریان بۆ کەسێ بەرامبەر ژ پێخەمەت ڕازیکرنێ، ب ئێك ژ ڕێکێن گرنگ دهێتە هژمارتن، کو ئەوان هاندەت ب هزر و ڕەفتار و بەرهەمێ داخوازکری ڕازیبکەت. پەیوەندی د ناڤبەرا ڕازیکرن و پێشکێشکرنا دیاریاندا ل سەر یاسایا ئالوگۆرکرنێ دهێتە دانان، کو گریمانەیا هندێ دکەت، کو ئەو کەسێ دیاری بۆ دهێتە پێشکێشکرن، ب شێوەیەکێ بلەز و ئێکسەر دێ بەرسڤا ئەوی دەت، ئەوێ بۆ پێشکێشکری و دێ ل دەڤ ئەوی ئارەزوویا هندێ پەیدابیت، کو بەرامبەری ئەوێ تشتەکی پێشکێشبکەت یان دێ ب ئەوان بابەتان ڕازی بیت، ئەوێن بۆ هاتینە پێشکێشکرن(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢٣٤–٢٣٥).

٥–کەسایەتی و شیانێن ئاخڤتنکەری:

پێدڤییە ئەو کەسێ ب کریارا ڕازیکرنێ ڕادبیت، یێ سەرنجراکێش بیت، داکو کارتێکرنا ئەرێنی ل سەر هزر و ڕەفتارێن گوهداران هەبیت، کو دێ پێ داخبارین و دێ د ئامادەبن ب هزرێن ئەوی ڕازیبن. هەروەسا دێ ئەوی کاری کەن، ئەوێ ئەو ژ گوهداران داخوازدکەت. ئەو کەسێ ب کریارا ڕازیکرنێ ڕادبیت، پێدڤییە ئەڤ خالە ل دەڤ هەبن:(سەرنجڕاکێشی و جوانی)، (باوەری ب خۆ و ب کەسانێن دی)، (یێ ل سەرخۆ بیت و ل گەل هەبوونا ڕەوشەنبرییەکا باش)، (هەبوونا لەزاتییا عاقلژەنییێ)، (هێزا تێبینیکرنێ)، (ڕەوشتەکێ باش)، (گەشبینی)، (ڕوی ڤەکری)، (ناڤودەنگی)...هتد(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢٢٥–٢٢٨).

٦–پرۆپاگەندە و ڕیکلام:

پرۆپاگەندە و ڕێکلام ب دوو ڕێك و ئالاڤێن ڕازیکرنێ دهێنە هژمارتن، کو هەر ئێك د بیاڤێ خۆدا هەولدەت گوهداری ب بابەتەکی یان تشتەکی ڕازیبکەت.

ئەو کەسێن ب پرۆپاگەندە و ڕیکلامێ ڕادبن، پێخەمەت هندێ داکو کاریگەرییێ ل هەست و مێشکێ گوهداران بکەن، ئەوژی ب ڕێکا بەلاڤکرنا زانیارییان، کو هەولا ڕازیکرنا ئەوان دکەن، ئەوژی ب ڕێکا گوهۆڕینا هزر و ڕەفتارێن ئەوان(غانم فنجان و فاطمة فالح، ٢٠١٤، ٢٣٥-٢٣٦).

پرۆپاگەندە دهێتە پێناسەکرن، کو زانست و هونەرێ کاریگەری و کونترۆل و پێڤەمانێیە، کو کەسان هاندەت، ب بابەتی ڕازیبن، ئەو بابەتێ ژ جهەکێ دیارکری بۆ ئەوان هاتییە ئاڕاستەکرن، ب ڕێکا ئافراندنا حالەتەکی ژ بەربەلاڤبوونا مێشکی و تەمومژییا هزری ل دەڤ ئەوان، کو ڕێکێ ددەتە ئەوان کو ب سانەهی ب بابەتی ڕازیبن(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢٣٦). د ئەڤی بواریدا زانایێ ئەمریکی(لیونارد دوب) سەبارەت پێناسەیا پرۆپاگەندەیێ دبێژیت:" ئەو هەولدانە بۆ کاریگەرییێ ل سەر کەسایەتی و کونترۆلکرنێ ل سەر ڕەفتارا کەسان، ل گەل ئاماژەدان ب ئەوان ئارمانجان کو ب نەزانستی دهێنە هژمارتن یان بهایێ ئەوان د جڤاکێ زانستیدا بۆ ماوەیەکێ دیارکری گومان ل سەر هەیە"(محمد مصطفى كمال، ٢٠١٢، ١٨).

پرۆپاگەندە دشێت ب ڕێکا بەلاڤکرنا بیزاری و ئارەزوویا خۆ ڕادەستکرنێ خەلکی ڕازیبکەت، ب ڕێکا لاوازکرنا شیانان و ئەوان ب هندێ ڕازیبکەت کو د بەرژەوەندییا ئەواندایە خۆ ڕادەست بکەن و ئەوان بابەتان وەربگرن ئەوێن بۆ هاتینە پێشکێشکرن و ئەوان ب هندێ بترسینن کو بەرهنگاربوونا ئەوان دبیتە خۆکوشتن و یاریکرنە یان هەستەکێ دی ل دەڤ ئەوان پەیدابکەت، کو ئەو پێدڤینە ب ڕازیکرنا بابەتێن پێشکێشکری. پێدڤییە ئامادەیا پرۆپاگەندەیێ ل ژێر زانینا گوهداران ب شێوەیەکێ ورد بهێتە کرن. هەروەسا پێدڤییە یا نەرم بیت و یا ئامادەبیت بۆ گوهۆڕینا ڕاڤەکرنا ئەوێ، داکو ل گەل گوهۆڕینێن ل دەڤ گوهداران ڕویددەن بگونجیت(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٣٦،٢٠١٤). دیسان پرۆپاگەندە ب هەر ڕێکەکا هەبیت، دشێت مۆرال و ورەیێ ل دەڤ کەسان زێدەبکەت. وەکو ل دەمێ (محمد سعيد صحاف)ی د شەڕێ د ناڤبەرا عیراق و ئەمریکادا ل سالا ٢٠٠٣ز پێڕابووی و دیارکر، کو ب چ ڕەنگان ئێك ژ سەربازێن ئەمریکی نەهاتییە د

ناڤ ئاخا عیراقێدا، بەڵێ ئەو ب خۆ سەربازێن ئەمریکی د ناڤ بەغدادا بوون و ئیزالکربوون و ئەڤ پرۆپاگەندە ژ لایێ (صحاف)یڤە هاتبوو بکارهینان، داکو وەرە و مۆرالێ ل دەڤ سەربازێن عیراقێ دروستبکەت.

بەڵێ ڕیکلام بریتییە ژ گشت چالاکییێن ڕادبن ب بەلاڤکرنا ڕیکلامێن نڤێسی یان زارەکی، پێخەمەت هاندانا ئەوان ژبۆ کڕینا کەلوپەلان یان خزمەتان یان وەرگرتنا هزران یان کەسان و ڕێکخراو و پارتێن ب ڕیکلامێ ڕادبن. هەروەسا ڕیکلام ب هەولا کاریگەرییێ ل سەر گوهداران ڕادبیت و ب ئەوان بابەتان ئەوان ڕازیدکەت، ئەوژی ب ڕێکا گوهۆڕینا هزر و ڕەفتار و پێدڤیاتی و گرنگیپێدان و ئارمانجێن ئەوان یان هاندانا ئەوان دکەت ژبۆ کڕینا کەلوپەلان و ڕیکلام ل ژێر زانینا پێشوەخت یا لایەنێن دەروونی و جڤاکی و ئابووری و بیروباوەرێن جەماوەری و ڕێکێن کاریگەرییێ ل ئەوان دکەن دهێتە ئامادەکرن (غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢٣٦).

د ئەڤێ ڕیکلاما ل سەریدا هاندانا جەماوەری یان خەلکی دهێتە کرن بۆ کڕینا برنجێ مەحموود، ژبەرکو سالۆخدانا برنجی ب گیان و ڕوحێ کرییە. هەروەسا کوالتییا برنجی ١٠٠٪ دانایە. ئەڤەژی ب مەرەما کاریگەری و ڕازیکرنا خەلکییە ب کڕینا ئەوی برنجی.

٢–زێدەبێژی:

ل دەمێ ئاخڤتنکەر ب پرۆسێسا گەهاندنێ ڕادبیت، هەولدەت ئارمانجێن خۆ جێبەجێبکەت و بگەهینیت. ئەوژی ل دویڤ کۆت و بەندە و بنەما و مەبەستێن ڕەفتارا

گەهاندن و پەیوەندیکرنێ و ئێك ژ ئەوان ستراتیجیەتێن جیاواز، ئەوێن زمانی د هەلویستاندا ژێکجودادکەت. ئەوژی زێدەبێژیە – Hyperbole (Altikriti,٢٠١٦,١٣٣).

(کینیدی) د پێناسەکرنا زێدەبێژییێدا دبێژیت: زێدەبێژی بریتییە ژ دیارکرنا ئەوان رستەیان ئەوێن زێدەبێژی تێدا هەین و تەکەزێ ل سەر خالەکا دیارکری دکەت(Kennedy,١٩٨٣,٦٨٧). (مۆرا) هەر ل دۆر زێدەبێژییێ دبێژیت: زێدەبێژی باراپتر دهێتە بکارهینان، داکو وە ل گوهداری بکەت، کو تێبینییەکا زێدە ل سەر تشتەکی وەربگریت و ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو پتریا دەربڕینێن زێدەبێژییێ ژ ئالییێ پەسن یان پازیبوونێڤە ل سەر کەسەکی دهێنە بکارهینان و ژ لایەکێ دیڤە بۆ گلەوگازندە و هێرشبرن و پەخنەگرتن ل کەسەکی یان تشتەکی دهێنە بکارهینان(Mora,٢٠٠٩,٢٠٥).

(هینکیمانس و فرانسیسکا) ل دۆر زێدەبێژییێ دبێژن: زێدەبێژی ئالاڤەکێ پەوانبێژی شێوازییە، کو ئاخڤتنکەر ب رێکا ئەوێ ئەو گوتنا پێشکیشدکەت دکەتە د بوارەکێ زیدەرۆدا (Henkemans & Francisca,٢٠١٣,١-٢) (کلارچ) هەر ل دۆر زێدەبێژییێ دبێژیت: زێدەبێژی زاراڤەکێ تەقلیدییە، کو ژ پەوانبێژییا کلاسیکی هاتییە وەرگرتن و ئەوێ پەیوەندی ب گوتارا پازیکەر و ئەدەب و شێوازیڤە هەیە. زێدەبێژی سنوور بەزاندنەکا زێدەیە، ژ پێخەمەت کاریگەرییێ یان تەکەزکرنێ. ئانکو ئەو مەزنکرنا واقعییە و تشتی زێدە دکەت. زێدەبێژی ب شێوەیەکێ زێدە د دانوستاندنێن ژیانا ڕۆژانەدا بکاردهێت(Claridge,٢٠١١,٦).

ب کورتی و ب گشتی زێدەبێژی ئاخڤتنەکا میتافۆرییە، ئاماژەیێ ددەتە بڕێ یان مقداری، کو ب رێکا کەسی دهێتە تەقدیرکرن یان چێدبیت ژ ئاستێ تشتی یان کەسی ب پلەیێن جیاواز کێمبکەت، بەلێ باراپتر تێگەهەکێ مەزنکرنێ هەیە(Ahmed,٢٠١٥,١٢).

ل دەڤ (ئەرستۆ)ی پاستگۆیی ب رێکا سێ لایەنان دروستدبیت. ئەوژی ئەڤەنە:

١– گیانێ گەلی: ئانکو ل ئەڤێرێ ئاخڤتنکەری شیان هەبیت یان کەسایەتییەکا باش هەبیت، وەکو بەلگەیەك بۆ گوتارا خۆ بکاربهینیت.

٢–دروشم: ئەڤەژی ئاماژەیێ ب ئەوێ ڕێکێ ددەت، ئەوا ئاخڤتنکەر پێ گوتارا خۆ ددانیت. هەروەسا ئەو ئەرگومێنتێن د بیانۆییێن خۆ یێن لۆجیکیدا بۆ ڕازیکرنا گوهداری هەین.

٣–هەلچوونەکا زێدە: ئەڤە ئاماژەیێ ب کاریگەرییا سۆزداریا گوتارێ ل سەر گوهداران ددەت (Aljadaan,٢٠١٨,٢٥).

ئەڤ هەر سێ لایەنە(گیانێ گەلی، هەلچوونەکا زێدە، دروشم) کاردکەن ل دەمێ زێدەبێژی دهێتە بکارهینان. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ:

١–د گیانێ گەلیدا، ل دەمێ ئاخڤتنکەر زێدەبێژییێ بکاردهینیت، گوهدار دبینن، ئەو یێ بێباوەرە. بۆ نموونە (هارود) دبێژیت: ئەو ڕێکا گەلەک (سەرۆک ترامپ) حەزژێدکەت، زێدەبێژییە. ئەڤ چەندە بوویە ئەگەر، کو (سەرۆک ترامپ) ڕاستگۆیی یا خۆ ژدەستبدەت و ئەڤ چەندە ل سەر خەلکی ژی پەیرەودبیت. ئەڤجا پێدڤییە ل سەر ئەوان کەسان یێن زێدەبێژییێ بکاردهینن د هشیاربن، چونکی بکارهینانەکا زێدە بۆ زێدەبێژییێ دبیتە ئەگەرێ هندێ، کو ئاخڤتنکەر ڕاستگۆیی یا خۆ ژدەستبدەت. ژ لایەکێ دیڤە ئەگەر کەسەک زێدەبێژییێ کێم بکاربهینیت، ل جهێ بکارهینانەکا زێدە بۆ زێدەبێژییێ، چێدبیت د بێزارکەر و نەڕازیکەربن. ب واتایەکا دی پێدڤییە ل سەر ئاخڤتنکەران، کو د هشیاربن ل دەمێ زێدەبێژییێ بکاردهینن، چونکی پلەیا بکارهینانا ئەوێ بۆ دروستکرنا هەست و سۆزێن گوهداران بەرامبەر ئەوێ چەندێ یا گرنگە.

٢–د هەلچوونا زێدەدا، چێدبیت بکارهینانا زێدەبێژییێ کاریگەرییێ ل هەلویست و ڕایێن گوهداران بکەت. زێدەبێژی وە ل تشتی دکەت کو یێ سەرنجراکێش بیت. هەروەسا دشێت وە ل تشتی بکەت، کو پتر گرنگی هەبیت یان پتر ب مەترسی بیت و پاشی کاریگەرییێ ل سەر هەست و سۆزێن گوهداران بکەت. هەر وەکو ل دەمێ دهێتە دیتن، کو ب ئەوێ زێدەبێژییا وەسفا باخچە و سەیراگەها(دزنی) ل ئەمریکا دهێتە کرن، کو دبیتە ئەگەر هندەک کەس پارەیان کۆمبکەن بۆ چوونا (دزنی) چونکی ب دیتنا ئەوان ئەو دێ گەلەک کەیفخۆش بن.

٣–دروشم، ل دەمێ ئاخڤتنکەر زێدەبێژییێ د ئاخڤتنا خۆ یان پەیاما خۆدا بکاردهینیت، د شیانا ئەویدا هەیە دیمەنەکی یان بەلگەیەکی مەزنبکەت، ل گەل پشت گوهـ هاڤێتنا هندەك تشتێن دی(Aljadaan,٢٠١٨,٢٥).

(مۆرا) ئاماژەیێ ب ئەڤان ئەرکێن زێدەبێژییێ ددەت:

١–جەختکرن.

٢–هەلسەنگاندنا ئەرێنی و نەرێنی.

٣–دەربڕینێ ژ سوپرایزەکێ بکەت.

٤–خۆشی دەربڕین.

٥–گرنگیپێدانەکا زێدە.

٦–دیارکرنا جوداهییان.

٧–ترانەپێکرن(Mora,٢٠٠٦,١٩٩).

بکارهینانا دەربڕینێن زێدەبێژییێ خودان ستراتیجیەتەکا پراگماتیکییە، بۆ باشکرن و بهێزکرن و تەکەزکرنەکا زێدە بکاردهێت. ب واتایەکا دی ئەرکێ پراگماتیکییێ سەرەکی یێ زێدەبێژییێ، ڕاستەڤەکرنا حالەتێ بابەتییە ژ لایێ کەسێڤە یان کارڤەدانا کەسییە ل سەر حالەتەکی یان تشتەکی...هتد(Altikriti,٢٠١٦,١٣٣).

یا ئاشکەرایە، کو دەوروبەر ڕۆلەکێ سەرەکی ل دۆر زانینا زێدەبێژییێ دگێڕیت، پاشی د شیاندا نینە ڤەکۆلینا زێدەبێژییێ دویر ژ بیاڤێ پراگماتیکێ بهێتە کرن. هەروەسا د شیاندا نینە زێدەبێژی ب گۆشەگیری یان ژ هەلویستێن ژ دەرڤەی دەوروبەری بهێتە تێگەهشتن. ئەڤجا ل ئەڤێرێ یا گرنگ ئەوە بهێتە گوتن، کو ب ڕێکا دەوروبەری د شیاندایە زێدەبێژی د گوتارێدا بهێتە دەستنیشانکرن(Mora,٢٠٠٩,٢٠٥).

دەربڕینێن زێدەبێژ بۆ ب دەستڤەهینانا ئارمانجێن گوتارێ یێن جیاواز دهێنە بکارهینان. وەکو: پێشکێشکرنا زانیارییان ل دۆر هەلویستێ ئاخڤتنکەری، حالەتێ ئەوی یێ زەینی و هەست و سۆزێن ئەوی (Altikriti,٢٠١٦,١٣٣). وەکو:

–بۆ من زێدەتر دەرکەڤت ئەهمیەتا ئەڤی دستوورەی، وەختێ من دیتی شۆفێنی شێت و هار بووین.

زێدەبێژی د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا هەیە، ژ بەرکو دوژمن و نەحەزێن هەر حکومەتەکێ، ب دەرئێخستنا دستووری، شێت و هار نابن، بەلکو (زێدە تۆرە)دبن، ئەڤجا ل ئەڤێرێ (شێت و هار) ب واتایا زێدەبێژی بکارهاتییە، نەکو ب واتایا حەرفی و د شیاندایە ل ئەڤێرێ ب ڕێکا ئەڤێ زێدەبێژییێ د ناڤ دەوروبەریدا، ئەڤان ئارمانجێن ئاخڤتنکەری د ناڤ گوتارێدا دەستنیشانبکەین:

أ–هەلویستێ ئاخڤتنکەری: پشتەڤانیکرنە ل دەستووری.

ب–حالەتێ ئەوی یێ زەینی: یێ ئارامە و نرخاندنەکا باش بۆ دەستووری د مێشکێ ئەویدا هەیە.

ج– هەست و سۆزێن ئەوی: یێ گەشبینە ب پاشەڕۆژا کوردستانێ.

(کلارچ) ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ ددەت، کو د دەوروبەرێ سیاسیدا زێدەبێژی بۆ چەند مەبەستەکان بکاردهێت. ئەوژی ئەڤەنە:

أ–جەختکرن ل سەر مەترسییا بارودۆخی.

ب–ڕەخنەگرتن ل خەسمێ سیاسی.

ج–پەسن و ستایشکرنا لایەنەکی یان پارتەکا سیاسی(Claridge,٢٠١١,٢٦٥).

ل خوارێ دێ هەول هێتە دان، نموونە بۆ ئەڤان مەبەستێن زێدەبێژی د ناڤ گوتارا سیاسییا کوردیدا بهێنە هەلبژارتن. ب ئەڤی ڕەنگی:

أ– جەختکرن ل سەر مەترسییا بارودۆخی:

وەکو:

–" هێشتا ئەم هەریمەکی فدرالینە د چوارچێوێیێ دەولەتەکێدا نەشاکی و نەبین، هوینگێ دبینن، چ دەولەتە هەموی ڕۆژێ دەها قونبەلەیێت تێدا د پەقن مەعلووم نییە وێ چ لێهێت"(تەلەڤزیۆنا دهۆك، ٢٣/ ١٢ / ٢٠١١).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا زێدەبێژی د جەختکرنا ل سەر مەترسییا بارودۆخێ هەرێمێ و عیراقێدا هەیە، ئەوژی ب ڕێکا دیارکرنا هژمارا قونبەلێن تێدا دیەقن، کو ب ڕێژەیا زێدە و ب زێدەبێژی ژ لایێ ئاخڤتنکەریڤە هاتییە دیارکرن. ئەوژی (دەها قونبەلێت تێدا دیەقن).

ب– ڕەخنەگرتن ل خەسمێ سیاسی:

وەکو:

– **"(....) ڕێگەی شەڕ و ستەم و دکتاتۆریەتیان گرتەبەر"**(گۆڤاری گولان، ژ(٨٦)، ١٣/٩/ ١٩٩٦).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا زێدەبێژی ب ڕێکا ڕەخنەگرتنێ ل فلان حزبێ(....) هاتییە، چونکی ب شێوەیەکێ وەسا هەلویستێ ئەوان نیشاندایە، کو زێدەبێژی تێدا دیاردبیت، ئەوژی ب ڕێکا جەختکرن د هژمارا کار و کریارێن ئەواندا، ئەوژی:(شەڕ، ستەم، دکتاتۆریەت)ن.

ج– پەسن و ستایشکرنا لایەنەکی یان پارتەکا سیاسی:

وەکو:

–"ئێستا ئەبێ هەموو خەڵکی ئێمە دڵنیا بووبێ کە چەند ئێمە لە پەیوەندیەکانمانە راستگۆ بووین، چۆن بیست و پێنج کاندیدی پڕ هەڵوێست و خوێندەوار و گەنجمان پێشکەشکردووین، کە بە ڕاستی بوون بە گەرووی هەموو گەنجێکی ئەم وڵاتە کە خەون بە جیهانێکی باشتر و ئازادانیتر و دوور لە ستەمکاریەوە ئەبینێ، ئەوە نەوە گەنج و سەرکردە گەنجەکانی گۆڕانن"(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٩ هاتییەگوتن، ژ مالپەڕێ:www.youtube. com).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا زیدەبێژی د پەسن و ستایشکرنا گەنج و پەرلەمانتارێن گۆڕاندا دیاردبیت، کو ئاخڤتنکەری وەسا پەسنا ئەوان ٢٥ پەرلەمانتاران کرییە، کو زێدەبێژییێ تێدا ڕەنگڤەدایە، ئەوژی ل دەمێ دبێژیت:" بیست و پێنج کاندیدی پڕ هەلویست... بە ڕاستی بوون بە گەرووی هەموو گەنجێکی ئەم وڵاتە کە خەون بە جیهانێکی باشتر و ئازادانیتر و دوور لە ستەمکاریەوە ئەبینێ"

٣– سۆز و هەلچوون:

(لورین و کریس)ی ئاماژە ب سێ لایەنان د ناڤ ئاخڤتن و گوتارێدا داینە:

أ–ئاستێ پراگماتیکی سۆزداری، ئەوێ ئالاڤێن نەزمانی. وەکو: ناڤچاڤ گرێ، تەماشەکرنا ب سڤکاتی، گوهنەدان و خۆ ب سەرڤە برن...هتد ب خۆڤە دگریت.

ب–پێگەهشتن و تێگەهشتنا ڕەهەندێن ئاخڤتنێ یان دهێتە نیاسین ب تێگەهشتنا ل پشت ڕێزان. ئەڤەژی گرێدایە ب پێگەهشتنا تەمەنی، ڕەوشەنبیری و هزرییا گوهداری، کو ل ئەڤێرێ مرۆڤێ پێگەهشتی ئاخڤتنا ئاخڤتنکەری ب تەمامی تێدگەهیت.

ج– گوتار: ئەوژی ئاگەهییا گوهدارییە ب ئاخڤتنا ئاخڤتنکەری، ژ ئەنجامێ هەبوونا پەیوەندی و زانیارییێن پێشوەخت د ناڤبەرا ئەواندا.

ئەڤ هەمی خالێن ل سەری ئاماژەیێ ب هەبوونا ناڤەرۆکا سۆزداری د گوتارێدا ددەن و ئاماژەیێ ب هندێ ددەن، کو(تێگەهشتنا بەرامبەری و ڕێزگرتن) ناڤەرۆکەکا سۆزداریە، کو پێدڤییە د دانوستاندناندا ب بەرچاڤ بهێتە وەرگرتن، ب تنێ ئەو مرۆڤ ئەوێ پەیوەندییا د ناڤبەرا گوتار و سۆزێدا ژ دەست ددەن، ئەوێن ئاریشەییێن مێشکی هەین(لورین اوبلر و کریس جیریلو، ۲۰۰۸، ۲۰٤).

سۆزێ پەیوەندییەکا بهێز ب ڕێژەیا بەرزی و نزمییا جەختکرنێڤە هەیە و ئەڤ چەندە زێدەبێژییێ ژی د زمانیدا پەیدادکەت(Quirk & etal,۱۹۸۵,۵۸۹). ئەڤجا هندی ڕێژەیا جەختکرنێ ل سەر تشتی یان کەسی یان دیاردەیێ یا بەرزبیت، ل ئەوی دەمی دێ لایەنێ سۆزێ تێدا یێ دیار و ئاشکەرا و کاریگەربیت و بەرۆڤاژی. ئانکو هندی ڕێژەیا جەختلێکرنا تشتی یان کەسی یان دیاردەیێ یا کێمتر بیت، ل ئەوی دەمی لایەنێ سۆزێ ژی دێ کز و لاوازبیت و کاریگەرییا ئەوی دێ کێمتربیت. وەکو:

– بێژم هەمی مللەتێ کورد یێ عەزیزە ل دەڤ من، هەمی خوشك و برایێت منن، بەس حەقیقەت هنگ خەلکێ ڤێ دەڤەرا زاخۆ ڕوحا منن(تەلەڤزیونا دەلال، ۱۷/ ۹/ ۲۰۱۱).

ئەگەر تەماشەی ئەڤێ پارچەیا گوتارا ل سەری بکەین، ب تایبەتی دەربڕینا(**خەلکێ ڤێ دەڤەرا زاخۆ ڕوحا منە.**) دێ بینین، کو ڕێژەیا جەختلێکنرێ تێدا بەرزە و ئەڤێ چەندێ سۆزەکا کاریگەر ل سەر خەلکێ ئەوێ دەڤەرێ پەیداکرییە و زێدەترە ژ هندێ ئەگەر هاتبا گوتن:(**خەلکێ ڤێ دەڤەرا زاخۆ من دڤێن.**)

سەبارەت پێناسەیا هەلچوونێ دهێتە پێناسەکرن، کو بڕەیەکە یان تەقدیرەکە بۆ گوهۆڕینێ د هەست و سۆزاندا(جیروم کاجان، ۲۰۱۲، ۱۵).

نیڤا ڕاستێ ژ مێشکی پەیوەندییەکا بهێز ب لایەنێ سۆزداری و هەلچوونێڤە هەیە و هەر تشتەك ژ دەڤ مرۆڤی ژ هەلچوون – emotion یان سۆزان بهێتە دەرئێخستن، ژێدەرێ ئەوی نیڤا ڕاستێیە ژ مێشکی. هەروەسا تێگەهشتنا ئەوێ ژی گرێدای ئەڤێ نیڤێیە. ئەڤجا ئەگەر ئەو پارچەیە ژ مێشکی تووشی زیانەکێ یان هنگافتنەکێ بوو، ل ئەوی دەمی دێ کاریگەرییێ ل سەر لایەنێ سۆزداری و هەلچوونێ ل دەڤ ئەوی مرۆڤی کەت(عطية سليمان احمد، ٢٠٢٠، ١٩٤).

مرۆڤ دەربڕینێ ب ڕێکا زمانی یان لڤین و دەربڕینێن ڕوی ژ هەست و سۆز و هەلچوونان دکەت و ئەڤێ چەندێ پەیوەندی د ناڤ پرۆسێسا پەیوەندیکرنێدا ب پراگماتیکێڤە هەیە (عطية سليمان احمد، ٢٠٢٠، ١٩٤).

گەلەك ژ زانایێن هەڤچەرخ، ب ڕێکا بکارهینانا تێگەهێن پەیڤان ییێن ڕووت، دەڕبرینێ ژ هەلچوونان دکەن. وەکو(ترس، نەکەیفخۆشی، تۆرەبوون، کەیفخۆشی...هتد). د ئەڤان چارگۆشەییێن ل خوارێدا هندەك پەیڤێن هەلچوونێ هەنە، کو ژ ئەنجامێ جووتبوونا د ناڤبەرا ڕەهەندێن سروشت و هێزا هەلچوونێدا ب دەستڤە هاتینە(جيروم كاجان، ٢٠١٢، ١٩٩–٢٠٠):

ل دەمێ مرۆڤ برِیاریێ ل سەر چەندییا وەکهەڤیا د ناڤبەرا پەیڤێن هەلچوونێدا ددەت. ئەو پشتبەستنێ ل سەر دوو ڕەهەندێن سەرەکی دکەت. ئەوژی سروشتێ هەلچوونێیە(خۆش یان نەخۆش)ە و هێزا ئەوێ(هەلچوونا بهێز و هەلچوونا کێمتر)ە و ئەڤەژی گرێدایە بهێزا هەلچوونا تایبەت ب تاکەکسیڤە. ئەڤجا هەر زاراڤەکێ هەلچوونێ د شیاندایە بێخینە د ئێك ژ هەر چارگۆشەییێن ل سەریدا، کو دکەڤیتە د ناڤبەرا هەر دوو ڕەهەندێن سروشتێ هەلچوون و هێزا ئەوێدا. بۆ نموونە (کەیفخۆشی) هەستەکێ خۆشە و هێزەکا بلند هەیە، بەلێ (مەل) هەستەکێ نەخۆش و هێزەکا نزم هەیە، لێ (ترس)هەستەکێ نەخۆشە و هیزەکا بلند هەیە. کو پتریا وە لاتان ل سەر نەخشەیێ ل سەری ڕێککەڤتینە(جیروم کاجان، ۲۰۱۲، ۲۰۰–۲۰۱).

گوتار پەیامەکا ئاڕاستەکرییە، ژ ئاخڤتنکەری بۆ گوهداری، کو ئەو ژ ڕەگەزێ سۆزداری ئانکو لایەنێ هەلچوونێ یا ڤالا نینە، سۆز ڕەگەزەکێ سەرەکییێ پراگماتیکییە د ناڤبەرا ئەواندا، کو هەر ئاخڤتنەك ژ هەلچوونێ یا ڤالا نینە، ب تنێ (گوتارا زانستی) نەبیت. گوتارا زانستی ئەڤ گوتارە پشتبەستنێ ل سەر بەلگە و تیۆران دکەت و جهێ سۆز و هەلچووونێ تێدا نینە. بەلێ هەر ئاخڤتنەکا دی هەلچوون و سۆز تێدا هەیە. هەر ژبەر هندێ (ڤندریس) دبێژیت: دڤێت ئەم ل لایەنێ سۆزداری و هەلچوونێ بگەڕهین، ئەوژی د هەر ئاخڤتنەك یان گوتارەکێدا، کو ئەم گوهلێببین، چونکی ئەو بەشەکە ژ ئەوێ ئاخڤتنێ یان گوتارا هاتییە ئاڕاستەکرن(عطية سليمان احمد، ۲۰۲۰، ۱۹۳).

هندەك زانا ل سەر هندی ڕێککەڤتینە، کو بکارهینانا پەیڤێن هەلچوون تێدا هەین، چ زارەکی بن یان نڤیسی بن، ب وردی ئەوی حالەتی ڕەنگڤەددەن ئەوێ ئاخڤتنکەر تێدا. هەر چەندە پتریا کەسان هەولددەن ئەوان هەلچوونێن خۆ یێن نەلایق ژ لایێ جڤاکیڤە ڤەشێرن. ئەڤجا ژبەر هندێ ئەوان کەسێن ڕەق و کین و نەڤیان بەرامبەر کەسێن دی هەین، دەربڕینێ ژ هەلچوونێن بێزاری یان تۆرەبوونێ بەرامبەر ئەوان دکەن و بەرۆڤاژی. دیسان ژبلی هەبوونا پەیڤ یان دەربڕینێن هەلچوونێ. دیسان دەربڕینێن ڕوی ژی دەربڕینێ ژ هەلچوونان دکەن(جیروم کاجان، ۲۰۱۲، ۲۱۵–۲۱٦). هەر چەوا بیت هەلچوون د

ئاخڤتنێدا یان د گوتارێدا ڕەنگڤەدەت و گوهدار دشێت ب ئەوێ ڕێکێ حالەتێ ئاخڤتنکەری یێ دەروونی بخوینیت. وەکو:

- ئێمەی کورد و کوردستان سەدەها سالێ خەباتمان کرد، شەهیدمان دا، شۆڕش لەدوایی شۆڕش، سەرکردەی زۆر گەورە هەڵکەوت، بەڵام هیچ یەکێك لەو شۆڕشانەی ئێمە بە ئەنجام نەگەیشتن، هۆیەکەش تەنها و تەنها، لەبەر ئەوەبوو کە ئێمە یەکنەبووین(ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٣٧٣٠)، یەك شەممە ٢٠١١/٣/٢٧).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا د شیاندایە ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ بدەین، کو د گوتارا ئاخڤتنکەریدا، حالەتێ دەروونییێ گوتاربێژی یێ خۆش نینە، چونکی سروشتێ هەلچوونێ تێدا نەخۆشە، ئەوژی ژبەر هندێیە، کو گوتاربێژ ئاماژەیێ ب ئەنجام نەگەهشتنا شۆرەشێن کوردی ددەت، ئەوژی ژبەر ئێکنەبوونا کوردان بوو.

- " کوردستانی عێراق ئەمڕۆ ئازادە و لە چوارچێوەی ئیدارەی خۆمالّی بە ئازادی و سەرفرازی دەژین"(گۆڤاری گولان، ژ(٢٦٠)، یەك شەممە ٢٠٠٠/١/٦).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا د شیاندایە ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ بدەین، کو د گوتارا ئاخڤتنکەریدا، حالەتێ دەروونییێ گوتاربێژی یێ خۆشە، ژبەرکو سروشتێ هەلچوونێ تێدا خۆشە، ئەوژی ژبەر هندێیە، کو گوتاربێژ ئاماژەیێ ب ئازدای و سەرفرازییا کوردان د کوردستانا نوکە یا عێراقێدا ددەت.

٤-میتافۆر:

هەر ژ کەڤنداگرنگییەکا مەزن ب میتافۆرێ-Metaphore د ناڤ ڤەکۆلینێن ڕەوانبێژییێدا هاتییە دان. هەر چەوا بیت ژ سالێن هەشتێیان ژ سەدێ بیستێ گرنگییەکا نوی ب میتافۆرێ هاتە دان، نە ب تنێ د ناڤ ڤەکۆلینێن ئەدەبیدا، بەلکو د ناڤ بیاڤێن ڤەکۆلینێن زانستێن دی ژیدا(Mora,٢٠٠٩,٢٥).

ڤەکۆلینێن زمانی د ناڤ شێوە و کردەیێن نەحەرفیدا، پتر گرنگی ب میتافۆرێ و سڤکاتیکرنێ هاتییە دان ژ زێدەبێژی و کردەیێن دی. ڤەکۆلینێن زمانی وەسا تەماشەی میتافۆرێ دکەن، کو سیستەمەکێ نوی و بەرچاڤە د ناڤ ڤەکۆلینا زمانیدا(Mora,٢٠٠٩,٢٥).

د ناڤ زمانیدا هەر پەیڤەك یان كەرەستەیەك یان دەربڕینەك ژ چارچۆڤەیێ واتایا فەرهەنگی و حەرفییا خۆ دویربكەڤیت دچیتە د ناڤ بیاڤێ واتایا میتافۆریدا.

ب دیتنا (ئەرستۆ)ی میتافۆر نواندنا گرۆپەكییە ژ شێوەیێن گەردانكری ژ میتافۆرێ، كو نە ب تنێ (خواستن)ێ ب خۆڤە دگریت، بەلكو وەكیەكی و میتۆنۆمی و زێدەبێژییێ ژی... هتد ب خۆڤە دگریت (Mora,٢٠٠٩,٢٦).

ب دیتنا (باتریك شارودو و دومینیك منغو)ی میتافۆر بریتییە ژ ئالوگۆركرنا واتایا پەیڤەكێ ب واتایا پەیڤەكا دی ب رێكا پیڤەری، كو باراپتر ب لێكچواندنەكا كورتكریڤە یا گرێدایە(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٣٦٥).

(ئیلینا سیمینۆ) دیاردكەت، میتافۆرێ تێگەهەكێ بەرفرەھ هەیە. میتافۆر ئەو دیاردەیە ئەوا ئەم پێ دئاخڤین و چێدبیت ئەم ب ئەوێ هزربكەین. ئەوژی ل سەر تشتەكی ب كەرەستە و پەیڤێن تشتەكێ دی– ئانكو چێكرنا تشتەكی ب پەیڤ و كەرەستەیێن تشتەكێ دی– و میتافۆر واتایا خۆ ب شێوەیەكێ ڤەشارتی ددەتە دەست(ایلینا سیمینو، ٢٠١٣، ٤٠).

نموونە بۆ میتافۆرێ. وەكو(بیابانا دبلوماسی) د ئەڤێرێدا پەیڤا (بیابان) ب شێوەیەكێ میتافۆری هاتییە بكارهینان، بۆ ئاماژەپێكرنا كێمبوونا پەیوەندییێن دبلوماسی د ناڤبەرا باشووریێ ئەفریقیا و مەغریبدا، ئەوژی ژ ئەنجامێ هەبوونا ناكۆكییان د ناڤبەرا هەر دوو وە لاتاندا(ایلینا سیمینو، ٢٠١٣، ٧٠).

میتافۆر شیانا ئاخڤتنێ و هزركرنێیە د تشتەكیدا، ب كەرەستە و پەیڤێن تشتەكێ دی. د چارچۆڤەیێ تیۆرا میتافۆرێدا هاتییە، میتافۆر شیانێ ددەتە مە، هزر و ئاخڤتنێ ل سەر شارەزایێن ڕووت یان ئالۆز یان خودی یان ڤەشارتی بكەین، ئەوژی ب رێكا پەیڤ و كەرەستەیێن شارەزایێن هەستپێكری یان سادە و ساكار یان مادی یان ڕوهن و دیار، كو بارا پتر گرێدای مرۆڤییە و ئەڤە دبیتە ئەگەر، كو میتافۆر ببیتە دیاردەیەكا زمانی و زانینی یا ڤەبڕ. د ڕاستیدا هاتییە پێشنیاركرن، كو میتافۆر بەشەكێ گرنگە ژ شیانا داهێنانێ، كو دبیتە ئەگەرێ پێشكەڤتنا مرۆڤایەتییا نوی(ایلینا سیمینو، ٢٠١٣، ٧٦).

د ئەڤێرێدا دێ هـەول هێتـە دان، ئـەرکێن میتـافۆرێ د گوتارێـدا بهێنـە دیـارکرن، کـو بریتینە ژ ئەڤان ئەرکێن ل خوارێ دیارکری:

أ–ئـەرکێ جـوانییێ: ل دەڤ ڕەوانبێـژێن کـەڤن و زانـایێن شـێوازی، میتـافۆر د گوتارێـدا جوانییەکا بریسقەدارە و جوانییا میتافۆرێ ژ زەقییا ئەوێ و ژ هێـزا ئـەوێ یـا وێنـەیی و ژ پاشماوەیێ بەرجەستەکرنا واتایا ئەوێ ب دەستڤە دهێت. ئـەرکێ جوانییـا میتـافۆرێ ب تایبەتێ ب دەربڕینێن ئەدەبیڤە گرێدایە(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٣٦٦).

ل خوارێ دێ هـەول هێتـە دان، د نـاڤ گوتارێـدا نموونـە بـۆ ئـەرکێ جـوانییێ بهێتـە دیارکرن:

– "ئەمانزانی ئەم گەلە پڕە لەو مرۆڤە پاك و خوێندەوار و خوێن گەرمانەی لە دەرفەتێك ئەگەڕێن بۆ ئەوەی بەشداری لە بیناکردنی سیستەمێکی دیموکراتی دادپەروەرانەدا بکەن"(ئـەڤ گوتـارە ل سـالا ٢٠٠٩ هاتییەگوتن، ژ مالپەرێ:www.youtube. com).

د ئـەڤێ نموونـەیا ل سـەریدا ئـەرکێ جـوانییێ میتـافۆرێ د دەربڕینا(مرۆڤـە...خوێن گەرمانە)دایە، کو بۆ ئەوان مرۆڤان هاتییە بکارهینـان، ئـەوێن حـەز و ڤیـان و خزمـەتا وە لاتی هەین.

ب–ئەرکێ زانینیێ: میتافۆرێ کارڤەدانا ڤەدیتنەکا بهێز هەیە، کو د شـیانا ئەوێدا هەیـە ل سەر پێڤەری ب ڕاڤەکرنا بـوارەکێ نـوی یـان نەبـەرنیاس ڕابـبیـت. ئـەڤ ئەرکـە ژبلـی کـو د گەلەك جـۆرێن گوتارانـدا دیاردبیـت. وەکـو: گوتـارا فەلسـەفی و گوتـارا زانسـتی و گوتـارا پێداگوجی..هتـد. هەروەسـا د ئاخڤتنـا ڕۆژانەژیـدا بکاردهێـت. وەکـو: (ئـابووریکرن د دەمژمێراندا)، (دەم پارەیە)، (مشەبوونا دەمی) (باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٣٦٦).

ل خوارێ دێ هەول هێتە دان، د ناڤ گوتارێدا نموونە بۆ ئەرکێ زانینیێ یـێ میتـافۆرێ بهێتە دیارکرن:

– " ئێمە وەك هێزێکی دوژمنی کورد وێنە ئەکەن، کە دەستی لەگەڵ ناحـەزانی کوردستانە تێکـەڵ کردووە، بەو خەیاڵە خاوە، کە بتوانن لەم ڕێگەیەوە یاری بە سۆزی خەڵکی پاکی ئێمـە بکـەن"(ئـەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٩ هاتییەگوتن، ژ مالپەرێ:www.youtube. com).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا دەربڕینا (خەیاڵە خاوە) سەر ب ئەرکێ زانینێ یێ میتافۆریڤەیە، چونکی دەربڕینەکا نوییە و ب واتایا (هزرەکا بێبنەما)هاتییە.

ج–ئەرکێ ڕازیکرنێ: گوتارێن سیاسی یان ڕەوشتی یان یاسایی...هتد، میتافۆرێ ب شێوەیەکێ بەرفرەه بکاردهینن، ژ پێخەمەت سەپاندنا ڕا و بۆچوونان. هێزا ڕازیکرنێ یا میتافۆرێ ژ هەبوونا ئەوێ بۆ پیڤەرەکێ بەرفرەه و سەنگا بهایێ ئەوێ یێ سەنتەری د هەلگرتنا گوتنێدا دهێت. ئەو هشارییا هزرێ بێهۆش دکەت و وە ل خەلکی دکەت، کو ئەوێ هزرێ پەسەندبکەن و وەربگرن(باتريك شارودو و دومينيك منغو، ٢٠٠٨، ٣٦٦–٣٦٧). د شیاندایە میتافۆر بۆ ڕازیکرنێ بکاربهێت، ل دەمێ ب دارشتنا تێگەهەکێ نوی بۆ واقعی دهێتە بکارهینان، ل گەل ب خۆڤە گرتنا ڕاڤەکرن و بەلگە و هەلسەنگاندنەکا کاریگەر. د شیاندایە ئەڤ ئەرکە ب ئەرکێ هزری–ideational یێ زمانی ل دەڤ (هالیدای) بهێتە گرێدان، ئەوێ کو سەرەدەرییێ ل گەل ڕۆلێ زمانی د تێگەهشتنا واقعی و ئاڤاکرنا ئەویدا دکەت(ايلينا سيمينو، ٢٠١٣، ٧٨).

ل خوارێ دێ هەول هێتە دان، د ناڤ گوتارێدا نموونە بۆ ئەرکێ زانینێ یێ میتافۆرێ بهێتە دیارکرن:

– "ئیسلام دەستێك دەبڕێت کە دەستێکی خائینە، دەستێك نابڕێت کە لە موحتاجیان دزیە دەکات""(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٩ هاتییەگوتن، ژ مالپەرێ:www.youtube. com).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئەرکێ ڕازیکرنێ یێ میتافۆرێ د دەربڕینا (دەستێکی خائینە)دایە، کو ب تێگەهەکێ نوی و ل گەل هەبوونا بەلگە و ڕاڤەکرن و هەلسەنگاندنەکا کاریگەر هاتییە دارشتن، ئانکو ل جهێ (دەستەکێ نەپێدڤی ب تشت و مشتان) هاتییە بکارهینان و ئەڤێ دەربڕینا میتافۆری کاریگەرییا خۆ ل سەر هەست و سۆزان هەیە و ڕەهەندەکێ ڕازیکرنێ هەیە.

د–ئەرکێ کەسایەتی: د ئەرکێ کەسایەتییێدا–interpersonal میتافۆر دشێت ب دروستکرنا پەیوەندییان د ناڤبەرا کەسایەتی و دانوستاندنا ل سەردا دروستبکەت. هەر وەکو ل دەمێ میتافۆر ژبۆ دەربڕینێ ژ ئاڕاستە و هەست و سۆز و کەیفخۆشییێ یان

باشکرنا ڤیان و خۆشەویستییێ یان ڤەگوهاستنا یاری و حەنەکان دهێتە بکارهینان یان ب پاراستنا ڕوویێ ئەرێنی بێن کەسان ڕابییت یان هێرشێ بکەتە سەر یان بشێت ژ بابەتەکی بۆ بابەتەکێ دی ل دەمێ کارلێکرنێ بهێتە ڤەگوهاستن یان بشێت دەربڕینێ ژ حەز ژێکرن و سوپاسداریێ بکەت و بەشداریێ د مەبەستا پێرۆزباهیکرنێدا بکەت و بشێت پەیوەندییان ل گەل گوهداری خورتبکەت(ایلینا سیمینو، ۲۰۱۳، ۷۹). ئانکو ئەڤ ئەرکە دەربڕینێ ژ هەست و سۆز و کەسایەتییا ئاخڤتنکەری بەرامبەر حالەتەکی دکەت، کو ب شێوەیەکێ میتافۆری دەربڕینێ ژێدکەت. وەکو:

–"جەوماوەری شاری هەلەبجەت و قۆربانی پڕ بەدلێ سوپاسی هەستی پیرۆزتان دەکەم."(پۆژنامەی خەبات، ژ(۳۷۳۰)، یەك شەممە ۲۰۱۱/۳/۲۷).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا دەربڕینا (شاری هەلەبجەت و قوربانی) مەبەست ژێ شارێ سلێمانییێیە، کو دەربڕینەکا میتافۆرییە و بۆ مەبەستا خۆشکرنا ڤیان و بهێزکرنا پەیوەندییان ئەڤ دەربڕینە هاتییە بکارهینان، لەوا دچیتە د ناڤ ئەرکێ کەسایەتییێ میتافۆرێدا.

هـ–ئەرکێ دەقی: میتافۆر وەکو ئەرکەکێ دەقی–textual دشێت بەشداریێ د ئاڤاکرنا ناڤخۆییا دەقەکیدا و پەیوەندییێن ئەوی دەقی بکەت؛ ئەو دشێت بۆ پێشکێشکرنا پۆختەیان یان بۆ سەرنجراکێشانا گوهداران ژبۆ پارچەییێن دیارکری ژ دەقی بهێتە بکارهینان...هتد(ایلینا سیمینو، ۲۰۱۳، ۷۹). وەکو: میتافۆرا (مەیدانا کۆچکان) یا نڤێسەر (ئیسماعیل هاجانی)[1]، میتافۆرەکە وەکو ناڤونیشانەك بۆ کۆمەلەکا چیرۆکان هاتییە بکارهینان و د ناڤ دەقیدا کەڤتنا دویڤ ئێکا هەمان دەربڕینا میتافۆری، پێکڤەگرێدان پەیداکرییە. ئەڤە میتافۆرە، واتە (مەیدانا کۆچکان) دبیتە بڕبڕا هەمی کۆمەلە چیرۆکێ. زێدەباری هندێ هاتنا دەربڕینێن میتافۆری ییێن گرێدان و پەیوەندەی ب مەیدانا کۆچکانڤە ل جهێن جودا د کۆمەلە چیرۆکێدا هەین، بەشداریێ د پێکڤەگرێدانا ناڤخۆییا دەقیدا دکەت.

[1] ئیسماعیل هاجانی، مەیدانا کۆچکان–کۆمەلە چیرۆکن، چاپا ئێکێ، چاپخانەیا هاوار، دهۆك، ۲۰۰۸.

٥–ئەرگومێنت:

أ–چەمکێ ئەرگومێنتێ:

تیۆرا ئەرگومێنتێ د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا دهێتە بکارهینان و جەختێ ل سەر دەستنیشانکرن و دووبارە ئاڤاکرن و هەلسەنگاندنا ئەرگومێنتان دکەت. هەروەسا دیاردکەت کا چەوا گرۆپێن دیارکری ژ ئەرگومێنتان دهێنە بکارهینان، ژبۆ بەهانەکرن و ب دەستڤەهینانا شەرعیەتێ(بول بيكر و سيبونيل ايليج، ٢٠١٨، ٨).

پەیڤا ئەرگومێنت–Argument ژ پەیڤا لاتینی Arguere هاتییە کو ب واتایا هندێ دهیت، کو تشتی دیار و ئاشکەرا و بریسقەدار بکەت و ئەو د بنەرەتدا ژ پەیڤا گریکی Argues هاتییە، کو ب واتایا سپیێ بریسقەدار دهێت(عبدالجليل العشراوى، ٢٠١٢، ١٠).

پەیڤا ئەرگومێنت د لۆجیکا وێنەییدا، ئاماژەیێ ب بهایەکێ دەستنیشانکری ددەت، کو د شیاندایە قەرەبوویا ئەوێ د ئاماژەکرنێدا ب پێگوهۆرەکی بهێتە کرن و ئەڤە واتایا هونەری و تەکنیکییا ئەوێیە. بەلێ پەیڤا ئەرگومێنت د واتایا خۆ یا بەربەلاڤدا یان ناڤداچوونەکا مێشکییە بۆ مەبەستا سەلماندنا مەسەلەیەکێ یان بەتالکرنا ئەوێیە یان بەلگەیەکە دهێتە پێشکیشکرن ژبۆ بەرژەوەندییا پێشکێشکرنەکێیە یان ژبۆ هەڤدژییا ئەوێیە(عباس حشاني، ٢٠١٤، ٦٢).

ئەرگومێنت ڕەگەزەکێ واتاییە، کو ئاخڤتنکەر ژبۆ بەرژەوەندییا ڕەگەزەکێ دییێ واتایی پێشکێشدکەت و د ئەڤی چارچۆڤەییدا چێدبیت ب شێوەیێ گوتنەکێ(دەربڕینەکێ) بیت یان پەرەگرافەکی بیت یان دەقەکی بیت یان چێدبیت دیمەنەکێ سروشتی بیت یان ڕەفتارەکا نەزارەکی بیت...هتد. ئەرگومێنت چێدبیت ل دویڤ دەوروبەری یا دیار بیت و چێدبیت یا ڤەشارتی بیت و هەمان تشت سەبارەت ئەنجامی و ئامرازێ ئەرگومێنتێ، ئەوێ پێکڤەگرێدانێ د ناڤبەرا ئەواندا دروستدکەت(أبو بكر العزاوي، ٢٠٠٩، ٢٣–٢٤). وەکو:

١–ئەز نەخۆشم، ژبەر هندێ ئەز دێ چمە نەخۆشخانێ.

٢–ئەز نەخۆشم، ئەز دێ چمە نەخۆشخانێ.

٣–ئەز نەخۆشم.

٤–ئەز دێ چمە نەخۆشخانێ.

د نموونــەیا(١)دا ئــەرگومێنت و ئــامراز و ئــەنجام هەنــە و د نموونــەیا (٢)دا، ئەرگومێنت و ئەنجام هەنە و ئامراز دەرنەکەڤتییــە و د نموونــەیا(٣)دا ب تنــێ ئــەرگومینت هەیە و ئەنجام یێ ڤەشارتییە و ب رێکا دەوروبــەری دهێتــە دەرئــەنجامکرن و د نموونــەیا (٤)دا ئەنجام هاتییە گوتن و ئەرگومێنت یا ڤەشارتییە.

ئــەو پەیوەنــدییا ئــەرگومێنت و ئــەنجامی پێکڤەگرێــدەدەت، دبێــژنێ پەیوەنــدییا ئەرگومێنتی و د شیاندایە د ئەڤی شێوەیێ ل خوارێدا بدەنە نیشــاندان(ابـو بكـر العـزاوي، ٢٠٠٩، ٢٥):

ئەرگومێنت ——— ئەنجام

ل خــوارێ دێ هــەول هێتــە دان، نموونەیــەك ل ســەر ئــەوێ پەیوەنــدییا ئــەرگومێنت و ئەنجامی پێکڤەگرێدەدەت بهێتە هینان. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

–" مە دڤێت کیانەکێ دامەزرێنین، موئەسسەساتەکێ دامەزرێنین کو سەنگا مللەتێ کورد زێدە بکە ل دەرڤە و ل ناڤ ڤە"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢١).

ئەرگومێنت: ڤیانا دامەزراندنا کیانەکی و موئەسەساتەکێ.

ئەنجام: سەنگا مللەتێ کورد ژدەرڤە و ژناڤدا زێدەبکەت.

ئەرگومێنت ب چەند شێوەیەکان هاتییە پیناسەکرن. وەکو:

١–(باول و کیمب) سەبارەت پێناسەیا ئەرگومێنتێ دبێژن: گرۆپەکــە ژ مەســەلەیان ئێك ژ ئەوان ئەنجامــە و یــێن دی دەســتپێکێن لۆجیکینــە، کــو هــەولا پالپشــتییا ئــەوی ئــەنجامی دکەن(بول بيكر و سيبونيل ايليج، ٢٠١٨، ٨).

٢–ب دیتنــا(وداك)ی ئــەرگومێنت ســتراتیجیەتەکا گوتاریــە، هەولــددەت ژبــۆ ب دەستڤەهینانا بەهانەیان ژبۆ ئەوی هەلویستی(wodak,٢٠٠١,٧٣).

٣–ب دیتنا (تولمین)ی ئەرگومێنت هەماهەنگییەکە د ناڤبەرا بابەت و بەلگەییدا، کو هەولا سەلماندنا ئەوێ دهێتە کرن، ئەڤجا ژبەر هندێ ئەرگومێنت ب ئەرکێ ڕێپێدای بۆ بکارهینانێ ڕادبیت، کو ئەرکەکێ سەرەکییە و ئەرکێن دی دبنە ئەرکێن لاوەکی یان پەراوێزی بۆ ئەوی ئەرکێ ڕێپێدای بۆ بکارهینانێ.

٤–ب دیتنا (جین دوبویس)ی ئەرگومێنت هەر دابێشەیەکە مەرەم پێ ڕازیکرن بیت، بەلێ ژبەرکو ژ لۆجیکی هاتییە خواستن، ژبەر هندێ خودان بهایە و ئەرکێ ڕازیکرنێ دبینیت (زكريا السرتي، ٢٠١٣، ٥٨).

٥–(فلیب بروطون) د پێناسەکرنا ئەرگومێنتێدا دبێژیت: پەیڤا ئەرگومێنت هەتاکو بێی تەمومژ بهێتە پیناسەکرن و دەستنیشانکرن. پێدڤییە ئەڤ هەر دوو ئاستێن ل خوارێ تێدا هەبن:

أ–ئاستێ ناڤەرۆکا ئەرگومێنتێ، ئانکو ڕا و بۆچوون.

ب–ئاستێ شێوەیێ (فۆرمی) و قالبێ ئەرگومێنتی، ئەوێ کو دێ شێوەیێ خۆ دەتە پێشکێشکرنا پێشنیارکری (فيليب بروطون، ٢٠١٣، ٥٨).

ب دیتنا مە ئەرگومێنت مەسەلەیەکە یان تشتەکە، کو پالپشتییا بۆچوونا ئاخڤتنکەری دکەت و دکەتە د بیاڤێ واقعی و لۆجیکیبوونێدا و گوهداری پابەنددکەت، کو ئەوێ گوتنێ یان نڤێسینێ ب گرنگیڤە وەربگریت، چونکی ئاخڤتن یان پەیاما ئاخڤتنکەری ئەنجامدار دکەت و باراپتر ئەرگومێنت یا بەندکرییە ب ئەنجامەکیڤە و ئەڤ ئەنجامە پالپشتییێ بۆ ئەرگومێنتێ دکەت، کو بهایێ خۆ هەبیت و ببیتە ڕەگەزەکێ واتایی یێ ڕازیکرنێ.

ب–تایبەتمەندییێن ئەرگومێنتێ:

ئەرگومێنتێن زمانی چەند تایبەتمەندی و سیما هەنە. وەکو:

١–ئەرگومێنت یا دەوروبەرییە: ڕەگەزێ واتایێ ئەوێ بۆ گوهداری دهێتە پێشکێشکرن ژ پێخەمەت ڕەگەزەکێ دییێ واتاییە، کو دەوروبەر دکەتە ئەرگومێنت و سروشتێ

ئەرگومێنتێ ددەتێ، هەروەسا ئێك دەڕبرین دبیت ئەرگومێنت بیت یان ئەنجام بیت یان چێدبیت تشتەکێ دی بیت، ئەوژی ل دویڤ دەوروبەری دمینیت.

٢-ئەرگومێنت یا ڕێژەییە:هەر ئەرگومێنتەکێ هێزەکا ئەرگومێنتی یا دیارکری هەیە. چێدبیت ئاخڤتنکەر ئەرگومێنتەکێ پێشکێشبکەت ژبۆ بەرژوەندییا ئەنجامەکی؟ و بەرامبەری ئەوێ ئەرگومێنتەکا هەڤدژا ئەوێ و بهێزتر ژ ئەوێ پێشکێشبکەت. ب دەربڕینەکا دی ئەرگومێنتێن بهێز و یێن لاواز و لاوازتر هەنە.

٣-د شیاندایە ئەرگومێنت ژ کاربکەڤیت: ب گشتی ئەرگومێنتا زمانی یا ڕێژەیی و نەرم و پلەدار و دەوروبەرییە، بەرۆڤاژی گرۆڤا(برهان) لۆجیکی و ماتماتیکی، کو یا ڤەبڕ و بێگومانە(ابو بكر العزاوي، ٢٤،٢٠٠٩-٢٥).

ج-ئەرگومێنت و بەلگە:

ژبۆ ژێکجوداکرنا "ئەرگومێنت" و "بەلگە"یی زانایان بیر و بۆچوونێن جودا هەنە. هندەك زانا پەیڤا ئەرگومێنت وەکو هەڤواتا بۆ بەلگەیی بکاردهینن و هندەکێن دی جوداهییێ د ناڤبەرا ئەواندا دکەن و ئەرگومێنتێ ب واتایەکا تایبەتیتر بکاردهینن، بێیکو بەلگەیی ب خۆڤە بگریت. ئەوژی د ئەڤان هەر دوو خالاندا:

١-ئەرگومێنت کارەکە، کو پێدڤییە ل دەمێ پێدڤیبوونێ لێبزڤرین.

٢-ئەرگومێنت ژبۆ زالبوونێ ل سەر بەرامبەری ل گەل سەرکەڤتنا حەقی یان سەرکەڤتنا شاشییێ دهێتە بکارهینان(زكريا السرتي، ٢٠١٣، ٥٩).

ب ئەڤێ چەندێ "بەلگە" ژ "ئەرگومێنت"ێ بەرفرەهتر و گشتیترە، کو بەلگە ب تنێ بۆ ل دەمێ کار پێ یان پێدڤیبوونێ ناهێت، بەلکو د بیاڤێن گشتیدا دهێتە وەرگرتن. هەروەسا بەلگە ب تنێ ژبۆ ڕەدێ ل سەر بەرامبەری ناهێتە هینان، بەلکو دبیت ل جهێن سەربەخۆ ژ هەر ڕەدەکا بەرامبەری بهێتە هینان(زكريا السرتي، ٢٠١٣، ٥٩).

ل ئەڤێرێ پێدڤییە جوداهی د ناڤبەرا ئەرگومێنت و گرۆڤێدا-demonstration بهێتە کرن، ئەرگومێنت داخوازا سەلماندن و ڕازیکرنێ پێ دکەت، بەلێ گرۆڤ دەرئەنجامەکە هەولددەت بۆ ئاماژەپێکرنا ڕاستییا ئەنجامی یان ئیحتیمالیەتا ئەوێ، کو شیانا حسابکرنێ

بۆ هەیە، کو بەرامبەر گرۆڤێ شێوەیێ حسابکرنێ بۆ هەیە. هەروەسا ئەرگومێنت یا بەرفرەهترە ژ گرۆڤێ و ئەرگومێنت د دەوروبەرەکێ دەروونی جڤاکیدا دهێتە پێشکێشکرن، بەلێ گرۆڤ ژ هەر دەوربەرەکی یا سەربەخۆیە و ب تنێ گرنگییێ ب دەوروبەرێ رێکخستنی ددەت. هەروەسا ئەرگومێنت ل ئەوان هەمی جهان دهێتە پێشکێشکرن، کو جهێ دانا ڕا و بۆچوونان بن یان دەرئێخستنا حوکمێ بهایەکی بیت یان حوکمێ واقعی بیت یان ڕزامەندییا تیۆرەکێ بیت یان بۆ بڕیارەکا گونجای بیت، بەلێ گرۆڤ د هینانا بەلگەییدا یا پێدڤییە، بەلێ ئەرگومێنت بەلگەیێ ژبۆ بەرژەوەندییا پێشکێشکرنەکا دیارکری یان هەڤدژا ئەوێ پێشکێشدکەت. ئەڤجا ئەرگومێنت وێنەیێ مەزنە و گرۆڤ بەشەکە ژ ئەڤی وێنەیی(عباس حشاني، ٢٠١٤، ٧٧–٧٨). هەروەسا ئێك ژ خالێن جوداهییێ د ناڤبەرا "ئەرگومێنت" و "گرۆڤێ(ئاماژەپێکرنا لۆجیکی)"دا ئەوە، کو گوتارا سروشتی گوتارەکا گرۆڤەدار نینە ب واتایا وردا پەیڤێ، ئەو گرۆڤ و بەلگەیێن لۆجیکی پێشکێشناکەت و ل سەر بنەمایێن دەرئەنجامێ لۆجیکی ڕانابیت. پەیڤا "ئەرگومێنت" وەکو واتایا گرۆڤێ ل سەر ڕاستییا سەلماندنەکێ ناهێت یان دیارکرنا مۆرکەکا دروست ژبۆ ئاماژەپێدانێ ژ ڕوانگەهەکا لۆجیکیڤە(ابو بكر العزاوي، ٢٠٠٩،١٩–٢٠). د شیاندایە نواندنا هەر ئێك ژ گرۆڤ و ئەرگومێنتێ د ئەڤان نموونەیێن ل خوارێدا بهێتە دیارکرن:

١–هەمی ئەفسەر ییّن زیرەکن.

دلێر ئەفسەرە.

کەواتە دلێر یێ زیرەکە.

٢–سەقایێ دنیایێ یێ سارە.

کەواتە دێ گژلۆك هێت.

بابەتێ نموونەیا (١)گریدای گرۆڤییە یان پیڤانەکا لۆجیکییە، بەلێ نموونەیا (٢) ئاماژەپێدانەکا لۆجیکی نینە، بەلێ د شیاندایە وەکو ئەرگومێنتەکی بهێتە هژمارتن.

دەرئەنجامکرنا هندێ کو دلێر زیرەکە د نموونەیا (١) یا پێدڤی و ڤەبڕە، ئەوژی ژبەر ئەگەرێن لۆجیکی، بەلێ دەرئەنجامێ ڕەنگەییا هاتنا گڕلۆکێ د نموونەیا (٢)دا دمینیتە سەر زانینا جیهانێ و ل سەر واتایا ڕێزا ئێکێ ژ ڕستەیێ و ئەو دەرئەنجامەکێ ڕەنگەییە.

پشتی کورتییەک ل سەر هەر ئێک ژ (بەلگە، ئەرگومێنت، گرۆڤ)ێ هاتییە بەحسکرن. د شیاندایە ئاماژە ب ئەڤان دەرئەنجامان بهێتە کرن:

١–بەلگە ژ ئەرگومێنتێ بەرفرەهترە و ئەرگومێنت ژ گرۆڤێ بەرفرەهترە.

٢–ژبۆ ژێکجوداکرنا ئەرگومێنت و گرۆڤێ. ئەرگومێنت مەرج نینە یا ڕاست بیت، بەلکو دبیت ئاماژەپێدان و دەرئەنجامێ ئەوێ ڕاست بیت یان ڕاست نەبیت، بەلێ گرۆڤ مەرجە یا ڕاست بیت، ئانکو ئاماژەپێدانەکا لۆجیکی هەیە.

هـ–جۆرێن ئەرگومێنتێ:

ئەرگومێنتان چەند جۆرەك هەنە، کو ئاخڤتنکەر ئەرگومێنتا گونجای هەلدبژێریت ژ پێخەمەت ڕازیکرنا گوهداری. ل خوارێ دێ هەول هێتە دان، بەحسێ هندەك جۆران ژ جۆرێن ئەرگومێنتان بهێتە کرن:

١–**ئەرگومێنتێن نیمچە لۆجیکی:** ئەڤ ئەرگومێنتە پشتبەستنێ ل سەر وەرگرتنا هێزا ڕازیکرنێ دکەت ژ هندەك پێکهاتێن لۆجیکی. وەکو: هەڤدژییێ و وەکهەڤییێ و...هتد(عباش حشاني، ٢٠١٤، ٨٥). وەکو:

– " فەرموون مە چ کر بۆ عیراقێ و وان چ کر بۆ عیراقێ؟هەشت ملیار دۆلار هاتنەسەرفرکرن بۆ هندێ بەرهەمێ نەفتێ زێدە ببیت وە چەند مەسفایەك ل عیراقێ بێنە دامەزراندن، یەك فلس بۆ هەرێما کوردستانێ نەهاتەسەرفکرن دگەل هندێش وا ب خۆ دیت وەختێ کو من دگەل جەنابێ سەرۆك مام جەلالی مە ئیجازا ڤەکرنا بۆرپا نەفتێ دای (١٠٠) هزار بەرمیل ڕۆژانە چوونە د بورپا نەفتا عیراقێدا و پارەش بۆ خەزینا عیراقێ چووڤە "(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

د ئەڤێ نموونەیێدا ئاخڤتنکەری پشتبەستن ل سەر دوو حوکمێن هەڤدژ بۆ ئێکو دوو کرییە و ئارمانجا ئەوی ئەوە حوکمەکی بسەلمینیت و یێ دی دویربێخیت، داکو جەماوەری

ب حوکمێ سەلماندی، کو ئەڤەیە:" فەرموون مە چ کر بۆ عیراقێ؟" ڕازیبکەت و حوکمی دی دویربێخیت و ب سڤکایەتی دەربڕیت. ئەوژی ئەڤەیە:" وان چ کر بۆ عیراقێ؟".

د ئەڤێ نموونەییدا ئەرگومێنت و ئەنجام ئەڤەنە:

ئەرگومێنت: **"مە چ کر بۆ عیراقێ و وان چ کر بۆ عیراقێ"**(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

ئەنجام: **"ئەوان یەك فلس بۆ هەرێما کوردستانێ سەرفنەکر و من و مام جەلالی مولەتا ڤەکرنا بۆریا نەفتێ دا"**(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

–" ئەوە زیاتر ئیسباتی ڕەسەنایەتی خۆیان دەکەن وە ئیسباتی ئەوە دەکەن کە ڕاست دەکەن لەگەلّ میللەتی خۆیاندا، لە خەلّکی ئیسلامی، خەلّکی دیندار، خەلّکی کە دەلّێ دەبێ بەدوای (محمد المصطفی) بکەوین"(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٥ هاتییە گوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەرێدا ئەرگومێنت ئەوە، کو دەربڕینا دووێ ب دەربڕینا ئێکێ ژ لایێ واتاییڤە هاتییە وەکهەڤکرن، ئەوژی (خەلّکی دیندار) ب (خەلّکی ئیسلامی) یا هاتییە وەکهەڤکرن.

د ئەڤێ نموونەییدا ئەرگومێنت و ئەنجام ئەڤەنە:

ئەرگومێنت: **"خەلّکی ئیسلامی، خەلّکی دیندار)"**ە.

ئەنجام: **"خەلّکی کە دەلّێ دەبێ بەدوای (محمد المصگفی) بکەوین"**.

–" لێرەدا سوپاسی بۆ کادیر و ئەندام و لایەنگرانی پارتی کە پیشتیوانی پارتی بوون لەم ململانێیە سەختەی کە سەرانی یەکێتی بەسەر پارتی و گەلدا سەپاندیان"(گۆڤاری گولآن، ژ(٨٦)، ٩/١٣/ ١٩٩٦).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەرێدا ئەرگومێنت د وەکهەڤییا پەیڤێدایە. ئەوژی ئەوە، کو پەیڤا (پارتی) یا ب پەیڤا بەری خۆ، کو (پارتی)یە هاتییە وەکهەڤ و دووبارەکرن.

د ئەڤێ نموونەییدا ئەرگومێنت و ئەنجام ئەڤەنە:

ئەرگومێنت:**" لایەنگەرانی پارتی کە پشتیوانی پارتی بوون"**.

ئەنجام:**" لەم ململانێیە سەختەی کە سەرانی یەکێتی بەسەر پارتی و گەلدا سەپاندیان"**(گۆڤاری گولآن، ژ(٨٦)، ٩/١٣/ ١٩٩٦).

٢–ئەرگومێنتێن ل سەر بنەرەتێ پێکهاتەیا واقعی هاتینە دانان: ئاخڤتنکەر پشتبەستنێ ب ئەڤێ ئەرگومێنتێ دکەت، داکو ئاخڤتن و بڕیارا خۆ بسەلمینیت و بکەتە جهێ ڕازیکرن و

وەرگرتنیّ(عباش حشاني، ٢٠١٤، ٨٦). ئانکو تەکنیکێن پێکڤەگرێدانێنە د ناڤبەرا پەگەزێن ژێکجودادا. ئەڤ پێکڤەگرێدانە پێشوەخت ل سەر واقعی هەیە(زكريا السرتى، ٢٠١٣، ٦٠) . وەکو:

– **"ئەگەر مرۆڤی د دونیایێدا وەفا نەبی، سیفەتێ ئینسانیەتێ ل سەر نابیت"**(تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

ئەڤێ نموونەیا ل سەری پشتبەستن ل سەر ئەرگومێنتا پێشوەخت ل سەر واقعێ هەی کرییە و ئەرگومێنت دروستکرییە. ئەوژی ئەڤەیە:" نەبوونا وەفایا مرۆڤی د دنیایێدا".

ئەرگومێنت:**" نەبوونا وەفایا مرۆڤی د دنیایێدا".**

ئەنجام:**" سیفەتێ ئینسانیەتێ ل سەر نابیت".**

٣–ئەرگومێنتێن بۆ پێکهاتەیا واقعی هاتینە دانان: ئانکو د ئەڤێریدا واقع ل سەر بنەرەتێ حالەتێن تایبەت دهێتە ئاڤاکرن. وەکو هینانا نموونەیان. ئەڤجا چ ئەو نموونە دەقێن دینی بن یان جیهانی بن. وەکو گوتنێن سەرکردەیان...هتد، کو د ئەڤێریدا ئەو گوتنا پێشکێشکری پێ کاریگەر دبیت(عباش حشاني، ٢٠١٤، ٨٦). ئانکو د ئەڤێریدا پێکڤەگرێدان پێکهاتەیا واقعی دروستدکەت(زكريا السرتى، ٢٠١٣، ٦٠). وەکو:

– "یەکێك لەو میکانیزمە گرنگانەی کە هەموو لایەك ئێستا لەسەری پێکهاتووین بۆ چاکسازی و پاکسازی و گۆڕانکاری، بریتییە لە پەنابردن بۆ بەر سندۆقەکانی دەنگدان لە مەسەلەی هەڵبژاردن، کە دیارە ئەوەش حەقیقەتێکی شەرعییە، بەر لەوەی بنەمایێکی دیمۆکراسی بێ، لە ڕاستیدا حەقیقەت وەکو بنەمایێکی شەرعییە، خوا سبحانە وتعالی کاروباری موسلمانان دەگێڕێتەوە بۆ ڕاوێژ و مەشوەرەتکردنی خۆیان، وەکو دەفەرموێ: ﴿وأمرهم شورى بينهم﴾"(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٥ هاتییە گوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئەرگومێنت بریتییە ژ هینانا ئایەتەکا قورئانا پیرۆز بۆ هندێ، داکو پێکڤەگرێدانەکێ بۆ پێکهاتەیا واقعی دروستبکەت.

ئەرگومێنت:**"﴿وأمرهم شورى بينهم﴾".**

ئەنجام: **"پەنابردن بۆ بەر سندۆقەکانی دەنگدان لە مەسەلەی هەڵبژاردن".**

٤–ئەرگومێنتا هێجەتهینانێ: ئامرازێ ئەڤی جۆرێ ئەرگومێنتێ(ژبەر هندێ، لەبەر ئەوە)یە. د ئەڤێریدا دبیت گوهدار پێ ڕازیببیت و دبیت پێ ڕازینەبیت. هەروەسا ئامرازێ

هێجەتهینانێ(ژبەر هندێ، لەبەر ئەوە) ڕاستییا پێڤە گرێدای پێشکێشدکەت، ژبۆ هندێ داکو ئەنجامی دیاربکەت (صابر الحباشة، ٢٠٠٨، ٤٨). وەکو:

– "منیش مەعزورم لەبەر ئەوە خوای پەروەردەگار ڕێگە نادا شتێك ئیمزا بکەم پێچەوانەی دینەکەم بێ"(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٥ هاتییە گوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

ئەرگومێنت:" **لەبەر ئەوە خوای پەروەردەگار ڕێگە نادا شتێك ئیمزا بکەم پێچەوانەی دینەکەم بێ**".

ئەنجام:"**منیش مەعزورم**".

٥–ئەرگومێنتا ئاڕاستەیی: ئارمانجا ئەوێ جێبەجێکرنا مەرەمێیە ژ ئەرگومێنتێ، کو گوهداری ژبۆ هۆشداریکرنا کارەکی یان ل بەرشرینکرنا کارەکی ئاڕاستەدکەت (عباش حشاني، ٢٠١٤، ٨٦). **وەکو:**

– "ئیدی شا بەلوعەی گرتەوە و ئاو بڕا و ئاش ڕاوەستا، بۆیە دەبێت بەراستی وریا بین، ئێمە کێشەی ڕەوای خۆمان نەبەستینەوە بە سیاستی دەولەتانەوە"(ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژ(٤٣٤)، ژ(٤٣٥)، سێشەمە٢٠١٠/٨/١٠).

ئەرگومێنت:" **بۆیە دەبێت بەراستی وریا بین، ئێمە کێشەی ڕەوای خۆمان نەبەستینەوە بە سیاسەتی دەولەتانەوە**"

ئەنجام: "**ئیدی شا بەلوعەی گرتەوە و ئاو بڕا و ئاش ڕاوەستا**"(ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژ(٤٣٤)، ژ(٤٣٥)، سێشەمە٢٠١٠/٨/١٠).

٦–ئەرگومێنتا هەبوونێ: ئەڤە ب ناڤێ ئەرگومێنتا دەستهەلاتێ ژی دهێتە ناڤکرن. ئەڤ جۆرە ل سەر بنەرەتێ پەیوەندییا کەسی ب کارێ ئەویڤە دهێتە دانان. کو تێدا ئاخڤتنکەر دبیتە دەستهەلادار و ب ئەوی دیمەنی دیاربییت، کو بەرسڤا ئەوی ناهێتە دان و لومە لێناهیتەگرتن(صابر الحباشة، ٢٠٠٨، ٤٨). **وەکو:**

–" هیمەتا مللەتێ کورد و دەزگایێت مەیێت ئاسایش و پۆلیس و هاوکارییا هەموو لا ڤێکرا، (الحمدالله) وەزعێ مەیێ باشە"

ئەرگومێنت:" **هیمەتا مللەتێ کورد و دەزگایێت مەیێت ئاسایش و پۆلیس و هاوکارییا هەموو لا ڤێکرا**"(تەلەڤزیۆنا دهۆك، ٢٣/ ١٢ / ٢٠١١).

ئەنجام: "**(الحمدالله) وەزعێ مەیێ باشە**".

٧–ئەرگومێنتا ڕەمزی: کاریگەرییا ڕەمزی ل سەر ئەوان کەسان هەیە، ئەوێن باوەری ب هندێ هەی، کو پەیوەندی د ناڤبەرا ئاماژە و ئاماژە بۆ کریدا هەیە. وەکو: واتایا ئالای سەبارەت وە لاتەکێ دیارکری(عباش حشاني، ٢٠١٤، ٨٦). **وەکو:**

– "کەرکووك بووتە ڕەمزی ناوچە داگیرکراوەکانی کوردستان، بۆیە ئێمە بە هەموو هێز و توانایەکمانەوە وە ڕەنگە ئەم جارە باشتر بتوانین بۆ بەدیهێنانی ماددە (١٤٠) کاربکەین "(تەلەڤزیۆنا گەلی کوردستان، کەنالێ دهۆك، ٣/٤/ ٢٠١٠).

ئەرگومێنت: **"کەرکووك بووتە ڕەمزی ناوچە داگیرکراوەکانی کوردستان"**

ئەنجام: **"باش کارکرنە بۆ ب دەستڤەهینانا ماددا (١٤٠)".**

٨–ئەرگومێنتا پەند و گوتنێن مەزنان: پەند و گوتنێن مەزنان یاسا و ڕێخۆشکەرە بۆ سەلماندنا ڕاستییێ. پەند ئەنجامێ سەربۆڕا باب و باپیرانە و ڕۆلەکێ دیار د لۆجیکیدا دگێڕیت و ئەرکێ ڕازیکرنێ دبینیت و دبیتە ئەرگومێنتەك و هەمان ئەنجامی جێبەجێدکەت(عبدالواحد مشير دزەيی، ٢٠١٥، ٣٩). **وەکو:**

– "پشگیریی یەکترکردن و کارکردن لەسەر خاڵە هاوبەشەکان و تەحەمولکردنی جیاوازییەکانی یەکدیی، بەدیلمان چییە؟عەرەب دەڵێن: (السعيد من أتعظ بغيره) بەختەوەر کەسێکە پەند لە غەیری خۆی وەربگرێت. ئێمە ئەگەر پەند هەر لە غەیری خۆشمان وەربگرین، دەبێت بێجگە لە تەبایی و ڕێز لە یەك گرتن و پێکەوە هاوکاریکردن، بیر لە هیچ شتێکی دیکە نەکەینەوە"(ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژ(٣٥١)، شەممە ١٢/٦/ ٢٠٠٨).

ئەرگومێنت:**" السعيد من أتعظ بغيره".**

ئەنجام:**" دەبێت بێجگە لە تەبایی و ڕێز لە یەك گرتن و پێکەوە هاوکاریکردن، بیر لە هیچ شتێکی دیکە نەکەینەوە".**

٩–ئەرگومێنتا میژوویی: د ئەڤێرێدا ئاخڤتنکەر پشتبەستنێ ل سەر ڕویدانەکا میژوویی یان دیاردەیەکێ دکەت، ژبۆ هندێ داکو گوهداری ب ڕاستییا داخوازییا خۆ ڕازیبکەت و داکو ئەڤ ئەرگومێنتە پەیوەندییەك بیت بۆ ئەنجامەکی(عباش حشاني، ٢٠١٤، ٨٦). وەکو:

– **"هەر چ تشتەکێ لێرە و وێڤە بێتەدروستکرن، بناغێ وێ شۆڕشا ئەیلوولێیە"**(تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

ئەرگومێنت: **"شۆڕشا ئەیلوولێ"**.

ئەنجام: **"هەر چ تشتەکێ لێرە و وێڤە بێتەدروستکرن"**.

١٠–ئەرگومێنتا سروشتی: ئەڤ ئەرگومێنتە پشتبەستنێ ل سەر عەقل و زانیارییێن واقعی دکەت(عباش حشاني، ٢٠١٤، ٨٦). **وەکو:**

– **" ئەم مللەتەکین و مە مافێ هەی و ئەم د حازرین بمرین د رێکا دەستئینانا سەرکەڤتنێ و مافێت گەلێ خۆ"**(تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

ئەرگومێنت: **" ئەم مللەتەکین و مە مافێ هەی"**.

ئەنجام:**" ئەم د حازرین بمرین د رێکا دەستئینانا سەرکەڤتنێ و مافێت گەلێ خۆ"**.

١١–ئەرگومێنتا دیدەڤانی(شایەتدان): ئارمانج ژ دیدەڤانییێ بۆ ئەرگومینتێ پوهنکرنا دەستوورییە و ئامادەکرنا هزرەکێیە. ئامرازکە ژ ڤەگوهاستنا دەستووری ژ سروشتەکێ ئەبستراك بۆ بەرهەست. ئەڤ ئاماژەپێکرنە ب درێژبڕی ناهێتە گوتن. زێدەباری ئەڤێ چەندێ ژمارەیان ژی ب خۆڤە دگریت(عبدالواحد مشير دزەيی، ٢٠١٥، ٣٩). **وەکو:**

– **"ئەو خورتێ ل سالا ١٩٩١ ژ دایکبوی، نها بیست ساله بیست سال عەمرە... نزانیت کا ئەو پیست سالێت پێش ویدا، ئەڤی مللەتی چ عەزاب کێشایە، چەند شەهید مە دانە، چەند ڕەنج هاتیەدیتن"**(تەلەڤزیۆنا دهۆك، ٢٣/ ١٢ / ٢٠١١).

ئەرگومێنت:**" ئەو خۆرت...نها بیست ساله بیست سال عەمرە"**.

ئەنجام:**" نزانیت کا ئەو بیست سالێت پێش ویدا، ئەڤی مللەتی چ عەزاب کێشایە، چەند شەهید مە دانە، چەند ڕەنج هاتیەدیتن"**.

١٢–ئەرگومێنتا هەڤدژ: ئەڤ ئەرگومێنتە د دانوستاندنێدا ب دەستڤە دهێت. ئەو پێشبینییە ئەوا ئاخڤتنکەر بکاردهینیت، ئەوژی ل دەمێ گوهدار ئاخڤتنا ئەوی ڕەتدکەت یان ئەرگومێنتەکێ بۆ ئەوێ چەندێ پێشکێشبکەت. ئەڤجا ئاخڤتنکەر یێ ئامادەیە ئەرگومێنتەکا هەڤدژ بۆ ئەرگومێنتا گوهداری دابنیت یان بهینیت (عباش حشاني، ٢٠١٤، ٨٧).

وەکو:

–ئاخڤتنکەر:ئەگەر ئاۆ نەبیت، ئەم ناژیین.(ئەرگومێنت: نەبوونا ئاۆێ. ئەنجام: نەبوونا ژیانێ).

–گوهدار: ئەگەر گەنم نەبیت، ئەم ناژیین. (ئەرگومێنت: نەبوونا گەنمی. ئەنجام:نەبوونا ژیانێ)

–ئاخڤتنکەر: باشە دێ پێنج ڕۆژان ئاۆێ ڤەنەخۆ، دێ خۆ بینی کا دێ چ ل تە هێت؟(ئەرگومێنت: پێنج ڕۆژان ئاۆێ ڤەنەخۆ. ئەنجام: دێ خۆ بینی کا دێ چ ل تە هێت؟)

٦–گشتگیرکرن:

مەبەست ژ دیاردەیا **گشتگیرکرنێ– Generalization** ئەوە زێدەڕۆییەک د حالەتەکی یان دیاردەیەکێدا بهێتە ئەنجامدان، پێخەمەت ئەنجامدانا کاریگەری و ڕازیکرنا بەرامبەری. ئەڤجا پێخەمەت ئەڤێ چەندێ ئاخڤتنکەر تشتی یان حالەتی ژ بارەکێ ئاسایی یان ژ حالەتێ ئەو تشت تێدا گشتگیردکەت و پەنایێ دبەتە بەر تەڤگری و سەلەبەرییێ. بۆ نموونە:

–هەمی کورد قارەمانن.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا گشتگیری تێدا هەیە، چونکی وەسا دیارکرییە، کو کورد ب گشتی قارەمانن. ئەڤەژی بێگومان زێدەبێژی تێدا هەیە. ب ئەڤێ چەندێ پەیوەندی د ناڤبەرا گشتگیرکرن و زێدەبێژییێدا پەیدادبیت، چونکی تشتی بۆ مەبەستا ڕازیکرنێ و زێدەڕۆییێ تێدا بکاردهینن و ژ سنووریّ هەی دەربازدکەت.

ب شێوەیەکێ گشتی گشتگیرکرن دبیتە چەند جۆرەك ئەوژی ئەڤەنە:

١–گشتیکرکرنا ڤەبڕ یان تەڤگر–absolute or universal generalization :

ل دەمێ ئەڤ گشتگیرکرنە دهێتە بکارهینان، ئاخڤتنکەر پەنایێ بۆ هندێ دبەت کو ئەو سیفەت ئەوێ هاتییە گشتگیرکرن، کو د ناڤ هەمی ئەندامێن گرۆپیدا و بێی جوداهی دێ

هێتەدیتن. ئەڤجا ل دەمێ ئاخڤتنکەر ڕستەیەکا وەکو:(هەمی بالندە دفڕن.)دبێژیت، ئەو بۆ هندێ دچیت، کو چ ژێ ڤەدەر نابن(Aljadaan,٢٠١٨,٢٢).

ئەڤجا ئەگەر ژێ ڤەدەرەك هەبیت. وەکو بالندەیێ (وشترمرخ–نعام)ێ، ل ئەوی دەمی دێ بڕیار ل سەر ئەوێ ڕستەیێ هێتە دان، کو ڕستەیەکا هەلەیە. ئانکو چەوتە. ئەڤ جۆرە باراپتر ژ لایێ سەرکردەییێن سیاسیڤە دهێتە بکارهینان(Aljadaan,٢٠١٨,٢٢). وەکو:

–" هەمی شەهیدێت مە قەهرەمانن"(ڕادیۆیا دهۆك، ١٩٩٢/١٠/١٨).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەری پێخەمەت ئەنجامدانا کاریگەری و ڕازیکرنێ، پەنا بریێە بەر گشتگیرکرنا ڤەبڕ، چونکی وەسا هەستێ خۆ نیشاندایە، کو بێ ژێ ڤەدەرەك هەمی شەهیدێن کوردستانێ ییێن پارت و حزبان ب قارەمان وەسفکرینە.

٢–گشتگیرکرنا نەڤەبڕ یان هاندەرانە–the inductive generalization:

ل دەمێ ئاخڤتنکەر ئەڤێ جۆری بکاردهینیت، ئەو پەنایێ دبەتە بەر هندێ کو ئەڤێ گشتگیرکرنێ هندەك ژێ ڤەدەر هەنە. وەکو ڕستەیا(پترپا قوتابییان د ئەزموونێدا دەربازبوون.) د ئەڤێ نموونەییدا ئاخڤتنکەر دیاردکەت، کو ژمارەیەکا کێم دەربازنەبووینە. ل ئەڤێرێ ژێ ڤەدەرەکا تایبەت بۆ ئەڤێ جۆری هەیە و پترپا جاران ئەڤ جۆرە د ڕیکلامێن سیاسیدا بکاردهێت (Aljadaan,٢٠١٨,٢٢). وەکو:

–" ئەم ئازادیەش، ئەم کەش و هەوایەش بە خوێنی هزارەها، دەها هزار شەهید هاتووتە دی، کە بەشی هەرە زۆری ئەم شەهیدە قارەمانانە لە یەکێتی و پارتی بوون"(ڕادیۆیا دەنگی کوردستان، ٢٠٠٩/٧/١٠).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەری پێخەمەت ئەنجامدانا ڕازیکرنێ، پەنا بریێە بەر گشتگیرکرنا نەڤەبڕ، چونکی ئەوی وەسا دیارکریێە، کو بەشێ هەرە زۆر ژ شەهیدێن قارەمانێن کوردستانێ ژ هەر دوو پارتێن ئێکەتی و پارتییێنە.

٣–گشتگیرکرنا گریمانەییا پارچەبووی – the presumptive defeasible generalization:

ل دەمێ ئاخڤتنکەر ئەڤێ جۆری بکاردهینیت، ئەو ئاماژەیێ ب هندێ دەدەت، کو هندەك ئەندامێن گرۆپی تایبەتییەکا هەڤپشك هەیە. وەکو ڕستەیا(بالندە دفڕن.) ل دەمێ

ئاخڤتنكەر ئەڤێ ڕستەیێ دبێژیت، ئەو دیاردکەت، کو ب گشتی ئەگەر بالندە بیت، کو ئەوی شیانا فڕینێ هەیە. ئەڤ جۆرە ڕێکێ ددەت، کو ژێ ڤەدەر هەبن، ژبەر هندێ ئەڤ ڕستەیە بڕیار ل سەر ناهێتە دان، کو ڕستەیەکا هەلەیە یان هەوالەکێ سەختەیە و ئەڤ جۆرێ گشتگیرکرنێ لاوازترین جۆرێ گشتگیرکرنێیە(Aljadaan,۲۰۱۸,۲۲). وەکو:

– **"کورد ب هندێ هاتییەنیاسین کو مللەتەکێ بوسلمانە"**(تەلەڤزیۆنا دەوڵ، ۲۳/ ۱۲ / ۲۰۱۱).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەری پەنا برییە بەر گشتگیرکرنا گریمانەییا پارچەبووی، چونکی ئەو نموونە ڕێکێ ددەت، کو ژێ ڤەدەر ژێ دەربکەڤن. وەکو: کوردێن ئێزدی، کاکەیان، زەردەشتییان...هتد.

۷–گەفکرن:

أ–تێگەهێ گەفکرنێ:

هەر چەندە گەفکرن–Threat وەکو کردەیەکا ئاخڤتنێ دهێتە هژمارتن، بەلێ ل گەل هندێ ژی دبیت گەفکرن ب ڕێکێن نەزمانی ژی بهێنە ئەنجامدان. وەکو ب ڕێکا دەربڕینێن ڕوی یان هەر ڕەفتارەکا دییا نەزمانی. وەکو ب ڕێکا چەك هەلگرتنێ بۆ کەسەکی...هتد.

ڤەکۆلینا کردەیا ئاخڤتنێ یا گەفگرنێ، ب شێوەیەکێ گشتی د پراگماتیکا زمانیدا– pragmalinguistics دهێتە ئەنجامدان و پتریا ڤەکۆلەران کردەیا ئاخڤتنێ یا گەفکرنێ ب کردەیێن قەدەغە (تابۆ) دهژمێرن و وەك ڕەفتارەکا وێرانکەرا مەبەستدار سالۆخدکەن(Artis,۲۰۱۸,۲۰۸).

ب دیتنا(ئوستن)ی گەفکرن کردەیەکا ئاخڤتنێیە و مەبەست ژ ئەڤێ کردەیێ ئەوە، کو کەسەك بشێت زیانێ یان کارێ خراب ب ڕێکا ئەوێ بگەهینیتە گوهداری(Austin, ۱۹۶۲,۳۵). ل دویڤ دیتنا (ویرزبیکا)ی گەفکرن بریتییە ژ ڕاگەهاندنا کەسەکی، کو دێ هێتە سزادان، ئەگەر کارەکی نەکەت یان ب کارەکی ڕانەبیت (wierzbicka,۱۹۸۷,۱۷۸). (فین و هەڤالێن ئەوی) دبێژن دشیاندایە گوتارێ(ئاخڤتنێ) بکەنە د جیهانا گەفکرنێدا، ئەوژی ل دەمێ مەبەست ژ گوتارێ د بیاڤێ گەهاندنا خۆدا، توندوتیژییێ یان نیاز یان هەولدانا گەهاندنا

زیانێ یان ترساندنێ هەبیت(fein & etal,١٩٩٥,١). ب دیتنا(ڤاندەرڤیکین)ی ل دەمێ کەسەك ب کریارا گەفکرنێ ڕادبیت، ئەو پێگیرییێ ب چ ناکەت، ژبەرکو ئەو ب جێبەجێکرنا ئەوێ گەفکرنێ ڕادبیت، ئەوا د حالەتێ ژڤانیدا پێشکێشکری(vanderveken,١٩٩٠,١٨٣). ب دیتنا (جیبرسون)ی گەفکرن ژڤاندانە بۆ تشتەکێ ڕەتکری، کو د شیاندایە د ئایندەیدا دەربڕین ژێ بهێتە کرن(jeperson,١٩٥٤,٢٧٠). ب دیتنا (هامبلن)ی گەفکرن پتر نینە ژ ژڤانێن نەلایق یان دەربڕینێن ب نیازەکا نەلایق دهێنە پێشکێشکرن(Hamblin,١٩٨٧,٤٣).

د شیاندایە دوو خال ل دۆر گەفکرنێ بهێنە دیارکرن:

١- ژ ڕوانگەها بابەتیڤە: ل دەمێ کەسەك ڕوهنکرنەکێ بدەت ب نیازا هندێ زیانەکا مەزن بگەهینیتە گوهداری.

٢- ژ ڕوانگەها کەسیڤە: ل دەمێ کەسەك ڕوهنکرنەکێ بدەتە گوهداری، بێی بەرچاڤ وەرگرتنا هندێ کا ئاخڤتنکەری ب دروستی نیازا جێبەجێکرنا گەفکرنێ هەیە-AL (AMEEDI & AL-HUSSEINI, ٢٠٠٥,١).

گەلەك دیمەن کاریگەرییێ ل دەستنیشانکرنا کردەیا ئاخڤتنێ یا گەفکرنی دکەن. ئەڤ کردەیە دهێتە دەستنیشانکرن ب ئەگەرێ دابونەریتێن جڤاکی و ڕەوشتی و زمانی، ئەوێن د ناڤ نواندنا پرۆسێسا گەهاندنیدا هەین. پتریا ڤەکۆلینێن پەیوەندیدار ب ناڤەرۆکا سیمانتیکی و ئەرکییا ئەوان پێکهاتنانڤە، ئەوێن دەربڕینێ ژ گەفکرنێ دکەن، ژ ئالییێ دوو ڕوانگەهانڤە دهێتە تەماشەکرن. ئەوژی ئەڤەنە(Artis,٢٠١٨,٢١٠):

١-واتایا پێگیریکرنێ-سۆزدانی: ل ئەڤێرێ واتایا گەفکرنێ ب ڕێکا مەبەستا ئاخڤتنکەری ژبۆ جێبەجێکرنا کاری ژ لایێ گوهداریڤە دهێتە زانین.

٢-واتایا ئاڕاستەکرنێ: د ئەڤێرێدا واتایا گەفکرنێ ب ڕێکا ئارەزوویا ئاخڤتنکەری دهێتە زانین، ژبۆ پێگیرکرنا گوهداری ژبۆ ئەنجامدانا کارەکێ دیارکری و د بەرامبەردا ئەگەر ژبۆ ئەنجامدانا کاری ڕەتکرن بهێتە دان، دبیت سزایێن هەڤدژ ل سەر گوهداری هەبن.

کردەیا ئاخڤتنێ یا گەفکرنێ دشێت دەربڕینێ ژ دوو خالان بکەت. یان دوو واتا دشێن د کردەیا ئاخڤتنێ یا گەفکرنێدا هەبن. ئەوژی ئەڤەنە:

١–فەرماندان: گەفکرن د ناڤەرۆکا خۆدا فەرمانکرنە –چ ب ئاشکەرایی بیت یان ب نەئاشکەرایی بیت– ب هندێ کو گوهدار ب ئەنجامدانا کارەکی ڕابببیت.

٢–سۆزدان ب پێرابوونێن سزادانێ: گەفکرن دبیتە سۆزدانەك ژ لایێ ئاخڤتنکەریڤە–ئەوژی چ ب ئاشکەرایی بیت یان ب نەئاشکەرایی بیت–، کو گوهدار دێ هێتە سزادان.

وەکو:

–ئەگەر تۆ نڤێژان نەکەی، دێ تە ژمال دەرئێخم.

١–فەرماندان: د ئەڤێ نموونەییدا گەفکرن فەرماندانە ژ پێخەمەت ئەنجامدانا نڤێژان.

٢–سۆزدان: د ئەڤێ گەفکرنێدا سزا هەیە، ئەوژی دێ د ئەوی دەمیدا بیت، ئەوێ پێگیری ب ئەنجامدانا نڤێژان نەهێتە کرن.

ب–گەفکرن و ئاستێن جڤاکی:

ب شێوەیەکێ گشتی گەفکرن د ناڤ تاکەکەسێن جڤاکیدا د دوو ئاستاندا ڕوویددەت. ئەوژی هەڤ ئاستی و ژ ئاستێ بلند بۆ ئاستێ نزمن. د شیاندایە ئەو گەفکرنا ژ ئەنجامێ ژ ئاستێ بلند بۆ ئاستێ نزم دروستدبیت، ب ناڤێ گەفکرنا ستوونی ناڤبکەین و ئەو گەفکرنا د هەڤ ئاستیێدا د ناڤ تاکەکەسێن جڤاکیدا ڕوویددەت، ب ناڤێ گەفکرنا ئاسۆیی ناڤبکەین.

د گەفکرنا ئاسۆییدا ئاخڤتنکەر و گوهدار د ئێك ئاستدانە. ئانکو ژ لایێ پەیوەندییا جڤاکییڤە هەر ئێك ژ ئاخڤتنکەر و گوهداری هەمان ئاستێ جڤاکی هەیە و چ جوداهییێن جڤاکی ژ لایێ پلە و پایە و تەمەنی و ئاستێ ڕەوشەنبیری و...هتد د ناڤبەرا ئەواندا نینە. بەڵێ د گەفکرنا ستوونیدا ئاخڤتنکەر خودان ئاستەکێ بلندترە ژ گوهداری. ئانکو هەمان ئاست نینن وەکو د گەفکرنا ئاسۆییدا هەی. ئانکو د گەفکرنا ستوونیدا ئاخڤتنکەر د جهـ یان ئاستەکێ بلندداییە و گوهدار د جهـ و ئاستەکێ نزمداییە. ب واتایەکا دی ئاخڤتنکەر هەمی مقاوماتێن مادی و مەعنوی هەنە، کو ئەڤە هاریکارییا ئەوی دکەت، ل سەر گوهداری یێ زالبیت.

ج–جۆرێن گەفکرنێ:

ب شێوەیەکێ گشتی گەفکرن دبیتە دوو جۆر:

١–گـەفکرنا ڕاسـتەوخۆ: د ئـەڤی جـۆرێ گەفکرنێـدا ئاخڤتنکـەر ب ئاشـکەرایی گـەفێ ل گوهداری دکەت و د ئەڤێ گەفکرنێدا فۆرم و پەیڤێن گەفکرنێ هەنە. وەکو:(ئەز، تۆ، ئەو، ئەم، هـوین، ئـەو، بـلا...، وەی، کوشـتن، سـوتن، بڕین...هتـد) ئـەوژی ل دەمـێ ژ لایـێ ئاخڤتنکەریڤـە بـۆ گوهداری دهێنە ئاڕاستەکرن. وەکو:

– **"ئەگەر جارێکی دیکە ئەو هەر دوو غولامانەی تۆ دزی بکەن، دەستی تۆ دەبڕم"**(ئەڤ گوتـارە ل سـالا ١٩٩٢ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەرێدا گەفکرن ژ جۆرێ ڕاستەوخۆیە، ژبەرکو ڕستە یان پێکهاتەیا (دەستی تۆ دەبڕم) ژ لایێ ئاخڤتنکەریڤـە د نـاڤ ئـەڤێ نموونەییـدا، ب ئاشـکەرایی هاتییـە ئاڕاستەکرن بۆ گوهداری.

٢–گەفکرنا نەڕاستەوخۆ: د ئەڤی جۆرێ گەفکرنێدا ئاخڤتنکەر ب شێوەیەکێ نەڕاستەوخۆ گـەفێ ل گوهـداری دکـەت و د ئـەڤێ گەفکرنێـدا چ فـۆرم و پـەیڤێن گـەفکرنێ ناهێنـە بکارهینان، بەلکو دەوربەر ڕۆلێ خۆ د دیارکرنا واتا و مەبەستا ئەوێدا دکـەت. ئـانکو ئـەو دەوروبەرێ ئاخڤتنکەر و گوهدار تێدا، مەبەستا ئاخڤتنکـەری ل دەڤ گوهـداری دیاردکـەت. وەکو:

–**"ئەوانەی دەیانـەوێ دوژمنایەتیمان بکەن، پێویستە پەند لە تاریخ هەڵگرن"**(تەلەڤزیۆنا گەلی کوردستان، کەنالێ دهۆک، ٤/٣/ ٢٠١٠).

د ئـەڤێ نموونـەیا ل سـەرێدا ئاخڤتنکـەر ب شـێوەیەکێ نەڕاسـتەوخۆ، گـەفێ ل هـەر لایەنـەکی دکـەت، کـو هـیچ کەسـەك نەشـێت دوژمناتییـا پارتـا مـە بکـەت و ئـەوێن بڤـێن دوژمناتییا مە بکەن، دڤێت بزڤرنە مێژوویێ، دا بزانن کا ئەم کینە و مە چکرییە و ب ئەڤێ چەندێ دڤێت ئەو پەند و عیبرەتان ژ مێژوویێ وەربگرن.

د–گەفکرن و پوی:

پێدڤییە ئەوێ چەندێ بێژین، کو زاراڤێ (پوی–Face) پەیوەندی ب زاراڤێ ڕێزگرتنێڤە هەیە، ب ئەوێ وەسفێ کو(پوی) پەیڤەکا تەکنیکییە و مەبەست پێ وێنەیێ کەسایەتییە ل دەڤ ئاخڤتنکەری، کو ئاماژەیێ ب هەستێ سۆزداری و جڤاکییێ (ئەز–الانا)ێ ددەت، ئەوێ کو هەر کەسەکی هەی و پێشبینی ب ئەوێ چەندێ ژێ دهێتە کرن، کو کەسێن دی ژی تێبگەهن. ئەڤجا ب ڕێکا تێگەهشتنا پەیڤا (پوی) د شیاندایە پێناسەیا (ڕێزگرتن)ێ د کارلێکرنێدا بکەینمجيد الماشطة و أمجد الركابي، ٢٠١٨، ١٠٥).

زارڤێ پوی(Face) ژ تیۆرا ڕەفتارا زمانی یا (براون و لیڤنسن)ی هاتییە وەرگرتن، کو گرێدای پوییێ ئەرێنی و پوییێ نەرێنینە(Brown and Levinson,١٩٨٧, ٧٠). ب دیتنا(گوفمان)ی پوی(ڕۆخسار) بهایێ جڤاکییێ ئەرێنییە، ئەوێ کو تاکەکەس بۆ خۆ داخوازدکەت، ئەوژی ب شێوەیەکێ کارا و ئەکتیڤ(watts,٢٠٠٣,١٢٤).

پوی ئەو وێنەیە ئەوێ مە دڤێت خەلك دانپێدانێ وەکو بەشەك ژ ناسنامەیا مە پێ بکەت(DHARMA,٢٠١٦,٣٣).

د ڕاستیدا دوو ئالی ژ ئالییێن کارێ پوی هەنە. ئەوژی ئەڤەنە:

١–ئالییێ بەرگرییێ: ئەڤە ژبۆ پاراستنا ئاڤا ڕوییا کەسی کاردکەت.

٢–ئالییێ خۆپاراستنێ: ئەڤە ژبۆ پاراستنا ئاڤا ڕوییا کەسێن دی کاردکەت(DHARMA,٢٠١٦,٣٣).

دیسان هندەك پێرابوون هەنە، کو دبنە ئەگەر کارێ پوی بهێتە ئەنجامدان. ئەوژی ئەڤەنە:

١– ڕێکێن خۆپاراستنێ.

٢–پرۆسێسێن ڕاستڤەکرنێ.

٣–بکارهینانا بهێز و توند بۆ کارێ پوی (DHARMA,٢٠١٦,٣٣).

پوی نواندنا کەسییە د ناڤ جڤاکیدا و ئەڤ ڕوییە چێدبیت یێ ئەرێنی بیت، هەر وەکو ل دەمێ پێشکێشکرنا پالپشتییا ئاخڤتنکەری بۆ گوهداری و ئەوژی ب ڕێکا تەکەزکرنێ ل

سەر پێخۆشبوونا ئاخڤتنکەری ب تشتەکی، کو هاتییە ئەنجامدان یان تەکەزکرنا پێخۆشبوونا ئاخڤتنکەری ل سەر ئەوێ ڕێکا گوهدار(کەس) تێدا دیاردبیت. وەکو: جلوبەرگ و پرچ و ڕەفتار. ڕوییێ ئەرێنی وە ل گوهداری دکەت، کو هەست ب خێر و خۆشییێ بکەت (Gramley, S & Pätzold,K-M,۲۰۰٤,۱۹۸). ئەڤەژی ژ ئەنجامێ ڕێزگرتنا ئاخڤتنکەری ب دەستڤە دهێت و دبیتە ئەگەر، کو ل دەڤ گوهداری یێ خۆشەویست و ب بها بیت، چونکی ل ئەڤێرێ ئاخڤتنکەر تشتەکی نابێژیت، کو بەرۆڤاژی داواکاری و دیتینێن گوهداری بن.

د بن ڕوانگەها ڕوییێ نەرێنیدا، بریتییە ژ مایتێکرنێ د کاروبارێن خەلکیدا و بکارهینانا دەربڕینێن زمانی یێن نەگونجای (Gramley, S & Pätzold,K-M,۲۰۰٤,۲۰۰). ڕوییێ نەرێنی وە ل گوهداری دکەت، کو هەست ب تۆرەبوون و ڕەشبینی و بێڕێزی و گەفکرنێ...هتد بکەت. ئەوژی ب پشتگوهـ ئێخستنا ئەوی یان ڕێگریکرن ل سەر کار و کریارێن ئەوی یان لێبورینێ ژێ نەخوازیت یان سوپاسییێ بەرامبەر دەرنەبڕیت، ژبەر ئەوی کارێ ئەوی کری یان ڕەشبینییێ بەرامبەر دەربڕیت یان فشارێ بێختە سەر، کو کارەکی ئەنجامبدەت، دژی بیر و بۆچوونێن گوهداری بیت یان هەر بۆ شکاندنا گوهداری بیت.

گەفکرنێ پەیوەندی ب ڕوییێ نەرێنییێ ئاخڤتنکەریڤە هەیە و هەتاکو گەفکرن پەیدابیت دڤێت ئاخڤتنکەر ڕوییێ نەرێنییێ خۆ نیشانبدەت و د هەمان دەمدا دڤێت گوهدار هەست پێ بکەت، کو ئەو پەیاما بۆ ئەوی هاتییە ئاڕاستەکرن هێرشکرن و گەفە و ئەڤەژی د هەمان دەمدا دبیتە ئەگەرێ تێکچوونا ڕوییێ گوهداری. وەکو:

-"حاقدێت ئەڤرۆ هزرا خۆ بکەنەڤە سالا ١٩٧٤ یێ شەڕ بۆ دەستپێکرەڤە؟" (ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەر یێ نەڕازی و ڕێگرە، ل سەر کار و کریارێن حکومەتا عیراقێ و ئەو پەیڤ و شێوازێ بکارهاتی د ئەوێ نموونەیا ل سەریدا، دەربڕین ژ ڕوییێ نەرێنییێ ئاخڤتنکەری کرییە و د ئەنجامدا گەفکرنەك ل سەر لایەنێ بەرامبەر پەیداکرییە.

٨–پەسن:

أ–تێگەهێ پەسنێ:

پەیڤا پەسن– compliment ئێکە ژ کردەیێن ئاخڤتنێ، کو دەربڕینـێ ژ هـەڤگرتن و ڤیـان و نێزیکبـوونێ د ناڤبـەرا ئاخڤتنکـەر و گوهداریـدا دکـەت. ئـەڤ کردەیـە بـەرۆڤاژی گەفکرنێیە، چونکی پەسن کردەیەکا ئاخڤتنێ یا ئەرێنییە، کـو دەربڕینـێ ژ ڕوویـێ ئـەرێنی یـێ ئاخڤتنکـەری دکـەت و ڤیـان و نێزیکبـوون و هـەڤگرتنێ د ناڤبـەرا خـۆ و گوهداریـدا پەیدادکـەت، بـەڵێ گـەفکرن کردەیـەکا ئـاخڤتنێ یـا نەرێنییـە، دەربڕینـێ ڕوویـێ نـەرێنییێ ئاخڤتنکەری دکەت و ژێکدویربوون و دلمان و ڕەشبینی و شەڕی د ناڤبەرا خۆ و گوهداریدا پەیدادکەت.

ب دییتنـا (لـوی) پەسـن ئێکـە ژ کـردەیێن ئـاخڤتنێ، کـو ب ڕێکـا ئـەوێ ئاخڤتنکـەر دەربڕینـێ ژ هەلویستێ خۆ یێ ئەرێنی بەرامبەر ئاخڤتنکەرەکێ دی دکەت(Lui,٢٠٠٣,١).

پەسـن ب شـێوەیەکێ گشـتی پێـدڤی ب بکارهینانـا سـیما و سـالۆخەتانە، داکـو دەربڕینـێ ژ هەلسەنگاندنا ئەرێنی یا ئاخڤتنکەری بکەت و ئەو سـیما و سـالۆخەتێن پـتر د حالـەتێ پەسـنێدا دهێنـە بکارهینـان ئەڤانـە: جـوان، دلۆڤـان و مەزنن...هتـد. هەروەسـا پەسن ئەڤان کاران ژی بکاردهینیت، داکـو هەلسـەنگاندنا ئـەرێنی ب دەسـتڤە بهێـت. ئـەو کـارژی ئەڤانـە: حـەژێکرن، سەرسـۆرمانکرن، کـو ئـەڤ کـارە ژ کـارێن دووبـارەبووی د بکارهینانا حالەتێ پەسنێدا دهێنە بکارهینان(wolfson,١٩٨٣,٨٦-٨٧). (کونکۆرۆ) دبێژیت: د شیاندایە تەماشەی پەسنێ بهێتە کرن، کو دەربڕینەکـە بـۆ هەلسـەنگاندن و نرخاندنـەکا ئـەرێنی دهێتـە بکارهینـان و پەسـن د دانوسـتاندنێن ڕۆژانـەیێن تاکەکەسـاندا ڕوویـددەت، ئەوژی د ناڤ خەلکێ هەمان ئاستدا یان د ئاستێ جڤـاکییێ بلنـددا. چـێدبیت پەسـن بهێتـە بکارهینان ژبۆ دەستپێکرنا ئاخڤتنێ یان ژبۆ جوانکرنا ئاخڤتنا کارلێکەر. دیسان بهێزکرنا پەیوەنـدییێن جڤـاکی و هـەڤگرتنێ د ناڤبـەرا ئاخڤتنکەرانـدا ڕادبیـت. خـەلك بـاراپتر دەربڕینێن پەسنێ ئەوێن گرێدای ب دیمەنێن ژ دەرڤە بکـاردهینن. وەکـو (جلگـان، پـرچ و کەلوپـەلان) هەروەسـا دەربـڕینێن پەسـنێ یـێن گرێـدای ب شـیانێڤە. وەکو(کارامـە یـان

دەستکەڤتان) بکاردهینن(Kuncoro,٢٠١٠,٢٦). (مانیس) بۆ هندێ دچیت، کو پەسن کردەیەکا ئاخڤتنێیە، د ناڤ کەلتووریدا بهایێ جڤاکی ڕەنگڤەددەت، کو پێدڤییە ئاخڤتنکەر ل دەم و جهێ گونجای بکاربهینیت، داکو یاسایێن جڤاکی یێن زمانی نەبەزینیت(manes,١٩٨٣,٩٦). (سڤارۆڤا) چەند پێناسەیەك بۆ پەسنێ دیارکرینە، کو بریتینە ژ:

١-پەسن ئێکە ژ ستراتیجیەتێن ڕێزگرتنێ.

٢-پەسن ئالاڤەکێ ڕێزگرتنێ یێ ئەرێنییە، کو دەربڕینێ ژ نیاز پاکی و هەڤگرتنێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر و گوهداریدا دکەت.

٣-کریارەکا جڤاکییە ب ئافراندن و پاراستنا ڤیان و خۆشەویستییێ ڕادبیت.

٤-کومێنتەکە یان حوکمەکە یان دیتنەکا ڤیایە.

٥-دەربڕینەکا سەنایێ یان حێبەتبوون و حەزژێکرنێ یان ڕێزگرتنێیە.

٦-کردەیەکا ئاخڤتنێ یا کاریگەرا ئەرێنییە ژبۆ زێدەکرنا هەڤگرتن و ڤیانێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر و گوهداریدا کاردکەت(Švárová,٢٠١٠,١٦).

ئەڤێن ل خوارێ چەند نموونەیەکن ل سەر پەسنێ د گوتارێدا:

- **"هنگ خەلکێ ڤێ دەڤەرا زاخۆ، حەقیقەت هنگ ڕوحا منن"**(تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەری پەسنا خەلکێ زاخۆ کرییە و دانوستاندنا لایەنێ سۆزداری ل دەڤ ئەوان کرییە، پێخەمەت هندێ داکو پەیوەندی و هەڤگرتن و ڤیان د ناڤبەرا ئەواندا بەردەوام بمینن و بهێزبن.

-"ئەی پێشمەرگە قارەمانەکان، پاراستنی ئەم ڕۆژەی بە خوێنی گەشی شەهیدەکانتان و هیمەتی دلێرانەی خۆتان و هاوکاری کۆمەلانی خەڵکی کوردستان بە هەڵبژاردنی لیستی کوردستانی و کاك مەسعود دەپارێزرێت وە ئاواتەکانی خەڵکەکەمان دێتە دی"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەری پەسنا پێشمەرگەیان ب قارەمانی کرییە، ئەڤ پەسنە ژی ب هەمان پەسنا نموونەیا ل سەری، کو ئاخڤتنکەری پەنابرییە بەر لایەنێ سۆزداری و شیانێن ئەوان ب قارەمانی وەسفکرییە.

ب–ئەرکێن پەسنێ:

پەسنێ چەند ئەرکەك هەنە. وەکو:

١–پەسن ژبۆ پاراستن یان ژبۆ دووبارە دروستکرنا پەیوەندییێن جڤاکی د ناڤبەرا تاکەکەساندا یان ژبۆ باشکرنا کارەکێ ڤیای ل دەڤ ئەوان دهێتە بکارهینان، یان ژبۆ جوانکرنا گوتارا ئاخڤتنکەری دهێتە بکارهینان، بەری هندێ کو کردەیا تێکچوونا ڕۆخساری مرۆڤی بهێتە گوتن(holmes,١٩٨٨,٤٦٤).

٢–پەسن دبیتە ئەگەرێ هندێ کەسێن بەرامبەر هەست ب تشتەکێ باش بکەن، چونکی پەسن پەیوەندییێن هەڤگرتنێ پەیدادکەت. هەروەسا دبیتە کومێنت ل سەر پەیوەندییێن هەڤالینییێ. هەروەسا ڕادبیت ب داگرتنا ئەوان ڤالاهییان ئەوێن ژ ئەنجامێ ئیهانە و یاریپێکرنان دروستدبن...هتد.

٣–ئەرکێ دەستپێکی یێ پەسنێ ب شێوەیەکێ دیار یێ سۆزداری و جڤاکییە، ل جهێ هندێ کو یێ واتایی یان زانیاریی بیت و ئێکە ژ کردەییێن خودان کاریگەرییەکا ئەرێنی، کو ژبۆ زێدەکرن یان بهێزکرنا هەڤگرتنێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا ڕادبیت. ب کورتی د شیاندایە بهێتە گوتن، پەسن ژبۆ ئافراندنا پەیوەندییێن جڤاکی یان بۆ ڤیانێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا کاردکەت (Wolfson,١٩٨٣,٨٩).

٤–ژبلی هەبوونا واتایا سۆزداری، پەسن واتایا ئاماژەیی ژی هەلدگریت. هەروەسا پەسن ب کارێ حەز ژێکرن و هاندانێ ژی ڕادبیت.

٥=پەسن چێدبیت بهێتە بکارهینان ژبۆ دەربڕینێ ژ ڕازینەبوونێ یان سڤکاتیکرن ژپێخەمەت شکاندنا کەسەکی یان یاریپێکرن ب ئەوی یان ژبۆ تێکچوونا ڕۆخساری ئەوی(tsai & wang,٢٠٠٢,٥).

ج–کارڤەدانێن پەسنێ:

(پۆمیرانتز)ی ئاماژە ب ئەوێ چەندێ ددەت، کو پەسن ئاریشەیێ بۆ وەرگرێن پەسنێ پەیدادکەت و بەرهەنگاری دوو ڤیانێن هەڤدژ بۆ ئێك دبیت، ل دەمێ بەرسڤێ ل سەر پەسنێ ددەن. ئەوژی ئەڤەنە:

١–ڕێککەڤتن ل سەر ئەوا ئاخڤتنکەر دبێژیت.

٢–خۆ دویرئێخستن ژ پەسنا خۆدی.

ڕێککەڤتن یان ڕازیبوون ل سەر پەسنێ، پشتەڤانیکرنە ل سەر پەسنا ئاخڤتنکەری، کو ئەو ب شێوەیەکێ ڤەشارتی یەکسانا کریارا پەسن و ستایشا خۆدییە و بەرامبەر ئەڤێ چەندێ خۆ دویرئێخستن ژ پەسن و ستایشا خۆدی، وە ل گوهداری دکەت، کو ب ڕەتکرن یان ب کێمیڤە ببیتە ڕێگر ژبۆ ڕێککەڤتن و وەگرتنا پەسن و ستایشێ(pomerantz,١٩٧٨,٨١-٨٢).

ئانکو فشارەك ل سەر گوهداری هەیە، کو ل گەل ئاخڤتنکەری ڕێکبکەڤیت و ب پەسنێ ڕازیببیت و ژ ئالیەکێ دیڤە فشارەکا بهێز ل سەر ئاخڤتنکەری هەیە، کو پەسنێ کێمبکەت یان خۆ دویربێخیت ژ پەسنا خۆدی. ئەڤجا وەرگر یان گوهدارێ پەسنێ گەلەك چارەیان بکاردهینن، داکو چارەیەکا ناڤەندی بۆ ئەڤێ ئاریشەیێ ببینیت و ئەڤ چارەسەریەژی ل دەڤ (پۆمیرانتز)ی بریتینە ژ:

١–وەرگرتنا پەسنێ.

٢–ڕەتکرنا پەسنێ.

٣–خۆدویرئێخستن ژ پەسنا خۆدی(pomerantz,١٩٧٨, ٨٢).

ل سەر هەمان ڕێکێ د گەلەك ڤەکۆلینێن پەیوەندیداردا ل دۆر کارڤەدانێن پەسنێ. (هۆلمس) ڕابوو ب پێشنیارکرنا سێ دەستەیێن سەرەکێ ژ کارڤەدانێن سەرەکی. ئەوژی ئەڤنە:

١–وەرگرتن یان پەسەندکرن.

٢–ڕەتکرن.

٣–خۆ ڕزگارکرن یان خلاسکرن ژ پەسنێ(Holmes,١٩٨٦,٤٨٨-٤٩٠).

بۆ نموونە:

١–أ–تۆ یا جوانی.(پەسن)

ب–ژ ڕاست. (کارڤەدانا پەسنێ)

٢–أ–تورمبێلا تە یا لاوە.(پەسن)

ب–سوپاس. (کارڤەدانا پەسنێ)

ئەڤجا بەرسڤدان ل سەر پەسنێ بۆ مە یاسایێن بکارهینانا زمانی د جڤاکیدا دیاردکەت. هەروەسا بۆ مە ڕەگەزێن ڤەبڕ ژبۆ کردەیا تێکچوونا ڕوی(ڕۆخساری) دیاردکەت. ئەڤجا ڤەکۆلینا کارڤەدانێن پەسنێ هاریکاریا مە دکەت، ژبۆ باشکرنا تێگەهشتنا مە بۆ ڕەوشەنبیرییێن گەل و مللەتان و بهاییێن جڤاکی و ڕێکخستنا جڤاکی و ئەرك و واتایا بکارهینانا زمانی د جڤاکیدا(yuan,٢٠٠١,٢٧٣).دیسان پەسن و کارڤەدانێن ئەوێ بۆ گەلەك ئەرکان بکاردهێن وەکو:

١–تەمامبوون و پێشئێخستنا پرۆسێسا پەیوەندیکرنێ.

٢–زانین و شارەزابوون د نەریت و کەلچەرێ جڤاکیدا.

ئەڤجا گرنگیپێدان ب بەرسڤا پەسنێ جهێ گرنگیپێدانا گەلەك زانایێن زمانی بوویە، چونکی کارڤەدانێن پەسنێ ژ کەلتوورەکی بۆ کەلتوورەکێ دی جیاوازە و بەرسڤ و کارڤەدانێن جودا ژێ پەیدادبن.

پێدڤییە ئاماژە ب ئەوێ چەندێ بهێتە دان، کو کارڤەدانێن پەسنێ ئێکە ژ جۆرێن کارلێکرنا جڤاکی د ژیانا ڕۆژانەدا. ل دەمێ پەسن دهێتەدان، ل پشتی ئەوێ کارڤەدانا پەسنێ دێ هێتە بەرسڤدان. ئەڤجا کارڤەدانا پەسنێ ئالوگۆرکرنا سروشتییە و وەك ڕەفتارەکا جڤاکی دهێتە تەماشەکرن(Fukasawa,٢٠١١,٣٦).

ب دیتنا (هێربێرت)ێ سێ دەستە هەنە. ئەوژی ئەڤەنە:(پەسەندکرن و ڕازیبوون، نەرازیبوون، ڕاڤەکرن) و ئەڤ هەر سێ دەستەیە، ژ دوازدە جۆران ژ کارڤەدانان پێکدهێت. ئەوژی ئەڤەنە:

A–ڕازیبوون: ئەڤە دابەشدبیتە سەر:

١–پەسەندکرن: ئەڤە بریتییە ژ:

أ–پەیڤێن سوپاسگوزارییێ: وەکو: سوپاس، سوپاس بۆ تە، گرنژین.

ب–کومێنتا پەسەندکرنێ: سوپاس بۆ تە، ل دەڤ من ژی ئەڤ تشتە یێ سەرئێخستییە.

ج–بلندراگرتنا پەسنێ: ب ڕاستی ئەوێ چەندێ چاڤێن من وە لێکرن ڕوندکان بڕێژیت. مانە هوسایە؟

٢–کومێنت ل سەر مێژوویێ: وەکو: من ئەو ژ گەشتا خۆ ژ لوس ئەنجلوسێ هینات.

٣–ڤەگوهاستن: ئەڤەژی بریتییە ژ:

أ–دووبارە ئاڕاستەکرن: برایێ من ئەو دا من.

ب–دووبارەکرن: دیسان ئەو پێدڤییا تە ژییە.

B–نەرازیبوون: ئەڤەژی بریتییە ژ:

١–کێمکرنا پەسنێ: ب ڕاستی ئەو ب تەمامی یا کەڤنە.

٢–پرسیار: تۆ هوسا دبینی، کو ئەو ب ڕاستی یا وەسایە؟

٣–ڕەتکرن: ئەڤەژی بریتییە ژ:

أ–دیارکرنا نەڕازیبوونێ: من ئەو نەڤێت. کەربێن من ژێ ڤەدبن.

ب–هەبوونا شیان و سیمایان : ئەو یێ باشە، بەلێ فلان لاوترە.

٤–بەرسڤنەدان یان دانپێدان: بێدەنگی.

C–ڕاڤەکرنێن دی: ئەڤەژی بریتییە ژ:

١–داخوازی: ئەرێ تە دڤێت تۆ ئەڤێ بخوازی؟(Herbert,١٩٩٠,٧٩).

د–پەسن و سەنا:

د زمانیدا هندەك زاراڤ هەنە، کو بەشداریێ ل گەل پەسنێ د هندەك سالوخەتاندا دکەن ، ئانکو دەربڕینێ ژ ڕازیبوون و پەسەندکرنێ دکەن، بەلێ ل گەل ئەڤێ چەندێ هندەك جوداهی د ناڤبەرا ئەواندا هەنە و ئێك ژ ئەوان زاراڤان سەنایە.

ئێك ژ ئەوان دیتنان ئەوە، کو پەسن ئەوە تۆ هەلسەنگاندنەکا کەسێ ئەرێنی بدەیە کەسەکی، ئەوژی یان ل دۆر دیمەنێ ئەوییە یان سالۆخەتێن ئەوینە یان شێوە و ڕۆخسارێ ئەوییە یان هەر تشتەکێ دی، کو گرێدای ئەوی کەسی بیت(AL-Rassam,١٩٩٩,٨). بەلێ هندەك زانایێن دی. وەکو(سیرێل و ڤاندەرڤیکین)ی بۆ هندێ دچن، کو سەنا ژ ئالییەکێ

دیقە دبیت یا ئاڕاستەکری نەبیت بەرەڤ کەسێن دی. ئەڤجا دبیت کەسەك سەنایا خانییێ خۆ یان وەلاتێ خۆ یان سەربازێن خۆ...هتد بکەت. دیسان پەسن ژبۆ دەربڕینێ ژ ڕازیبوونا گوهداری دهێتە پێشکێشکرن، بەرۆڤاژی سەنایێ و تەسبیح و مەزنکرنێ، کو ئەڤان پێشنیاران هەلناگریت. ئانکو گوهدار د ئەڤێرێدا گرێدایە ب سوپاسیکرن و مەزنکرنێڤە. دیسان سەنا وەسا دهێتە تێگەهشتن، کو زارڤەکێ بەرفرەهترە ژ پەسنێ (Searle and Vanderveken,١٩٨٥,٢١٥). هەروەسا ئێك ژ جوداهییێن دی د ناڤبەرا ئەواندا ئەوە، کو پەسن کردەیەکا ئاخڤتنێ یا کارلێکەرە، بەلێ سەنا دەربڕینەکە بێی هەبوونا ئەرکێ کارلێکرنێ کاردکەت. جوداهییەکا دی ئەوە کو پەسن د ڕوویبڕیبوونێدا پەیدادبیت، بەلێ سەنا مەرج نینە و زێدەتر وەرگر یێ ئامادە نینە. بۆ نموونە ل دەمێ دهێتە گوتن:(مە مامۆستایەك باش هەیە.) ل دەمێ مامۆستا یێ ئامادەنەبیت، ئەڤە نابیتە پەسن بەلکو سەنایە بۆ مامۆستایی.

هەر چەوا بیت، ئیحتیمالیەتەکا دی هەیە، ئەوژی ل دەمێ سەنا پەسنێ ب خۆڤە دگریت. وەکو:

-تە کوڕەکێ لاو هەیە.

ل ئەڤێرێ کەسەك سەنایا کوڕی دکەت و د هەمان دەمدا پەسنا دایبابان دکەت، ژبەر پەیوەندییا ئەوان ب کوڕیڤە هەیە، بەلێ ئەگەر کەس بێژیت:

-ئەو کچاهە یا سەرنجراکێشە.

ئەڤ ڕستەیە دێ بیتە سەنا و چ پەیوەندی ب پەسنێڤە نینە. ل ئەڤێرێ سەنا ب تنێ بۆ سالۆخکرنا ب دەستڤە هینانێ ناهێتە بکارهینان، بەلکو بۆ سالۆخکرنا دیمەنێن کەسان ژی هاتییە بکارهینان(Al-Abodi,٢٠٠٥,٢١).

دیسان ئێك ژ جوداهییێن دی د ناڤبەرا پەسن و سەنایێدا ئەوە، کو دبیت پەسن ببیتە کردەیا تێکچوونا ڕۆخساری(ڕوی). وەکو:

-من حەز ژ پێنڤیسێ تە کر.

د ئەڤێرێدا دبیت د هـزرا گوهداریـدا ئـەو دروسـتببیت، کـو ئاخڤتنکـەری دڤێـت ئـەوی پێنڤێسی ب دەست خۆڤە بهینیت و ئەڤـە وە ل گوهـداری دکـەت، کـو شـەرمبکەت، ژبـەر هندێ دبیت بەرسڤ یان کارڤەدانا ئەوی ئەڤەبیت(AL-Rassam,١٩٩٩,٩):

-کەرەمکە ئەڤ پێنڤێسە بۆ تەیە.

بەلێ ئەگەر بهێتە گوتن:

- × پێنڤێسەکێ لاو هەیە.

ئەڤە نابیتە کردەیەکا تێکچوونا ڕۆخساری(ڕوی)، هەر چەندە(×) یـێ نـەدیارە ئـانکو یـێ دیـار نینـە بـۆ هـەر کەسـەکی، ئـەڤجا د شـیاندا نینـە سـەنا وەکـو کردەیـەکا تێکچـوونا ڕۆخساری بهێتە هژمارتن(AL-Rassam,١٩٩٩,٩).

دیسان پەسن ژ سەنایێ دهێتە جوداکرن، ئەگەر ئەرك ب بەرچاڤ هاتە وەرگرتن. پەسن ژبۆ دروسـتکرنا ڤیـان و هـەڤگرتنێ د ناڤبـەرا تاکەکەسـاندا دهێتـە بکارهینـان. زێدەباری ئەوێ ڕاستییێ کو ئەڤ چەندە یا جودایە، ل دەمێ بابەتی پەیوەندی ب ڕەگەزیڤە هـەبیت. بەلێ ژ لایەکێ دیڤە سەنا ب تنێ دشێت ئـەڤی کـاری ب شـێوەیەکێ نەڕاسـتەوخۆ بکـەت. باراپتر سەنا ژ پلەیەکا بەرز بەرەڤ پلەیەکا نزم یا ئاڕاستەکرییە. وەکو:

-عەلی ئەڤ تابلۆیە گەلەکێ باشە.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا مامۆستا پەسنا قوتابییێ خۆ دکەت، ل سـەر کـارێ ئـەوی یـێ باش، بەلێ ب گشتی د شیاندایە وەکو سەنا بهێتە هژمارتن. ئەڤ چەندە دبیتە مەحال، کـو د شیاندابیت جوداهی د ناڤبەرا پەسن و سەنایێدا بهێتە کرن و هەر دوو تێکەلی ئێك دبـن و د ناڤ ئێکداچووینە(AL-Rassam,١٩٩٩,١٠-١١).

ل دوماهیکێ پێدڤییە جوداهی د ناڤبەرا پەسن و دەڤخۆشییێ ژێدا(تملق) بهێتە کرن. پەسـن بـەرەڤ هندێڤـە دچـیت، کـو یـا ڕاسـت و بابـەتی بیـت و بێـی هزرکـرن دهێتـە پێشکێشکرن، بەلێ د بەرامبەردا دەڤخۆشی ب تنێ لڤینا لێڤانە و یا هـەژارە ب ڕاستییێ و دبیت دەڤخۆشی وەکو پێشەکییەك بۆ کارەکێ دی بهێتە بکارهینـان، ژبـەر هنـدێ ئـەو ب کردەیێن بەرئێکراکرنێ ژبۆ پرسیار و داخوازییان دهێتە ناڤکرن. د ئەڤی حالەتیـدا گوهـدار

ب دروستی دزانیت کو ئەو کەسێ دەڤخۆشییێ دکەت، ئەوی تشتەك دڤێت یان دڤێت تشتەکی ب دەستخۆڤە بهینیت. کردەییێن بەرئێکراکرنێ گەلەك دەمی ژ ڤەکۆلەران نابەت، چونکی ئەو ب مەرجێ ڕاستییێ ل دەڤ ئاخڤتنکەران د هەژارن، کو ئەڤ مەرجێن ڕاستییێ بەشەکن، کو پێدڤییە ژبۆ ب دەستڤەهینانا کردەیا پەسنێ هەبن(AL-Rassam,١٩٩٩,١١-١٢).

هـ–بەلاڤبوونا بکارهینانا پەسنێ:

هەر ژ کەڤندا هەست ب هندێ هاتییە کرن، کو پەسن ب گەلەك هۆکاران کاریگەر دبیت. وەکو: ئاڕاستەیا ڕەوشەنبیری و پلەوپایەیا جڤاکی و دابونەریتێن جڤاکی...هتد و ژ ئەنجامێ ئەڤان هۆکاران پەسنێ سیمایێن خۆ یێن بهادار د ناڤ ئەدگار و بەرژەنگێن ناڤەرۆك و پێکهات و ستراتیجیەتێن کارڤەدان و بەرسڤدانێدا دروستکرییە.

(هۆلمس)ی دەرئەنجامێ هندێ کرییە، کو دویراتییا جڤاکی ڕۆلەکێ دیار و گرنگ د دەستنیشانکرنا دیمەنێن دیارکری یێن ڕێزگرتنێ د دبیاڤێن زمانیدا دگێڕیت. بۆ نموونە: پەسن و کارڤەدانێن پەسنێ ب شێوەیەکێ زۆر ب دویراتییا جڤاکییا ئاخڤتنکەریڤە(پلەیا خزماتییێ) کاریگەردبیت(Holmes,١٩٩٥).

(ولڤسۆن)ی ئاماژە ب هندێ دایە، کو پەسن باراپتر دهێتە دان و پێشکێشکرن د ناڤبەرا ئەوان ئاخڤتنکەراندا ئەوێن ل سەر هەمان ئاستێ جڤاکی بن، کو ب ڕاستی ئەو هەڤالێن ئێکن، نەکو بیانینە. هەروەسا ئەوی دیارکرییە، کو پەسن گەلەك د ناڤبەرا هەڤالێن ئاسایی و کەسێك نێزیك ژ ئێکودوودا دهێتە دووبارەکرن و بکارهینان، ژبەر هندێ حالەتێ پەیوەندییێ د ناڤبەرا پێشکێشکەرێ پەسنێ و گوهدارێ پەسنێدا، بێگومان ئەو هۆکارەکە د هەلبژارتنا کارڤەدانێن پەسنێدا(Yinqi,٢٠١٧,١٤).

(سیمس) دیاردکەت، کو پێکهاتەییێن پەسنێ ب پلەوپایە و ڕەگەزێ ئاخڤتنکەریڤە کاریگەردبن. گەلەك ژ ڤەکۆلینان دیارکرییە کو هژمارەکا گونجای ژ پەسنان بۆ کەسێ بەرامبەرێ هەمان تەمەن و پلەوپایە دهێنە پێشکێشکرن. بەڵێ (هولمس) دیاردکەت، کو پەسن ژ ئالییێ ئەوان کەسانڤە دهێنە پێشکێشکرن، ئەوێن پلەوپایەکا بلندتر هەین بۆ

ئەوێن پلەوپایەکا نزمتر. هەروەسا (سیمس)ی ئاماژە ب هندێ دایە، کو حالەت یان باریّ جڤاکی گەلەك گرنگە بۆ بکارهینان و دویڤئێکهاتنا پەسنان. دیسان کەس پەسنان بۆ ئەوان کەسان پێشکێشدکەن ئەوێن هەمان پلەیا جڤاکی یا ئەوان هەین(Yinqi,۲۰۱۷,۱۵).

پێدڤییە ئاماژە ب ئەوێ چەندێ بهێتە دان، کو د ناڤ کەلتووریّ کوردیدا ب گشتی و ب شێوەکێ بەربەلاڤ پەسن د ناڤبەرا کەسێن هەمان تەمەن و پلەوپایەیا جڤاکیدا دهێتە بکارهینان. هەروەسا چێدبیت د ناڤ تەمەنێن ژێکجودا ژیدا بهێتە بکارهینان، چ ژ بچویك بۆ مەزن یان بەرۆڤاژی. دیسان ژ ڕەخێ ئەوان کەسان ژیڤە دهێتە بکارهینان ئەوێن پلەوپایەکا جڤاکییا بلندتر یان مەزنتر ژ یا گوهداری هەین. ئانکو پێشکێشکەرێ پەسنێ پلەوپایەکا بلندتر هەیە ژ وەرگرێ پەسنێ، ئانکو پلەوپایەیا گوهداری نزمترە ژ پێشکێشکەرێ پەسنێ، بەلێ د ناڤ کوراندا، بکارهینانا پەسنێ ژ لایێ ئەوان کەسانڤە ئەوێن پلەوپایەیا جڤاکییا نزم هەین و بۆ یێ بلند ب کێمی دهێتە دیتن. ئەڤەژی ژبەر هۆکارێن جوداهییێن پلە و ڕێزگرتنێیە...هتد.

و–جۆرێن پەسنێ:

ب شێوەیەکێ گشتی پەسن دبیتە دوو جۆر:

۱–پەسنا ڕاستەوخۆ:

د ئەڤی جۆرێ پەسنێدا ئێك ژ ئەوان پەیڤ یان فۆرمان هەیە ئەوێن تێگەهەکێ واتایی بێن ئەرێنی هەین. وەکو پەیڤێن(جوان، لاو، زیرەك، باش، دلسۆزی، مێرانی...هتد). ئەڤ چەندە دبیتە ئەگەر، کو پەسن یا ڕاستەوخۆ بیت. وەکو:

–"ئەگەر کێم و کاسی هەبووینە ل بەرامبەر وە قسووریا من عەفو بکەن، چونکی ب خودێ خەباتا وە، دلسۆزییا وە، مێرانییا وە، قەهرەمانیا وە، گەلەك ل وێ مەزنترە کو خانیەك یان جاددەیەك یان پرۆژەیەك بۆ هنگۆ بهێتەکرن" (ڕادیۆیا دهۆك، ۲۰۰۹/۷/۲۱).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەرێدا پەسنەکا ڕاستەوخۆ ژ لایێ ئاخڤتنکەرێڤە پێشکێشی جەماوەری هاتییە کرن، ئەوژی ب ڕێکا هاتنا پەیڤێن:(دلسۆزی، مێرانی...) د ناڤ ئاخڤتنا ئەویدا.

٢–پەسنا نەڕاستەوخۆ:

ئەڤ جۆرە پەسنە ل دویڤ دەوروبەری دهێتە دیارکرن و چ فۆڕم و پەیڤ و تێگەهێن پەسن هەلگر تێدا نینن. وەکو:

–" ئەز وەسفا زاخۆ و جەماوەرێ زاخۆ چەوا بکەم؟"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢١).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەر ب نەڕاستەوخۆیی پەسنا خەلکێ زاخۆ کرییە، چونکی بێیکو سیفەت و سالۆخەتەکا دیار د ناڤ گوتارا خۆدا بێژیت، بەلێ ب ڕێکا دەوروبەری و پێکهاتەیا ڕستەیێ پەسنەك تێدا هەیە و دەربڕینێ ژ تێگەهەکێ واتاییێ ئەرینی دکەت. ئەوژی زیرەکی و مێرانی و دلسۆزییا خەلکێ زاخۆیە بۆ بزاڤا ڕزگاریخوازا کوردستانێ.

٩–هۆشداری:

أ–تێگەهێ هۆشداریکرنێ:

هۆشداری–Warning کردەیەکا ئاخڤتنێیە، کو ئاخڤتنکەر، گوهداری ب کرنا کارەکی یان ب نەکرنا کارەکی هۆشداردکەت. هۆشداری وەکو پێشنیارەکێیە کو ئەگەر ئەو کەس ب ئەوی کاری ڕاببیت یان ڕانەبیت– ئەڤەژی ل دویڤ حالەتی دمینیت–دێ زیان گەهیتێ. وەکو د ئەڤان نموونەیاندا دیاردبیت:

–هۆشیاربە ترومبێلێ بلەز نەهاژۆ.

–ئەز تە هۆشداردکەم کو دڤێت ترومبێلێ بلەز نەهاژۆی.

ئەڤ ڕستەیێن ل سەری ل دەمێ ب ئاوازەکا گونجای دهێنە گوتن، دێ ئەوێ واتایێ دەن، کو دێ ڕویدانەکا خراب چێبیت، ئەوژی (ئەگەر ترومبێل بلەز بهێتە هاژۆتن.) هۆشداری ب واتایا داخوازی و فرمانێیە، کو ئاخڤتنکەر داخواز یان ئەمری لێدکەت، کو کارەکێ خراب ڕابوەستینیت. ناڤەڕۆکێن پێشنیارکری یێن هۆشداریێ پێدڤییە کارتێکرنێ ل کارێ گوهداری یێ پاشەڕۆژێ بکەت. بۆ نموونە(ئەز تە هۆشدار دکەم کو دەست ژ جگارە کێشانێ بەردەی.) واتایەکا دیار د پشترا هەیە، کو ئاخڤتنکەری دڤێت تشتەکی بۆ

گوهداری ئاشکەرابکەت. ئەوژی ئەوە: (جگارە گەلەك یا ب مەترسییە) (Parker & Rieley , ۲۰۰۵ , ۲۱), (Searle, ۱۹۷۵ , ۷۱).

–ئەگەر تۆ دەرمانێن خۆ نەخۆی دێ مری.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەر گوهداری ب هندێ هۆشداردکەت، کو دڤێت ئەو دەرمانێن خۆ بخوت، چونکی نەخوارنا دەرمانان دێ مەترسییێ ل سەر ساخلەمییا ئەوی پەیداکەت.

(هینکل) سەبارەت هۆشداریکرنێ دبێژیت: هۆشداریکرن ئەو پرۆسەیە ئەوا ئاخڤتنکەر هۆشداریێ ددەتە گوهداری، ب ڕابوون یان ڕانەبوون ب کارەکی، چونکی ئەو کار د بەرژەوەندییا ئەویدایە. هەر وەکو ل دەمێ دهێتە کوتن: (ئامیرێ زاد لێنانێ(**تەباخ**) گەلەك یا گەرمە، لەورا دەستێ خو نەکەیێ.) (Hinkle, ۱۹۹۷ , ٥).

(میلوی و وئوتول) سەبارەت هۆشداریکرنێ دبێژن: هۆشداریکرن ئەو ڕەفتارن، کو بەری ئارمانجا توندوتیژییێ، بێی هەر تشتەکێ پێڤە گرێدای، دبیت د هندەك بارودۆخێن دەستنیشانکریدا پێشبینی پێ بهێتە کرن. ڕەفتارێن هۆشداریێ دبیت د ئەڤی دەوروبەریدا وەکو نیشاندەرەك بۆ زێدەبوون یان مەترسییا هێرشەکا توندوتیژ بهێتە دیتن(Meloy & O'Toole,۲۰۱۱,٥١٤).

ب دیتنا (پامبودی) هۆشداریکرن گوتنەکە، ئارمانج ژێ هشیارکرنا کەسانە و وە ل ئەوان دکەت، کو هۆشداربن و چێدبیت شیرەت بیت یان هشیاری بیت یان پێشنیار بیت(pambudi,۲۰۱۷,۲۲).

ب دیتنا(موفیلن)ی هۆشداریکرن گوتنەکە ب مەرەما ئاگەهدارکرن و هشیارکرنا کەسێن بەرامبەر دهێتە گوتن(لقمان فەریق سلێمان، ۲۰۲۰، ٤٧)

(سیرێل) دیاردکەت کو هۆشداری دشێت پتر ژ ڕەهەندەکێ واتایی و کاریگەرییێ وەربگریت. ئەوژی ل دویڤ شێوازێ دارشتنا ڕستەیێ. بۆ نموونە: (ئەز تە هۆشداردکەم کو خۆ دویربێخی ژ ئەوی زەلامێ دانعەمر). (ئەز تە ئاگەهداردکەم کو زەلامێ دانعەمر یێ ب مەترسییە). د ئەڤان هەردوو ڕستەیاندا ئاخڤتنکەر دبێژیتە گوهداری، کو

ئاریشەیەك یا هەی و دڤێت بهێتە چارەسەرکرن، بـەلێ ب شـێواز و کاریگـەرییێن جـودا. د ڕستەیا ئێکێدا (خۆ دویر ئێخستنە ژ زەلامـێ دانعـەمر)، د ڕستـەیا دووێـدا ب شـێوەیەکێ ئاشکەرا ئاخڤتنکەر گوهداری هۆشـیار دکـەت، کـو (زەلامـێ دانعـەمر یـێ ب مەترسـییە) (Searle, ١٩٧٩ ,٢٨-٢٩).

گەلەك چالاکییێن هەین، دبیت کو هوشداری ئێکێ ژ ئەوان یان پتر ب خۆڤە بگریت، بە لێ مەرج نینە هەمیان بخۆڤە بگریت. ئەو چالاکی ژی وەکو (ڕاگەهاندن، گوتن، ڕاوێـژکاری) و هەر تشتەکێ دی ژ ئەڤی جۆری. هەروەسا(سیرێل) دانپێدانێ دکەت، کو پەیڤا هۆشداری یا نێزیکە ژ هندەك پەیڤێن دی وەکو: "ئامۆژگاری "ی و "ئاگەهداری " و هۆشداری دهێتە دانـان ئـەو پـەیڤا گشـتیتر ژ ئـەڤان پـەیڤێن دی، کـو هۆشـداری دەربڕینـێ ژ مەترسـییەکا ڕاستەقینە یان ئیحتیمالا مەترسییێ دکەت (Searle ,١٩٦٩ , ٦٧).

ل دوماهیکێ و ژ ئەنجامێ ئەڤان هەمی دیتنـان. د شـیاندایە بهێتـە گـوتن، هۆشـداری کردەیەکا ئاخڤتنێیە، هەولدانە بـۆ هنـدێ، داکـو گوهـداری ڕازیبکـەت کـارەکی بکـەت یـان نەکەت و د ناڤا خۆدا ئەڤان مەبەست و کردەیان ب خۆڤە دگریت:(سۆزدان، ئاگەهدارکرن، پێشنیار، قەدەغەکرن، شیرەت، گەفکرن، هشیارکرن، گازندە....هتد).

ب–جۆرێن هۆشداریکرنێ:

ب شێوەیەکێ گشتی هۆشداری دبیتە دوو جۆر:

١–هۆشداریا ڕاستەوخۆ :

هـەر دەمـێ پەیوەندییـەکا ڕاسـتەوخۆ د ناڤبـەرا فـۆرمێ پێکهاتـەیا (ڕاگەهانـدن، پرسـیاری، فرمـانی) و ئـەرکێن پەیوەنـدیکرنێ (دەربـڕین، پرسـیار، داواکـاری)دا هەبیت(٥٤ , ١٩٩٦ Yule) & (١٣٣ , ١٩٨٣,Leech). وەکو:

–هیندستان لەبارەی ناوچەی کەشمیر هۆشداری دەداتە چین.

–لە عیراق هۆشداری لە دووبارە سەرهلّدانەوەی تیرۆرکردنی چالاکوانانی مەدەنی دەدرێت(تەلەڤزیۆنی KTV، ٢٠٢٠/٨/١٥).

د ئەڤان نموونەیێن ل سەریدا هۆشداریکرنا ڕاستەوخۆ هاتییە بکارهینان، ئەوژی ب ڕێکا بکارهینانا پەیڤا(هۆشداری) د ناڤ هەر دوو نموونەیاندا.

٢–هۆشداریا نەڕاستەوخۆ:

ل دەمێ چ فۆرمێن گەفکرنێ د ناڤ پێکهاتەیا ڕستەییدا نەبن، بەلکو ب ڕێکا ئاوازە و دەروبەرێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا، کردەیا ئاخڤتنێ یا هۆشداریکرنێ ژ ڕستەیێ(پێکهاتە)یێ دەربکەڤیت. وەکو:

– "خەڵك بەرپرسیارە بەرامبەر بە دینی خۆی، بەرامبەر بە ژینی خۆی وە بۆ دیارکردنی مشورخۆران و بەرپرسانی خۆی"(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٩ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا هۆشداریکرنا نەڕاستەوخۆ هەیە، چونکی ب ڕێکا دەوروبەری دهێتە دیارکرن و چ پەیڤ و فۆرمێن هۆشداریێ د ناڤ نموونەیا ل سەریدا نینن.

ج–هۆشداریکرن و ڕازیکرن:

هۆشداریکرن ب شێوەیەکێ بەرفرەھ د پرۆسێسن ڕازیکرنێدا بکاردهێت. ئەو ب هۆشداریکرنا گوهداری (ئارمانجدەری) ژ سزایێن گران و سەخت و زیانێن مەزن ڕادبیت ، کو دێ بەرهەنگاری ئەوی بن، ئەوژی ل دەمێ ب ئەوان هزر و ڕێرابوونان ڕازی ببیت، ئەوێن زیانێ دگەهینن ئەوی و کەسێن دی یان ل دەمێ ڕازیبوونا خۆ ب ئەوان هزر و ڕێرابوونان ڕەتدکەت، ئەوێن بەشداریێ د جێبەجێکرنا ئەوی مفایدا دکەن، ئەوێ دگەهیتە ئەوی و کەسێن دی(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢٥٣).

هۆشداری گوهداری ئامادەدکەت، کو ب هزرێ یان کەلوپەلی ڕازیبیت ئەوا بۆ دهێتە پێشکێشکرن، ئەوژی ب ڕێکا دیارکرنا ئەوان زیانان ئەوێن ژێ پەیدادبن، د حالەتێ ڕەتکرنا ئەویدا بۆ ڕازیبوونێ یان ل دەمێ پێ ڕازیدبیت(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢٥٣).

هۆشداری ڕازیکرنێ بۆ گوهداری د هەوەیێن جۆراوجۆردا پەیدادکەت، د شیاندایە بهێتە گوتن، ڕازیکرن ئێکە ژ ئەرکێن سەرەکییێن هۆشداریکرنێ، چونکی هۆشداری ژبۆ

مەبەستا ڕازیکرنا گوهداری د بیاڤێن جۆراوجۆر: (ساخلەمی، ڕاگەهاندن، سیاسەت، یاسایی، جڤاکی...هتد)دا، دهێتە بکارهینان، داکو ئەوی کاری بکەت، ئەگەر د بەرژەوەندییا ئەوی و خەلکیدا بیت و ئەوی کاری نەکەت، ئەگەر د بەرژەوەندییا ئەوی و خەلکیدا نەبیت.

هۆشداریکرن ب تنێ ب ڕێکا بکارهینانا پەیڤان یان پەیامێن نڤیسی یا پابەند نینە، بەلکو د شیاندایە ب ڕێکا ئاماژە و دەربڕینێن نوی و زمانێ جەستەیی پشتبەستن پێ بهێتە کرن، ئەوژی د ئاڕاستەکرنا گوهداریدا ژبۆ ڕازیکرنێ ب بابەتی یان تشتی. هۆشداریکرن بەشداریێ د هاندانا کەسیدا دکەت کو ب ئێك یان پتر ژ چالاکییێن ل خوارێ ڕابیبیت:

١-بەرگریکرن ژ هەلویست و ناسنامەیا خۆ یا خۆیەتی.

٢-مان ل سەر پەیوەندییێن ئەرێنی ل گەل کەسێن دی.

٣-تێگەهشتنا واقعی و پابەندبوون ب ئەحکامێن ئەوێ یێن پەسەندڤە(غانم فنجان و فاطمة فالح،٢٠١٤، ٢٥٣).

د-هۆشداریکرن و گەفکرن:

هۆشداریکرن و گەفکرن بۆ مەبەستا ترسساندنا گوهداری دهێنە ئاڕاستەکرن و واتایا ترسساندنێ دووپاتکرنە ل سەر مەزنکرنا بابەتی و زێدەڕۆیی تێدا هەنە(لقمان فەریق سلێمان، ٢٠٢٠، ٤٧). بەلێ ل گەل هندێ ژی جوداهی د ناڤبەرا ئەواندا د ئەڤان خالێن ل خوارێدایە(https://www.cornerstones for parents.com):

١-گەفکرن ژ ڕازیبوونەکا ئێکسەر دهێتە ئاڕاستەکرن، بەلێ هۆشداری وێنەیەکێ مەزنتر ب خۆڤە دگریت.

٢-گەفکرن ل ئەوی دەمی دهێنە گوتن، ل دەمێ ئاخڤتنکەر، کونترۆلێ ژ دەستدەت، بەلێ هۆشداری ل ئەوی دەمی دهێنە گوتن، ل دەمێ ئاخڤتنکەر هەست ب بێهنڤەدانێ دکەت و یێ سەرخۆ بیت.

٣–پتریا جاران گەفکرن پەیڤێن ڤالانە، بەلێ هۆشداری کریاران ل دویڤ خۆ دهینیت.
٤–پتریا جاران گەفکرن یا نەرێنییە و د بیاڤێ پەروەردەکرنێدا چ مفا ژێ ناهێتە وەرگرتن، بەلێ هۆشداری یا بەرۆڤاژی ئەوێیە.
٥–باراپتر گەفکرن یا گشتییە، بەلێ هۆشداری یا دەستنیشانکرییە.
٦–باراپتر گەفکرن ب هێزەکا تونـد و بێرێـز دهێتـە گـوتن، بـەلێ سـۆزداری د هۆشداریێدا هەیە و ب شێوەیەکێ ئارام دهێتە پێشکێشکرن.

ئەڤێن ل خوارێ نموونەنە بۆ هەر ئێك ژ هۆشداری و گەفکرنێ:

١–هۆشداری:

وەکو:

–دڤێت هەتا ئێڤاری تۆ بخوینی یان تۆ ئایپادێ ناکەی.

–ئەگەر تۆ دەستێ خۆ بکەیە سوپێ، دێ دەستێ تە سۆژن.

٢–گەفکرن:

وەکو:

–بەردەوام ببە ل سەر کارێ خۆ، بەس هەتا بابێ تە بهێت.

–تۆ ئێك پێنگاڤا دی بەرەڤ پێشڤە بهێی، دێ پێن تە شکێنم.

١٠–سۆزدان:

أ–تێگەهێ سۆزدانێ:

سۆزدان کردەیەکـە یـان پێڕابوونەکـە ژ لایـێ کەسـەکیڤە دهێتـەدان، ژبـۆ ئەنجامـدانا کارەکی(تشتەکی) یان ئەنجامنەدانا ئەوی، ئەوژی پێخەمەت نیشاندانا هەستێ خۆیـە، کـو مرۆڤەکێ خـەمخۆر و باشـە و دبیـت سـۆزدان یـا ئـەرێنی بیـت، ئـانکو دەربڕینـێ ژ نیـاز و مەبەستا ئاخڤتنکەری یا خێرێ بکەت و دبیت سۆزدان یا نەرێنی بیت، ئانکو کـەرب و کـین و توندی و زڤرییا ئاخڤتنکـەری نیشـانبدەت. هەروەسـا دبیـت سـۆزدان یـا ڕاسـتگۆ بیـت،

ئانکو نیازا جێبەجێکرنا سۆز و پەیمانا خۆ هەبیت یان دبیت سۆزدان یا هەلە بیت، ئانکو ب تنێ گوتنەك بیت و نیازا جێبەجێکرنا ئەوێ نەبیت.

ل دویڤ فەرهەنگا (The World Book Encyclopedia Dictionary) زاراڤێ سۆزدان–Promise پەیڤەکە دهێتە گوتن یان دهێتە نڤێسین، کو کەسی پێگیردکەت ب تشتەکی ڕابیت یان ڕانەبیت (Barnhart,١٩٦٤,١٥٥٤). بەلێ فەرهەنگا (The Random House Dictionary) وەسا سۆزدانێ پێناسەدکەت، کو ڕاگەهاندنەکە کو دێ ب تشتەکی ڕابیت یان پێ ڕانابیت(Stein,١٩٦٦,١١٥١). هەروەسا فەرهەنگا (The Longman Dictionary of Contemporary English) دەربارەی پێناسەیا پەیڤا سۆزدانێ دبێژیت: سۆزدان ڕوهنکرنە، کو مافی ددەتە کەسەکێ دی باوەر پێ بکەت و پشتبەستنێ ل سەر بکەت، کو کەسەك دێ تشتەکی کەت یان ناکەت یان دێ تشتەکی دەت یان نادەت...هتد (Procter,١٩٧٨,٨٧٨). ب دیتنا (جۆن ڕاولس)ی سۆزدان پێڕابوونەکە، کو سیستەمێ ڕێزمانێ ب دەستنیشانکرنا ئەوێ ڕادبیت و یاسایا ئەوێ یا سەرەکی ئەڤەیە:(ئەز سۆزێ(پەیمانێ) ددەم، ئەز .....بکەم). ئەڤجا ل دەمێ کەسەك د بارودۆخەکێ گونجایدا ئەوێ دەربڕینا ل سەری بێژیت، ل ئەوی دەمی خودانێ سۆزێ دڤێت ئەوی کاری ئەنجامبدەت، ئەگەر چ مەرجێن لێبوورینەکا دیارکری ب دەست خۆڤە نەهینیت و ئەو دیاردکەت، پێڕابوون ب سۆزدانێ ژ سیمایێن دادپەروەرییێنە(Rawls,٢٠٠٩,٣٤٤-٣٤٦).

ل دوماهیکێ پێدڤییە بهێتە دیارکرن، کو د شیاندا نینە ڕەفتارا سۆزدانێ د جڤاکەکیدا ب ئەوێ هزرێڤە بهێتە پابەندکرن، کو یا ڕاست یان ڕاست نینە. ل جهێ هندێ پێدڤییە تەکەزکرن و هویربینیکرن ل سەر سۆزدانێ بهێتە کرن، ئەوژی ل ژێر هژمارەك ژ هۆکارێن جڤاکی و دەروونی، کو ئەڤان خالان پەیوەندی پێڤە هەیە: حەز و ئارەزوویێن هەڤپشکێن ئاخڤتنێ و دەوروبەرێ ئاخڤتنێ و ژینگەها هەڤپشکێن ئاخڤتنێ(Ariff and Mugableh, ٢٠١٣,٢٤٨).

ب–جۆرێن سۆزدانێ:

سۆزدان ژی وەکو هەمی کردەیێن ئاخفتنێ دابەشی دوو جۆران دبیت. ئەوژی ئەڤەنە:

١–سۆزدانا ڕاستەوخۆ:

د ئەڤێ سۆزدانێدا نواندنەکا ئاشکەرا هەیە، کو دەربڕینەکا ڕاپەراندنێ یان فۆرمەك تێدا هەیە، کو ب شێوەیەکێ تەواو کردەیا سۆزدانێ ئەوا دهێتە ئەنجامدان ڕوهن و دیاردکەت. کو باراپتر ل سەر ئەڤێ یاساییە: (ئەز سۆزێ(پەیمانێ)ددەم..).

– "ئەز پەیمانێ ددەمە وە، و ددەمە هەمی گەلێ کوردستانێ، موساوەمێ ل سەر مافێت خۆ نەکەین"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢١).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا سۆزدانەکا ڕاستەوخۆ هاتییە بکارهینان، ئەوژی ب ڕێکا بکارهینانا یاسایا(ئەز پەیمانێ ددەم...)

٢–سۆزدانا نەڕاستەوخۆ:

د ئەڤی جۆرێ سۆزدانێدا نواندنەکا ڤەشارتی هەیە و چ فۆرم یان پەیڤێن سۆزدانێ د ناڤ گوتنێ یان پێکهاتەییدا نینن. بەلکو دەربڕینا نواندنێ د گوتنێدا هەیە و ب ناڤێ هێزا ب دەستڤەهینانێ د گوتنێدا دهێتە ناڤکرن. وەکو:

– "جارەکادی نابی خوینا کوردی ب دەستێ کوردی بێتەڕێتن"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا سۆزدانەکا نەڕاستەوخۆ هاتییە بکارهینان، چونکی ئاخڤتنکەر سۆز و پەیمانێ ددەت، کو چ جارێن دی شەڕ د ناڤبەرا کورداندا دروستنەبیت. بێیکو هیچ پەیڤ و فۆرمێن سۆز و پەیمانێ د ناڤ ئاخڤتنا خۆدا بکاربهینیت.

ج–ئەرکێن سۆزدانێ:

دبیت سۆزدان شێوەیێ سویندخوارنێ وەربگریت یان پەیمانەکا مەرجدار یان سۆزەکا ژ ئێك پەیڤێ پێکهاتی بیت. زێدەباری ئەوێ چەندێ سۆزدان کۆمەکا ئەرکان د ناڤ ژینگەها جڤاکیدا دگێڕیت. ئەوژی ئەڤەنە:

أ–ڕازیکرن.

ب–ئارامکرنا مێشکێ گوهداری.

ج–ڕازیکرنا کەسان.

د–دەربڕینکرن ژ ڕازیبوون و ڕەتکرنێ.

هـ–هاندانا کەسان ژبۆ دویڤچوونا ئەوان تشێن ئەوان دڤێن(Ariff and Mugableh, ٢٠١٣,٢٤٨).

١١–هەلەکاری د گوتارێدا:

هەلەکاری –fallcy شێوەیەکە ژ ئەرگومێنتان. وەسا دیارە کو یا ڕازیکەرە، بەلێ ژ لایێ لۆجیکێڤە کێماسی تێدا هەنە. ئەرگومێنتا هەلەکار خۆ ژ سەردەمێ (ئەرستۆ)ی وەرە و هەتا نهۆ وەسا بۆ مرۆڤێ دیاردکەت، کو ل دویڤ بهایێ جڤاکی وەسا دیاردبیت، کو جهێ ڕازیبوونێ بیت، بەلێ وەسا نینە(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٤٥). بۆ نموونە ل دەمێ دهێتە گوتن: ((داعش) ژبەر هندێ پەیدابوو، چونکی کۆلیژا شەریعێ ل زانکۆیا دهۆکێ هاتە گرتن.) دڤێریدا هەلەکاریا لۆجیکی هەیە و بۆ مەبەستا ڕازیکرنێ هاتییە بکارهینان، بەلێ د ڕاستیدا ئەڤە ئەرگومێنتەکا لۆجیك و بهانەیەکێ گونجای نینە بۆ پەیدابوونا داعش.

هەلەکاری د زانستێن سەلماندن و گرۆڤاندا ئەوە کو وەسا بهێتە پێشکێشکرن کو یا ڕاستە و گونجایە، بەلێ وەسا نینە. هەلەکاری ژبۆ سەلماندنا سەردابرنێ دهێتە بکارهینان و مەبەست پێ ئەوە کو وەکو سەلماندنێیە، بەلێ سەلماندن نینە. هەلەکاری د بیاڤێن ژیانا هزری و زانستی و سیاسەتێدا دهێتە بکارهینان(کلود یونان، ٢٠٠٩، ٩٤)

دەستنیشانکرنا ناسنامەیا هەلەکاریان، بارا پتر د ڕێبازا مێژوویییا گوتارێدا هاتییە دەستنیشانکرن. (ڕیسیگل و وداك)ی هژمارەك ژ جۆرێن هەلەکاریان سالۆخکرینە. وەکو:

١–ئەرگومێنت و گەفکرن(گەفکرنێ وەکو شێوەیەك بۆ ڕازیکرنێ بکاردهینیت).

٢–ئەرگومێنت ب ڕێکا ئازراندنێ(هێرشکرنا کەسایەتییا کەسەکی ژبۆ پویچکرنا هەلویستێ ئەوی).

٣–هەلەکاری ب رێکا سۆزداریێ(پشتەڤانییا کەسەکی بکەت، داکو دلۆڤانییا ئەوی ب دەستڤە بهینیت).

٤– هەلەکاری ب رێکا دلۆڤانییێ(پشتەڤانییا هەستێ گەلی یان برپارێن پێشوەخت یێن گرۆپەکی بکەت، چونکی ب دیتنا ئەوان کو ئەو تشت یێ دروستە).

٥–ئەرگومێنت ب رێکا جێگیربوونێن کو نەهێنە پویچکرن(ئانکو ل ڤێرێ ئەڤ دیتنە ژبەرکو یا دروستە ژبەر هندێ ناهێتە پویچکرن).

٦–ئەرگومێنت ب رێکا کێمکرنا شیانێ(ئانکو ل ڤێرێ ئاماژە ب ئالییێن دەستهەلاتێ یێن شیان نەهەین دهێتە دان)

٧–هەلەکاری ب رێکا دروستکرنا گشتگیرکرنێ(ئەوژی ل سەر بنەرەتێ میناکەکا نە وەسا).

٨–هەلەکارییا ب رێکا تێکەلکرنا قەیرانان ژ لایێ دەمیڤە هاتییە دروستکرن (تێکەلکرنا پەیوەندییا رێکخستنا دەمی، ل گەل پەیوەندییەکا ئەگەری).

٩–هەلەکارییا بنەمایێن بەرفرەھ ئەواکو ب ناڤێ بهانەیا بازنەیی یان خوازتنا پرسیاری ژی دهێتە ناڤکرن(ب رێکا بکارهینانا گریمانەیێن کو هەتا نوکە وەکو خالا دەستپێکا بهانەیێ نەهاتینە سەلماندن)

١٠–هەلەکارییا ل سەر بنەرەتێ پرسیارێن واتاییێن دی هەین هاتییە دانان، کو بەرەڤ گریمانەیێن پێشەکیڤە دچن. وەکو ل دەمێ ئەڤ پرسارە ژ کەسەکی دهێتە کرن:(کەنگی دێ ژ قوتانا هەڤژینا خۆ ڕاوەستی؟)

١١–خۆ ب سەرڤەنەبرنا داخوازکری(ڕەڤین ژ بهانە و حێجەتێ ب رێکا ئازراندنا خالێن لایی و ڕەخی یێن نەپوەندیدار).

١٢–هەلەکارییا ڤەگەڕانێ(ئەوژی ل دەمێ حێجەت و بهانەیا هەڤرکی ب رێکەکا نەدوست زارڤەدکەت یان دیاردکەت، ب مەبەستا کێمکرنا کاریگەرییا ئەوێ حێجەت و بهانەیێ).

١٣–هەلەکارییێن د فەرهەنگاندا(گوهۆڕینا ڕاڤەکرنا گوتنێن ڤەشارتی و نەدیار ژبۆ کێمکرنا حێجەتێن سەرەکی یێن هەڤرکی) (Reisigl and Wodak,٢٠٠١,٧١-٧٤).

ل خـواریّ دیّ هـەول هێتـە دان، چـەند نموونەیـەکان بـۆ هەلـەکارییان د گوتارێـدا دیاربکەین. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

– "هەر کەسێکیش دوژمنایەتیمان بکات ئەوا سەری خۆی دەدا لە تاشە بەردەکانی کێوەکانی کوردستان"(تەلەڤزیۆنا گەلی کوردستان، کەنالێ دهۆك، ٣/٤/ ٢٠١٠).

د ئەڤێ گوتارێدا هەلەکاری ب ڕێکا گەفکرنێ پەیدابوویە، چونکی وەسا دیارکرییە، کو هەر لایەن و پارت و دەستهەلاتەکا دوژمنایەتییا ئێکەتی نیشتمانی کوردستان بکەت، دێ سەرێ خۆ ل تـەحت و تاشـەبەرێن چـیاییّن کوردسـتانێ دەت. ئەڤـەژی بێگومـان هەلەکارییەکا لۆجیکییە و ب شێوەیێ گەفکرن و بۆ مەبەستا ڕازیکرنا جەماوەرێ خۆ، ئـەڤ چەندە دەربڕییە.

–" هـەموو لیستەکان بـرای ئێمـەن، لـە نیهایەتـدا هـەموومان کـوردین کوردسـتانین"(ڕادیۆیـا دهـۆك، ١٩/٧/٢٠٠٩).

د ئـەڤێ نموونـەیا ل سـەریدا هەلـەکاری ب ڕێکـا گشـتگیرکرنێ پەیدابوویـە، چـونکی گوتاربێژی وەسا هەلویستێ خۆ دیارکرییە، کو هەمی لیسـت بـرایێن لیسـتا ئەوینـە و ئـەڤ گشتگیرکرنە، چونکی گومان تێدا نینـە، هـەمی لیسـت ل دەڤ وەکـو ئێـك نیـنن، بـەلێ ئـەڤ گشتگیرنە بۆ مەبەستا ڕازیکرنێیە، چونکی هەلویستەکێ ئاشتیی و دیموکراسی نیشاندایە.

پشکا دووێ: شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ

-چەمکێ شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ:

شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ-Critical Discourse Analysis نویترین بیاڤە بۆ شرۆڤەکرنا گوتارێ ژ ڕوانگەها زمانیڤە. هەولدەت پەیوەندییا د ناڤبەرا گوتار و جڤاکیدا ب شێوەیەکێ ڕەخنەیی شرۆڤەبکەت و ڕەهەندێن جڤاکییێن گوتارێ بدەتە دیارکرن.

شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ لقەکێ گرنگ و نوییە ژ شرۆڤەکرنا گوتارێ پەیدابووی و گرنگییەکا مەزن د بیاڤێ شرۆڤەکرنا گوتارێدا پێ هاتییە دان.

ب دیتنا هندەك ڤەکۆلەران، کو دامەزرێنەرێ شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ، (نورمان فیرکلف)یە ل سالا ١٩٨٩ز، بەلێ (وداك) ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ ددەت، کو شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ل ئەوی دەمی پەیدابوو، ل دەمێ گرۆپەك ژ ڤەکۆلەران د بازنەیەکا خواندنێدا ل ئەمستردام ل سالا ١٩٩١ز ب پشتەڤانییا زانکۆیا ئەمستردام کۆمبووین. ئەو ڤەکۆلەرژی ئەڤە بوون: (ڤان دایك، نورمان فیرکلف، گونسەر کریس، سیو ڤان لوین)، کو ئەوان بۆ ماوەیێ دوو ڕۆژان دانوستاندن ل سەر شرۆڤەکرنا گوتارێ و ڕێبازێن ئەوێ و ب تایبەتی شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ کر (جمعان بن عبدالکریم، ٢٠١٦، ١٥٧).

ئەڤجا ل دویڤ ئەڤێ چەندا ل سەری د شیاندایە بێژین، کو شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ بۆ دوماهیکا سالێن هەشتێیان و دەستپێکا سالێن نوتان ژ سەدێ بیستێ دزڤڕیت و هەتا نهۆ گرنگییەکا مەزن پێدهێتە دان و نوکە چەند ڕێبازەك بۆ ڤەکۆلینا دەق و گوتاران ژێ پەیدابووینە.

ئەڤجا د ئەڤی ماوەیێ دیارکریدا شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ(CDA) وەکو ڕێبازەکا سەرەکی یا نوی یا خودان فرە بسپۆری دیاربوو، ژبۆ ڤەکۆلینا دەق و دەوروبەران د بیاڤێ گشتیدا. شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ل ئەورۆپا پێشکەڤت و ل ئەڤان دوماهیکان ل ئەمریکا باکوور شەعبییەتەکا زێدە ب خۆڤە دیت. هەروەسا ئەو دسەلمینیت، کو ل گەل ئاڕاستەیێن نوی د گوتار و پێکهاتەیاندا یا گونجایە. (CDA) هەولددەت ب ڕوهنکرنا بنپێکرنێن دەستهەلاتێ ڕابییت، ئەوێن ئەو دەق ڕەواجا ئەوێ چەندێ دکەن. ئەوژی ب ڕێکا شرۆڤەکرنێن تەڤگر یێن زمانی/ سیمیۆلۆجی، ئەوژی د دەوروبەرێن جڤاکی و سیاسییێن بەرفرەهدا، ئەوێن ئەو دەق تێدا دهێنە بەلاڤکرن. ل دویڤ دیتنا (وردك)ی، کو ئێکە ژ دامەزرێنەرێن ئەڤی بیاڤی، دیاردکەت، کو شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ب شێوەیەکێ سەرەکی گرنگییێ ب شرۆڤەکرنا ڤەشارتی و ڕوهن د ناڤبەرا هەژمۆن و جوداهی و دەستهەلات و کونترۆلێدا ددەت، ئەوژی ل دەمێ زمان دهێتە بکارهینان. ب واتایەکا دی شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ هەولددەت ژبۆ ب جههینانێ ب شێوەیەکێ ڕەخنەیی ب شرۆڤەکرنا گوتارێ ڕابییت و ب ڕێکا زمانی شەرعیەتێ ددەتێ (Wodak,R,١٩٩٥,٢٠٤-٢١٠).

شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ(CDA) ڤەکۆلینەکا شرۆڤەکارییە بۆ گوتارێ، کو ب شێوەیەکێ سەرەکی ڤەکۆلینێ ل ڕێکا چەواییا سەرەدەریکرنا دەستهەلاتێ د جڤاکیدا و نەبوونا یەکسانییێ و دووبارە زڤراندنا ئەوێ دکەت و شەرعییەتێ ددەتێ، هەروەسا ب ڕێکا دەقی بەرگرییێ لێ دکەت و ئەڤەژی د ناڤ دەوروبەریدا دهێتە باسکرن. د ئەڤێرێدا شرۆڤەکارێن گوتارا ڕەخنەیی هەلویستەکێ دیار وەردگرن و دڤێن تێبگەهن کا بۆچی نەیەکسانییا جڤاکی هەیە و دڤێت ل بەرامبەر ڕابوەستن و ئەڤە ئەگەرە، کو ڕەنگە (CDA) وەسا بهێتە وەسفکرن کو بزاڤەکا جڤاکییە بۆ شرۆڤەکارێن گوتارا سیاسی (Van Dijk,٢٠٠١,٤٦٦).

سێ ڕەخ یان لایەن بەشداربییێ د دیارکرنا ناسنامەیا شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا دکەن، ئەوژی بریتینە ژ:

١–هەبوونا دیتنەکا ڕەخنەیی.

٢–شرۆڤەکرنا دەق و گوتارێ.

٣–شرۆڤەکرنا پێرابوونێن گوتاری و جڤاکی(عماد عبداللطیف، ٢٠١٩، ٢١–٢٢).

شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ یا هاریکارە د ڤەدیتنا هندەك بها و دیتن و هەلویستێن ڤەشارتیدا، کو باراپتر د بەرچاڤ و دیار نینن. شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ب ئەوێ گریمانەیێ دەستپێدکەت، کو بکارهینانا زمانی بەردەوام یا جڤاکییە و گوتار وەکهەڤی ئەوێ، جیهانا جڤاکی ڕەنگڤەددەت و دیاردکەت. دیسان شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ بابەتێن وەکو ژنگەرایی(الجنوسە) و ئایدۆلۆجیا و ناسنامە و نەژاد...هتد و چەوا ئەڤ بابەتە د دەقاندا ڕەنگڤەددەن. پاشی بەرەڤ شرۆڤەکرنێڤە دچیت و دبیت شرۆڤەکرن بەرەڤ ژێکڤژێککرنا دەقان و ڕەخنەگرتنا ئەوان بچیت(براین بالریدج، ٢٠١٨، ٢٣٥–٢٣٦).

پشتی کورتییەك ل دۆر شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ هاتییە دیارکرن، ل خوارێ دێ هەولدەین چەند پێناسەییێن زانایان بۆ ئەڤی بابەتی دیاربکەین:

١–(ویدوسۆن) سەبارەت پێناسەیا (شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ) دبێژیت:CDA ل دۆر کاریگەرییێن جڤاکی بۆ گوتاران دزڤڕیت، ل سەر ئەوی بنەمای کو دووبارە ب بەرهەمهینان و پێکهینانا ئایدۆلۆجییان ڕادبیت، کو وەسا دهێتە دیتن، کو نواندنێن جڤاکینە(Widdowson,٢٠٠٤,٢).

٢–(سپێربارد و هارت و چیلیتۆن) د پێناسەکرنا (شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ)دا دبێژن: شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ هەولا گوهۆڕینا زانینێ دکەت، کو پەیوەندی ب دەروونناسییا گەشەکرنێ یان زانینێڤە هەیە، هەولددەت ب دیارکرنا کاریگەری و ڕازیکرنا د گوتاراندا هەی ڕاببیت(de Saussure, L, ٢٠١١,٧٠٨).

٣–(نورمان فیرکلف) ل دۆر شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ دبێژیت: شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ بریتییە ژ (وەسفکرنا دەقی) و (ڕاڤەکرنا پەیوەندییێ د ناڤبەرا دەق و کارلێکرن)ێدا و (شرۆڤەکرنا پەیوەندییێ د ناڤبەرا کارلێکرن و دەوروبەرێ جڤاکی)دا و ل دەڤ (نورمان)ی شرۆڤەکرنا دەقی ب تنێ بەشەکە ژ شرۆڤەکرنا گوتارێ، چونکی ئەو

دبێژیت: (دەق و کارلێکرن و دەوروبەرێ جڤاکی) دبنە ڕەگەزێن گوتارێ(نورمان فیرکلف، ٢٠١٦، ١٥١).

٤-(کریستال) د پێناسەکرنا (شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ)دا دبێژیت: شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ ب شرۆڤەکرنا دەقان ژ ئالییێ پەیوەندییا ئەوان ب دەوروبەرێ جڤاکیڤە ڕادبیت. ئەڤێ شرۆڤەکرنێ پەیوەندی ب زمانڤانییا ڕەخنەییڤە هەیە، کو ئەڤ لقە یان ڕێبازە ب شرۆڤەکرنا زمانی ڕادبیت، کو هەولدەت ب ڤەدیتنا (پەیوەندییێن هێزێ و پرۆسێسێن ئایدۆلۆجی)ییێن ڤەشارتی د ناڤ دەقێن زمانیدا ڕابیبت(Crystal,١٩٩٢,٨٧).

٥-(باکەر و ئیلین) سەبارەت شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ دبێژن: شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ ڕێبازەکە د شرۆڤەکرنا گوتارێدا تەماشەی زمانی دکەت، ب ئەوێ وەسفێ کو پێڕابوونەکا (موماڕەسەکا) جڤاکییە و گرنگییێ ب پەیوەندییێن ئایدۆلۆجیا و هێزێ ددەت، ئەوێن ب ڕێکا زمانی دیاردبن(Baker & Ellece,٢٠١١,٢٦).

٦-(گای کوك) دبێژیت: شرۆڤەکرنا گوتارا ڕەخنەیی، ڤەکۆلینێ ل پەیوەندییا د ناڤبەرا هەلبژارتنێن جودا جودایێن زمانی و کاریگەرییا ئەوان هەلبژارتنان ل سەر بجھ هینانا ئەرکێ هاندانێ و گوهۆڕین و سەردابرنان دکەت(بۆ نموونە د سیاسەت و ڕیکلاماندا) یان پێکۆلێ دکەت کو ب هاریکاریا شرۆڤەکرنا گوتارا ڕەخنەیی - (CDA) کاریگەرییا ئەوان ژناڤ ببەت(شێرزاد سەبری و عەبدولسەلام نەجمەدین، ٢٠١١، ٢٧١).

٧-(بول بیکر و سیبونیل ئیلیج) دەربارەی (CDA) دبێژن: ئەڤە ڕێبازەکە بۆ شرۆڤەکرنا گوتارێ، کو زمانی وەکو پێڕابوونەکا جڤاکی دهـژمێریت و گرنگییێ ب ئەوان ڕێکان ددەت، ئەوێن ب ڕێکا زمانی تێدا دەربڕین ل ئایدۆلۆجیا و پەیوەندییێن دەستهەلاتێ دهێتە کرن. هەروەسا ئەوان بابەتان سالۆخدکەن ئەوێن نەیەکسانی تێدا هەین(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٢٥).

ژ ئەڤان پێناسەییێن ل سەری دیاردبیت، کو شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ، لقەکە یان جۆرەکە ژ شرۆڤەکرنا گوتارێ، ڤەکۆلینێ ل هێمایێن زمانی و نەزمانی دکەت، ئەوژی

ل دەمێ زمان ب دروستی و ب دیتنەکا ڕەخنەیی د ناڤ دەوروبەرێ گوتارێدا دهێتە شرۆڤەکرن.

ڤەکۆلینا ڕەخنەیی د ناڤ گوتارێدا چەند تایبەتمەندی هەنە. وەکو:

١–شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ب پلەیا ئێکێ تەکەزێ ل سەر ئاریشەییێن جڤاکی و بابەتێن سیاسی دکەت، ل شوینا هندێ ب تنێ ڤەکۆلینێ ل پێکهاتەیا گوتارێ بکەت ژ دەرڤەی دەوروبەرێ ئەوێ یێ جڤاکی و سیاسی.

٢– ئەڤ شرۆڤەکرنا ڕەخنەیی بۆ ئاریشەییێن جڤاکی باراپتر یا فرە و بسپۆرییە.

٣– ل جهێ هندێ ب تنێ ب سالۆخکرنا پێکهاتەییێن گوتارێ ڕاببیت. ئەو هەولدەت ب شرۆڤەکرنا ئەوێ ژ ئالییێ تایبەتمەندییێن کارلێکرنا جڤاکی و ب تایبەتی پێکهاتا جڤاکی ڕاببیت.

٤– ب شێوەیەکێ پتر دیارکری، (CDA) تەکەزێ ل گوتارێ ژ لایێ پەیوەندییێن مایتێکرنا ل سەر دەستهەلاتێ د ناڤ جڤاکیدا و شەرعییەتا ئەوێ و دووبارە بەرهەمهینانا ئەوێ و بەرسینککگرتنا ئەوێ دکەت (Van Dijk,٢٠٠١,٤٦٧).

٥–شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ وەکو هێزەکێ دژی خرابییا بکارهینانا دەستهەلاتا گوتارێ کاردکەت(Van Dijk,٢٠١٥,٤٧٩).

–بنەماییێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ:

ب تنێ ئێك دیتن ل سەر ڕاستی و سروشتێ شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ نینە، ژبەر هندێ یا ب زەحمەتە دیتنەکا تەڤگر و ئێککگرتی ل دۆر ئەڤێ چەندێ بهێتە پێشکێشکرن، بەلێ (فایەرکلاف و وداك) ل گەل ئەڤێ چەندێ، هژمارەك ژ بنەماییێن گشتی بۆ شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ پێشکێشکرن. ئەڤەژی ژ ئەنجامێ ئەوان ڤەکۆلینان ب دەستڤەهاتینە ئەوێن ل سەر ئەڤی بیاڤی هاتینە ئەنجامدان(براین بالتریدج، ٢٠١٨، ٢٣٦).

(فایەرکلاف و وداك) بنەمایێن سەرەکییێن (CDA) د ئەڤان خالێن ل خوارێدا کورتدکەن:

١-(CDA) چارەسەریا ئاریشەییێن جڤاکی دکەت.

٢-پەیوەندییێن هێزێ گرێدای گوتارێنە.

٣-گوتار جڤاکی و کەلچەری ب خۆڤە دگریت.

٤-گوتارا مێژوویی.

٥-گوتار ب کارێ ئایدۆلۆجییێ ڤادبیت.

٦-(CDA) ب گرێدانا د ناڤبەرا دەقی و جڤاکیدا ڤادبیت.

٧-شرۆڤەکرنا گوتارێ ڕاڤەکرن و ڕوهنکرنە.

٨-گوتار شێوەیەکە ژ شێوەییێن کارێ جڤاکی(Fairclough and Wodak,١٩٩٧,٢٥٨-٢٨٤).

-چارچۆڤەیێ تێگەهی و تیۆری:

بکارهینانا زمانی و گوتارێ و کارلێکرنا واژەیی و گەهاندنێ سەر ب ئاستێ بەشی یێ سیستەمێ جڤاکیڤەیە، بەلێ باراپتر زاراڤێن هێز و هەژمۆن و نەبوونا یەکسانییێ د ناڤبەرا چینێن جڤاکیدا، سەر ب ئاستێ شرۆڤەکرنا گشتیڤەنە. ئەڤجا شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ ڤادبیت ب نەهێلانا ئەوێ بۆشاهییا د ناڤبەرا پێکهاتەیا بەشی و پێکهاتەیا گشتیدا هەی[١].

---

[١] بۆ پتر زانیاریان بنێرە: Alexander, Jeffrey C., Bernhard Giesen, Richard Munch, and Neil Smelser, ¨ eds. (١٩٨٧). The Micro–Macro Link. Berkeley: University of California Press. Huber, Joan. (١٩٩١). Macro–Micro Linkages in Sociology. Newbury Park, CA: Sage. Knorr-Cetina, Karen and Aaron Cicourel, eds. (١٩٨١). Advances in Social Theory and Methodology: Towards an Integration of Micro- and Macrosociologies. London: Routledge & Kegan Paul. van Dijk, Teun A. (١٩٨٠). Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction, and Cognition. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

(ڤان دایك) د شرۆڤەکرنا پەیوەندییێن د ناڤبەرا گوتار و دەستهەلاتێدا، جەختێ ل هندێ دکەت، کو گەهشتنا شێوەییێن دەستنیشانکری ژ گوتارێ. وەکو شێوەییێن سیاسی یان ئالاڤێن ڕاگەهاندنێ یان پەروەردەیێ یان زانستان و ئەڤە دبنە داهاتێ وزەیێ(van Dijk,١٩٩٦,٨٤-٩٠) و د شیاندایە ب ڕێکا مێشکێن خۆ کونترۆلێ د کاریدا بکەین(van Dijk, ٢٠١٥,٤٦٩).

(ڤان دایك) د شرۆڤەکرنا خۆدا ئاماژەییێ ب هندێ دەت، کو ئەگەر د شیاندا بیت، کاریگەرییێ ل مێشکێن خەلکی بکەین، بۆ نموونە زانینا ئەوان، هەلویستێ ئەوان یان ئایدۆلۆجییا ئەوان، چێدبیت ب شێوەیەکێ نەڕاستەوخۆ کونترۆلێ ل سەر هندەك کریارێن ئەوان بکەین، هەر وەکو ژ ڕازیکرن و هەلخەلەتاندنێ دهێتە زانین. هەروەسا ئەو گرۆپێن کونترۆل ل سەر گوتارێ هەین و کارلێکرنا پتر هەی، ئەوان دەلیڤەیەکا مەزنتر هەیە، کو ب شێوەیەکێ نەڕاستەوخۆ کونترۆلێ ل سەر مێشك و هەلسوکەڤتێن کەسێن دی بکەن(van Dijk, ٢٠١٥,٤٧٠).

ژبۆ ب سانەهیکرنا ئەڤان پەیوەندییێن ئالۆز، (ڤان دایك) دابێشەیا شیانا دریژدار دابەشی سێ پرسیارێن گرێدای ب ڤەکۆلینێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەیی گوتارێڤە دکەت:

١-چەوا گرۆپێن بهێز کونترۆلی ل سەر دەق و دەوروبەرێ گشتییێ گوتارێ دکەن؟

٢-چەوا گوتارا دەستهەلاتێ کونترۆلێ ل سەر مێشك و هەلسوکەڤتێن گرۆپێن بچویك ژ لایێ هێزیڤە دکەت و چ سزایێن جڤاکی بۆ ئەڤێ کونترۆلێ هەنە. وەکو نەبوونا یەکسانییا جڤاکی؟

٣-تایبەتمەندییێن گوتارا گرۆپان و دەزگەهێن بهێز چنە و چەوا ئەڤ تایبەتمەندییە شێوەییێن خرابێن بکارهینانا دەستهەلاتێ بکاردهینن؟(van Dijk, ٢٠١٥,٤٧٠).

ئەڤجا ئەگەر کونترۆلکرن ل سەر دەوروبەر و هەیکەلێن دەق و ئاخڤتنێ، شێوەیێ سەرەکییێ ئێکێ بیت ژ پێڕابوونا دەستهەلاتێ، ئەڤجا کونترۆلکرن ل سەر مێشکێ خەلکی ب ڕێکا گوتارێ دبیتە ڕێکەکا نەڕاستەوخۆ، بەلێ بۆ دووبارە بەرهەمهینانا کونترۆل و هەژمۆنێ یا سەرەکییە. (ڤان دایك) جەختێ ل هندێ دکەت، کو گوتار بەردەوام ژبۆ

کونترۆلکرنێیە ل سەر نیازا گوهداران و پلان و زانین و دیتن و هەلویست و ئایدۆلۆجییێن ئەوان. د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا ڕێچکەیا جڤاکی زانینێ، ب ڤەدیتنا لایەنێن جڤاکی یێن دەستهەلاتێ ڕادبیت، ئەوژی ب ڕێکا شرۆڤەکرنا پەیوەندییان د ناڤبەرا گوتار و تێگەهشتنێدا. تێگەهشتن ئەو ڕوویە ئەوێ گوتارێ ب بکارهینانا زمانی و کارلێکرنا جڤاکی ل گەل هەلویستێن جڤاکی و لایەنێن جڤاکییڤە گرێدەدەت(Van Dijk,٢٠١٥,٤٧٢).

ئاخڤتنکەرێن گرۆپێن مەزن چێدبیت نیازا کونترلۆکرنێ هەبیت، نە ب تنێ د دەستنیشانکرنا زانین و بۆچوونێن نواندیدا، د ناڤ نموونەییێن مێشکی(زەینی)یێن خۆییێن گوهدارێن دەستنیشانکریدایە، هەر وەکو د ڕاپۆرتێن دەنگوباسان و گەنگەشەییێن پەرلەمانیدا، بەلکو د زانینا گشتی و هەلویست و ئایدۆلۆجییێن گرۆپاندا یان ل دەڤ هەمی هاوەلاتییان، ئەوژی ب ڕێکا گوتارێن سیاسی یان ڕاگەهاندنێ(Van Dijk,٢٠١٥,٤٧٢-٤٧٣,).

شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ب شێوەیەکێ تایبەتی تەکەزێ ل سەر ئەوان ڕێکان دکەت، ئەوێن گوتار نموونەییێن مێشکی و نواندنێن گشتییێن گوهداران دەستنیشاندکەت، ب تایبەتی چەواییا یاریکرن ب بیروباوەران. ئەڤێن ل خوارێ هندەك ژ نموونەییێن بەرچاڤن:

١-مانشێت و ناڤونیشانێن دەنگوباسان دەربڕینێ ژ بابەتێن سەرەکی دکەن، هەر وەکو ڕۆژنامەڤان دیاردکەن و ئەڤە د ئەنجامدا دێ تشتەکێ سەرنجراکێش د مێشکیدا دروستکەت. پاشی دێ د شیاندابیت خۆپیشاندانێ وەکو بەزاندنەك بۆ سیستەمێ جڤاکی یان وەکو مافەکێ دیموکراتییێ خۆپیشاندانان بهێتە هژمارتن و ب ئەڤێ چەندێ د شیاندایە هێرشەکا توند ب شێوەیەك ژ شێوەیێن بەرگرییێ دژی نەدروستییا بکارهینانا دەستهەلاتا دەولەتێ بهێتە دانان یان ب شێوەیەك ژ شێوەییێن تیرۆرێ.

٢-دەرئەنجام و گریمانەییێن پێشەکی، تایبەتمەندییێن جەوهەرییێن بهێزن بۆ گوتارێ. کو ب شێوەیەکێ نەڕاستەوخۆ هەولا هندێ ددەن، ژبۆ دووپاتکرنا ڕاستییان، کو چێدبیت وەسا نەبن. هەر وەکو سیاسەتمەدار یان ئالاڤێن میدیایی ئاماژەیێ ب توندوتیژییا خۆپیشاندانان یان تاوانبارکرنا کێماهییان(اقلیات) ددەن.

٣- خواستن ئالاڤەکێ بهێزه، کو نموونەیێن مێشکی پتر واقعی لێبکەت. هەر وەکو هزرا ڕووتا کۆچکرنێ پتر واقعی لێبکەت، پاشی وەکو پتر هەڕەشە دیاربکەت. وەکو ب ڕێکا بکارهینانا خواستنان. وەکو:(پێلێن کۆچبەران)، کو ئەڤە ترسەکێ ژ مشەییا کۆچبەران دیاردکەت، کو هاولاتی د ناڤ ئەواندا دێ بەرزەبن.

٤-دەربڕینا فەرهەنگی ژ نموونەیێن مێشکی د گوتارا ئاخڤتنکەرێن بهێزدا، کو نە ب تنێ دێ کاریگەرییێ ل زانینێ کەت، بەلکو دێ کاریگەرییێ ل سەر دیتنان د ناڤ نموونەیێن مێشکی یێن گوهدارانداکەت، کو پاشی دێ د شیاندابیت، کو کۆچبەر ب نەیاسایی یان نەباوەرپێکرنێ د گوتارا سیاسیدا بهێنە دانان، پاشی دێ کاریگەری ل سەر ڕایا گشتی ل دۆر کۆچکرنێ هێتە کرن.

٥-چێدبیت پێکهاتە و وەرگێڕانا ڕستەیێن نێگەتیڤ بۆ بەرزەکرن یان کێمکرنا کریارێن بهێز یان کریارێن نەرێنی بیت، ئەوێن هەڤکارێن دەولەتێ پێڕادبن. وەکو(لەشکەری یان پۆلیسان)...هتد، پاشی چێدبیت ڕاگەهاندن یان گوتارا سیاسی ئەوێ چەندێ ڕوهنبکەت، بێیکو ب تەمامی ل دۆر ئەوێ چەندێ یا ڕاستگۆ بیت [١].

هێزا گرۆپێن مەزن ب تنێ کونترۆلا ئەوان ل سەر گوتارا خەلکی نینە، بەلکو ل سەر گوتارا ئەوان ب خۆژییە. ب واتایەکا دی دەستهەلاتا جڤاکی چێدبیت ل سەر گرۆپێن مەزن بهێتە کاراکرن(Bradac,١٩٩٨,١٩٥-١٩٨). ڤەکۆلینێن خودان مۆرکەکا جڤاکی گرنگییەکا مەزن ب ئەوێ ڕێکێ دایە، کو چێدبیت ب ئەوێ ڕێکێ، زمان و گوتار و ئاماژەیێن جیاواز د هێزێدا د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر و گوهدارانداBهێتە گوهۆرین(Eckert,٢٠٠١,٣٥). وەکو:

---

[١] van Dijk, Teun A. ١٩٨٤. Prejudice in Discourse: An Analysis of Ethnic Prejudice in Cognition and Conversation. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins; van Dijk, Teun A. ١٩٩١. Racism and the Press. London and New York: Routledge; van Dijk, Teun A. ١٩٩٣. Elite Discourse and Racism. Newbury Park, CA: Sage.

١–وشەسازی: چێدبیت زەلام هندەك پەیڤ و كەرەستەیێن بەرتەنگ ل دەمێ دانوستاندنا ئافرەتان دكەن بكاربهینن. وەكو ڕێكەك ژبۆ كێمكرنا ئافرەتێ(Makri-Tsilipakou,٢٠٠٣,٦٩٩-٧٠١).

٢–فەرهەنگ: ئەڤە حالەتەكێ نموونەیا هەژمۆنیێیە، كو بریتییە ژ بكارهینانا تەشهیرەكا ڕەگەزپەرستی، دەربارەی لایەنەكی. هەر وەكو ڕەوایيەكێ ددەنە خۆ، ل دەمێ ب تاوانێن زیندییان ڕادبن (Essed,١٩٩٧,١٣١-١٣٣).

٣–جهناڤ: باراپتر جیاوازی د هێز و ڕێزگرتنێدا د ناڤبەرا ئاخڤتنكەر و گوهدارانداد دهێنە دیاركرن ب ڕێكا جهناڤێن تایبەت(Brown, and Gilman,١٩٦٠,٢٥٣,٢٥٥).

٤–پێكهاتەیا ڕستەیێ و فەرهەنگ: ل دەمێ بەحسێ بابەتێ زۆرداریيێ(اغتصاب) ل سەر ئافرەتێ دهێتە كرن. زەلام دشێن پێكهاتەیا ڕستەیا بكەر نەدیار بكاربهینن، هەروەسا ڕەگەزێن فەرهەنگییێن جوان ژبۆ كێمكرنا بەرپرسایەتییێ ل دۆر توندوتیژییا ل سەر ئافرەتێ هاتییە ئەنجامدان(Clark, ١٩٩٢,٢٠١٨-٢١٠).

٥–لێكچواندنا بۆ خواستی: ئەڤە بریتییە ژ بكارهینانا خواستنان، هەر وەكو چێدبیت د دادگەهاندا خواستن بۆ ئاماژەدان ب قوربانییێن زۆرداریكرنێ بهێنە بكارهینان، كو دبیت وەسا دیاربكەن، كو ئەو نەڕاستییێ دبێژن. د ئەڤی بواریدا (كوهین) ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، كا چەوا دێ د گوتارا لەشەكریدا، خواستنێن جنسی و مرنێ هێنە جوداكرن(Cohn,١٩٨٧,٦٨٧-٦٩٠).

٦–ڤەگێڕانا چیرۆكێ: چیرۆك ب ناڤەرۆكێن ناسنامەیێن جڤاكیڤە، ب گەلەك ڕێكان دهێنە ڤەگێڕان، هەروەسا چێدبیت بۆ دیاركرنا هێزێ ژی بهێنە بكارهینان. هەر وەكو هندەك ڕێڤەبەرێن ئافرەت، چیرۆكێن خۆ ڤەدگێڕن و مەودایێ زەحمەتییا خۆ وەك فەرماندە دیاردكەن(Holmes,٢٠٠٦,١٦٦-١٧٠).

٧–دانوستاندن: گەلەك ژ تایبەتمەندییێن دانوستاندنێ جیاوازییێن هێزێ دیاردكەن. وەكو: سرا و نۆبەتگرتنێ، ڕاوەستانان، دەستپێكرن ب بابەتی. ب تایبەتی ل دەمێ ڤەكۆلینا

جیاوازییێن هـەر دوو ڕەگـەزان دهێتـە کـرن. دیسـان ڕەوشـەنبیری و کـەلتووری ژی ڕۆل د ئەقێ چەندێدا هەیە(Irvine,١٩٧٤,١٦٧-١٧٠).

(ڤان دایك)جەختێ ل ئەوێ چەندێ دکەت، کو ئەڤ تایبەتمەندییێن ل سەری و گەلەك ژ تایبەتمەندییێن دی، نە ب تنێ گوتارا زال دیاردکەن، بەلکو ئـەو ب شـێوەیەکێ تایبـەتی یـا بهێـزە، ژبـەر پاشمـاوەییێن ئـەوێ یـێن جڤـاکی و کـونترۆلکرن ل سـەر مێشـکی و هەلسوکەڤتێن گوهدار و وەرگران(Van Dijk,٢٠١٥,٤٧٥).

– مەرجێن هژمارتنێ ب شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ:

هەر پێڕابوونەکا ئەکادیمی، کو ئەڤ هەر چار مەرجێن ل خوارێ تێدا بن، د شیاندایە ب شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ بهێتە دانان:

١–سەرەدەرییێ ل گەل گوتارێ دکەت، ئانکو بکارهینانـا زمـانی و هێمایانـە د بکارهینانـا ڕاستەقینەدا، ئانکو د دەوربەرێن بەرهەمهینانا ئەوان و بکارهینانا ئـەوان یـا ڕاسـتەقینەیی یا دیارکریدا، ژلایێ دەمی و جهیڤە.

٢–هەلویسـتەکێ ڕەخنـەیی وەردگریـت، ئـەوژی پرسـیارکرنا هەلویسـتییە د ناڤبـەرا دەستهەلات و گوتارێدا.

٣–بهانە و حێجـەتان بـۆ داوایـێن گوتـارێ دبینیـت، ئـەوژی ب ڕێکـا شـرۆڤەکرنێن ورد بـۆ دیاردەییێن زمانی و پراگماتیکی و ڕەوانبێژی و نواندنێ د گوتارێدا.

٤– ب ڤەکۆلینا د ناڤبەرا گوتارێ ژ لایەکیڤـە و پێڕابـوونێن گوتـارێ و پێڕابـوونێن جڤـاکی ئەوێن گرێدای ب بەرهەمهینان و پێکهینان و بەلاڤبوون و بکارهینانـا ئەوێڤـە ژ لایـەکێ دیڤە ڕادبیت(عماد عبداللطیف، ٢٠١٩، ٢١).

–(نورمان فیرکلف) و شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ:

هەر وەکو بەری نوکە ئاماژە پـێ هاتییـە کـرن، کـو (نورمـان فیرکلـف) دامەزرێنـەرێ شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێیە و ئەوی ئەڤ ڕێبازە پێشڤەبر. ئەوی چارچـۆڤەکێ سـێ ئـالی بۆ شرۆڤەکرنێ دروستکر. ئەوژی ئەڤەنە:

١–سالۆخكرن–Description: ئەڤە شرۆڤەكرنا دەقی و گرێدانا ئەوی ب زمانڤانییا ڕەخنەیڤە ب خۆڤە دگریت و ب دەستنیشانكرنا گرۆپەك ژ بەرژەنگ و سیمایێن فەرمی د دەقیدا ڕادبیت. وەكو بكارهینانا جهناڤ و میتافۆر و جهی..هتد

٢–ڕاڤەكرن–Interpretation : ئەڤە جەختێ ل پەیوەندییا د ناڤبەرا دەقی و كارلێكرنێدا دكەت. د ئەڤێرێدا وەسا تەماشەی دەقی دهێتە كرن، كو دەق نوكە ئەو ب خۆ بەرهەمهێنەرە بۆ پرۆسێسا بەرهەمهینانێ و ژێدەرە د پرۆسێسا ڕاڤەكرنێدا.

٣–ڕوهنكرن و داخوێانی–Explanation: ئەڤە ڤەكۆلینێ ل پەیوەندییا د ناڤبەرا كارلێكرن و دەوروبەرێ جڤاكیدا دكەت، كو كارتێكەرێن جڤاكی ژبۆ ڕاڤەكرنا بەرهەمهینان و ڕاڤەكرنێ ب بەرچاڤ وەردگریت(بول بيكر و سيبونيل ايليج، ٢٠١٨، ٢٥).

–گرنگییا شرۆڤەكرنا ڕەخنەیی گوتارێ:

١–ڕەخنەگرتن ل دەستهەلاتێ و مفاگەهاندنا جڤاكی.

٢–دامەزراندنا تیۆرەكا زمانی جڤاكی بۆ گوتارێ. ئەڤ ئاڕاستەیا هەڤچەرخ د ڤەكۆلینا زمانیدا، هەولدەت ب گرێدان و كۆمكرنێ ڕاببیت د ناڤبەرا ڕێبازێن شرۆڤەكرنا زمانی و هزرێن جڤاكی و سیاسیدا، ژپێخەمەت دامەزاندنا تیۆرەكا زمانی جڤاكی(مؤلف جماعي، ٢٠١٩، ١١).

٣– گرنگییا شرۆڤەگرنا گوتارا ڕەخنەیی ژ ئەوێ هزرا سەردەم دەردكەڤیت، ئەوژی نیشاندانا ئەوێ پەیوەندییا بهێزە ئەوا د ناڤبەرا لایەنێن گوهۆڕینێ د (بكارهینانا زمانێ سروشتی و دیمەنێن گوهۆڕینا جڤاكی و ڕەوشەنبیری)دا هەی، كو د ئەڤێرێدا شرۆڤەكرنا زمانی د بیاڤێن(دەنگ و پەیڤ و ڕستە و دەق)یدا، دبیتە دەروازە بۆ ڕاڤەكرن و شرۆڤەكرنا گوهۆڕینێن جڤاكی و ڤەگوهاستنا دەوروبەرێن میژوویی و سیاسی و ڕێكخستنێن ڕەوشەنبیری و هزری(مؤلف جماعي، ٢٠١٩، ١١).

–لایەنێ ڤەکۆلینێ د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا:

١–شرۆڤەکار د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا، پشتبەستنێ ل سەر چارچۆڤێ تیۆری و ڕێبازێن زمانی د ڤەکۆلینا ئەرکێن کونترۆل و هەژمۆنێ ل سەر پێڕابوونێن گەهاندنێ یێن زارەکی و نڤێسیدا دکەت.

٢– شرۆڤەکار د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا، تەکەزێ ل سەر شرۆڤەکرنا هەلبژارتنێن زمانی و ئەو واتاییێن ژێ دەردکەڤن دکەت. هەر وەکو بکارهینانا بکەر دیاری بۆ دیارکرنا دەستکەڤتان و بکارهینانا بکەر نەدیاری بۆ شکەستنان و زێدە بکارهینانا ئاماژەکرن ب خۆدێ خۆ. وەکو:(ئەز، ئەم، م، ین) و بکارهینانا دەلالاتێن نەشیان ولاوازییێ ل دەمێ بەحسێ هەڤرك و لایەنێن بەرامبەر دکەت.

٣–(دەق و گوتار و پێڕابوونا جڤاکی و دەستهەلات) چار تێگەهێن سەرەکینە د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا (مؤلف جماعي، ٢٠١٩، ١١).

٤–شرۆڤەکار د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا ڕەنجەکا مەزن ژ شیانێ بۆ تیگەهشتنا دەقان مەزێدخیت. هەر وەکو شرۆڤەکرنا دەقێ گوتارا میژوویی، کو د ئەڤێرێدا دڤێت دەوروبەرێ میژوویی ب بەرچاڤ بهێتە وەرگرتن، ئەوێ دەق تێدا هاتییە دروستکرن و بارودۆخێ ئەوی دەمی و ئەگەرێ بکارهینانا ئەوی شێوازێ زمانی.

٥–دیتنێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ب تنێ ب زانیارییێن دەقی یان پێکهاتەیا دەقیڤە پابەند نینن، بەلکو دیسان گرێداینە ب(هێزێ و حالەتێ جڤاکی و ئابووری و سیاسی و ڕەوشەنبیری)ڤە. د ئەڤێرێدا تێگەهێ هێزێ ئێکە ژ پەیوەندییێن سەرەکی د ناڤبەرا گوتار و جەماوەریدا، هەر وەکو هێزا مامۆستای بۆ قوتابییێ ئەوی. ئانکو هێزە تەحەکومێ ل سەر لایەنێ میشکی و دەروونی و تەپەسەرکرنێ (قەمعی) دکەت.

٦–ئایدولۆجیا ئێك ژ تێگەهێن سەرەکییە د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا. ئایدۆلۆجیا دهێتە دروستکرن ژ لایێ گرۆپەکێ خودان هەژمۆنڤە ب ئارمانجا هندێ، داکو دووبارە بەرهەمهینان و هینانا شەرعیەتێ بۆ کونترۆلا خۆ پەیدابکەت. ئایدۆلۆجیا دبیتە ئەگەرێ هندێ، کو ئەندامەك ژ گرۆپەکی ب هەمان هەلویست هەلسوکەڤتێ بکەت و د شیانا ئەویدا

هەیە ئاریشەییێن خۆ ب یێن ئەوانڤە گرێدەت و بەشداریێ ب شێوەیەکێ هەڤگرتی ئەنجامبدەت و د ناڤ گرۆپیدا دپێکڤەگرێدای بن. کەواتە ئایدولۆجیا د سروشتێ خۆدا یا جڤاکییە، نەکو یا کەسی یان تاکەنەیە. هەروەسا ناسنامەیا گرۆپییە. هەروەسا جوداکەرە د ناڤبەرا گرۆپاندا و د هەر گوتارەکێدا ئایدولۆجییەك یا زالە.

۷–شرۆڤەکار د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا، ڕادبیت ب ڤەدیتنا ئەوێ گوتارا گرۆپ پێ ڕابووین، ئەوێن نەیەکسانییا جڤاکی پەیداکرین، ئانکو ئەو ئاگەهییا سەختە ئەوا جڤاك پێ د سەردابری دیاردکەت(Eriyannto,۲۰۰۹, ۹-۱۳).

۸–شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ گرنگییێ ب بابەتێن (ناسنامە و چێندەر)ی ددەت و چەوا ئەڤ بابەتە د ناڤ دەقاندا ڕەنگڤەددەن(جمعان بن عبدالكريم، ۲۰۱٦، ۱۵۵).

–شرۆڤەکرنا گوتارێ و شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ:

ل خوارێ دێ هەولدەین جوداهییێ د ناڤبەرا شرۆڤەکرنا گوتارێ و شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا د ئەڤان خالێن ل خوارێدا بکەین:

۱–هەر چەندە شرۆڤەکرنا گوتارێ بەری شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێیە و هەر دووك پشتبەستنێ ل سەر شرۆڤەکرنا زمانێ دەق و گوتارێ دکەن، بەلێ جوداهی د ناڤبەرا ئەواندا د هندێدایە، کو شرۆڤەکرنا گوتارێ خودانا ئاڕاستەیەکا زمانییە و تەکەزێ ل سەر سالۆخکرنا پێکهاتەیا گوتارێ یا زمانی و بکارهینانێ دکەت، بەلێ شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ یا گرێدایە ب شرۆڤەکرنا پێکهاتەیا گوتارانڤە، ل گەل ل بەرچاڤەرگرتنا تایبەتمەندییێن کارلێکرنا جڤاکی و پێکهاتەیا جڤاکی و گوهۆڕینێن ئەوێ. ئانکو شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ تەکەزێ ل سەر ڕێك و هەلبژارتنێن زمانی ل سەر ئاستێ پێکهاتەیا گوتارێ دکەت، ئەوێن ب پەیوەندییێن کونترۆل و هەژمۆن و دەستهەلاتێ ڕادبن. هەروەسا شەرعیەتێ ل سەر ئاستێ پێکهاتەیا جڤاکی ددەتێ. ب واتایەکا دی شرۆڤەکرنا

گوتـارێ پشتبەستنێ ل سـەر پێکهاتـەیا بەشـی(micro-structure) [1] دکـەت و شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ پشتبەستنێ ل سـەر پێکهاتـەیا بەشی و پێکهاتـەیا گشـتی (macro-structure) پێکڤە دکەت(مؤلف جماعي، ٢٠١٩، ١٢).

٢- شرۆڤەکرنا گوتارێ وەکو کارەکی دهێتە تێگەهشتن، ئانکو گوتـار وەکـو شـێوەیەک ژ شێوەیێن کارلێکرنا هەڤپشک دهێتە تێگەهشتن. بۆ نموونە د ئەڤێرێدا تێگەهشـتنا کەسـان وەکو دئاخڤن یان دنڤێسن ناهێتە کرن، ژ ئەڤێ تێگەهشتنێ هندەک دەرئەنجام بۆ چەواییا تەماشەکرنا گوتارێ هەنە. ئەوژی ئەڤەنە(Eriyannto,٢٠٠٩, ٨-١٣):

أ-وەسا تەماشەی گوتارێ دهێتە کرن، کو هەولددەت ب کاریگەری و ڕازیکرن و جەدەل و پالپشتی و کارڤەدانێ ...هتد ڕابێت. ئانکو گوتارێ واتایەکا دیارکری هەیە.

ب-وەسا ژ گوتارێ دهێتە تێگەهشتن، کو تشتەکە دەربڕینێ ژ ئاگەهییێ دکـەت، کـو یـێ زالە، نەکو تشتەکە کو ژ دەرڤەی ئاگەهییا گوتاربێژی بێت.

بەڵێ شرۆڤەکرنا ڕەخنـەییا گوتـارێ ل گـەل بەرچاڤەرگرتنا دەوروبـەرێ گوتـارێ. وەکـو بەگراوەنـدی، هەلویسـتان، ڕوێـدان و بارودۆخـان هەروەسـا ب ڤـەکۆلینا دەوروبـەرێن پەیوەنـدیکرنێ ژی رادبێـت. وەکـو: کـی دئاخڤێـت و ل گـەل کـێ و بۆچـی و د ئـەڤان هەلویستاندا جەماوەر کییە. پێدڤییە ئەوێ چەندێ بێژین، کو هنـدەک دەوروبـەرێن گـرنگ هەنە، کو کاریگەرییێ ل بەرهەمهینانا گوتارێ دکەن:

أ-بەشـدارێن گوتـارێ، ئـەوێ گوتـارێ بەرهەمـدهینیت و ئـەو لایـەنێن پەیوەنـدی ب سالۆخکرنا گوتارێڤە هەین. وەکو(ڕەگەز، تەمەن، چینا جڤاکی، ئایین...هتد).

---

[1] مەبەست ژ پێکهاتەیا بەشی ئەو پێکهاتەیە ئەوا پشتبەستنێ ل سەر ئاستێ نزم یێ پێکهاتەیێ دکەت و بریتییـە ژ: پەیڤ، گرێ، ڕستە و ڕستەیێن پێکڤەگرێدای. ئەڤە پێکهاتەیا ڕاستەوخۆیا گوتارێ پێکدهینیت و پێکڤەهاتنا ڕستەیان، بنەرەتێ دەقی پێکدهینیت، بەڵێ مەبەست ژ پێکهاتەیا گشتی بریتییـە ژ دووبـارە ئاڤاکرنـا تیـۆری بـۆ تێگـەهێن هـزری. وەکو بابەتێ گوتارێ یان مەبەستا ئەوێ. ئەڤە بریتییە ژ شرۆڤەکرنا کـا چ پـتر گونجایـە و گرنگـە یـان چ گەلـەک زەق و دیـارە ژ زانیـارییێن واتـایی یـێن گوتـارێ هـەمییێ. ئـەڤجا پێکهاتـەیا گشـتی یـا گوتـارێ گونجانـەکا تـەڤگر دەستنیشاندکەت(مجدي الجوادي، ٢٠١٩، ٥٧-٦٢).

ب–هندەك داتايێن جڤاكی، دەوروبەرەكێ گونجای بۆ تێگەهشتنا گوتارێ دروستدكەن. وەكو: جھ، دەم، پلەوپایەیا ئاخڤتنكەری و گوهداری...هتد.

٣– د شرۆڤەكرنا گوتارێدا شرۆڤەكار زێدەتر خۆ ب لایەنێ پێكهاتەیا گوتارێڤە پابەند دكەت و ب وەسف و شرۆڤەكرنا ئەوان بابەتان ڕادبیت، ئەوێن د ناڤ گوتارێدا ھەین، بەلێ د شرۆڤەكرنا ڕەخنەییا گوتارێدا، شرۆڤەكار زێدەباری وەسفكرن و شرۆڤەكرنێ دیتن و بۆچوونێن خۆ ددەت و ھەولا دیاركرنا باش و خرابییا بابەتی ل سەر جڤاكی دكەت.

– شرۆڤەكرنا ڕەخنەییا گوتارێ و شرۆڤەكرنێن دی:

بێگومان گوھدار یان خواندەڤانێ ئاسایی، ڕۆژانە شرۆڤەكرنێن جودا گوھلێدبیت یان دخوینیت. وەكو شرۆڤەكرنا فەلسەفی و شرۆڤەكرنا جڤاكی و شرۆڤەكرنا سیاسی و شرۆڤەكرنا ئابووری و شرۆڤەكرنا وەرزشی و شرۆڤەكرنا ھونەری...ھتد و ب ڕاستی ئەڤە ب شرۆڤەكرنا گوتاران ژ ئەوان لایەنێن جوداڤە ڕادبن، ھندەك ژ ئەوان پشتبەستنێ ل سەر دیتن و كۆمكرنا زانیارییان دكەن و ڕادبن ب بەراوردكرنا د ناڤبەرا ئەوان زانیارییاندا ئەوێن ھەی و پاشی بڕیارەكا شرۆڤەكاری ل سەر ددەن و ئەڤە باراپتر خەلكێن ئاسایی پێرادبن و ھندەكێن دی ژ ئەوان پشتبەستنێ ل سەر شرۆڤەكرنێن بسپۆران د ئەوان لایەناندا دكەن و ل ئەڤێرێ تیۆرێن جیاواز د ھەر لایەنەكی ژ لایەناندا زالدبن، بۆ ھندێ داكو ڕاڤەكرنەكێ بۆ دیاردەیێ یان گوتارێ پێشكێشبكەن. ئەڤجا شرۆڤەكرن دێ ل دویڤ تیۆران بیت و ل ئەڤێرێ جوداھییەكا ئاشكەرا د ناڤبەرا شرۆڤەكرنا گوتارێ و شرۆڤەكرنا ڕەخنەییا گوتارێدا دیاردبیت، كو شرۆڤەكرنا ڕەخنەییا گوتارێ پشتبەستنێ ل سەر لایەنێ زمانی د شرۆڤەكرنێدا دكەت، زێدەباری لایەنێ تیۆری یێ زمانی و لایەنێ تیۆری یێ نەزمانی بۆ ئەوان بیاڤێن جیاواز، ئەڤجا ئەگەر شرۆڤەكەرێ گوتارێ ڤیا ب شرۆڤەكرنا سیاسی بۆ گوتارێ ڕابیت، ل ئەوی دەمی پشتبەستنێ ل سەر زمانڤانییا دەقی و ل سەر تیۆرێن شرۆڤەكرنا گوتارێ دكەت و تیۆرێن سیاسەتێ ل سەر زێدەدكەت و ئەڤ چەندە ژ دەقێ زمانی ئەوێ خودان ناڤەرۆكەكا سیاسی دەستپێدكەت، ل سەر ئەوی بنەمای، كو زمانی

شیان هەنە، کو هەر ناڤەرۆکەکا مرۆڤایەتییێ بدەت، هەروەسا ل سەر ئەوی بنەمای کو چ ڕاستی ژ دەرڤەی گوتارێ نینە(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١٥٣–١٥٤).

–ئارمانجێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ:

شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ب پلەیا ئێکێ سەرەدەرییێ ل گەل ڕەهەند و ئارمانجێن گوتارێ دکەت، ئەوژی ژبەر خرابییا بکارهینانا دەستهەلاتێ و ستەم و نەبوونا یەکسانییا هەی.

ل خوارێ دێ هەول هێتە دان، هندەک ژ ئارمانجێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ بهێنە دیارکرن:

شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ، تەکەزێ ل سەر تێگەهشتنا ئاریشەیێن جڤاکی دکەت. وەکو: هەژمۆن و نەیەکسانییێ، بەرۆڤاژی بوار یان شێوازێن دی د شرۆڤەکرنا گوتارێدا. شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ب پلەیا ئێکێ هەولنادەت بەشدارییێ د بسپۆرییەکا دیارکریدا بکەت یان د نموونەیەکێدا یان تیۆرا قوتابخانەیەکێ یان گوتارێ، بەلکو شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ب پلەیا ئێکێ گرنگی و هاندنا بابەتێن جڤاکی دکەت و نیازا تێگەهشتنا ئەوێ ب شێوەیەکێ باشتر هەیە، ئەوژی ب ڕێکا شرۆڤەکرنا گوتارێ. کو ب هەلبژارتنا تیۆر و سالۆخدان و شێواز و کارێ تەجریبی ڕادبیت یان پێشدئێخیت وەکو ئاماژەیەک بۆ جێبەجێکرنا ئەڤێ ئارمانجا جڤاکی سیاسی. ل ئەڤێرێ ژ کاروبارێن سەرەکییێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێیە ب شرۆڤەکرنا پەیوەندییێن ئالۆز د ناڤبەرا (هەژمۆن و نەیەکسانییێ) و گوتارێدا ڕابیت(Van Dijk,١٩٩٣,٢٥٢).

بەرۆڤاژی گوتارێن دی، شرۆڤەکارێن گوتارا ڕەخنەیی، دڤێت هەلویستەکێ جڤاکی–سیاسی وەربگرن، ئەوژی دیتنا خۆ دیاربکەن، هەروەسا بنەما و ئارمانجێن خۆ د ناڤ جڤاکی هەمییێدا ئاشکەرا بکەن. بێگومان کارێ ئەوان ل دوماهیکێ سیاسییە. ئارەزوویا ئەوان خۆ ئەگەر هندەک جاران وەهم ژی بیت، ئەوژی گوهۆڕینە ب ڕێکا تێگەهشتنا ڕەخنەیی. ئارمانجێن ئەوان یێن ڤەبڕ ئەوژی دەستەیا هێزێیە، کو هەولا پاراستنا

شەرعیەتێ دکەن. ئانکو ئێك ژ پیڤەرێن کارێن ئەوان هەڤگرتنە ل گەل ئەوێن کو پێدڤی ب ئەوان هەی. ئانکو ڕەخنەیا ئەوان بۆ گوتارێ ئانکو ڕەخنەگرتن ل بەرپرسان، ل دۆر بنپێکرنا ئەوان بۆ هەژمۆن و نەیەکسانییێ و ئەڤ ڕەخنەگرتنە نابیت یا تاکانە بیت، بەلکو دڤێت تەکەزێ ل سەر گرۆپان بکەت (Van Dijk,١٩٩٣,٢٥٢).

شرۆڤەکارێن ڕەخنەییا گوتارێ بەشداربیەکا پتر دیارکری دکەن، ئانکو دیتنەکا بەرفرەهتر هەیە و هندەك جاران شرۆڤەکرنێن نەڕاستوخۆ و دویر مەودا بۆ ئەگەر و بارودۆخ و ئەنجامێن بابەتان ددانن. شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ یا دویرە ژ هندێ کو یا ئاسان بیت، کو ئەو داخوازا فرە بسپۆرییێن ڕاستەقینە دکەن. هەروەسا ڕادبیت ب ڤەگێڕانا پەیوەندییێن ئالۆز د ناڤبەرا دەق و ئاخڤتن و تێگەهشتنا جڤاکی و دەستهەلات و جڤاك و ڕەوشەنبیرییێدا. هەروەسا پیڤەرێ شیانا ئەوێ، ب تنێ تێبینی یان وەسفکرن یان شرۆڤەکرن نینە، بەلکو سەرکەڤتنا ئەوێ د پشکداریا ئەوێ د گوهۆڕینێدا دهێتە پیڤان (Van Dijk,١٩٩٣,٢٥٣).

ئەڤ ئارمانج و هەلبژارتن و پیڤەرە ژ شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ، پاشماوەیێ خۆ ل سەر کارێ زانستی هەیە، کو چاڤدێرییا پێکهینانا تیۆرێ و ڕێکا شرۆڤەکاری و پێڕابوونێن ڤەکۆلینا تەجریبی دکەن. د ئەڤێرێدا شرۆڤەکارێن ڕەخنەگر دڤێت دبێلایەن بن، نابیت ڤەکۆلەرێن ڕەخنەگر ترس ژ بەرژوەندییێن خۆ هەبن یان تەماشەی هندێ بکەن، کا کی د دەستهەلاتێدایە (Van Dijk,١٩٩٣,٢٥٣).

هەروەسا ژ ئارمانجێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ، ئاماژەکرن و دیارکرنا لایەنێ بهێز و بێهێزییێیە د ناڤ دەق و گوتارێدا. هەروەسا هەولدەت مەبەستێن ڕاستەقینەیی د ناڤ هەلبژارتنێن زمانیدا دیاربکەت، ل گەل دیارکرنا هەژمۆن و دەستهەلات و ئایدۆلۆجییا گوتارێ...هتد(مؤلف جماعي، ٢٠١٩،١١– ١٢).

شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ب ئارمانجا هندێ ب شرۆڤەکرنا دەق و گوتاران ڕادبیت، داکو دیاردەیێن جڤاکی و شارستانییێن ئالۆز یێن جڤاکێ مرۆڤاتییێ نوی تێبگەهیت.

هەروەسا دیارکرن و بەراوردکرنا دیاردەیێن ئەو جڤاکێ نوی ل گەل جڤاکێن پاشکەفتی(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١٥٦).

دیسان شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ ب شرۆڤەکرنا پێکهاتەیا گوتارێ ڕادبیت، پێخەمەت هندێ کو نەخشەی دادنیت، کا ئەو گوتن چ دبێژیت یان د شیاندا هەیە د ناڤ جڤاکەکیدا و د دەمەکیدا بهێتە گوتن، ل گەل بەرچاڤەرگرتنا پێڕابوونێن سیبەرا پێکهاتەیان(ئەو گوتن چ دبێژیت؟ چەوا هاتییە گوتن؟) ژبۆ ڤەدیتنا تەکتیکان ب ڕێکا بەرفرەهبوونا سنووریێ گوتارێ یان بەرتەنگبوونا سنووریێ ئەوێ. هەروەسا شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ هەولدەت بۆ لێپرسینا گوتاران و ڕەخنەگرتنا ئەوان و پێخەمەت ئەڤێ چەندێ شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ ب دوو ڕێکان ڕادبیت(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١٧٨):

١-شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ ب ڤەدیتنا هەڤدژان د ناڤ گوتارێدا ڕادبیت و سنووریێ د ناڤبەرا ئەوێ چەندێدا دیاردکەت، ژ ئالییێ کا چ دبێژیت و چ کار دڤێت ئەنجامدەت.

٢- پێدڤییە شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ ڕوهن و دیاربیت، پێخەمەت ئەوێ ڕاستییا ڕەخنەیی لێدگریت. بۆ ئەڤێ چەندێ د شیانا ئەویدا هەیە قیەم و پیڤەر و مافێن مرۆڤی یێن جیهانی ئامادەبکەت و بەرچاڤ وەربگریت.

ل دوماهیکێ پێدڤییە ئەوێ چەندێ دیاربکەین، کو شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ ب تنێ هەولنادەت ل لێگەڕیان و شرۆڤەکرنا لایەنێ نەرینێ بگەڕیت، بەلکو ئارمانجا ئەوێ تێگەهشتنا دیاردەیێن جڤاکییە و کا چ گوهۆڕین ب سەردا هاتینە و یاساییێن پێشکەڤتنا ئەوێ و چەوا د گوتارێدا ڕەنگڤدایە و چەوا زمان ب کارتێکرنا ئەوان دیاردەیان ڕادبیت یان پێ کاریگەر دبیت، ل ئەڤێرێ د شیاندایە بێژین: لایەنێ زمانی لایەنەکێ سەرەکییە د شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێدا، ژبەرکو زمان دیاردەیەکا مەرکەزییە بۆ هەمی پێڕابوونێن مرۆڤی و د ئەڤێرێدا ڤەکۆلەر دشێت جوداهییێ د ناڤبەرا شرۆڤەکرنا ڕەخنەیيا گوتارێ و د ناڤبەرا زانست و تیۆرێن دیدا دیاربکەت. بۆ نموونە جڤاکناسی گرنگییێ ب تیۆرێن جڤاکی دەت و ڤەکۆلینێن ڕەوشەنبیری گرنگییێ ب تیۆرێن ڕەوشەنبیری دەن. هەروەسا

شرۆڤەکرنێن سیاسی پشتبەستنێ ل سەر تیۆرێن سیاسی دکەن و شرۆڤەکرنێن ئابووری ژی پشتبەستنێ ل سەر تیۆرێن ئابووری دکەن...هتد(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١٥٦).

–ئەو چییە شرۆڤەکرنا گوتارێ دکەتە پەخنەیی؟

شرۆڤەکرنا پەخنەییا گوتارێ بەشەکە ژ تیۆرا پەخنەیی و ئەڤ ئاڤاستە ل ئەڤان سیە سالێن دوماهیکێ پێشکەڤتییە، کو هێزا شرۆڤەکرنا پەخنەییا گوتارێ، ژ قوتابخانەیا فرانکفورت هەلقولایە و ب تایبەتی ل دەڤ (هابرماس)ی. (مەیەر و وداك) ئاماژەیێ ب هندێ دەدەن، کو (هورخیمەر)ی تیۆرا جڤاکی بەرەڤ پەخنەیا جڤاکی و گوهۆڕینا ئەوی جڤاکیڤە برییە(Wodak & Meyer,-,٦).

چارچۆڤێ شرۆڤەکرنا پەخنەییا گوتارێ ب تنێ پشتبەستنێ ل سەر زمانی ناکەت، بەلکو ڕوانگەها پەخنەییا ئەوێ، زانا ژ گەلەك بسپۆرییان ب جێبەجێکرنا ئەوێ ڕادبن. چێدبیت زانستێن (ئەنتڕۆپۆلۆجیا و زمانڤانی و فەلسەفە و پەیوەندیکرن...هتد)ێ، ئەڤ حەز و ئارەزوویە هەبن(Tenorio,٢٠١١,١٨٧).

هەر ژ دەستپێکا ئەوێ، شرۆڤەکرنا پەخنەییا گوتارێ، ئێك ژ ڕێکارێن دروستکری بوو ، کو گومان ل سەر بارودۆخێ بەردەوام و جێگیر هەبیت. ئەوژی ب ڕێکا ڤەدیتن و شرۆڤەکرنێ و بەرگری و نەهێلانا تەشریعکرنا خرابییا بکارهینانا دەستهەلاتێ، هەر وەکو ئەڤ چەندە د گوتارێن تایبەت و گشتیدا دهێتە گوتن و دیتن(Wodak & Meyer,-,٣٦).

ب دیتنا هندەك زانایان ل دەمێ دهێتە گوتن، "پەخنەیی"، ئانکو ئەڤە واتایا هندێ ددەت، کو یا بڕیاردەرە(حکمیە)، بەلێ ئەڤ چەندە یا وەسا نینە، چونکی ئەڤ پەخنەیە، داخوازا ڕاستییەکا ڤەبڕ ناکەت (Wodak & Meyer,-,٣٦).

پێدڤییە ئەوێ چەندێ بێژین، کو شرۆڤەکرنا پەخنەییا گوتارێ، د گەلەك ڕێکێن جیاوازدا ب دەستڤە دهێت:

١–شرۆڤەکرنا پەخنەییا گوتارێ نموونەیە بۆ ڤەکۆلینێ، کو هەولدەت ب مایتێکرنا جڤاکی ڕابیت.

٢–شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ب هەولا نەهێلانا تەمومژییێ د دەقاندا ڕادبیت، کو ئایدولۆجییا ب پەیوەندییێن هێزێ دروستکرییە.

٣–تەکەزێ ل سەر پەیوەندییا ڤەشارتی د ناڤبەرا گوتار و پێکهاتەیا جڤاکیدا دکەت و ئەڤەژی ب ڕێکا ڕاڤەکرنێ ب دەستڤە دهێت.

٤–شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ هەولدەت ب (ڤەدیتنا سروشتی و یاریکرن ب پێڕابوونێن بەردەوام و باشکرنا گەهاندن و خۆشییێ ب ڕێکا نەهێلانا بەربەستان، ئەوێن ب ڕێکا گوتارێ شەرعیەت دایێ) ڕاببیت(VanDijk,١٩٩٧,٢٧٦).

٥–هەلویستەکێ ڕوهن و بێ لێبورینخواستن هەیە، ل دەمێ ب قیەم و پیڤەرانڤە گرێدای بیت.

٦–یا پێگیرە ب شرۆڤەکرنا شاشییێن جڤاکی. وەکو: لایەنگری، یان نەبوونا یەکسانییێ ژبۆ گەهشتن بۆ دەستهەلات و مافان.

٧–گرنیدان ب جوداکرنێ، ئەوێن دبنە ئەگەرێ پەیدابوونا پێڕابوونێن جڤاکی یێن بەربەلاڤێن خودان هەژمۆن.

–بنەرەتێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ:

بنەمایێن فەلسەفی و زمانی ئەوێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ پێڕادبیت بریتییە ژ هندەك لقێن تیۆرێن جڤاکی و شرۆڤەکرنا گوتارێ و زمانڤانییا دەقی و زمانڤانییا جڤاکی. هندەك ژ لاینگەرێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ب ڕەخنەیا مارکسی بۆ ئیستغلالا سەرمایەداری بۆ چینا کرێکار، هەروەسا ڕێکا ئەوێ یا ڕادیکالییا میژوویی و پێناسەیا ئەوێ بۆ ئایدۆلۆجیایێ کاریکەردبن(Marx & Anjels,١٨٤٥/٢٠٠١).

هندەکێن دی پشتبەستنێ ل سەر تێگەهێ (ئالسوسەر) ی ل دۆر بەرسڤدانێ دکەن. کو ئەوێ ڕێکێ وەسفدکەت، کو ب ڕێکا ئەوێ تاکەکەسی ئاگەهە ژ خۆ هەبیت وەکو بابەتەکێ ئاڤاکەر د ناڤ گوتارێدا ل دۆر ڤەگوهاستنا ئەوان بۆ بەشەك ژ پەیڤێن کەسەکێ دی(Althusser,L,١٩٦٩/١٩٧١). هەروەسا هەژمۆنا (گرامسی) کاریگەرییێ ل سەر هزمارەکا

زانـاییێن شـرۆڤەکرنا ڕەخنـەییا گوتـارێ دکـەت. (گرامسـی) ئـەو هـزرە دارشـتییە، کـو د شیاندایە مومارەسەیا دەستهەلات و جێبـەجێکرنا هـەژمۆنێ بهێتـە کـرن، نـەکو ب تنـێ ب ڕێکا سەرکوتکرن و نەڤیانا سەرکۆتکری و تێڕادیتنێ، بـەلکو ب ڕێکـا شـیانێن ڕازیکـەر بـۆ گوتارێ ژی ب دەستڤە دهێت (Gramsci,١٩٧١).

گەلەك ژ نڤێسەرێن شرۆڤەکرنا ڕەخنـەییا گوتـارێ ئامـاژەیێ ب (هاپرمـانس)ی ددەن. کو پشکداریا ئەوی یا سەرەکی د تیۆرا کردەیا گەهاندنێدا بوو و ل دویڤ دیتنا ئەوی، کو د شیاندایە د هەر ئاخڤتنەکێدا ب شێوەیەکێ جیهـانی بهێتـە گریمانـەکرن. هەروەسـا ئـەو جەختێ ل هندێ دکـەت، کـو د شـیاندا هەیـە یـان ب شـێوەیەکێ سـتراتیجی یـان ب ڕێکـا ئاڕاستەکری بەرەڤ تێگەهشـتنێڤە زمـان بهێتـە بکارهینـان، کـو ئەڤـە پشبەسـتنێ ل سـەر بهانـەیێن عـەقلی دکـەت و شـرۆڤەکرنا ڕەخنـەییا گوتـارێ گرنگییـێ پێـددەت (Tenori,٢٠١١,١٨٨-١٨٩).

(فوکـو) بـۆ هنـدێ دچـیت، کـو هۆشمەنـدی پرۆسێسـا بەرهـەمهینانا جڤـاکی دەستنیشاندکەت و ئەوی باوەری ب هندێ هەیە، کـو تاکەکەسـی بەشـداری د تێگەهشـتنا کـارەکی یـا پەیوەنـدییێن هێزێـدا هەیـە، کـو بەرهـەمهینانا گوتـاران ژ لایـێ هـەمی تاکەکەسانڤەیە. ب تایبـەتی ئـەوێن مـاف هـەی هـەمی کەرەستە و داهاتییـان بکـاربهینن (Jager,٢٠٠٩) and(Wodak & Meyer,-,٣٦).

ل دوماهیکـا سـالێن حـەفتێیان ژ سـەدێ بیسـتێ زانکۆیـا ئیسـت ئانجلیـا ڕابـوو ب چاڤدێریکرنا ئاڕاستەیەکا نوی ژ شرۆڤەکرنێ، کو زمانڤان و ئـەدیبان گرنگـی ب هەلبـژارتنا زمـانی د ئەدەبیـدا دا، ئەڤـە ب تنـێ گوهۆرینـا زاراڤێن(ڕەخنـەیا زمـانی بـۆ زمانڤانییـا ڕەخنەیی) نینە ، بـەلکو ئـەڤ ناڤکرنـا نـوی هەڤواتایـە بـۆ شـرۆڤەکرنا ڕەخنـەییا گوتـارێ. پاشی گرنگی ب دەقێن ڕاگەهاندنێ (میدیا)یێ دا. کو ئەوان پێگیری ب نـەهێلانا زۆرداریـیا جڤـاکی دا، هەروەسـا ئـەڤێ زانکـۆیێ پاشـی گرنگـی ب شـرۆڤەکرنا دەقـێن میـدیایی دا(Fowler,١٩٨٦).

– شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتاریێ و زانستێن دی:

شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتاریێ ل دویڤ ڕێباز و ڕێچکەییێن ئەوێ یێن شرۆڤەکرنێ یێن دیارکری مفای ژ گەلەك زانستان دبینیت. ئەو مفای ژ فەلسەفە، ئەنترۆپۆلۆجیا و زانستێن تێگەهشتنێ، خواندنێن ئەدەبی، قەکۆلینێن ڕەوشەنبیری و قەکۆلینێن ئابووری و سیاسی...هتد و د هەمان دەمدا پشتبەستنێ ل سەر زمانڤانییا دەقی و ڕەوانبێژی و زمانڤانییا گشتی، سیستەمێ گەهاندنێ...هتد دکەت(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١٥٦).

–ڕەخنەگرتن ل ڕێبازا شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتاریێ:

پێدڤییە ئەو چەندە بهێتە دیارکرن، کو ڕێبازا ڕەخنەیی د زمانیدا ب گشتی و د گوتارێدا ب تایەتی ل ئەڤان بیست سالێن دوماهیکێ ئێك ژ لەزترین بیاڤێن قەکۆلینێن زمانڤانییا پراکتیکی بوون، کو گەشە و پێشکەڤتین. ئەوژی ب تایبەتی ل سەر دەستێ هندەك زانایان وەکو:(ڤان دایك، وداك، نورمان فایەرکلاف)ی (Wilson,٢٠١٥,٧٨١). بەلێ ل گەل هندێ ژی چەند ڕەخنەیەك لێ هاتنە گرتن. ژ ئەوان ڕەخنەگرتنێن ل ئەڤێ ڕێبازێ هاتینە کرن. ئەڤێن ل خوارێنە:

١–ڕەخنە ل ئەڤێ ڕێبازێ هاتە گرتن، ژبەر ئەگەرێ دیتنا ئەوێ یا دەستپێکی، کو هەر ل دەستپێکێ گریمانا هەبوونا هندەك داتایێن خراب هەنە و گەلەك جاران دکەڤنە د مەترسییا جەختکرنێدا، چونکی خۆ ل دەستپێکێ بۆ هندێ دچن و بڕیارێ ل سەر دوماهیکێ ددەن(Sharrock,١٩٨١,٢٨٧-٢٨٩).

٢–ئەڤ ڕێبازە دیسان بەرهنگاری ڕەخنەگرتنێ بوو، ژبەرکو ئەو بانگەوازییا بکارهینانا شرۆڤەکرنا زمانی دکەت، ژپێخەمەت جەختکرنا شێوەیێن خرابییا بکارهینانا وزەیێ(Stubbs,١٩٩٧,١٠٤).

٣–ژبەرکو ئەڤ ڕێبازە ئاڕاستەیا ئەوێ یا ڕەخنەییە، ژبەر هندێ ئەڤ ڕیبازە یا جڤاکی یان جڤاکی سیاسییە زێدەتر ژ هندێ یا زمانی بیت و چێدبیت ببیتە ڕەخنەیەکا سیاسی بۆ گوتارا سیاسی ژبۆ مەبەستێن سیاسی(Widdowson,١٩٩٥,١٦٣-١٦٤).

٤–داکو ئەم دادپەروەربین ل گەل شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ، (فایەرکلاف) ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، د شیاندا نینە خواندنا ئایدۆلۆجیەتان د ناڤ دەقاندا بهێتە ئەنجامدان، ژبەرکو ئەو دەق د گۆشەگیر نینن، بەلکو خودان گوتارێن ڕویدانێن جڤاکییێن تەمامن، لەوا ئەو دبێژیت: دەق ب گۆشەگیری چێنابن، ئانکو بەحسێ ڕۆلێ هەڤدەقییێ دکەت، ئانکو پەیوەندییێن پێکڤەگرێدانا دەقان ل گەل ئێك(Fairclough,١٩٩٢,٨٩).

٥- ژبەرکو تێروتەسەلێن گوتارێ د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا فرە بسپۆرن. ئانکو یا دەگمەنە پەیوەندییا زانینێ د ناڤبەرا پێکهاتەییێن گوتاران و پێکهاتەییێن دەوروبەرێ جڤاکییێ ناڤخۆیی و جیهانیدا یا ڕوهن و دیاربیت و ب تنێ ژ ئالییێ تێگەهێن زانین و ئایدۆلۆجییێڤە نەبیت.

٦–بۆشاهی د ناڤبەرا ڤەکۆلینێن ئاڕاستەیەکا زمانی بۆ دەقی و ڕێبازێن جڤاکی و سیاسییێن جودادا هەیە. باراپتر ژێکجوداکرنا تێگەهـ و تیۆران د جڤاکناسی و زانستێن ڕامیاریدا ل دۆر خرابییا بکارهینانا هێز و نەیەکسانییێ دهێتە پشتگوهـ هاڤێتن. ئەڤجا تەواوبوونا شێوازێن جیاواز بابەتەکێ گرنگە ژبۆ هندێ ب شێوەیەکێ باش بگەهینە شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارا فرە بسپۆر.

٧–گەلەك بیاڤێن دی ژ ڤەکۆلینێن گرنگ کو هەتا نهۆ نەهاتینە ڤەدیتن. وەکو ڤەکۆلینا گوتارا جڤاکی ئەوا کونترۆل ل سەر بیاڤان هەی.

٨–ئەم پێدڤی ب شرۆڤکرنەکا پترین بۆ تێگەهەکی کو یێ ڕەخنەیی بیت، د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا. وەکو ژ ئالییێ شەرعیەتێڤە و بەزاندنا مافێن مرۆڤی و بهایێن دیموکراسی یێن دبنە بنەرەت بۆ یەکسانی و دادپەروەرییێ(Van Dijk,٢٠١٥,٤٧٩).

٩–ئێك ژ ئەوان ڕەخنەییێن دی ئەوێن ل شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ هاتییە گرتن ئەوە، کو ئەڤە تا ڕادەیەکێ زۆر وەکو شرۆڤەکرنێن شێوازگەرییێن پێشوەختە، ئەوێن د بیاڤێ ڕەخنەیا ئەدەبیدا هاتینە پێشکێشکرن. د ئەڤی بواریدا (ویدۆسن)ی ئاماژە ب هندێ دا، کو شرۆڤەکرنا ڕەخنەیی، پێدڤییە دانوستاندنان ل گەل بەرهەمهێنەرێن دەقان و وەرگرێن ئەوان ب خۆڤە بگریت، کو ئەڤە ڕێکەکە بۆ چارەسەرکرنا ئەڤێ چەندێ، نەکو پشتبەستن

ب تنێ ب دیتنێن شرۆڤەکاران ل دۆر مەبەستێن دەقان بهێتە کرن و هندەك جاران هەلەدبن، کو خۆ وەکو پێشکێشکەر و وەرگرێن دەقی ددانن.

١٠- داخوازی ژ شرۆڤەکارێن ڕەخنەییێن گوتارێ دهێتە کرن، کو پێدڤییە ڕەخنەگرتن یا ڕژد و پتر بیت، ل دەمێ شرۆڤەکارێن ڕەخنەیی ئالاڤێن خۆ یێن شرۆڤەکاری بکاردهینن. هەروەسا هەول بهێتە دان، کو بەرەڤ هویربینی و هێزا بەلگەیان بۆ ئەوان تشتێن پێشکێشدکەن بچن.

١١-ئێك ژ ڕەخنەیێن دی یێن ئاڕاستەی شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ دهێنە کرن ئەوە، کو ئەو بەردەوام زانیارییێن تەمام و مەنهەجی بۆ شرۆڤەکرنا دەقێن ڤەکۆلینێ ل سەر ئەنجامددەت ب خۆڤە ناگرن(براین بالتریدج، ٢٠١٨، ٢٥٠).

١٢- ئێك ژ خالێن دی یێن ڕەخنەگرتنێ ل ئەڤێ ڕێبازێ ئەوە، کو شرۆڤەکرن و ڕەخنەگرتنا شرۆڤەکاری بۆ گوتارێ زێدەتر یا خودییە ژ هندێ کو یا بابەتی بیت.

-پشتەڤانیکرن ل شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ:

هندەك شرۆڤەکارێن ڕەخنەییێن گوتارێ ئەوان ڕەخنەگرتنێن ل ئەوان دهێنە گرتن پشتگوھ دهاڤێن و د بەرامبەردا بانگەوازییا چەند خالەکان دکەن. ل خوارێ دێ هەول هێتە دان ب کورتی بەحس ل ئەوان بانگەوازییان بهێتە کرن:

١-هندەك زانا پشتەڤانییێ ل شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ دگرن، ب ئەوێ بهانەیێ کو ئەو ڤەکۆلینێن ئەڤێ قوتابخانەیێ پێشکێشکرین د گرنگن و خودان کاریگەرییەکا جڤاکییا مەزنن.

٢- ئەو دبێژن هندەك سەرلەبەرێن تشی و دانوستاندنێن گرنگ هەنە، کو پێدڤی ب پێشەڤبرنێ هەنە و ئەڤەژی ب ڕێکا ئەڤێ ڕێبازێ دێ ب دەستڤە هێن.

٣-ب دیتنا (کامیرۆن)ی شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ یا دەولەمەندە و مەترسییا بانگەوازییێن تاکانە ب ئاشکەرایی کێمدبن، ئەوژی ب ڕێکا ڤەکۆلینێن ئەنجامدانێ ل سەر پتر ژ ئێك دەقی، کو ڤەکۆلین ل دەقێن دی دهێتە کرن ئەوێن پەیوەندی پێڤە هەی و ڕاڤەکرنێن ب دروستی ب دەستڤە دهێن. هەروەسا ئەوی ئاماژە ب هندێ دا، کو گوتار و

پەیوەندیکرن هەمی خودان کارلێکرنن و ئەڤە کارەکە کو پێدڤییە د شرۆڤەکرنێدا ب بەرچاڤ بهێتە وەرگرتن(براین بالتریدج، ٢٠١٨، ٢٥٠–٢٥١).

–ڕێبازێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ:

شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ، چ جاران هەولنادەت پشتەڤانییا ئێک تیۆرێ یان تیۆرەکا تایبەت بکەت، بەلێ ژبەرکو ڤەکۆلینێن شرۆڤەکرنا گوتارێ هەمەجۆرن و ئەڤە بۆ باگرەوەندێن تیۆرییێن جودا و بۆ ئالییێن جیاواز و بۆ ڕێبازێن تایبەت دزڤڕن. هەروەسا شرۆڤەکار د شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێدا ئەوژی دیسان پشتبەستنێ ل سەر دیتنێن خودان یاسایێن هەمەجۆر دکەن. هەروەسا دەستنیشانکرنا زاراڤێن(گوتار)، (ڕەخنەیی)، (ئایدۆلۆجیا)، (هێز) ئەوژی د پەرش و بەلاڤن و داخوازا دیتنێن جودا دکەن (جمعان بن عبدالکریم، ٢٠١٦،١٦٧).

بۆ شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ چەند دیتن و ڕێبازەك هەنە. ئەڤێن ل خوارێ هندەك ژ ئەوان دیتن و ڕێبازانە:

١–شرۆڤەکرنا گوتار ڕێکخستی–Dispositive Analysis(DA):

ئەڤە نێزیکی هزرا ڕەسەنە بۆ گوتارا (میشێل فوکۆ)یی، ئەوا پشتبەستنێ ل سەر ڕاڤەکرنێن پێکهاتەیێ و دیاردەیێن ژێ دەردکەڤن دکەت. (DA) جووتبوونا گوتارێ و ڕاستییا جڤاکی بەرهەمدهینیت. ئەڤ دیتنە وەکو هەمی دیتنێن دییێن شرۆڤەکرنا گوتارێ ل سەر هندێ ڕازیبوو، کو گوتار بکارهینانا زمانییە، بەلێ ڕوهنکرنا ئەوێ بۆ ڕویدانا جڤاکی وە لێکر، کو شرۆڤەکرنا گوتارا ڕێکخستی ل دۆر هزرا گوتارا فوکۆیی بکەڤیتە د گەنگەشەیێدا، ئەوا کو گرنگییێ ب ڕەگەزێن ژ دەرڤەی زمانی ددەت و ب بەرچاڤ وەردگریت. دیسان شرۆڤەکرنا گوتارا ڕێکخستی ڕادبیت ب جێبەجێکرنا هزرا (جورچن لینك)ی د گوتارێدا، کو ب دیتنا ئەوی گوتار ڕێکا دامەزراندنا ئەوێ ئاخڤتنێیە ئەوا ڕویدانێ ڕێکدئێخیت. ئەڤجا (DA) ب ئاشکەرایی هەولددەت ب شرۆڤەکرنا گوتارێ و ڕێکخستنا ئەوێ ڕاببیت(جمعان بن عبدالکریم، ٢٠١٦، ١٥٨).

(DA) ب ئەوێ جوداکرنێ ڕادبیت، ئەوا د ناڤبەرا قۆناغا شرۆڤەکرنا پێکهاتەیێ و قۆناغا ڕاڤەکرنا هویردا. د ناڤ شرۆڤەکرنا پێکهاتەییدا دڤێت (بنه و بار)[1] بهێنە دیارکرن و د قۆناغا ڕاڤەکرنا هویردا گرنگی ب دەوروبەر و پێکهاتا دەقی و واتاییێن ڕەوانبێژی دهێتە دان. وەکو: (ئاماژەییێن زمانی، کو بریتینە ژ: کەرەستە و پەیڤ، میتافۆر، شێوەییێن ئەرگومێنتان). (DA) د ناڤ خۆدا ب شرۆڤەکرنا سیماییێن جۆری و چەندی ڕادبیت. وەکو(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١٥٨–١٥٩):

–جۆرێ ئەرگومێنتێ و شێوازێ ئەوێ.

–ستراتیجیەتێن ئەرگومێنتێن سەرەکی.

–ناڤەرۆکا ڤەشارتی و ئاماژە پێدانان.

–میتافۆر، جەڤەنگ، خواستن، هەروەسا لایەنێن زمان و دیزاینێ پێکڤە(ئامار، وێنە، تابلۆییێن نیگارکری، کاریکاتێران...هتد)

–ئیدیەم، گوتنێن مەزنان، گوتن و شێواز.

–کەس و پێکهاتەیا ڤەشارتی.

–ژێدەر. وەکو: نیاسین و شیوازێ کۆمکرنێ...هتد.

–کەرەستە و ڕێکێن تایبەت بۆ زانینێ...هتد.

٢–ڕێبازا سۆسیۆئیدراکی–Socio Cognitive Approach(SCA):

ژ بەرچاڤترین دامەزرێنەرێ ئەوێ (ڤان دایك)ە، کو ئەڤە ل سەر ڕەهەندێ (جڤاکی–دەروونی) د بیاڤێ شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا هاتییە دانان. ئەڤ دیتنە ل سەر بنەمایێ

---

(١) بنه و بار–theme & rheme: دابەشکرنەکا دووانییە بۆ پێکهاتا ڕستەیێ. خودانێن ئەڤێ دابەشکرنێ تەماشەی ناڤەرۆکا ڕاگەهاندنا زانیارییێ د ڕستەییدا(پێکهاتێدا)دکەن، بۆ ژێکجوداکرنا ئەڤان هەر دوو زاراڤان، ئەوژی ئەوە، کو د (بنه)یدا، ناڤەرۆکا ڕاگەهاندنێ یا نزمە، بەلێ د (بار)یدا یا بلندە، چونکی (بار) زانیارییەکا نوی دەتە(بنه)یێ(رمزي منير بعلبكي، ١٩٩٠، ٥٠٣). دیسان بنه بابەتی دروستدکەت و بار ئەو تشتە ئەوێ ل سەر بابەتی دهێتە گوتن(بول بيكر و سيبونيا ايليج، ٢٠١٨، ١١٨). وەکو: نەسرین دەرچوو. ((نەسرین): بنەیە و زانیارییەکا کەڤنە و (دەرچوو): بارە و زانیارییەکا نوییە ل سەر (بنه)یێ).

(تێورا نواندنا جڤاکی) [٢] هاتییە دانان. ل ئەڤێری گوتار بریتییە ژ ڕوویدانا گەهاندنێ، کو کارلێکرنێ د دانوستاندن و دەقێن نڤێسیدا ب خۆڤە دگریت. هەروەسا یا گرێدایە ب ئاماژەیان و دەربڕینێن ڕوی و پلاندانانا ئەسنۆگرافی و وێنە و هەر هێمایەکێ دییێ سیمیۆلۆجی یان هەر ڕەهەندەکێ فرە جۆرێ ڕاگەهاندنێ. (ڤان دایك)ی پشتبەستن ل سەر تیۆرا (سۆسیۆئیدارکی) کر و ل سەر تێگەهشتنا زمانی ژ دەرڤەی ئاڕاستەیێ پێکهاتەیی–ئەرکی کر. هەروەسا گەنگەشە ل سەر هندێ کر، کو شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ، دڤێت ل سەر تیۆرا کویرا دەوروبەری بهێتە ئەنجامدان و د ناڤدا تیۆرا نواندنا جڤاکی ڕۆلەکێ سەرەکی دبینیت(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١٥٩–١٦٠).

دیتنا جڤاکی ئیدراکی(SCA) تێگەهێ نموونەیێن دەوروبەری و نواندنێن زەینی بۆ پێکهاتەیێن دهێنە بکارهینان پێشکێشدکەت. ئەڤ نموونەیێن دەوروبەری تەحەکومێ د پراگماتیکا گوتارێدا دکەن، بەلێ نموونەیێن ڕویدانێ تەحکومێ د سیمۆلۆجیاییدا دکەن. و نواندنا جڤاکی ل دویڤ ئەڤی دەوروبەری پشتبەستنێ ل سەر سێ بابەتان دکەت(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١٦٠–١٦١):

أ–زانینا(کەسی، گرۆپێ، دەوروبەری)

ب–هەلویستێ دەروونی.

ج–ئایدۆلۆجیان.

گوتار جهێ خۆ د ناڤ جڤاکیدا وەردگرن و د شینادایە ب ڕێکا کارلێکرنا هەلویستێن جڤاکی و ڕویدانان و بکەرێ جڤاکی و پێکهاتەیا جڤاکی...هتد تێبگەهین. دیتن یان ڕێبازا جڤاکی ئیدارکی پێشنیارا ئەڤان ئاماژەیێن زمانی دکەت:(هێز و ئاوازە، ڕێکخستنا پەیڤان، هەلبژارتنا بابەتی، شێوازێ پەیڤان، گونجان، بزاڤێن لۆجیکا سیمیۆلۆجی، کردەیێن

[٢] هزرا نواندنا جڤاکی وەکو بەرجەستەکرنەکێیە بۆ تێگەهان، دیتنان، هەلویستێن دەروونی، هەلسەنگاندنان، وێنەیان، ڕاڤەکرنێن ژ ژیانا ڕۆژانە دهێنە دەرئەنجامکرن...هتد(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١٦٠).

ئـاخڤتنێ، ڕێکخسـتنا پلانـێ، سـیماییێن ڕەوانبێـژی، پێکهاتـەیا سینتاکسـی، پێکهاتـەیا گریمانەیی، گوهۆڕین، چاکسازی، دوودلی) (جمعان بن عبدالکریم، ٢٠١٦، ١٦١-١٦٢).

دیتنـا جڤـاکی ئیـدراکی(SCA) گریمانـا هنـدێ دکـەت، کـو پتریـا تشـتێن بـەرێ دبنـە نموونـەییێن کـارلێکرنێ و دبنـە بنـەماییێن هەسـتیار بـۆ کـونترۆلا ئاخڤتنکـەی، بـەلێ د بکارهینانێدا باراپتر د بن ئاگەهی و هەستا ئاخڤتنکەریدا نینن. هەروەسا دیتنـا جڤـاکی ئیدراکی سەرەرای ئەوێ چەندێ شەش پێنگاڤـان بـۆ شـرۆڤەکرنێ پێشـنیاردکەت. ئـەوژی ئەڤەنە(جمعان بن عبدالکریم، ٢٠١٦، ١٦٢):

أ-شرۆڤەکرنا پێکهاتەیا مەزنا سیمێۆلۆجی:بابەت و گریمانە.

ب-شرۆڤەکرنا واتاییێن لۆجیکی، ئەڤجا چ د ئاشکەرا بـن یـان د ڤەشـارتی بـن. وەکـو:(ب خۆڤەگرتنان[1] – Entailment، پێشگریمانان، ئاماژەیان، تەمومژییان، لابرنان...هتد).

پ-شـرۆڤەکرنا شـێوەییێن پێکهـاتی: ل ئـەڤێرێ هـەمی تێبینیـێن زمـانی دچـنە د بـن شرۆڤەکرنێدا.

ج-شرۆڤەکرنا شێوە و پیڤانێن ناوچەیی و جیهانی د گوتارێدا.

چ-شرۆڤەکرنا تێگەهشتنێن(ئیدراکاتێن) زمانی یێن دەستنیشانکری. وەکـو: زێدەبێـژییێ، دەربڕین ل دویڤ مەبەستا نەرێ...هتد.

ح-شرۆڤەکرنا دەوروبەری.

---

[1] ب خۆڤەگرتن بریتییە ژ ئەوان پەیوەنـدییێن جێگیر د ناڤ ڕستەیاندا یان بریتییە ژ پەیوەندییەکا لـۆجیکی د ناڤبەرا دوو ڕستەیاندا، ئەڤجا ئەگەر ڕستەیا دووێ یا ڕاست بیت، ئەڤە ژ ئەنجامێ هندێیە، کـو ڕسـتەیا ئێکـێ یا ڕاستە. هەروەکو د ئەڤان هەر دوو ڕستەیاندا دیاردبیت (شێرزاد سەبری عەلی، ٢٠١٤، ١٦٦):

a-نیواری فێقی خوار.

b-نیواری سێڤ خوار.

د شیاندایە بێژین ڕستەیا(b) ب خۆڤەگرتنا ڕسـتەیا (a)ە یـان ئـەم دشـێین بێـژین، مـادەم ڕسـتەیا (a) ڕاسـت بیت، ڕستەیا (b)ژی ڕاستە، چونکی ڕاستبوونا ڕستەیا دووێ(b) پالپشتییێ ل سەر ڕاستییا ڕسـتەیا ئێکـێ(a) دکەت.

٣-ڕێبازا مێژوویی بۆ گوتارێ-Discourse -Historical Approach(DHA):

ل دوێف ئەڤێ ڕێبازێ دڤێت ل سەر شرۆڤەکرنا گوتارێ تەماشەی دەوروبەرێ مێژوویی بکەین. ب دیتنا (وداك)ی شرۆڤەکرنا گوتارێ ل ئەڤێرێ دڤێت ل دوێف شرۆڤەکرنا مێژوویا گوتارێ بیت و دڤێت ل ئەڤێرێ دەوروبەرێ مێژوویێ گوتارێ چەواییا وەسفکرنا گرۆپی یان جڤاکی بکەت(Habibie,٢٠١٦,١٢).

ئەڤ ڕێبازە یان دیتنە ب ئاشکەرایڤە هەولدەت، تیۆرەکێ د گوتارێدا دابمەزرینیت ب ڕێکا گرێدانا ئەوێ ب ڕویدانێڤە و (DHA) تەکەزێ ل سەر شرۆڤەکرنا مێژوویی دکەت و دەوروبەر د چارچۆڤەیێ میژوویێدا دهێتە تێگەهشتن. (DHA) گەلەك تەکەزێ ل سەر بیاڤێ سیاسی دکەت و هەولدەت شرۆڤەکرنێ ل دوێف ئەڤا ل خوارێ ئەنجامبدەت(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١٦٢-١٦٣):

أ-دڤێت ناڤەرۆکەك یان بابەتەکێ تایبەت ب خۆڤە هەبیت. وەکو: جوداهییا ڕەگەزپەرستی، نیشتمانگەری، ڕەگەزێن نەژادی...هتد.

ب-دڤێت ستراتیجیەتێن ئەرگومێنتان تێدا بکاربهێن، ئەوژی بۆ دیارکرن و ڤەکۆلینێ.

پ-ئەوا زمانڤانییێ مەبەست بیت، ئەوژی پشتبەستن ب تێگەهشتنا زمانی و دەوروبەریە.

(DHA) جەختێ ل سەر ئەڤان ستراتیجیەتێن ل خوارێ دکەت(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦، ١٦٣-١٦٤):

أ-ژێدەرێ ستراتیجیەتێ یان ستراتیجیەتا ناڤکرنێ، کو ئالاڤێن زمانی تێدا بەشداریێ دکەن. میتافۆر، مەجاز، نواندنا گشتی بۆ بەشی و نواندنا بەشی بۆ گشتی.

ب-ستراتیجیەتێن پالپشت، کو د هەڤالناڤێن خودان سیمایێن نەرێنی و ئەرێنیدا دیاردبیت، چ ب ئاشکەرایی بیت یان ڤەشارتی بیت.

پ-ستراتیجیەتێن ئەرگومێنتان، کو د بابەتێن سەرەکیدا ڕەنگڤەددەت. وەکو بکارهینانا دادپەروەرییا سیاسی...هتد.

ج-ستراتیجیەتێن دیتنێ، وەکو ل دەمێ واتایێن گوتارێ بۆ بڕیاردانێ، سالۆخکرنێ، ڕاگەهاندنێ یان دیدەڤانییا ڕویدانان یان گوتنان بکاربهێن.

چ–ستراتیجیەتێن مەزنکرنێ یان جوانکرنا هێزا ئاخڤتنکەری د دەربڕینێن ئەویدا.

٤–ڕێبازا زمانڤانییا گرۆپی–Corous-Linguistics Approach(CLA):

(CLA) ئەڤان خالان د شرۆڤەکرنێدا بەرجاڤ وەردگریت:

أ–پشتبەستنێ ل سەر دیتنا بڕەیی د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییدا دکەت، چونکی ئەڤ دیتنە سەر ب زمانڤانییا بڕەیڤەیە.

ب–لیستەکێ ژ دووبارەکرن و پیڤەرێن تایبەت د واتایێن ئاماریدا پێشکێشدکەت.

پ–پشتبەستنێ ل سەر ڕێبازەکا دەرئەنجامی د هەلبژارتنا پەیڤێن تایبەتدا ئەوێن بۆ شرۆڤەکرنێ گونجای دکەت.

د– هێلێن گونجای هەنە. وەکو یاسایەك بۆ ڕاڤەکرنا جۆری(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦،١٦٤).

٥–ڕێبازا ئەکتەرێن جڤاکی–Social Actors Approach (SAA) :

(سیۆ ڤان لوین) ژ بەرچاڤترین دامەزرێنەرێ ئەڤێ ڕێبازێیە و ئەڤ ڕێبازە ئاماژەیێ دەدەتە حالەتێ کۆمبوونا د ناڤبەرا جڤاکناسی و تیۆرێن زمانیدا هەی، ب تایبەتی ئەوێ ب ڕاڤەکرنا ڕۆلێ ڕویدانێ د دروستکرنا پێکهاتەیا جڤاکیدا ڕادبیت. ڕێبازا ئەکتەرێن جڤاکی ب شرۆڤەکرنا مومارەسەکرنا جڤاکی ڕادبیت ئەوژی ب ڕێکا حەفت ڕەگەزێن سەرەکی، کو ل دەستپێکی هەولدەدت(جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦،١٦٤ –١٦٥):

– ب دیارکرنا شرۆڤەکرنا ڕویدانان د ناڤ دەقاندا ڕادبیت.

–ب دەستڤە هینانا نموونەیان ڕادبیت.

–ئەکتەرێن بکارهاتی دیاردکەت.

–نواندنا شێوازێن ئەکتەران یێ تایبەت ئەوێن ئەو پێ ڕادبن دکەت.

–دیارکرنا دەمێ تایبەت.

–دیارکرنا جهێ تایبەت.

–دیارکرنا ئەوان کەرەستەیێن تایبەت، ئەوێن ئەکتەر داخوازدکەن.

هندەك ژ ئەڤان ڕەگەزان دگونجاینە بۆ موماڕەسەکرنا جڤاکی و هندەك ژ ئەوان دهێنە لابرن، ئەوژی ل دویڤ جۆرێ گوتارا تایبەت دمینن (جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦،١٦٥).

٦-ڕێبازا پەیوەندی دایەلیکتیکی- Dialectical -Relational Approach(RDA):

ژ بەرچاڤترین دامەزرێنەرێ ئەوێ(نورمان فیرکلف)یە. کو هەولدەت کارێ زمانڤانییێ د گوتارێدا دیاربکەت و ب تایبەتی ڕەگەزێن کونترۆل و جیاوازی و بەرگرییێ و ل دوێڤ(RDA) هەر پێڕابوونەکا جڤاکی ڕەگەزەکێ سیمیۆتیکی(سیمیۆلۆجی) هەیە. (نورمان) وەسا دبینیت، کو شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ، بریتییە ژ شرۆڤەکرنا پەیوەندییا **دایەلیکتیکی** د ناڤبەرا (ڕەمز-سیمیۆن)ی د ئەوی زمانیدا و ڕەگەزێن دییێن پێڕابوونا جڤاکیدا. شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ دڤێت چاڤدێرییا نڤێسینا ئارمانجان بکەت و دڤێت تەکەزێ ل سەر ئاریشان بکەت ئەوێن بەرامبەر ڕادوەستیت. هەروەسا ئاماژەیێ ب ئەوی بیاڤی ددەت، کو دبینیت یێ بەرزەیە ب تایبەتی د ناڤ شێوەیێن ژیانا جڤاکیدا. **(RDA)** گرنگییێ ب تیۆرا سیستەمی ئەرکی یا هالیدای ددەت، کو ب شرۆڤەکرنا زمانی وەکو پارچەیان ڕادبیت، ئەوژی ب ڕێکا ئەرکێن جڤاکی ئەوێن ب خزمەتا ئەوان ڕادبیت. **(RDA)** پتر ئارەزوویا پراگماتیکی هەیە. هەروەسا ئەو دیتنا تەکەزێ ل سەر ئاریشەیێ دکەت و (RDA) بۆ شرۆڤەکرنێ ب ئەڤان پێنگاڤان ڕادبیت (جمعان بن عبدالكريم، ٢٠١٦،١٦٥-١٦٦):

١-تەکەزێ ل سەر ئاریشەیا جڤاکییا تایبەت دکەت، ئەوا کو لایەنەکێ سیمیۆتیکی هەی و دچتە ژ دەرڤەی دەقی و ئاریشەیێ وەسفدکەت و ڕەهەندێ سیمیۆتیکی دیاردکەت.

٢- شێوازێ خودان هەژمۆن د ناڤ جۆرێن دەقان و گوتارێدا دیاردکەت.

٣- بەرگرییا دژی پرۆسێسا داگیرییا ب ڕێکا هەژمۆنا شێوازی و جۆرێن دەقان و گوتاران پەیدادبیت دیاردکەت.

ڕێبازا پەیوەندی **دایەلیکتیکی** (RDA) دیسان بۆ هەلبژارتنا کەرەستەی، پێشنیارا شرۆڤەکرنا پێکهاتەیی ب ڕێکا دەوروبەری دکەت، پاشی ب شرۆڤەکرنا کارلێکری ڕادبیت، کو تەکەزێ ل سەر تایبەتمەندییێن زمانییێن بەربەلاڤ دکەت. وەکو:(ئەکتەر، دەم، ئالی، ڕێزمان، میناك) (جمعان بن عبدالكريم، ١٦٦،٢٠١٦).

٧–ڕێبازا گوهۆڕینا جڤاکی– ڕەوشەنبیری Social-Culture Change Approach:

ئەڤ ڕێبازە تەکەزێ ل سەر چەواییا گوتارێ و گوهۆڕینا جڤاکی دکەت. ل ئەڤێرێ گوتار ب پێڕابوونەکا جڤاکی دهێتە هژمارتن. هەروەسا پەیوەندییەکا ڕادیکالی د ناڤبەرا پێڕابوونێن گوتارێ ل گەل ناسنامێ و پەیوەندییێن جڤاکی و هندەك چینێن جڤاکیدا هەیە. ل دویڤ ئەڤێ ڕێبازێ" گوتارێ سێ پاشماوە د گوهۆڕینا جڤاکیدا هەنە. ئەوژی ئەڤەنە(Habibie,٢٠١٦,١٣):

أ–گوتار پشکداریێ د ئاڤاکرنا ناسنامەیا جڤاکی و بابەتێ بابەتیدا دکەت.

ب–پشکداریێ د ئاڤاکرنا ناسنامەیا جڤاکیدا دکەت.

ج–پشکداریێ د ئاڤاکرنا سیستەمێ زانینێ و باوەرییێدا دکەت.

–هێز و هەژمۆن و دەستهەلات:

١–هێز–power:

شرۆڤەکرنا گوتارا ڕەخنەیی پێدڤی ب تەکەزکرنێیە ل سەر ستراتیجیەتێن گوتارێ ئەوێن ب شێوەیەکێ ڕەوا کونترۆلێ دکەن یان ب دیارکرنا سیستەمێ جڤاکی ڕادبن، ب تایبەتی پەیوەندییێن نەیەکسانییێ(Van Dijk,١٩٩٣,٢٥٤).

هێز شیانا مەیە ژبۆ کونترۆلکرنێ ل سەر ژینگەها مە و ژیانا مە یا تایبەت و ئەوا تایبەت ب کەسێن دیڤە. ب دیتنا (کرونمان)ی هێز ئەو ئیحتمالیەتە، کو ئێك ژ بکەران د ناڤ کۆمەکا دیارکریدا بشێت ئیرادەیا خۆ بچەسپینیت، هەر چەندە بەرگری بۆ ئەڤێ

چـەندێ هەیـە. (فوکـۆ) جـوداهییێ د ناڤبـەرا هێـزا دەولەتێ(سـەرۆکاتییێ) و هێـزا تەمبیهکرنێدا کرییە. هێزا دەولەتێ ب جێبەجێکرنا سیادەتا دەولـەتێ ڕادبیـت، کـو ئـەڤێ هێز ژبۆ سزادان و زۆریلێکرن یان کوشتنا خەلکی هەیە. بەڵێ هێزا تەمبیهکرنێ ڕێکەکـە بـۆ جـەختلێکرنێ ل سـەر هنـدێ کـو خـەلك ب جێبـەجێکرنا حـوکمی ل سـەر خـۆ ڕادبـن یـان ملکەچی ئەوان سەربۆران دبن، ئەوێن ب سـەرێ ئـەوان هـاتین. هەروەسـا ب دیتنـا ئـەوی هێزا تەمبیهکرنێ پترە ژ هێزا دەولەتێ ژ ئالییێ کارلێکرنا کونترۆلێدا(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٩٦).

سەبارەت هێزا جڤاکی ئەڤ هێزە ژ ئەنجامێ زەبلەکێن مـەزن ب دەسـتڤە ناهێـت. ئـەڤ هێزە بەردەوام یا ڕێکخسـتی و دامەزاوەییـە ژبـۆ هنـدێ داکـو چـاڤدێرییەکا پـتر کارلێکـەر بدەتێ و داکو بشێت شێوەیێن ڕوتینی ژبۆ دووبارە بەرهەمهینانا هێزێ دروسـتبکەت. ئـەڤ هێزە ب شێوەیێ ل سەرێ دەستەیەکێیە یـان جنرالـەك سەرکێشـییا لەشـکەرەکی بکـەت یان سیناتۆرەك یان ئەندەمەکێ پەرلەمانی(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٩٦).

ئێك ژ گریمانەیێن سـەرەکی یـێن شـرۆڤەکرنا ڕەخنـەیا گوتـارێ، ئـەوژی تێگەهشـتنا سروشتێ هێزا جڤـاکی و هەژمۆنیێـە، ژبـۆ ب دەسـتڤەهینانا ئـەڤێ دیتنـێ، دێ دەسـت ب دارشـتنا هـزران ل دۆر چـەواییا بەشـداربوونێ د گوتارێـدا و دووبـارە بەرهـەمهینانا ئـەوێ کەین. ل ئەڤێرێ سـەرەدەری ل سـەر تایبەتمەندییێن پەیوەندییان د ناڤبـەرا دەسـتەیێن جڤاکیدا دهێتەکرن، ئەڤەژی ئـەوێ چـەندێ دگـەهینیت، کـو تەکـەز ل سـەر هێـزا جڤـاکی دهێتەکرن، نەکو هێزا کەسی. هێزا جڤاکی پشتبەستنێ ل سەر ئەوان کەرەستەیان دکەت، ئەوێن خودان بهایەکێ جڤاکی هەین. وەکـو: سـامان یـان داهـات یـان ئـەرك یـان هێـز یـان ئەندامەتییا گرۆپی یان فێربوون یان زانین(Van Dijk,١٩٩٣,٢٥٤). وەکو:

–تۆ ب هەروەیی کار ناکەی، بەلکو تۆ ب پاران کاردکەی.

ئەڤـەژی ئـەوێ چـەندێ دگـەهینیت، کـو هێـز ژ ئاسـتێ بلنـد بـۆ ئاسـتێ نـزم دهێتـە بکارهینان، ئەڤجا چ پلە و پایە بیت یان زانین و تەمەن و دەولەمەندی بیت.

شرۆڤەکارێن ڕەخنەیا گوتارێ جەختێ ل سەر چەواییا بکارهینانا هێزێ دکەن. هەروەسا بەردەوام بەر تەحدیاتێن ئەوێ ڕادوەستیت. دیسان پێدڤییە ئەو چەندە ژی بهێتە دیارکرن، کو هێز ب گوتارێڤە دهێتە گرێدان، ژبەرکو گوتار ئەو ڕێکن ژبۆ نواندنا ئاڤاکرنا واقعی. هەروەسا پەیوەندییێن هێزێ ب خۆڤە دگریت. هەروەسا جێگیربوون و بەلاڤبوونا ئەوێ ب ڕێکا گوتارانە و ژ ئەنجامێ ئەڤێ پەیوەندییێ ل گەل گوتارێ، ژبەر هندێ پەیوەندییێن هێزێ ب چ شێوەیان د جێگیر نینن. هەروەسا هێز هەمی گاڤان یا نەرێنی نینە. وەکو (قوتابی و مامۆستا) د پەیوەندییەکا هێزێ یا ئەرێنیدانە، کو مفایێ ئەوێ پترە ژ زیانا ئەوی بۆ قوتابی(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ۲۰۱۸، ۹۶–۹۷).

هێز کونترۆلێ ب خۆڤە دگریت. ئەڤ کونترۆلکرنە چێدبیت ب کاری و تێگەهشتنێڤە گرێدای بیت. هێز ب تێگەهێ نوی باراپتر گرێدای تێگەهشتنێیە و ب ڕێکا ڕازیکرن یان تەشویهکرنێ یان هەلخەلەتاندنێ دهێتە جێبەجێکرن و ئەڤ چەندە ب گوهۆڕینا ئاڕاستەیا مێشکی ڕادبیت. ئانکو د ئەڤێرێدا شرۆڤەکرنا گوتارێ و شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ب" ب ڕێڤەبرنا مێشکێ کەسان ڕادبیت، کو د بنەرەتدا ئەڤە ئەرکێ دەق یان ئاخڤتنێیە(Van Dijk,۱۹۹۳,۲۵٤). وەکو:

–" ... قوەت نییە، بشێتن ژێرە وێڤە یەك پارچا کوردستانێ...داگیربکەت..."(ڕادیۆیا دهۆك، ۲۰۰۹/۷/۲۲).

د نموونەیا ل سەریدا، گوتاربێژ داکو بشێت بۆ جەماوەری دیاربکەت و جەماوەری ڕازیبکەت، کو پارتا ئەوی شیانا هندێ هەیە، کو بشێت پارێزگاری و پاراستنا کوردستانێ ژ دەستێ دوژمنی بکەت، پەنا بریە بەر زۆری لێکرن و بکارهینانا شێوازەکێ تۆند و ب گەف و ب هەڕەشەڤە دیارکرییە، کو ئێدی چ لایەن نەشێن ئێك پارچەیا کوردستانێ داگیربکەت.

زێدەباری ئەڤان ئالۆزییان و هویربینییان د پەیوەندییێن هێزێدا، بەلێ شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ گرنگییێ ب دیارکرنا خرابییا بکارهینانا هێزێ ددەت، ئانکو پێشێلکرنا

یاسا و بنەمایێن دیموکراسی و یەکسانی و دادپەروەری ژ لایێ ئەوانڤە، ئەوێن ب جێبەجێکرن و بکارهینانا هێزێ ڕادبن(Van Dijk,١٩٩٣,٢٥٥).

ب دیتنا (تامپسۆن)ی هێز، بریتییە ژ واتایا شیانا ئەنجامدانا کریارەکێ، ل دوێڤ ئارماج و حەز و ڤیانێن خۆ، ئانکو شیانا دەستێوەردانێیە د ڕەوتا ڕوویدانانداو کاریگەریکرنە ل سەر ئەنجامان و ب د یتنا ئەوی هێز دابەشدبیتە سەر(هێزا ئابووری، هێزا سیاسی، هێزا زۆرییێ، هێزا کەلتووری یان ڕەمزی) (ڕەحیم سورخی، ٢٠١٣، ٣٣٠-٣٣١).

ئانکو هێز د گوتارێدا پشتبەستنێ ل سەر ئەڤان لایەنان دکەت:

١-ب ڕێکا دیاری و خەلاتبەخشینێ: سەرچاوەیێ هێزێ ل ئەڤێرێ ژ بەخشینا خەلات و دیاریان ب دەستڤە دهێت. وەکو:

-" **حکومەت ژبۆ پالپشتییا جوتیاران، دێ گەنمی ل سەر جوتیاران دابەشبکە** "(تەلەڤزیۆنا ڕووداو، ٢٠٢٠/١١/١).

د ئەڤێرێدا هێز ب ڕێکا دیاری و خەلاتبەخشینێ ب دەستڤە هاتییە، چونکی حکەمەت وەکو دیاری و خەلاتبەخشینێ دێ گەنمی د ناڤ جوتیاراندا بەلاڤکەت، ئەوژی وەکو پشتەڤانییەك بۆ کارێ ئەوان.

٢- ب ڕێکا زۆری لێکرنێ: د ئەڤێرێدا گوتاربێژ ب زمانەکێ ڕەق و ب گەف و هەڕەشەیان هێزێ د گوتارێدا بەرجەستە دکەت، کو چێدبیت ئەڤ هێزە ژ ئەنجامێ زالدەستییا پارتا ئەوی بیت یان هەبوونا پشت و ئابووریێ بیت...هتد. وەکو:

-"**ژێرە وێڤە ئەو خەلەتییت کو هاتییەکرن، تکرارنەبن، نەمینن، ئەبێت بهێنەعیلاجکرن... تڤیا ئەم دەست ل سەر وان نقاتا دابنین، کو چنە بویە سەبەبێ هندێ، ئەگەر گەندەلی هەیە، ل کێرێ هەی و بۆ هەیە**" (تەلەڤزیۆنا دهۆك، ٢٣/ ١٢ / ٢٠١١).

د ئەڤێرێدا هێز ب ڕێکا زۆری و زالدەستییێ پەیدابوویە، چونکی نەهێلانا گەندەلییێ پێدڤی ب زۆری و هەبوونا پشتێییە.

٣-شارەزای و شیانا گوتاربێژی: د ئەڤێرێدا گوتاربێژ ب ڕێکا شارەزاییا ئەوی د سایکۆلۆجی و پێدڤییاتی و ئایدۆلۆجییا جەماوەریدا هێزا گوتارا ئەوی زێدەدبیت و ژ ئەڤێ ڕوانگەهێڤە گوتارا خۆ پێشکێشی جەماوەری دکەت. وەکو:

–" بە داخەوە پەکەکە پارتێکی سیاسیی خاوەن باوەڕ بە خەباتی چەکداری بارودۆخی هەستیاری هەرێم لە بەرچاو ناگرێ، ئەوان چالاکیی سەربازی لە ناوچە سنووریيەکانی هەرێمی کوردستان لە گەڵ تورکیا ئەنجام دەدەن، کە ئەمەیش کاریگەریی ڕاستەخۆی لە سەر بارودۆخی هەرێم دەبێت..."(ڕۆژنامەی هەولێر، ژ(١١٨٢)، چوارشەممە ٢٠١١/١١/٢).

د ئەڤێ نموونەییدا هێز ب ڕێکا شارەزای و شیانا گوتاربێژی ب دەستڤە هاتییە، چونکی گوتاربێژ سایکۆلۆجی جەماوەرێ خۆ دزانیت و خواندییە، کو ژ پەکەکەیێ تۆرەیە، چونکی پەکەکەیێ زیان گەهاندییە ئەوان و ب ئەڤێ چەندێ هێزا گوتارا ئەوی زێدەبوویە.

٤– ب ڕێکا هەبوونا دوستینی و هەڤبۆچوونان: ئەڤ جۆرێ هێزێ ب ڕێکا هەبوونا پەیوەندییەکا بهێز و دوستانە د ناڤبەرا گوتاربێژ و جەماوەریدا ب دەستڤە دهێت. ب واتایەکا دی د ئەڤێریدا جەماوەر دوست و هەڤاڵێ گوتاربێژییە و گوتارا گوتاربێژی ب ئەڤێ چەندێ بهێز دبیت. وەکو:

–" ئەز وەسفا زاخۆ و جەماوەرێ زاخۆ چەوا بکەم؟ د شۆڕشێدا هنگ پێشمەنگ بوین ... هنگ ل هندێ مەزنترن، هنگ گەلەك ل وێ مەزنترن ب چەند پەیڤەکا بەحسی مێرینی و مەردایەتی و دلسۆزی و وەفادارییا وە بێتەکرن"(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا گوتاربێژی وەسا بۆ خەلکێ زاخۆ دیارکرییە، کو دلسۆزی و دوستینییا ئەوان بۆ کێشەیا کوردی و شۆرەشێن کوردی ناهێتە وەسفکرن ئەڤە ژ لایەکیڤە و ژ لایەکێ دیڤە جەماوەرێ زاخۆ جەماوەرێ دوستە ل گەل گوتاربێژی و پارتا ئەوی ئەڤان خالان هێزا گوتارێ زێدەتر کرییە.

٥– ب ڕێکا هەبوونا شەرعیەتێ: د ئەڤێریدا گوتاربێژی شەرعیەتەك د ناڤ جڤاکیدا هەیە و هێزا گوتارا خۆ ژ ئەوێ چەندێ وەردگریت. ئەڤجا چ ژ لایێ (دەستووری، سیاسی، ئاییینی،...هتد)ڤە بیت. وەکو:

–" دەبێ پەکەکە ڕێز لە قەوارەی هەرێمی کوردستان بکرێت، چونکە قەوارەیێکی دەستوورییە"
(تەلەڤزیۆنا Ktv ، ٢٠٢٠/١١/٦).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا هێزا گوتارێ ب رێکا هەبوونا شەرعیەتێ بەرزبوویە و شەرعیەتا خۆ ژ دەستووری وەرگرتییە، ئەوژی ئەوە کو د دەستووریێ عیراقێدا هاتییە، کو هەرێما کوردستانێ خودان قەوارێ خۆیە و هەرێمەکا فیدرالییە.

٢-هەژمۆن-Hegemony:

زاراڤێ هەژمۆن ل سالا ١٩٧١ز ژ لایێ (گرامشی-Gramsci)ڤە هاتییە بکارهینان. ئەوی تیۆرا خۆ ل سەر هندێ ئاڤاکر، کو ئەو تیۆر سەر ب پێڕابوون یان مومارەسەکرنا هێزییە-power. کو هەر کەسەك د جڤاکیدا ب شێوەیەکی یان ب چ شێوەیێن دی ملکەچی کەسەکێ دییە یان گرۆپەکا جڤاکییە. د شیاندایە بهێتە گوتن ئەڤە حالەتەکە کو یێ ڕوویدای، کو خەلك کەڤتییە د بن کونتۆلا هندەکێن دیدا یان خۆ بێن ڕازیکرین، کو ئەڤە واقعە یان ئەو مفایەکی ب ئەڤێ نموونەیا د بن کونترۆلێدا ژ ئەوان دبینن. (گرامشی) تێگەهێ هەژمۆنێ بۆ سیاسەتێ پراکتیککر، ئەوژی ل دەستپێکا چەرخێ بیستێ. ئەوی دیارکر، کو پاراستن ل سەر دەستهەلاتێ ب رێکا هێزا خۆرتی یان ب رێکا ئابووریێ نینە، بەلکو ب رێکا ئایدۆلۆجیایێیە. ئەڤجا ژبەر هندێ ڕەوشەنبیریا پەسەندێ و ڕزامەندییێ پەیدابوو. ئەڤجا خەلکێ چینا نزم ژی ب ڕزامەندی ب هەژمۆنێ ڕازیبوون. ئەڤجا یێ ب دەستهەلات ڕزامەندییا یێ بن دەستهەلاتا ئەوی ب دەستڤەهینا. ئەڤجا ئەو تەماشەی ئەڤێ چەندێ ناکەن وەکو دەستهەلات یان بن دەستی، بەلکو وەکو تشتەکێ شەرعی دزانن. ژبەر هندێ هندەك زانا دبێژن: ڕزامەندی د گوتارێدا د شیاندایە ب رێکا دەستهەلاتا خودان هەژمۆن ب دەستڤە بهێت (بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٥٥).

هەژمۆن بریتییە ژ مومارەسەکرنا هێزا جڤاکی ژ لایێ دەستە یان دەزگەهان یان گرۆپانڤە، کو ڕەنگە ببیتە ئەگەرێ پەیداکرنا نەیەکسانییا جڤاکی، کو ئەوژی بریتییە ژ نەیەکسانییا سیاسی و ڕەوشەنبیری و چینایەتی و نەژادی و ڕەگەزی (Van Dijk,١٩٩٣,٢٤٦).

هەژمۆن یا گرێدایە ب هندەك بیاڤێن دیارکریڤە، کو د شیاندایە تان لێبهێتە دان ب ڕێکا شێوازێن بەرسینگرتنێن جیاواز، ئانکو ب ڕێکا هێزێن جیاواز، وەسا دیارە شێوەیێن هەژمۆنێ، گەلەك یان پیچەك دجێگیرن، تا ئەوێ پلەیێ، کو سروشتییە تان لێبهێتە دان. هەر وەکو هەژمۆنا نێران ل سەر مێیان، سپییان ل سەر ڕەشان، زەنگینان ل سەر هەژاران. خودان دەستهەلاتان ل سەر بێ دەستهەلاتان...هتد، ئەڤجا هەژمۆن د بەرژەوەندییا خودان هێزاندایە، ئەوژی ژبەر ئیرادەیا ئەوان یا ئازاد. ئەڤجا زاراڤێ هەژمۆن ئێك ژ ئەرکێن سەرەکییێن گوتارێیە و ئەڤە بۆ خۆ کۆدەنگی و شەرعیەتێ و پەسەندییێ و ڕێڤەبرنا مێشکی دروستدکەت(Van Dijk,١٩٩٣,٢٥٥).

گەلەك ژ شێوەیێن هەژمۆنێ ب شێوەیەکێ هەڤپشك ب ڕێکا شێوەیێن ئالۆز ژ کارلێکرنا جڤاکی و پەیوەندیکرن و گوتارێ دهێنە بەرهەمهینان، شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ هەولددەت بەشداریێ د تێگەهشتن و ڕوهنکرنا ئەڤان ئالۆزییاندا بکەت(Van Dijk,١٩٩٣,٢٥٥).

ب کورتی و گشتی، هەژمۆن پرۆسەیەکە کو تێدا چینا زالا جڤاکی هەمی چینێن دی ڕازیدکەت، ب زالبوونا خۆ و ژێردەستییا ئەوان. چەمکێ هەژمۆنێ گرێدای شرۆڤەکرنا پەیوەندییێن هێزێ و پەیوەندییێن دەستهەلاتێیە، کو ل سەر ڕزامەندییێ هاتینە دامەزاندن، زێدەتر ژ هندێ ب سەپاندنێ بیت. ب گشتی هەژمۆن ب ئەوێ واتایێیە، گوتارا گرۆپەکا دەستهەلاتدار د شیاندایە وەسا بیت، کو هزر و زەینێ ئەوێن دی وە لێ بکەت، کو ب ئازادانە و ب ئارەزوویا خۆ ب ئەوی شێوەیێ ئەوان دڤێت ڕەفتارێ بکەن(ڕەحیم سورخی، ٢٠١٣، ١٧-١٨). هەروەسا هەژمۆن زێدەباری ڕێبەریکرنێ، بالادەستییا هەمی بوارێن ئابووری و سیاسی و کەلتووری و ئایدۆلۆجییێن جڤاکینە. هەژمۆن ناڤەندا ململانێیا بەردەوامە د دەوروبەرێ ئەوان خالاندا، کو زۆرترین نەپایەداری د ناڤبەرا چین و بەرەیاندا هەیە، هەتاکو ب ئەڤێ ڕێکێ د شیاندابیت بگەهیتە دامەزراندنا پەیوەندییا (بالادەستی/ژێردەستی) یێ، کو فۆرمێن ئابووری و سیاسی و ئایدۆلۆجییان ب خۆڤە دگریت. هەروەسا ململانێیا هەژمۆنێ د ڕووبەرەکێ بەرفرەهدا پەیدادبیت، هەتاکو

(پەروەردە و فێرکرن، ئیکەتییێن پیشەیی، بنەمالان) ژی ب خۆڤەدگریت (رەحیم سورخی، ٢٠١٣، ٣٢٩).

ب کورتی و ب گشتی هەژمۆن بریتییە ژ زالبوونا دەستهەلات یان هێزا لایەنەکێ زالدەست ل سەر لایەنەکێ دی، کو ژێ کێمتر بیت و وەسا هەژمۆنا خۆ ل سەر ئەوان بەلاڤکەت، ب رێکا هندێ، کو ئەو نموونەیا بەرزن و پێدڤییە ئەوژی ل دویڤ ئەوان بهێن و هزر و زەینێ ئەوان وەکو خۆ لێبکەن و گەلەك جاران ئەڤ چەندە د ناڤ گوتارێدا رەنگڤەددەت، ئانکو ڕزامەندییەك ژ دەڤ لایەنەکی دیاردبیت و هەیە، کو دڤێن ل ژێر دەستهەلاتا لایەنەکێ دیدا بن، یان سەرپەرشتییێ ل ئەوان بکەن. ئانکو سروشتێ هەژمۆنێ تێدا رەنگڤەددەت. وەکو:

-" دونێ ل بەغدا، کو ژمارەکا زۆر ژ هاولاتیێت مە شەهیدبوین و ژمارەکا زۆریش بریندار‌بوین حەقیقەت جهێ داخەکا گرانە...ئەڤە دهاتە تەوەقەعکرن، هەتا بەری دوو سێ هەیڤان جارەکێ من مقابلەك هەبوی ل گەل قەناتەکا عەرەبی بوی، پرسیار کر، من گوتێ ئەز تەسەوریّ دکەم پشتی دەرکەڤتنا ئەمریکا وەزع دێ خرابتر بی و ئیحتیمالە ئیرهابژی زێدەتر ببی و وەزعێ سیاسیژی دێ خرابتر بی..." (تەلەڤزیۆنا دهۆك، ٢٣/ ١٢ / ٢٠١١).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاماژە ب هندێ دهێتە دان، کو هەژمۆنا ئەمریکا ل سەر کوردستانێ هەیە، چونکی کوردان پێ خۆشە ئەمریکا د ناڤ ئەواندا بیت و کورد ل ژێر دەستهەلات و سەرپەرشییا ئەواندا بیت.

٣-دەستهەلات-DOMINATION :

دەستهەلات ڕۆلەکێ گرنگ د بەرهەمهینانا گوتارێ و ڕاڤەکرنا ئەوێدا دبینیت، هەروەسا ئەو هێزا ئەوێ یا ئەنجامدانێ ددەتێ. ئەڤجا هندەك زانا دبینن، کو گوتار ب خۆ دەستهەلاتە(عبدالهادي بن ظافر الشهري، ٢٠١٥، ٢٧٧).

گوتارێ پەیوەندییەکا بهێز ب دەستهەلاتێڤە هەیە. دەستهەلات بێ گوتار نینە، کو داریژەرا هەست و ئارەزوویانە و ڕەفتارێ ئاڕاستەدکەت، ژبەر هندێ (گوتار) و

(دەستهەلات) دبنە تەمامکەرێن ئێک و هەر ئێک مەرجە بۆ یا دی و پێدڤی ب ئێک هەنە(عبدالواسع الحميري، ٢٠٠٨، ١٨٥–١٨٦). ئەڤجا ژبەر هندێ دەستهەلات دهێتە پێناسەکرن، کو مومارەسەیا گوتارێیە، گوتار ژی دهێتە پێناسەکرن، کو ئاماژەدانە ب دەستهلاتێ(عبدالواسع الحميري، ٢٠٠٨، ١٨٩).

ب دیتنا (میشێل فوکو)ی دەستهەلات بریتییە ژ پەیوەندییا هێزێ یان هەر پەیوەندییەکا هێزێ یا دروستە، کو پەیوەندییا دەستهەلاتێ بیت(عبدالواسع الحميري، ٢٠٠٨، ١٨٨). هەروەسا ئەو دەستهەلاتێ ب گوتارێڤە گرێددەت و ب د یتنا ئەوی ب تنێ دەستهەلات پلان و رێکخستنێ بۆ گوتارێ دروستناکەت، بەلکو پەیوەندییەکە د ناڤ زمان و دەست ب سەرداگرتنا جڤاکیدا(عبدالواسع الحميري، ٢٠٠٨، ١٩٠).

دەستهەلات د گوتارێدا پشتبەستنێ ب ئەوی جهێ مادی دکەت، ئەوێ تێدا دهێتە پێشکێشکرن. بۆ نموونە قوتابخانە دەستهەلاتێ ددەتە گوتارا مامۆستای بەرامبەر قوتابییان. هەروەسا دادگەھ دەستهەلاتێ ددەتە گوتارا دادوەری بەرامبەر تاوانباران(عبدالهادي بن ظافر الشهري، ٢٠١٥، ٢٧٧).

پێدڤییە ئەوێ چەندێ بێژین، کو گوتار دەستهەلاتا خۆ ژ ئەڤان خالان وەردگریت(عبدالواسع الحميري، ٢٠٠٨، ١٩٢–١٩٥):

١–ژ یاسایێ وەردگریت.

٢–ژ سروشتێ گوتارێ ب خۆ، کو ب دیتنا (فوکۆ و نیتشە)ی، گوتار دهێتە وەسفکرن توندوتیژییەکە، کو ئەم ل سەر تشتی مومارەسەدکەین، ل دەمێ ئەم ل سەر دئاخڤین.

٣–ژ شیانا سەپاندنا مەرجێن هەژمۆنا خۆ. وەکو:

– "ئەڤ ئەخلاقێ بلند ئەڤە بۆ مە جهێ سەربلندییێە، وە سەروەریەکا زۆرا مەزن بوی حەقیقەت بۆ پارتی دیموکراتی کوردستان ب سەرۆکاتییا بارزانی، کو ڤە مێژوویە دروستکر، هەر تشتەکێ ل لێرە و وێڤە بێتەدروستکرن بناغێ وێ شۆڕشا ئەیلوولێیە، سەر وی بناغەی دهێتەدروستکرن"(تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا گوتاربێژی هەژمۆنا خۆ سەپاندییە، ئەوژی سەپاندنا هەژمۆنا پارتی دیموکراتی کوردستانە ل سەر هەمی کوردستانێ و ئەڤێ هەژمۆنێ دەستهەلات دایە گوتارێ.

٤-ژ دەستهەلاتا ئایدۆلۆجیایێ وەردگریت. ئانکو د ئەڤێریدا ئایدۆلۆجییا د خزمەتا دروستکرنا دەستهەلاتێدایە. وەکو:

- "ئەگەر حزبەك یان ماموّستایەکێ ئایینی پێنەخوّشە منیش پێنەخوّشە، بەس نەمن ئەو حەق هەیە، نە ماموّستایەکێ ئایینی ئەو حەق هەیە، نەحزبەکێ حەق هەیە بچیت تەحریزا خەلکی بکەن، هەرن ڤێ دوکانی بسوّژن و ڤی جێی بسوّژن، قانونا هەی، شکایت دێ هێتەکرن، لازمە داب و نەریتێت مەش بێنەپاراستن، یەعنی هندەك خەتێت سورێت هەین نابیت، لێبێتەلادان" (تەلەڤزیوّنا دهوّك، ٢٣/ ١٢ / ٢٠١١).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا ئایدۆلۆجیا دابونەریت و کەلتووری ب سەر ئایدۆلۆجیا ئیسلامی ئێخستییە و کرییە دەستهەلات بۆ گوتارێ. ئانکو د ئەڤێریدا ئایدۆلۆجیا د خزمەتا دروستکرنا دەستهەلاتێدابوویە.

هەبوونا دەستهەلاتێ ل دەڤ ئاخڤتنکەری ژ پێدڤییاتی و فەرانە، داکو بشێت د گوتارێدا بەرجەستە بکەت. ئەوژی بۆ هندێیە داکو گوهدار تێبگەهیت. دەستهەلات د گوتارێدا پشتبەستنێ ل سەر زمانی و کردەییێن ئاخڤتنێ دکەت، زێدەتر ژ هندێ کو پشتبەستنێ ل سەر هێزا مادی بکەت. ئەڤجا ئاخڤتنکەر سەرکەڤتنێ ب دەستڤە ناهینیت، ل دەمێ فەرمانەکێ دەربێخیت یان ب نەهیکرنەکێ ڕابیت، ئەوژی ل دەمێ دەستهەلات نەبیت، کو هێزەکا داخوازکری بدەتێ و ئەڤ چەندە دێ بیتە ئەگەر کردەیا زمانی سەرکەڤتنێ نەهینیت، بەلکو ئەڤ چەندە چێدبیت سڤکاتییێ بئازرینیت. بۆ نموونە ژبلی دادوەری، کەس نەشێت حوکمەکی دەربیخیت، خۆ ئەگەر ئەو حوکمە ژلایێ تیۆریڤە یێ دروست ژی بیت، چونکی ئەوی کەسی ئەو دەستهەلات نینە، کو ڕێکێ بدەتێ، کو ئەوێ چەندێ بکەت. ئەڤجا نەبوونا دەستهەلاتێ دبیتە ئەگەرێ هندێ، کو گوتارا ئاخڤتنکەری

بـەرەڤ سـەرنەکەڤتنێ بچـیت. ئـانکو گوتـار سـەرکەڤتی نابیـت، ئەگـەر ژ کەسـەکی دەرنەکەڤیت، کو دەستهەلاتا ئاخڤتنێ هەبیت(عبدالهادي بن ظافر الشهري، ٢٠١٥، ٢٩١).

ب دیتنـا (سـیرێل)ی جـوداهی د ناڤبـەرا پلـەیا هەڤپشـکێن گوتارێـدا پیڤـەرە بـۆ پۆلینکرنا کردەیان، خۆ ئەگەر هەر ئێك ژ ئەوان هـەمان گوتـارێ پێشکێشبکەن. ئـانکو ل ئەڤێرێ دەستهەلات کاریگەرییێ ل مەبەستێ دکەت (عبدالهادي بن ظافر الشهري، ٢٠١٥، ٢٩١).

ل خـوارێ دێ هـەول هێتـە دان، نموونەیـەك بهێتـە هینـان و ڕۆڵێ پلەوپایـەیا پێشکێشکەری تێدا بهێتە بەرچاڤەرگرتن، کا چەوا دەستهەلاتێ د زمانیدا ڕەنگڤەدەت:

-زێرەڤانییا خۆ بگرن.

ئەگەر ئەڤ نموونەیا ل سەری ژ لایێ فەرماندێ لەشکەریڤە بـۆ سـەربازی بهێتـە گـوتن، ئـەو دێ بیتـە فـەرمان و پێـدڤی ب جێبەجێکرنێیـە، چـونکی دەسـتهەلاتا ئاخڤتنکـەری گەلەکە، بەڵێ ئەگەر سەبارەزەك ژ سەربازان هەمان ڕستەیێ بێژیتە هەڤالێن خـۆ، ل ئـەوی دەمی ئەو ڕستە دێ بیتە (داخوازی یان پێشکێشکرن).

-ئایدۆلۆجیا:

ل دوماهیکا سەدێ هەژدێ، سیاسەتمەدار و فەیلەسـۆفێ فەرەنسـی (ئـەنتوا دیسـتوت دوتراس)ی (١٧٥٥-١٨٣٦) ئێکەم کەس بوو د پـەرتووکا (ڕەگـەزێن ئایدۆلۆجیا)یێدا ئـەڤ زاراڤە بکارهینای و ل دەڤ ئەوی ئایدۆلۆجیا ئـەو زانستە، کـو ل ڕاستی و نەڕاستییا ئـەو هزر و فکرێن ل دەڤ خەلکی هـەین ڤـەدکۆلیت. پاشـی ئـەڤ زاراڤـە ب واتـایێن جـودا جـودا بکارهات(نوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ٢٠١٥، ٣٤).

ئایـدۆلۆجیا-Ideology ب گەلـەك ڕوهنکرنـان ژ لایـێ زانایانڤـە هاتییـە دیـارکرن. وەکو:(مارکس، ئانگلس، ئارون، ئالتوسار، ئەراندت، بـودون، بالیار...هتـد). هـەر چـەندە گەلـەك جـوداهییێن مـەزن ل دۆر تێگـەهێ ئایـدۆلۆجیایێ هەنـە، بـەڵێ ل سـالێن شێسـت و حەفتێیان ل سەر زاراڤێ ئایدۆلۆجیایێ ڕێککەڤتن، کو بریتییـە ژ سیسـتەمەکێ گشـتی بـۆ ڕاڤەکرنا جیهانا جڤاکی و ئەڤێ ژی هەبوون و مێژوویا خۆ د ناڤ جڤاکەکێ دیارکریدا هەیـە.

ئایدۆلۆجیا وەکو سیستەمەکێ نواندنان تێدا ئەرکێ کارەکی–جڤاکی یێ زالە ل سەر ئەرکێ زانینی(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ۲۰۰۸، ۲۹۲).

د شرۆڤەکرنا فەرەنسییا گوتارێدا ل سالێن شێست و حەفتێیان، ئایدۆلۆجیا خودان تێگەهەکێ مەرکەزی بوو. ل ئەوی دەمی فەیلەسۆفێ مارکسی(ئالتوسار)ی تیۆرەك بۆ ئایدۆلۆجیایێ دانا. ل دویڤ ئەوێ تیۆرێ ئایدۆلۆجیا گرێدایە ب بێئاگەهییێڤە ب رێکا دانوستاندنا تاکەکەسان ل سەر ئەوی بنەمایی، کو هەڤپشکن ل گەل ئێك(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ۲۰۰۸، ۲۹۳).

ب دیتنا (براین بالتریدج)ی ئایدۆلۆجیا: ئایدۆلۆجیا بریتییە ژ گرۆپەکا هزران، کو دەربڕینێ ژ (بۆچوون و بەرژوەندییێن کەسی یان گرۆپەکی یان دەزگەهەکا جڤاکی کو ب دەربڕینا زمانی ڕادبیت) دکەت(براین بالریدج، ۲۰۱۸، ۲۸۱).

(بیشو و لایەنگرێن ئەوی) هەولددان پێکڤەگرێدانێ د ناڤبەرا تیۆرا شرۆڤەکرنا گوتارێ و تیۆرا ئایدۆلۆجیاندا دروستبکەن و ئەڤ پێکڤەگرێدانە ب شێوەیەکێ پلەیی و بێی دوودلی هاتە ئەنجامدان. ئانکو د ئەڤێرێدا پێکڤەگرێدانەك د ناڤبەرا گوتار و بێئاگەهی و ئایدۆلۆجیاییدا دروستکر(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ۲۰۰۸، ۲۹۳).

(بول و بیکر و سیبونیل ئیلیج) ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ ددەن، کو ئایدۆلۆجیا بریتییە ژ گرۆپەکێ هزر و بیروباوەر و ئارمانجان، ئەوێن کەسەك یان گرۆپ هەلدگرن، زمان ئێك ژ ئەوان ڕێکانە، کو ب ڕێکا زمانی ئایدۆلۆجیا دهێنە دروستکرن و پاراستن و دەستنیشانکرن. ئایدۆلۆجیا ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ د ناڤ دەقاندا ناهێنە خواندن، چونکی دەرئێخستنا واتایان ب رێکا ڕاڤەکرنا ئەوان دەقان ب دەستڤەدهێن(بول بیکر و سیونیل و ایلیج، ۲۰۱۸، ۵۷).

ئایدۆلۆجیا ب ئەوی شێوەی کاردکەت، ل دەمێ ب شێوەیەکێ ڤەشارتی دهێتە ب جههینان. ئانکو ڤەشارتنا ئایدۆلۆجیا ئاماژە پێکری، ل ئەوی دەمی د ناڤ گوتارێدا دیاردبیت، کو ب شێوەیەکێ ئاشکەرا د دەق و گوتارێدا نینە، بەلکو بریتییە ژ پێشگریمانەیان کو گرێدای بەگرەوەندییە، بەرهەمهێنەرێ دەقی پالددەت، کو ب وێنەکرنا

شێوەیێ جیهانێ د دەقیدا، ب شێوازەکێ دیارکری ڕابییت، ئەڤە ژ لایەکیڤە و ژ لایەکێ دیڤە دەق و گوتار کو بەردەوام ب ڕاگەهاندنا ئایدۆلۆجیان ڕانابن، بەلکو بۆ ڕاڤەکەری کلیلکێن دیارکری پێشکێشدکەت، کو وە لێ دکەت، پشتبەستنێ ب ئایدۆلۆجیان د ڕاڤەکرنا خۆدا بۆ دەقان بکەت، کو ڕادبیت ب دووبارە بەرهەمهینانا ئەوان ئایدۆلۆجییان د ناڤ ئەوێ ڤەشارتنێدا(نورمان فیرکلف، ٢٠١٦، ١٢١). بۆ نموونە:

-" پێنگاڤ هاڤێتن بەرەڤ دیموکراسیەتێ ب خۆ تشتەکێ باشە..."(ڕادیۆیا دهۆك، ١٩٩٢/١٠/١٨).

کلیلکێن دیارکری بێن ئەڤێ پارچەیا دەقی بریتینە ژ:(پێنگاڤ هاڤێتن، دیموکراسی، کارێ باش)، کو ئەڤ پەیڤێن کلیلدار گریمانێن ئایدۆلۆجییا دەقی دیاردکەن و ل دویڤ ئەڤێ چەندێ د شیاندایە ئەڤێ پارچەیا دەقی ب ئەڤی ڕەنگی ڕاڤەبکەین:

پێشگریمانێن ڤەشارتی د ئەڤێ پارچەیا دەقیدا ڕەنگڤەدانا ئایدۆلۆجییا گوتارێ دیاردکەن، کو ئەو ل گەل دیموکراسییێیە، کو ئەوی دیارکرییە، ل عیراقێ دیموکراسی نینە و ئەڤە پێناگڤەکا باش نینە و مەترسیدارە.

ئایدۆلۆجیا ب واتایێن خۆ یا بەرفرەھ بریتییە ژ سیستەمەکی ژ بۆچوون و نەریتان، کو ل سەر زنجیرەیەکێ ژ نموونەیێن زانینی هاتینە دانان، ئانکو نواندنێن زەینینە –کو بەشەك ژێ زمانییە و بەشێ دی نەزمانییە– بۆ دیاردەیێن هەبووی و ڕاڤەکرنا ئەوان د کەلچەر و جڤاکیدا(ایلینا سیمینو، ٢٠١٣، ٨٢).

(ڤان دایك) ژ ڕوانگەهەکا زانینی–جڤاکیڤە تەماشەی ئایدۆلۆجیایێ دکەت، ب ئەوێ وەسفێ کو بنەرەتێ نواندنێن جڤاکییە، ئەوێن د ناڤ ئەندامێن گرۆپەکا دیارکریدا هەین و ئەو نواندنێن جڤاکی ب ئەوی ڕەنگی پێناسەدکەت، کو وەسفکرنن بۆ کۆمبوونێن ڕێکخستی ژ بیر و باوەران، کو د ناڤ جڤاکیدا ددابەشکرینە و بریتینە ژ سیناریۆیان، ئاڕاستەیان، دیتنان، پلانان...هتد(Van Dijk,١٩٩٨,٤٦).

ب دیتنا (بوایای) ئایدۆلۆجیا بریتییە ژ گرۆپەکێ نواندنێن گرتی، چ گەلەك بن یان پیچەك بن، کو ب سیفەتەکێ عەلەنی چ گەلەك یان پیچەك بن، ب مەبەستێن سیاسی و یاریکرن ب میشکانڤە دهێتە گرێدان(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٢٩٤).

ب دیتنا مارکسییێ ئیتالی(ئەنتونیۆ جرامشی) ئایدۆلۆجیا فەلسەفەکا ڤەشارتییە د چالاکییێن کارەکی بێن ژیانا جڤاکیدا: ئانکو د ناڤ (فەلسەفە، یاسا، چالاکییا جڤاکی و هەمی دەرئەنجامێن ژیانا تاکانە و کۆم)دا هەیە. ئانکو ئایدۆلۆجیا بۆچوونەکا دیارکرییە بۆ جیهانێ و ئەڤ چەندە ژ بەگرەوەندی پەیدابیت، هەروەسا د هەبوونا خۆدا ڕاستییەك بۆ هەیە(نورمان فیرکلف، ٢٠٠٦، ١١٩).

ل دەڤ (کارل مارکس)ی ئایدۆلۆجیا واتایا هزرا چینا بورجوازییا دەستهەلاتێ دگەهاند بەرامبەر هزرا شۆڕەشگێرێن چینێن چەوساندی(نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ٢٠١٥، ٣٤).

ب دیتنا (میشیل فوکۆ) ئایدۆلۆجیا بریتییە ژ دامەزراندنا گوتارەکێ کو یا زۆرینەیە(نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ٢٠١٥، ٣٥).

پێدڤییە ئەوێ چەندێ دیاربکەین، کو: (لیبرالیزم[١]، مارکسیزم، ناسیونالیزم، ئیسلامیزم، کۆمۆنیزم[٢]، فاشیزم[٣]...هتد) ئەڤە هەمی ب چەمکێن ئایدۆلۆجیایێ دهێنە ناڤبرن (نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ٢٠١٥، ٣٥).

---

[١] لیبرالیزم ئانکو ئازادیخوازی، ئانکو لاینگرییە ژ ئازادییا بیرورایان و دابینکرنا ئازادییێیە(محمد حاجی زادە، ٢٠١٨، ٢٤٤–٢٤٥)

[٢] کۆمۆنیزم، ئانکو هەڤپشکاتی: واتایا ئەڤی زاراڤی ب شێوەیەکێ کورت و سەرەتایی، خاوەندارییا ب کۆمەلە(هەڤپشکە) د هەمی سامانادا. بەلێ واتایا کۆمۆنیزما نوی بریتییە ژ کونترۆلا جڤاکی ژ لایێ دەولەتێڤە سەبارەت گشت ژیانا ئابووری. ب شێوەیەکێ وەسا کو هەمی خەلك ب شێوەیەکێ هەڤپشك خودانێ کاروبارێن ئابووری بن. وەکو کارگەهێن پیشەیی، زەوی، بانك، مەکینەیان...هتد. بەلێ ئەڤرۆکە کۆمۆنیزما بەربەلاڤ کۆمۆنیزما مارکسیزمە، کو پەیوەندی ب هزرێن کارل مارکس(مارکسیزم)ێڤە هەیە، کو گرنگییێ ب جڤاکی بێ چین ددەت و خاوەندارییا ب کۆمەل بۆ ئامرازێن بەرهەمهینانێ ب پێدڤی دزانیت. سیاسەتا ئێکەتییا سۆفیەت و گەلێ چینی...هتد نموونەیا ئەڤێ هزرێنە (محمد حاجی زادە، ٢٠١٨، ٢٢٥–٢٢٦).

[٣] فاشیزم، ئانکو شێوەیەکە ژ دیکتاتۆرییێ: ئەڤ زاراڤە ل سەر دەمێ نوکە ناڤونیشانەکە بۆ گشت ئەوان ڕژێمانە، کو ل سەر تەوەرێ دیکتاتۆریەت و تیرۆرێ بزاڤ و لڤینێ دکەن. خالا هەڤپشکا گشت دەستهەلاتێن فاشیزمی، پەرستنا هێز و دەستهەلاتێیە. هەروەسا بەرزنرخاندنا شەڕیە بۆ گەهشتنا دەستهەلاتێ(محمد حاجی زادە، ٢٠١٨، ٢٠٢–٢٠٣)

د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا، هەول دهێنە دان، کو گرێدانەك د ناڤبەرا ئایدۆلۆجیا و گوتارێدا بهێتە دروستکرن. ل سەر ئەوی بنەمایی، کو دڤێت د گوتارێدا ڕەهەندەکێ جڤاکی هەبیت. ئەڤجا د ناڤ گوتارێدا دڤێت ژ ئالییێ هەلبژارتنا ئاڕاستە و بابەت و کێشە و دیتنان ب شێوەیەکێ کارا و ئەکتیڤ و ب ڕێکەکا ئەکادیمی بەشداری د مشتومڕا جڤاکیدا بهێتە کرن (باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٥٤).

(ڤان دایك) دبێژیت: ئایدۆلۆجیاێ بەردەوام واتایەکا نەرێنی نینە، بەلکو چارچۆڤەیێ بنەرەتییێ نیاسینا جڤاکینە(ڕەحیم سورخی، ٢٠١٣، ٣٢٢). وەکو:

-"دڤێ مەنتقێش پتر مومکینە، د گوندەکێدا بوسلمانێت هەبوی، مەسیحێیت هەبوی، جویشی بێت هەبوی، ئێزدیژی بێت هەبوی، پێگڤە بێت ژیاین، هەر کەسێ دینێ خۆ، باوەرا خۆ، عەقیدا خۆ یا هەبوی، وەکی دی هەمی هاولاتی بوینە، برا بوینە پێگڤە د هاولاتییێدا"(تەلەڤزیۆنا دهۆك، ٢٣/ ١٢ / ٢٠١١).

ئەڤ نموونەیە دەربڕ و نیشاندانا هەبوونا کەلتوور و ئایدۆلۆجییا پێکڤە ژیانێ و هەبوونا فرەئاییێیە ل کوردستانێ، زێدەتر ژ هەبوونا ئایدۆلۆجییا فاشیزمی و کوشتارا ئاییێ.

د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا و ب تایبەتی ل دەڤ (ڤان دایك)ی، زاراڤێ ئایدۆلۆجیا گەلەك دهێتە بکارهینان. ب تایبەتی ل سەر ژێکجوداکرنا جنسی و ڕەگەزپەرستییێ. هەروەسا د ناڤ دەق و گوتارێدا دیتنێن ئایدۆلۆجی ب ڕێکا پێکهاتەیێن واتایی:(کوهێرنس، ڕۆلێن جڤاکی) و سینتاکسێ و فەرهەنگێ و کردەیێن ئاخڤتنێ...هتد دهێنە بەرجەستەکرن(باتریك شارودو و دومینیك منغو، ٢٠٠٨، ٢٩٤-٢٩٥). ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

١-ئایدولۆجیا و پێکهاتەیا واتایی:

د ئەڤێ پێکهاتەییدا ئایدۆلۆجیا ب ڕێکا کوهێرنس و کەسان دیاردبیت. ب ئەڤی ڕەنگی:

أ-کوهێرنس- Coherence:

کوهێرنس بریتییە ژ ئەوێ چەواییا شیانا دەتە خواندەڤانی یان گوهداری، ژبۆ زانینا واتایێ ئەوا ژ دروستبوون و ڕێکخستنا دەقی دروستدبیت، ئانکو دەق ب کوهێرنسێ دبیتە یەکەیەکا گەهاندنێ یا ئێککگرتی (شۆرەشڤان عادل ئەحمەد، ٢٠١٢، ١١٠). کوهێرنس ب تنێ د ناڤ دەقیدا نینە، بەلکو گرێدای دەرئەنجام و زانین و شرۆڤەکرن و تێگەهشتنا گوهداری یان خواندەڤانییە بۆ دەقی یان گوتارێ(نعمان بوقرة، ٢٠٠٩، ٩٢). ئانکو د ئەڤێ پرۆسێدا گریمانێن پێشەکی و بنەمایێن هەڤکارییێ و...هتد دهێنە وەرگرتن(عەبدولسەلام نەجمەدین و شێرزاد سەبری، ٢٠١٩، ٢٥٤).

ل خوارێ دێ هەولدەین، ئایدۆلۆجییا گوتارێ ب ڕێکا کوهێرێنسێ دیارکەین:

-"لە ڕاستیدا ئەوەش حەقیقەتێکی گەورەی ئیسلامە، کە ئەگەر تەماشای قورئان بکەین، هەموو خیتاباتی خوا سبحانە وتعالی چی لە قۆناغی مەککەدا، چی لە قۆناغی مەدینەدا لەگەڵ خەڵکە."(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٩ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا د شیاندایە ئایدۆلۆجییا گوتارێ ب ڕێکا کوهێرنسێ دیاربکەین. ئەوژی ئایدۆلۆجیا ئیسلامی هەیە و د گوتارێدا ڕەنگڤەدایە و ئایدۆلۆجییا گوتاربێژی ئایدۆلۆجییەکا ئیسلامییە، چونکی ئەڤ پێشگریمانە تێدا ڕەنگڤەداینە:

-ئیسلام هەیە.

-قورئان هەیە.

- خیتاب هەیە.

-خەلك ل مەککە و مەدینێ هەنە.

-...هتد.

ب- ڕۆلێن جڤاکی:

بریتییە ژ پشکداریا تاکەکەسان د گوتارێدا و دیارکرنا پلەوپایەیا ئەوان. بۆ نموونە د قوتابخانەیێدا ڕۆلێن جڤاکی بریتینە ژ (ڕێڤەبەر، مامۆستا، قوتابی....هتد)(نورمان فیرکلف، ٢٠٠٦، ٦١).

ل خواریێ دێ هەولدەین، ئایدۆلۆجییا گوتاریێ ب رێکا رۆلێن جڤاکی دیارکەین:

– "... د رۆژەکا هۆ یا پیرۆزدا، ل جهەکێ هۆ یێ پیرۆز، کو هێلینا شۆڕش و بەرخۆدانێیە، ئەوژی دەڤەرا زاخۆیە. ئەز سوپاسیا وە دکەم، کو وە ئەڤ شەڕەفە دایە من... ب ڕاستی کو من ئەو پێشمەرگێت قەهرەمان، ئەڤێت کو مایی د ژیانێدا بێت شۆڕا ئەیلوولێ ب توڤەنگێت خۆ بێت برنۆڤە دیتی ڕوحەکا دی داڤ مە، ئەم برینەڤە بۆ وا ڕۆژێت سەختێت خەبات و تێکۆشانێ، کو ئها ب وێ لویلیا برنۆیێ و ب ئەو چەنتکێ خۆ وە ئەڤرۆ دروستکر"(تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

د ئەڤێ گوتارێدا رۆلێن جڤاکی بریتینە ژ:(سەرۆك مەسعود بارزانی، جەماوەرێ زاخۆ، پێشمەرگەیێن شۆرەشا ئەیلوولێ). ئەڤجا ب رێکا ئەڤان رۆلێن جڤاکی د شیاندایە ئایدۆلۆجییا گوتاریێ دیاربکەین، ئەوژی ئەوە، کو گوتاربێژی ئایدۆلۆجییەکا قەومی و ناسیونالیزمی هەیە، کو ئەو ل گەل ئەوێ هزرێیە، کو ئازادبوونا کوردستانێ ژ ئەنجامێ خەباتا پێشمەرگەیێن شۆرەشا ئەیلوولێ بوویە و ب تایبەتی پێشمەرگەیێن دەڤەرا زاخۆ.

٢–ئایدۆلۆجیا و پێکهاتەیا سینتاکسی:

د پرۆسەیا پێکڤەگرێدانێدا، ڕەگەزێن پێکهێنەرێن دەقی ب تنێ دهێنە وەرگرتن، واتە ئەو فاکتەرێن زمانی کو دبنە ئەگەرێ دروستبوونا دەقەکێ تێکڕستی، بۆ ئەڤێ چەندێژی مفا ژ پرۆسەیێن ڕێزمانی وەردگریت، لەوا ب پرۆسەیا زمانی– ڕێزمانی ژی دهێتە نیاسین(عەبدولسەلام نەجمەدین و شێرزاد سەبری، ٢٠١٩، ٢٥٦). ئانکو د ناڤ پێکهاتەیا سینتاکسیدا ئایدۆلۆجیا زێدەتر ل دویڤ هەبوون و پێکڤەگرێدانا ڕەگەزێن دەقی ب رێکا پرۆسێسێن ڕێزمانی د ناڤ دەقیدا دروستدبیت. بێیکو پەنا بۆ پراگماتیکێ بهێتە برن. وەکو:

– "...کورێت زاخۆیی چەندین کورێت زاخۆ بێت دهۆکێ و ئامێدیێ و شێخان ل حەلەبچە و ل خانەقین و ل قەرەداغ شەهید بوین و چەندین کورێت خانەقینی و حەلەبچەیی و سلەیمانی و کەرکووکیش ل لێرە، ل ڤێ دەڤەرێ بێت شەهید بوین..."(تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا هەڤالکارێ جهی(ل لێرە) ئاماژەیێ ب کەرەستێ پـێش خۆ د ناڤ گوتارێدا دکەت، کو ئەوژی (زاخۆ)یە و ئەڤ چەندە پێکڤەگرێدانێ د نـاڤ گوتارێدا دروستدکەت. کو ژ ئەڤان پێکهاتەیێن سینتاکسـی یـێن پێکڤەگرێدای، ب رێکـا ئامـاژە بـۆ پێشـییێ د شـیاندایە ئایـدۆلۆجییا گوتاربێـژی ژ دەقـی دەربـێخین، کـو ئایدۆلۆجییـەکا نەتەوەیی و ناسیۆنالیزمییە، چـونکی بەحسـێ رۆلێ کـورێن زاخـۆ و شـەهید و قارەمانییـا ئەوان ل سەرانسەری کوردستانێ د شۆڕەشا ئەیلۆلێدا دکەت.

٣-ئایدۆلۆجیا و پێکهاتەیا فەرهەنگێ:

د ناڤ پێکهاتەیێن فەرهەنگێدا، ئـانکو د نـاڤ پـەیڤێن فەرهـەنگا پێشکێشـکەران ژێدا ئایدۆلۆجییا گوتـارێ دیاردبیـت. ب واتایـەکا دی پـەیڤێن بکارهـاتی ئایـدۆلۆجیا بکارهـاتی دیاردکەن. وەکو:

-" ...ئێمە کار ئەکەین نەوەیەکی سیاسی تـازە دەربکـەوێ وە ئـەوە ببێتـە بـە درێـژە پێـدەری ئـەو کـارە باشـانەی نـەوەکانی پێشـوو ئەنجامیانـداوە و ئـەو هەڵـە و کـەم و کوڕیانەش دووبارە نەکاتەوە کە نەوەی پێشوو تووشـی بـوون. هـەر لـە سـەرەتای ئـەم بزووتنەوەیەوە بڕوایەکی پتەومان بەوە هەبوو لەناو نەوەی تـازە پێگەییشـتووی کـوردە هێزێکی گەورە و لێهاتوو هەیـە، کـە ئەگـەر دەرفـەتی بـۆ بڕەخسـێ زۆر بـە شـێوەیەکی زیندووتر، کاراتر، ئازایانتر ئەبێتە داکۆکیکاری مافە ڕەواکانی خەڵکی کوردستان. هەر لە سەرەتاوە ڕامان گەیاند ئەبێ سەردەمی پاوانکردنی سیاسەت بۆ مەکتەبی سیاسی و خزم و کەسە نزیکەکانیان کۆتایی پێبدەن، هەموو بکەینە ئەو هێزە گەورەیەی گەنج کە ئەشێ لە هیچ حیزب و ڕێکخراوێکە کاری نـەکردبێ..."(ئەڤ گوتـارە ل سـالا ٢٠٠٩ هاتییـەگوتن، ژ مالپـەرێ: www.youtube. com).

د ئەڤێ پارچەیا گوتارا ل سەریدا ڕەنگڤەدانا ئایـدۆلۆجیا گوتـارێ دیاردبیـت، ئـەوژی ئایـدۆلۆجییا کۆمۆنیسـتییە، چـونکی گوتـار داخـوازا نـەهێلانا چـینایەتی و بنـەمال و زۆرداریـیـێ د نـاڤ جڤاکیـدا دکـەت و د هـەمان دەمـدا داوایـا یەکسـانی و

دادپەروەرییێ...دکـەت، ئـەڤ چـەندە ب رێکـا بکارهینانـا ئـەڤان پـەیڤ و پێکهاتـەیێن فەرهەنگی:(نەوەی تازە، مافە ڕەواکانی خەلك، خزم و کەسە نزیکەکان، گەنج) دیاردبیت.

٤–ئایدۆلۆجیا و پێکهاتەیا کردەییێن ئاخڤتنێ:

هەر گوتارەکا هەبیت د شیاندایە ب دوو شێوەیان ژ لایێ کردەییێن ئاخڤتنێڤە بهێتـە تەماشەکرن. بۆ جارا ئێکێ گوتار هەمی ب خۆ کردەیەکا ئاخڤتنێ تێدا یا زالە، ئەڤجا هـەر جۆرێ کردەیەکێ بیت. چ پێشنیاربیت یان ڕازیکرن بیت یان گەفکرن بیت...هتـد، ئەڤـە ژ لایەکیڤە و ژ لایەکێ دیڤە د ناڤ هەر گوتارەکێدا و د هەر ڕستەیەکا تێدا هاتییـە بکارهینـان کردەیەکێ یان چەند کردەیان ب خۆڤە دگریت.

کردەییێن ئاخڤتنێ ڕەنگڤەدانا هزرا ئاخڤتنکەرییە بەرامبەر ئەو تشتێ دڤێت دەربڕینێ ژێ بکەت، ژبەر ئەڤێ چـەندێ پەیوەندی ب ئایدۆلۆجیاییڤـە هەیـە، چـونکی ئایـدۆلۆجییا گوتارێ گرێدای هزر و دید و ئاڕاستەیا گوتاربێژییـە. ب ئـەڤێ چـەندێ کـردەییێن ئـاخڤتنێ ئایدۆلۆجیا گوتارێ ڕەنگڤەددەت.

–" سەرەتا سوپاسی خوای پەروەردەگار دەکـەم، کـە بـە لوتـف و کـەرەمی خـۆی، لـە سجنێکی بە زولم بۆ من ئامادەکراوی ڕزگار کـردم، پـاش سـوپاس و سـتایش بـۆ خـوای پەروەردەگار پڕ بەدڵ سوپاسی هەموو لایەك دەکەم، چی ئەوانەی کە ئێستا تەشریفتان هاتووە، ماموّستایان، ڕێ سـپیان، برایـان، دایکـان، خوشـکان، زۆر زۆرتـان مـەمنوونم، دەزانم ئەو ئەزیەتانەتان هەمووی دڵسـۆزییە، هـەمووی حەماسـەتە، زۆر زۆر سوپاسـتان دەکەم، خوای پەروەردەگار بۆتان بخاتە تەرازووی حەسەناتتانەوە..."(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٥ هاتییە گوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ئـەڤێ گوتـارا ل سـەریدا کردەیـا زال، ئـەوا کـو گوتـار ژ پێخەمـەت ئـەوێ هاتییـە ئاڕاسـتەکرن سوپاسـیکرنە، کـو گوتاربێـژ سوپاسـییا خـودێ دکـەت، کـو ئـەو ژ زینـدانێ دەرئێخستی و ڕزگارکری و ئەڤ لوتف و کەرەمە بۆ خـودێ مـەزن دزڤرێـت. ئـەڤجا ژ ئـەڤێ

کردەیا ئاخفتنێ یا سەرخان بۆ گوتارێ، ئایدۆلۆجییا گوتارێ دیاردبیت، کو ئایدۆلۆجییا گوتارێ ئایدۆلۆجییەکا ئیسلامییە.

-هێزا پیشەیی و دەزگەهی:

تەکەزکرنا شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ل سەر هەژمۆن و بەرگرییێ، ئەڤەژی بەرەڤ گرنگیدانەکا تایبەت ب گوتارا داموەدەزگەهی و پیشەیی- Professional and institutional power دچیت. وەکو سیاسەت و ئالاڤێن ڕاگەهاندنێ و گوتارا بۆ تاکەکسێن جڤاکان و گرۆپێن جڤاکی دهێتە پێشکێشکرن. هەروەسا گەلەك ژ بیاڤێن جڤاکییێن دی، کو تێدا هێزا پیشەیی و دەزگەهی و خرابییا بکارهینانا هێزێ ژ ڕوانگەها شرۆڤەکرنا گوتارێڤە ڤەکۆلین لێدهێتە کرن. وەکو:

-دەق و دانوستاندن د هۆلا دادگەهاندا.

-گوتارا پزیشکی.

-گوتارا پەروەردەیی.

-گوتارا ئەکادیمی و زانستی.

-گوتارا کۆمپانی و ڕێکخستنێ.

-گوتارا سەندیکایان.

د هەمی حالەتاندا هێز و هەژمۆن ب بوارێن جڤاکییێن دیارکریڤە:(سیستەت، ڕاگەهاندن، پەروەردە، زانست...هتد) هەروەسا ب دەستە و داموەدەزگەهێن ئەوان یێن پیشەییڤە دهێنە گرێدان و باراپتر قوربانی یان ئارمانجێن ئەڤێ هێزێ: جەماوەر، قوتابی یان هاوەلاتی ب گشتینە. بەلێ جهێ داخێیە، کو ئەو گوتارێن ئەوان یێن گرێدای ب ئۆپوزسیۆنێڤە د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا گەلەك ڤەکۆلین ل سەر نەهاتینە ئەنجامدان (Huspek,۲۰۰۹).

(ڤان دایك)ی د ڤەکۆلینا شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا، ڤەکۆلین ل ئەوێ پەیوەندییا د ناڤبەرا گوتار و هەژمۆن و ئۆپوزسیۆنێدا کرییە و ئەو ڕابوو ب نیگارکرنا چارچۆڤێ

تیۆرییێ ئالۆزیێ پێدڤی بۆ شرۆڤەکرنا گوتار و دەستهەلاتێ. هەروەسا ئاماژە ب گەلەك رێکان دایە، کو هێز و هەژمۆن د ناڤ دەق و ئاخڤتنێدا پێ دیاردبن(Van Dijk,٢٠١٥,٤٦٦).

-نەژاد و ڕەگەزپەرستی:

تەماشەکرنا هەر دوو تێگەهێن نەژاد و ڕەگەزپەرستییێ دویر ژ پەیوەندییێن جڤاکی، دێ تەماشەکرنەکا کێم دیتن بیت. هەروەسا تاکە ڕێبازەك ب تنێ نەشێت ئەڤان تێگەهان ب تەمامی شرۆڤەبکەت.

گوتارێ ب شێوەیەکێ دیار پەیوەندی ب جیاوازیکرن و لایەنگیری و کوێلایەتی(عبودیە) و نەیەکسانییا جڤاکی و زاراڤێن دی یێن گرێدای ب هەژمۆنا نەژادی یان ڕەگەزپەرستییێڤە هەیە(توین فان دایك، ٢٠١٤، ٢١٩).

دەق و گوتار و ئاخڤتن ڕۆلەکێ زیندی د بەردەوامبوونا ڕەگەزپەرستییا هەڤچەرخدا دگێرن. ئێك ژ پترترین شێوەیێن ڕەگەزپەرستییا هەڤچەرخ زیان هەی، ئەوژی ڕەگەزپەرستییا کۆمێیە. کۆما سیاسی و کۆمپانییێن بیرۆقراتی و ئالاڤێن میدیایی و پەروەردەیی کونترۆلێ ل سەر گرنگترین ڕەهەند و بڕیارێن ژیانا ڕۆژانە بۆ کۆچبەر و کێماهییان دەردکەڤن دکەن(توین فان دایك، ٢٠١٤، ٢١٩).

گوتار ڕۆلەکێ دیار د ئافراندن و دروستکرنا ڕەگەزپەرستییێدا دگێڕیت. ڕەگەزپەرستی-**racism** بریتییە ژ پێڕابوونەکا جڤاکی و ئایدۆلۆجی، کو د گوتارێدا پەیدادبیت، ژ ئالییەکیڤە بەرهەمهینانا هەلویست و بیر و باوەرێن ڕەگەزپەرستی و ڕێخۆشکرنا ئەوێ د گوتارێدا دیاردبیت. ژ ئالییەکێ دیڤە ئامادەکرنا پێڕابوونێن ژێکجودا و دیارکرنا ئەوان، هەروەسا شەرعیەت پێدان ب ڕێکا گوتارێیە. هەروەسا گوتار ژبۆ گەنگەشەکرن و ڕەخنەگرتنێ ل هزر و پێڕابوونێن ڕەگەزپەرستی کاردکەت. ئانکو ل دویڤ ستراتیجییەتێن هەڤدژ بۆ ڕەگەزپەرستییێ دچیت. ب دیتنا (گارنەر)ی: ڕەگەزپەرستی دیاردەیا جڤاکییا فرەلایەنە. هەروەسا ئاست و شێوەیێن دناڤئێکداچووی هەنە. ئەو پشتبەستنێ ل سەر هەلویست و پێڕابوون و پرۆسێس و پەیوەندییێن هێزی یێن نەهندی

ئێك دكەت. هەروەسا ب ڕاڤەكرنا هزرا "نەژادی" و پەیوەندییێن جڤاكی یێن هەرەمی و شێوەیێن جیاوازییێ ئەوێن ژێ پەیدادبن ڕادبیت (Garner,٢٠١٠,١٨).

دەرئەنجامێ سەرەكی یێ(قان دایك)ی بۆ پرۆژێ ئەوی ل دۆر ڕەگەزپەرستییێ ئەوبوو، كو ڕەگەزپەرستی سیستەمەكێ ئالۆزە ژ هەژمۆنا جڤاكی، كو د ناڤ پێڕابوونێن جڤاكییێن ڕۆژانەدا(گوتارژی ل گەل) هەیە، كو دەستەییێن دیاركری كونترۆلێ ل سەر گوتارا گشتی دكەن، ئەوان بەرپرسایەتییەكا ڕاستەوخۆ ژ ڕەنگڤەدانا ڤەدیتنا ڕەگەزپەرستییێ د ناڤ جڤاكیدا هەیە(van Dijk,٢٠٠٥). هەروەسا (قان دایك) ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، كو ڕەگەزپەرستی سیستەمەكێ جڤاكییێ ئالۆزە بۆ هەژمۆنا ل سەر بنەرەتێ(نەژادی) هاتییە دانان و نەبوونا یەكسانییێ ئەوا د جڤاكیدا ژێ دەردكەڤیت(توين فان دايك، ٢٠١٤، ٢٢٠).

١–هەر دوو تێگەهێن(ڕەگەزپەرستی) و (نەژاد):

ب دیتنا (ڕیسیگل)ی ڕەگەزپەرستی بریتییە ژ پەیڤا (شەرمزاری) كو گەلەك جاران ب شێوەیەكێ سیاسی، بەرامبەر پەیڤا (كوشتن) دهێتە بكارهینان، بەلێ یا بەربەلاڤتر ئەڤ تێگەهە ئاماژەیێ ب جیاوازییا جڤاكی ددەت، ئەوژی ب پشتبەستن ب پێڕابوونێن جیاوازییا ڕەگەزی(Reisigl,٢٠٠٧,٣٦٥-٣٦٦). ئەڤجا هەتا نهۆ ڕەگەزپەرستییێ هەبوونا خۆ هەیە و د گوتارێدا دهێتە دیتن، ئەوژی ب ڕێكا گوتارێن جوداهییا نەژادی و ژ ئەنجامێن هەبوونا ئایدۆلۆجیەتێن هەڤدژ و سیاسەتێن پەیوەندیدار دیاردبیت. هەروەسا ئەو ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ ددەت، كو د سەردەمێ نوكەدا ئەڤ ڕەگەزپەرستییە هەنە:(بیۆلۆجی، نەژادی، دامودەزگەهی، لوتكەیی، دەستەیی، ڕەوشەنبیری، نەیەكسانی...هتد) (Reisigl,٢٠٠١,٥-١٠).

نەژاد–Ethnic زاراڤەكە (سومنەر–١٩٠٦)ی پێشئێخستییە، ئەو زاراڤە ئەوێ بۆچوونێ دیاردكەت، كو هەر كەسەك گرۆپا خۆ یا نەژادی یان یا ڕەوشەنبیری ب سەر گرۆپێن دی دئێخیت یان ب دووپاتكرنەك و سیمایەكێ جوداكەر دهێتە هژمارتن، كو ل سەر ئەڤی بنەمایی هەڤبەركرن دهێنە ئەنجامدان. نەژاد د ناڤ ڕەوشەنبیریاندا دهێتە چاندن و ب ڕێكا گوتاران دهێتە ڤەگوهاستن(بول بيكر و سيبونيل ايليج، ٢٠١٨، ٤٢).

نەژاد بریتییە ژ پێکهاتەیەکا جڤاکی، وەکو ئالاڤەکێ (ئایدیۆلۆجی شەرعی) بۆ ئاڤاکرنا ناسنامەیێن جڤاکییێن خودان هەژمۆن هاتییە بکارهینان و ب ئەڤێ چەندێ د شیاندایە تێگەهێ نەژاد بۆ خۆ بهانەیان بینیت بۆ بانگەوازەیا سەرئێخستنا کۆمێ و د شیاندایە بۆ جێبەجێکرنا موماڕەسەکرنا هێزێ ب سەرکۆتکرن و تێڕادیتنا گرۆپێن جڤاکییێن دیارکری بهێتە بکارهینان. گەلەك جاران نەژاد ژبۆ نەهێلانا گەهشتنا گرۆپێن دیارکری بۆ کارێن دیارکری دهێتە بکارهینان. وەکو: کاری، خزمەتێن چاڤدێرییا جڤاکی، مفایان، نێشتەجێبوونان، مافێن مرۆڤی، ژ لایەکێ دیڤە هندەك گرۆپ هزرا نەژادی بۆ هندێ دبەن، پێخەمەت ئاڤاکرنا ناسنامەیا جێگر و ئەرێنی وەکو بنەرەتەك بۆ بەرهنگاربوونا سیاسی، خەباتێ، داکو سەرخوەبوونەکا زێدەتر یا سیاسی و یەکسانی و هەڤپشکی ب دەستڤە بهێت(Miles,١٩٩٣,٢٨).

(وداك) و(ڕیسیگل) و (پریستەر) بۆ هندێ دچن، کو ڕەگەزپەرستی بریتییە ژ پێڕابوون و پرۆسێسێن ل خوارێ، کو گوتار تێدا ڕۆلەکێ دیار دبینیت:

١–دوو جۆر ژ جیاوازییان هەنە، ئەوژی جیاوازییێن سروشتی و کەلچەرینە. کو ئەڤە ژێکدهێنە جوداکرن.

٢–ئەڤان هەر دوو جۆرێن جیاوازییان پەیوەندی ب ڕەگەزپەرستییا جڤاکیڤە هەیە. ئەڤ سیماییێن دیار و ڕاستەقینە ب تایبەتمەندییێن جڤاکی یان کەلچەری یان زەینیڤە دهێنە گرێدان.

٣–ل گەل ئەڤێ ئاڤاکرنا جڤاکییا ڕەگەزپەرستی، زنجیرەیەکا هەرەمی و هەلسەنگاندنەکا نەرێنی هەیە.

٥– پشتی ئەڤێ چەندێ، زنجیرەیا هەرەمییا ڕەگەزپەرستی و هەلسەنگاندنا نەرێنی کاردکەن، ژبۆ دیارکرنا ئەوان هێجەتێن هیناین و دانا شەرعیەتێ ل سەر جیاوازییێن دەستهەلاتێ و ئیستغلالا ئابووری و هەمی پێڕابوونێن دوریرئێخستنا جڤاکی و سیاسی(Wodak,٢٠١٥,٥٧٨-٥٧٩).

٢–ڕێبازێن گوتارا شرۆڤەکاری بۆ ڕەگەزپەرستییێ:

ڕەگەزپەرستی ل سەر لایەنگری و بیر و بۆچوونێن دیارکری دهێتە دانان. (ئوتا قواسوف) ئێك ژ دەستپێکان بوویە، کو ڤەکۆلینا گوتارا لایەنگر کری. کو لایەنگری حالاتێن زەینینە، هەلویستێن نەرێنی بەرامبەر دەستەیێن جڤاکی و بیر و بۆچوونێن ئەوان ب خۆڤە دگریت(Quasthoff,١٩٧٨,١).

ب دیتنا (ڤان دایك)ی، لایەنگری شێوەیەکێ هەڤپشکێ جڤاکییە د نواندنا جڤاکیدا، بۆ ئەندامێن گرۆپەکی، کو ل دەمێ پرۆسێسێن وەرارا جڤاکی و ڤەگوهاستنا ئەوێ بۆ پەیوەندیکرنێ و کارلێکرنا جڤاکی دهێتە وەرگرتن. ئەڤان هەلویستێن نەژادی ئەرکێن جڤاکییێن خۆ هەنە. بۆ نموونە پاراستنا بەرژوەندییێن گرۆپی، پێکهاتەیا ئەوان یا زانینێ و ستراتیجییێن بکارهینانا ئەوێ کارتێکرنێ ل ئەرکێن جڤاکی دکەت (vanDijk,١٩٨٤,١٣).

(ڤان دایك) تەکەزێ ل سەر رێنمایدان و بهانەهینانا کریارێن جیاوازیکرنێ دژی گرۆپێن کێماهییان دکەت و ئەو دەستەیێن بکارهاتی دژی گرۆپێن کێماهییان بۆ سەر حەفت خالێن جیاوازیکرنێ دابەشدکەت. ئەوژی ئەڤەنە: (هەژمۆن، جیاوازیکرن، دویراتی، بەربەلاڤبوون، ڤەگوهاستن، نەهێلانا کەسایەتییێ یان وێرانکرن، جیاوازیکرنا ڕۆژانە). ئەڤ ستراتیجییێن ل دۆر جیاوازیکرنێ ب رێکێن جودا ژبۆ ب دەستڤەهینانا شەرعیەتێ کاردکەن، کو ئەڤەژی ب رێکا زالبوون ل سەر گرۆپێن کێماهییان ب رێکا دویرئێخستنا ئەوان ژ چالاکییێن جڤاکی هەتا ب رێکا وێرانکرن و کوشتنا ئەوان ب دەستڤە دهێت(van Dijk,١٩٨٤,٤٠).

(ڤان دایك) سێ بابەتێن سەرەکی د گوتارێن ڕەگەزپەرستیدا، ئەوێن گرێدای ب کێماهییان و کۆچبەرانڤە دەستنیشاندکەت:

١–بابەتێن جەختێ ل سەر جیاوازییێن کەسانێن دی دکەت، پاشی دویرئێخستنا ئەوان ژ گرۆپێ خۆ.

٢–بابەتێن جەختێ ل سەر ڕەفتارێن کەسانێن دی یێن لادای دکەت، کو بەزاندنا یاسایێن گرۆپی دکەن.

٣–بابەتێن ئاماژەیێ ب (ئەوان) ژ ئالییێ گەفکرنێڤە ددەن (van Dijk,٢٠٠٤,٣٥٢-٣٥٣).

پێدڤییە ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ بدەین، کو گوتار د هەمی پرۆسێسێن جڤاکی و دەروونیدا یا ئەکتیڤە. هەروەسا ل سەر لاینگەرییا ڕەگەزپەرستییێ ژی(Potter & Wetherell ,١٩٩٢,٧٠). د ئەڤی بواریدا(بیلیگ) گریمانەیا هندێ دکەت، کو پێدڤییە تەماشەی ڕەگەزپەرستییێ بهێتە کرن، کو زبجیریەکە ژ کاریگەرییێن ئایدۆلۆجییێن کو خودانا ناڤەرۆکەکا ڕوهن و بلەز و هەمەجۆرە. ئەڤجا ژبەر هندێ د شیاندا نینە، کو گوتارێن ڕەگەزپەرستییێ ب جێگیری یان هەڤچەشن دابنین، بەلکو دینامیکی و هەڤدژن. خۆ تاکەکەس ب خۆ ژی دشێت دەربڕینێ ژ دیتن و ئایدۆلۆجییێن هەڤدژ د هەمان ڕویدانا درێژەپێدایدا بکەت(Billig,١٩٨٨,٩١-٩٥).

ل دوماهیکێ پێدڤییە ئاماژە ب ئەوێ چەندێ بهێتە دان، کو د ناڤ ڕەوشەنبیرییا کوردییا نوکەدا ڕەگەزپەرستی د ئەڤان بیاڤاندا یا ئەکتیڤە و کارایە: هۆزاتی، دیالێکت، دەڤەراتی، پارتاتی، ئایینی، نەژادی...هتد و هندەك جاران د گوتارێدا ڕەنگڤەددەت و هندەك جاران ژی گوتار دژی ئەڤان هزران ڕادبیت. بۆ نموونە: ل دەمێ هەلبژارتن چێدبن، گەلەك جاران سەرۆك هۆزەك دێ ئەوان کەسێن ب سەر هۆزا خۆڤە کۆمکەت و دێ ئەوان هاندەت دەنگێ خۆ بدەنە بەربژێر و کاندیدێ ئەوێ هۆزێ و چ ب ڤەشارتی یان ئاشکەرا دێ پەسنا کاندیدێ هۆزا خۆ کەت و دێ وەسا هۆزا خۆ نیشاندەت، کو ژ هەمی هۆزێن دی مەزنتر و تێر مرۆڤتر و باشترە...هتد، ئەڤەژی د ناڤا خۆدا ڕەهەندێن ڕەگەزپەرستییێ بەرامبەر هۆزێن دی ڕەنگڤەددەت.

هندەك جاران پێشکێشکەرێن گوتاران یان شرۆڤەکەرێن ئەوان، ل بەرامبەر ئەڤان تێگەهێن ڕەگەزپەرستی ڕادوەستن و ڕەخنەیێ ئاڕاستەی ئەڤان هزر و تێگەهان دکەن، ب تایبەتی ڕەگەزپەرستییا دەڤەری و دیالێکتی و نەژادی. ئەوژی بۆ هندێیە داکو هەڤگرتن و دویرکەڤتن و کەرب و نەڤیان د ناڤ جڤاکیدا پەیدانەبیت.

-گوتار و جێندەر:

ئێك ژ بیاڤێن بەربەلاڤێن ڤەكۆلینا ڕەخنەیی ل دۆر گوتار و زمانی، كو ژ دەستپێكێ ژ ڕوانگەها شرۆڤەكرنا ڕەخنەییا گوتارێڤە گرنگی پێنەهاتییە دان. ئەوژی جێندەرە- Gender. ژ گەلەك ئالییانڤە كارێ ئافرەتێ د گوتارێدا نموونەیە د شرۆڤەكرنا ڕەخنەییا گوتارێدا. ب تایبەتی گەلەك ژ ئەڤی كاری ب شێوەیەكێ دیار سەرەدەرییێ ل گەل نەیەكسانییا جڤاكی و هەژمۆنێ دكەت. تا ئەوی ڕادەی نوكە لقەك ب ناڤێ شرۆڤەكرنا ڕەخنەییا گوتارا فیمینستی هەیە. هەر وەكو (لازیر)ی ڤەكۆلینەك ب ئەڤی ناڤی بەلاڤكری(Lazar,٢٠٠٥). هندەك زانایان د ئەڤی بیاڤیدا تەكەز ل سەر جوداهییێن ڕەوشەنبیری د شرۆڤەكرنا جوداهییاندا د ناڤبەرا هەر دوو ڕەگەزان د كاریدا ل جهێ جوداهییێن هێزێ و نەیەكسانییێ كرینە.

ڤەكۆلینا گوتار و جێندەری بزاڤەكا فرە بسپۆرییە، كو زانایێن زمانی و ئەنتڕۆپۆلۆجیا و پەیوەندیكرن و دەروونناسییا جڤاكی و پەروەردە و ئەدەبیاتێ...هتد پێرادبن. كو د ناڤا ئەوێدا تەكەز ل سەر كەرەستێن زمانی دكەت، ئەوێن مرۆڤ پشتبەستنێ پێدكەت ژبۆ پێشكێشكرنا خۆ وەكو گیاندار، ئەوژی ل دویڤ كۆت و بەندێن جڤاكێ ئەوی، ئەڤە ژ لایەكیڤە و ژ لایەكێ دیڤە ڤەكۆلینا جێندەری و گوتارێ داخوازا بەرێخۆدانێ بۆ كاریگەرییێن ڕەوشەنبیری و كۆتێن جڤاكی ل سەر ئەدائێ جێندەری و پەیوەندییێن هەمەجۆر د ناڤبەرا جێندەر و گوتار و واتایا جڤاكیدا دكەت(Kendall and Tannen,٢٠١٥,٦٣٩).

ب دیتنا هندەك زانایان ئافرەتێ شێوازەكێ بێهێزێ ئاخڤتنێ هەیە و هەر ئەڤ چەندەیە ئەوێ ژ گەهشتن بۆ دەستهەلاتێ بێبەهر دكەت و ئەڤەژی نەیەكسانییا جڤاكی پەیدادكەت.

(لاكوف)ی ئەو شێوەییێن زمانی دەستنیشانكرن ئەوێن زمانێ ئافرەتێ پێ لاواز دبن یان هێزا ئاخڤتنێ پێ كێم دبیت. وەكو بكارهینانا سیفاتێن بێرامان(واو بەرامبەر تشتەكێ مەزن)، بلندكرنا ئاوازەیێ د ئاخڤتنێدا:(شیف چییە؟ گوشتێ چێلێیە؟) و داخوازییێن

سڤك(ئەرێ تە دڤێت دەرگەهی بگرم؟ بەرامبەر دەرگەهی بگرم؟). هەروەسا ئەوی ئاماژە ب هندێ دا، کو ئافرەت یا د تەنگاڤییەکا دوولایەندا: کو نابیتە ئافرەتەکا زیرەك یان کەسایەتەکا باش، ئەگەر باس ل زمانێ ئافرەتێ بهێتە کرن، کو وەسا تەماشەی ئەوان دهێتە کرن، کو دلاوازن(Lakoff,١٩٧٥,١٠-١٨). (بوجولتز) و (هۆل) پوهندکەن، ئەوێن د بیاڤێ جێندەریدا ب رێکا تەلەفۆنێ کاردکەن، ب شێوەیەکێ وەسا زمانێ ئافرەتێ سالۆخددەن، کو زمانەکێ وەسا نازك و سەرەنجراکێشە، کو دبیتە ئەگەرێ دروستکرنا ناسنامەیەکا جێندەری ژبۆ جێبەجێکرنا دەستکەڤتێن ئابووری د پیشەیا خۆدا (Bucholtz & Hall,١٩٩٥,٦). ل گەل هندێ هندەك زمانڤان دبینن، کو د زمانێ ئافرەتێدا رێزگرتن پتر ژ یێ زەلامی تێدا هەیە، بەڵێ (براون)ی گومان ل سەر ئەوێ بانگەوازییێ هەیە، ئەوا دبێژیت: زمانێ ئافرەتێ یێ رێزدارترە ژ یێ زەلامی، ژبەر ئەو دبێژیت ژ لایێ رەوشەنبیرییێڤە ئاستێ ئەوان ژ یێ زەلامان کێمترە(Brown,١٩٨٠,١١٢). دیسان ئافرەت زێدەتر پرسیارێن ترانەپێکەر و ئاخڤتنا گوتاری بکاردهینیت ل جهێ رەخنەیا ڕاستەوخۆ. دیسان د زمانێ ئافرەتێدا گەلەك هویرکاری هەنە. هەروەسا پێچەوانەی ئافرەتێ زەلام گەلەك گرنگییێ ب ڕوی نادەن، بەلکو زێدەتر میزاجێ گرێدای جێندەری بکاردهینن، ل گەل شێوازێ دیارکرنا کێماسییان(Brown,١٩٨٠,١٢٦-١٢٩).

بەڵێ ل گەل ئەڤێ چەندا ل سەری (گودوین) جەختێ ل هندێ دکەت، کو ئەو جوداهییێن گرێدای ب جۆرێ جێندەریڤە د کارهینانا زمانیدا ژبۆ دەوروبەری د هەستیارن و فرە ڕوینە(Goodwin,١٩٩٠,١١٩).

(مۆرگان) ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ ددەت، کو ئافرەتێن ئەمریکی یێن خودان نەژاد ئەفریقی باراپتر بەشداریێ د دانوستاندناندا دکەن(ئیهانەکرنا تقوسان) و ئاخڤتن ب دەنگەکێ بلند و پێڕابوونێن دییێن زمانی ئەوێن پێشوەخت تایبەتبوون ب زەلامانڤە(Morgan,٢٠٠٧,١١٩). ل گەل هندێ ڕەخنە ل ئافرەتێن ڕەش دهێتە گرتن نە ب تنێ ژبەر نەژادێ ئەوان، بەلکو ژبەر جێندەرێ ئەوان ژی. ئەڤجا د ئەڤی بواریدا

(لاکوف)دبێژیت: د شیاندا نابیت ئافرەتا ڕەش"ڕەشەکا باش " و "ئافرەتەکا باش"بیت(Morgan,٢٠٠٧,١٢٥).

(کیسلینگ) و هەڤالێن ئەوی ئاماژەیێ ب هندێ ددەن، کا چەوا زەلامینی دهێتە دروستکرن. ئەوژی ب پشتبەستن ب کارێن زانایێ جڤاکی (کونێل)ی ئەوێ دانوستاندنا هندێ دکەت، کو گەلەگ جۆرێن زەلامینییێ ییّن هەڤرك هەنە و هندەك ژ ئەوان ب سەر ییّن دی دئێخیت. هەروەکو زەلامینییا خودان هەژمۆن. د ئەڤی بواریدا (بۆنی) ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ ددەت، کو زەلامینییا خودان هەژمۆن دهێتە دروستکرن ب ڕێکا دەق و وێنەی: زەلامێن ڕاستەقینە ڤیانا ئافرەتان هەیە و پاشی ئەو نە ژ مێیانە و نە ژ ئەوان جۆرانە ئەوێن باوەری ب هندێ هەی هەمان جێندەر ل گەل هەمان جێندەرێ وەکی خۆ کریارێن سیکسی ئەنجامبدەن. وەکو (مێ ل گەل مێ) و (نێر ل گەل نێری)(Boni,٢٠٠٢,٤٦٥-٤٦٨).

هەتا نوکە ژی تێگەهێن ڕوی و ڕێزگرتنێ جهەکێ بەرز د ئەوان ڤەکۆلینانداهەیە، ئەوێن پەیوەندی ب جێندەر و گوتارێڤە هەین.(تانکانۆ)ی ئاماژە ب هندێ دا، کو سەرکردە ژ ئافرەتان د ئاخڤتنێن خۆدا شێوازێ پتر ڕێزگرتن بکاردهینن ژ سەرکردەیێن زەلام. دیسان شێوازەکێ ساده و ڕاستەوخۆ د گوتارێن خۆدا بکاردهینن(Takano,٢٠٠٥,٦٦٦).

-گوتارا زارۆکی:

هەر وەکو ژ ناڤێ ئەوێ دیار ئەو ئاخڤتن و گوتارە ئەوا ژ لایێ زارۆکیڤە ل جهـ و هەلویستێن جۆرا و جۆر دهێتە پێشکێشکرن. ئەڤەژی بوویە سەدەما ڤەکۆلینا زانایان، کا تا چ ڕادەیەك ڕەهەند و شێواز و مەبەست و زانیاری و ڕەوشتێ جڤاکی...هتد ب خۆڤە دگریت.

هەر ل دەمێ ئێکەم ڤەکۆلینا (میشێل و ئیرڤین)ی ل دۆر گوتارا زارۆکی بەلاڤبووی، زنجیرەیەك ژ گوهۆڕینان د ئەڤی بواریدا ڕویدان(١٩٣-١٨٩,١٩٧٧, Mitchell). ئەوژی پشتی بەرەڤ میتۆدەکێڤە چووین، کو جەختێ ل سەر گوتارێ دکەت. ڤەکۆلەران شیا دووپاتکرنا

خۆ بگوهۆڕن و ئەوان پرۆسەیا پەروەردەیا زارۆکی و بکارهینانا کارەکی یا بەرهەمدار ب ئارمانجا خۆ زانین. ئەوان رێچکەیا گوتارا پێشدەم گوهارت، وەك جیاوازییەك بۆ ڤەکۆلینێن وەرگرتنا زمانێ تەقلیدی، کو جەخت ل سەر هندێ کر، کا چەوا زارۆك ژ لایێ تێگەهشتنێڤە دێ کونترۆلێ ل سەر کۆت و بەندێن سیستەمێ خۆ یێ سینتاکسییێ نەتەمام کەن. ئەڤجا ڤەکۆلینا گوتارا زارۆکی ژ لایێ پراگماتیکزانێن پێشکەڤتیڤە دەستپێکر، ئەوژی بەرەڤ چالاکییێن ڤەشارتیڤە چوو، وەکو بوارەك بۆ ڤەکۆلینێن زمانێ زارۆکی(Schieffelin,١٩٨٦).

ڤەکۆلینێن پێشوەخت بۆ وەرگرتنا زمانی، کو جەخت ل سەر وەرگرتنا شێوەیێن یاساییێن سینتاکسی کرییە و ڤەکۆلینێن پشتی هینگێ، کو تەماشەی کردەیێن ئاخڤتنێ یێن زارۆکی کرییە؛ رێچکەیا نوی یا دانوستاندنێ دەستپێکر، کو بەشەکە ناهێتە پارچەکرن ژ هەلویستێن کارلێکرنێ یێن دیارکری و پەیوەندی ب گەهاندنێڤە هەیە(Hymes,١٩٦٢,١٥-٢٠).

زارۆك د ناڤ پەروەدەیا خێزانێدا گەلەك کار و تشتان وەردگریت و فێردبیت. وەکو:

١–شارەزاییا جێبەجێکرنا کاران.

٢–چەواییا بکارهینانا ئاخڤتنێ و شێوازێن ئەوێ.

٣–چەواییا ڕازیبوون و ڕەتکرنا تشتی.

٤–چەواییا بەرزەکرنا مەبەست و نیازێن ڕاستەقینە.

ڤەکۆلینێن گوتارا زارۆکی ئەوێن جەختێ ل سەر گەشەکرنا ڕەوشتێ جڤاکی دکەن، کو ب ئەوێ ڕوهنکرنێ ڕادبن، کو ڕەوشت پارچەیەکە و ژ پێڕابوونێن ڕۆژانە جودا نابیت و ئەو ئەنجامەکە بۆ ئەوێ و ب رێکا پشکداریا زارۆکی د دیدارێن گەهاندنێ یێن ژیانا ڕۆژانەدا، ل دەڤ زارۆکی ڕەوشتێ ژیانا ڕۆژانە پەیدادبیت(Ochs,٢٠٠٧,٥).

ل دە مێ زارۆکێ تازە پێگەهشتی بەشداریێ د ناڤ گرۆپەکا ئالۆز ژ پەیوەندییان دکەت، ل ئەڤێرێ بابەتێ ڕاست و هەلە دیاردبیت و ب رێکا ئەڤان دانوستاندنێن ڕۆژانە،

زارۆك تـــەقنێ ڕەوشـــتێ ڕۆژانـــە وەردگریـــت و د نـــاڤ زمـــانێ ئەویـــدا ڕەنگڤـــە ددەت(Clancy,١٩٨٦,٢١٣-٢١٥).

زارۆك دشێت ب ڕێكێن جیاواز زانینێ وەربگریت. وەكو ب ڕێكا هەلویستێن (زانینـێ و مەعنەوی و سۆزداری) و ئەڤەژی ب ڕێكا دانوستاندنێ و پشـكداریـیێ د ژیانـا ڕۆژانـەدا ب دەستڤە دهێت(Goodwin,٢٠٠٧,٥٥-٥٨).

د ئەڤان سالێن دوماهیكێدا چـەند بابەتـەك د چارچـۆڤێ لێگـەڕیان ل گوتـارا زارۆكیـدا هاتنە زێدەكرن. وەكو:

١-تێبینیكرنا كاریگەرییا گەشەكرنا جڤاكێ زمانی یا زارۆكی و ئەڤەژی ب ڕێكا جـەختكرنا ڤەكۆلەران ل سەر ژیانا ڕۆژانە یا زارۆكی د چارچۆڤەیێ جڤاكی-ڕەوشەنبیریدا ب دەسـتڤە دهێت(Garrett,٢٠٠٢,٣٣٩).

٢-ژ ئەنجامێ گرنگیدان ب شرۆڤەكرنا دانوستاندنێ، ئەڤ چەندە بـوو ئەگـەر پێداچـوونێ د گوتارا زارۆكیدا بهێتە كرن و ئەڤەژی جەختێ ل سەر ڕێرەوێن كارێ درێژتر دكـەت. وەكـو: دویڤئێكهـاتنێن بەرسـڤدان-ئاڕاسـتەكرنێ. هەروەسـا چـەواییا پێشكێشـكرنا كاریگـەرییێن هەمەجۆر و پێشكێشكرنا زارۆكان بۆ خۆدێ خۆ و كارلێكرن د ناڤبەرا مـرۆڤێن پێگەهشـتی و زارۆكاندا و چەوا ئەڤ ڕویدانە دبنە بەشەك ژ دەوروبەرێن جڤاكی و ڕەوشەنبیری...هتد.

٣-ڤەكۆلینێن ل سەر گوتـارا زارۆكـی، جـەخت ل سـەر پێرابـوونێن زمـانی-جڤـاكی(وەكو دیاربوونـا ئـەوان ب ڕوتینـێن یـاریكرنێ، دیاركرنـا شـیانێن زارۆكـیٓ تازەپێگەهشـتی) و كردەیێن ئاخڤتنێ، ئـەوێن خـودان واتـا و ناڤـەرۆك ل دەڤ زارۆكـان هـەین" كـرن. هەوەسـا چەوا زارۆك دانوستاندنێ ل دۆر ئەڤان گرۆپان. وەكو: (ڕەگەز، نەژاد، زمان، چینا جڤاكی، تەمەن، هەڤالینیی) دكەت(Goodwin,٢٠١٤,٥٢٢). ئەو وەسـا سـەرەدەرییێ دكـەن هـەتاكو ئێكـودوو د گرۆپـەكا جڤاكییـا ناوچـەیدا پێكـدهینن(Goodwin,٢٠١٢,٣٩٧). د ئـەڤان كارلێكرناندا دیاربوویە، كو ئەڤ پێرابوونێن پەیوەندیكرنێ د ناڤبەرا زارۆكاندا، شـیان هەنـە بۆ ب دەستڤەهینانا ڕەوشەنبیرییا مەزنان، هەروەسا بۆ دروستكرنا پێكهاتـەییێن جڤـاكی و سیاسی(Minks,٢٠١٣,١٨٠).

-گوتارا دانەمری:

ئەو ڤەکۆلەرێن ل گەل تاکەکەسێن دانەمر کارکرین، گەهشتنە تێگەهشتنەکا ئێکسەر، کو تەمەن گەلەك ئالۆزترە ژ دەستەیەکا بێۆلۆجییا سادە و ئەو چەندە دیارکر، کو تەمەنێ ڕۆژگاری ب تنێ بەشەکێ بچویکە ژ چیڕۆکا هەر کەسەکی. ب دیتنا (کوپلاند)ێ زنجیرەیا ڕۆژگاری بریتییە ژ سیستەمێ واتایێ کو ژ لایێ جڤاکیڤە هاتییە ئاڤاکرن و دانەمرییا بێۆلۆجی پیڤەرەکە ژ پیڤەران، کو د شیاندایە ل سەر خۆ و کەسێن دی بسەپینن (Coupland,٢٠٠٩,٨٥٥).

ب دیتنا هندەك زانایان، هەتا مرۆڤی شیانا هندێ هەبیت، تێبگەهیت کو مرۆڤ ب سەرکەڤتی د تەمەنیدا مەزندبیت، پێدڤییە دووپاتی ل پیڤەرێن قۆناغێن دانەمرییا جیاواز بهێتە کرن. هەروەسا ل ئەوان ڤەکۆلینێن زمانێ بکارهاتی ژ ئالییێ مرۆڤێن ب دانەمرڤە بهێتە کرن. کو باراپتر ئەڤ زمانە ب پیڤەرێن گەهاندنێ و جڤاکی و دەروونیڤە یێن ناڤەندا تەمەنێ نموونەیی دهێتە بەراوردکرن(Wiemann,١٩٩٠,٢٢٩-٢٣١). (ئیککێرت) ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو کەرەستەیێن زمانی یێن بکارهاتی یێن هەر قۆناغەکێ ژ قۆناغێن ژیانێ، واتایا خۆ یا جڤاکی هەیە و گرێدای ئەوێ قۆناغا ژیانێیە(Eckert,١٩٩٧,١٥٧-١٥٨).

ڤەکۆلەر د گوتار و دانەمرییێدا بارا پتر ب ڤەدیتنا زمانێ بکارهاتی ژ ئالییێ تاکەکەسێن دانەمرڤە د ئێك یان پتر ژ ئەڤان دەرەوربەراندا ڕادبن: (١) تاقیکرنێن پیڤەری، (٢)چاڤپێکەڤتن، (٣)دانوستاندن، (٤) کارلێکرن د ژیانا ڕاستەقینەدا، ئەوا ژ ئەنترنێتێ گوهلێدبیت یان دبینیت، (٥)ڕێکێن گشتی. وەکو بەلاڤۆك و تەلەڤزیۆن و ئەنترنێت. ژبەرکو جوداهی د ئەڤان دەوروبەراندا هەنە، کو دبیت جوداهی د گوتارا بەرهەمهاتی و تێگەهشتی ژیدا هەبیت (Underwood,٢٠١٠,١٤٥-١٦٦).

ل دوماهیکێ ئارمانج ژ تێگەهشتنا چەواییا پێکڤەگرێدانا گوتار و دانەمرییێ پێکڤە، بۆ مە قەبخوازتنەکێ (تحدی) ژبۆ تێگەهشتنا چەواییا بکارهینانا زمانی ژ لایێ تاکەکەسێن دانەمرڤە، د دەوروبەرێن جودا و هەمەجۆردا دروستدکەت. ئەڤجا بۆ تێگەهشتنا

دانعـەمری و گوتـارێ پێدڤییـە ئـەوێ چـەندێ ژبیرنەکـەین، ژبـۆ ب دەسـتڤەهینانا ئـەڤێ چەندێ، دڤێت گوهداریيا دەنگێ مرۆڤێن دانعەمر بهێتە گوهلێبوون.

-گوتارا ڕاگەهاندنێ:

أ-تێگەهێ گوتارا ڕاگەهاندنێ:

شـرۆڤەکرنا گوتـارێ د بیـاڤێن ڤـەکۆلینێن جڤاکیـدا ب گشـتی و ل دەسـتپێکا ئـەوان ڤـەکۆلینێن ڕاگەهانـدنێ دهێتـە بکارهینـان. د سـەردەمێ نوکـەدا گوتـارا ڕاگەهانـدنێ- media dhscourse گوتارەکا سەرەکییە و ئەو گوتارەکا بەربەلاڤـە، کـو هەولـددەت بۆ گەهاندن و کاریگەرییا ئەنجامدانێ ل سەر گوهـدار و خوانـدەڤانان. ل ئـەڤان دوماهیکـا ئاڕاسـتەیێن زمـانی جڤـاکی پەیـدابوون، کـو گرنگییـێ ب زمـانێ ڕاگەهانـدنێ ژ ڕوانگـەها ڕەوشـەنبیریڤە ددەت و ئـەڤ ئاڕاسـتەیە ب شـێوەیەکێ دیـار د کـارێن (بێـل-bell)یـدا دیاربوو، کو ئەوی گرنگی ب ڤەکۆلینا بەرژەنگێن گوهارتی یـێن دەوروبـەرێ جڤـاکی ددا و (جـۆن جمـبیرز)ی ڤـەکۆلین ل ئـەوان گوهۆڕینـان کـر، ئـەوێن د گوتارێـدا ڕویـددەن و بەگرەوەندێ زمانی و ڕەوشەنبیری و جڤاکی پاشی د نـاڤ ئەواندا دەوروبـەرێ کارلێکـەر ژ پێخەمەت ڕاڤەکرن و شرۆڤەکرنێ و ژ ئەنجامێ ئەڤێ چەندێ زاراڤەك پێشنیارکر- کـو (دل هـایمیز)ی پێشکێشـکربوو- ئـەوژی شـیانا گەهاندنێیـە- communicative competence کو ئەڤە ئەوێ واتایێ ددەت، کو دڤێت ئەم ژ وەسفا شێوازێ بکارهاتی د زمانیدا دەربازببین، داکو تەکەز ل سەر ئەوێ زاینـا هەڤپشك ئەوا د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا هەی بهێتە کرن(محمد حمزة الجابري، ٢٠١٣، ٢١٢).

(جمـبیرز)ی بانگـەوازییا ڕێبـازەکێ کـر، کـو دشـێت دەستنیشـانکەرێن ڕاڤـەکرنا دەوروبەری ب ئامادەکارییێن مرۆڤایەتیڤـە گرێبـدەت، پێخەمـەت چـوونا د نـاڤ گوتارێـدا و ئەوی پێشنیارا ڕاستڤەکرنەکێ د پێناسەکرنا شیانا گەهانێدا کر، کو ببیتە ئەڤە:

شیانا گەهاندنێ بریتییە ژ زانینا ئالاڤێن زمانی-گەهـاندنێ ئـەوێن ئاخڤتنکـەر و گوهـداران هەین، پێخەمەت دروستکرنا حالەتەکێ دیارکری، کو هاریکارییا ئەوان بکەت و بشێن بچـنە د ناڤا ئاخڤتنێدا، داکو وە لێ بکەت دا یـا بـەردەوام بیـت و زانـایێ جڤاکناسـییێ ئـەورۆپی

(جورجین هابرمس)ی تێگەهێ شیانا گەهاندنێ بۆ تیۆرەکێ گوهارت و تیۆرا گوتارێ ئەو چەندە سەلماند، کو هەمەجۆرییەك د حالاتێن ئاخڤتنێدا د ناڤ جڤاکاندا هەنە. هەروەسا ئەوێ تیۆرێ سەلماند کو هەڤپشکێن ئاخڤتنێ پێدڤییە ل سەر ئەوێ چەندا د گوتارێدا دهێتە گوتن رێکنەکەڤن(محمد حمزة الجابري، ۲۰۱۳، ۲۱۲–۲۱۳).

سەبارەت پێناسەیا گوتارا ڕاگەهاندنێ. زانایان ب چەند شێوەیەکان پێناسەکرییە.ب ئەڤی ڕەنگی:

۱–گوتارا ڕاگەهاندنێ: بریتییە ژ گرۆپەکا چالاکییێن ڕاگەهاندنێ ییێن گەهاندنێ ییێن جەماوەری. وەکو: ڕاپۆرتێن دەنگوباسێن سەرگوتاران، پرۆگرامێن تەلەڤزیۆنی، ئێزگەھ و گوتارێن دی ییێن جۆری(احمد العقاد، ۲۰۰۲، ۱۱۰).

۲–گوتارا ڕاگەهاندنێ: بەرهەمەکێ زمانی ڕاگەهاندنێیە و یا هەمەجۆرە د ناڤ چارچۆڤەیێ سۆسیۆکەلچەریدا کاردکەت. ئەو شێوەیەکە ژ شێوەییێن پەیوەندیکرنا کارا د ناڤ جڤاکیدا و شیانەکا مەزنا کاریگەرییێ ل سەر گوهداری هەیە و ب دووبارە دروستکرنا هۆشمەندییا ئەوی ڕادبیت. هەروەسا ب نیگارکرن و ڕوهنکرنا دیتنا ئەوی یا ئایندەیی ڕادبیت، ل دویڤ ئەوان ئالاڤێن تەکنیکی ئەوێن دهێنە بکارهینان. هەروەسا ل دویڤ ئەوان تەکەزکرنێن زانینی ئەوێن ژێ دەردکەڤن(بشير ابرير، ۲۰۱۰، ٤۹).

۳–گوتارا ڕاگەهاندنێ: بریتییە ژ بکارهینا زمانی د ئالاڤێن پەیوەندیکرنا جەماوەریدا(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ۲۰۱۸، ۳۰).

٤–گوتارا ڕاگەهاندنێ: ئەڤ گوتارە جۆرەکە ژ جۆرێن گوتاران، کو ب ڕێکا ئالاڤێن گەهاندنا جەماوەری:تەلەڤزیۆن، ڕادیۆ، ڕۆژنامە و گۆڤار و ئەنترنێتێ...هتد دهێتە پێشکێشکرن و هەمی بیاڤێن پەیوەندی ب چڤاکی و ژیانا تاکەکەسێن جڤاکیڤە باسدکەن و ب ئازراندنا هزر و بیرێن گرنگ ل دەڤ جڤاکی ڕادبیت.

ب–گرنگییا گوتارا ڕاگەهاندنێ:

گوتارا ڕاگەهاندنی چەند گرنگییەك هەنە. وەکو:

۱–نیشاندنا کەسان ب واقعێ ڕویدانێن دیارکریڤە.

٢–ڤەگوهاستنا زانیارییان ب شێوەیەکێ ڕاست و دروست.

٣–دەلیڤێ ل دەڤ تاکەکەسی پەیدادکەت، کو دیتنەکا ئازاد یا سەربەخۆ بەرامبەر واقعی هەبیت.

٤–ڕێکێ دەتە تاکەکەسی، کو د واقعی بگەهیت و بەشداری د ناڤبەرا فرێکەر و وەرگریدا هەبیت.

٥–ئاڕاستەکرنا جەماوەری بەرامبەر کارەکێ دیارکری، ئەوژی ب ڕێکا کاریگەربوون و ئازراندنا بابەتی.

٦– ئامۆژگاری و هاندنا جەماوەری بۆ خۆ دویرئێخستن ژ هندەك كار و كریارێن خراب و مەترسیدار.

ج–گوتارا ڕاگەهاندنێ و گوتارا سیاسی:

گوتارا سیاسی ب شێوەیەکێ دیار ب گوتارا ڕاگەهاندنێڤە دهێتە گرێدان، کو گوتارا ڕاگەهاندنێ ژ بارگەوبوونا(شحن) سیاسی یا ڤالا نینە و گوتارا سیاسی ژی ژ بارگەوبوونا ڕاگەهاندنێ یا ڤالا نینە، بەلکو هەر ئێك ژ ئەوان بۆ یا دی دهێتە ڤەگوهاستن، گوتارا ڕاگەهاندنێ چێدبیت بۆ گوتارا سیاسی بهێتە ڤەگوهاستن و گوتارا سیاسی ژی دبیت بۆ گوتارا ڕاگەهاندنێ بهێتە ڤەگوهاستن و ئەڤەژی ئەوێ چەندێ دیاردکەت، کو پەیوەندییەکا بهێز د ناڤبەرا ئەواندا هەیە و گەلەك جاران دهێتە خواندن و گوهلێبوون: ڕاگەهاندن و سیاسەت یان سیاسەت و ڕاگەهاندن هەر ئێك ژ ئەوان یا دی ب خۆڤە دگریت(بشیر ابریر، ٢٠١٠، ٥٣).

پتریا ئەو تشتێ هاوەلاتی ژ سیاسەتێ دزانن، ب ڕێکا ڕاگەهندنێ دزانن. هەروەسا ڕۆژنامەگەرییێ ڕۆلەکێ سەرەکی د پەیداکرنا دەولەتا نویدا...هتد هەیە. هەروەسا سەرکردەیێن سیاسی گرنگییا ڕاگەهاندنێ دزانن، کو کار ژبۆ چاڤدێرییا ئەوێ ژ لایەکیڤە و ئیستغلالا ئەوێ ژ لایەکێ دیڤە دکەن. گەلەك ژ زەلامێن سیاسەتێ هاتنە پێش، ئەوژی ب ڕێکا بەرجەستەکرنا ڕاگەهاندنێ د خزمەتا مەبەستێن خۆدا و بۆ جێبەجێکرنا ئارمانجێن

خۆ. بۆ نموونە (ڕۆزفلت)ی دانوستاندنا کۆڕێن وەلاتێ خۆ ب ڕێکا ڕادیۆیێ دکر. وەکو بابەك دانوستاندنا کۆڕێن خێزانا خۆ بکەت. هەروەسا سەرنجراکێشانا کەسایەتییا (جون کینـدی) ب ڕێکـا تەلـەڤزیۆنێ بـوو و تـەلوڤزیۆن بـوو ئەگـەر ئـەو ببیتـە سـەرۆکێ ئەمریکا...هتد. ئەڤجا ژبەر ئەڤێ چەندێ دهێتە گوتن، کو زەلامێن سیاسەتێ د ئەکتـەرییا باش و بەرنیاسدا وە لێ هاتن کو هەڤرکییا ڕاگەیاندنکاران(میدیاکاران) بکەن(بشیر ابریر، ۲۰۱۰، ٥٣-٥٤).

د-شرۆڤەکرنا گوتارا ڕاگەهاندنێ:

(بێـل) دیاردکـەت دڤێـت گرنگـی ب ڤـەکۆلینا زمـانێ ڕاگەهانـدنێ بهێتـە دان. ئـەو دیاردکـەت، کـو بکارهینانـا زمـانی ب تنـێ ب ئازاراندنا گرنگیپێـدانان ڕانابیـت، بـەلکو ڕاگەهاندن گەلەك زمانی بەرهەمدهینیت، ئـەوێ کـو د جڤاکیدا دهێتـە گوهلێبـوون. زمـان بەشەکێ سـەرەکی ژ ناڤـەرۆکا ئـالاڤێن ڕاگەهانـدنێ، بـۆ مـە پێشکێشـدکەت(Bell,١٩٩١,٣). ژبـەر هنـدێ(بێل) ڕەخنـەیێ ل ڕێبـازێن شـرۆڤەکرنا گوتـارا ڕاگەهانـدنێ دگریـت، چـونکی گەلـەك کێمـاتی یـان ب شـێوەیەکێ دروسـت گرنگییـێ ب شـرۆڤەکرنا زمـانی نادەت(Bell,١٩٩١,٢١٥).

ئەو ڤەکۆلەرێن گرنگییێ ب ڤەدیتنا زمان و گوتـار و ئـالاڤێن ڕاگەهانـدنێ ددەن، ژ پێخەمەت بەرژوەندییا خۆ یا تایبەت یان ژبۆ ڤەکۆلینا پاشماوەیێن ئەوێ ل سـەر جڤـاکی، ئەڤان کـاران ئەنجامـددەن و کـاری ل گـەل نـەریتێن ئـەنترۆبۆلۆجیا زمـانی یـان جڤـاکی و هەمـەجۆرییا ڕێکـان و ڕاگماتیـك و زمانڤانییـا جڤـاکی یـان پەیوەنـدیکرن ب ڕێکـا کۆمپیۆتەری ئەنجامددەن(Hill,٢٠٠٧,٧٢-٧٤).

د شرۆڤەکرنا گوتارا ڕاگەهاندنێدا، شرۆڤەکار گرنگییێ ب زمـانێ بکارهـاتییێ گوتـارا ڕاگەهاندنێ ددەت و هەولددەت ئەوی زمانی شرۆڤەبکەت و کاریگـەری و مەبەسـتێن ئـەوی بێن زمانی دیاربکەت ئەڤە ژ لایەکیڤە و ژ لایەکێ دیڤە ئەوێ ڕێبـازێ یـان دیتنـا زمـانی ب بەرچاڤەردگریت، ئەوا کەرەستەیێ گوتارا ڕاگەهاندنێ پێ دهێتە شرۆڤەکرن. ئەڤە هـەمی

بۆ هندێیە، داکو شرۆڤەکار شرۆڤەکرنەکا ورد و هویر بدەتە کەرەستە و یەکەیێن زمانی، ئەوێن د ناڤ پێکهاتەیا گوتارا ڕاگەهاندنێدا هاتینە بکارهینان و ئەڤەژی بۆ هندێیە، داکو خوانەڤان یان گوهدارێ گوتارا ڕاگەهاندنێ بشێت ب دروستی د گوتارێ بگەهیت و مەبەست و واتاییێن ئەوێ بزانیت.

هـ-پۆلینکرنا گوتارا ڕاگەهاندنێ:

بابەتێن گوتارێن ئالاڤێن ڕاگەهاندنێ ئەوێن د(ڕۆژنامە و گۆڤار و پرۆگرامێن رادیۆ و تەلەڤزیۆن و ئەنترنێت...هتد)ێدا هەین د هەمەجۆرن، کو بریتینە ژ:

١-هەوال(هەوالێن ڕویدانان).

٢-ڤەکۆلینێن شرۆڤەکاری، ل دۆر بابەتێن هەمەجۆر(سیاسەت، ئابووری، ژیانا جڤاکی، بابەتێن جڤاکی، ڕەوشت، ڕەوشەنبیری و زانست).

٣-دیدار و چاڤپێکەڤتن.

٤-هەوالێن وەرزشی/ڕاپۆرت.

٥-کەرەستێن تەرویجی(ڕیکلام)(هدى علي التميمي، ٢٠١٧، ١١٢-١١٣).

و-شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارا ڕاگەهاندنێ:

شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارا ڕاگەهاندنێ گرنگییێ ب دیارکرنا ئایدۆلۆجییێن بەرزە د ناڤ گوتارێدا ددەت. هەروەسا ب شێوەیەکێ تایبەتی جەختێ ل سەر ڤەکۆلینا فرە بسپۆری بۆ گوتارێ دکەت و دبێتە ناڤەند د ناڤبەرا زمان و جڤاکیدا و پتر گرنگییێ ب هەر تشتێ پەیوەندی ب جڤاکیڤە هەی ددەت، زێدەتر ژ هندێ کو گرنگییێ ب بەگرەوەندێ ڕووت یێ دەوروبەرێ زمانی بدەت. هەروەسا شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ ب ڤەدیتنا چەواییا ئاڤاکرنا پێکهاتەیا دەستهەلاتێ ڕادبێت. هەروەسا ب شرۆڤەکرنا پەیوەندییێن د ناڤبەرا دەستهەلاتێ و جەماوەریدا ڕادبێت(Wodak,٢٠٠١,٦٥). وەکو:

–"تاوانا ئەنفالا بەهدینان بەردەوامییا وان زنجیرە تاوان و کارەساتان بوو کو رژێما بەرێ یا عیراقێ ب مەبەستا قرکرن و ژناڤبرنا گەلێ کوردستانێ د سالێن هەشتییێن سەدسالا بیستەم ئەنجامدا"(تەلەڤزیۆنا K٢٤ ,٢٠٢٠/٨/٢٤).

د شرۆڤەکرنا ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا، پەیوەندییا ئەرێنی د ناڤبەرا دەستهەلات و جەماوەریدا هەیە، کو دەستهەلات:(دەستهەلاتا کوردییە) و جەماوەرژی:(خەلکێ بەهدینان)ە و لایەنێ پێشکێشکەرێ گوتارا ڕاگەهاندنێ سەر ب ئایدۆلۆجیەتا ناسیۆنالزمییە و دەستهەلات ل سەر ئەڤێ پێکهاتەیێ هاتییە دامەزراندن.

شرۆڤەکارێن گوتارا ڕەخنەیی دبینن، کو گوتار پێڕابوونەکا جڤاکییە و ئەڤ پێڕابوونا جڤاکی پەیوەندییەکا ڕادیکالییە، د ناڤبەرا ڕویدانا گوتارێ و بارودۆخ و جۆرێ گوتارێ و پێکهاتەیا جڤاکیدا(Fairclough,١٩٩٢,٦٢). ب دیتنا هندەك زانایێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ، کو گوتار نموونەیێن جیهانێنە. ئەڤ گوتارە دەربڕینێ ژ بها و هزرێن جڤاکی دکەن و بەشداریێ د دووبارە بەرهەمهینانا ژیانا جڤاکیدا دکەن(van Leeuwen,١٩٩٩,٨٤-٨٥).

وەکو:

–"دڤێت حکومەتا عیراقێ قەرەبوویا کەس و کارێن ئەنفالان بکەت"(تەلەڤزیۆنا K٢٤ ,٢٠٢٠/٨/٢٤).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا تاکەکەسێن جڤاکی هزرێن ئەوان مەرگەسات و خەم و کۆڤانن، ژبەرکو کەس و کارێن ئەوان هاتینە ئەنفالکرن و بەرزەکرن، بەلێ ب قەرەبووکرنا کەس و کارێن ئەوان ڕەنگە پیچەك ژ نەخۆشییێن ئەوان کێمبکەت، چونکی گەلەك ژ ئەوان بێ زەلام و سەمیان ماینە.

د ئەڤی سەردەمیدا شرۆڤەکرنا گوتارا ڕەخنەیا ڕاگەهاندنێ جهەکێ گرنگ د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا هەیە، بەلێ ئێکەم جار د ڤەکۆلینێن گەهاندنا ڕەخنەییدا هاتییە پێشکێشکرن(Reisigl and Wodak,٢٠٠١,٤٥-٤٦).

گرۆپێ ڕاگەهاندنێ یێ زانکۆیا کلاسکۆ (١٩٧٦، ١٩٨٠، ١٩٨٢، ١٩٨٥، ١٩٩٣) ب ڕێکا زنجیرەیەکا ڤەکۆلینێن دەنگوباسێن نەخۆش ب دیارکرنا ئاوازا نەخۆش ڕابوون، ئەوژی ل دۆر سیمایێن ڕاپۆرتێن تەلەڤزیۆنی د پەخشا بابەتێن جیاوازدا. وەکو: (شەرێ

فوکلاند، پەخشا ڕاگەهاندنێ یا ئێشا ئایدز، ململانێن پێشەشازی (تێکچوونان) و د هەمان دەمدا سەنتەرێ ڤەکۆلینێن ڕەوشەنبیرییێن هەڤچەرخ ئەوا (ستورات هۆل)دەرئێخستی پشکداریەکا مەزن د ڤەکۆلینێن ڕەخنەیی یێن نامە و وێنەیێن ڕاگەهاندنێ و ڕۆلێ ئەوان د کونترۆلکرنا قەیران و کۆپیکرنا ڕەگەزپەرستیێدا پێشکێشکر(Hall,١٩٨٠).

ل دەستپێکا حەفتێیان ژ سەدێ بوری (ڕوجەر فولەر) و هەڤالێن ئەوی ئێکەم ڤەکۆلینا ڕەخنەیی د زمانڤانییێدا بۆ ڕاگەهاندنێ پێشکێشکر. ئەڤان دیارکر کو پێکهاتەیێن ڕستەیان چێدبیت ب نواندنەکا نێگەتیڤ بۆ لایەنێن دەرکی ڕابن. وەکو: گەنجێن پیست ڕەش یان دبیت ب کێمکرنا کارێن نەرێنی یێن گرۆپان یان دەستهەلاتان ڕابییت. وەکو پۆلیسان (Fowler,١٩٩١). دیسان گەلەك ژ کارێن د بیاڤێ ڕاگەهاندنێدا جەختێ ل سەر بابەتێن زمانی د بیاڤێ ڤەکۆلینێن ڕەخنەییدا دکەن. وەکو: شرۆڤەکرنا ئالوگۆڕ د ئاڤاکرنا ڕستە و پێکهاتەیا فەرهەنگ و ڕێك و کردەیێن ئاخڤتنێدا.

ل سالێن هەشتێیان و نوتان ژ سەدێ بوری شێوازێن شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ د ڕاگەهاندێدا زێدەبوون. ئەڤێ ڤەکۆلینێ دویڤچوون ل دەوروبەرێن جڤاکی و گەهاندنێ یێن هەوال و جۆرێن ڕۆژنامەگەری یان پەخشێن دی نەکرییە، هەر وەکو د ڤەکۆلینێن گرنگێن ڕاگەهاندنێدا دهێتە دیتن. بەلکو ئەڤ دویڤچوون و شرۆڤەکرنێن مەنهەجی ب پێکهاتەیێن گوتارا ڕاگەهاندنێڤە هاتنە گرێدان، ژ ئالییێ: واتاییێن فەرهەنگی، پێکهاتەیا ڕستەیێ، میتافۆر، پێکڤەگرێدان، کوهێرنس، ناسنامەیێن جڤاکی، گریمانێن پێشەکی، شێوەیێن گوتارێ، کارلێکرن، نەخشەیێن هەوالان، شرۆڤەکرنێن هەمەجۆر بۆ وێنەی (Richardson,٢٠٠٧). هەر وەکو د گەلەك ڤەکۆلینێن ڕاگەهاندنێ یێن گرنگدا دهێتە دیتن، کو ب پراکتیککرنا ئەڤان شرۆڤەکرنێن ڕەخنەیی ڕادبن، ل سەر ب خۆڤەگرتنا بابەتێن جڤاکی و سیاسییێن گرنگ –هەر وەکو شەڕێن کەنداڤی و عیراقێ و شەڕێ ل سەر کەرەستەیێن بێهۆشکەر، تیرۆرستان...هتد– ئەوژی ژ ڕوانگەهەکا شرۆڤەکاریڤە، زێدەتر ژ هندێ کو یا گوتاری بیت (Chilton,١٩٨٨). وەکو:

–"ل عیراقێ و سوریێ ١٠ هزار چەکدارێن داعشێ هەنە"(تەلەڤزیۆنا K٢٤ ,٢٠٢٠/٨/٢٤).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئەڤ گریمانەییێن پێشەکی هەنە، کو پەیوەندی ب دەوروبەرێ جڤاکییێ هەوالیڤە هەیە:

–داعش ل وە لاتێ عیراقێ و سوریییێ هەنە.

–داعش هێشتا ژناڤنەچوویە.

– داعشێ ١٠ هزار چەکدار هەنە.

– داعش مەترسییە ل سەر جڤاکێ عیراق و سوریییێ.

ڤەکۆلەر د شرۆڤەکرن و ڤەکۆلینا گوتارا ڕاگەهاندنێدا ب تێکەلکرنا سێ لایەنان د ئێك کاریدا ڕادبن. ئەوژی ئەڤەنە:

١–گوتارەکا شرۆڤەکارییە: ئەڤە ب ڤەکۆلینا لایەنێ زمانیڤە یا تایبەتە.

٢–گوتارەکا زمانی جڤاکییە: پشتبەستن ل سەر لایەنێ زمانی جڤاکی دهێتە کرن، ئەوژی یان بۆ وەسفکرنا هندەك ڕەهەندێن زمانی یان ژبۆ ڕاگەهاندنا ئەوی کارێ پەیوەندی ب گوتارێڤە هەی.

٣–گوتارەکا نەزمانییە: ئەڤەژی ڤەکۆلینا نەزمانی ب خۆڤە دگریت، ئەوژی کارکرنە ل سەر میناکێن زانستێن سیاسی یان ڤەکۆلینێن ڕاگەهاندنێ یان ڤەکۆلینێن ڕەوشەنبیری یان میژوویی یان ڤەکۆلینێن پەیوەندیکرنێ (Cottle,٢٠٠٠,٢٥).

شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ، کارەکە جهێ گرنگیپێدانێیە، کو ب ڤەدیتنا پرۆسیسێن هێزا جڤاکی ڕادبیت و بانگەوازییا ئامادەبوونا بەرپرسایەتییا جڤاکی دکەت. ئەوێ پەیوەندی ب تیۆرا جڤاکی یان ڕەوشەنبیری و ڕێبازا ئەرکیڤە هەیە. هەر ژ دەستپێکا شرۆڤەکرنا گوتارا ڕاگەهاندنێ، جەختەکا زێدە ژ لایێ زانایێن زمانیڤە ل سەر بنەما و ڕاڤەکرنان ل سەر ئاستێ گوتارێ هاتییە کرن و باراپتر (ب پێکهاتەیا ڕاڤەکرنێ یا هەوالانڤە، هەروەسا ئەرکێن پراگماتیکی یێن گوتارێ، بابەتێن کارلێکرن و بەرسڤدانا جەماوەری بۆ دەقان) گرێدایبوون، زێدەباری گرێدانا دیتنێن ڕەخنەیی ب شرۆڤەکرنا جۆری و ڕێبازێن ئەسنۆگرافی بۆ تێگەهشتنا گوتارێ ب ڕێکا دەوروبەرێن هەڤپشکێن ئاخڤتنێ. وەکو:

-"ل هەرێما کوردستانێ ١٨ کەسێن دی ب کۆرۆنایێ مرن"(تەلەڤزیۆنا K٢٤ ,٢٠٢٠/٨/٢٤).

ئەڤ نموونەیا ل سەری، شرۆڤەکرنا جۆرییا ئەوێ ژ لایێ دیتنێن ڕەخنەیڤە، ئەوێ چەندێ دگەهینیت، کو کۆرۆنا ئێشەکا کۆژەکە و هەرێما کوردستانێ ل چاڤ وەلاتێن دی ژ لایێ تەندروستیڤە یا ل پاشە، لەوا خۆ نەپاراستن ژ ئەڤێ ئێشێ دێ کارەساتان ل کوردستانێ پەیداکەت.

ب دیتنا گەلەك زانایان، هەر ژ دەستپێکێ وەرە ئارمانجا سەرەکی یا پتریا شرۆڤەکرنا گوتارا ڕاگەهانێ(ژ زمانی بۆ جڤاکی) بوو. گەلەك جاران لاینگەرییەك یان ئایدۆلۆجییەك د زمانیدا هەیە یان هەبوونا ئاریشەیێن پەیوەندییێن هێزێ د ناڤ جڤاکیدا، ل سەر ئەڤی بنەرەتی تیۆرا جڤاکی گەلەك جاران بنەرەت بوو بۆ شرۆڤەکرنا پتر ژ تیۆرەکا زمانی.

-گوتارا سیاسی:

أ-زمانێ سیاسی:

زمانێ سیاسی زمانێ دەستهەلاتێیە یان زمانێ دەستەیەکا خودان ئایدۆلۆجیەتە، کو ب زمانێ کاریگەری و ڕازیکرنێ دهێتە نیاسین. ئەڤ زمانە دارێژەرێ دیتن و دانوستاندایە و ب ئەڤی زمانی شەڕ و ئاشتی چێدبیت. دیسان خۆپێشاندان و ڕاوەستانا ئەوان ب دەستڤە دهێت و ڕاستی و پلان و پرۆگرامێ پارت و دەستهەلاتان دادرێژیت. زمانێ پەرلەمان و حکومەت و سیاسەتمەدارانە و هێز و دەستهەلات و ئایدۆلۆجییا د ئەڤی زمانیدا ڕەنگڤەددەت.

زمانێ سیاسی سەرەدەرییێ ل گەل بکارهینانا هێزێ دکەت، ژبۆ ڕێکخستنا مێشك و دیتنێن خەلکی. زمانێ سیاسی ب شێوەیەکێ گشتی، ڕێکەکە ژبۆ کونترۆلکرن و زالبوونێ ل سەر جڤاکی دهێتە بکارهینان. ئەو گوتارا ژ ئالییێ هژمارەکا خەلکیڤە دهێتە گوهلێبوون و هەر کەسەکی ڕاڤەکرنێن جودا بۆ هەنە، د شیاندایە کاریگەرییێ ل سەر سەرکەڤتنا کاندیدی بگەهینیت(Hashim,٢٠١٥,٦٩٩).

زمانێ سیاسی د شیاندایە وەسا بهێتە هژمارتن، کو دشێت یان ڕێکەکە بۆ دروستکرنا پەیوەندییێن جڤاکی. هەروەسا سەخبێریکرنەکە بۆ ئەڤان پەیوەندییان د هەر جڤاکەکیدا. دیسان زمانێ سیاسی دەربڕینێ ژ هەست و سۆزان دکەت. دیسان هزر و سیاسەت و پرۆگرامان د ناڤ جڤاکیدا نیشاندەت(Hashim,٢٠١٥,٦٩٩).

زمانێ سیاسی ب ڕێکا بکارهینانا پەیڤ و دەربڕینان پێشنیار و ئەنجامدانا کاران ڕادگەهینیت. پەیڤ و دەربڕین ژبۆ ئەنجامدانا کاریگەری و ڕازیکرنێ تێدا دهێنە بکارهینان. هەروەسا ب ڕێکا پەیڤ و دەربڕینان تەکەز ل سەر هەلویست و بیر و بۆچوونێن سیاسەتمەداران دهێتە کرن. هەروەسا یاریکرن ب ڕایا گشتی و گوهۆڕینا ئاڕاستەیان دهێتە کرن. دیسان هەلبژارتن و بکارهینانا پەیڤ و دەربڕینان د زمانێ سیاسیدا هەلویستێن سیاسی و دەستهەلاتا سیاسەتا شەرعی دروستدکەن.

بکارهینانا پەیڤ و دەربڕینان یان لابرنا ئەوان ژبۆ مەبەستا کاریگەری و ئەنجامدانێیە ل سەر واتایێ ب ڕێکێن جیاواز. زێدەباری ئەوێ چەندێ دروستکرن و دانانا گوتارێن سیاسی ژ لایێ تیمەکا خودان پیشەیا نڤێسینا گوتارێن سیاسیڤە دهێتە دروستکرن. ئەوێ تیمێ ژی شارەزایی د بکارهینانا زمانێ ڕازیکرنێدا هەیە. دیسان د زمانێ سیاسیدا بکارهینانا ئەرگومێنت و بەلگەیان گرنگییا خۆ هەیە.

ب–تێگەهێ گوتارا سیاسی:

بەری هزار سالان زاراڤێ گوتارا سیاسی–Political discourse یێ یەکسان بوو ب زاراڤێ "ڕەوانبێژی"یێڤە. کو ئێك ژ بکارهینانێن ڕەسەن یێن ئەڤی زاراڤی ئەوژی وەسفکرنا شێوەیێن دیارکرییە ژ ڕازیکرنێ د ناڤ کۆمەلێن سیاسیدا. سروشتێ سەرەکی یێ گوتارا سیاسی ڤەکۆلینا پێڕابوونێن گوتاری و ئەرگومێنتییە. هەروەسا دەستنیشانکرنا ناسنامە و کاریگەرییێن ئەوێ یێن ڕازیکەرن(Connolly,١٩٩٣,١٢-١٤).

زاراڤێ گوتارا سیاسی ب گەلەك ڕێکان ئاماژەیێ ددەتە گرۆپەك ژ جۆرێن دانوستاندنان یان دەقێن جیاواز. هەروەسا چێدبیت ئاماژەیێ بدەتە ئەوی جۆرێ گوتارێ،

ئەوێ کو بەرهەمێ سیاسی– گوتارێ، گەنگەشەکێ، دیدارەکا سیاسی، بەلگەنامەیەکا سیاسی...هتد بیت. یان چێدبیت ئاماژەیێ بدەتە ئاخڤتنەکێ یان دەقەکێ بەرهەمهاتی ل سەر بابەتەکێ سیاسی، یان پالدەرێن سیاسی هەبن.

گوتارا سیاسی چەند جۆرەك هەنە. وەکو:(گوتارا پرۆگرامی: ئەڤە بریتییە ژ بەلاڤکرنا سیاسەتا دەستهەلاتێ یان هەر لایەنەکێ سیاسی بۆ جەماوەری، داکو باوەری د ناڤبەرا خۆ و گەلیدا دروستبکەت، گوتارا ئاڕاستەکرنی: ئەڤە ب گوهۆرینا هەلویست و ڕەفتارێن بەربەلاڤ د جڤاکیدا ڕادبیت، گوتارا هەلکەڤتان: ل وەرز و هەلکەڤتەکا دیارکری دهێتە پیشکیشکرن. وەکو: هەلکەڤتێن ئایینی و نشتیمانی، گوتارا پێدڤییاتییێ: ئەڤە د حالەتێن نەچاڤەرێکریدا دهێتە پێشکێشکرن. وەکو ل دەمێ پەیدابوونا ڕویدانێن سروشتی یان ل دەمێ کۆدەتایان، گوتارا کۆمبوونێن هەرێمی و نیڤ دەولەتی، گوتارا سەرەدانێن ئالوگۆڕ، گوتارا پەیوەندیدار ب وەلاتی یان ب وەلاتێن جیهانێڤە...هتد) (ندى مرعشلي هواري، ٢٠١٤، ٢٠٢–٢٠٣).

ب واتایەکا بەرتەنگتر، گوتارا سیاسی ئاماژەیێ ددەتە ڤەکولینا زمانێ سیاسی و تەکەزێ دئێخیتە سەر پێکهاتەیا زمانی، چونکی ئەو ب دروستکرن و پێشکێشکرنا ئەرکێن سیاسییێن دیارکری ڕادبیت(Finlayson,٢٠٠٧, ٥٤٥). هەر چەندە گەلەك بیاڤێن دی ئاماژەیێ ب زاراڤێ گوتارا سیاسی ددەن. وەکو: زانستێن ڕامیاری یان تیۆرا جڤاکی...هتد، بەلێ پتریا ئەڤان بیاڤان ئەڤی کاری ئەنجامددەن بێی هەر تیۆرەکا سەرەکی بۆ زمانی یان بێی هەر شرۆڤەکرنەکا زمانی یا سەرەکی(Habermas,٢٠٠٠).

ب دیتنا (بول بیکر و سیبونیل ئیلیچ)ی گوتارا سیاسی بریتییە ژ جۆرێ زمانی ئەوێ د دەوربەرێن سیاسیدا دهێتە بکارهینان(بول بیکر و سیبونیل ایلیچ، ٢٠١٨، ٣٠).

گوتارا سیاسی د کارهینانا خۆیا بەربەلاڤدا مەبەست پێ گوتارا دەستهەلاتێیە. ئەو گوتارا ئاڕاستەکرییە بۆ گوهداری، ب مەبەستا کاریگەری و ڕازیکرنا ئەوی ب ناڤەرۆکا گوتارێ و ئەڤ ناڤەرۆکە هزرێن سیاسی ب خۆڤە دگریت یان ناڤەرۆکا ئەڤێ گوتارێ یا

سیاسییە. ئەڤێ گوتارێ ڕەهەندێن خۆ هەنە، هەروەسا سیمایێن خۆژی هەنە، کو د ناڤ ئێك زمانیدا ژ گوتارێن دی جودادکەت(حمدي النورج، ٢٠١٤، ١٥).

ئەڤ گوتارە ب بەردەوامی یا گرێدایە ب دەستهەلاتێڤە و دبیتە ئێك ژ گرنگترین ئالاڤێن کو هێزێن سیاسی بکاردهینیت. ئەڤجا چ ب ڕێکا تاکەکەسەکی یان گرۆپەکی یان پارتەکێڤە بهێتە نواندن(ندى مرعشلي هواري، ٢٠١٤، ١٩٥).

شرۆڤەکرنا بنەرەتییا زمانی بۆ گوتارا سیاسی، دڤێت وەسا تەماشەبکەتێ وەکو ڕێکەك بۆ شرۆڤەکرنا کارێ ئەڤێ گوتارێ. هەروەسا دڤێت تەماشەی گوتارا سیاسی بکەت، کو ئەو ناڤداچوونەکە ل گەل گرۆپەك ژ ڕێك و تیۆرێن گەهاندنێ، زێدەباری ئەڤێ چەندێ، ژ ئالییێ زانستیڤە، کو "گوتارا سیاسی" زاراڤێ ژێگرتییە بۆ ڤەکۆلینا زمانێ سیاسی و هندەك ژی زاراڤێ "شرۆڤەکرنا گوتارا سیاسی" بکاردهینن(Okulska,٢٠١٠,٣).

(جورج ئورویل) ئێك ژ ئەوان زانایێن دەستپێکێ بوو، ئەوێن تێبینییا هندێ کری، کو زمان ژبۆ کونترۆلکرن د بەلاڤکرنا دەستهەلاتێ د جڤاکیدا دهێتە بکارهینان.(ئورویل) گەنگەشا هندێ دکەت، کو پەیوەندی د ناڤبەرا زمانی و ئەو ڕێکا ئەم پێ تەماشەی جیهانێ دکەین هەیە و سیاسەتمەدار یاریان ب ئەڤێ چەندێ دکەن، ژ پێخەمەت ئارمانجێن ئەوان یێن تایبەت و ئەو دیاردکەت، کو بکارهینانا ئاخڤتن ونڤێسینێ ژ لایێ سیاسەتمەدارنڤە ژ پێخەمەت بەرگرییێیە. ل ئەڤێرێ ئەو ئاماژەییێ ب ئاریشەیا "لۆجیکا بەرۆڤاژی" دکەت ئەوێن د ڕۆمانێن ئەوی یێن (١٩) و (٨٠)دا هەین. هەر وەکو درۆشمێن"شەڕ ئاشتییە" و "ئازادی کوێلاتییە" و "نەزانین هێزە"...هتد (Orwell,١٩٦٩,٢٢٥).

دهێتە گوتن کو هەبوونا کونترۆلی ل سەر هەژمۆنێ، ڕێکێ ددەتە سیاسەتمەداران کو ب دروستکرنا دیتنێن جیهانی ڕابن، کو ل گەل ئارمانجێن ئەوان ڕێکبکەڤن. هەروەسا نواندنێن جێگر بهێنە کێمکرن یان بهێنە ڕەتکرن یان ژناڤبرن. (ئورویل) نموونەیەکا دی بۆ ئەڤێ چەندێ دهینیت. ئەگەر گوندەکێ تژی ژ بێگونەهان بهێتە تۆپبارانکرن یان ب هزارەها ژ مرۆڤان ژ ئەنجامێ شەڕی و دۆژمناتییێ بهێنە ڤەگوهاستن، د شیانا مەدا هەیە

یارییان د نواندنا وەکو ئەڤان کارێن نەرێنیدا هەلبژێرین، وەکو ڕوویدانێن ئەرێنی یان یێن بێلایەن. د شیاندایە نموونەیا ئێکێ ب " بێدەنگکرن" ناڤبکەین و یا دووێ د شیاندایە ب ناڤێ " ڕاستڤەکرنا سنووران" بهێتە ناڤکرن. ئەڤجا پێشکێشکرن ب ئەڤێ ڕێکێ، بابەتێن وەکو نەخۆشی و ئێش و دویرئێخستن، ب پێشکێشکرنێن بێلایەن یان بێدەنگ یان ئەرێنی دهێنە ڤەشارتن(Wilson,٢٠١٥,٧٧٧).

ج–سیما و بەرژەنگێن گوتارا سیاسی:

ب شێوەیەکێ گشتی گوتارا سیاسی ئەڤ تایبەتمەندی و بەرژەنگە هەنە:

١–پێکهاتا ئەوێ یا تیۆری یا پێکڤەگرێدایە، کو ژ ئایدۆلۆجیەکا دیارکری هاتییە وەرگرتن.

٢–زمانێ ئەوێ د بنەرەتدا بەرەڤ هزرکرنەکا ئەرێنیڤە دچیت.

٣– ب شێوەیەکێ مەزن پشتبەستنێ ل سەر ڕەوانبێژییێ دکەت، ژبەرکو کاریگەرییا ئەوێ یا سۆزداری بۆ گرنگییا ئەوێ یا ڕەوشەنبیری د بوورینا مێژوویا مرۆڤایەتیدا درۆڤیت.

٤– ب شێوەیەکێ گشتی یا درێژە و تێدا پەیڤ و ڕستە دهێنە دووبارەکرن ب مەرەما هندێ کو هزەکا دیارکری ل دەڤ گوهداری دیاربکەت.

٥–ڕستەیێن ڕاگەهاندن تێدا زێدەنە و ڕستەیێن مەرجی تێدا کێمتر دهێنە بکارهینان(ندى مرعشلي هواري، ٢٠١٤، ١٩٧).

(کێنزهێکانۆڤا–Kenzhekanova) چار سیما و بەرژەنگێن سەرەکی بۆ گوتارا سیاسی دیاردکەت، ئەوژی بریتینە ژ:

١–شیانا هەڤرکییێ:

بنەرەتێ گوتارا سیاسی ئەوژی دانوستاندنا دیارا بەردەوامە د ناڤبەرا پارتا دەستهەلات و ئۆپوزسیۆنێدا. کو هەر دوو لا ژ دەمەکی بۆ دەمەکی د ناڤ گوتارێدا هێرشان دبنە ئێك و دوو، کو جارەکی هەر ئێك ژ ئەوان دبیتە هێرشبەر و جارەکا دی دبیتە بەرەڤان. ئەڤ هەڤرکییە زێدەتر د ڕوینشتنێن پەرلەمانیدا یان ل دەمێ بەری هەلبژارتنان دیاردبیت...هتد(Kenzhekanova,٢٠١٥, ١٩٧). وەکو:

–" ئاگادارین ئەوانە چۆن و بە چ شێوەیەکی ئیسریانە بە ڕاست و چەپە ئەکێشن و بە ڕۆحێکی تۆقیوەوە ئەم هەڵبژاردنە وەك شەڕی مان و نەمانی خۆیان تەماشە ئەکەن... ئەوانە تەنانەت لە مێژووییشەوە فێرنەبوون فێرنەبوون کە هێزێك نییە لە دونیادا بتوانێ بە ستەم و تۆقاندن حوکم بکا، تا ستەم و هەڕەشەیان گەورەتر بێ تەمەنی حوکمڕانیان کورتتر ئەبێ"(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٩ هاتییەگوتن، ژ مالپەڕێ:www.youtube. com).

٢–دوژمناتی:

ئێك ژ گرنگترین پێکهاتەییێن گوتارا سیاسی دوژمناتی یان دوژمنکارییە. فەرهەنگا (ئیکسفۆرد) دەربارەی پەیڤا دوژمناتی دبێژیت: ئەڤ پەیڤە بریتییە ژ هەست و سۆزێن دوژمنکارانە یان هەلویستەکێ دوژمنکار و ئەڤێ پەیڤێ چەند واتایەکێن نێزیکی خۆ هەنە. وەکو: (دوژمنی، زۆریلێکرن، ژناڤبرن، لێککەڤتن...هتد (Kenzhekanova,٢٠١٥, ١٩٧).

دوژمناتی د گوتارا سیاسیدا گرێدایە ب تێگەهێن زنجیرەیا هەرەمی(هەبوونا دەستهەلاتێیە) و هەژمۆنیڤە. ئەڤجا گوتارا دوژمنکار د چارچۆڤێ گەهاندنا سیاسیدا، بریتییە ژ دوژمنکارێ زال و خودان هەژمۆن، کو دوژمناتییێ ئاڕاستەی کەسایەتییەکا سیاسی دکەت، کو ئەو کەسایەتی یێ ئامادە نینە و دوژمناتییا واژەیی ب ڕێکا کردەیێن ئاخڤتنێ دهێتە پێشکێشکرن. ئەڤجا هەمی کردەیێن ئاخڤتنێ یێن سیمایێن دوژمنکاری هەین بۆ کێمکرنا پلەیا گوهداری دهێنە ئاڕاستەکرن. هەر وەکو د بانگەوازی و دروشم و کردەیێن گەفکرنێدا...هتد دیاردبیت:

–"بەڵام(.....) ڕێگەی شەڕ و ستەم و دکتاتۆریەتیان گرتەبەر و، لە ئەنجامدا بەخۆیان تیاچوون و خواست و ئیرادەی میللەت و شەرعییەت و خەبات و رەنجی پارتی سەرکەوت و ریزی گەل لە فیتنەی تێکدەرانی ریزی نیشتمانی خاوێن کرایەوە"(گۆڤاری گولان، ژ(٨٦)، ١٣/٩/ ١٩٩٦).

–"هەتا دوو غولامی (حاطب کوڕی بەلتەعە) حوشترێکیان دزی بوو، عومەری کوڕی خەتاب بانگی (حاطب)ی کرد، گوت ئەگەر جارێکی دیکە ئەو دوو غولامانەی تۆ دزی بکەن، دەستی تۆ دەبڕم"(ئەڤ گوتارە ل سالا ١٩٩٢ هاتییەگوتن. ژ مالپەڕێ:www.komalnews.net).

٣–سمایێ بیروباوەران:

سیمایێ بیروباوەران نواندنا سیستەمێ پێڕابوونا جڤاکی و زانینا ب کۆم و بیروباوەر و دیتنان ل دویف قیەمێن گرۆپی و یاسا و گرنگیپێدانێن ئەوان دکەت(Kenzhekanova,٢٠١٥, ١٩٨). وەکو:

– " ٣٥ ساڵەی شۆڕشی مەزنی ئەیلوول پاش چەند هەفتەیەك لە یۆبیلی زێرینی پارتی دێتەوە، کە بە شانازی و فراوانی لە لایەن ئەندام و لایەنگرانی پارتی و جەماوەری میللەت و دۆستانیەوە کرایەوە"(گۆڤاری گولان، ژ(٨٦)، ٩/١٣/ ١٩٩٦).

ئەڤ پارچە گوتارە بیر و باور و ئایدۆلۆجیا نەتەوەیی ڕەنگڤەدەت.

٤–ڕۆلێ پێشکێشکرنێ(پێشکێشکرنا شانۆیی):

سیمایێ پێشکێشکرنێ، گرێدانێ د ناڤبەرا (گوتارا سیاسی) و (گوتارێن پروپاگەندە و گوتارێن نواندن)ێدا دروستدکەت. ئانکو گوتاربێژ گەلەك جاران و ژبەر بەرژوەندییەکا تایبەت ڕادبیت ب پێشکێشکرنا وێنەیێ سیاسییان یان ڕادبیت باس ل جەماوەری دکەت و وەسفا جەماوەری دکەت، ب ئەوی شێوەی،هەر وەکو شانۆیەکێ پێشکێشدکەت(Kenzhekanova,٢٠١٥, ١٩٨). وەکو:**"تەبعەن لێرەوە دەبێ سوپاسی کاك پۆشۆ ئیبراهیم، ماموستا پۆشۆ ئیبراهیم دزەیی دەکەم، پڕ بە دلێ کە دوێنێ ئەو پێشوازی کردم، لە ریئاسەی مەجلیسی وزەراو وە دەعوەتی کردین لە ماڵەوە زۆر ڕێزی گرتین زۆر سوپاسی دەکەین"**(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٥ هاتییە گوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

–"من دڵنیام هەر خودی خەڵکی سلێمانی ڕێگە بەو کەسانە نادەن و جامانەی سور دەپارێزن چونکە هیچ نەبێ کفنی هەزارەها شەهید بووە"(ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٣٧٣٠)، یەك شەممە ٢٠١١/٣/٢٧).

د–ئەرکێن گوتارا سیاسی:

هەر چەندە ئەرکێن گوتارا ساسی ل دویڤ جۆرێ گوتارا سیاسی دهێتە گوهۆڕین. ئانکو ئەرکێن گوتارا هاندانێ بۆ ئاشتی یان شەڕی وەکو ئەرکێن گوتارا هەلبژارتنان

نابیت. دیسان ئەرکێن گوتارا ڕاستقەکرنا دەستووری وەکو ئەرکێن گوتارێن ناڤبڕی یان گوتارا پەرلەمانی یان گوتارا دیبلوماسی...هتد نینن.

بەلێ ئەڤە ئەوێ چەندێ ناگەهینیت، کو پەیوەندییێن هەڤپشک د ناڤبەرا تایبەتمەندییێن جۆرێن(گوتارا سیاسی)دا نینن. هەر چەندە ژ گوتارێن دی ئەوێن خودان سروشتەکێ دی هەین جودادبیت. وەکو گوتارا ئەدەبی یان گوتارا ئایینی یان یاسایی...هتد. دشیاندایە ئەرکێن هەڤپشك د ناڤبەرا جۆرێن گوتارا سیاسیدا ب دەستڤە بهێن. هەر چەندە هەر گوتارەك ژ ئەوان ئەرکێ خۆ یان ئەرکێن خۆ یێن دیار و تایبەت دپارێزیت. بەلێ ئەڤ ئەرکێن هەڤپشك ل گەل هەر جۆرەکی هەنە(محمد بنحمادة، ٢٠١٦، ٤١).

ب دیتنا(ئلیکسەندەر دورنا) گوتارا سیاسی چار ئەرك هەنە. ئەوژی ئەڤەنە:

١-ئەرکێ پێکهاتێ: د ڤێرێدا گوتارا سیاسی ژ پێکهاتا بیاڤێ سیاسی دەربازدبیت بەرەڤ پێکهاتا جڤاکیڤە دچیت. زمان د گوتارا سیاسیدا هەولددەت بەرەڤ پێکهاتا جڤاکیڤە بچیت ب ڕێکا پێکڤەگرێدانا پەیوەندییا کارلێکرنێ د ناڤبەرا تاکەکەسێن ئەوێدا. هەر کەسەك د ناڤ جڤاکیدا پەیدادبیت، بەلێ نابیتە ئەندامەك ژێ ئەگەر ب ڕێکا زانینا زمانی و یاسایان نەبیت. پیڤاژۆیا گوتارا سیاسی ئەوە کو شێوەیەکێ دی بدەتە ڕێکخستنا جڤاکی.

٢-ئەرکێ بڕیاردانێ: کریارا سیاسی بەردەوام هەولددەت ل بڕیارەکێ بگەڕهیت. وەکو بڕیارا شەڕی یان ئاشتییێ د گوتارا سیاسیدا. ئەڤجا دانا بڕیاری یاسا بزوێنەرە بۆ هەر کریارەکا سیاسی. دیسان چەند دێ یا سەیر بیت پێرابوونا سیاسەتێ دویر بیت ژ دانا بڕیاران بهێتە ئەنجامدان، چونکی ل ئەوی دەمی سیاسەت دێ بیانۆیا هەبوونا خۆ ژدەستدەت.

٣-ئەرکێ چارەسەرییێ: گەلەك جاران دهێتە گوهێ مە، کو سیاسەتمەدار ئەڤان دەربڕینێن ژ بیاڤێ پزشیکی خواستی بکاردهینن:"پێدڤییە برین بهێتە چارەسەرکرن"، " ئابوور گەهشتییە قۆناغا دل ڕاوستانێ"، " پێدڤییە بارودۆخێ نوکە چارەسەبیت"...هتد. ئەڤ دەربڕینە ئاماژەیێ ب هندێ ددەن، کو پەیوەندییەك هەیە، کو سیاسەتێ ب پزیشکێڤە گرێددەت. بەلی ئەگەر ئەڤ دەربڕینە ب تنێ خواستن بن،

دشیاندایە ڕێڕەوێ تێگەهشتنێ بهێتە گوهۆڕین. ئانکو ل ڤێری گوتارا سیاسی هەولدەت ب چارەسەکرنا نەهێلانا گومان و نەبوونا باوەرییێ ل دەڤ گوهداری ڕادبیت.

٤–ئەرکێ پێداکوچی: ئەرکێ پیداکوچی یێ گوتارا سیاسی ب ڕێکا کونترۆلکرنا گوتارێ ل سەر زانیارییێ و ئاسانکرنا ئەوێ بۆ ئالوگۆرکرنێ یان دووبارە بەرهەمهینانا ئەوێ، ڕێکخستن یان سیستەمێ سیاسی دهێتە دەستنیشانکرن(محمد بنحمادة، ٢٠١٦، ٤١–٤٤).

هـ–گوتارا سیاسی و ئایدۆلۆجیا:

د گوتارێن ساسیدا هزر و ئایدۆلۆجیا ب ڕێکا زمانی دهێنە ڤەگوهاستن و ڕێککەڤتن ل سەر ئەوان هزر و ئایدۆلۆجییان ژ ئالییێ گوهدار و کەسێن ب خواندن یان گوهلێبوونا ئەوان ڕادبن دهێتە کرن.

هەر جۆرەك ژ جۆرێن گوتارا سیاسی: (ئایینی، نیشتمانی، بزاڤا ژنان...هتد) نواندنا دەستەیەکا دیارکری ژ جڤاکی دکەت، ژبەر هندێ هەر دەستەیەك گوتارەکا تایبەت ب ئەوانڤە بەرهەمدهینیت، ئەوژی پشتبەستنێ ل سەر پیشەیی و چینا جڤاکی و ئابووری و ڕەگەزی دکەت(Amaglobeli,٢٠١٨,٢٠).

ئەو گوتارا ژ ئالییێ ئەڤان دەستەیانڤە دهێتە بەرهەمهینان، ڕەنگڤەدانە بۆ حالەتێ ئەوان یان هەلویستێ ئەوان یێ ئایدۆلۆجی، ژبەر هندێ د شیاندایە پەیوەندییەك د ناڤبەرا ئایدۆلۆجیا و گوتاراندا د ئەڤێ خالێدا ب دەستڤە بهێت. ئەڤجا ل ئەڤێرێ ئەو کەس ب ڕێکا گوتارێ یان دەقێ نڤێسی دەربڕینێ ژ ئایدۆلۆجیا خۆ دکەن یان بەرهەمهینانا ئایدۆلۆجیا خۆ ب دەستڤە دهینن(Amaglobeli,٢٠١٨,٢٠).

سەبارەت تێگەهێ گوتارا سیاسی، د شیاندایە بهێتە دەستنیشانکرن، کو کارەکێ ب مەبەستە و د هەر حالەتەکیدا مەرەم ژێ گەهاندنا ئارمانجێن دیارکرینە و پێشکێشکرن و بەلاڤکرنا ئایدۆلۆجییا دەستەیا بەرهەمهێن و پێشکێشکەرە.

ب واتایەکا دی بەرهەمهینانا گوتارا سیاسی، خزمەتا مەبەستەکێ د دەربڕینێدا دکەت، ئەوژی بۆ زێڕەڤانیکرن یان خزمەتەکێ یان بەرسینگرتنەکێ یان هەلوەشاندنا

هندەك بەرژەوەندییانە، ژبەر هندێ ئایدۆلۆجیا دەربڕی د گوتارێدا، خزمەتا ئارمانجێن ماددی دکەت(Amaglobeli,٢٠١٨,٢٠).

و–ئارمانجا گوتارا سیاسی:

گوتارا سیاسی د هەر قۆناغەکیدا ژ قۆناغێن ئەوێ و د هەر سەرەمەکیدا ژ سەردەمێن ئەوێ هەولا ڕازیکرنێ ددەت. ئەو ب گوتارەکا ڕازیکەر دهێتە هژمارتن و ئارمانجا ئەوێ ئەوە وە ل گوهداری بکەت ب وەرگرتن و پەسەندییا ڕاستگۆیا بانگەوازییێ ڕابەیت. ئەوژی ب ڕێکا بکارهینانا ئەرگومێنتێن جۆراوجۆر. وەکو زمان و لۆجیکێ یان پێکهاتێن دەربڕینێ یێن دی، ئەوێن هەڤتەریب بۆ پەیوەندیکرنێ. وەکو وێنەیان و مۆزیك و زمانێ جەستەیی...هتد (ندى مرعشلي هواري، ٢٠١٤، ١٩٦).

س–ستراتیجیەتێن گوتارا سیاسی:

سیاسەتا ب ڕێڤەبرنا شێوەیێن هەمەجۆر ژبۆ چالاکییا هزرا مرۆڤایەتییێ، چار ستراتیجیەتان ب ستۆیێ خۆڤە دگریت. ئەوژی ئەڤەنە: (١–ستراتیجیەتا کونترۆلکرنا هەوالی. ٢–ستراتیجیەتا پالپشتیکرنا بەرگری و ئۆپسزیۆن و نەرازیبوونێ. ٣–ستراتیجیەتا بێدەنگبوونێ ل سەر ڕاگەهاندنا ڕاستییان. ٤–ستراتیجیەتا زالبوونێ ل سەر کاروبارێن یاسایی، داکو د بەرژوەندییا ئایدۆلۆجییا سیاسییا هەر پارتەکێ یان گرۆپەکێ یان کۆمەکێدا بیت). کو هەبوونا ئێك ژ ئەڤان ستراتیجەتان بەسە بۆ هندێ کو گوتار بهیتە پۆلینکرن کو گوتارەکا سیاسییە (ندى مرعشلي هواري، ٢٠١٤، ١٩٦).

ح–شرۆڤەکرنا گوتارا سیاسی:

زمان بنەمایەکێ سەرەکییە و د شرۆڤەکرنا هەر گوتارەکا سیاسیدا جهێ گرنگیپێدانێیە. ب گشتی شرۆڤەکرن د بیاڤێ گوتارا سیاسیدا بۆ ئەوێ گوتارێ دهێتە ئەنجامدان، ئەوا مۆرکەکا سیاسی تێدا هەی. ئانکو ئەوا تایبەت بیت ب بابەت و کێشەیێن سیاسیڤە.

ئێك ژ ئارمانجێن سەرەكی ژبۆ شرۆڤەكرنا گوتارا سیاسی، ئەوژی لێگەڕیانە ل ئەوێ ڕێكا كو یاری ب هەلبژارتنا زمانی دهێتە كرن، ژ پێخەمەت كاریگەرییەكا سیاسییا دیاركری. بۆ نموونە د شیاندا هەیە پەیڤ بهێنە بكارهینان ژبۆ هەبوونا هیڤییان ژ بۆچوونێن نەرێنی یان ژبۆ دانا هزرەكا ئەرێنی ل سەر ڕویدانان (Cole and Morgan,- ,٤١). د یاساییێن سینتاكسیدا ڤەكۆلین ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ ددەن، كو پێكهات و ڕێزبوونا كەرەستەیان دشێن چارچۆڤەیێن ئایدۆلۆجییێن جیاوازێن دەستنیشانكری دیاربكەن(Dirven,٢٠٠١,٧٧). هەروەسا بكارهینانا هویرا جهناڤان، ڕۆلێ خۆ هەیە د بیاڤێ سیاسەتێدا و بكارهینانا ئەوان یا دروست ل سەر كەسێن باس لێدهێتە كرن. دیسان د زمانێ سیاسیدا بكارهینانا میتافۆران و كردەیێن ئاخڤتنێ گرنگییا خۆ هەیە. دیسان خۆ ئەو ڕێكا سیاسەتمەدار دەربڕینێ پێ ژ ناڤێن خۆ دكەن، چێدبیت كاریگەرییا خۆ ل سەر دەنگدەران هەبیت، ئەوژی ل دەمێ هەلبژارتنان. زێدەباری ئەڤێ چەندێ د زمانێ گوتارا سیاسیدا ئارمانجەكا سەرەكی هەیە و باراپتر گوتار ژبەر ئەوێ چەندێ دهێتە پێشكێشكرن، ئەوژی ڕازیكرنە. ئەڤجا ل ئەڤێرێ دبیت ڕازیكرنا جەماوەرەكێ دیاركری بیت و هێرشكرن بیت بۆ جەماوەرەكێ دی یان دبیت ئارمانجا گشتییا گوتارێ ڕازیكرن بیت بێیكو هێرشكرن ل سەر لایەنەكێ دیاركری بیت.

ئەڤجا د شرۆڤەكرنا گوتارا سیاسیدا، شرۆڤەكار ب بەرچاڤ وەرگرتنا پێكهاتەیا زمانی و بەرچاڤوەرگرتنا دەوروبەرێ گوتار تێدا هاتییە پێشكێشكرن، دشێت واتا و مەبەستێن ئەوێ گوتارێ شرۆڤەبكەت و بزانیت نیازا گوتاربێژی یان سیاستمەداری یا بەرزە و ڤەشارتی ژێ چییە. وەكو:

–"ڕاستە شۆڕشا ئەیلوولێ دژی دیكتاتۆریەتێ بوی، ئەما شۆڕشەك بوی یا كۆمەلایەتی، یا كەلتوری، یا سیاسی، بوویە شۆڕشەكا نەتەوەیی"(تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ب ڕێكا ڤەگەڕاندنا ئەو دەوروبەرێ تێدا هاتییە گوتن دیاردبیت، كو گوتاربێژ نرخاندنەكا مەزن ددەتە شۆرەشا ئەیلوولێ، كو ل دەڤ ئەوی شۆرەشا ئەیلوولێ هەڤتەریبە ل گەل نەتەوەیا كورد.

– "زۆر جارا کۆبوونەوە و سمینارن بۆ گەنجێت مە تێبگەهینن ئەڤ وەزعە کەسێ خێر ب مە نەکریە، ئەڤ وەزعە یێ ب خوینا هزارەها شەهیدێت قەهرەمانێت، وەکو نموونەیەك ل وا، ئەڤرۆ بەری کو بێینە ڤێ قاعێ ڕەسمێت وا و ناڤێت وا ل قاعا تەنشت ئێرە هاتبوینە هەڵواسین "(تەلەڤزیونا دەلال، ۱۷/ ۹/ ۲۰۱۱).

ب بەرچاڤ وەرگرتنا ئەو دەوروبەرێ ئەو گوتار تێدا هاتییە گوتن، دیاردبیت کو گوتاربێژ ڕەتدکەت، کو کەسەکی یان لایەنەکێ ژدەرڤەی کوردان کوردستان ڕزگارکربیت، بەلکو دووپاتدکەت، کو کوردستان ب ڕێکا ڕەنج و خوینا شەهیدێن قارەمانێن کورد هاتییە ڕزگارکرن.

ت– ئاڤاکرنا مەنهەجی بۆ گوتارا سیاسی:

ئاڤاکرنا مەنهەجی بۆ گوتارا سیاسی ل دویڤ ئەڤان خالانە:(ڕوهنییا گوتارێ، دەستنیشانکرنا ئارمانجا گوتارێ، کورتکرنا ماوەیێ گوتاری، ڕاستییا گوتاری و جدیەتا ئەوێ، هەلبژارتنا دەمەکێ باش و گونجای بۆ پێشکێشکرنا گوتارێ، پێگیربوون ب بابەتێ گوتارێڤە) (ندى مرعشلي هواري، ٢٠١٤، ٢٠٣–٢٠٤).

ی–گوتارا سیاسی و سەردابرن:

سەردابرن بریتییە ژ بۆچوونا گوهداری بۆ پەیامێ یان هەوالی ل سەر بنەرەتێ هندێ کو یێ ڕاستە، بەڵێ تێدا درەوەکا مەبەستدار هەیە(ب ئەوێ واتایێ کو خاپاندنا هۆشی دکەت) یان یا ڕاست نینە، ئانکو هەلسەنگاندنەکێ ب خۆڤە دگریت(ب ئەوێ واتایێ کو ب شێوەیەکێ گشتی نەیا ڕاستە و نەیا درەوە). د ڤێرێدا جۆرە گریمانەك هەیە، ئەوژی ل دەمێ هەوال یان پەیام یا باوەرپێکری نەبیت، بەڵێ وەسا دهێتە پێشکێشکرن، کو ڕاستییەکا باوەرپێکرییە(هدى علي التميمي، ٢٠١٧، ٨٨).

پێدڤییە ئەو چەندە بهێتە دیارکرن، کو کاریگەرییا سەردابرنێ ب چەند هۆکارانڤە گرێدایە. وەکو:

١–ئاستێ زانیارییێن ئاخڤتنەری و گوهداری.

٢–کاریگەرییا سەردابرنێ ب شیانا گوهداری ژبۆ زانینا ڕاستییا هەوالیڤە یا گرێدایە.

٣–کاریگەرییا سەردابرنێ ب شیانا عەقلیەتا گوهداریڤە گرێدایە. کو هندی ئاستێ ئەوی یێ کێم بیت بۆ سەردابرنێ یێ ب سانەهیترە.

٤–کاریگەرییا سەردابرنێ ب ئاستێ باوەرییا گوهداری ب ژێدەریڤە گرێدایە.

٥–سەردابرن ب تایبەتمەندییێن تاکانە یێن گوهداری یان تایبەتمەندییێن جەماوەری یێن کۆمڤە گرێدایە. کو هندەك جاران تاکەکەس پشتبەستنێ ل سەر دەنگۆ و هەوالێن خەلکی دکەن و باوەری ل دەڤ ئەوان پەیدادبیت.

٦–کاریگەرییا سەردابرنێ ب ئاخڤتنکەریڤە گرێدایە، کو ئەو، شێواز و ئالاڤێن تایبەت بۆ سەردابرنا هۆشێ گوهداران بکاردهینیت(هدى علي التميمي، ٢٠١٧، ٨٨–٩١).

سەردابرنێ ب پەیوەندییەکا موکمڤە پەیوەندی ل گەل سیاسەتێ هەیە و دبیتە گرنگترین ڕێبازێن ئەوێ بێن ململانێ و سەردابرن د پێرابوونێن واقعی و زانستی و ململانێن فەلسەفی و هزرا سیاسیدا دهێتە بکارهینان. سەردابرن د گوتارا سیاسیدا ژ پێخەمەت سەرکەڤتن و کاریگەری و ڕازیکرن و ب دەستڤەهینانا بەرژوەندییەکێ دهێتە بکارهینان، کو ئەڤ ئایدۆلۆجییە هەلگرێن شیواندنا واقعینە و هندەك جاران سەختەنە و ئەڤ ئایدۆلۆجییە ئاماژەیێ ب سەردابرنێ ددەن(كلود يونان، ٢٠٠٩، ٢٤).

ڕێکا پەیوەندیکرنێ د ناڤبەرا کەرەستێ سەردابرنێ و گوهدارانداا، گوتارا سیاسییە. کەرەستێ سەردابرنا سیاسی د ناڤ گوتارا سیاسیدا دیاردبیت، کو دبیتە هەلگرێ ئەوێ. ئەڤ کەرەستە ژی دبیت درەو بیت یان بەرزەکرن بیت یان خاپاندن(خداع) بیت یان تەمەلق بیت یان دلرەشبوون بیت(كلود يونان، ٢٠٠٩، ٤٩–٥٠). وەکو:

–"بوویە ڕووەکەمە ئێوەی سەربەرز و سەروەر، کەس و کاری شەهیدەکان،پاشماوەی ئەنفالەکان،کەس و کاری زیندانی سیاسییەکان، بەدەنگتانتان بۆ لیستی کوردستان و...گیانی شەهیدانتان لە بەهشتی نەمریدا شادتر دەکەن "(ڕادیۆیا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا گوتاربێژی پەنابرییە بەر شێوازێ سەردابرنێ، ئەوژی ب ڕێکا خاپاندنا جەماوەری، ئەوژی ب ئەڤێ بیانۆیێ:" ئەگەر خەلك دەنگی ب لیستا

پارتا ئەوی بدەن، دێ ئەڤ چەندە بیتە ئەگەر کو گیانێن شەهیدێن ئەوان د بەحشتێدا خۆشتر لێبهێت" ئەڤە خاپاندنە، چونکی چ ڕاستی بۆ ئەڤێ چەندێ نینە و ب تنێ بۆ مەبەستا کاریگەری و ڕازیکرنێیە.

ك–شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارا سیاسی:

ژبەرکو شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ، کارێ ئەوێ یێ تایبەت ڤەکۆلینا ڕەخنەیی بۆ نەدروستییا بکارهینانا دەستهەلاتێ و بەرهنگاربوونا ئەوێیە، ئەڤجا یا سەیر نینە، کو گوتارا سیاسی تەوەرەکێ سەرەکی بیت د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا. (وداك) و هەڤالێن ئەوی ڕۆلەکێ دیار د ڕێبازا شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ د گوتارا سیاسیدا هەبوو. ئەوژی د گەلەك پەرتووك و ڕاپۆرتاندا ب زمانێ فەرەنسی و زمانێ ئینگلیزی، کو ڤەکۆلین ل گوتارا سیاسی ل سەر سیاسەتا ڕۆژانە ل بروکسل و گەلەك بابەتێن دی ئەنجامدان(Wodak,١٩٨٩).

(فایەر کلۆ– Fairclough) ی پشتی ڤەکۆلینێن ئەوی ل دۆر زمان و هێز و شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ، ئەوی د ڕێبازا خۆدا د شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێدا، ب گرێدانا پێکهاتەیا گوتارێ و پێڕابوونێن گوتارێ ب پێکهاتێن جڤاکی و سیاسی ل سەر ئاستێ گشتی ڕابوو(Fairclough,١٩٩٥).

ل دوماهیکا چەرخێ بیستێ هندەك ژ زانایێن زمانی. وەکو: (فاولەر، کریس، هودج) پێشنیارا هندێ کر، کو تێگەهشتنا ب سەرڤە یا زمانی نواندنا واقعێ بنەرەتی دکەت. ئەڤ کارە ب شێوەیەکێ سەرەکی پشتبەستنێ ل سەر تیۆرا (هالیدای) یا زمانی یا ئەرکی دکەت، کو وەسا تەماشەی زمانی دکەت، کو ئەو ڕاستییەکا جڤاکییە. ژ ئەڤی ڕوانگەهیڤە لایەنێن جڤاکی و زانینێ ب ڕێزمانێڤە هاتنە پابەندکرن. ئەڤجا وەسا هاتە تەماشەکرن، کو سیاسەت و ئایدۆلۆجیا د ناڤ پێکهاتەیا سینتاکسیدا دهێنە پێشکێشکرن. هەر ژ ئەوی دەمی وەرە ئەڤ ڕێبازە بەرفرەهبوو و نوکە وەسا تەماشەدکەنێ وەکو بەشەك ژ پرۆگرامێ شرۆڤەکرنا بەرفرەه، ئەوا دهێتە نیاسین ب شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ. (وداك و

مەیەر)دبینن، کو شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارێ، (زمان)ی بۆ ئاست و ڕێبازێن هەمەجۆر ڤەدگوهێزیت، زێدەباری هندێ هەتا نوکە ڕێزمان ئالاڤەکێ سەنتەرییە د شرۆڤەکرنا چەواییا پێکهینانا ئایدۆلۆجیا و دەستهەلات و هەژمۆنێدا، ب ڕێکا پێکهاتەیێن زمانی (Wodak,٢٠٠٩). ب ئەڤی ڕەنگی:

أ–ئایدۆلۆجیا:

وەکو:

–" ئەمڕۆ میللەتی کورد ئەمن و ئاسایشێکی باشی هەیە لە ولاتی خۆی، ئەمە نیعمەتێکی زۆر گەورەیە، پاشان لە ڕووی ئابووریییەوە بوژانەوەیەکی باشی هەیە، ئەوەش نیعمەتێکی دووەمی زۆر گەورەیە، ئەو نیعمەتانە دەبێ بە سوپاس و ستایش بۆ خوا کردن دەبێ"(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٥ هاتییە گوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).

د ناڤ پێکهاتەیا زمانییا پارچە گوتارا ل سەریدا، ئەوژی ب ڕێکا دیاردەیا بەستنێ پێکڤەگرێدان پەیدابوویە و ب ئەڤێ بەستنێ د شیاندایە ئایدۆلۆجییا گوتارێ بهێتە دەستنیشانکرن، کو ئایدۆلۆجییەکا ئایینییە. ئەوژی ب ڕێکا ئامرازێ بەستنێ (پاشان) د ناڤبەرا(نیعمەتێکێ زۆر گەورەیە، **پاشان** لە ڕووی .... نیعمەتێکی دووەمی زۆر گەورەیە) کو ئەڤ بەستنە هزر و ئایدۆلۆجییەتەکا ئایینی ڕەنگڤەدەت.

ب–دەستهەلات:

وەکو:

– "لازمە داب و نەریتێت مەش بهێنە پاراستن، یەعنی... خەتێت سور...، نابیت، لێبهێتەلادان"(تەلەڤزیۆنا دهۆك، ٢٣/ ١٢ / ٢٠١١).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا پێکڤەگرێدان ب ڕێکا ئامرازێ بەستنێ(یەعنی) دروستبوویە و ئەڤ پێکهاتەیە هەمی دەستهەلاتا گوتاربێژی نیشاندەت، کو ژ یاسایێ وەرگرتییە، چونکی ئەگەر کەسەکێ دی، کو سەرۆك پارت یان سەرۆکێ هەرێمێ...هتد نەبیت، ل ئەوی دەمی چ دەستهەلات د ئاخڤتنا ئەویدا ڕەنگڤە نادەت.

ج–هەژمۆن:

وەکو:

– "عێراق ولاتێکی دەوڵەمەندە، عێراق ولاتێکی بەتوانایە، ئەگەر بێت و بە شێوەیەکی دیموکراتی حوکم بکرێ ئەوە دەتوانێ بکرێتە بەهەشتی سەر زەمین وە کوردستانیش خێر و بێرێکی زۆری لێببینێ" (تەلەڤزیۆنا گەلی کوردستان، کەنالێ دهۆك، ٣/٣/ ٢٠١٠).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا پێکڤەگرێدان ب ڕێکا ئامرازێ (ئەگەر) دروستبوویە و ئەڤ نموونەیە هەمی، ڕەنگڤەدانێ ژ هەژمۆنا عیراقێ ل سەر کوردستانێ دکەت، چونکی گوتاربێژ بەحسێ دەولەمەندی و شیان و وەسفا عیراقێ ب بەهشتێ دکەت و وەسا ژ ئاخڤتنا ئەوی دیاردبیت، کو ئەوی پێخۆشە ل گەل عیراقێ بیت و کوردستان ژی مفایێ ژێ ببینیت.

شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ خودان ئارڕاستەیەکێ ڕەخنەییە، کو ئەو شرۆڤەکارێن گوتارێ بکاردهینن ئەوێن گرێدای ب سیاسەتێڤە، کو هەولددەت ب بکارهینانا گرۆپەکێ هەمەجۆر ژ ڕێکان د ڤەکۆلینا خرابییا بکارهینانا هێز و دەستهەلاتێدا و نەبوونا یەکسانییێ د ناڤ جڤاکیدا (Van Dijk,٢٠١٥, ٨١-٨٢).

شرۆڤەکارێ ڕەخنەیی دبینیت، کو گوتارا سیاسی بریتییە ژ بکارهینانا پەیڤ و دەربڕین و پرۆسێسێن سینتاکسی و دیارکرنا جهێن گوتارێ، ئەوژی یان ژبۆ بەرزەکرن یان بەلاڤکرنا بەرپرسایەتییێە ب ڕێکەکا دیارکری یان ژبۆ دەستنیشانکرنا تاکەکەسان یان گرۆپێن دیارکرییە، کو سەر ب دەستەیێن دیارکریڤەنە، کو دبیت خزمەتا مەبەستێن سیاسییێن دیارکری بکەت. وەکو(Machin and Mayr, ٢٠١٢,١٠٤):

ئافرەت.

ئافرەتەکا گەنج.

ئافرەتەکا گەنج و ئەو دایکا سێ زارۆکانە.

سەماکەرەکا ڕۆژئاڤایا بەردای و ئەو دایکا سێ زارۆکانە.

ئافرەتەکا پارتەکا ژ کارکەڤتی و ئەو دایکا سێ زارۆکانە.

هەر هەلبژارتنەك نواندنا ڕاستییەكا دیاركری دكەت، كو دبیت ئەڤە هەمی دروست بن، بەڵێ ل گەل بكارهینانا هەر ئێك ژ ئەوان، بڕیار ل گەل ئارمانجێن ئاخڤتنكەران دهێتە گوهۆڕین.

ل دوماهیكێ پێدڤییە ئەو چەندە بهێتە دیاركرن، كو ئالاڤێن سۆشیال میدیایێ دشێن ببنە هاریكار بۆ شرۆڤەكارێ ڕەخنەیا گوتارا سیاسی، ئەوژی ل دەمێ شرۆڤەكار ئەوان دیتن و ڕاڤەكرنێن هەمەجۆر ئەوێن د سۆشیال میدیاییێدا دبینیت و دخوینیت و ئەڤ چەندە دێ دیتنێن ئەوی بەرفرەهكەت و د هەمان دەمدا دێ تێگەهشتنا ئەوی یا شرۆڤەكرنێ دەولەمەندكەت و دێ پتر شارەزای دەوربەرێ گوتارێ بیت.

–شرۆڤەكرنا گوتارێ د چارچۆڤەیێ یاسایێدا:

١–سەرەتا:

زمانڤانییا یاسایی forensic Linguistics ئێكە ژ زانستێن نوی د بیاڤێ پراكتیككرنا زمانڤانییا نویدا. ئەڤ زانستێ نوی هەولدەت ب شێوەیەكێ زانستی ب شرۆڤەكرنا دەقێن نڤیسی و زارەكی ڕاببیت و ب بەرجەستەكرنا ئەنجامان ڕادبیت، ژبۆ خزمەت و بەرژوەندییا دادگەهـ و زەلامێن یاسایێ، ژبۆ گەهشتنا بەلگەیان، داكو هاریكاریێ بكەت ژبۆ چارەسەكرنا بابەتان، ئەوێن كو زمان بەشەكە ژ بەلگەییێن ئەوێ، بەڵێ ژبەركو ئەڤ زانستە یێ نوییە و نەگەهشتییە پلەیا وەرارێ و پێشكەڤتنێ، ژبەر هندێ ئەو وەكو بیاڤەكێ ب پیت دهێتە هژمارتن، كو چێدبیت گەلەك زێدەهی و كێمكرن ل سەر بهێنە ئەنجامدان(جون اولسن، ٢٠٠٨، مقدمه المترجم).

ئەڤ زانستە ڕادبیت ب دیاركرنا بەلگە و ڕاستی و نەڕاستی و د ناڤئێكداچوونا د ناڤبەرا زمان و تاوانێدا و زمانێ بكارهاتی د بیاڤێ دادگەهـ و جهێن لێكۆلینێدا. ئانكو دەقێن نڤیسی و زارەكییێن یاسایی شرۆڤەدكەت و ڕەهەند و ئارمانجێن زمانێ یاسایی، ئەوێن تێدا بكارهاتی دیاردكەت. ئانكو د شیاندایە بهێتە گوتن، زمانڤانییا یاسایی ئەو لقێ

زمانڤانییێیه ئەوێ ڤەکۆلینێ ل زمانێ یاسایێ دکەت و ب دیارکرنا ڕەهەند و تایبەتمەندی و ئەرکێن ئەڤی زمانی ڕادبیت.

ئێکەم کەس زاراڤێ زمانڤانییا یاسایی بکارهینای بۆ (جان سڤارتڤیك) دزڤڕیت، ئەوژی ل سالا ١٩٦٨ز. پشتی ئەوی گوتنێن (سیمۆسی جون ئیڤانزی) شرۆڤەکرین، پشتی (سیمۆسی)خۆ و خێزان و زارۆکێ خۆ کوشتین و پاشی لێبوریین بۆ دەرکەڤتی. (جان سڤارتڤیك) ڕابوو ب داهێنانا زاراڤێ زمانڤانییا یاسایی، بەلێ پشتی بوورینا چەند سالێن کێم ژ ئەڤی بیاڤی، بۆ زمانڤانان دیاربوو کو ئەو دشێن بۆ یاسایێ مفادار بن. ل سالا ١٩٩٠ز (مالکوم کولتارد)ی دەست ب شرۆڤەکرنا ئیفادێن دی یێن پۆلیسان کر. پشتی ئەوی دەمی بۆ ئەڤی لقێ زمانڤانییێ گەلەك لاینگر پەیدابوون(جون اولسن، ٢٠٠٨، ١–٢).

ب دیتنا (جون ئولسون)ی زمانڤانییا یاسایی ئەڤ بیاڤێن ل خوارێ هەنە:

١–دەستنیشانکرن و زانینا نەژادێ دانان و دانەرێ دەقان.

٢–دەستنیشانکرنا شێوازێ بەرهەمهینانا دەقی: چ نڤێسی بیت یان زارەکی بیت یان هەر دوو پێکڤەنە(ئانکو بەشەك نڤێسییە و بەشەك ژێ زارەکییە.)

٣–ڕاڤەکرن و وەرگێڕانا یاسایی بۆ ئیفادە و پالپشتێن یاسایی د ناڤ دادگەهاندا.

٤–نڤێسینا ئیفادەییێن زارەکی ب شێوەیێ نڤێسینێ، بۆ هندێ داکو زولم دروست نەبیت و کێماسی نەمینن.

٥–زمانێ دادگەهێ و شرۆڤەکرنا دەقان.

٦–مافێن زمانی: وەکو مافێن زمانی یێن کێمهاهییان(اقلیات) ئەوێن د ناڤ ئەوان ڕەوشەنبیرییاندا دژین، کو زمانەکێ دی یان دیالێکتەکا ئەوی زمانی زالبوون ل سەر هەیە. هەروەسا دانوستاندن د هۆلێن دادگەهاندا. هەروەسا ڕاڤەکرن و نڤێسینا ئیفادەیان ژی، ب شێوەیێ نڤێسی، ئەڤژی هندەك جاران ب مافێن زمانی دهێنە نیاسین.

٧–شرۆڤەکرنا ئیفادەییێن دیدەڤانی ژبۆ پشتڕاستکرنا ڕاستییێ.

٨–زانستێ دەنگییێ یاسایی: ئەڤە بریتییە ژ شرۆڤەکرنا کەرەستەیێن دەنگی ژبۆ دەستنیشانکرنا ناسنامەیا ئاخڤتنکەری و چەند مەبەستێن دی. هەروەسا دەنگێ هندەك خەلکێن دی کو پەیوەندی ب بابەت یان ڕویدانێڤە هەبن.

٩–بارودۆخێ یاسایی بۆ دەقی: شرۆڤەکرنا دەقی و کەرەستێن دەنگی ژبۆ پشتڕاستبوونا ڕاستییا ئەوی. وەکو پەیوەندییێن تەنگاڤی ژبۆ دەستنیشانکرنا ڕاستییان ژ یێن سەختە. نامەیێن خۆکوشتنێ. داخوازییێن پێشڤەوەرگرتنا دروست ژ یێن دی...هتد. هەلسەنگاندنا مەترسییا د ناڤ دەقیدا هەی(جون اولسن، ٢٠٠٨، ٢–٣).

٢–زمانێ یاسایی–Legal Language:

زمانێ یاسایێ جۆرەکە ژ زمانێ گشتی یێ هەڤپشکێن ئاخڤتنەکا گرۆپەکێ جڤاکییا دیارکری. ئەڤ جۆرێ زمانی د بیاڤێ یاسایێدا بکاردهێت و زاراڤ و دەربڕینێن خۆ یێن تایبەت هەنە و هەمی کەس، هەمی گاڤان ب سانەهی د هەمی دەربڕین و زاراڤێن ئەڤی زمانی ناگەهن.

زمانێ یاسایێ زمانێ بسپۆرییێیە یان زمانەکێ تایبەتە یان زمانەکێ تایبەتمەندە، کو خودان زاراڤ و واتاییێن خۆ یێن وردە. ئەو زمانە ئەوێ یاسادانەر ڕێسایێن ئەوی یێن یاسایی دادرێژیت. ئەو زمانە ئەوێ ئەحکامێن دادوەری دهێنە دەرئێخستن و ب ڕێکا ئەوی یاسا دهێنە ڕاڤەکرن و دەربڕین پێ د ناڤ دامەزراوەیا دادوەریدا دهێتە کرن. ب دیتنا (جیرار کورنی) زمانێ یاسایێ زمانێ بسپۆرییێیە د ناڤ زمانێ هەڤپشکدا و بۆ زمانێ یاسادانانێ و زمانێ دادوەری و زمانێ گرێبەست و ڕێککەڤتنان و زمانێ دابونەریتان پۆلینکر(زغدودة ذياب مروش، –، ٣).

زمانێ یاسایێ یێ سەربەخۆ نینە ژ زمانێ گشتییێ هەڤپشك، بەلکو زمانەکە زانیاریان د بیاڤێ یاسایێدا پێشکێشدکەت. هەر وەکو زمانێن بسپۆرییێن دی. کو ژ هندەك ڕەگەزان پێکدهێت، کو گشت تێدگەهن و هندەك ڕەگەزان ب تنێ گرۆپەکێ دیارکری تێدگەهن. زمانێ یاسایێ زمانێ زانینێ و زانستییە و د هەمان دەمدا گوتارا خۆ هەیە، کو ئاماژەیێ

ب تێگەهێن ئەوێ دکەت. (جیمار)ی جەخت ل هندێ کر، کو یاسایێ زمانەکێ تایبەتمەند هەیە، کو تێدا پەیڤ و سینتاکس و واتا و شێواز ب مشەیی دهێتە دیتن و هەر ئەڤ چەندە زمانێ یاسایێ ژ زمانێن بسپۆرییێن دی جودادکەت(زغدودة ذياب مروش، –، ٣).

ب دیتنا (هیربرت بیشت و جینفر دراسکاو)ی زمانێ یاسایێ شێوەیەکە ژ شێوەیێن زمانی، کو بۆ مەبەستێن تایبەت و د دەوروبەرەکێ ڕاستەقینەدا دهێتە بکارهینان. ئانکو دهێتە تەرخانکرن ژبۆ گەهاندنا زانیارییێن خودان مۆرکەکا تایبەتمەند، ب مەبەستا بەلاڤکرنا زانینێ د ناڤبەرا گرنگیپێدەراندا د ئەڤی بیاڤیدا و پێخەمەت بەلاڤکرن و گوتنا بنەرەتێن ئەوێ، ئەوژی ب ڕێکێن کورتکری و هویر و ڕوهن(زغدودة ذياب مروش، –، ٤).

نواندنا زمانێ بکارهاتی د دارشتنا گەلەك ژ یاسایاندا، بابەتەکە مشتومڕ و جوداهی د ناڤبەرا گەلەك ژ زمانڤانان و ئەوێن د بیاڤێن یاسایێدا کاردکەن ل سەر هەیە. هەروەسا گەلە و گازندەیێن دووبارەکری ل سەر زەحمەتی و قورسییا زمانێ یاسایێ و ئالۆزییێن ئەوێ هەیە. د ڕاستیدا ئەوژی وەکو گەلەك ژ زمانێن پیشەییێن تایبەتمەند یێ ڤالا نینە ژ زاراڤێن نامۆ(غریب) ئەوێن دکەڤنە د ڕێکا کەسێن ئاساییدا. ئەڤ جۆرێ زمانی ڕستەیێن لاگر و پێکهاتەیێن سینتاکسییێن ئالۆز. وەکو ڕستەیێن مەرجی، هەروەسا ب شێوەیەکێ زێدە تەکنیکا بکەر نەدیاری بکاردهینیت. هەروەسا ئەوان زاراڤان بکاردهینیت، ئەوێن واتایێن کێم د بکارهینانێن زمانێ ژیانا ڕۆژانەدا هەین. ئەڤ دیمەنە دبنە ئەگەر، کو زمانێ یاسایێ ب شێوەیەکێ ڕێژەیی بۆ تێگەهشتنێ یێ ب زەحمەت بیت(عبدالمجيد عمر،–، ١٤–١٥).

زەحمەتییا تێگەهشتنا زمانێ یاسایێ، چێدبیت ئاستەنگەکا ڕاستەقینە بیت بەرامبەر بکارهینانا یاسایێ، بکارهینانەکا دادپەروەرانە و ب شیانڤە پێڕابوون بهێنە جێبەجێکرن، ژبەرکو تێگەهشتنا یاسایێ گەرەنتیەکا بنەرەتییە ژبۆ جێبەجێکرن و پابەندبوون پێڤە، ئەوژی ژ ئالییێ کارمەندێ یاسایی و هاوەلاتییانڤە. د ئەڤی بواریدا(توماس)ی پێشنیارا بکارهینانا دەربڕین و پەراوێزان بۆ دەقێن یاسایی کر. هەروەسا (لانگ فورد)ی ژی پێشنیارا دانەنیاسین و پێناسەکرنا هندەك زاراڤێن بەربەلاڤ د یاسایا ئینگلیزیدا کر، ئەوژی ب ڕێکا پەیڤێن سەرەکی و پێکهاتەیێن سینتاکسییێن سادە (عبدالمجيد عمر،–، ١٥).

ژبـۆ بەرسـڤدانا ئـەوان بانگـەوازی و پێشـنیاران، گەلـەك ژ فەرمانگـەهێن یاسـایی ل ڕۆژئاڤـایی ڕەنجـەکا مـەزن مـەزاخت، ژبـۆ چـارەکرنا زمـانێ یاسـایێ و شـیان گەلـەك ڕاستڤەکرنا تێدا ئەنجامبدەن. ب تایبەتی د یاسایا ئینگلیزیدا، کـو ئـەوێ یاسـایێ گەلـەك زەحمەتی و ئالۆزییێن زمانی یێن دارشتنێ هەبوون، کو گەلەك ژ زاراڤـێن لاتینـی و گریکـی تێدا گوهارتن و دووبارە پێناسەیا ئەوان هاتە کـرن. دیسـان (ستوری وایت) بـۆ دویرتـر ژ ئەڤێ چەندێ دچیت و وەسیەتا هندێ کر، کـو یـا فـەرە، چـاککاری و ڕاسـتڤەکرنا زمـانێ مامەلـەییێن یاسـایی، بـۆ ژدەرڤـەی دادگـەهێ ژی درێـژە پێبهێتـە دان. ژ ئـەوان ژی ئـەو هۆشـداری و ڕێنمـایی و فـەرمانن، ئـەوێن زەلامـێن یاسـایێ د دەرحـەقێ (تاوانبـاران یـان گرتییـان یـان ئـەوێن نیـازا پشـکنینکرن(تفتیش)ا ئـەوان هـەی یـان دڤێـت بهێنـە دەستەسەرکرن) ددەن(عبدالمجید عمر،–، ١٥).

پشتی تێگەهێ زمانێ یاسایی هاتییە دیارکرن، دێ هـەول هێتـە دان، تایبەتمەندییێن زمانێ یاسایی بهێتە دیارکرن. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

١–جەختێ ل سەر بکارهینانا شێوازێ بکەر نەدیار دکەت.

٢–زمانەکێ ڕوهن و هویربینە و هەولددەت ژ تەمومژییێ دویربکەڤیت.

٣–ڕستەییێن لێکدایی یێن درێژ بکاردهینیت.

٥–پشتبەستنێ ل سەر نەریت و ڕەوشـت و تیتـالان دکـەت و دبیتـە ژێـدەرەك ژ ژێـدەرێن زمانێ یاسایێ.

٦–زمانێ یاسـایێ مـاف و ئـەرکان دورسـتدکەت، ئـەوژی ب پشتبەسـتن ل سـەر یاسـایێ. ئانکو زمانێ یاسایێ ب تنێ میکانزما پەیوەندیکرنێ نینە د ناڤبەرا تاکەکەسـێن بسـپۆردا، بەلکو ب ئەرکێ ڤەدیتنا ماف و ئەرکان و ب زێرەڤانییا ئەوان ڕادبیت. وەکـو زێرەڤـانیکرن ل ملکیەتا هزری و سزدانا دزییا گوتنێن کەسان.

٧–زمانێ یاسایێ زمانەکێ جڤاکی پراگماتیکییە، کو سروشتەکێ ئەنجامدانێ هەیە. ئەوژی ل دەمێ دهێتە گوتن، ئـانکو دڤێـت کردەیـەکا دیـارکری بهێتـە ئەنجامـدان. بـۆ نموونـە ل دەمێ دادوەر دبێژیت:

–دادگەهیێ برپاردا ب زیندانکرن و غرامەکرنا تاوانباری.

ئانکو د ئەقێرێدا کردەیا(برپاردان)یێ هەیە و دقێت تاوانبار بهێتە زیندانکرن و پارەیان بدەت.

٨–زمانەکێ پێگیرە و زمانێ حوکمی و یاسادانانێیە و هەر کەسێ سەرپێچییێ ب مادە و ئەحکامێن ئەوی بکەت، دێ هێتە سزادان. هەروەسا زمانەکێ ڕاپۆرتییە و ئەرکێ سەرەکییێ یاسایێ ڕێکخستنا ڕەفتارا مرۆڤییە.

٩–زمانێ یاسایێ ژ زمانێن بسپۆرییێن دی دهێتە گوهۆڕین. ئەوژی ب ڕێکا فرەواتاییا زاراڤان، ئەوێن واتایێن ئەوان د زمانێ یاسایێ ب خۆدا دهێنە گوهۆڕین. ئەوژی ل دەمێ ژ لقەکی بۆ لقەکێ دییێ یاسایێ دچین. وەکو ژ یاسایا کارگێری بۆ یاسایا بازرگانی...هتد(زغدودة ذياب مروش، –، ٤–٥).

١٠–زمانێ یاسایێ زمانەکێ ڕازیکەرە و دهێتە ئاڕاستەکرن ژبۆ ڕازیکرنا ئامادەبوویان و دادوەری یان خواندەڤانی ئەوژی پشتی حوکمێ ب دروستی ژ لایێ دادگەهێڤە هاتییە دەرئێخستن یان دروستی و لۆجیکییا پالدانێ، ئەوا پارێزەری پێشکێشکری و ب ئەڤێ چەندێ ئەو دانوستاندنا ویژدانێ دکەت، وەکو زمانێ ئەدەبی.پترپا برپارێن دادوەری و بەرگرییێن پارێزەران ب ڕێکەکا ڕەوانبێژییا ئەدەبییا جوان دهێنە نڤێسین، ئەوژی ژ پێخەمەت زێدەکرنا شیانا ئەوی یا ڕازیکرنێیە. ب تایبەتی ئەو ب تنێ بۆ لایەنێن کێشەیێ ناهێتە نڤێسین، هەروەسا تایبەتمەندان، بەلکو بۆ هەمی خەلکی دهێتە نڤێسین، ئەوێن بۆ ئەوان یا گرنگ بیت دادپەروەری بهێتە جێبەجێکرن و بگەهنە ڕاستییێ د ئەحکام و برپارێن دادوەریدا(مارثيلا غريكو لانييلا، ٢٠١٨، ١–٢).

٣–چەمکێ گوتارا یاسایی:

گوتارا یاسایی–The forensic or The Legal Discourse ئەو گوتارە ئەوا گرێدای ب بابەتێن یاساییڤە ژ ڕوانگەها هندێڤە، چەوا زمان تێدا هاتییە بکارهینان و ئەوی زمانی چ بەلگە ب خۆڤە گرتینە و بۆ چ مەبەستەکێ ئەو زمان هاتییە بکارهینان و

ئارمانج ژ بکارهینانا ئەوی زمانی د ئەوی دەوروبەرێ یاساییدا چییە...هتد. هەروەسا ئەو زمان چەندێ ڕازیکەرە ژ ڕوانگەها ڕاستی و نەڕاستییڤە. هندەك ژ جۆرێن گوتارا یاسایی ملکەچی مەرجێن دانوستاندنێ دبن، ئەوژی د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر(دادوەر، لێکۆلەر...هتد) و گوهداریدا (گونەهبار، گومانلێکری...هتد)دا. وەکو گوتارا زمانێ دادگەهان، ئەوا دادەوەر دبێژیت و داخوازێ ژ لایەنێن دی دکەت، کو ئەوژی ئیفادەیا خۆ بدەن، چ تاوانبار بیت یان داواکارێ گشتی، کو د ئەڤێریدا دانوستاندنا د ناڤبەرا چەند لایەنەکاندا دروستدبیت. د هندەك جۆرێن گوتارێن یاساییدا دانوستاندن تێدا ناهێتە دیتن. وەکو ئەوان یاسایێن پەرلەمان دەردئێخیت، بەلگەنامەیێن دەستووریی، یاسایێن تاوانان، بڕیارێن دادوەران، یاسایێن نڤێسی...هتد.

ئێك ژ تایبەتمەندییێن بەرچاڤێن شرۆڤەکرنا گوتارێ، ئەوێ شیان هەنە ل سەر گرۆپەکێ بەرفرەھ ژ بیاڤ و دەوروبەران بهێتە پراکتیککرن. ژبەرکو یاسا پشتبەستنەکا مەزن ب زمانی دبەستیت، ژبەر هندێ دەقێ نڤێسی یان یێ زارەکی بەردەوام دەلیڤەیەکا بەرفرەھ بۆ شرۆڤەکارێن گوتاران پەیدادکەت. یاسا ژ گوتارا نڤێسی پێکدهێت، کو خەمەکا مەزن ل سەر تۆمارکرنا هەمی کارلێکرنێن زارەکی ئەوێن د دادگەهاندنا ڕوویددەن دکەت. هەروەسا هەمی زمانێن زارەکییێن ب ئەلکترۆنی هاتینە تۆمارکرن و وەکو بەلگەیەك د یاساییدا دهێنە بکارهینان. کو بابەت و پرسێن یاسایی ب تەواوی ب شێوەیێ نڤێسی دهێنە پاراستن، داکو ببنە بنەرەت بۆ لێزڤرین و بڕیارێن یاساییێن پشتی هینگێ. کانگا و ژێدەرێن یاسایی گرۆپێن بەرفرەھ ژ دەقێن نڤێسی ب خۆڤە دگریت. وەکو یاسا و پێشنیار و کورتکەر و لێزڤرین بۆ ژێدەرێ یاسایی یێ هەڤدژ و دیتن و ڕا و بۆچوونێن دادوەران. دیسان زمانێ زارەکی ژی ب خۆڤە دگریت، کو ب شێوەیێ نڤێسی د ناڤ دادگەھ و ڕوینشتنێن گوهلێبوونادا هاتییە تۆمارکرن. نوکە کارکرن د بیاڤێ زمان و یاسایێدا بوویە لقەکێ دانپێکری د زمانڤانییا کارەکیدا. ئەوژی ل چارێکا دوماهیکێ ژ چەرخێ بووری(Shuy,٢٠١٥,٨٢٥-٨٢٨).

هەر وەکو ئاماژە پێ هاتییە کرن، گوتارا یاسایی ئەو گوتارە ئەوا گرێدای ب بیاڤێ یاسایێڤە و د شرۆڤەکرنا ئەوێدا ئەڤان خالان ب بابەتێن خۆ دبینیت:

١–زمانێ بکارهاتی د هەڵبژاردنا دادگەهاندا.(ئاخڤتنا دادوەر، پارێزەر، تاوانبار، دیدەڤان...هتد)ی.

٢–بەلگە و ئەرگومێنتێن بکارهاتی.

٣– بەلگەیێن بابەتێن تاوانێ.

٤–ئیمزا و پەنجەمۆر.

٥–دانپێدانێن تاوانباری.

٦–گرنگیدان ب کردەیێن ئاخڤتنێ یێن د ناڤ دەقیدا بکارهاتین، چونکی ئەڤ کردەیە ب شێوەیەکێ بهێز کاریگەرییێ ل تێگەهشتنا دەقێ بەردەست دکەت.

٧–دەرکەڤتەیێن ئاخڤتنێ د گرنگن بۆ زانینا ئەوان تشێن تاوانباران یان لێکۆلەر د گوتارا خۆدا پێشکێشدکەت.

٨–ڕەچاڤییا مۆرا دەنگی و ئاوازا دەنگێ تاوانباری.

٩–ڕەچاڤییا سەر و سیما و زمانێ جەستەیی ل دەڤ پشکدارێن ڕوینشتنا یاسایی.

١٠–پشتبەستنێ ل سەر بەلگەیێ زمانییێ تۆمارکری بۆ دیارکرنا تاوانێ دکەت، چ ب ڕێکا ڤیدیۆیان یان تۆمارکەران یان کاسێتان ...هتد، بیت.

١١– ڕا و بۆچوونێن داواکارێ گشتی.

١٢–بەڕەڤانیکرنا تاوانباران.

١٣–هینانا بەلگەیێن هەڤدژ.

١٤–یاسایێن نڤێسی و دەستووری.

ل خوارێ دێ هەول هێتەدان چەند نموونەیەك ژ گوتارا یاسایی بهێنە شرۆڤەکرن. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

–"ڤەکۆلەر: دێ دانپێدانا خۆ دیاربکە؟

–تاوانبار: ئەز دانپێدانێ دکەم، کو مادێن مخەدەری بکاردهینم"(ڕێڤەبەرییا نەهێلانا مادێن هۆشبەر ل دهۆکێ، ٢٠١٩/١١/١٣).

د ئەڤێ دانوستاندانا ل سەریدا د ناڤبەرا (ڤەکۆلەرێ لێکۆلینێ و تاوانبار)یدا، تاوانباری د بەرسڤدانا خۆدا دانپێدانکرییە و ئەڤە دبیتە بەلگەیەکێ ڤەبڕ، کو ئەو بهێتە تاوانبارکرن.

–"ڤەکۆلین دڤێت ب تەواویی بهێتە ئەنجامدان، پاشی دێ تەماشەی بۆچوونان هێتە کرن و بڕیار هاتە دان کو ئەو دەستەرکری بمینت"(داگەها ڤەکۆلینان ل دهۆکێ، ٢٠١٩/١١/١٧).

دێ هەول هێتە دان ئەڤ پارچە گوتارا ل سەری ژ ئەڤان بیاڤانڤە بهێتە شرۆڤەکرن:

١–ژلایێ دەرکەڤتەییێن ئاخڤتنێڤە: د ئەڤێ نموونەییدا بنەمایێ چەوایی هاتییە لادان، چونکی دادوەری گومان ل ئەنجامێن دوماهیکێ ییێن ڤەکۆلینێ هەنە.

٢–ژلایێ کردەییێن ئاخڤتنێڤە: د ئەڤێ پارچە گوتارێدا ئەڤ کردەییێن ئاخڤتنێ هەنە:

أ–گوماندەربڕین: دادوەر ب تەواوی یێ پشتڕاست نینە ژ ئیفادەییێن تاوانباری.

ب–بڕیاردان: داوەری بڕیارا دەستەسەرکرنێ بۆ ماوەیەکێ نەدیارکری زێدەکرییە.

د هندەك بابەتێن تاواناندا، شرۆڤەکرنا گوتارێ دشێت ب ڕاڤەکرنا ئەوان بڕیاران ڕابیبت ئەوێن د ناڤ دانوستاندنێدا هەین و ئەجندەییێن دانوستاندنێ باشترین بەلگەنە ل سەر نیاز و مەبەستێن ئاخڤتنکەر و نڤێسەران(Shuy,٢٠١٥, ٨٢٨).

د شیاندایە تەماشەی دەقێ یاسایی ژ دوو کۆژیانڤە، گۆشەییێن بەرامبەر ئێکڤە بهێتە کرن. ئەوژی ئەڤەنە:

أ–تەماشەکرنا ئەوێ وەکو دەقەك: ئەوژی ب ڕێکا پشتگوهـ هاڤێتنا: (هۆکار و هاریکارییێن ژبۆ بەرهەمهینانا ئەوێ کارکرین) و (ئەوێن ب پارچەکرنا ئەوێ ڕادبن) و (دەوروبەرێ پێڤە گرێدای) ژی.

ب–تەماشەکرنا ئەوێ وەکو گوتارەك: ئەوژی ب ڕێکا ئامادەکرنا ئەوان هۆکار و فاکتەرێن پەیوەندی پێڤە، ژ ڕەخێ بەرهەمهینان و وەرگرتنا ئەوێڤە(مرتضى جبار كاظم، ٢٠١٥، ٣٣).

زمانێ گوتارا یاسایی ل دویف ئەرکێن ئەوێ و ئاراستەیا دەرئێخستنا ئەوێ، د شیاندایە دابەشی سێ شێوەیان بهێتە کرن، ئەوژی بریتینە ژ:

أ–زمانێ گوتارا یاسادانانێ(تشریعی): ئەڤە بریتییە ژ بەلگەنامەیێن یاسایی یێن جۆری. وەکو: ئەو یاسایێن پەرلمان دەردئێخیت، بەلگەنامەیێن دەستووری، گرێبەست، رێککەڤتن و هەڤپەیمان...هتد. ئەڤ جۆرێن گوتارێ ژبۆ دەستنیشانکرنا گرۆپەك ژ پێگیربوونان یان قەدەغەیان کاردکەت.

ب–زمانێ گوتارا دادوەری(قضائي): ئەڤە بریتییە ژ زمانێ بڕیاران، ئەوێن دادگەها دەردئێخن.

ج–زمانێ گوتارا زانستێن یاسایی: زمانێ گوڤارێن ڤەکۆلینێن ئەکادیمییێن یاسایی و پەرتووکێن مەنهەجی یێن تایبەت ب فێرکرنا یاسایی، دچنە د بن ئەڤی شێوەییدا(مرتضى جبار كاظم، ٢٠١٥، ٣٣–٣٤).

پێکهاتەیێن گوتارا یاسایی ب شێوەیەکێ بەردەوام ژبۆ لێڤەگەڕێن جڤاکی و ڕەوشەنبیری و دیتنێن هزری و ئایینی دزڤرن. ئەو پێکهاتەیەکا ئێکگرتی و لێککونجایە ژ ئایین و ڕەوشت و دابونەریت و سیاسەت و فەلسەفێ و ئەڤە رێك و بەرهەڤییێ ددەتە گوتارا یاسایی ژبۆ ب خۆڤە گرتنا ڕەهەندێن پراگماتیکی(مرتضى جبار كاظم، ٢٠١٥، ٣٤). ب واتایەکا دی، ژبەرکو گوتارا یاسایی ژێدەرێ خۆ ژ ئایین و دابونەریت و فەلەسفە و ڕەوشت و بۆچوون و رێککەڤتنان...هتد وەردگریت، ئەڤ چەندە دبیتە رێخۆشکەرەك، کو پراگماتیك و ڕەهەند و بیاڤێن ئەوێ د ناڤ گوتارا یاساییدا ڕەنگڤە بدەن. وەکو:

–"بڕیار هاتە دان، کو تاوانبار(...)بهێتە دەستەسەرکرن، ل دویڤ بەندێ ١/٤ یا تایبەت ب مادێن هۆشبەر"(دادگەها دهۆکێ،٢٠١٩/١١/٢٤).

د ئەڤێ پارچەیا گوتارا ل سەریدا، ئەڤ کردەیێن ئاخڤتنێ هەنە:

١–کردەیەکا بڕیاردانێ، کردەیەکا ڕاستەوخۆیە، کو ژ لایێ دادوەریڤە هاتییە ڕاگەهاندن، ل دۆر گرتن و دەستەسەرکرنا تاوانبارێ مادەیێن هۆشبەر.

٢–کردەیا دووپاتکرنێ، کردەیەکا نەڕاستەوخۆیە، کو ژلایێ دادوەریڤە هاتییە ڕاگەهاندن، ل دۆر تاوانبارکرنا (...) ب مادەییێن هۆشبەر.

یاسا بریتییە ژ گرۆپەکا ڕێسایان، کو ب ڕێکخستنا پەیوەندییێن جڤاکی ڕادبیت. هەروەسا ژ مەیسیمێ یاسایێیە، کو بهایێ خۆ یێ گوتاری، ئەوێ خودان مۆرکەکا پراگماتیکی هەی، زەق و دیاربکەت. ئەو پشتبەستنێ ب ئەوان لایەنان دکەت، ئەوێن پەیوەندی د ناڤبەرا ئەواندا دروستبووی، کو مافی ددەتە ئێك ژ ئەوان و ئەرکان ددەتە پال یێ دی، ئەڤجا ژبەر هندێ پەیوەندییا یاسایی سروشتەکێ ئالوگۆڕ هەیە(مرتضى جبار كاظم، ٢٠١٥، ٣٤).

گوتارا یاسایی ل دویڤ جهێ بۆ دهێتە ئاڕاستەکرن، دبیتە دوو شێوە:

١–شێوەیەك بۆ ئەندامێن دەولەتێ ب تنێ بێی تاکەکەسان یێ ئاراستەکرییە و ئەڤ گوتارە یا گرێدایە ب ئەرکێ گشتیڤە، ئەوا کو چالاکییێن دەستهەلاتا گشتی دیاردکەت. وەکو ئەوان یاسایێن گرێدای ب دروستکرنا دەستهەلاتان و کار و بسپۆرییا ئەوان و جێبەجێکرنا یاسایان و ڕاڤەکرنا ئەوان و تەخمینکرنا سزایان.

٢–شێوەیێ دی ب تنێ بۆ تاکەکەسان یی ئاڕاستەکرییە و ئەڤ گوتارە یا گرێدایە ب کاکلا ڕەفتارا کەسانڤە. وەکو ئەوان یاسایێن نەهیا کریارێن نەشەرعی دکەن و ئەوێن ب دانا باجێڤە و ....هتد گرێدای(عبدالحی حجازی،–، ١٤٧–١٥٠).

–تایبەتمەندییێن گوتارا یاسایی:

گوتارا یاسایی چەند تایبەتمەندییێن زمانی هەنە. وەکو:

أ–د گوتارا یاساییدا هەر حەفت پیڤەرێن دەقی تێدا هەنە. ئەوژی ئەڤەنە:(کۆهیژن، کوهێرنس، مەبەستداری، ڕزامەندی، ڕەچاڤییا هەلویستی، ڕاگەهاندن، هەڤدەقی). بەلێ هەتاکو گوتار وەکو دەقەکێ یاسایی بهێتە هژمارتن پێدڤییە ل گەل ئەڤان پیڤەران هندەك تایبەتمەندی هەبن. ئەوژی ئەڤەنە: گشتگیرکرن و پابەندکرن، ڕێکخستنا ڕەفتارا جڤاکییە، پێگیربوونە ئانکو گرێدانا ئەوێیە ب سزادانێڤە.

ب–مەبەست د دەق یان گوتارا یاساییدا بریتییە ژ مەبەستا شەرعی و پزامەندی گرێدایە ب کریارێن دەقی و پراکتیککرنا ئەوێ ل سەر گوهداران، ئەوژی ب ئەحکام و بڕیارێن یاساییڤە گرێدایە.

ج–دەق یان گوتارا یاسایی ب دەقەکێ دامەزراوەیی دهێتە سالۆخکرن و د پێکهاتەیەکا ڕێکخستیدا دهێتە دارشتن، ئەوژی ل ژێر بنەمایێن گشتی کو ئەڤەنە: هویربینی، کورتبڕی، ڕوهن و ئاشکەرایی. دیسان ڕێسایێن ڕێکخستی زالبوون ل سەر هەیە. ئەوژی: کوالتییا دەقی و ئەکتیڤی و گونجانا ئەوییە(سعيد أحمد البيومى ، ٢٠١٠، ٨٠–٨١).

د–بەرهەمهێنەرێ گوتارا یاسایی دەربڕینێ ژ خۆ ناکەت، ئانکو د ئەڤێ گوتارێدا ئاخڤتنکەر ب ناڤێ خۆ نائاخڤیت، بەلکو شێوازێ بکەر نەدیاری بکاردهینیت. وەکو(هاتییە قەدەغەکرن، پێدڤییە بهێتە گوتن، ...هتد). ئەڤەژی بۆ هندێیە داکو ئاخڤتنکەر(دادوەر...هتد) شەرعیەتێ بدەتە گوتارا خۆ. هەروەسا دا بابەتیبوون و دووپاتییا مسداقییەتا یاسایێ دیاربکەت .

هـ–گوتارا یاسایی چ بها نابیت و کارێ ئەوێ جێبەجێنابیت، ب تنێ ل دەمێ د واقعیدا دهێتە جێبەجێکرن(مرتضى جبار كاظم، ٢٠١٥، ٣٥–٣٦).

و–دانوستاندن د هندەك گوتارێن یاساییدا دهێتە دیتن. وەکو:(دانوستاندنا د ناڤبەرا دادوەر و تاوانباریدا) و د هندەکاندا نینە. وەکو:(یاسایێن نڤێسی...هتد).

س–پێدڤییە تەومژییا واتایی د گوتارا یاساییدا نەبیت، کو ببیتە ئەگەرێ هندێ هەر یاسایەکێ پتر ژ ڕاڤەکرنەکێ بۆ هەبیت.

ح–زمانێ گوتارا یاسایی دەستهەلات تێدایە و دەستهەلاتا خۆ ژ یاسایێ وەردگریت.

ك–گوتارا یاسایی چێدبیت یا نڤێسی بیت. وەکو یاسایێن نڤێسی یان یا زارەکی بیت. وەکو بڕیارا دادوەری.

ل–ئەڤ جۆرێ گوتارێ بۆ هەمی کەسان وەکو ئێك سەرەدەرییێ ل گەل بابەتی دکەت.

م–دبیت گوتارا یاسایی ڕستەیەك بیت. وەکو: (مادەیەکا یاسایی) یان کۆمەکا ڕستەیان بیت.

٤–شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارا یاسایی:

پێدڤییە ئەو چەندە بهێتە دیارکرن، کو گوتارا یاسایی ڕێخۆشکەرەکە بۆ شرۆڤەکارێ ڕەخنەیی یێ گوتارێ، کو دیتن و بۆچوونێن خۆ ل سەر دیاربکەت، کا ئایا دادپەروەری تێدا هەیە، چ زولم و زۆرداری ل سەر تاوانباری نەهاتییە سەپاندن. دیسان لێکۆلەری ب یەکسانی و بێ جوداهییا ئولی و مەزهەبی و خزمایەتی...هتد سەرەدەری ل گەل تاوانباری کرییە. ئەو حوکمێ هاتییە سەپاندن یێ دادپەروەرانەیە. هەروەسا ڕێز ل دیتن و بەلگەیێن تاوانباری هاتییە گرتن. دیسان ڕێك دایە تاوانباری بەرگرییێ ژ خۆ بکەت. دیسان ئەو ماددێ دادوەری دەر حەقێ تاوانباری دای یا دروستە، ل دوێف ئەوێ تاوانا ئەوی ئەنجامدای یان نەیێ ژ هەژی ئەوی حوکمییە. هەروەسا گوتارا دادوەری تێکەلی سیاسەتێ بوویە، یان نە و ئەڤە و چەند پرس و بابەتێن دییێن گرنگ هەنە، کو شرۆڤەکارێ ڕەخنەییێ گوتارا یاسایی دشێت بئازرینیت و دیاربکەت و دیتن و بۆچوونێن خۆ ل سەر بدەت.

–شرۆڤەکرنا گوتارێ د چارچۆڤەیێ گەهاندنا ساخلەمیدا:

گوتارا د ناڤبەرا نەخۆشی و نۆژداریدا، ئێکە ژ نموونەیێن دیارکری د گوتارا ساخلەمی(نۆژداری)ییا گشتیدا. ئەڤ جۆرە گوتارە بەرهنگاری کۆمەکا ڕەخنەگرتنان دبیت، ئەوژی ژبەر کۆمەکا هۆکاران، ژ ئەوان ژی خرابییا بکارهینانا هێزێ ژ لایێ جێبەجێکارێن نۆژداریڤە(توین فان دایك، ٢٠١٤، ١١٥).

(وێست) دیاردکەت، کو جیاوازییا جڤاکی د پەیوەندییا د ناڤبەرا نۆژداری و نەخۆشیدا د دانوستاندنا ئەواندا دیاردبیت، کو ڕەگەزی و نەژادی ڕۆلێ خۆ تێدا هەیە، کو هندەك ژ نۆژداران ئارەزوویا هندێ هەیە، کو دانوستاندنا نەخۆشێن خۆ بېڕن، (ب تایبەتی نەخۆشێن پیست ڕەش)، بێی هەبوونا ئەگەرەکێ نوژداری یان بێی هەبوونا کارەکی کو گرێدای نەخۆشی بیت، کو ئەڤ دابڕانە دبیتە ئەگەرێ بەرزەبوونا زانیارییێن گرنگ ئەوێن دەتە نەخۆشی، بەلێ سەبارەت نوژدارێن ئافرەت، کو نەخۆشێن ڕەگەز نێر هەولدەن ئەوان ڕابوەستینن(توین فان دایك، ٢٠١٤، ١١٦).

د ئەوان سالێن بوریدا، گرنگییەکا مەزن د ناڤبەرا شرۆڤەکارێن گوتارێ د زۆربەیا لایەنێن گەهاندنا ساخلەمییێدا هەبوویە. وەکو کارلێکرن د ناڤبەرا نۆژدار و نەخۆشیدا. گەنگەشا گوتارێ ل دۆر ساخلەمییێ پێخەمەت هەبوونا مەترسییێیە د ژیانا ڕۆژانەدا(Candlin,٢٠٠٣,١٣٤). ڕێچکەیا شرۆڤەکاری بۆ گوتارا ساخلەمی و گەهاندنێ ل دۆر پەیداکرنا مەترسییێ کاریگەربوویە، ئەوا ژ ئەنجامێ تێگەهشتنێ پەیدابیت. هەروەسا ئەڤ ڕێچکەیە ئاماژەیێ ب دوودلییا ژ تێگەهشتنێ پەیدابیت ددەت، کا چەوا نموونەیێن ڕوهنکرنێ بۆ نەخۆشی و مەترسییان د ناڤبەرا ڕەوشەنبیرییاندا ژێکجیاوازدبن.

گوتارا ساخلەمییێ–Medical discourse: دهێتە پێناسەکرن، کو ئەو گوتارە ئەوا ب شێوەیەکێ تایبەت جەختێ ل سەر زمانێ بکارهاتی دکەت، کو ئەڤ جەختکرنە ل گەل بوارێن ساخلەمی و مەترسییان دگونجیت(Jones,٢٠٠٣,٢٠٠). هەروەسا شرۆڤەکرنا گوتارێ گەلەك ڕێکێن شرۆڤەکرنێ پەیدادکەت، کو هاریکارییا ڤەکۆلەران و جێبەجێکارێن چاڤدێرییا ساخلەمی دکەت، ژبۆ تێگەهشتنا نە ب تنێ چەوا خەلك واتایان ل دۆر ساخلەمی و مەترسییان دروستدکەن، بەلکو دیسان چەوا خەلك مومارەسەیا ساخلەمییێ ب ڕێکا مومارەسەیا ڕۆژانە و گوتارێ دکەن(Paugh,٢٠٠٩,١٨٨).

گەلەك ژ لایەنێن گەهاندنا ساخلەمییێ ب ئەوێ نواندنێ ڕادبن، کو ب تایبەتی د جیهانا نۆژدارییێدا تەحەدییێن تایبەت بۆ شرۆڤەکارێن گوتاران هەنە:

١–ژبەرکو تێگەهێن ساخلەمییێ و مەترسی گەلەك دبەربەلاڤن، کو پەیوەندی ب گەلەك لایەنێن ژیانا مەڤە هەنە. ئەڤجا ژبەر هندێ گەلەك یا ب زەحەتە ئەوا ب پلەیا ئێك ئەوا دبێژنێ گەهاندنا ساخلەمی بهێتە دەستنیشانکرن. ئەوژی ژبەر هندێیە، هەر وەکو د ئەڤی بیاڤیدا (جونیس) دبێژیت: ل دەمێ مرۆڤ ل سەر ساخلەمییێ دئاخڤیت، باراپتر مرۆڤ بەحسێ هندەك تشێن دیژی دکەت. وەکو: ترسێ، باوەرییێ، پێگیرییێ، ڕەوشت و مرنێ...هتد(Jones,٢٠١٣,٣).

٢–باراپتر گەهاندنا ساخلەمییێ دابڕانەك تێدا د ناڤبەرا چەند واتا و چیرۆك و گوتاراندا پەیدادبیت (Treichler,١٩٨٨,٤٢). ئانکو ل دەمێ خەلك بەحسێ ساخلەمییێ دکەن، باراپتر

پشتبەستنێ ل سەر گرۆپەکا بەرفرەھ ژ دەنگێن جیاواز دکەن. وەکو دەنگێن نۆژدار و خودان پیشەیێن نۆژداری و دەنگێن خێزانێ و دەنگێن دەقێن ڕاگەھاندنێ ژ وتارێن ژ ڕۆژنامەیان ھەتا بەرپەڕێن ئەنترنێتێ(Lupton,٢٠٠٣,٢-٣).

٣- کارلێکرنێن گرێدای ب ساخلەمی و مەترسیانڤە، کو بەشەکە ژ دانوستاندنێن ئالۆز، کو نوکە سیستەمێن نۆژداریێن نەخۆشی ھاتینە گوھۆڕین، کو تەماشەی کارلێکرنێن نۆژداری وەکو ڕاھێنانان دکەن، پێخەمەت وەرگرتنا بڕیارێن ھەڤپشک(Lupton,٢٠٠٣, ١٠٦).

٤-ئاخڤتنا نۆژداری سەبارەت یا نەخۆشی چ ھەڤسەنگی و ئالوگۆڕکرنا زانیاریان تێدا نینە، کو نۆژدار ھەمی پرسیارێن خۆ ئاڕاستەی نەخۆشی دکەت، بەلێ ل گەل ھندێ نەخۆشان ڕادوەستینن، ل دەمێ ھژمارەکا کێم ژ پرسیاران ژ نۆژداری دکەن و د ئەڤی بواریدا (وێست) ئاماژەیێ ب ھندێ ددەت، کو پەیوەندییێن نەخۆشی ب نۆژدارانڤە، ئەوی ڕۆلی وەردگریت ھەر وەکو پەیوەندییا کوێلەی ب خودانێ ئەویڤە. ھەروەسا نەخۆش دەربڕینێن فەرمی ل گەل نۆژداری بکاردھینن، بەلێ نوژدار ناڤێ ئێکێ یێ نەخۆشی بکاردھینیت. ب تایبەتی ئەگەر نەخۆش یێ پیست ڕەش بیت(توین فان دایك، ٢٠١٤، ١١٦-١١٧).

گوتار ل دۆر ساخلەمییێ گەلەك ئالۆز بوویە، کو شارەزایی ل دەڤ مرۆڤان ب ڕێکا تەکنیکێن وەرگرتنێ پەیدابوویە. وەکو: پشکنینێن لابۆران، پشکنینێن پێشکەڤتی ژ لایێ تەکنیکیڤە (Iedema,٢٠٠٣,٣١٥-٣١٨).

پێدڤییە ئەوێ چەندێ بێژین، شرۆڤەکارێن گوتاران گرنگییێ ب ساخلەمییێ و مەترسییان دەن، ئەوژی د بیاڤێ گەھاندنێ د ناڤبەرا نۆژدار و نەخۆشیدایە و بۆشاھییا سەرەکییا ئەڤی کاری، ئەوژی تێگەھشتنە، کا چەوا گوتار و کارلێکرن. وەکو د ئەڤان چاڤپێکەڤتناندا سەردکەڤن. ب تایبەتی کو نۆژدار و نەخۆش بۆ خۆ شێوەیێن جیاواز ژ شارەزایی و ھەبوونەکا جیاواز ژ زانینا کارلێکرنێ...ھتد دروستدکەن(Mishler,١٩٨٤,٤١).

پێدڤییە ئەوێ چەندێ بێژین، کو ئەو ڕێچکەیا کونترۆل ل سەر ڤەکۆلینێن کارلێکرنێ د ناڤبەرا نەخۆشی و نۆژداریدا د ئەوان سالێن بووریدا کری، ئەوژی "شرۆڤەکرنا دانوستاندن"ێیە، کو ئەڤە جەختکرنێ ل سەر لۆجیکا پێڕابوونێن چاڤپێکەڤتنێن ناڤ

نڤینێ(سەریری) و پێڕابوونێن جڤاکی وەکو"پشکنین" و "دەستنیشانکرن" و "چارەسەری"یێ دکەت. تەکەزکرن ل سەر پتریا قەکۆلینێن شرۆڤەکاری یێن دانوستاندنان ل دۆر چاڤپێکەڤتنێن نڤینێ(سەریری)، ئەوژی تەکەزکرنە ل سەر زنجیرەیا پێڕابوونێن دانوستاندنێ و ئەڤ هزرە ئەوێ چەندێ دیاردکەت، کو ئستیشاریێن نوژداری باراپتر زنجیرەیەکا پێشبینیکری ژ قۆناغان ب خۆڤە دگرن. ئەوژی ئەڤەنە: (١)بابەت ڤەکرن،(٢)گازندەکرن، (٣)پشکنین یان تاقیکرن، (٤)دەستنیشانکرن، (٥):چارەسەری یان ئاموژگاری، (٦):گرتنا بابەتی (ten Have,١٩٨٩,١١٥-١٣٢).

شرۆڤەکارێن دانوستاندنێ دیسان گرنگییێ ب ئەوان رێکان ددەن، ئەوێن بسپۆرێن چاڤدێرییا ساخلەمی و نەخۆشێن ئەوان سەرەدەرییێ ل گەل بابەتێن"هەستیار"دکەن و ئەو خۆ ب بەرپس دزانن ژ ئەوان پەیڤێن ل گەل نەخۆشێن خۆ دئاخڤن و گەلەك ژ ڤەکۆلەران تەکەزێ ل سەر چەواییا کارێ نۆژدار و نەخۆشان دکەن، ژبۆ ب دەستڤە هینانا دەستنیشانکرنا نەخۆشییێ و ئەوان ب بەرپس ل ئەوێ ئالوگۆرکرنا د ناڤبەرا ئەواندا پەیدادبیت ل دۆر نەخۆشییێ و مەترسییێن ئەوان ددانن(Heritage,٢٠٠٥,٨٣-٨٥).

هەروەسا پتریا کارێن گرێدای ب پەیوەندیکرن و گەهاندنا ساخلەمییڤە، ژ دەرڤەی جهێن پیشەیی تەکەزێ ل هندێ دکەن، ل دۆر چەواییا پەیوەندیکرنا تاکەکەسێن خێزان و پێشکێشکەرێن چاڤدێرییێ، ل گەل کەسێن حالەتێ ئەوان یێ ساخلەمییێ دووجار تێکچوویی، د نواندنا ئەوان یا بەدەنی یان عەقلیدا. ژ نموونەیێن بەرچاڤ ئەوژی پراکتیککرنا (هاملتۆن–٢٠٠٥)ییە بۆ ئالاڤێن زمانڤانییا جڤاکی، کارلێکرنێ بۆ شرۆڤەکرنا دانوستاندنان ل گەل نەخۆشێ زەهایمەرێ، کو بۆ ماوەیێ چار سالان تێبینییا نەخۆشی کرییە، کو ئەو داتایێن ئەوی کۆمکرین ژ ئەنجامێن ژیانا رۆژانەیا نەخۆشی دویر ژ ڕاوستان و بنەجهکرنا ئەوی ل نەخۆشخانێ و جهێن تایبەت یێن چاڤدێرییێ، کو کاریگەرییەکا بەرچاڤ ل سەر ئەرکێن گوتارا دامودەزگەهی هەیە. وەکو نەبوونا رێکخستن و رێکوپێکییا هێزێیە ل سەر ئەوێ رێکا دانوستاندنێ، ئەوا نەخۆش ل گەل خەلکی دکەت (Hamilton,٢٠٠٥,١٧٥-١٧٦).

ڕەخنەگرێن گوتاران هندەك دەمان بەرهنگاری ڕەخنەیان د قەگێڕانێن نەخۆشیدا د زانستێ جڤاکناسی و ئەنترۆپۆلۆجیاییدا بووینە، ئەوژی ژ ئەنجامێ نەدانا گرنگیدانەکا زێدەیە ب ئەوان ڕێکان و دەوروبەرێن جڤاکی، ئەوێن قەگێڕانێن نەخۆشی تێدا هاتینە وەرگرتن (Atkinson,٢٠٠٩,١٤-١٥). ئانکو تەکەزکرنا سەرەکی ل ئەڤێرێ نە ب تنێ ب ناڤەڕۆکا چیرۆکێن خەلکییە، بەلکو ب ئەوان ڕێکان ژینە، ئەوێن خۆ ژ لایێ جڤاکیڤە تێدا ددەنە نیاسین. هەروەسا هەمی دەوروبەرێن جڤاکینە ئەوێن ئەو نەخۆش تێدا. ئەڤجا شرۆڤەکار تێبینییا چەند خالان دکەن، کو پێدڤییە بەرچاڤ بهینە وەرگرتن. وەکو: چەوا نۆژدار و نەخۆش پێکڤە حالەتی د دیدارێن ئەوان یێن نۆژداریدا(پزیشکیدا) دیاردکەن(Eggly,٢٠٠٢,٣٣٩-٣٤٢). هەروەسا چەوا نۆژدار چیرۆکێن نەخۆشان ڕادوەستینن(Clark,١٩٩٢,٣٤٤-٣٤٨). دیسان چەوا نۆژدار و نەخۆش هاریکاریا ئێك دکەن، ژبۆ دیارکرنا چیرۆك و بابەتێ ئەوان و تەکەزکرن ل سەر(Chatwin,٢٠٠٦,١١٣,١١٦).

گەلەك ژ ڤەکۆلەران ژمێریاریێن ب ڕێکوپێك پێشکێشکرن، بۆ چەوانییا کاریگەرییا لایەنێ هەڤکاری ل دۆر ناڤەرۆك و پێکهاتەیا ڤەگەڕانێن نەخۆشییێ. (ئیگلی) تێبینییا هندێ کر، د پێشکێشکرنا ئەوێدا بۆ ڤەگێڕانا هەڤکارییێ د ناڤبەرا نەخۆش و نۆژداریدا د ڕاوێژکارییێن نۆژداریدا سێ ڕێکێن سەرەکی هەنە، کو نۆژدار و نەخۆش د ئاڤاکرنا ڤەگێڕانێدا پشکداریێ تێدا دکەن. ئەوژی ئەڤەنە(Eggly,٢٠٠٢, ٣٣٩-٣٥٠):

١-ئەوژی ب ڕێکا ئەنجامدانا کاری ل گەل هەڤ بۆ ڤەگەڕاندنا زنجیرەیا دەمی یا ڕوویدانان. وەکو:

" نەخۆش: دکتۆر بێهنا من گەلەکا تەنگبووی و هەرا ب خەمم و نیڤ شەڤ گەلەك جاران ژ خەو ڕادبم...

نۆژدار:تە ئاریشەك یان پەیوەندییەك هەیە؟ یان هەبوویە؟ شەرم نەکە ئەزێی وەکی برا یان بابێ تەمە یان هەر کەسەکێ تە بڤێت.

نەخۆش:شەش هەیڤان ئەز خوازتیبووم ل گەل ئێکی کو ژدەرڤەی وە لاتی دژیا، پشتی من زانی کو ئەوی ل وێرێ پەیوەندییەکا دی هەیە. من ئەڤ پەیوەندییە ڕەتکر، بەلێ من گوتە مالا خۆ خوینا مە ناکەڤیتە ئێك.

نۆژدار: ئەڤە حالەتەکێ نە گەلەکێ مەترسی و دژوارە. ئەڤە خەمۆکییا دەروونییە. "(تۆمارکرنا دانوستاندنا نۆژدار و نەخۆشی، ۲۰۱۹/۱۲/۱).

۲–هەڤکاریکرن بۆ د دروستکرنا ڕوهنکرنان د ڕویدانانداد. وەکو:

"نۆژدار: تە چ گونەها خۆ نینە، نە ئەوە تۆ یا لاوازی یان بێ عاقلی یان دیانەتا تە یا بێهێزە یان کەسایەتییا تە یا لاوازە، نەخێر، هەر وەکو نەخۆشێن دی کا چەوا خەلکی نەخۆشییا شەکرێ یان فشار هەیە بلندبیت و دهێتە خوارێ، ئەڤەژی وەکی ئەوێ ئێشەکە و چ شەرم تێدا نینە.

نەخۆش: ئەز چبکەم باشە؟

نۆژدار: وەرزشێ بکە یان پیاسان بکە و گوهدانا میۆزیك یا قورئانا پیرۆز یان دوعایەکا (هادیء) بکە."

(تۆمارکرنا دانوستاندنا نۆژدار و نەخۆشی، ۲۰۱۹/۱۲/۱).

۳– دیسان ب ڕێکا دروستکرنا ڕاڤەکرنێن هەڤپشك بۆ ڕویدانان. وەکو:

"نۆژدار: ئەڤ ڕوینشتنە بۆ ٦–۱۲ حەفتییان دێ بەردەوام بن و دەرمان ژی بەردەوام بخۆ دێ هەست ب چێبوونێ کەی، باشە؟

نەخۆش: (پشتی بورینا سێ حەفتییان)، دکتۆر من وەکی تە کر و ئاخڤتنا تە یا دروستبوو و نوکە ژ لایێ دەروونیڤە یا مورتاحبوویم...هتد"(تۆمارکرنا دانوستاندنا نۆژدار و نەخۆشی، ۲۰۱۹/۱۲/۱).

(بولۆ)یێ هەولدا ژ ئەنجامێ پشکینانا ئەوێ بۆ دیارکرنا چیرۆکا هەڤپشك د ناڤبەرا نەخۆشی و نۆژداریدا، ئەوژی د چارچۆڤەیێ گەهاندنا ساخلەمییێدا گرنگییەکا زێدە ب بەشداریيەکا هەڤپشك بۆ چیرۆکا هەڤپشك ئەوا د ناڤبەرا ئەواندا هەی دا، ل گەل تێبینیکرنا هندێ کا چەوا ڤەگێڕان شێوەیێ خودی وەردگریت، کو چیرۆکێن تاکەکەسی(شخصی) ب خۆڤەدگریت، کو تاکەکەس ب ڤەگێڕانا ئەوێ ڕادبیت و هندەك جاران شێوەیێ زنجیرەیێن پلانکری ب خۆڤە دگریت، کو ب نۆبەت، هەڤپشکێن ئاخڤتنێ ب ڤەگێڕانا چیرۆکان ل دۆر بابەتێ هەڤپشك ڕادبن و هندەك جارێن دی چیرۆکان ب شێوەیێ کۆم دهینن و ڤەدگێڕن و پێکڤە هەولدەن ژبۆ ئاڤاکرنا ڤەگێڕانەکا هەڤپشك، بۆ سەربۆرا ئەوان ل سەر نەخۆشییێ(Bulow,۲۰۰٤,۳۳-۳۹). دیسان ئەڤێ گرنگیپێدانێ درێژی پێهاتە دان، کو دویرتر د ناڤا کلینیکێدا، کو هندەك دەوروبەرێن پیشەییێن دی ب خۆڤە دگرن. وەکو ڕاپۆرتێن تەئمینا ساخلەمییێ و پەیوەندیکرنا خێزانێ. هەر وەکو د ڤەگێڕانا (سیرۆتا)یێدا دیاردبیت، کا چەوا خێزانێن خودان زارۆکێن ئۆتیزم هەین، ڕادبن ب ڤەگێڕانا

دانوستاندنێ بۆ پشکداریێ د دیارکرنا دیتنێن زارۆکێن خۆدا، ب مەرەما بەرهنگاربوونا ئایندەیێ ئەوان(Sirota,٢٠١٠,٥٤٤-٥٤٨).

د شرۆڤەکرنا ڕەخنەیی بۆ چاڤپێکەفتێن سەریدا، (مشلر) ئاماژەیێ ب هندێ دەت، کو بەلگەیێن گوتاری ل دۆر هەژمۆنێ هەنە، کو ئەو دبێژیتێ(دەنگێ نۆژداریێ زیندی) بۆ نۆژداران و ئاماژە ب هندێ دەت، کو ئەڤ دەنگە شیانێن نەخۆشی دبڕن، کو بشێن ب تێروتەسەلی ئاریشەیا خۆ بۆ نۆژداری پێشکێشبکەت. هەروەسا نۆژدار سڤکاتییێ بکاردهینن، ل دەمێ گلە و گازندەیێن نەخۆشان ڕەتدکەن. هەروەسا ڤەکۆلەرێن دەروونناسییا جڤاکی، وەکهەڤی د هەلویستێن زمانیدا هەنە، د سەرەدەریکرنا نۆژدارانداا بۆ نەخۆشێن ئەوان، هەروەسا چێدبیت هەلسەنگاندنا نۆژداران بۆ نەخۆشێن ئەوان یا ژێکجودابیت، ئەوژی ل دویڤ دیالێکتێن ئەوان یێن جڤاکی(توین فان دایك، ٢٠١٤، ١١٧).

هەر سەبارەت پیشەیێن دیێن نۆژداری، (کولمان) و (بیرتون) ئاماژەیێ ب هندێ ددەن، کو هەژمۆن و زالبوون د ئیستیشاریێن نەخۆشێن نۆژداریێن ددانان ژیدا هەنە. هەر وەکو ل بریٚتانیا هەی، کو ئەوان ئاماژە ب هندێ ددا، کو نۆژداریێن ددانانا کونترۆل ل سەر لایەنێ زمانی و نەزمانی یێ نەخۆشی هەیە، کو نۆژداریێن ددانان ب ڕێژەیا(٧١٪) دئاخڤن، بەلێ نەخۆش ب ڕێژەیا (٢٦٪) دئاخڤن و هاریکاریێن نۆژداریێن ددانان ب ڕێژەیا (٣٪) دئاخڤن، کو دەڤێن نەخۆشان ڤەکری دمینن و د ئەڤان هەلویستاندا نەشێن باخڤن(توین فان دایك، ٢٠١٤، ١١٧).

–گوتار و ئایین:

١–پێناسەیا گوتارا ئایینی:

د ئەڤێریدا دڤێت ئەو چەندە بهێتە زانین، کو گوتارا ئایینی دبیت یا ئایینێ ئیسلامێ بیت یان یا هەر دیانەتەکا دی بیت. وەکو گوتارا ئایینییا جوهییان یان کریستانان...هتد. بەلێ د ئەڤێ پەرتووکێدا ئەم دێ تەکەزێ ل سەر گوتارا ئایینێ ئیسلامێ کەین، چونکی

زۆربەیا مللەتێ کورد موسلمانن و ئەڤێ گوتارێ بهایەکێ مەزن ل دەڤ تاك و جڤاکێ کوردی هەیە.

گوتارا ئایینی –Religion Discourse ئەو گوتارە، ئەوا تایبەت ب پێشکێشکرنا بابەتێن ئایینیڤە ژ لایێ کەسێن دیندارڤە. پێخەمەت هندێ داکو پرنسیپ و بنەما و شەنگەستەییێن ئایینی ل دەڤ کەسێ بەرامبەر دیاربکەت. ئەڤەژی ب ئارمانجا هندێیە، داکو هاندانا خەلکی بکەت بۆ ئەنجامدانا هندەك کاران و ژ ڕەخەکێ دیڤە خەلکی ژ ئەنجامدانا هندەك کریاران دویربێخیت.

هندەك زانا وەسا گوتارا ئایینی پێناسەدکەن، کو بریتییە ژ هەر چالاکییەکا زانستی و هزری و سیاسی و پێڕابوونێن فعلی د بن چارچۆڤەیێ دەولەتێ یان جڤاکیدا دهێتە ب ڕێڤەبرن، کو ل دویڤ بنەرەت و فەرمان و بنەماییێن دینی دهێتە پێشکێشکرن(شيخ أعمر الهوارية، ٢٠١٥، ٢). د پێناسەیەکا دیدا هاتییە، کو گوتارا ئایینی ئەو گوتارە ئەوا پشتبەستنێ ب لێگەڕەکێ(مرجعیە) ئایینی دکەت. ئەڤجا چ بەرهەمهینەرێ گوتارێ ڕێکخراوەکا ئایینی بیت یان داموەزگەهەکێ بانگەوازییا فەرمی بیت یان یا فەرمی نەبیت یان هندەك کەس بن و هەمی پشتبەستنێ ب ئایینی و بنەرەتێن ئەوێ دکەن، وەکو لێگەڕەك بۆ دیتن و بۆچوونێن ئەوان، ژبۆ ب ڕێڤەبرنا ژیانا سیاسی و جڤاکی و ئابووری و داموەزگەهی و ڕەوشەنبیری(محمد خضير، ٢٠١٥، ٣). هەروەسا گوتارا ئایینی هاتییە پێناسەکرن، کو ناڤەڕۆکا ئەڤێ گوتارێ بانگەوازییێ ژبۆ باوەریبوون ب خوایدێ مەزن و ئێکبوونا ئەوی دکەت و شەڕکرنا چێکرنا هەڤپشکا بۆ خودایێ مەزن ب هەمی جۆرێن ئەوێڤە و هەمی ڕەنجان مەزێدخیت ژبۆ جێبەجێکرنا ئەڤان مەبەستێن قەدرگران، کو داوایا هەمی پێغەمبەران ژ پێخەمەت ئەڤێ چەندێ بوویە و ب ئارمانجا جێبەجێکرنا ئەڤان خال و مەبەستان بوویە (اسماء محمد توفيق بركات، ١٤٣٦، ٢٥٢). ب دیتنا (يوسف قرضاوي) گوتارا ئایینی بریتییە ژ هەر ڕاگەهاندنەکێ ب ناڤێ ئیسلامێ، کو بۆ خەلکی بهێتە ئاڕاستەکرن چ موسلمان بن یان موسلمان نەبن، ژبۆ دانەنیاسینا ئەوان بۆ ئیسلامێ و ئەڤێ گوتارێ شێوەیێن جیاواز هەنە. وەکو گوتارا ڕاستەوخۆ و گوتارا نەڕاستەوخۆ(يوسف القرضاوي، ١٤/٤/٢٠١٥). (خالد روشه)

ب ئەڤی ڕەنگی پێناسەیا گوتارا ئایینی دکەت و دبێژیت: ئەو ڕاگەهاندنە ئەوا ب ناڤێ ئیسلامێ بۆ خەلکێ موسلمان و نەموسلمان دهێتە ئاڕاستەکرن، ژبۆ داواکرن بۆ ئیسلامێ یان ژبۆ پەروەردەیا ئەوان ب ئیسلامێ یان ژبۆ پەروەردەکرنا ئەوان چ ب عەقیدەیێ و شەرعیەتێ، چ ب عیبادەت و چ ب سەرەدەریکرنێڤە و چ ب هزر و چ ب ڕەفتارێڤە و ڕادبیت ب شرۆڤەکرنا هەلویستێ ئیسلامێ ژ کێشەیێن ژیانێ و مرۆڤی و جیهانا مادی یان مەعنەوی و ب تیۆری یان ب پراکتیکی(خالد روشه، ٢٠١٥/٤/٤١).

چەواییا کارکرنا زمانی بەرامبەر ئایینی گرنگییەکا مەزن هەیە. ئەڤجا شرۆڤەکارێن گوتارێ دشێن دەرئەنجامێن ئایدۆلۆجییێن زمان پێ ڕادبیت د ناڤ گوتارا ئایینیدا دەربێخن، چونکی زمان و گوتارێ پێکڤە شیانا تیشك ئێخستنێ ل سەر دەرئەنجامێن ئایدیۆلۆجی هەنە(Lempert,٢٠١٥,٩٠٣).

گوتارا ئایینی گرنگییەکا مەزن هەیە. ئەڤ جۆرێ گوتارێ تەکەزێ ل سەر تایبەتمەندییێن زمانی و گوتاری دکەت، ژبۆ دیارکرن و وڕووژاندنا ئەڤان پێڕابوونان. وەکو: بۆنە و هەلکەڤت، زەکات، ڕۆژی، نڤێژ، شەهید، خێڤزانکی، جادۆگەری...هتد. کو خەلکی هاننده‌ت کارێن باش و د بەرژوەندییا ئەواندا ب جهـ بهینن. وەکو:(نڤێژ، زەکات، ڕۆژی، رزقێ حەلال...هتد) و د هەمان دەمدا هەولدەت بەرێ ئەوان ژ هندەك کارێن خراب و زیانبەخش بدەتە پاش. وەکو(کوشتن، ڕیبایێ، زۆلم، جادۆگەری...هتد). وەکو د ئەڤان پارچەیێن گوتارا ئایینیدا دیاردبیت:

أ–هاندان بەرەڤ کارێن باش:

وەکو:

–"ڕێکا بەحشتێ ڕێکا بوسلمانانە ئەو بوسلمانێن بەرێ ئا د ڕێکا ئەوانرا هەرن دابچنە بەحشتێ"(گوتارا مەلا مصطفی ڕێکانی، ٢٠١١ : www.youtube. Com).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا، گوتاربێژ هاندانا خەلکی دکەت کو هەتا هوین بچنە بەحشتێ دڤێت هوین ل دویڤ ڕێغەمبەری(س.خ) و سەحابییێن ئەوی بچن، کو چوون ل دویڤ ئەوێ ڕێکێ دێ هەوە بەتە بەهەشتێ.

-" گەلی بوسلمانا حەژێکرنا پێغەمبەری (صلی علیه و سلم)... ئەوە مرۆڤ ب ئەزمانێ خۆ ئیعترافێ بکەت و بێژیت و ب دلێ خۆ ئیمان و باوەرییێت قائیم هەبن ل سەر حەژێکرنا پێغەمبەری (صلی علیه و سلم) "(گوتارا مەلا مصطفی پێکانی، ۲۰۱۲ : www.youtube. Com).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا گوتاربێژ هەولدەت وە ل خەلکی بکەت حەز ژ پێغەمبەرێ ئیسلامێ(محمەد سلاڤ ل سەر بن) بکەن و بۆ ئەڤێ چەندێ بۆ ئەوان دیارکرییە، کو دڤێت مرۆڤ ب دەڤی بێژیت و د هەمان دەمدا دلێ مرۆڤی ژی ئەو حەز ژێکرن و ئیمان و باوەری تێدا هەبیت، چونکی حەزژێکرنا پێغەمبەری(س.خ) دێ مرۆڤی بەتە سەر رێکا ڕاست و دێ ژ تارییێ ڕزگاربیت و دێ بەرەڤ ڕوناهییێ و بەحشتێ چیت.

ب-هەولدان ژبۆ دویرکەڤتن ژ کارێن خراب:

وەکو:

-"ئەوێن عاصی ل گەل دای بابان ڕەب لعالەمین دێ ئەزمانی ئەوان گرێدەت، هندی بێنێ نەشێن کلمەت شهادە بێژن دێ چنە سەر سوء ئەلخاتیمە وە ل عیاز و بیلاە"(گوتارا مەلا مصطفی پێکانی، ۲۰۱۹ : www.youtube. Com).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا گوتاربێژ هەولدەت خەلك قەدرێ دایك و بابێن خۆ بگرن، چونکی بۆ ئەوان دیاردکەت، کو چوونا بەحشتێ ب ڕازیبوونا دایك و بابانە و چوونا جەهنمێ گرێدای ئەنجامدانا کارێن خرابە ل گەل دایك و بابان، لەوا دیارکرییە ئەوێن خراب ل گەل دایك و بابێن خۆ نەشێن ل بەر سەکەراتێن مرنێ پەیڤا شەهادێ بێژن و ئەڤە دێ بیتە ئەگەر بچنە جەهنەمێ.

-"لەعنەت ل ئەوی کەسی بن، ئەوێ بروینیتە خوارێ ل سەر سفرەکێ و عاراق ل سەر بیت" (گوتارا مەلا مصطفی پێکانی، ۲۰۱۱ : www.youtube. Com).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا گوتاربێژ خەلکی هاندەتە هندێ، کو ل گەل چ کەسان نەروینن، کو عاراقێ ڤەبخۆن، ئانکو دیاردکەت، کو یا حەرامە تۆ ل سەر مێزا ئێکی بروینی خوارێ و ئەو عاراق و مەشروبی ڤەبخۆت، چونکی خودێ نەعلەتان ل ئەوان جۆرە مرۆڤان دکەن، ئەوێن ل گەل ئەڤان جۆرە کەسان بروینن و خوارنێ بخۆن.

گوتارا ئایینی باراپتر ب چارەسەرکرنا ئاریشەیەکا سەرەکی پادبیت. ئەوژی چەوا مرۆڤ سەرەدەرییێ ل گەل تشتێن نەبەرجەستە دکەت. ئەوژی: ڕوح (گیان)، فریشتە، خودا،...هتد،. د ئەقی بواریدا (کین) دیاردکەت، کو ئاریشەیا هەبوونان ئەڤان تشتان ئاریشەیا سەرەکییە، چونکی تێگەهشتنا دینی ل ئەڤێرێ سەرەدەرییێ ل گەل تشتێ نەبینرای دکەت. ئەڤەژی ب ڕێکا دەربڕینێن کەرەستەیێن زمانی دهێتە ڕوهنکرن و سالۆخدان (Keane,١٩٩٧,٤٨).

گوتارا ئایینی بەرژەوەندییێ ژ خرابییێ دیاردکەت و تشتێ ڕاست ژ یێ نەڕاست و یێ چەوت ژ یێ نەجەوت و ئەو تەرازییە ئەوا حەقی و نەحەقییێ جودادکەت، ژبەرکو ئەڤ گوتارە زانیارییێن ڕەوشتی و ڕێنما و سیستەمێ جڤاکییە و پاقژکرنا گیانییە.هەروەسا ژبیرڤەکرن و پاقژکرنا دەروونییە ژ خرابییان(شيخ أعمر الهوارية، ٢٠١٥، ٢).

٢-بنەمایێن گوتارا ئایینی:

گوتارا ئایینێ ئیسلامێ پشتبەستنێ ل سەر چار بنەمایان دکەت، کو شەریعەتێ ئیسلامێ ل سەر ئەڤان شەنگستان دهێتە دانان. ئانکو د ناڤ گوتارا ئایینێ ئیسلامێدا ئەڤ بنەمایە ڕەنگڤەددەن و ئەڤ بنەمایە دبنە ژێدەر و ئایدۆلۆجییا گوتارا ئایینێ ئیسلامێ. ئەوژی ئەڤەنە:

أ-قورئانا پیرۆز: ئەڤە پەرتووکا پیرۆزا ئایینێ ئیسلامێیە، کو خودایێ مەزن بۆ پێغەمبەرێ ئیسلامێ(محەمەد سلاڤێن خودێ لێ بن)هنارتییە و ئەڤە ژێدەرێ تەشریعا موسلمانایە و یا حەقە و هەر تشتەکێ تێدا یێ دروستە(محمد خضير، ٢٠١٥،٤). هەر وەکو خودێ دبێژیت:﴿لا يأتيه الباطل من بين يديه و لا من خلفه تنزيل من حكيم حميد﴾(القرأن الكريم، سورة فصلت، أية ٤٢).

ب-سنەتا پێغەمبەری: بریتییە ژ هەر تشتەکی، کو بۆ پێغەمبەری سلاڤ ل سەر بن بزڤرِیت. وەکو: گوتن (فەرموودە) یان کریار یان ژیاننامە یان سالۆخەت، کو گوتار پێدڤی ب ئەڤان هەمی بنەمایانە ژ سنەتا پێغەمبەری و فەرموودەیێن پێغەمبەری ژێدەرێ دووێنە ژ ژێدەرێ تەشریعا ئیسلامێ، چونکی ئەو ب ڕێکا وەحییێ ژ دەڤ خودایێ مەزن هاتینە و

ب زاردەقێ پێغەمبەری سلاڤێن خودێ لێ بن هاتینە گوتن (محمد خضير، ٢٠١٥،٤). خودایێ مەزن دبێژیت:﴿وما ينطق عن الهوى، ان هو الا وحي يوحى﴾(القران الكريم، سورة النجم، أية ٣، ٤).

ج–رێککەڤتن: ئەو ژی رێککەڤتنا شارەزایێن ئیسلامێ یێن سەردەمەکینە ژ سەردەمێن پشتی وەغەرکرنا پێغەمبەر (محەمەد–سلاڤێن خودێ ل سەر بن) ل سەر حوکمەکێ شەرعی. پێدڤییە گوتار ژ ئەوێ رێککەڤتنێ دەستپێبکەت ئەوا دەستەیەکا ئایینی ل سەر هەڤرابن ژبۆ بهێزکرنا رێز و ئێکبوونا ئەوێ و دویرکەڤتن ژ دیتن و ڕا و بۆچوونێن کەسی ئەوێن ژێکدویرکەڤتنێ پەیدادکەن (محمد خضير، ٢٠١٥،٥).

د–پیڤەر: ئەڤە دیارکرنا حوکمەکێ نەنڤێسایە ب حوکمێ خۆ، کو ب حوکم و فەرمانەکا نڤێسای ژ قورئان و سنەتێ پابەندکەت (شيخ أعمر الهوارية، ٢٠١٥، ٤).

گوتارا ئایینی یا بانگەوازییێ ژبلی ئەڤان بنەمایێن ل سەری دڤێت ئەڤان بنەمایان ژی ب خۆڤە بگریت(محمد خضير، ٢٠١٥،٥ –٦):

١–ژێدەر و ئارمانج بەرەڤ خودایڤەبن: ئانکو دڤێت ژێدەرێ گوتارا ئایینی ژ خودایێ مەزن دەستپێبکەت و دەربکەڤیت و ب خودایێ مەزن ب دوماهیك بهێت.

٢–ئاڕاستەکرنا ئەوێ یا تەڤگر بیت: ئانکو دڤێت ئەڤ گوتارە بۆ هەمی خەلکی بیت، ژ هەمی ئاست و جێندەر و ڕەنگ و نەژادان...هتد.

٣–ژ لایێ ڕێبازێڤە یا ناڤنجی بیت: ئیسلامێ مامناوەندی د هەر تشتەکیدا بەرچاڤ وەرگرتییە. کو حەقێ گیانی دایێ و حەقێ لەشی یێ دایێ و چ زێدەهییەکا ژ توخیبی دەرکەڤتی تێدا نینە و پێدڤییە گوتار ل سەر ئەڤێ چەندێ بیت.

٤–ڕەوشتیبوونا ناڤەرۆکێ: ڕەوشتی جهەکێ بەرز و گرنگ د گوتارا ئایینێ ئیسلامێدا هەیە. کو ئیسلام ڕەوشتی ژ زانستی یان سیاسەتێ یان شەڕی ڤەدەر ناکەت.

٥–قۆناغا پلەبوونێ: گوتار پێدڤییە ڕەچاڤی و بەرچاڤ وەرگرتنا بارودۆخێ خەلکی بکەت.

٦–گرێدان ب بنەرەتێ ئیسلامێڤە و ب رێڤەچوون ل گەل سەردەمی: ئانکو دڤێت گوتارا

ئایینی ژ ئالییەکیڤە ژ ئایینێ ئیسلامێ ڤەدەر نەبیت و ژ ئالییەکێ دویڤە دڤێت ل گەل سەردەمی بگونجیت و ب رێڤە بچیت.

٧-خرڤەکرنا پەیڤا موسلمان و ژێکبژالەبوونا ئەوان. ئەوژی ل دویڤ گوتنا خودایێ مەزن ل دەمێ دبێژیت:﴿و أعتصموا بحبل الله جميعا و لاتفرقوا﴾(القران الكريم، سورة ال العمران، اية ١٠٣). ئانکو ل ئەڤێرێ ڕادبیت ب پشتگوهاڤێتنا تائیفییەت و مەزهەبیەتێ و خرڤەکرنا ئەوان ل بن ئالا و ئێك پەیڤێ.

٣-تایبەتمەندییێن گوتارا ئایینی:

گوتارا ئایینی چەند تایبەتمەندییەك هەنە. وەکو(محمد خضير، ٢٠١٥،٧-٨):

١-ڕوهنی و ئاشکەراییا جهێ لێڤەگەڕێ(مەرجەعیەتێ): قورئانا پیرۆز و سنەت و ڕێککەڤتن و پیڤان.

٢-جێبەجێکرنا مەبەستێن شەرعی: ئەڤ گوتارە هەمی مەبەستێن شەرعی و پێدڤییاتییێن سەرەکی جێبەجێدکەت. وەکو: (دین، مال، نامیس، دەروون، عەقل).

٣-ڕوهن و ئاشکەرایی د چارەسەکرنا بابەت و کێشەیاندا، بێیکو پەنایێ ببەتە بەر هەتکبرن و بریندارکرنا چ لایەن و کەسان.

٤-دڤێت گوتارەکا واقعی و پێشخەر و ئاڤاکەر بیت.

٥-گوتارەکە ئارمانجێن ئەوێ د ئاشکەرانە: ئارمانجا سەرەکییا ئەوێ دەرئێخستنا خەلکییە ژ تاریییێ بۆ ڕوناهییێ.

٦- گوتارەکا تەواوکارە: ئەڤ گوتارە داخوازا میانرەوییێ و ناڤنجیبوونێ دکەت و ئارەزوویێن گیانی ب جهـ دهینیت. هەروەسا پێدانێن لەشی. ئەڤ گوتارە دانوستاندنا مێشك و سۆزێ دکەت. ئەڤ گوتارە یا تەواوکارە ژ لایێ ڕێباز و پێشکێشکرن و ئارمانج و مەبەستێن خۆڤە.

٧-گوتارەکە تەکەزێ ل سەر عەقیدا دروستدکەت. ئانکو پشتبەستنێ ل سەر ڕاستییێن باوەرییێ (ئیمانێ) دکەت.

٨-گوتارەکا ڕەوشتییە: گرنگییێ ب ڕەوشتەکێ باش و ڕەوشت و تیتالێن بەرز ددەت.

٩–گوتارەکە ل گەل گوهۆڕین و پێشکەفتنێن سەردەمی دچیت. ئەوژی ب پشتبەستن ل سەر ئیشتیهادێ و دیتن و بۆچوونێن زانا و شارەزایێن ئایینی. هەروەسا تەکنیکێن نوی و ئالاڤێن ئەوێ پشتگوھ ناهاڤێت.

١٠–گوتارەکە لایەنێن جوانییێ ب بەرچاڤ وەردگریت: ئەوژی جوانییا ناڤەرۆك و کوالتییێ. هەروەسا جوانی د پێشکێشکرن و دەرهینانێدا، ژبەر هندێ داخوازا ئامادەکرنا باش و کونترۆلەکا سەرکەفتی ل دویڤ بنەرەتێن شەرعی دکەت.

١١–دلنیایی و کەیفێ و جێگیربوون و ئاسایش و ئارامییێ د ژیانا مرۆڤایەتییێدا جێبەجێدکەت.

١٢–گوتارا ڕابوون و پێشڤەچوونێیە: خەلکی ب ڕابوونەکا دروست ڕادکەت و ئەوی ژ ئافرێنەرێ دی جودادکەت و بۆ ئەوی تێگەھ و بۆچوونان ل سەر هەبوون و ژیانێ دیاردکەت. هەروەسا مێشکی ب ڕازیکرنێ تژیدکەت و دلنیاییێ دەتە دلێ مرۆڤی.

٤–جۆرێن گوتارا ئایینی:

گوتارا ئایینی ل دویڤ گوهداری (جەماوەری) و پەیاما بۆ ئەوی هاتییە هنارتن دابەشی سێ جۆران دبیت. ئەوژی ئەڤێن ل خوارێنە(محمد العميري، ٢٠٠٢، ٤٠–٤١).:

أ–گوتارا فێرکرنێ: د ئەڤێرێدا مێشکێ گوهدار(جەماوەر)ی یێ ڤالایە، لەوا ئەو زانیارییێن بۆ دهێنە پێشکێشکرن وەردگریت. وەکو:

–"ئەگەر ئێکی سلاڤکرە هەوە، هوین سلاڤا وی وەکی وی وەرگرن یان زێدەتر"(گوتارا مەلا مصطفی ڕێکانی، ٢٠١٥ : www.youtube. Com).

ئەڤ نموونەیا ل سەری سەر ب گوتارا ئایینی یا فێرکرنێڤەیە، چونکی گوتاربێژ وەسا نیشا جەماوەری ددەت، کا ئێك چەوا سلاڤی هەوە دکەت، هوین ژی وەسا بەرسڤا ئەوی بدەن یان باشتر ژ یا ئەوی، ئانکو نابیت تۆ بەرسڤا ئەوی نەدەی، چونکی بۆ هەوە پاشی ب گونەھ دێ هێتە هژمارتن، چونکی ئەڤە ئاخڤتنا خودایێ مەزنە و دڤێت ئەم هەمی ئەڤان ڕینما و زانیارییان بزانین.

ب–گوتارا شیرەتێ: د ئەڤێرێدا گوهدار(جەماوەر) ئەوان زانیاریان دزانیت، بەلێ یێن ژبیرکرین و یێ غافلە و هاژ خۆ نەمایە. ئەڤجا ل ئەڤێرێ گوتابێژ ئەوی هاندەت ژبۆ کاری و ئەوی ب ڕێکا سزایی دترسینیت. **وەکو:**

–"یا گەلی خودان ئیمانان ئیماندارن کەس و کارێن د بن مەسئولەتییا هەوەدا پارێزن ژ ئاگرێ جەهنمێ، پارێزن ژ ڕویساتییێ، پارێزن ژ لەوجەهییێ، پارێزن ژ ئاخڤتنێن پیچ، ئیعلاما پیچ، ڕەقس و تەبل، سەفرات و تەلعاتا..." (گوتارا مەلا مصطفی ڕێکانی، ۲۰۱۱ : www.youtube. Com).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا، گوتاربێژ شیرەت و ئامۆژگاریان ل خەلکێ بەرپرس دکەت، کو کەس و کارێن خۆ ژ ئەوان کاران دویربێخن ئەوێن گونەھ و نەهێلن ئەوان کاران ئەنجامبدەن، کو خەلك دزانیت ئەو کار گونەهن، بەلێ د غافلن ل سەر ئەوان کاران، ئەوژی ڕێدانە ب ڕویساتییێ و گوتنا ئاخڤتنێن پیچ، هەروەسا ڕاگەهاندنا گونەھ و خرابە. دیسان چوونا ڕەقس و سەمایێ و گەشتێن گونەھ.

ج–گوتارا ئەرگومێنتی: د ئەڤێرێدا گوهدار یێ زانایە، بەلێ یێ سەرپێچکار و ئینکارا حەقییێ دکەت بەرامبەر دیتن و بۆچوونێن گوتاربێژی. د ئەڤی حالەتیدا پێدڤییە گوتابێژ پەنایێ ببەتە بەر ئەرگومێنت و گرۆڤەیان. وەکو:

–" تۆ مەنعا سەلاما ئیسلامی بکەی، ئەڤە دکتاتۆریەتە ئەڤە، ئەڤە فەرز ئەل ئارائە عەلا لمەسلمین"(گوتارا مەلا مصطفی ڕێکانی، ۲۰۱۵ : www.youtube. Com).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا گوتاربێژی پشتبەستن ل سەر ئەو واقعێ موسلمانان هەی کرییە و ب ئەڤێ چەندێ ئەرگومێنت دروستکرییە. ئەوژی ئەڤەیە:**" قەدەغەکرنا سلافا ئیسلامێ".**

ئەرگومێنت: **"تۆ مەنعا سەلاما ئیسلامی بکەی"**

ئەنجام:**" ئەڤە دکتاتۆریەتە ئەڤە، ئەڤە فەرز ئەل ئارائە عەلا لمەسلمین"**

٥–ئارمانجێن گوتارا ئایینی:

گوتارا ئایینی هندەك ئارمانج هەنە. ژ ئەوان ئارمانجان(محمد خضير، ٢٠١٥،٩–١١):

١–عیبادەتکرنا خودایێ مەزن و گەهاندنا ئایینی بۆ هەمی مرۆڤان.

٢–پاراستنا ئایینی و جێبەجێکرنێن ئەوی د ناڤ جڤاکێ موسلمانانداٍ.

٣–دیارکرنا تێگەهشتنا دروست بۆ کاروبارێن ئایینی و جیهانی.

٤–نویکرن و ساخکرنا پاشماوەییێن ئایینی ل پشت خۆ هێلاین.

٥–دیاکرنا هەڤسۆزییێ ل گەل بابەتێن موسلمانان و هەولدان بۆ ئێکبوونا مللەتی و خۆ پێکڤەگرتن و پەنابرن بۆ وەریسێ خودێ یێ بهێز. هەروەسا دڤێت گوتار هندەك ئارمانجان نیگاربکەت، کو گرێدای بن ب هیڤی و ئارەزوویێن مللەتیڤە و چارەسەکرنا ئاریشەیێن مللەتی ییێن ڕاستەقینە.

٦–ئێکبوونا مللەتی: دڤێت گوتار هەولبدەت بەرەڤ ئێکبوونا مللەتی ژ پەیدابوونا گرۆپێن جودا جودا.

٧–ڕابیت ب ڕەنگڤەدانا گیانێ لێبووریێ و دلۆڤانی و نەرمانی و هەڤکاری و پێکڤەژیانێ و پەیداکرنا سەقامگیری و ئارامییێ...هتد.

٨–تێگەهشتنا قۆناغ و سەردەم و قەبخواستنان(تحديات): پێدڤییە گوتارا ئایینی خۆ ل گەل قۆناغ و سەردەم و بایێن گوهۆڕینێ بگونجینیت.

٩–هەبوونا ئەرێنییێ د گوتارێدا: دڤێت گوتار یا ئەرێنی بیت بەرامبەر هەمی لایەنێن ژیانێ و بۆ مرۆڤاتییێ یا ب مفا بیت. هەروەسا د جڤاکیدا ب شێوەیەکێ ئەرێنی یا پشکداربیت و ڕۆلێ نەرێنی بهێلیت.

١٠–لێکڤەکەرێ هەڤپشك: گوتار ژبۆ دیتنا لێکڤەکەرێن هەڤپشك کار دکەت. وەکو دادپەروەری و یەکسانی و ئازادییێ...هتد.

٦–شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارا ئایینی:

گەلەك ڕەخنە ل گوتارا ئایینی دهێنە گرتن و ژ بهایێن ئەوێ کێمدکەن و بەرهنگاری گەلەك ئاستەنگان دبیت. بەلێ ئەڤ کێماسییە نە د ناڤ ئایینیدانە، چونکی ئایین ییێ جێگیرە

و ناهێتە گوهۆڕین، بەڵێ کێماسی د چەواییا ئاڤاکرنا گوتارێ و دەرئێخستنا ئامۆژگاری و داڕێشتنا ئەوێیە، ب ڕێکەکا وەسا ل گەل سەردەمێ تەکنەلۆجیایێ بگونجیت. ئانکو پێشکێشکرنا ئایینییە ب باشترین کراس و و ئەڤ چەندە ب دەستڤە ناهێت ب تنێ ئەگەر کار بۆ نویکرنا ئەوێ نەهێتە کرن(أحلام بن عمره، ٢٠١٨، ٢٩-٣٠). ئەڤە هندەك ژ ئەوان ڕەخنەیانە ئەوێن بۆ گوتارا ئایینی دهێنە پێشکێشکرن وەکو:

١-ئامادەنەبوونا داهێنانێ: ئانکو گوهدار هەست ب دووبارەبوونا بابەتان دکەت و چ تشتێ نوی ناهێتە پێشکێشکرن.

٢-پشتگوهـ هاڤێتنا جۆرێن جەماوەری و لاوازبوونا ئاستێ زانینێ ل دەڤ گوتاربێژان.

٣-ئامادەنەبوونا ڕاڤەکرنا زمانی و ڕەوانبێژییێ بۆ ئایەتێن قورئانا پیرۆز و فەرموودەیێن پێغەمبەری سلاڤ ل سەر بن، ل دەڤ گوتاربێژان، ئەوژی ل دەمێ گوتارێن خۆ پێشکێشی خەلکی دکەن.

٤-نویکرنا گوتارا ئایینی، ئانکو گرێدانا گوتارێ ب بابەتێن سەردەمیانە و هینانا ئاییەت و فەرموودەیان و گرێدانا ئەوان ب بابەتانڤە(أحلام بن عمره، ٢٠١٨، ٢٠-٢٤).

٥-باسنەکرن و نەدیتنا چارەسەرییێ بۆ هەمی دیاردەیێن جڤاکی یان سروشتی.

٦-بێبەهاکرن و پشتگوهـ ئێخستنا ڕەهەندێ مێژوویی. ئەوژی سەردەمێ خیلافەتا ڕاشدییە...هتد.

-گوتار د چارچۆڤەیێ پەروەردەییدا:

١-دەستپێك:

د ڤەکۆلینەکا پێشدەمدا ژبۆ بکارهینانا زمانی د قوتابخانەیاندا، (شوی و گریفن)ی ئاماژە ب ئەوێ چەندێ دا، کو هەر تشتەکێ ل قوتابخانەیان د هەر ڕۆژەکێدا ژ لایێ مامۆستا و قوتابییانڤە ڕوویدەت، ئەوژی پەنا برنە بۆ بەر ئاخڤتنێ. ئانکو پرۆسێسا فێرکرنێ ل گەل کارلێکرنا زمانی دهێتە تێکڕستن. ل دوماهیکا سالێن شێستان ژ سەدێ بیستێ شرۆڤەکرنا گوتارێ ژبۆ ڤەدیتنا ئەوان ڕێکان هاتە بکارهینان، ئەوێن ژ ئەنجامێ

ئەوان، گوتارا قوتابخانەیان یا تاکانە بیت و پاشی زارۆکان شیان هەبن ژ ئالییێ زمانیڤە پێ ڕابن و ژ پێخەمەت سەرکەڤتنێ د ئەڤی بیاڤیدا ئەنجامبدەن(Shuy and Griffin,١٩٨١,٢٧١-٢٧٥). هەروەسا گرنگی ب ئەرکێن پێگەهشتنا جڤاکی دا، ئەوا قوتابخانە خزمەتا ئەوێ دکەن.

گەلەك ژ ڤەکۆلینان جەخت ل سەر پرۆسێسێن پێشئێخستنا نەهێلانا نەخواندەڤانییێ و فێرکرنا زمانێ دووێ د وەرزێن خواندێ یێن هەمەجۆردا ژ لایێ ڕەوشەنبیریڤە کرن و بەلگە ل دەڤ ئەوان دیاربوون، کو پیڤەرێن زمانی و ڕەوشەنبیری و جڤاکییێن نەوەکهەڤ هەنە، کو بەشداریێ د نەیەکسانی بوونێدا دکەن.

شرۆڤەکرنا گوتارێ ڕۆلەکێ ئەکتیف د دەستنیشانکرنا جهێ خەباتا پەروەردەیا زارۆکان ژ گرۆپێن دیارکری د پێڕابوونێن وەرزیدا هەیە. ب تایبەتی ل دەمێ بەگرەوەندێ ڕەوشەنبیری یێ مامۆستای و ڕەوشەنبیرییا بەربەلاڤ ل قوتابخانەیێ یا جیاواز بیت ژ ئەوا تایبەتا قوتابی. ئەڤەژی ب پێشڤەچوونا دەمی دبیتە ئەگەرێ دیاربوونا بەرژەنگێن نەسەرکەڤتنێ ل دەڤ قوتابی(Tannen,١٩٩٣,١٤-٥٦).

ب د یتنا (هیس)ی شرۆڤەکرنا گوتارێ ڕێکەکا تەرخانکرییە ژبۆ پێشکێشکرنا چالاکییان و ئەوێن ب ئەڤی کاری ڕادبن پێدڤییە ئەوان شارەزایی د زمانڤانییێدا هەروەسا د ئێك یان پتر ژ بسپۆراندا هەبیت، ئەوێن پەیوەندی ب تێگەهشتنا دەوروبەرێ بکارهینانا زمانیڤە هەین و ئەو دیاردکەت، کو وەکو ئەڤێ چەندێ یا پێدڤییە ژبۆ ڤەدیتنا ئەرکێن زمانی د ژینگەهێن پەروەردەییدا(Heath,٢٠٠٠,٥٧).

هندەك ڤەکۆلەر گەهشتنە ئەوێ چەندێ، کو لێگەڕیان و پێشئێخستنا شێوازێن فێرکرن و پەروەردەیێ ئەوێن دەلیڤا سەرکەڤتنێ د قوتابخانەیاندا پەیدادکەن و ب تایبەتی بۆ قوتابییێن کێماهییێن زمانی و ئەو کەسێن بەرهەنگاری مەترسییا سەرنەکەڤتنا قوتابخانەیێ دبن. کو کارێن ئەوان پشتبەستنێ ل سەر پێنج بنەمایان دکەن ژبۆ پێڕابوونا فێرکرنێ. ئەوژی ئەڤەنە:

١–ئاسانكرنا فێركرنێ ب رێكا چالاكييێن بەرهەمهينانا هەڤپشك د ناڤبەرا مامۆستا و قوتابيدا.

٢–پێشئێخستنا شيانان د زمانى و نەهێلانا نەخواندەڤانييێدا ئەوژى د پەروەردەييدا، ب رێكا هەمى چالاكييێن وانەگوتنێ.

٣–چارچۆڤە دانان بۆ وانەگوتنێ و رێبازێن خواندنێ و مفا وەرگرتن ژ شارەزاى و كارامەييێن مال و جڤاكى.

٤–تەحەديكرنا قوتابى بەرامبەر ئالۆزييا زانينێ.

٥–پشكداريا قوتابى ب رێكا دانوستاندنێ و ب تايبەتى دانوستاندنا فێركرنێ(Tharp,١٩٩٧,٩-١٢).

(ڕايت و تيمپل) ئاماژەيێ ب هندێ دەن، كو پێدڤيبوون ب دانانا بنەمايەكێ زێدە ژبۆ فێركرنا ڕاستەوخۆ يا زمانێ ئەكاديمى هەيە. ئەوژى ئەڤەيە:(فێركرنا قوتابييانە ب رێكێن نوى ييێن بكارهينانا پەيڤان– ئەوژى رێكێن رێزگرتنێنە)(Temple and Wright,٢٠١٥,٨٧٢).

٢–زمان و فێركرن و پەروەردە:

زمان و پەروەردەيێ پەيوەندييەكا بهێز ب ئێك و دووڤە هەيە، هەتا ئەوى ڕادەى كو ب زەحمەتە ڤەكۆلينەك ل سەر فێركرن و پەروەردەيێ بهێتە ئەنجامدان، كو زمان تێدا بابەتەكێ سەرەكى نەبيت.

دهێتە گوتن، كو زمانڤانييا كارەكى(پراكتيكى) ل دەستپێكا خۆ وەكو زاراڤەكى پەيدابوو، كو ئاماژە ب فێركرنا زمانى و پەروەردە و فێربوونێ ددا. ئەڤجا ب هەر زمانەكى بيت. ئەڤجا چ وانەگوتن وفێركرنا زمانەكێ بيانى بيت يان زمانێ دايكێ بيت. پشتى ئەوى دەمى بياڤێن نوى بۆ ڤەكۆلينا زمانى پەيدابوون وەكو: زمانڤانييا جڤاكى، زمانڤانييا دەروونى، زمانڤانييا پەروەدەيى(فێركرنێ) و شێوازگەرى و شرۆڤەكرنا گوتارێ و پراگماتيك و زمانڤانييا دەمارى و زمانڤانييا كلينيكى...هتد و بەرى پەيدابوونا ئەڤان بياڤان زمانڤانييێ ئەڤ بياڤە ب خۆڤە دگرتن: دەنگسازى، وشەسازى، ڕستەسازى، واتاسازى، زمانڤانييا مێژوويى...هتد. د ئەڤى بواريدا(سپۆلسكى) ئاماژە ب هندێ دايە،

کو جهێ داخێیە زمانڤانییا کارەکی ئاماژەیێ ب ڤەکۆلینێن زمانی و فێرکرنێ ب تنێ ددەت، ئەوژی ژبەر دوو ئەگەران:

١–بیاڤێ زمانڤانییا کارەکی بەرفرەهترە ژ پراکتیکرنا زمانڤانی و فێرکرنێ. ئەڤ زانستە ب تنێ فێکرنا زمانی ب خۆڤە ناگریت، بەلکو وەرگێڕان و پلاندانانا زمانی و فەرهەنگسازییێ ژی...هتد.

٢–ئاماژەکرن ب هندێ کو زمانڤانییا کارەکی ل سەر گەلەك بیاڤێن دی پراکتیك دبیت(Spolsky,١٩٨٧,١-٢).

زمان ئالاڤەکێ پەیوەندیکرنا مرۆڤییە و دهێتە گوتن زمان ڕێکەکە بۆ پەروەردە و وانەگوتن و گەهاندنا پەروەردەیی و ب دەستڤەهینانا زانینێ و بەرۆڤاژی ئەڤێ چەندێ دانوستاندن ل سەر زمانی ئانکو ب ڕێکەکێ یان ب ئێکا دی ئاخڤتنە ل سەر ناڤەرۆکا زمانی یان زمانڤانییێ.

زمانڤانی ڕادبیت ب ڤەکۆلین و سالۆخکرنا بابەتێن گرێدای ب ئاستێن زمانیڤە. وەکو: دەنگسازی و وشەسازی و ڕستەسازی و واتاسازی و پراگماتیك. هەروەسا لقێن زمانڤانییا کارەکی ژی. وەکو زمانڤانییا پەروەردەیێ(پەروەردەیی)، زمانڤانییا جڤاکی، زمانڤانییا دەروونی...هتد و و ڕەگەزێ دی ئەوێ کو ل ئەڤێرێ پێدڤییە بهێتە ناساندن، ئەوژی فێرکرن یان پەروەردەیە. ئەو ب شێوەیەکێ گشتی پرۆسێسێن فەرمی و نەفەرمینە ژبۆ پەروەردە و فێربوونێ. هەروەسا ب دەستڤە هینان و گەهشتنا زانینێیە د هەمی بیاڤ و لقێن ئەوێدا(Alduais,٢٠١٢,٢٠٥).

(ڕێچاردز و سکمیدت) ئاماژەیێ ب هندێ ددەن، کو ئەو زاستێ ڤەکۆلینێ ل پەیوەندییا د ناڤبەر زمان و پەروەردەیێدا دکەت، دبێژنێ زمانڤانییا پەروەردەیی و ئەڤ لقێ زمانڤانییێ دبیتە لقەك ژ لقێن زمانڤانییا کارەکی(پراکتیکی)(Richards & Schmidt,٢٠٠٢,٣٣٠).

ل دوماهیکێ پێدڤییە ئاماژە ب ئەوێ چەندێ بهێتە دان، کو ڤەکۆلینا زمانی کاریگەرییێ ل سەر فێرکرنێ دکەت، ئەوژی ب دوو ڕێکان:

١–سیستەمێ سەرەکی یێ کارکرنێ ل سەر فێرکرنا زمانانە. ئەوژی زمانێن بیانی و زمانێن دایکی.

٢–بنەرتی ژبۆ ڤەکۆلینێن پەیوەندیکرنێ د پرۆسێسا فێرکرنا گشتیدا پەیدادکەت. ب تایبەتی ئەوا گرێدای ب ئەڤان خالانڤە:

أ–نەهێلانا نەخواندەڤانییێ.

ب–ڕەفتارا جڤاکی د ژینگەهێن فێرکرنا فەرمیدا.

ج–پرۆسێسێن فێرکرنێ(Brumfit,-,١).

٢–چەمکێ گوتارا پەروەردەیی(فێرکرنێ):

گوتارا پەروەردەیی–Education discourse ڕادبیەت ب پێشکێشکرنا کەرەستەیێ زانستی ب شێوازێن سادە ژبۆ هندێ دا بهێتە تێگەهشتن، ل گەل ڕەچاڤکرنا ئاستێ خواندەڤانان و تەمەن و ناسنامەیا ئەوان و پاراستنا ڕەهەندێن ئەوێ یێن ڕەوشەنبیری و جڤاکی و بهاداریی(خالد عبدالكريم بسندى، ٢٠٢٠، ٣٣–٣٤).

گوتارا پەروەردەیی ئەو گوتارە ئەوا ل دۆر پەروەدەیێ و بارودۆخ و بابەت و گرفت و گرنگیپێدانێن ئەوێ درڤڕیت. ئەڤجا ئەڤ گوتارە چ ئاخڤتنەکا زارەکی بیت یان ئاخڤتنەکا نڤێسی بیت. هەروەسا ئەڤ گوتارە چ دەربڕین بیت ژ هزرەکا زانستییا ب ڕێکوپێك یان ئاخڤتنەکا هنارتییا گشتی بیت. ئەڤجا ژبەر هندێ دهێتە گوتن، کو گوتارا پەروەردەیی ئاخڤتنەکا ئاڕاستەدارە، چێدبیت زارەکی بیت یان نڤێسی بیت و ئارمانجا ئەوێ ئاڤاکرنا کەسایەتییەکا تەڤگر و تەواوکارە و نیازا ئەوێ بەرژوەندییا گشتییە (حورية الرزقي، ٢٠١٥، ٢٢).

ئەڤ جۆرێ گوتارێ ڕادبیت ب ڤەگوهاستنا زانین و زانیارییان، ئەوژی ب شێوەیەکێ سادە، کو یا ب سانەهییە بۆ وەرگرتنێ ژ لایێ گوهداری یان فێرخوازیڤە. ئەڤژی پشتبەستنێ ب ڕێبازەکا ئاشکەرا دکەت، کو ل سەر گرۆپەك ژ ئالاڤێن ب سانەهی ڕادبیت. وەکو: کورتکرن، دووبارەکرن، نەخشە و هێلکارییێن داتایان...هتد (هبة خياري، ٢٠١١، ٦٨).

وێنەیێ گوتارا پەروەردەیی د پراکتیککرنا خۆدا هندەك ئارمانج هەنە، کو پەروەردە هەولدەت ئەوان ئارمانجان جێبەجێبکەت. بنەرەتێ ئەوێ دیتنەکا فەلسەفییە.

هەروەسا ڕەهەند و گوهۆڕین هەنە. دیسان سروشتەکێ لێڤەگەڕ (مەرجەعی) هەیە، کو د شیاندایە ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ یان ب شێوەیێ ڕاڤەکرنێ بهێتە دەستنیشانکرن. بۆ نموونە پەیوەندی د ناڤبەرا زمانێ گوتارێ و هێز و ئایدۆلۆجیایێدا هەیە. هێزژی هێزا خودانێ گوتارێیە و ئایدۆلۆجیاژی چارچۆڤەیێ ئەڤێ گوتارا پەروەردەییە، ئەوژی ژ لایێ زمان و ناڤەرۆکێڤە. هەروەسا جهێ هزری و سیاسی و ئابووری و جڤاکی، وەکو ژینگەهەکا ڕەوشەنبیرینە بۆ گوتارێ، کو دبنە دەوروبەرەکێ ڕاڤەکرنێ یێ گرنگ بۆ شرۆڤەکرنا دەقێن پەروەدەیی. هەروەسا ڕۆل د پێشڤەبرنا هۆشمەندییا زمانێ ڕەخنەییدا هەیە.

دیسان هەر گوتارەکا پەروەردەیی فەلسەفە و ئایدۆلۆجییا خۆ هەیە، کو بەراهی(ئەولەویات) و بابەتێن ئەوێ دەستنیشاندکەت. هەروەسا هێزا ئەوێ چارچۆڤەدکەت(حورية الرزقي، ٢٠١٥، ٢٢).

چێدبیت گوتارا پەروەدەیی دەربڕینێ ژ دیتن و بۆچوونێن حوکومەتێ بکەت یان خودانێن بڕیارێ د ناڤ جڤاکیدا، ئەوێن ب پلاندانان و تەشریعکرنا سیستەمێ پەروەدەیی ڕادبن، کو ب گەرەنتیکرنا مان و پاراستنا سیستەمێ جڤاکی و سیاسی یێ هەی ڕادبن و گوتار ل ئەڤێرێ بریتییە ژ یاسا و لیستە و بڕیاران و ئەوان دیتنان ئەوێن سیاسەتا پەروەدەیێ و ئستراتیجیەتێن ئەوێ ب خۆڤە دگریت. هەروەسا مەرج نینە گوتارا پەروەردەیی دەربڕینێ ژ ئاڕاستەییێن فەرمی د وەلاتیدا بکەت، بەلکو دبیت هندەك یاسا بن، کو زانایان ل دۆر پەروەردەیێ دارشتینە و ئەڤان یاسایان ددانە بەرامبەر بەرپرسان، داکو ڕازامەندییێ ل سەر بدەن و بهێنەجێبەجێکرن(حورية الرزقي، ٢٠١٥، ٢٢).

ل دوماهیکێ پێدڤییە ئاماژە ب ئارمانجا گوتارا پەروەدەیی یان فێرکرنێ بهێتە دان. کو پشتیوانەکێ(رصید) زانینێ بۆ خواندەڤانی پەیدادکەت. ژبۆ هندێ داکو ئەوی ئامادەبکەت بۆ وەرگرتنا ئەوێ زانینێ و ڤەگوهاستنا ئەوی ژ قۆناغا کۆگەهکرنێ بۆ قۆناغا دەرهینانێ. ئانکو ژ قۆناغا وەرگرتنا زانیارییێ بۆ گەنگەشە و ڕەخنەیا ئەوێ. هەروەسا دویرئێخستنا ئەوێ ژی. ئەڤجا ژبەر هندێ د شیاندایە بهێتە گوتن، کو گوتارا پەروەدەیی دوو ئارمانج هەنە. یا نێزیك ئەوژی ئاسانکرنە و یا دویر ئەوژی بەرهەڤکرنە.

ئەڤ گوتارە زانیارییێ ئاساندکەت، هەتاکو خواندەڤانی بەرهەڤبکەت ژبۆ دووبارە خواندنا ئەوێ د دەوروبەرەکێ زانستییێ پتر ئالۆزدا (هبة خياري، ٢٠١١، ٦٨).

٣-بنەماییێن گوتارا پەروەردەیی:

گوتارا پەروەدەیی ل دویڤ چار بنەمایان کاردکەت و ئەڤ هەر چار بنەمایە تەمامکەرێن ئێکن و پەیوەندی د ناڤبەرا ئەواندا هەیە. ئەوژی ئەڤەنە:

أ-ئاخڤتنکەر: ڕەنگە مامۆستا بیت یان کارگێڕییا قوتابخانەیێ بیت یان سەرپەرشتەکێ پەروەدەیی بیت یان هەر لایەنەکێ ڕاسپاردی بیت.

ب-گوهدار: ئەوژی قوتابییە و دبیتە وەرگرێ گوتارا پەروەدەیی.

ج-بابەت: ئەڤەژی دبیت پرۆگرامێ خواندنێ بیت یان ڕێنماییێن پەروەدەیی بن یان هەر بابەتەکێ دی بیت، کو گرێدای پرۆسێسا فێربوون و پەروەدەیێ بیت.

د-جھ: ئەڤەژی بریتییە ژ جهێ قوتابخانەیێ یان ئاڤاهییێ وانە گوتن و پەروەردە و فێرکرنێ...هتد.

٤-تایبەتمەندییێن گوتارا پەروەردەیی:

گوتارا پەروەدەیی چەند تایبەتمەندییەك هەنە. وەکو:

١-تەڤایی و تەڤگریی: ئەڤ گوتارە یا تەڤا و تەڤگرە و دگەهیتە هەمی خەلکی.

٢-کاریگەری: ئەڤ گوتارە کاریگەرییێ ل گوهداری دکەت و ب ئەوێ چەندێ ڕازیدکەت ئەوا دهێتە پێشکێشکرن.

٣-ئەرگومێنت: ئەڤ گوتارە یا ئەرگومێنتییە، کو گوهداری بەرەڤ خۆڤە ڕادکێشیت، ژبەر ئەوی مفایێ هەی.

٤-پشتبەستنێ ب شێوازێن زمانییێن بەربەلاڤدکەت. هەروەسا ب ڕێکێن ئاماژەدار د هەڤبەرکرن و ناساندن و نواندن و ڤەگێڕان و سالۆخدانێدا.

٥-هەمەجۆری: ئەوژی ژ بکارهینان و ڤەگوهاستنا ڕێکەکێ بۆ ڕێکەکا دی دچیت، ئەوژی ل دەمێ لایەنێن جیاواز بێن بابەتەکی پێشکێشدکەت.

٦–گوهۆڕینا ڕەگەزێن زمانی و دووبارەنەکرنا ئەوان د ئێك بابەتیدا.

٧–دڤێت گوتارەکا ڕوهن و ساده و واقعی بیت و یا دویر بیت ژ ئاشۆپێ و زێدەبێژی و دەربڕینێ د ئایدیالیبوونێدا.

٨–پێدڤییە ڕەچاڤییا پلەبوونێ بگریت. ئانکو پێنگاڤ ب پێنگاڤ بچیتە د ناڤ بابەتیدا.

٩–دویرکەفتن ژ ئاژاوەییا واژەیی و زمانی(حورية الرزقي، ٢٠١٥، ٣٣–٣٤).

٥–جۆرێن گوتارا پەروەدەیی:

ب شێوەیەکێ گشتی د بیاڤێ پەروەدە و فێرکرنا خواندنێدا گوتارا پەروەدەیی دبیتە دوو جۆر. ئەوژی ئەڤەنە:

أ–گوتارا زانیاری و ڕێنمایدانێ:

د ئەڤی جۆرێ گوتارێدا گوهدار پشکداریێ ناکەت، چونکی ئاخڤتنکەر ڕێنما و زانیاریان پێشکێشدکەت و ب تنێ گوهدار ئەوان زانیاریان وەردگریت. وەکو ل دەمێ ڕێڤەبەر قوتابیان کۆمدکەت و ڕێنمایان بدەتە ئەوان. وەکو:

–" مە لیژنەیەك یا دانای، لیژنا چالاکییێن قوتابخانێ، (١٠) تالیبەنە"(گوتارا ڕێڤەبەرا قوتابخانەیا پێل، ٢٠١٩/١١/٧).

د ئەڤێرێدا قوتابی ب تنێ گوهداریێ دکەن، چونکی ڕێڤەبەرا قوتابخانەیێ ل کۆمبوونا نیڤا گۆرەپانا قوتابخانەیێ قوتابییێن خرڤە کرین و ڕێنمای و زانیارییێن پەروەدەیی و فێرکرنێ پێشکێشی ئەوان کرینە، ئەوژی چێکرنا لیژنەیەکا (١٠) قوتابییێن کچن، کو دێ ب سەرپەرشتیکرنا چالاکییێن د ناڤ قوتابخانەیێدا دهێنە ئەنجامدان ڕابن.

ب–گوتارا فێرکرنێ:

د ئەڤی جۆرێ گوتارێدا گوهدار پشکداریێ دکەت. هەر وەکو ل دەمێ مامۆستا سمینارەکێ یان وانەیەکێ بێژیت و قوتابی دانوستاندنێ ل سەر لایەنێن ئەوێ سمینارێ یان وانەیێ بکەن. وەکو:

–مامۆستا" باشە گەلی قوتابیان کی دێ بێژیت: هەڤالناڤ چییە؟"

-قوتابییەك"مامۆستا هەڤالناڤ پەیڤەكە وەسفا ناڤی دكەت. وەكو: گولا جوان، ل ڤێرێ جوان: هەڤالناڤە و وەسفا ناڤێ گول دكەت" (وانەگوتنا مامۆستایەكی ل قوتابخانەیا شێخان یا بنەرەت، ٢٠١٨/٣/١).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا دانوستاندن هەیە و مامۆستای پرسیار كرییە و قوتابی بەرسڤ ل سەر دایە. ئانكو سروشتێ ئەڤێ گوتارێ داخوازا پشكداریكرنا گوهداری(قوتابی) دكەت.

٥-شرۆڤەكرنا ڕەخنەیا گوتارا پەروەردەیی:

د شیاندایە شرۆڤەكرنا ڕەخنییا گوتارا پەروەدەیی د ئەڤان خالاندا بهێتە ئەنجامدان:

١-ئامادەنەبوونا دیموكراتییا فێركرنێ.

٢-لاوازییا بەلاڤكرنا خزمەتێن فێركرنێ.

٣-هەژارییا پلاندانانێ بەرەڤ ڤەكۆلینێن زانستی و خواندنێ.

٤-لاوازییا ئاستێ دەرچوویان ب شێوەیەكێ گشتی.

٥-دڤێت پەروەدە دەربڕینێ ژ واقعی و ژیانێ بكەت. ئانكو ئارمانج ئەوە قوتابخانە بۆ ژیانێ بن نەكو ژیان بۆ قوتابخانەیێ بیت، ئانكو یا گۆشەگیر بیت ژ واقعی.

٦-دڤێت پەروەدە ژ ئەنجامێ فێركرنێ د ناڤ قوتبخانەیاندا ب دەستڤە بهێت(حورية الرزقي، ٢٠١٥، ٣٢-٣٣).

٧-جۆرێ ئایدۆلۆجییا تێدا بكارهاتی چییە؟

٨-ئایا گوتارا پەروەدەیی بەرژوەندییا پارتەكێ یان دەستهەلاتێ، سەر ب بەرژوەندییا زانستی دئێخیت؟

٩-جۆرێ پرۆگرامێن خواندنێ ئایا ل گەل جیهانگیری و تەكنەلۆجیایێ دچن یان پرۆگرامێن كلاسیكینە؟

١٠-ئاستێ مامۆستا و قوتابییان چەوایە؟

١١-هەبوونا یەكسانی و دادپەروەرییێ د سەرەدەریكرنا زانستیدا ل گەل قوتابییان.

١٢-هەبوونا قەیرانان د بیاقێ پەروەردەیێدا و لێگەڕان ل ڕێكێن چاكسازییێ ژبۆ نەهێلانا قەیرانان.

١٣–مامۆستایی ئاگەھ ژ زانیاری و ژێدەرێن د سوشیال میدیاییێدا هەیە یان ب تنێ یێ پابەندە ب شێوازێ تەقلیدیڤە و پێشکێشکرنا زانیارییێن کەڤنڤە؟

١٤–هەژمۆنا چ لایەنەکی ل سەر گوتارا پەروەردەییا پێشکێشکری هەیە؟

١٥–چەوا گوتارا پەروەدەیی دەستهەلاتا خۆ دسەپینیت؟ و ژێدەرێ ئەوێ چییە؟

ل خوارێ دێ هەول هێتە دان شرۆڤەکرنەکا ڕەخنەیی بۆ هندەك پارچەییێن گوتارا پەروەدەیی بهێتە نیشاندان:

– "دڤێت قوتابی حەژ وەلاتێ خۆ بکەت و حەژ ئالایێ خۆ بکەت"(گوتارا ڕێڤەبەرا قوتابخانەیا پێل، ٢٠١٩/١١/٧).

د ئەڤێ پارچە گوتارا ل سەریدا ئایدۆلۆجیەتا نەتەوایەتی ڕەنگڤەدایە، چونکی ڕێڤەبەرا قوتابخانەیێ قوتابییان هاندەت، کو حەژ وەلات و ئالییێ خۆ بکەت و ئەڤە ب بنەماییێن پەیداکرنا هەستا نەتەوایەتییێ دهێنە هژمارتن.

– " سەفا خۆ پاقژبکەن پاشی دەرکەڤن....شەرمە بۆ هەوە هوین گلێشێ خۆ بهێلنە ڤێرێ، یێ حەژ مالا خۆ بکەت، دێ حەژ مەدرەسێ کەت یا دووێ ژی ئەڤان چاکێتێن ڕەنگاو ڕەنگ و پێلاڤێن ڕەنگاو ڕەنگ نەکەنە بەرخۆ"(گوتارا ڕێڤەبەرا قوتابخانەیا پێل، ٢٠١٩/١١/٧).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا مامۆستای دەستهەلاتا خۆ ژ قوتابخانەیێ وەرگرتییە و ل سەر قوتابییان سەپاندییە، لەوا فەرمان ل ئەوان کرییە ب ئەنجامدانا چەند کاران ڕابن. وەکو:(پاقژکرنا پۆلێ، ل بەرنەکرنا جلوبەرگ و پێلاڤێن ڕەنگاو ڕەنگ)، چونکی وەکو بەری نوکە هاتییە دیارکرن، کو قوتابخانە دەستهەلاتێ ددەتە گوتارا مامۆستای بەرامبەر قوتابییان.

–ڕێڤەبەر: "(سەفا حەفتێ: ب) بۆ من دید و پەیامێن قوتابخانەیێ بێژن"(گوتارا ڕێڤەبەرا قوتابخانەیا پێل، ٢٠١٩/١١/٧).

–قوتابی"دیدا وێ:پەیداکرنا سەقایەکێ ئارام د ناڤ قوتابخانێدا و پەیام:

١–پێگیری ب یاسا و ڕێنماییێن پەروەدەیی.

٢–بلندکرنا ئاستێ زانستی.

٣–بلندکرنا هەست و هزرا نەتەوایەتی.

٤–نویترین ڕێکێن وانە گوتنێ بهێنە بکارهینان.

٥–بایەخدان ب پاقژییا قوتابی و قوتابخانەیێ.

٦–قەدەغەکرنا تۆندوتیژییێ د ناڤ قوتابخانەییدا"(گوتارا ڕێڤەبەرا قوتابخانەیا پێل، ٢٠١٩/١١/٧).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا هەژمۆنا ڕێڤەبەرێ ل سەر قوتابییان هەیە، چونکی ب ڕزامەندییا قوتابییانە ئەو ڕێنما و دید و پەیامێن ڕێڤەبەری داناین ب جھ بهینن. ئەڤەژی بۆ دەستهەلاتا ڕێڤەبەرێ ل سەر قوتابییان دزڤڕیت و ئەڤ هەژمۆنە د بەرژوەندییا ڕێڤەبەرێدایە، چونکی ئەو سەرکێش و ڕێڤەبەرا کارییە.

–شرۆڤەکرنا گوتارا مێژوویی:

د شرۆڤەکرنا گوتارا مێژوویيدا، بەرژەنگێن ڕێککەڤتنێ د ناڤبەرا مێژوو و زمانیدا هەنە، ئانکو د ئەڤێرێدا گرنگی ب کەرەستەیێن زمانی و کاریگەرییا لایەنێ مێژوویی پێکڤە د ناڤ پێکهاتەیا گوتارێدا دهێتە دان.

بۆ ماوەیەکێ دیارکری ژ ڕۆژگاری، مێژوونڤێسان گرنگییەکا تایبەت ب شرۆڤەکرنا زمانی و گوتارێ دا. ئەوژی ل بریتانیا و ئەمریکا و ئەلمانیا و فەرەنسا. هەروەسا ل فەرەنسا ل سالێن شێستان "شرۆڤەکرنا گوتارێ" وەکو بابەتەکێ ڤەکۆلینێ دەستپێکر، ل گەلەک دەستنیشانکرنا چەند جهێن تایبەتمەند و پەیمانگەھ و پرۆگرامێن ڤەکۆلینا شرۆڤەکرنا زمانی ژ ڕوانگەهێن مێژوویی و جڤاکی و زمانڤانیڤە پەیدابوون(Schottler,١٩٨٩,٣٧).

د شرۆڤەکرنا گوتارا مێژوویيدا–Historical discourse analysis نەبوونا دەق و تێکستێن زاردەڤی ل دۆر ماوەیێ بەرێ، ئاریشە و گرفتان د شرۆڤەکرنا گوتارا مێژوویيدا پەیدادکەن، بەلێ پەیدابوونا دامودەزگەهێن ئەلکترۆنی یێن پتر بسپۆری ب ڕێکا ئالاڤێن ئەوێ یێن ئاسانکار بۆ زڤرین و ڤەگەڕاندنا داتایان، ئەڤ چەندە بوویە ئەگەر د شیاندا هەبیت بگەهنە کەرەستەیێ نڤێسی (Jucker,٢٠٠٦,٣٢٩).

د شرۆڤەکرنا گوتارا مێژوویيدا، ب شێوەیەکێ زێدە دان ب هندێ هاتییەدان، کو تەکنیکێن شرۆڤەکرنا گوتارێ ب شێوەیەکێ شەرعی، د شیاندایە ل سەر زمانێ نڤێسی

بهێنه پراکتیککرن و دەقێن نڤیسی د ناڤا خۆدا ب کردەییێن گەهاندنێ ڕادبن، ئەڤە ژ لایەکێڤە و ژ لایەکێ دیڤە زمانڤانییا میژوویی وە لێ هاتییە، کو زێدەتر تەکەزێ ل سەر بکارهینانێ دکەت. وەکو بکارهینانا ڕۆژانە، کو ب ڕێکا ئەوێ د شیاندایە ڕوهنکرن و ڕاڤەکرنەك و دەرئەنجامەکێ پتر ل سەر دەقێ نڤیسی و مەبەستا ئەوی ب دەستڤە بهێت(Jucker,٢٠٠٨,٨٩٦).

ب دیتنا (جوکەر)ی شرۆڤەکرنا گوتارا میژوویی وەکو بوارەکێ فرە بسپۆرییە، کو ژ دوو ئاڕاستەیانڤە ڤەکۆلین لێدهێتە کرن: ئەوژی یان ب ڕێکا وەرگرتنا ڕوانگەها لایەنێ کارەکی یێ گوتارێ د دەقێ میژوویيدا یان ب ڕێکا وەرگرتنا ڕوانگەها میژوویی د گوتارا نوکەدا(Jucker,١٩٩٥,٥).

ب دیتنا (بریتۆن)ی شرۆڤەکرنا گوتارا میژوویی بریتییە ژ پراکتیککرنا شرۆڤەکرنا گوتارێ ل سەر دەقێ میژوویی (Brinton,٢٠١٥ ,٢٢٤).

ب دیتنا (لویس)ی د شرۆڤەکرنا گوتارا میژوویيدا، ل دویڤ دوو دەستەییێن لقی د شیاندایە دوو دەستنیشانکرنان دیاربکەین:(١) شرۆڤەکرنا ئەرکێن گوتارێ بۆ فۆرمێن میژوویيیێن دیارکری (٢): دەستنیشانکرنا فۆرمێن میژوویيە بۆ ئەرکێن گوتارا دیارکری (Lewis,٢٠١٢,٩٠٣).

شرۆڤەکرنا گوتارا میژوویی گرنگییێ ب ڕەهەندێ میژوویی د شرۆڤەکرنا گوتارێدا ددەت. د ئەڤێڕێدا هەول دهێتە دان، کو حوکم ل سەر ئەوان ڕویدانان بهێتە دان، ئەوێن ڤەکۆلین ل سەر دهێتە کرن، ب مەبەستا کاریگەری و ڕازیکرنا جەماوەری. ئەڤجا ل ئەڤێرێ وەسفکرنا میژوویێ وەکو گوتار ڕۆلەکێ بلندا هییێ دبینیت، ئەوژی ژ دەمێ بووری بۆ نوکە. ئانکو شرۆڤەکرنا گوتارا میژوویی بۆ جارا ئێکێ ڕابردوویی ئامادەدکەت، ئەوژی ب شێوەیەکێ نوی و دەستکرد و ل خالا دووێ ب دروستکرنا پێکڤەگرێدانێن هەمەجۆر ڕادبیت، ئەوژی ب ڕێکا پێشکێشکرنا ئەوێ بۆ ڕویدانان ل گەل دابێشەییێن گشتی، ئەڤەژی ب ڕێکا زمانی و گوتارێ . ئەڤجا د شیاندایە بێژین گوتارا میژوویی هەر تشتەکی بۆ

پەیامێ قەدگوهێزیت، کو بابەتێ ئەوێ یێ بوورییە، بەلێ ناڤەرۆکا ئەوێ بۆ نوکەیە و کارپێکرنا ئەوێ یا ئاڕاستەکرییە. وەکو:

–" ب ڕاستی، کو من ئەو پێشمەرگێت قارەمان ئەڤێت، کو ماینە د ژیانێدا بێت شۆڕشا ئەیلوولێ ب توڤەنگێت خۆ بێت بڕنۆڤە من دیتی، ڕوحەکا دی داڤ مە... ئەوێت قەدرێ ڤان قەهرەمانان نزانن، وەکی وێ دارێنە، یاکو چ ڕەو و ڕیشە نەبن، بایەکێ سڤکەش بهێت دێ ئێخیت" (تەلەڤزیونا دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

بابەتێ ئەڤێ پارچەیا گوتارا ل سەری یێ بورییە(مێژوویی)، ئەوژی پێشمەرگەیێن سەر دەمێ شۆڕەشا ئەیلوولا مەزنا کورد و کوردستانێنە، بەلێ ناڤەرۆکا ئەوێ بۆ نوکە یا ئاڕاستەکرییە، ئەوژی ئەوە: دڤێت قەدرێ ئەوان بهێتە گرتن، چونکی ئەڤ ئازادییا نوکە هەی، هەمی ژ ئەنجامێ ڕەنج و ماندیبوون و زەحمەتا ئەوانە.

شارەزابوون و زانینا واتا و مەبەستان د شرۆڤەکرنا گوتارا مێژوویدا، دڤێت پشتبەستن ب میکانزمێن سیمانتیکی و پراگماتیکی بهێتە کرن. ئەڤجا د ئەڤێڕێدا زانینا واتا و ئەرك و واتایا ل پشت شێواز و ڕستە و پەیڤان هەی، پێدڤییە تەماشەی بنەرەت و تێگەهێ ئەوان یێ مێژوویی بهێتە کرن، ئەوێ د بنەرەتدا گرێدای ب لایەنێ جڤاکییێ سەردەمیڤە.

شرۆڤەکرنا گوتارا مێژوویی شێوازێ پیڤانا سێگۆشەیی–Triangulation بکاردهینیت، ئەو شێواز ژی ڕادبیت ب خرڤەکرنا ڕێکین جیاواز و زانیارییێن جیاواز و پاشی تەکەزێ ل سەر دەرئێخستنا دەرئەنجامان د دەوروبەریدا دکەت و شرۆڤەکرنا دەوروبەری ژی (بکارهینانا زمانی د ئەوان دەقاندا و پەیوەندییێن هەڤدەقییێ و پەیوەندییا گوتاران ب پێکڤە و گوهۆرینێن جڤاکی و دەوربەرێ مێژوویی سیاسی و جڤاکی) ل بەرچاڤ وەردگریت. شرۆڤەکرنا گوتارا مێژوویی هەولدەت شێوەیەکێ دیارکری ل دۆر زانیارییێن میژوویی و بەگرەواندێ بیاڤێن سیاسی و جڤاکی ئەوێن ڕویدان تێدا پەیدابووین دیاردکەت. هەروەسا شرۆڤەکار ڕادبیت ب دەرئێخستنا ناڤەرۆکا گوتارا دیارکری و بابەتێن ئەوێ. هەروەسا ڤەکۆلینێ ل ستراتیجیاتێن گوتارێ دکەت(وەکو ئەرگومێنتان) ئەوێن بۆ ب ڕێڤەبرنا ئەوێ هاتینە بکارهینان. دیسان ڤەکۆلینێ ل ئەوان ڕێکین زمانی دکەت ئەوێن ب

هاریکارییا ئەوان، ئاڤاکرن و ڕوپدانێن میژوویی ب دەستڤە هاتین(بول بیکر و سیبونیل ایلیج، ٢٠١٨، ٣٣).

ئەڤجا ڕێبازا میژوویی یا گوتارێ هزرێ ل سەر زمانێ نڤێسی و زارەکی دکەت، کو شێوەیەکە ژ شێوەیێن موماڕەسەکرنا جڤاکی. ئەڤ جۆرە گوتارە گرنگییێ ب لایەنێ میژوویی د شرۆڤەکرنێدا ددەت. ئەڤجا ڕوپدانا گوتارێ د شرۆڤەکرنا گوتارا میژووییدا، موماڕەسەیەکا جڤاکییە ب چارچۆڤەیەکێ میژوویی. ئانکو ل ئەڤێرێ گوتار موماڕەسەیەکا جڤاکییە، کو ب دەوروبەرەکێ جڤاکی د قۆناغەکا میژووییدا یا چارچۆڤەکرییە و گرێدایە ب قۆناغێن دیڤە چ ل پێش یان ل پاش (محمد يطاوي، ٢٠١٩، ١٠١).

ڕێبازا شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارا میژوویی، ڕێبازەکا سێ لایەنییە، کو ل سەر سێ جەمسەران هاتییە دانان. ئەوژی ئەڤەنە: (گوتار، جڤاك، میژوو). ئانکو گوتار ڕوپدانەکا جڤاکی میژووییە. ئەڤجا ل ئەڤێرێ شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارا میژوویی ، داخوازا هەمی لایەنێن گرێدای ب دەوروبەرێ جڤاکیڤە و ئەوان ڕوپدانێن ئێك ل دویڤ ئێکێ ژ لایێ میژووییڤە دکەت. هەروەسا ڕاڤەکرنان پێشکێشدکەت، کو دگەهنە ئەوێ چەندا د ناڤبەرا چارچۆڤەیێن پێڕابوونا دەقی و پێڕابوونا کارلێکرنا گوتارێ و پێڕابوونا جڤاکیدا هەی، چونکی ڕەهەندێ میژوویی هەمییێ ب خۆڤە دگریت. ئەڤجا ل ئەڤێرێ ئارمانج ژ کارکرنا تیۆرێ، تیشکئێخستنا دروست و بەرهەمدارە ل دۆر هەلویستێن میژوویی و جڤاکی(محمد يطاوي، ٢٠١٩، ١٠١).

شرۆڤەکرنا ڕەخنەیا گوتارێ وەسفەکا پێکهاتەیی بۆ هەلبژارتنێن زمانی ل سەر ئاستێ قول و کویرێن دەقی پێشکێشدکەت. هەروەسا نواندنێن ئەوی یێن کارلێکرنێ یێن جڤاکی میژوویی ل سەر ئاستێ گوتارێ. پاشی پێشڤە دچیت، ئەوژی بەرەڤ دروستکرنا ڕاڤەکرنان ل دۆر گوهۆرینێن جڤاکی د دەوروبەرێ میژووییدا، پاشی هەولددەت ئەوان پەیوەندییان کونترۆلبکەت ئەوێن پێکڤەگرێدانێ د ناڤبەرا ئەوێ و هەلبژارتنێن زمانیدا دروستدکەت. ئەڤجا ژبەر هندێ داخوازا ئەوان تیۆر و نێزیکبوون و بابەتێن زمانی یێن گونجای بۆ دکەت. وەکو: زمانڤانییا دەقی، کردەیێن ئاخڤتنێ، گوتن، پێکهاتەیا ئەرکی،

مۆرفۆلـۆجی و فەرهـەنگ، ڕەوانبێـژی، تیـۆرا ئـەرگومێنتان. دیسـان ل دویـف ڕێرەوەکـا شرۆڤەکرنێ د سالۆخدانێدا دچیت و هەولـددەت ب ڤـەدیتنا تـۆرێن پەیوەندییێن زمـانی و لایەنێن جڤاکی و مێژوویی ڕاببیت(محمد يطاوي، ٢٠١٩، ١٠٢–١٠٣).

ل دوماهیکێ پێدڤییە ئاماژەیێ ب ئەوێ چـەندێ بـدەین، کـو ل دویـف دیتنـا(فوداك و ڕیزیگـل)ی ئاڕاسـتەکرنا شـرۆڤەکرنێ ل دویـف ڕێـرەوێ مێـژوویی بـۆ گوتـارێ، داخـوازا ئامادەبوونا پێنج پرسیاران دکەت و بەرسڤدان ل سەر ئەوان پراکتیککرنەکا ڕاسـتەقینەیە بۆ ڕێرەوا ڕەخنەیی بۆ شرۆڤەکرنا گوتـارێ ژ ڕەخـێ مێژوویڤـە، کـو د شـیاندایە د ئـەڤان خالێن ل خوارێدا کورتبکەین(Vodak & Reisigl,٢٠٠١,٣٨٥):

١–ب چ شێوە پشکدار دهێنە ناڤکرن و چەوا ب ڕێکا زمانی ئاماژە پێ دهێتە کرن؟

٢–ئەو سیفاتێن ب ئەوانڤە گرێدای چنە؟

٣–ئەرگۆمێنتێن پشتبەستن پێ هاتییە کرن چنە؟

٤–ژ چ کۆژیڤە گوتار تەماشەی پشکداران دکەت؟

٥–ئەرێ ئەو پەیڤ و دەربڕین، هەلگرێن هەلویستێن ڤەشارتینە یان نە؟

د شیاندایە ئەڤان هەر (٥) خالێن ل سەری د ئەڤێ پارچەیا گوتارێدا شرۆڤەبکەین:

–" ئەز وەسفا زاخۆ و جەماوەرێ زاخۆ چەوا بکـەم؟ د شۆڕشـێدا هـنگ پێشـەنگ بـوین، د شۆڕشـا ئەیلوولێدا د شۆڕشا گولانێدا مێـر و مێرخـاس ل ڤـێ دەڤـەرێ ڕابـوین، هونەرمەندێن دەنگخـۆش و نشتیمانپەروەر ل زاخۆ ڕابوین، ل بەر هندێ ب ڕاستی هـنگ ل هندێ مـەزنترن، هـنگ گەلـەك ل وێ مەزنترن ب چەند پەیڤەکا بەحسی مێرینی و مەردایەتی و دلسۆزی و وەفادارییا وە بێتەکرن" (ڕادیۆیـا دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢١).

١–د ئەڤێرێدا پشکدارێن گوتارێ، کو خەلکێ زاخۆنە، ب پێشمەرگەیێن شۆڕەشا ئـەیلۆل و کۆلانێ هاتینە ناڤکرن و ب ڕێکا زمانی وەسا ئامـاژە پـێ هاتییـە کـرن، کـو خـەلکێ زاخـۆ خودان هەستەکێ نەتەوەیی مـەزنن و ئەڤـەژی ئایدۆلۆجییـەتا گوتـارێ ڕەنگڤـەددەت، کـو ئایدۆلۆجیەتەکا نەتەوایەتییە.

٢–پێشمەرگەیێن شۆرەشا ئەیلۆل و گولانێ ییێن دەڤەرا زاخۆ ب سیفاتێن: (پێشەنگ، میر و میرخواز، هونەرمەند، نیشتمانپەروەر، مەردایەتی، دلسۆز، وەفاداری) هاتینە وەسفکرن. ئەوژی نرخاندنەکا ئەرێنییە

٣–ئەرگومێنتێن پشتبەستن پێ هاتییە کرن د ئەڤێ پارچەیا گوتارا ل سەریدا. بریتینە ژ: (شۆرەشا ئەیلۆلێ، شۆڕەشا گولانێ، زاخۆ)، کو دبنە ئەرگومێنتێن جهی.

٤– گوتار ژ ئەڤی کۆژیڤە تەماشەی پشکداران دکەت: (ڤەگێڕانەکا مێژوویە ل دۆر خەلکێ زاخۆ ژ ئەیلۆلێ هەتا سەردەمێ نوکە ل گەل دۆزا کوردایەتی و نەتەوەیا کوردینە).

٥–ئەو پەیڤ و دەربڕینێن هەلگرێن هەلویستان د ئەڤێ گوتارێدا تا ڕادەیەکی د ئاشکەرانە، بەلێ بۆ مەبەستا ڤەشارتی هاتینە بکارهینان. ئەوژی پشتەڤانیکرنە بۆ پارتا گوتاربێژی د هەلبژارتناندا، چونکی گوتاربێژی ب پەیڤ و دەربڕینێن ئاشکەرا پەسن و ستایشا خەلکێ زاخۆ کرییە. وەکو پەیڤ و دەربڕینێن:(هونەرمەندێن دەنگخۆش و نیشتمانپەروەر، هوین ژ هندێ مەزنترن). زێدەباری وەسفکرنا ئەوان ب قارمانی و وەفاداری و کوردپەروەرییێ.

–گوتارا سینەمایی:

–چەمکێ گوتارا سینەمایی:

بەری بچینە سەر بابەتێ گوتارا سینەمایی–Cinematic Discourse، پێدڤییە ل ئەڤێرێ ب جودا هەر ئێك ژ زاراڤێن (گوتار) و (سینەما) بهێنە بەحسکرن، پاشی ل سەر زاراڤێ (گوتارا سینەمایی) ڕابوەستین.

زاراڤێ گوتارێ گرێدای زمانییە و ژبەرکو زمان ئامانێ هزرا مرۆڤییە، ئەڤجا گوتار دەربڕینێ ژ هزرێ دکەت، ب تایبەتی ب ڕێکا ئاخڤتنا زارەکی، ئەڤجا ژبەر هندێ، زمانی پەیوەندی ب ئاخڤتن و گوتارێڤە هەیە(رشيد طلبي، ٢٠١٩ ، ١٧٧).

ب دیتنا (ئەمیل بنڤسیت)ی، پەیڤا گوتار وەکو پەیڤا حیکایەتێ یان چیرۆکێ نینە، ب دیتنا ئەوی گوتارێ سیمایێن داتایی هەنە، کو کەسەك گریمانێ بۆ دکەت و بۆ گوهداری

ئاڕاستەدکەت. هەر وەکو دەقەکێ نڤێسی یان فیلم بێت، ئەڤجا چ یێ دیکیۆمێنتی بێت یان یێ ڕاست نەبێت، کو کەسەك ب ڕێکخستنا ئەوی ڕادبێت(رشيد طلبي، ٢٠١٩ ، ١٧٧).

بەڵێ سەبارەت زاراڤێ (سینەما) ژ پەیڤا (سینەمایی) هاتییە، کو بەرامبەر(فیلمی)یە، ئەڤ دیتنە یا (جلبر کوهن)ییە، ل سالا ١٩٤٦ز دانایە. ئەو فیلمی پێناسەدکەت، کو ب ئێستاتیکا کارێ فیلمی و پەیاما ئەوێڤە گرێدایە، بەڵێ (سینەما)، ژ ئالییێ کاروبارێن گرێدای ب ئالاڤێن دەربڕینێ بێن تایبەت ب وێنەییێن لڤۆکڤە، (فیلمی) ب خۆڤە دگریت. هەروەسا ژ ئالییەکێ دیڤە ئەوان تشتان ب خۆڤە دگریت، ئەوێن ژ سینەما جڤاکی یان تەکنیکی یان پیشەسازیڤە ب دەستڤە دهێن(رشيد طلبي، ٢٠١٩ ، ١٧٧).

د ئەوێ وتارا ل سالا (١٩٧٧)دا، ئەوا ب ناڤێ(زمان و سینەما) کو ژ لایێ (کریستیان متز)یڤە هاتییە بەلاڤکرن، ئەوێ جوداهی د ناڤبەرا ئەڤان زاراڤێن ل خوارێدا کرییە، ئەوژی ب ڕێکا گرنگیدان و ڕاوەستانێ ل دەڤ کۆدان. ئەوژی ب ئەڤی ڕەنگی(رشيد طلبي، ٢٠١٩ ، ١٧٧):

–فیلم: بریتییە ژ کۆمەکا کۆدێن بکارهاتی، کو ب ڕێکا کۆدێن زارەکی دهێتە نواندن.

–سینەمایا ب فیلم: بریتییە ژ کۆدێن تایبەت ب سینەمایێڤە، کو گرێدای واقعێ ئەوی فیلمینە. ئەڤەژی گرێداینە ب حالەتێ لڤینا کامیرێڤە، کا چەوا لەقتان دهینیتە پێش.

–سینەمایا بێ فیلم: ئەڤە گرێدایە ب هەر تشتەکێ پەیوەندی ب دامودەزگەهیڤە هەبیت، ژ ئالییێ بەرهەمهینان و کارئەنجامدان و جەماوەریڤە...هتد.

زمانێ گوتارا سینەمایی ئاماژەیێ ب جیهانا ڕاستەقینەیی و ئاشۆپی دکەت. ئەوژی ب ڕێکا ڤەگێڕانا فیلمان و ئەو ئەکتەرێن تێدا ب ڕۆلان ڕادبن. دیسان گوتارا سینەمایی ئاماژەیێ ب زمانێ سینەمایێ ددەت، کو هەمی سیمایێن هەمەجۆرێن ڤەگێڕانا فیلمی تێکەڵی ئێکدکەت: واژەیی و نەواژەیی و بهیستی و بینرای...هتد.. وەکو:

(کورتە فیلمێ کوردی، پایسکل، ٢٠١٢، : www.youtube. Com)

د ئەڤێ لەقتا فیلمێ (باکو و هیڤی)دا هەمی سیما و هێمایێن ڤەگێڕانا فیلمی تێدا پشکدارن. بگرە ژ دیمەن و ڕوناهی و شێوەیێ ڕاوەستان و نڤێسینێ، کو ئەو نڤێسین تۆمارکرنا ئەوێ ئاخڤتنێیە ئەوا ئەو دبێژیتە برایێ خۆ(کارزان)ی و ئەڤ هەمی هێمایێن زمانی و نەزمانی د ئەڤێ گوتارا سینەماییا بکارهاتیدا پێخەمەت هندێ هاتینە تێکەلکرن، داکو مەبەستا ڤەگێڕانا فیلمی دیاربکەت، ئەوژی:(دلپێڤەبوونا برایێ کارزانییە ب کارزانی، کو نەڤێت کەس ئەوی بشکێنیت و ب ناڤێن خراب گازینەکەنێ، لەوا پارەدانێ و گوتییێ هەرە بۆ خۆ پایسکلەکێ بکرە، چونکی ژبەر ڤیانا کارزانی بۆ پایسکلێن خەلکی، هندەك جحێلان ب کێمی و ب ناڤێ گیانەوەری گازی ئەوی دکر).

ب دیتنا (کریسانۆڤا)یێ گوتارا سینەمایێ دیاردەیەکا پەیوەندیکرنا زەینی، گشتی، ئالۆزە، کو ژ لایێ جڤاکی و ڕەوشەنبیریڤە خۆگونجاندن ل گەل هەیە. هەروەسا پێکهاتەیا ئەوێ یا تێکەلە ژ سیستەمێن سیمیۆلۆجییێن زمانی و نەزمانی. هەروەسا ئەڤێ گوتارێ تایبەتمەندییێن دەربڕینێ و دانوستاندنێ و ڕاگەهاندنێ هەنە. هەولددەت بۆ ئاڤاکرنا واقعی و باراپتر ئەڤێ چەندێ ئاڕاستەی بینەران دکەت. هەوەسا گوتارا سینەمایی و دەقێ سینەمایی دوو دیاردەیێن پێکڤە گرێداینە و ژ لایێ پراکتیزەکرن و ئەنجامیڤە ژئێك ناهێنە جوداکرن(Krysanova,٢٠١٧,١٤).

ب دیتنا (تینیانوف)ی گوتارا سینەمایی بریتییە ژ دووبارە نیاسینا تشتی بۆ جیهانا بینرای، ئەوژی ب شێوەیێ هێمایێن واژەیی، کو د ناڤ شێوەیێن سینەماییدا دهێتە

بەرهەمهینان. وەکو مونتاج و ڕوناهییێ...هتد. ب دیتنا (میتز)ی ل ئەوی دەمی سینەما دبیتە گوتار، ل دەمێ ب شێوەیێ ڤەگێڕانێ دهێتە ڕێکخستن و کریارێن خودان واتا بەرهەمدهینیت(فران فینتورا، ٢٠١٢، ٦–٧).

گوتارا سینەمایی گوتارەکا گەلەك ئالۆزە و تەماشەکرنا ئەوێ هەر جارەکێ هزر و واتایەکا دی پەیدادکەت، ئەڤەژی ئەوێ چەندێ دگەهینیت، کو واتایا وێنەیی بەردەوام یا ڤەکرییە بۆ ڕاڤەکرن و خواندنان، ئەڤەژی دمینیتە ل دویڤ هەمەجۆرییا کۆژیێن تەماشەکرنێ(رشيد طلبي، ٢٠١٩ ، ١٧٨).

ئەڤجا د شیاندایە ل ئەڤێرێ پێناسەیا (گوتارا سینەمایی) بهێتە کرن، کو ئەو جۆرە گوتارە ئەوا ب دیارکرنا واقعی و وێنەکرنا جیهانێ و نیشاندانا ژیانێ ڕادبیت، ل گەل ئاماژەکرن و ئامادەکرنا ڕەگەزێن میژوویی و جڤاکی و دەروونی و سیاسی...هتد. هەروەسا هندەك جاران گرنگییێ ب ڕەگەزێ خەیالێ ددەت و ئەڤەژی ب مەرەما دروستکرنا لایەنێ هونەری و ئێستاتیکییە و ئەڤەژی ب پشتبەستنا زمانی ل گەل ڕەگەزێن دییێن بەشداریێ د گوتارا سینەماییدا دکەن. وەکو: وێنە، مونتاج، ڕوناهی...هتد. ئەڤە هەمی د ناڤ فیلمێن سینەماییدا دهێنە بەرجەستەکرن.

ل دوماهیکێ پێدڤییە ئاماژە ب ئەوێ چەندێ بهێتە دان، کو گوتارا سینەمایی وەسا دهێتە ڕاڤەکرن، کو دیاردەیەکا گەهاندنێ یا ئالۆزە و ژلایێ جڤاکی و ڕەوشەنبیریڤە یا تەواوکارە. هەروەسا پێکهاتا ئەوێ یا تێکەلە ژ هێمایێن زمانی و نەزمانی. هەروەسا یا فرە کۆد و د سروشتێ خۆدا یا فرە ناڤەندە. دیسان گوتارا سینەمایی پتر ژ سیستەمەکی ب خۆڤە دگریت: واژەیی(ئاخڤتن)، نەواژەیی:(ئاماژە، دەربڕینێن ڕوی...هتد) و نەزمانی ئەوێن ب ڕێکا ئەڤان ئالاڤان دهێنە نواندن:(وێنە، لڤین، کامیرا، ڕوناهی، مۆزیك...هتد). ئەڤە تێکەلکرنە ژبۆ دروستکرنا واتایا سینەمایی کاردکەن. گوتارا سینەمایی سیستەمەکێ جیاوازێ نە ئێکگرتی ب خۆڤە دگریت. کو تێگەهشتنەك ژێدەردکەڤیت. سروشتێ فرە کۆدییێ گوتارا سینەمایی جەختێ ل سەر تێکەلبوونا هژمارەکا سیتەمێ کۆدکرنێ دکەت، کو دەرهێنەرێن فیلمان ژ پێخەمەت ئاڤاکرنا واتایێ بکاردهینن. سروشتێ هەمەجۆرێن

ڕێکێن گوتارا سینەمایی جەختێ ل سەر مۆرکا خۆ یا دینامیکی دکەت و تەکەزێ ل سەر بینەری دکەت و تەماشەی سیمایێن ئەوی بێن زانینی و جڤاکی دکەت. ئەڤجا کۆمکرن د ناڤبەرا سیستەمێن سیمیۆلۆجییێن جیاوازدا دبنە ئەگەرێ ئاڤاکرنا واتایا فیلمی (Krysanova,٢٠١٧,١٤).

–دەقێ سینەمایی و گوتارا سینەمایی:

هەر وەکو بەری نوکە ئاماژە پێهاتییە کرن، گوتارا سینەمایی و دەقێ سینەمایی دوو دیاردەیێن پێکڤە گرێدایینە و ژ لایێ پراکتیزەکرن و ئەنجامێڤە ژئێك ناهێنە جوداکرن، بەلێ ل گەل هندێ ژی د شیاندایە جوداهی د ناڤبەرا ئەوان هەر دووکاندا بهێتە کرن:

أ–دەقێ سینەمایی: دەقێ نڤێسییە و کەرەستەیێ خاڤە و چێدبیت ڕۆمانەك بیت یان چیرۆکەك بیت و بۆ مەبەستا سینەمایێ هاتبیتە بەرهەڤکرن. ئانکو ئەم دشێین بێژین دەقێ نڤێسییێ سینەماییە و هێشتا نەهاتییە پێشکێشکرن و گوتن. ئانکو دەقێ سینەمایی دبیتە کەرەستە بۆ گوتارا سینەمایی.

ب–گوتارا سینەمایی: ئەڤە پشتبەستنێ ل سەر دەقێ نڤێسی دکەت و دەقێ نڤێسی دکەتە فیلمەك و پێشکێشی بینەران دکەت. ئانکو ئەم دشێین بێژین ئەو فیلمن ئەوێن ب ڕێکا تەلەڤزیۆنێ یان هەر ئالاڤەکێ دی وەکو فیلمەك دهێتە پێشکێشکرن. ئانکو قۆناغا جێبەجێکرن و پێشکێشکرنێیە.

–تایبەتمەندییێن گوتارا سینەمایی:

گوتارا سینەمایی چەند تایبەتمەندییەك هەنە. وەکو:

١–گوتارا سینەمایی زمانەکێ بینینێ یێ تایبەت هەیە، کو زمانەکە سەر ب هەمی ناسنامەیان و ڕەوشەنبیریانڤەیە، کو هەمی تێدگەهن و وەسا دهێتە وەسفکرن، کو لەقتە پەیڤە و دیمەن ڕستەیە (فران فینتورا، ٢٠١٢، ٦).

٢–گوتارا سینەمایی(فیلم) پشتبەستنێ ب دوو ڕەگەزان دکەت. ئەوژی دەنگ و وێنەیە و هەر دوو پێکڤە گوتارێ دگەهینن.

٣–ئەڤ جۆرە گوتارە بۆ جەماوەرەکێ بەرفرەھ یا ئاڕاستەکرییە.
٤–وێنەی ڕۆلەکێ دیار تێدا ھەیە. ئەوژی د وەسفکرنا حالەت و ڕویدانانداا، چونکی ئەکتەر و لەقتە و دیمەن...ھتد، ب ڕێکا وینەیی دھێنە نیشاندان.
٥–د گوتارا سینەمایدا ئەکتەر نواندنا ھزرا نڤێسەرێ دەقێ سینەمایی دکەن.
٦–خەیال و ھزرا کویر، ڕۆلەکێ بەرچاڤ د ئەڤێ گوتارێدا دبینن.
٧– د پێشکێشکرنێدا پشتبەستنێ ب زمانێ زارەکی دکەت.

–ئەرکێن گوتارا سینەمایی:

ئەرکێ گوتارا سینەمایی ل دویڤ جۆرێ فیلمی و ناڤەڕۆکا فیلمی دھێتە گوھۆڕین، کو ھەر گوتارەکا سینەمایی ئەرکەکێ تایبەتی ھەیە، بەلێ ب شێوەیەکێ گشتی د شیاندایە ئاماژەیێ ب چەند ئەرکان بدەین، کو د پتریا گوتارێن سینەماییدا دیاردبن. ئەوژی ئەڤەنە:
١–ئەرکێ ھاندانێ: دڤێڕێدا گوتارا سینەمایی خەلکی ھاندەت، کو کارەکێ دیارکری ئەنجامبدەت. وەکو چوونا قوتابخانەیان، پێکڤە ژیان، نەھێلانا تیرۆرێ، ڕێزگرتنا ئایینان...ھتد.
٢–ئەرکێ جوانییێ: گوتارا سینمایی ل دەمێ دھێتە پێشکێکرن، بنەمایێ جوانییێ ب بەرچاڤ وەردگریت، چ جوانییا ھونەری بیت یان جوانییا گەھاندنا ناڤەڕۆکا فیلمی بیت.
٣–ئەرکێ گوھۆڕینا ئاڕاستەیان: گوتارا سینمایی پتریا جاران مەبەستەك پێ ھەیە، ئەوژی ڕاستڤەکرن و گوھۆڕینا ئاڕاستەیا خەلکییە بەرەڤ خالەکا مەبەستدارە و پتریا جاران یا ئەرێنییە.
٤–ئەرکێ ھشیارکرنێ: گوتارا سینەمایی خەلکی ل گەل کاران ھشیاردکەت، کو ئەنجامنەدەن. وەکو دزییێ، کوشتنێ، زولم و زۆرداریێ...ھتد.
٥–ئەرکێ ڕەوشەنبیری: گوتارا سینەمایی ھەولدەت ڕەوشەنبیرییا جڤاکی ب ڕێکا فیلمی د ناڤ تاکەکەسێن جڤاکیدا دیاربکەت. وەکو ڕێزگرتنێ، ڤیان و ھەڤگرتنێ و سلاڤکرنێ، دلۆڤانییێ، موکمکرنا پەیوەندییێن جڤاکی...ھتد.

٦–ئەرکێ پێگێریکرنێ: ئەڤ ئەرکە د گوتارا سینەماییدا بریتییە ژ پێگێریکرنا خەلکی ب هندەك کار و کریار و بابەتانڤە و دەرنەچوون ژ سنووران.

٧– ئەرکێ زانیاری گەهاندنێ: گوتارا سینەمایی هەولددەت جەماوەری ل گەل زانیاری و تەکنەلۆجیا و پێشکەڤتنا ل سەردەمانە...هتد ئاگەهداردکەت. ئەڤ ئەرکە ب ئەرکێ مفا وەرگرتنێ ژی دهێتە ناڤکرن.

٨–ئەرکێ ئایدۆلۆجی: هەر گوتارەکا سینەمایی هەبیت. ئایدۆلۆجیایەك ل پشت هەیە و دەرهێنەر و کۆمپانی و لایەنێن دروستکەرێن فیلمی دڤێن ئەوێ ئایدۆلۆجییێ د ناڤ خەلکیدا بەلاڤبکەت. وەکو ئایدۆلۆجیا ئیسلامی مارکسی، نەتەوەپەرستی...هتد.

٩–ئەرکێ پێشڤەچوون و ئاڤاکرنا واقعی: گوتارا سینەمایی دڤێت وەل خەلکی بکەت، کو د ناڤ جڤاکیدا دڤێت توخمێن ئەرێنی بن و لاینگەرێن پێشڤەچوون و پێشئێخستنا واقعێ خۆ بن.

١٠–ئەرکێ خۆشی دیتنێ: گوتارا سینەمایی هەولددەت ئەوی بابەتێ پێشکێشدکەت ب شێوەیەکێ وەسا بیت، کو خەلك خۆشییەکێ ژێ ببینیت و پێڤە بهێتە گرێدان و دەمەکێ خۆش ل گەل دەربازبکەت، کو ببیتە ئەگەر تەماشە و گوهداریا هەمی گوتارێ بکەت.

١١–ئەرکێ سەربۆرێ: پەیاما سەرەکییا هەر گوتارەکا سینەمایی ئەوە وە ل خەلکی بکەت، کو عیبرەت و سەربۆران بۆ خۆ ژ ڕوێدان و کێشەیان ببینن، داکو د ژیانا خۆدا تووش نەبنێ و نەکەڤنە د ئەوان گرفت و ئالۆزییاندا.

–بنەماییێن گوتارا سینەمایی:

سینەما ل سالا ١٩٠٧ز پەیدابوویە. ئەوژی ب ڕێکا یاریا وێنەیی و یاریا فۆتۆگرافی و فۆتۆدرامایێ...هتد. ئەڤجا ژبەر هەمەجۆرییا بەراهییێن دروستکرنا گوتارا ئەوێ، ژبەر هندێ زمانێن ئەوێ د هەمەجۆرن. کو گوتارا سینەمایی د پێشکێشکرن و گەهاندنا خۆدا پشتبەستنێ ل سەر میکانزمێن زمانێ ئیشارەیی د ڤەگێڕانا فیلمیدا دکەت. ئەڤجا ژبەر هندێ فیلم د دروستکرنا گوتارا خۆ یا سینەماییدا پشتبەستنێ ل سەر دوو بنەمایان

دکەت. ئەوژی: "وێنە" و "دەنگ"ن. (وێنە) ل دەمێ پێشکێشکرنێ پشتبەستنێ ل سەر چەند میکانزمان دکەت. وەکو: (کاکل و چارچۆڤە و لڤین و کۆژیێ دیتنێ...هتد.) و چەند ڕۆلێن هەمەجۆر دبینیت. وەکو: سالۆخکرن، ڤەگێڕان، دەستنیشانکرنا دەم و جهی، بەلێ سەبارەت (دەنگ)ی، کو پشتبەستنێ ل سەر میکانزمێن واژەیی و نەواژەیی دکەت. ئەڤجا تێکەلبوونا ئەوان ل گەل ئێك دبنە ئەگەرێ هندێ گوتار پتر یا هەمەجۆر و بەربەلاڤ بیت (رشيد طلبي، ٢٠١٩، ١٧٧–١٧٨).

ئەڤجا دیاردبیت، کو سیستەمێ فیلمی وەکو سیستەمەکێ سیمیۆلۆجییە، کو تا ڕادەیەکی یێ ب زەحمەتە، ئەوژی ژبەر هندێیە، کو چەند بیاڤان ب خۆڤە دگریت. وەکو: وێنە، دەنگ، مۆزیك، جلوبەرگ...هتد. و د ناڤ هەر ئێك ژ بیاڤاندا زمانێن نافخۆیی هەنە، کو پێکڤە گرێدانێ دروستدکەت. بۆ نموونە"وینەیێ سینەمایی" کو تێدا ئامیرێ وێنەگرتنێ ڕۆلەکێ دیار تێدا هەیە، ژ ئالییێ لڤینێن ئەوێ و ئەڤ لڤینە دچیتە د ناڤ قەبارەیێ وێنەیی و سروشتێ چارچۆڤەیێ وێنەیی و درستکرنا ئەویدا. هەمان تشت سبارەت "ڕێکوپێکییێ" ئەوا بۆ بەرجەستەکرنا وێنەیی کاردکەت، ئەوژی ژ ئالییێ ڤەگوهاستنا ئەویڤە. ئەوژی ب ڕێکا کاریگەرییێن دیتنێڤە. وەکو: ڕونـاهی، تارییـاتی، تێکـەڵی ئێککـرن، دیارکرن...هتـد. زێدەباری جلوبەرگ و دەم و جهی...هتد. ئەڤجا ئەگەر ب تنێ وێنە ئەڤان هەمی زمانان ب خۆڤە بگریت. ئەڤجا ڕەگەزێن دییێن زمانێ سینەمایێ دێ چەوا بن؟(رشيد طلبي، ٢٠١٩، ١٧٨).

چێدبیت ئەڤا ل سەری ئەگەر بیت، کو (دولیك) بێژیت:" نێزیکی سیە و شەش هـزار ڕێکان بۆ دیتنا ئێك فیلمی هەنە و باشترینێ ئەوان جارا سیە و شەش هزارییـە". ژ ئـەڤێ گوتنێ دیاردبیت، کو پرۆسێسا وەرگرتنا گوتارا سینەمایی گەلەك یا ئالۆزە و چێدبیت هەر جارەکا بینەر تەماشەی ئێك فیلمی بکـەت، بگەهیتـە هزرەکـا نـوی. ئەڤـەژی بەلگەیـە بـۆ هندێ کو وێنـە دێ بـۆ خواندن و ڕاڤـەکرنان ب ڕێکـا هەمـەجۆرییا کـۆژێن دیتنـێ مینیتـە ڤەکری (رشيد طلبي، ٢٠١٩، ١٧٨).

-ستراتیجیەتێن شرۆڤەکرنا گوتارا سینەمایی:

گوتارا سینەمایی ل دویڤ ئەڤان ستراتیجیەتان دهێتە شرۆڤەکرن:

ئێك-ستراتیجیەتێن واژەیی و تێکەل:

أ-ستراتیجیەتا واژەیی: ئەڤە بریتییە ژ هێمایێن زمانی: ئەوژی یەکەیێن زمانی ب خۆڤە دگریت. وەکو:(پەیڤ، دەربڕین، ڕستە، ئاخڤتن...هتد).

ب-ستراتیجەتا تێکەل: ئەڤە بریتییە ژ تێکەلبوونا کەرەستێن واژەیی و نەواژەیی ل گەل ئێك. ئەوژی ئەڤەنە:

١-لڤین و هێمایێن زمانی ل گەل ئێك: ئەو لڤین و ئاماژەنە ئەوێن ل گەل هێمایێن زمانی دهێنە بکارهینان.

٢- کەرەستێن نەکەرتی: (هێز، ئاوازە....هتد).

دوو-ستراتیجەتا نەواژەیی:(زمانێ جەستەیی ...هتد)

سێ-ستراتیجیەتێن نەزمانی:

أ- ئالاڤێن سینەمایی : ئەڤە برتییە ژ(کامیرا، مۆزیك، جلوبەرگ، ڕوناهی، وێنە، ...هتد).

ب-ستراتیجیەتێن دی: (ئایدۆلۆجیا، هزر و مەبەست و ناڤەرۆکا گوتارێ ...هتد).

-گوتارا سینەمایی وەکو دیاردەیەکا فرە کۆد:

دەقێن فرە کۆد ژ گرۆپەکا ڕەگەزان پێکدهێن، کو سەر ب سیستەمێ هێمایێن جیاوازڤەنە، بەلێ ئەوان هەمان گرنگی د چارەسەرکرنا پەیامێدا هەنە. گوتارا سینەمایی تێکەلییەکە ژ سێ ئاڕاستەیێن ڤەگێڕانێ. ئەوژی ئەڤەنە: وێنەیی و واژەیی و دەنگینە. گرنگییا فرە کۆدان بۆ گوتارا سینەمایی د هندێدایە، کو لەقتێن ژێکجودا و واتایێن محتەمل هەنە. گوتارا سینەمایی وەکو دیاردەیەکا فرە کۆدە، پێکهاتییە ژ تێکەلییەکێ ژ پێکهاتەیێن نەڕێکوپێك. وەکو: دەقێ زارەکی، وێنە و هێمایێن خودان سروشتێن دی، ئەوژی د ئێك ڕووبەریدا پێکڤە کاردکەن. هەروەسا دەستنیشانکرنا کاریگەرییا ئەوان یا هەڤکار، ڕۆلێ خۆ د دەستنیشانکرنا تایبەتمەندییێن فرە کۆداندا هەیە. کو ئەڤە پێکڤە

واتایا فیلمی دروستدکەن. ئانکو وێنە پالپشتە بۆ دەقێ پێشکێشکری و دەقێ پێشکێشکری وێنەیی باشدکەت و هێمایێن دییێن سروشتی: مۆزیك و قەربالغ و ڕونـاهی... کو ئەڤە هەمی پێکڤە خرڤەدبن و واتایێ دەستنیشاندکەن. ئەڤجا کارلێکرنا پێکهاتەیێن گوتارا سینەمایی وەکو دیاردیەکا فرە کۆدە، ئانکو ب تنێ سیمایێن پێکهاتەیا فلمی، خزمەتا ئاڤاکرنا واتایا فیلمی ناکەن(Krysanova,٢٠١٧,١٤). وەکو:

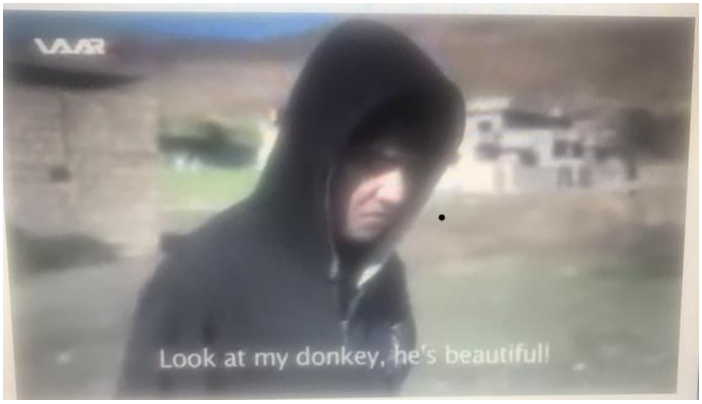

(کورتە فیلمێ کوردی، پایسکل، ٢٠١٢، : www.youtube. Com)

شرۆڤەکرنا ئەڤێ لەقتا ل سەری وەکو دیاردەیەکا فرە کۆد ژ پێخەمەت گەهشتنا واتایا ئەوێ، ب رێکا ئەڤان ڕەگەزان ب دەستڤە دهێت:

١–وێنە: کۆدەکە ژ کۆدێن ئەوێ لەقتێ، کو سەر و سیمایێن ئەوی کوڕی، کو ناڤێ ئەوی(کارزان)ە، ب ناوێزە و سەیر نێشانددەت، چونکی سەقا حەتاڤە، بەڵێ کولاڤ ل سەر سەرێ ئەوی کوڕی هەیە، ئەڤەژی هندێ دگەهینیت، کو ئەوی خەمەکا مەزن و گرێیەك ل دەڤ هەیە.

٢–هێمایێن نڤێسی: کەسێ بەرامبەر، کو خودانێ پایسکلێیە، (کارزان) بێبها کرییە، چونکی ب ناڤێ (گوهدرێژێ خۆ) ناڤکرییە. ئەڤەژی کۆدەکێ دییە ژ کۆدێن ئەوێ لەقتێ.

٣–هێمایێن دی: جلوبەرگێن ئەوی کوڕی و ڕاوستانا ئەوی و جهێ ئەو لێ، کو گوندەکە، بووینە ئەگەر کو وەسا ئەو کوڕ بهێتە خواندن، کو کوڕەکێ هەژارە و چ د دەستیدا نینە. بەلێ جۆرێ تەماشەکرنا ئەوی یا ئاسایی نینە، بەلکو خەمەك و تۆرەبوونەك تێدا هەیە.

ئەڤ ڕەگەزێن ل سەری هەر ئێك ژ ئەوان دبیتە کۆدەك و هەمی پێکڤە دبنە فرە کۆد بۆ ئەوێ لەقتێ و هەمی پێکڤە ئەوێ واتایێ ددەن، کو کارزان دێ بەرسڤا ئەوی ب توندی دەت، چونکی هەمی ڕەگەز دەربڕینێ ژ نەئارامییا کارازانی دکەن و کارڤەدانەکا نێگەتیڤ ل دەڤ ئەوی پەیدادکەن، کو ئەڤە بووینە ئەگەر کو (کارزان) ڕاببیت خودانێ پایسکلێ بقوتیت. هەر وەکو ئەڤ چەندە د لەقتەیا د پشت ئەوێدا دهێتە دیتن، کو ل خوارێ دیاردبیت:

(کورتە فیلمێ کوردی، پایسکل، ٢٠١٢، : www.youtube. Com)

هەر چەندە گوتارا سینەمایی سیستەمێن نەرێکخستی ب خۆڤە دگریت، بەلێ تێگەهشتنەکێ دەردئێخیت و ددەت. تێکەلکرنا واتایێن فیلمی، ئەوێ هەر سیستەمەکێ سینەمایی دەردئێخیت، بەشداریێ د واتایا هەڤپشکدا دکەت، ئەواکو ژ ئەنجامێ هەمی ڕەگەزێن فرە کۆدان ب دەستڤە دهێت(Krysanova,٢٠١٧,١٤).

ڕاڤەکرنا گوتارا سینەمایی وەك دیاردەیەکا فرە کۆد، داخوازا تەماشەکرنا تێگەهشتنا کۆدی دکەت. کۆد دهێتە تێگەهشتن کو بریتییە ژ سیستەمەکێ ژ ڕێککەڤتنێن گەهاندنێ، ئانکو زنجیرەیەکە ژ هێمایان ل گەل زنجیرەیەکا یەکەیێن واتایی، کو ب شێوەیەکێ نموونەیی و پێکهاتەیی پێکڤە خرڤە دبن. هێما د پەیاماندا د چارچۆڤەیێ ڕەوشەنبیریا گشتیدا دهێنە بکارهینان و ئەڤە چەندییا زانینیا گوهداری(بینەری) و بیر و باوەرێن ئەوی یێن ئایدۆلۆجی و ڕەوشتی و ئایینی و هەلویست و نەریتان...هتد دەستنیشاندکەت. گوتارا سینەمایی د سروشتێ خۆدا، گوتارەکا فرە ڕەنگە و هەمی یەکەیێن گوتارا سینەمایی ژ هێمایان پێکدهێن و فرە کۆدی ژی تەکەزێ ل سەر پشکداریا گەلەك ژ سیستەمێن هێمایێن نەرێکخستی دکەت و خرڤەبوونا ئەوان واتایا فیلمی دیار دکەن(Krysanova, ٢٠١٧,١٥).

فیلم بریتییە ژ تێکەلبوونا هژمارەکا هێمایێن سیمیۆلۆجییێن دیارکری و گومان تێدا نینە، واتایا فیلمی ل دەڤ دەرهێنەری یا ڕێکخستی و دیزاینکری و یاسادارە، بەلێ ئەڤ چەندە نابیتە ئەگەر کو ب تنێ ئێك واتایێ ل دەڤ هەمی بینەران بدەت، بەلکو دبیت پتر ژ ڕاڤەکرنەکێ ل دەڤ بینەران بدەت و ئەڤەژی دمینیتە ل دویڤ ئاستێ تێگەهشتن و ڕەوشەنبیری و شارەزایی و بەگراوەندێ...هتد بینەری و بینەر ژی بۆ تێگەهشتنا واتایا فیلمی پشتبەستنێ ب ڤەکرنا فرە کۆدێن ئەوی فیلمی دکەت و ئەو کۆد ڤەکرن ژی تێگەهشتن و واتایا فیلمی ل دەڤ بینەری دیاردکەن.

گوتارا سینەمایی وەکو دیاردەیەکا فرە ناڤەندە. هەروەسا ڕاڤەکرنا دانوستاندن و پەیوەندیکرنێ ل سەر بنەرەتێ واتایێ ب دەستڤە دهێت، ئەوا دبیتە میناکەك بۆ زمانڤانییا کارەکی. کو ئەڤە ڕێبازەکا نوی بۆ جێبەجێکرنێ دروستدکەت، ئەڤەژی ڕێبازەکا فرە ناڤەندە. ئەڤ ڕێبازە پشتبەستنێ ل سەر تیۆرا گەهاندنا جڤاکی سیمیۆلۆجی دکەت، ئەوا (م.هالیدای)دانای، کو زمانی ب ئێك ژ سیستەمێن سیمیۆلۆجی دهژمێریت، ئەوێ کو سیستەمێ ڕەوشەنبیریێ پێکدهینیت. هەروەسا وەکو ژێدەرەك بۆ ب دەستڤەهینانا واتایێ دهێتە دانان(Krysanova, ٢٠١٧,١٥).

-شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارا سینەمایی:

د ئەڤێرێدا شرۆڤەکارێ سینەمایی، ڕەخنەیێ ل گوتارا پێشکێشکری دگریت، ژ ئەڤان ئالییانڤە:

١-ئایدۆلۆجیا تێدا بکارهاتی، چ ئایدۆلۆجیایەکە و ل گەل ئایدۆلۆجیا بینەران وەکهەڤیان جودایە؟

٢-ئەو فیلمێ پێشکێشکری ژ دابونەریت و کەلتووریڤە ل گەل دابونەریت و کەلتووریێ بینەرێن بۆ هاتییە پێشکێشکرن ئێکە یان جودایە؟

٣-دەرهێنەری چ ئارمانجەك ژ پێشکێشکرنا ئەوێ گوتارا سینەمایی هەیە؟ ئایا ئەوی دڤێت چ بکەت و چ هزران د ناڤ جڤاکیدا بسەپینیت؟

٤-چ هەژمۆنەك ل سەر فیلم و گوتارا پێشکێشکری یا زالە؟

٥-ئەو دەستهەلاتا سینمایێ یان فیلمی دایە ئەکتەران یا چەوایە؟ و ب چ شێوەیەکییە؟

٦-ئایا گوتارەکا باشە یان نە، ژ لایێ دەنگی، ڕوناهییێ، ئەکتەران، ڕۆلان، وێنە، مونتاج، مۆزیك، جلوبەرگانڤە...هتد؟

٧-ئایا هزرا پێشکێشکری تا چ ڕادەیەکی ژ ئالییێ نویاتییێڤە، واقعیڤە، دەرهینانێڤە، نواندنێڤە...هتد یا سەرکەڤتییە؟

٨-ئایا ئەو گوتارا سینەمایی پێدڤی ب دۆبلاژێ هەیە یان نە؟

-گوتارا گارگێری:

أ-پێناسەیا گوتارا کارگێری:

گوتارا کارگێری-Administration Discourse ژ ئەوان گوتارێن نەئەدەبییە، ئەوا کو ڤەکۆلینێن زمانییێن نوی و شرۆڤەکرنا گوتارێ گرنگیپێدای. هەر چەندە ب شێوەیەکێ پێدڤی ڤەکۆلین ل سەر ئەڤی جۆرێ گوتارێ نەهاتییە ئەنجامدان، بەلێ ل گەل هندێ وەکو کەرەستەیەکێ خاڤە بۆ ڤەکۆلینێ و ئەڤەژی دبیتە هاندەرەك کو ڤەکۆلەر پتر ب گرنگی ژ ئالییێ پراگماتیك و شرۆڤەکرنا گوتارێڤە ڤەکۆلینێ ل سەر ئەنجامبدەن.

سەبارەت پێناسەیا گوتارا کارگێری، دێ هەول هێتە دان چەند پێناسەیەکان بۆ ڕێزبکەین. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

١–گوتارا کارگێری بریتییە ژ بەرهەمەکێ زمانی و هزری یێ سەرەکی د جڤاکەکێ کارا و ڕاهاتیدا.

٢–گوتارا کارگێری پێکهاتەیەکا ئاخڤتنێیە، کو خودان ڕەهەندەکێ پێڕابوون و یاساییە و هەولدەت هندەك هەلویستان ڕوهنبکەت و دیارکرنا هەلویستێ دەستهەلاتا حوکمدار ژی.

٣– گوتارا کارگێری کردەیەکا ئاخڤتنێ یا ب دەستەڤەهاتییە و ئارمانجا ئەوێ پەیوەندیکرنە د ناڤبەرا تاکەکەسێن دامەزراوەیێن جڤاکیدا. هەروەسا ئەڤێ گوتارێ لۆجیکەکا ناڤخۆیی هەیە. دیسان لێڤەگەڕێن کاریگەری و تێگەهـ و زاراڤێن خۆ یێن تایبەت هەنە، کو ڕەسەنایەتی و کێم وێنەییا ئەوێ یا زمانی دیاردکەن.

٤–گوتارا کارگێری بەرهەمەکێ زمانێ ڕاگەهاندنێ یێ هەمەجۆرە د چارچۆڤەیێ پێکهاتەیا جڤاکی– ڕەوشەنبیرییەکا دەستنیشانکریدا. هەروەسا ئەو شێوەیەکە ژ شێوەیێن گەهاندنا کارا د ناڤ جڤاکیدا و شیانەکا کاریگەرییێ یا مەزن ل سەر گوهداری هەیە(فريدة لعبيدي، ٢٠١١، ٢٢–٢٣).

ب دیتنا مە، گوتارا کارگێری گوتارەکا سنووردارە د چارچۆڤەیێ دامەزراوەکا دەستنیشانکریدا، کو شەرعیەتا خۆ ژ یاسا و جڤاتا کاری و دەستهەلاتێ وەردگریت و ب ڕێکا گوتاربێژی(بەرپرسێ کاری) دهێتە ڕاگەهاندن و کاریگەرییەکا مەزن ل سەر گوهدارێ د ناڤ ئەوێ دامەزراوێدا کاردکەت ئەنجامدەت.

ب–گرنگییا گوتارا کارگێری:

د شیاندایە گرنگییا گوتارا کارگێری د ئەڤان خالاندا بهێتە کورتکرن:

١–گوتارەکا فەرمی و پشت پێ هاتییە بەستن بۆ گەهاندنا زانیاری و فەرمان و هزر و هەوالان.

٢–گوتارا کارگێری، کەرەستەیێ کاریە و مەیدانە بۆ پراکتیککرنێ.

٣–گوتارا کارگێری، واتایەکا مادی د سەلماندنێدا هەیە(فريدة لعبيدي، ٢٠١١، ٢٢–٢٨).

ج–تایبەتمەندییێن زمانێ گوتارا کارگێری:

زمانێ گوتارا کارگێری، چەند تایبەتمەندییەك هەنە. وەکو:

١–زمانەکێ تایبەتمەندە. ئانکو زاراڤ و شێواز و دەربڕینێن خۆ یێن تایبەت هەنە و د بیاڤێ کارگێرییا دامەزاوەیاندا بکاردهینیت.

٢–زمانێ گوتارا کاگێری زمانەکە، کو خودان سەربەخۆیا خۆیە، چونکی فەرهەنگ و هێمایێن خۆ هەنە و خودان بسپۆر ب سانەهی تێدگەهن.

٣–زمانەکێ ڕوهن و هویربین و کورتبڕ و بابەتییە.

٤–گوتارا کارگێری ئەوێ چەندێ ژ زمانی وەردگریت ئەوا پێدڤی پێ، بۆ ڤەگوهاستنا زانیارییێ یان هەوالی و هاریکارییا ئەوێ دکەت بۆ ڕێکخستنا کار و باران. هەروەسا ئاڕاستەکرن و ڕازیکرنا هاولاتی.

٥–زمانێ گوتارا کارگێری زمانێ سالۆخکرنا بڕیار و ڕوهنکرن و فرمانانە.

٦–چەند شێوازەك تێدا دهێنە بکارهینان. وەکو: شێوازێ هینانە پێش و بەرهەڤکاری و شێوازێ پێشکێشکرن و گەنگەشە و شێوازێ ڕێکخستنێ و شێوازێ دوماهیکێ (فريدة لعبيدي، ٢٠١١، ٣٢–٣٨). دیسان شێوازێ گوتارا کارگێری تایبەتمەندی یان سیمایێن بابەتی و یێن پێکهاتەیی هەنە. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

–تایبەتمەندییێن بابەتی یێن شێوازێ گوتارا کارگێری:

١–هویربینی و کورتبڕی.

٢–ڕوهنی.

٣–بابەتیبوون.

٤–بەرپرسایەتی.

٥–ڕێزگرتن ل پلەوپایەیێن کارگێری.

٦–سەرگەرمکرن.

–تایبەتمەندییێن پێکهاتەیی ییێن شێوازێ گوتارا کارگێری:

هـەر بەلگەنامەیـەك یـان گوتارەکـا کـارگێری ئـەڤان ڕەگـەزان ب خۆڤـە دگریت:(نـاڤێ دەولەتێ یان هەرێمێ، ناڤێ کارگێرییێ، ژمـارە، سـیفەتا ئاخڤتنکـەر و گوهـداری، بابـەت، لێڤەگەڕ، هەڤپێچان، ڕێکخستنا پەرەگرافان، ئیمزا و مێزوو و مۆرا فەرمی(فريدة لعبيدي، ٢٠١١، ٦٢). وەکو:

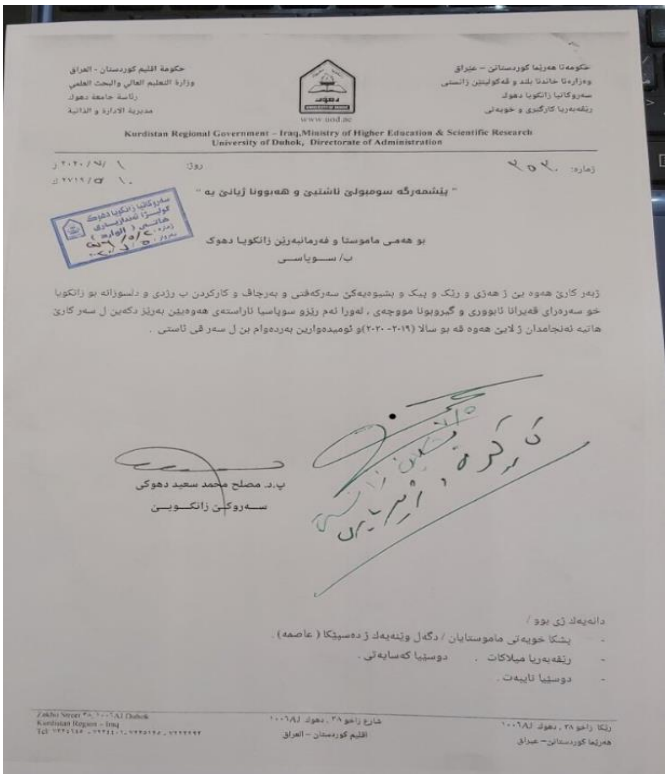

حكومة اقليم كوردستان - العراق
وزارة التعليم العالي والبحث العلمي
رئاسة جامعة دهوك
مديرية الادارة و الدائية

حکومەتا هەرێما کوردستانێ – عێراق
وەزارەتا خاندنا بلند و لێکۆلینێن زانستی
سەروکانیا زانکویا دهوك
ڕێڤەبەریا کارگێری و خوێندنی

www.uod.ac

Kurdistan Regional Government – Iraq,Ministry of Higher Education & Scientific Research
University of Duhok, Directorate of Administration

ژمارە: ٧٥٨٠
ڕۆژ: ٢٠٢٠ / ٦ / ١
٢٧١٩ / ٥٣ / ١٠

" پێشنەرگە سوپیولێ ناشتیێ و هەبوونا ژیانێ بە "

بو هەمی ماموستا و فەرمانبەرێن زانکویا دهوك
ب/ سـوپاسی

ژبەر کارێ هەوە بێ ژ هەژی و ڕێك و پێك و بشێوەیەکێ سەرکەفتی و بەرچاڤ و کارکردن ب ڕۆژی و دلسوزانە بو زانکویا خو سەردەرای قەیرانا ئابووری و گیروگرێ موچەی ، لەورا ئەم ڕێزو سوپاسیا ناراستەی هەوەیێن بەرێز دکەین ل سەر کارێ هاتیە ئەنجامدان ژ لایێ هەوە فە بو سالا (٢٠١٩- ٢٠٢٠)و ئومیدەوارین بەردەوام بن ل سەر قی ئاستی .

پ.د. مصلح محمد سعيد دهوكى
سەروکێ زانکۆیێ

دانەیەك ژی بۆ /
- پشکا خوێندکاران / دگەل وێنەیەك ژ دەسپێکا (عاصمە) .
- ڕێڤەبەریا میلاکات . دوسیا کەسایەتی .
- دوسیا تایبەت .

Zakho Street No. 1001 AJ Duhok
Kurdistan Region - Iraq
Tel: 0xxxxxx , 0xxxxxx , 0xxxxxx

شارع زاخو ٣٨ ، دهوك ١٠٠١ AJ
اقليم كوردستان – العراق

زێکا زاخۆ ٣٨ ، دهۆك ١٠٠١ AJ
هەرێما کوردستانێ– عێراق

٧– د گوتارا کارگێریدا هەر وەکو هەمی گوتارێن دی یا پـڕە ژ تایبەتمەنـدی و ڕەهەنـدێن پراگماتیکی. وەکو نیشانکار و گریمانێن پێشەکی و دەرکەفتە و کردەیێن ئاخڤتنێ. ئەڤجا ژ ڕوانگەها کردەیێن ئاخڤتنێڤـە د نـاڤ گوتـارا کارگێریـدا گەلـەك کـردە دهێنـە بکارهینـان. وەکو سوپاسیکرن، سۆزدان، فەرمانکرن، سەرزەنشکرن و شکاندن، پەسـنکرن، گـەفکرن، بڕیاردان...هتد. ئـەڤجا گەلـەك جـاران ئـەڤ کـردەیێن ئـاخڤتنێ ب شـێوەیەکێ ڕاسـتەوخۆ

دهێنه پێشکێشکرن. هەر وەکو د ئەقێ نقێسارا ل سەریدا، کو سوپاسیکرن ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ دەربڕییە و هندەك جاران ب شێوەیەکێ نەڕاستەوخۆ دهێنه پێشکێشکرن. هەر وەکو د ئەقێ نقێسارا ل خوارێدا دیاردبیت، کو ئەقە سەر ب کردەیا نەڕاستەوخۆیا فرماندان و بڕیاردانێیە، چونکی دەرئێخستنا ئەوێ نقێساریّ دبیتە فەرماندان و د هەمان دەمدا بڕیاردانە ژی.

حکومەتا هەرێما کوردستانێ - عێراق
وەزارەتا خوێندنا باڵا و توێژینەوەیا زانستی
مەڕوکاتیا زانکۆیا دهۆك
ڕێکەفتنا دڵسۆزیێ جۆری

حكومة اقليم كوردستان - العراق
وزارة التعليم العالي والبحث العلمي
رئاسة جامعة دهوك
مديرية ضمان الجودة

Kurdistan Regional Government – Iraq,Ministry of Higher Education & Scientific Research
University of Duhok, Directorate of Quality Assurance

ژمارە ٤٢٤١ ڕۆژ ٢٠٢٠/٠٨/٠٦

" بیستەرگ سوپاسی ئامێزی و هەبوونا زیانی بە "

بۆ کولیژا زانست ، پزیشکی ددان ، بەرهەمسازی ، ئەندازیاری ، زمانان ، پزیشکی ، پزیشکی یا قینەرەدی ، کارگێری و ئابوری ، زانستن ئەندازیاریا جاندنی/نفشەگەها زیندار راگری کولیژی ڕۆر بەرێز

ب / پیکنیانا لێژنا دیفجوونا ئەنجامێن دڵسۆزیی جۆری

هیڤە لێژنا دیفجوونا ئەنجامێن دڵسۆزیی جۆری بهێنە بیرکرن ژڤان بەرپرسێن ناڤێن وان ل خارێ دیارکری بۆ مەبەستا بدەستڤەئینانا ئەنجامێن بەراهیێن بێن دڵسۆزیی جۆری کو بینگ دهێن (هەگەری مامۆستا ، زانست خوارنا بەردەوام ، قینەرۆ فۆلیبان)

دگەل ڕێزگرتنێ ..

ژمارە	ناڤێن سەرپەرشتی	کولیژا دیفجوونێ بۆ بهێنە کرن
1	د.ب. أسعد عبدالواحد بیر	کولیژا زانست
2	د.صدام قاسم حسین	کولیژا پزیشکی ددان
3	د.فیان ابراهیم علی	کولیژا بەرهەمسازی
4	د.سناء محمد صالح رشید	کولیژا ئەندازیاری
5	د.زینب شاهین سیف الدین	کولیژا زمانان
6	م.ڕۆژان أحمد محمد ڕؤف	کولیژا پزیشکی
7	خانم شمیران سلێوی دانیال	کولیژا پزیشکی یا قینەرەدی
8	خانم جوان بایز خورشید	کولیژا کارگێری و ئابوری
9	خانم تیروژ عبدالرحمن محمد	کولیژا زانستێن ئەندازیاریا جاندنی

ب.ھ.د.لقمان هادی حسن
هاریکاری سەرۆکێ زانکۆیی
بۆ کاروبارێن زانستی و خواندنا باڵا

دانیەک ژی بۆ :
- نفشەگەها زیندار/هاریکاریێ سەرۆکێ زانکۆیی بۆ کاروبارێن زانستی و خواندنا باڵا ... دگەل ڕێزگرتنێ

د–شرۆڤەکرنا ڕەخنەییا گوتارا کارگێڕی:

د شیاندایە شرۆڤەکرنا ڕەخنییا گوتارا کارگێڕی د ئەڤان خالاندا بهێتە بەرچاڤکرن:

١–د ئەوێ گوتارێدا چ جۆرە ئایدۆلۆجییەکێ ڕەنگڤەدایە؟

٢–ئایا ئەو گوتارا کارگێڕی یا دادپەروەرە یان ژ پێخەمەت بەرژوەندییا هندەك کەسێن تایبەتە؟

٣=ئایا ئەو گوتارا کارگێڕی پشتبەستن ب یاسایێ کرییە؟ ئانکو شەرعییەتا خۆ ژ یاسایێ وەرگرتییە یان نە؟

٤–ئایا یەکسانی و دادپەروەری د فەرمان و بڕیار و ڕێنمایێن ئەوێ گوتارێدا هەیە؟

٥–هەژمۆنا چ لایەنەکی ل سەر گوتارا کارگێڕی هەیە؟

٦–پشتبەستن ب چ کرییە بۆ سەپاندنا دەستهەلاتا خۆ ل سەر فەرمانبەر و کارمەند و هاولاتییان؟

هەرێمی کوردستان – عێراق
ئەنجومەنی وەزیران
وەزارەتی خوێندنی باڵا و توێژینەوەی زانستی
فەرمانگەی توێژینەوە و پەرەپێدان
بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی باڵا

اقليم كوردستان – العراق
مجلس الوزراء
وزارة التعليم العالي و البحث العلمي
دائرة البحث و التطوير
مديرية الدراسات العليا

Kurdistan Regional Government
Council of Ministers
Ministry of Higher Education & Scientific Research

No:
Date:

ژمارە: ٥٦٧٣
ڕێکەوت: ٢٠٢٠/٦/٢٤ی زایینی
٢٧٢٠/ ٤/ ٢٤ی کوردی

فەرمانی وەزاری

پاڵپشت بە کۆنووسی کۆبوونەوەی ژمارە (٧)ی ئەنجومەنی وەزارەت کە لە ڕێکەوتی (٢٠٢٠/٥/١٨) ئەنجامدرا، لەبەر بارودۆخی تەندروستی و ڕاگەیاندنی قەدەغەی هاتووچۆ لە ماوەی ڕابردوو بە هۆی بڵاوبوونەوەی قایرۆسی (COVID-19)، لە پێناو بەرژەوەندی گشتی **بڕیاردرابە:-**

١. پێدانی ماوەی (٣) سێ مانگ لە ڕێکەوتی (٢٠٢٠/٣/١٠) تاوەکو ڕێکەوتی (٢٠٢٠/٦/١٠) وەکو قەرەبووکردنەوەی ماوەی خوێندن و مۆڵەتی خوێندن بۆ گشت قوتابیان و خوێندکارانی خوێندنی باڵا/ دبلۆمی باڵا و ماستەر و دکتۆرا لە زانکۆکانی هەرێمی کوردستان کە پێشووتر وەرگیراون و دەستیان بە خوێندنی ئەکادیمی کردووە و لە ئێستادا بەردەوامن لە خوێندن بە گشت قۆناغەکانی وەکو (کۆڕسات و تووسینی توێژینەوە و تاوتوێکردن) و ئەو ماوەیە لە دەرەوەی ماوەی یاسایی خوێندن ئەمار دەکرێت.

٢. لە حاڵەتێکدا ئەگەر قوتابی/خوێندکار بە شێوازی پارالێل وەرگیرابێت ئەوا بۆ ئەو ماوەیەی قەرەبووکردنەوەی کە لە سەرەوە ئاماژەی پێکراوە کرێی خوێندنی لێ وەرناگیردرێت ئەمەش لەبەر ئەوەی لە دەسەڵاتی خۆی نەبووە، بۆیە ئەو ماوەیە بە (عذر مشروع) دادەنرێت.

د. ئاڕام محمد قادر
وەزیری خوێندنی باڵا و توێژینەوەی زانستی

وێنەیەک بۆ:

- نووسینگەی بەڕێز جەنابی وەزیر/ بۆ زانین / لەگەڵ ڕێزدا.
- نووسینگەی بەڕێز بریکاری وەزارەت/ بۆ زانین / لەگەڵ ڕێزدا.
- سەرۆکایەتی گشت زانکۆ حکومیەکانی هەرێمی کوردستان / نووسینگەی بەڕێز سەرۆکی زانکۆ/ بۆ کاری پێویست بە پێی پەیوەندی/ لەگەڵ ڕێزدا.
- سەرۆکایەتی زانکۆکانی (تیشکی ئێوەدۆڵەتی و لوبنانی فەرەنسی و گەشەپێدانی مرۆیی) / نووسینگەی بەڕێز سەرۆکی زانکۆ/ بۆ کاری پێویست بە پێی پەیوەندی/ لەگەڵ ڕێزدا.
- فەرمانگەی کارگێڕی و دارایی / بۆ زانین / لەگەڵ ڕێزدا.
- فەرمانگەی توێژینەوە و پەرەپێدان / بۆ زانین / لەگەڵ ڕێزدا.
- ئەمیندارییەتی ئەنجومەنی وەزارەت / بۆ زانین / لەگەڵ ڕێزدا.
- بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی باڵا / لەگەڵ بەرایبەکان.
- دەرکردە/خولاو.

هەرێمی کوردستان، هەولێر، ڕێگای سەرەکی کەرکوک، نێزیک هادی چاوشلی
Phone: 066 2562296

Kurdistan Region, Erbil, Kirkuk Road, Hadi Chawshli Street
www.mhe-krg E-mail: ps.directorate@mhe-krg.org

شرۆڤەکرنا ڕەخنەیی بۆ ئەڤێ گوتارا کارگێری دێ ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ بیت:

١–پێشکێشکەری دەستهەلاتا خۆ ژ ئەنجوومەنێ وەزارەتێ وەرگرتییە و ئەنجوومەنێ وەزارەتێ ژ حکومەت و جڤاتا وەزیران وەرگرتییە و ب ئەڤێ چەندێ شیایە بڕیارا قەرەبووکرنا ماوەیێ (٣)هەیڤان بدەتە قوتابییێن خواندنا بلند و ئەوێن ب سیستەمێ پارالێل دخوینن، چ پارێن دی ل سەر ئەوان نەهێنە زێدەکرن. ئەڤە ژ لایەکیڤە و ژ لایەکێ دیڤە گوتار ب خۆ دەستهەلاتە. ئانکو گوتارێ دەستهەلات دایە پێشکێشکەری.

٢–ئەڤ فەرمان و برِیارە د بەرژوەندییا گشت قوتابییێن خواندنا بلند دایە و ژبۆ بەژوەندییا کەسەکێ دیارکری یان چەند کەسان نینە، چونکی هەمی قوتابییێن خواندنا بلند مفای ژ ئەڤێ برِیارێ دبینن.

٣– هێزا گوتارێ یان پێشکێشکەری(وەزیری) ل ئەڤێرێ ب رِێکا مزگینی و مژدەیا خۆش ب دەستڤە هاتییە و ئەڤە دبیتە سەرچاوەیێ هێزێ د گوتارێدا.

٤–جۆرێ ئایدۆلۆجییا تێدا بکارهاتی، ئایدۆلۆجییەکا نیشتمانپەروەرییە، چونکی ئاماژە ب هندێ دایە. کو ئەڤ فەرمان و برِیارە د بەرژوەندییا گشت قوتابییێن هەرێما کوردستانا عیراقێدایە.

لیستا ژێدەران:

أ–ب زمانێ کوردی:

–تالێب حوسێن عەلی، شیکردنەوەی گوتار–شانۆگەری، ڕۆمان، تەنز، شیعر، چاپی یەکەم، چاپخانەی هێڤی، هەولیر، ٢٠١٩.

–ڕەحیم سورخی، شیکردنەوەیێکی ڕەخنەیی گوتاری ڕۆژنامەنووسی کوردی(١٩١٨–١٩٣٢)، بەپێی ڕێبازی گوتار شیکاریی ڕەخنەیی، لە بلاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، هەولێر، ٢٠١٣.

–شۆرەشقان عادل ئەحمەد، زمانڤانییا تێکستی، چاپخانا هەوار، دهۆك، ٢٠١٢.

– شێرزاد سەبری عەلی، واتا د ناڤبەرا سیمانتیك و پراگماتیکێدا، چاپا ئێکێ، چاپخانەیا خانی، دهۆك، ژ وەشانێن دەزگەها سپیرێز، ٢٠١١.

– و عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا، زمانڤانییا کارەکی، ژ وەشانێن دەزگەها سپیرێز، ٢٠١١.

–ـــــــــــــــــ، ڕازیکرن د گوتارا ڕامیاریدا–شرۆڤەکرنەکا پراگماتیکییە، چاپا ئێکێ، چاپخانا پارێزگەها دهۆکێ، دهۆك، ٢٠١٣.

– ـــــــــــــــــ، پراگماتیك، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، لە بلاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، ٢٠١٤.

– ـــــــــــــــــ، واتاسازی، چاپا ئێکێ، چاپخانەیا هاوار، دهۆك، ژ بەلاڤکرنێن کتێبخانا جزیری، دهۆك، ٢٠١٥.

–عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا و شێرزاد سەبری عەلی، زمانڤانییا تیۆری، چاپا دووێ، چاپخانەیا تەهران، ئێران، ٢٠١٩.

–عەبدولواحید موشیر دزەیی و شیرزاد صەبری عەلی، زمانەوانی سیاسی، چاپی یەکەم، پەرتوکخانا فەنار، دهۆك، ٢٠١٣.

–ـــــــــــــــــــــــــــ، پراگماتیکی دەق و گوتار، چاپی یەکەم، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بلاوکردنەوە، هەولێر، ٢٠١٤.

–ـــــــــــــــــــــــــــ، لێکۆلینەوە پراگماتیکییەکان، چاپی یەکەم، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بلاوکردنەوە، هەولێر، ٢٠١٥.

-عەلی مەعروف شارەزووری، پەندی پێشینانی کورد،بەرگی دووەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی(الحوادث)، بەغدا، ١٩٨١.
-قەیس کاکل تۆفیق، پەیوەندییەکانی نێو دەق، نامەی دکتۆرا، کۆلیژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، ٢٠٠٢.
-لقمان فەریق سلێمان، کردەیا گەفکرنێ د زمانێ هۆزانێدا-دیوانا باغێ کوردا وەك نموونە، نامەیا ماستەرێ، کۆلیژا پەروەردا بنیات، زانکۆیا دهۆك، ٢٠٢٠.
-محمد جاجی زادە، فەرهەنگی ڕاڤەیی"ئیزم"ەکان، وەرگێڕان: سیروان موسا پوور، چاپی یەکەم، کتێبخانەی هەژار موکریانی، هەڵەبجە، ٢٠١٨.
-نوزاد ئەحمەد ئەسوەد، فەرهەنگی زاروەکانی ئەدەب و زانستە مرۆڤاتییەکان، چاپی یەکەم، ناوەندی غەزەلنووس بۆ چاپ و بلاوکردنەوە، تاران، ٢٠١٥.

ب-ب زمانێ عەرەبی:

-القران الكريم.
-احلام بن عمرة، تداولية الخطاب و أستلاتيجية التواصل اللغوي في الخطاب الديني، رسالة دكتوراه، كلية الادب و اللغات، جامعة مولود معمري، تيزي-وزو، ٢٠١٨.
-احمد العقاد، تحليل الخطاب الصحافي من اللغة الى السلطة، الطبعة الاولى، الدار البيضاء، المغرب، ٢٠٠٢.
-احمد مداس، لسانيات النص، نحو منهج لتحليل الخطاب الشعري، الطبعة الاولى، عالم الكتب الحديث، اربد-الاردن، ٢٠٠٧.
-أزوالد دوكرو و جان ماري شافار، المعجم الجديد في علوم اللغة، ترجمة: عبدالقادر المهيري و حمادي صمودا، المركز الوطني للترجمة، دار سيناترا، تونس، ٢٠١٠.
-اسماء توفيق محمد بركات، مفهوم التجديد في الخطاب الديني بين الافراط و التفريط، مجلة جامعة أم القرى لعلوم الشرعية و الدراسات الاسلامية، العدد(٦٥)، ج (٢)، ١٤٣٦.
-ألان بيل، الدليل الى اللسانيات الاجتماعية، ترجمة: متيم الضايع، الطبعة الاولى، دار الحوار للنشر و التوزيع، اللاذقية، سوريا، ٢٠١٩.
-أمنة رقيق، محاضرات لسانيات الخطاب، جامعة محمد بوضيات-المسيلة.

–ايلينا سيمينو، الاستعارة في الخطاب، ترجمة:عماد عبداللطيف و خالد توفيق، الطبعة الاولى، المركز القومي للترجمة، القاهرة، ٢٠١٣.

–باتريك شارودو و دومنيك منغو، معجم تحليل الخطاب، ترجمة: حمادي صمود و عبدالقادر المهيري، المركز الوطني للترجمة، تونس، ٢٠٠٨.

–بشير ابرير، دراسات في تحليل الخطاب غير الادبي، الطبعة الاولى، عالم الكتب الحديث للنشر و التوزيع، أربد–الاردن، ٢٠٠٨.

–براين بالتريدج، تحليل الخطاب، ترجمة: عبدالرحمن الفهد، دار جامعة الملك سعود للنشر، الرياض، ٢٠١٨.

–بول ريكور، النص و التأويل، ترجمة: مصطفى عبدالحق، مجلة العرب و الفكر العالمي، العدد(٣)، ١٩٨٨.

–بول بيكر و سيبونيل ايليج، المصطلحات المفاتيح في تحليل الخطاب، ترجمة: ناصر عبداللة غالي، دار جامعة الملك سعود للنشر، الرياض، ٢٠١٨.

–تيوين ايه فان دايك، من نحو النص الى تحليل الخطاب النقدي، ترجمة: أحمد صديق الواحي، مجلة الفصول، العدد(٧٧)، ٢٠١٠

–توين فان دايك، الخطاب والسلطة، ترجمة: غيداء العلى، مراجعة و تقديم: عماد عبداللطيف، الطبعة الاولى، المركز القومي للترجمة، قاهرة، ٢٠١٤.

–جورج مونان، **معجم اللسانيات**، ترجمة: جمال الحضري، الطبعة الاولى، المؤسسة الجامعية للدراسات و النشر و التوزيع، بيروت، ٢٠١٢.

–حمدي ابراهيم نورج، تحليل الخطاب السياسي في ضوء نظرية الاتصال اللغوي، الطبعة الاولى، عالم الكتب، القاهرة، ٢٠١٤.

–حمو الحاج ذهبية، لسانيات التلفظ و تداولية الخطاب، طبعة الثانية، الامل للطباعة و النشر و التوزيع، ٢٠١٢.

–حورية الرزقي، لغة الخطاب التربوي في صحيح البخاري بين التبليغ و التداول، رسالة دكتوراه، كلية الاداب و اللغات، جامعة محمد خيضر بسكرة، ٢٠١٥.

–جمعان بن عبدالكريم، من تحليل الخطاب الى تحليل الخطاب النقدي، مناهج و نظريات، الطبعة الاولى، دار كنوز المعرفة للنشر و التوزيع، عمان–الاردن، ٢٠١٦.

–ج.ب.براون و ج.يول، تحليل الخطاب، ترجمة و تعليق: محمد لطفي الزليطي و منير التريكي، منشورات جامعة الملك سعود، ١٩٩٧.

–جون اولسون، علم اللغة القضائي–مقدمة في اللغة و الجريمة و القانون، ترجمة: محمد بن ناصر الحقباني، جامعة الملك السعود النشر العلمي و المطابع، الرياض، ٢٠٠٨.

–جيروم كاجان، ما الانفعال؟ التاريخ، و القياس، و المعاني، ترجمة:منال زكريا حسن و محمد سعد محمد، مراجعة:قدري حفني، المركز القومي للترجمة، القاهرة، ٢٠١٢.

–خالد روشه: "الخطاب الاسلامي مقاربة منهجية" عن الموقع الاكتروني . http:// www Islamselect .Com /article/ ٣٧١٧٤. اليوم:١٤/٢٤/٢٠١٥ .

–خالد عبدالكريم بسندي، واقع التخطيط اللغوي للخطاب العلمي، الطبعة الاولى، دار كنوز المعرفة للنشر و التوزيع، اربد–الاردن، ٢٠٢٠.

–رمزي منير بعلبكي، معجم المصطلحات اللغوية، الطبعة الأولى، دار العلم للملايين، بيروت، ١٩٩٠.

–روبرت دى بوجراند، النص و الخطاب و الاجراء، ترجمة: تمام حسان، عالم الكتب، القاهرة، ١٩٩٨.

–زتسيسلاف واورزنياك، مدخل الى علم النص، مشكلات بناء النص، ترجمة:سعيد حسن بحيري، الطبعة الاولى، مؤسسة المختار للنشر و التوزيع، القاهرة، ٢٠٠٣.

– زغدودة ذياب مروش، اللغة العربية في الحقل القانوني، كلية اللغة والأدب العربي والفنون، جامعة الحاج لخضر باتنه ، الجزائر، د.ت.

–زكريا السرتي، الحجاج في الخطاب السياسي المعاصر، الطبعة الاولى، الناشر عالم الكتب الحديث للنشر و التوزيع، أربد–عمان،٢٠١٤.

–زينايدا بوبوفا و يوسف ستيرنين، اللسانيات الادراكية، ترجمة: تحسين رزاق عزيز، الطبعة الاولى، بيت الحكمة، بغداد، ٢٠١٢.

–سارة ميلز، الخطاب، ترجمة: عبدالوهاب علبوب، الطبعة الاولى، المركز القومي للترجمة، القاهرة، ٢٠١٦.

–ساندرين زوفري، اكتساب التداولية من منظور معرفي و اجتماعي، ترجمة:سعد محمد القحطاني، دار جامعة الملك سعود للنشر، الرياض، ٢٠١٨.

–سعيد أحمد بيومي، لغة القانون في ضوء علم لغة النص–دراسة في التماسك النصي، تقديم المستشار: محمد أمين المهدي، الطبعة الاولى، دار الكتب القانونية، القاهرة، ٢٠١٠.

–شبيلة حداد، أهمية السياق في تحليل الخطاب–رواية ماجدولين للمنفلوطي أنموذجا، رسالة ماجستر، كلية الاداب و اللغات و العلوم الاجتماعية و الانسانية، جامعة العربي بن مهيدي–أم البواقي–، الجزائير، ٢٠١٦.

–شتيفان هابشايد، النص و الخطاب، ترجمة: موفق محمد جواد المصلح، الطبعة الاولى، دار المأمون للترجمة و النشر، بغداد، ٢٠١٣.

–شيخ أعمر الهوارية، تقنيات الاقناع في الخطاب الديني و الياتة التداولية–دراسة في استراتيجية التواصل اللساني، رسالة دكتوراه، جامعة وهران، الجزائر، ٢٠١٥.

–صابر الحباشة، التداولية و الحجاج، مداخل و نصوص، الطبعة الاولى، دار الصفحات للدراسات و النشر، دمشق–سوريا، ٢٠٠٨.

–فان دايك، النص و السياق، استقصاء البحث في الخطاب الدلالي و التداولي، ترجمة:غبدالقادر القنيني، لبنان، بيروت، افريقيا الشرق، ٢٠٠٠.

–فران فينتورا، الخطاب السينمائي: لغة الصورة، ترجمة:علاء شناتة، المؤسسة العامة للسينما، دمشق، ٢٠١٢.

–فريدة لعبيدي، لغة الخطاب الاداري، دراسة لسانية تداولية، الطبعة الاولى، دار الوسام العربي للنشر و التوزيع، الجزائير، ٢٠١١.

–فليب بروطون، الحجاج في التواصل، ترجمة: محمد مشبال و عبدالواحد التهامي العلمي، الطبعة الاولى، المركز القومي للتركمة، القاهرة، ٢٠١٣.

–عباس الحشاني، خطاب الحجاج و التداولية: دراسة في نتاج ابن باديس الادبي، الطبعة الاولى، الناشر عالم الكتب الحديث للنشر و التوزيع، اربد–الاردن، ٢٠١٤.

–عبداللة بن محمد المفلح، من تحليل الخطاب الى بناء الخطاب، دار كنوز المعرفة للنشر و التوزيع، عمان، الاردن، ٢٠١٧.

–عبدالجليل العشراوي، الحجاج في الخطابة النبوية، الطبعة الاولى، الناشر عالم الكتب الحديث للنشر و التوزيع، اربد–الاردن، ٢٠١٢.

–عبدالحي حجازي، المدخل لدراسة العلوم القانونية، مطبوعات جامعة الكويت. د.ت.

–عبدالسلام اسماعيل العلوي، السيمولسانيات و فلسفة اللغة، الطبعة الاولى، دار الكنوز المعرفة للنشر و التوزيع، عمان، الاردن، ٢٠١٧.

–عبدالعالي قادا، بلاغة الاقناع، الطبعة الاولى، دار الكنوز المعرفة للنشر و التوزيع، عمان–الاردن، ٢٠١٦.

–عبدالمجيد عمر، علم اللغة الجنائي: نشأته و تطوره و تطبيقاته، مركز الاعلام الامني.

–عبدالهادي بن ظافر الشهري، استراتيجيات الخطاب، مقاربة لغوية تداولية، الطبعة الثانية، دار كنوز المعرفة للنشر و التوزيع، عمان، الاردن، ٢٠١٥.

–عبدالواسع الحميري، الخطاب و النص، المفهوم–العلاقة–السلطة، الطبعة الاولى، مجد المؤسسة الجامعية للدراسات و النشر و التوزيع، ٢٠٠٨.

–عطية سليمان احمد، في اللسانيات العصبية..التداولية العصبية(التداولية التي لم نعرفها)، الطبعة الاولى، الناشر: الاكاديمية الجدية للكتاب الجامعي، القاهرة، ٢٠٢٠.

–عماد عبداللطيف، التحليل النقدي للخطاب عربيا، اطلالة موجزة، ضمن كتاب: التحليل النقدي للخطاب، مفاهيم و مجالات و تطبيقات، اشراف و تحرير:محمد يطاوي، الطبعة الاولى، المركز الديموقراطي العربي، المانيا–برلين، ٢٠١٩.

–عمر بلخير، مقالات في التداولية و الخطاب، دار الامل للطباعة و النشر و التوزيع، تيزي وزو، الجزائر، ٢٠١٣.

–غانم فنجان موسى و فاطمة فالح أحمد، استباق مقاومة الاقناع، الطبعة الاولى، زمزم ناشرون و موزعون، عمان–الاردن، ٢٠١٤.

–كلود يونان، طرق التضليل السياسي، الطبعة الاولى، مجد المؤسسة الجامعية للدراسات و النشر و التوزيع، بيروت، ٢٠٠٩.

– لورين اوبلر و كريس جيريلو، اللغة و الدماغ، ترجمة:محمد زياد يحيى كبة، الطبعة الاولى، دار جامعة الملك سعود، ٢٠٠٨.

– مارثيلا غريكو لانيلا، لغة الإقناع في الخطاب القانوني، ، ترجمة مصطفى عاشق، بتاريخ ٢٠١٨/٠٨/١٨ https://www.proz.com/forum/arabic/٢٠٨٣٧٦

–مجدي الجوادي، الانسجام الدلالي و الانسجام التداولي في الخطاب، الخطبة البتراء نموذجا، الطبعة الاولى، الناشر الدار التونسية للكتاب، منوبة، تونس، ٢٠١٩.

–مجيد الماشطة و أمجد الركابي، مسرد التداولية، الطبعة الاولى، دار الرضوان للنشر و التوزيع، عمان–الاردن، ٢٠١٨.

–محمد الاخضر الصبيحي، مدخل الى علم النص و مجالات تطبيقه، الطبعة الاولى، منشورات الاختلاف، الجزائر، ٢٠٠٨.

–محمد الخطابي، لسانيات النص، مدخل الى انسجام الخطاب، الطبعة الاولى، الدار البيضاء، دار الثقافة للنشر و التوزيع، ١٩٩١

–محمد العبد، اللغة المكتوبة و اللغة المنطوقة، بحث في النظرية، الطبعة الاولى، دار الفكر للدراسات و النشر و التوزيع، القاهرة، ١٩٩٠.

–محمد العبد، النص و الخطاب و الاتصال، الاكاديمية الحديثة اللكتاب، القاهرة، ٢٠٠٥.

–محمد العميري، فن بلاغة الخطاب الاقناعي، مدخل نظري و تطبيقي لدراسة الخطابة العربية، الطبعة الثانية، أفريقيا الشرق، المغرب، ٢٠٠٢.

–محمد بنحمادة، الخطاب السياسي، استراتيجيات التواصل و اليات بناء الثقة، الطبعة الاولى، عالم الكتب الحديث، اربد– الاردن، ٢٠١٦

–محمد حسن عبدالعزيز، علم اللغة الاجتماعي، الطبعة الاولى، مكتبة الاداب، القاهرة، ٢٠٠٩.

–محمد حمزة الجابري، اللغة الاعلامية(المفهوم و الخصائص–الواقع و الحديات)، دار الكنوز المعرفة للنشر و التوزيع، عمان–الاردن، ٢٠١٣.

–محمد خضير، الخطاب الديني في مقررات التعليم الثانوي مظمونه و أهدافه–دراسة تحليلية نقدية لمقرر السنة الثالثة ثانوي، رسالة ماجستير، كلية العلوم الاجتماعية و الانسانية، جامعة حمه لخضر–الوادي، ٢٠١٥.

– محمد محمد يونس علي، المعنى وظلال المعنى، انظمة الدلالة في اللغة العربية، الطبعة الثانية، دار المدار الاسلامي، بيروت، لبنان، ٢٠٠٧.

–محمد مصطفى كمال، الاعلام الدولي و الراي العام، الطبعة الاولى، دار المنهل البناني، بيروت، ٢٠١٢.

–محمد يطاوي، التحليل النقدي للخطبة السياسية – من الفعل الخطابي الى فعل الاستجابة، ضمن الكتاب التحليل النقدي للخطاب: مفاهيم و مجالات و تطبيقات، اشراف و تحرير:محمد يطاوي، الطبعة الاولى، المركز الديموقراطي العربي، المانيا–برلين، ٢٠١٩.

–محمود عكاشة، لغة الخطاب السياسي، دراسة لغوية تطبيقية في ضوء نظرية الاتصال، الطبعة الاولى، الناشر:دار النشر للجامعات، القاهرة، ٢٠٠٥.

–مرتضى جواد كاظم، اللسانيات التداولية في الخطاب القانوني–قراءة استكشافية للتفكير التداولي عند القانونيين، الطبعة الاولى، منشورات الاختلاف، الجزائر، ٢٠١٥.

–ملدريد لارسون، الترجمة و المعنى:دليل التكافؤ عبر اللغات، ترجمة: محمد محمد حلمي هليل، الطبعة الاولى، لجنة التأليف و التعريب و النشر، جامعة الكويت، الكويت، ٢٠٠٧.

–مصطفى صلاح قطب، علم اللغة النص، النظرية ز التطبيق، الطبعة الاولى، عالم الكتب، القاهرة، ٢٠١٤.
–ميشال زكريا، الالسنية(علم اللغة الحديث)، الطبعة الثانية، المؤسسة الجامعية للدراسات و النشر و التزيع، بيروت، ١٩٨٥.
–نادية رمضان النجار، علم اللغة النص و الاسلوب، مؤسسة حورس الدولية، الاسكندرية، ٢٠١٦
–نجوى حيلوت، مفاهيم اساسية في تحليل الخطاب الاتساق و الانسجام و المناسبة، ضمن كتاب:قضايا الخطاب في الفكر اللساني و السيميائي، اعداد و تنسيق: عبدالسلام اسماعيل العلوي، الطبعة الاولى، دار كنوز المعرفة للنشر و التوزيع، عمان، الاردن، ٢٠١٩.
–ندى مرعشلي هواري، تحليل الخطاب، النظرية– التطبيق، الطبعة الثانية، دار النهضة العربية، بيروت، ٢٠١٤.
–نعمان بوقرة، المصطلحات الاساسية في لسانيات النص و تحليل الخطاب، عالم الكتب الحديث للنشر و التوزيع، اربد–الاردن، ٢٠٠٩.
–نورمان فيركلف، اللغة و السلطة، ترجمة:محمد عناني، الطبعة الاولى، المركز القومي للترجمة، القاهرة، ٢٠١٦.
–هدى علي التميمي، لغة وسائل الاعلام، مراجعة:عقيل يحيى، دار المأمون للترجمة و النشر، بغداد، ٢٠١٧.
–هبة خياري، خصائص الخطاب اللساني، الطبعة الاولى،دار الوسام العربي للنشر و التوزيع، الجزائير، ٢٠١١.
– هيداللة مولود مزايط، واسمات الخطاب، الطبعة الاولى، دار الكنوز المعرفة للنشر و التوزيع، عمان، الاردن، ٢٠٢٠.
–يسر هبيل، الاحالة بين اللغة و الخطاب، الطبعة الاولى، الناشر: الدار التونسية للكتاب، تونس، ٢٠١٧.
–يوسف القرضاوي،" بين ضغوط الخارج و مخاوف الداخل علماء و دعاة يشددون على ضرورة تجديد الخطاب الديني دون املاءات خارجية" عن الموق الاكتروني:-http://Memnber. alhewar.net/Forumphp?action= view&id =٧٩٣ & cat_ id= ١٦: اليوم ٢٠١٥/٢٤/١٤: .

ج– ب زمانێ ئینگلیزی و بیانی:

-Achard, Pierre. (١٩٨٦). “Analyse de discours et sociologie du langage.” *Langage et Société* ٣٧: ٥–٦٠.

-Ahmed, Huda Salahuddin (٢٠١٥).A Case Study on the Acquisition of English Hyperbolic Expressions by EFL Undergraduate Students with Different Native Language Backgrounds. Eastern Mediterranean University. Gazimağusa, North Cyprus.

-Al-Abodi, Iman (٢٠٠٥)" Praise in English and Arabic: A Contrastive Study", (Unpublished M.A. Thesis) University of Al-Qadisiya.

-Alduais١,Ahmed Mohammed Saleh(٢٠١٢). A Monograph on: Educational Linguistics, its Origin, Definitions and Issues it Accounts for. International Journal of Education ISSN ١٩٤٨-٥٤٧٦-٢٠١٢, Vol. ٤, No. ٤. URL: http://dx.doi.org/١٠.٥٢٩٦/ije.v٤i٤.٢٤٣٧.

-Aljadaan ,Noura .(٢٠١٨). Understanding Hyperbole. Arab World English Journal (October, ٢٠١٨) ٣١ DOI:https://dx.doi.org/١٠.٢٤٠٩٣/awej/th.٢١٢.

-AL-AMEEDI, R .T.K & AL-HUSSEINI, H. A, M (٢٠٠٥). PROMISE AND THREAT IN ENGLISH AND ARABIC RELIGIOUS TEXTS.

- Al-Rassam, Eba (١٩٩٩)" A Study of Compliments in Mousuli Arabic With Reference to English", (Unpublished M.A.Thesis) University of Mosul.

-Altikriti, Sahar (٢٠١٦). A Pragmatic Analysis of Hyperbole in John Keats’ Love Letters to Fanny Brawn. Journal for the Study of English Linguistics ISSN ٢٣٢٩-٧٠٣٤ ٢٠١٦, Vol. ٤, No. ١.

-Alexander, Jeffrey C., Bernhard Giesen, Richard Munch, and Neil Smelser, ¨ eds. (١٩٨٧). The Micro–Macro Link. Berkeley: University of California Press.

-Althusser,L.(١٩٦٩/١٩٧٠).Ideology and Ideological State Apparatuses:Notes towards an Investigation.Lenin and other philosophy and other Eeeays.Ben Brewster,trans.N.Y. Monthly Review press.

- Amaglobeli, Givi.(٢٠١٨). Types of Political Disciurses and Their Classification.
https://www.researchgate.net/publication/٣٢٩٥٢٣٥٩٧.
-Aminuddin (١٩٨٥). Semantik : Pengantar Studi Tentang Makna. Bandung: Sinar Baru.
-Ariel, Mira. (٢٠٠٩). Discourse, grammar, discourse. Discourse Studies, ١١.
-Ariff ,Tun Nur Afizah Zainal, and Mugableh, Ahmad Ibrahim (٢٠١٣). Speech Act of Promising among Jordanians. Islamic Science University of Malaysia (USIM) .International Journal of Humanities and Social Science Vol. ٣ No. ١٣; July ٢٠١٣.
-Aristotle, (١٩٩٢) .*The Politics*, translated by T. A. Sinclair, revised and re-presented by Trevor J. Saunders, Harmondsworth, Penguin.
- ARTIS, LEGE (٢٠١٨). SPEECH ACT OF THREAT IN EVERYDAY CONFLICT DISCOURSE: PRODUCTION AND PERCEPTION. Language yesterday, today, tomorrow Vol. III. No ٢. ٢٠١٨.
-Atkinson, P. (٢٠٠٩). Illness narratives revisited: the failure of narrative reductionism. Sociological Research Online.
- Austin, J. (١٩٦٢). How to Do Things with Words. Oxford: Clarendon Press.
- Baker.P & Ellece.S.(٢٠١١). Key Terms in Discourse Analysis. Continuum Internationl Publishing Group.London.New York.
-Billig, M. (١٩٨٨). The notion of "prejudice." Some rhetorical and ideological aspects. Text, ٨.
- Barnhart, C, L. (١٩٦٤). The World Book Encyclopedia Dictionary. Chicago: Field Enterprises Educational Corporation.
- Barron, A. and Schneider, K. (٢٠١٤). Discourse Pragmatics: Signposting a vast field. In Bublitz, W, Jucker, A. and Schneider, K. (Eds.) **Pragmatics of Discourse**. Berlin: Walter de Gruyter.
- Bell, Allan. ١٩٩١. The Language of News Media. Oxford and Cambridge: Blackwell.

-Bloor,M & Bloor,T.(٢٠٠٧).The practice of Critical Discourse Analysis.An Introduction.London: Hodder Arnold.
-Bolinger, Dwight. (١٩٦٤). Around the edge of language. Harvard Educational Review, ٣٤.
- Boni, Federico. (٢٠٠٢). Framing media masculinities: men's lifestyle magazines and the biopolitics of the male body. European Journal of Communication, ١٧(٤), ٤٦٥–٧٨.
-Boutet, J. and Maingueneau, D.(٢٠٠٥). Sociolinguistics and discourse analysis: Ways of saying, ways of doing. *Langage et société*, (٤), pp.١٥-٤٧.
-Bradac, James and Richard L. J. Street. (١٩٨٩). Powerful and powerless styles of talk: a theoretical analysis of language and impression formation. Research on Language and Social Interaction.
- Brown, P. and Levinson, S. (١٩٨٧) Politeness: Some Universals in Language Usage .Cambridge: Cambridge University Press.
-Brinton, L.J. (٢٠١٥). Historical discourse analysis. The handbook of discourse analysis.
-Brown, Roger and Gilman, A. (١٩٦٠). The pronouns of power and solidarity. In Thomas A. Sebeok, ed., Style in Language. Cambridge, MA: MIT Press.
Cameron,Deborach,.(٢٠٠١).Working with Spoken Discourse.London:Sage.
-Brumfit,Christopher.(eds). Education and Linguistics. https://www.llas.ac.uk/resources/gpg/٩٠.html
-Bulow, P. H. (٢٠٠٤). Sharing experiences of ¨ contested illness by storytelling. Discourse & Society, ١٥(١).
-Bucholtz, Mary and Hall, Kira. (١٩٩٥). Introduction: ٢٠ years after Language and Woman's Place. In Kira Hall and Mary Bucholtz, eds., Gender Articulated: Language and the Socially Constructed Self. New York: Routledge.

-Candlin, C. N. and S. Candlin. (٢٠٠٣). Health care communication: a problematic site for applied linguistic research. Annual Review of Applied Linguistics.
- Chatwin, J. (٢٠٠٦). Patient narratives: a micro-interactional analysis. Communication & Medicine, ٣(٢).
-Chilton, Paul A. ١٩٨٨. Orwellian Language and the Media. London: Pluto Press; Fairclough, Norman. ١٩٩٥. Media Discourse. London and New York.
-Chilton, Paul .(٢٠٠٤). *Analyzing Political Discourse – Theory and Practice.* London: Arnold.
- Cole,P and Morgan,J.(eds) Syntax and Semantics. vol. ٣. New York: Academic Press, pp. ٤١–٥٨.
- Connolly, William. (١٩٩٣). The Terms of Political Discourse. Princeton: Princeton University Press.
-Coupland, Justine.(٢٠٠٩). Discourse, identity and change in mid-to-late life: interdisciplinary perspectives on language and ageing. Ageing & Society, ٢٩.
- Clancy, P. (١٩٨٦). The acquisition of communicative style in Japanese. In B. Schieffelin and E. Ochs, eds., Language Socialization across Cultures. New York: Cambridge University Press.
-Claridge, Claudia. (٢٠١١). Hyperbole in English: A Corpus-based Study of Exaggeration. Cambridge. CUP.
- Clark, Kate. (١٩٩٢). The linguistics of blame: representation of women in The Sun's reporting of crimes of sexual violence. In Michael Toolan, ed., Language, Text and Context: Essays in Stylistics. London: Routledge.
- Clark, J. A. and E. G. Mishler. (١٩٩٢). Attending to patients' stories: reframing the clinical task. Sociology of Health and Illness, ١٤(٣).
-Cohn, Carol. (١٩٨٧). Sex and death in the rational world of defense intellectuals. Signs, ١٢(٤).

-Cottle, Simon.(٢٠٠٠). New(s) times: towards a second wave of news ethnography. Communications, ٢٥(١), ١٩–٤١

-Cotter, C. (٢٠١٥). Discourse and media. *The handbook of discourse analysis*.

-Coulthard, Malcolm (١٩٨٥). **An Introduction to Discourse Analysis**. London : Longman.

-Coulthard, M. (٢٠١٤). *An introduction to discourse analysis*. Routledge.

-Crystal,D.(١٩٩٢). An Encyclopedia Dectionary of Language and Languages,Blackwell

- **Cook, G. (١٩٩٩). Discourse and Literature. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press.**

-Couper-Kuhlen, E., ٢٠٠١. Intonation and discourse: Current views from within. *The handbook of discourse analysis*.

- Cutting, J. (٢٠٠٢). **Pragmatics and Discourse Analysis**. London: Routledge.

de Saussure, L. (٢٠٠٧). Procedural Pragmatics and the Study of Discourse. Universite de Neuchatel.

-de Saussure, L.(٢٠١١). Discourse analysis, cognition and evidentials. *Discourse Studies*, ١٣(٦), pp.٧٨١-٧٨٨.

-De Fina, A. and Johnstone, B. (٢٠١٥). Discourse analysis and narrative. *The handbook of discourse analysis*, ٢.-

-DHARMA, NINDYA SORAYA. (٢٠١٦).THE USE OF FACE-THREATENING ACTS STRATEGIES IN 'THE CONFESSION' MOVIE. Unpublished MA thesis. JAMBI UNIVERSITY.

- Dirven, Rene, Bruce Hawkins, and Esra ´ Sandikciohlu, eds.(٢٠٠١). Language and Ideology: Theoretical and Cognitive approaches, vol. ١. Amsterdam: John Benjamins, pp. ٧٧–١٠٧ .

-Eckert, Penelope. (١٩٩٧). Age as a sociolinguistic variable. In Florian Coulmas, ed., The Handbook of Sociolinguistics. Oxford: Blackwell .

-Eckert, Penelope and John R. Rickford, eds. (٢٠٠١). Style and Sociolinguistic Variation. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
-Eggly, S. (٢٠٠٢). Physician–patient co-construction of illness narratives in the medical interview. Health Communication.
-Ehrlich, Susan. (٢٠٠١). Representing Rape: Language and Sexual Consent. London and New York: Routledge.
-Eriyannto.(٢٠٠٩). Analaisis Wacana Pengantar Analisis Teks Media. Yogyakarta. –
-Essed, Philomena J. M. (١٩٩٧). Racial intimidation: sociopolitical implications of the usage of racist slurs. In Stephen H. Riggins, ed., The Language and Politics of Exclusion: Others in Discourse. Thousand Oaks, CA: Sage.
-Fairclough, Norman. (١٩٩٢). Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press..
-Fairclough, N and Wodak, R. (١٩٩٧). Critical discourse analysis. In Teun A. van Dijk, ed., Discourse as Social Interaction: Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction, vol. ٢. Thousand Oaks, CA: Sage.
-Fairclough, Isabela and Norman Fairclough. (٢٠١٢). Political Discourse Analysis. London: Routledge.
-Fasold, Ralph. (١٩٩٠). Sociolinguistics of Language. Oxford: Blackwell.
-Fairclough, Norman. (١٩٩٥). Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. London and New York: Longman.
- Fetzer, A. (٢٠١٤). Conceptualizing Discourse. In Bublitz, W, Jucker, A. and Schneider, K. (Eds.) **Pragmatics of Discourse**. Berlin: Walter de Gruyter.
-Firbas, J. (١٩٩٢). Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication. Cambridge: Cambridge University Press.
-Jaworski,Adam and Nikolas Coupland.(١٩٩٩). The Discourse Reader. London and New York: Routledge.

- Fukasawa, Emi. (٢٠١١). Compliment Responses and Study Abroad. Sophia Junior College Faculty Journal Vol. ٣١, ٢٠١١, ٣٥-٥٠.
- Jespersen, O. (١٩٥٤). A Modern English Grammar on Historical Principles.
- Fein, R.A., Vossekuil, D.B.,and Holden, G.A.(١٩٩٥) "Threat Assessment: An Approach to Prevent Targeted Violence ." National Institute of Justice. Washington: US. Department of Justice.
-Finlayson, Alan. (٢٠٠٧). From beliefs to arguments: interpretive methodology and rhetorical political analysis. British Journal of Politics and International Relations.
- Fowler, Roger. (١٩٩١). Language in the News: Discourse and Ideology in the Press. London and New York: Routledge..
-Foucault, Michel.(٢٠٠٢). The Archaeology of Knwledge.London:Routledge.
- French, Brigittine. (٢٠١٥). Anthropologies in and of Ireland: Postcolonial Subjectivities and Institutional Locations. American Anthropologist. ١١٧. ١٠.١١١١/aman.١٢١٧٦.
- Garner, S. (٢٠١٠). Racisms: An Introduction. Los Angeles: Sage.
-Garrett, P. B. and P. Baquedano-Lopez. (٢٠٠٢). Language socialization: reproduction and continuity, transformation and change. Annual Review of Anthropology, ٣١,
-Gee, J.P. (٢٠١٠). *How to do Discourse Analysis: A Toolkit: A Toolkit*. Routledge.
- Goodwin, C. (٢٠٠٧). Participation, stance, and affect in the organization of activities. Discourse & Society, ١٨(١).
-Goodwin, Marjorie Harness. (١٩٩٠). He-Said-She-Said: Talk as Social Organization among Black Children. Bloomington: Indiana University Press.
- Goodwin, M. H. and A. Kyratzis. (٢٠١٢). Peer language socialization. In A. Duranti, E. Ochs, and B. Schieffelin, eds., The Handbook of Language Socialization. Oxford: Blackwell.

-Goodwin, M. H. and A. Kyratzis. (٢٠١٤). Language and gender in peer interactions among children and youth. In S. Ehrlich, M. Meyerhoff, and J. Holmes, eds., The Handbook of Language, Gender, and Sexuality. Oxford: Wiley-Blackwell.

-Gramley, S & Pätzold,K-M (٢٠٠٤). A Survey of Modern English .Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group.

- Gramsci,A.(١٩٧١).Selections from the prison Notebooks of Antonio Gramsci.Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith,ed. And trans.London:Lawrence -Grice, H.P. (١٩٧٥). Logic and conversation. In *Speech acts* (pp. ٤١-٥٨). Brill.& Wishart.

-Grundy, P. (٢٠٠٠) Doing Pragmatics. ٢nd Ed. London: Arnold Publishers.

-Habermas, Jurgen. (٢٠٠٠). On the Pragmatics of Communication. Cambridge, MA: MIT Press.

-Habibie.A.(٢٠١٦). Comparison between Discourse Analysis and Critical Discourse Analysis from Linguistics view. Al-Lisan.١(٢).

-Hashim, Suhair Mohammad.(٢٠١٥). Speech Acts in Political Speeches. Journal of Modern EducationReview. USA.July ٢٠١٥.Volume ٥.No.٧.pp ٦٩٩-٧٠٦.

-Hall, Stuart, Dorothy Hobson, Andrew Lowe, and Paul Willis, eds. ١٩٨٠. Culture, Media, Language. London: Hutchinson.

- Hamilton, H. E. (٢٠٠٥). Conversations with an Alzheimer's Patient: An Interactional Sociolinguistic Study. Cambridge: Cambridge University Press.

-Halliday,M.A.K & Hasan,R.(١٩٧٦).Cohesion in English.Logman.London.

-Harris, Z.S. (١٩٨١). Discourse analysis. In *Papers on Syntax* (pp. ١٠٧-١٤٢). Springer, Dordrecht.

-Hamblin, C.L. (١٩٨٧) Imperatives. London: Basil Black-Well Ltd.

-Hayward, Katy and Catherine O'Donnell. (٢٠١١). Political Discourse and Conflict Resolution: Debating Peace in Northern Ireland. London: Routledge.
-Heath, Shirley Brice. (٢٠٠٠). Linguistics in the study of language in education. Harvard Educational Review, ٧٠١.
- Henkemans, A., & Francisca, S. (٢٠١٣). "The use of hyperbole in the argumentation stage". OSSA Conference Archive. ١٥٩. http://scholar.uwindsor.ca/ossaarchive/OSSA١٠/papersandcommentaries/١٥٩
-Herbert, R. (١٩٩٠)" Sex –Based Differences in Compliment Behavior ". Language in Society, Vol. ١٩.
- Heritage, J. (٢٠٠٥). Revisiting authority in physician–patient interaction. In J. F. Duchan and D. Kovarsky, eds., Diagnosis as Cultural Practice. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
-Holmes, Janet. (١٩٩٥) Women, Men and Politeness, London, Longman.
-Holmes, J. (١٩٨٦). Compliments and Compliment Responses in New Zealand English. Anthropological Linguistics, ٢٨, ٤٨٥-٥٠٧.
- Holmes, Janet, (١٩٨٨). Paying Compliments: a Sex Preferential Positive Politeness Strategy. Journal of Pragmatics ١٢ (٣), ٤٤٥–٤٦٥.
-Holmes, Janet. (٢٠٠٦). Workplace narratives, professional identity and relational practice. In Anna De Fina, Deborah Schiffrin, and Michael Bamberg, eds., Discourse and Identity. New York: Cambridge University Press.
-Horn, L. and Kecskes, I. (٢٠١٣). Pragmatics, Discourse, and cognition. Yale University.
-Hill, Jane H. (٢٠٠٧). Crises of meaning: personalist language ideology in US media discourse. In Sally Johnson and Astrid Ensslin, eds., Language in the Media: Representations, Identities, Ideologies. London and New York: Continuum.

-Hinkle,e.(١٩٩٧).the appropriateness of advice dtc and multi choice data.London.routledge.
- https://www.cornerstones for parents.com/differences-threats-warnings
-Huber, Joan. (١٩٩١). Macro–Micro Linkages in Sociology. Newbury Park, CA: Sage.
-Hutchby, I., & Wooffitt, R. (٢٠٠٨). Conversation analysis (٢nd ed.) Cambridge: Polity Press.
-Huspek, Michael, ed.(٢٠٠٩). Oppositional Discourses and Democracies. Abingdon and New York: Routledge.
- Hymes, D. (١٩٦٢). The ethnography of speaking. In T. Gladwin and W. Sturtevant, eds., Anthropology and Human Behavior. Washington, DC: Anthropological Society of Washington.
-Iedema, R. and H. Scheeres. (٢٠٠٣). From doing work to talking work: renegotiating knowing, doing, and identity. Applied Linguistics
-Irvine, Judith T. (١٩٧٤). Strategies of status manipulation in Wolof greeting. In Richard Bauman and Joel Sherzer, eds., Explorations in the Ethnography of Speaking. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jager,S & Maier,F.(٢٠٠٩).Theoretical and Methodological Aspects of Foucaldian Critical Discourse Analysis and Dispositive Analysis.London:Sage.
-Joseph, John E.(٢٠٠٦). Language and Politics. Edinburgh: Edinburgh University Press.
-Jones, B. (ed.) (١٩٩٤) *Politics UK*, ٢nd edn, New York, Harvester Wheatsheaf.
-Jones, R. H. and C. N. Candlin. (٢٠٠٣). Constructing risk across timescales and trajectories: gay men's stories of sexual encounters. Health, Risk & Society.
-Jones, R. H. (٢٠١٣). Health and Risk Communication: An Applied Linguistic Perspective. London: Routledge.

-Jucker, Andreas H. ed. (١٩٩٥). Historical Pragmatics: Pragmatic Developments in the History of English. Amsterdam: John Benjamins.
-Jucker, Andreas H. (٢٠٠٦). Historical pragmatics. In Keith Brown, ed., Encyclopedia of Language and Linguistics, vol. ٥. Amsterdam: Elsevier.
-Jucker, Andreas H. (٢٠٠٨). Historical pragmatics. Language and Linguistics Compass.
- Keane, Webb. (١٩٩٧a). Religious language. Annual Review of Anthropology, ٢٦.
- Kendall, S. and Tannen, D.(٢٠١٥). ٢٨. Discourse and Gender. In The handbook of discourse analysis .
-Kenzhekanova, Kuralay Kenzhekankyzy.(٢٠١٥). Linguistic Features of Political Discourse. Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER publishing, Rome-Italy.Vol ٦ No ٦ S٢ November ٢٠١٥.
-Kennedy,x.j(١٩٨٣). An Introduction to Fiction, Poetry, and Drama.
-Knorr-Cetina, Karen and Aaron Cicourel, eds. (١٩٨١). Advances in Social Theory and Methodology: Towards an Integration of Micro- and Macrosociologies. London: Routledge & Kegan Paul.
-Krysanova, T. A. (٢٠١٧). CINEMATIC DISCOURSE AS A POLYCODED AND MULTIMODAL PHENOMENON. Вісник ٩ / ٢٠١٧ .ISSN ٢٣٠٧-١٥٩١.
- Kuncor, Sapto (٢٠١٠). The Analysis Of Compliment Expression In The Film Entitled White Chicks (A Socio-Pragmatics Study).
- Labov, William and Joshua Waletzky. (١٩٩٧). Narrative analysis: oral versions of personal experience. Journal of Narrative and Life History, ٧, ٣– ٣٨.
- Labov, William. (١٩٧٢). Language in the Inner City. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Lakoff, Robin. (١٩٧٥). Language and Woman's Place. New York: Harper & Row. Pp.١٠-١٨.

-Lazar, Michelle, ed. (٢٠٠٥). Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power, and Ideology in Discourse. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.

- Leech,G .(١٩٨٣). Principles Of Pragmatics .London:Longman Group Limited.

-Lempert, M. (٢٠١٥). ٤٢ Discourse and Religion. *The handbook of discourse analysis*, Malden^ eMA MA: Wiley Blackwell.

- Levinson, S.C. (١٩٨٣). **Pragmatics**. Cambridge: Cambridge University Press.

-Lewis, Diane. (٢٠١٢). Late modern English: pragmatics and discourse. In Alexander Bergs and Laurel J. Brinton, eds., English Historical Linguistics: An International Handbook. Berlin: Mouton de Gruyter.

-Liebes, Tamar and Rivka Ribak.(١٩٩١). A mother's battle against TV news: a case study of political socialisation. Discourse & Society.

-Logan, R.K. (٢٠١٠). *Understanding new media: extending Marshall McLuhan*. Peter Lang

-Lupton, D. (٢٠٠٣). Medicine as Culture: Illness, Disease and the Body in Western Societies, ٢nd edn. London: Sage.

- Liu, S.: (٢٠٠٣), 'Studies on negative pragmatic transfer in international pragmatics". Guangxi Normal University Journal. Retrieved from http://www.gxnu.edu.cn/Personal/szliu/negative٪٢٠pragmatic٪٢٠transfer.doc.

-Machin, David and Mayr,A. (٢٠١٢). Critical Discourse Analysis: A Multimodal Approach. London: Sage.

-Makri-Tsilipakou, Marianthi. (٢٠٠٣). Greek diminutive use problematized: gender, culture and common sense. Discourse & Society, ١٤(٦).

-Manes, J. (١٩٨٣). Compliments: A Mirror of Cultural Values. Sociolinguistics and Language Acquisition, eds. by N. Wolfson & E. Judd, ٩٦-١٠٢. Rowley, MA: Newbury House. Modern English ٢nd.

-Mathews.P.H .(٢٠٠٧). Qxford Concise Dictionary of Linguistics,٢nd edition. oxford, Oxford University press.

- Marx.k & Anjels.F(٢٠٠١).The German Ideology part one with selection form parts Tow and Three,Together with Marxs "Introduction to a Critique of Political Economic".N.Y:International publishers.

-Meloy J. R &O،Toole, M.E.(٢٠١١). The Concept Of Leakage In Threat Assessment . Behavioral Sciences & The Law ٢٩(٤), ٥١٣ -٥٢٧.

- Mey, J. (٢٠٠١). **Pragmatics**: **An Introduction**. Oxford: Blackwell.

-Mora, Cano L. (٢٠٠٩). All or Nothing: A Semantic Analysis of Hyperbole. Revista de Lingüística y Lenguas Aplicadas.

- Mora,Cano L. (٢٠٠٦) 'How To Make A Mountain Out Of A Molehill.' A Corpus-Based Pragmatic and Conversational Analysis Study of Hyperbole in Interaction. Valenicia: University of Valenicia press. Carter, R.A. and M.J. McCarthy.

-Morgan, Marcyliena. (٢٠٠٧). When and where we enter: social context and desire in women's discourse. Gender and Language, ١(١).

-Miles, R. (١٩٩٣). Racism after "Race Relations." London: Routledge and Kegan Paul.

- Minks, A. (٢٠١٣). Voices of Play: Miskitu Children's Speech and Song on the Atlantic Coast of Nicaragua. Tucson: University of Arizona Press.

-Mishler, E. G. (١٩٨٤). The Discourse of Medicine: Dialectics of Medical Interviews. Norwood, NJ: Ablex.

-Mitchell-Kernan, C. and K. Kernan. (١٩٧٧). Pragmatics of directive choice among children. In S. Ervin-Tripp and C. Mitchell-Kernan, eds., Child Discourse. New York: Academic Press.

-Ochs, E. and T. Kremer-Sadlik. (٢٠٠٧). Introduction: morality as family practice. Discourse & Society, ١٨(١).
-Okulska, Urszula and Piotr Cap. (٢٠١٠). Perspectives in Politics and Discourse. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
-O'Reilly, Michelle, Jessica Nina Lester, and Tom Muskett. (٢٠١٦) "*Discourse/conversation analysis and autism spectrum disorder.*
- Orwell, George. (١٩٦٩). Politics and the English language. In William F. Bolton and David Crystal, eds., The English Language, vol. ٢: Essays by Linguists and Men of Letters, ١٨٥٨–١٩٦٤ (pp. ٢١٧–١٩). Cambridge: Cambridge University Press.
- parker,f & riley, k.(٢٠٠٥).linguistics for non-linguistics.library of congress cataloging in publishing data.printed in usa.
-Paugh, A. and C. Izquierdo.(٢٠٠٩). Why is this a battle every night? Negotiating food and eating in American dinnertime interaction. Journal of Linguistic Anthropology .
- Pomerantz, A. (١٩٧٨). Compliment responses: Notes on the co-operation of multiple constraints. In J. Schenkein (Ed.), Studies in the organization of conversational interaction (pp. ٧٩-١١٢). New York: Academic Press.
-POTTER, J.(١٩٩٦). Discourse analysis and constructionist approaches: theoretical background. IN: Richardson, J.T.E. (ed). Handbook of Qualitative Research Methods for Psychology and the Social Sciences. Leicester: British Psychological Society.
-Potter, J. and Wetherell, M. (١٩٩٢). *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behaviour*. Sage.
- Procter, Paul. (١٩٧٨).The Longman Dictionary of Contemporary English. London: Longman Group.
- Puig, M. B. (٢٠٠٣). Pragmatics and Discourse Analysis.
-Quasthoff, U. (١٩٧٨). The uses of stereotype in everyday argument. Journal of Pragmatics, ٢(١).

-Quirk, R. S., Leech, G. & Svartvik, J. (١٩٨٥). A Comprehensive Grammar of the English Language. (R. Quirk, Ed.) Computational Linguistics (Vol. ١, p. ١٧٧٩). Longman.
-Rawls,J.(٢٠٠٩). A theory of justice. Harvard university press.
-Reisigl, M. and R. Wodak. (٢٠٠١). Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism. London and New York: Routledge and Kegan Paul.
-Reisigl, M. (٢٠٠٧a). Discrimination in discourses. In H. Kotthoff and H. Spencer-Oatey, eds., Handbook of Intercultural Communication. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
-Richardson, John E. (٢٠٠٧). Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis. New York: Palgrave Macmillan.
- Richards, Jack C. and Schmidt, Richard. (٢٠٠٢). Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. London: Longman.
- Sauerland, U. and Schumacher, P. (٢٠١٥). Pragmatics: Theory and Experiment Growing Together. **Linguistische Berichte**, ٢٤٥, ٣-٢٤.
- Searle, J.R .(١٩٧٥).indirect speech act. academic press .vol ٣.new York.
-Searle J.R (١٩٧٩). Expressions and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J and Vanderveken, D. (١٩٨٥) Foundations of Illocutionary Logic .Cambridge: Cambridge University Press.
-Schottler, P.(١٩٨٩) .March. Historians and discourse analysis. In *History Workshop Journal* (Vol. ٢٧, No. ١). Oxford University Press.
-Schieffelin, B. B. and E. Ochs, eds. (١٩٨٦). Language Socialization across Cultures. New York: Cambridge University Press.
- Sharrock, Wes W. and Anderson Digby C. (١٩٨١). Language, thought and reality again. Sociology, ١٥, ٢٨٧–٩٣.
- Shuy, Roger W. and Peg Griffin. (١٩٨١). What do they do any day: studying functional language. In Patrick W. Dickson, ed., Children's Oral Communication Skills. New York: Academic, pp. ٢٧١–٨٦.

-Shuy, R.W., (٢٠١٥). Discourse Analysis in the Legal Context. *The handbook of discourse analysis*, ١٨.

-Sigar,A.H.(٢٠٠٧). A Discourse Analysis of Some Prophetic Hadiths. Ph.D. College of Arts. University of Mousl.

-Song,L.(-). The role of context in discourse analysis. Qingdao University of Science and Technology. Qingdao. China.

- Spolsky, B. (١٩٧٨). Educational Linguistics: An Introduction. Rowley, Massachusetts: Newbury House.

- Stubbs, Michael. (١٩٩٧). Whorf's children: critical comments on critical discourse analysis (CDA). In Ann Ryan and Alison Wray, eds., Evolving Models of Language. Clevedon: Multilingual Matters.

- Stein, Jess (ed). (١٩٦٦). The Random House Dictionary of English language. New York: Random House.

-Švárová, Jana (٢٠١٠). On The Structure and Use of Compliments in Present-Day English. Masaryk University Faculty of Education. Department of English Language and Literature

-Takano, Shoji. ٢٠٠٥. Re-examining linguistic power: strategic uses of directives by professional Japanese women in positions of authority and leadership. Journal of Pragmatics, ٣٧(٥), ٦٣٣–٦٦.

-Tannen, Deborah. (١٩٩٣). What's in a frame? Surface evidence for underlying expectations. In Deborah Tannen, ed., Framing in Discourse. New York: Oxford.

-Tannen, D., Hamilton, H.E. and Schiffrin, D. eds. (٢٠١٥). *The handbook of discourse analysis* (Vol. ١). Malden^ eMA MA: Wiley Blackwell.

-ten Have, P. (١٩٨٩). The consultation as a genre. In B. Torode, ed., Text and Talk as Social Practice. Dordrecht: Foris Publications.

- Temple Adger, C. and Wright, L.J. (٢٠١٥). Discourse in educational settings. *The handbook of discourse analysis*

-Tenorio.E.H.(٢٠١١). Critical discourse analysis, an overview. Nordic Journal of English Studies.١٠(١).

-Tharp, Roland G. (١٩٩٧). From At-Risk to Excellence: Research, Theory, and Principles for Practices. Santa Cruz: University of California, Santa Cruz, Center for Research on Education, Diversity and Excellence.
-Treichler, P. A. (١٩٨٨). AIDS, homophobia and biomedical discourse: an epidemic of signification. In D. Crimp, ed., AIDS: Cultural Analysis/Cultural Activism. Cambridge, MA: MIT Press.
- Tsai, Pi-Hua & Wang Yu-Fang (٢٠٠٢) .An Empirical Study on Compliments and Compliment Responses in Taiwan Mandarin Conversation. Providence University .National Chengchi University.
-Underwood, Kate. (٢٠١٠). Interactive remembering: insights into the communicative competence of older adults. Journal of Aging Studies, ٢٤, Pp.١٤٥–٦٦.
-Vanderveken, Daniel (١٩٩٠). Meaning and Speech Acts: Volume ١, Principles of Language Use Cambridge University Press.
-van Dijk, Teun A. (١٩٨٠). Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction, and Cognition. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
-Van Dijk, Teun A. (١٩٨٠) **An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse**, **Interaction**, **and Cognition**. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates
-Van Dijk, T.A.(١٩٨٥). Semantic discourse analysis. *Handbook of discourse analysis*, ٢, pp.١٠٣-١٣٦.
-van Dijk, T. A. (١٩٨٤). Prejudice in Discourse. Amsterdam: John Benjamins.
-Van Dijk, T.A. (١٩٩٣). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & society*, ٤(٢), pp.٢٤٩-٢٨٣.
-van Dijk, Teun A. (١٩٩٦). Discourse, power and access. In Carmen R. Caldas-Coulthard and Malcolm Coulthard, eds., Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis. London: Routledge .

-van Dijk, Teun A. (١٩٩٧). What is political discourse analysis? In Jan Bloomaert and Chris Bulcaen, eds., Political Linguistics. Amsterdam: John Benjamins .
-Van Dijk, T.A.(١٩٩٨).Ideology:A Multidisciplinary Approach. London: Sage.
- van Dijk, Teun A. (١٩٩٧)."Discourse as Internction in Society." " Discourse as Soccial Interaction.Vol ٢ Ed. London.sage.
-Van Dijk, T.A. (٢٠٠١). ١٨ Critical discourse analysis. *The handbook of discourse analysis .*
-van Dijk, T. A. (٢٠٠٤). Racist discourse. In E. Cashmore, ed., Routledge Encyclopedia of Race and Ethnic Studies. London: Routledge.
-van Dijk, Teun A. (٢٠٠٥). Racism and Discourse in Spain and Latin America. Amsterdam and Philadelphia.
-Van Dijk, T.A. (٢٠١٥). ١٨ Critical discourse analysis. *The handbook of discourse analysis*.
-Van Dijk, T.A. (٢٠١٥). Critical discourse analysis. *The handbook of discourse analysis*, Pp.٤٦٦-٨٥.
-van Leeuwen, T.(١٩٩٦).The representation of social actors. In C.Caldas-Coulthard and M.Coulthard(eds). Text and practices: Rradings in Critical Discourse Analysis. London:Routledge.pp.٣٢-٧٠.
-van Leeuwen, T and Ruth Wodak. (١٩٩٩). Legitimizing immigration control: a discourse-historical analysis. Discourse & Society, ١(١), ٨٣–١١٨.
- van Leeuwen,T.(٢٠٠٩). Discourse as the Recontextualization of social practice.London:sage.
- Verschueren, J. (١٩٩٩). **Understanding Pragmatics**. London: Edward Arnold.
- Vodak.R & Reisigl.M.(٢٠٠١). Discourse and Racism. In handbook of Discourse Analysis. Blackwell publishers.

- Watts, R. J. (٢٠٠٣). Politeness. Cambridge: Cambridge University Press.
-Wodak, R. (١٩٩٥)"Critical Linguistics and Critical Discourse Analysis. Jef Verschueren et al. Eds. Handbook of Pragmatics.
-Wodak,R & Meyer,M. Methods of Critical Discourse Analysis.London:Sage.
-Wodak, Ruth, ed.(١٩٨٩). Language, Power, and Ideology: Studies in Political Discourse. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Wodak, Ruth, Rudolf de Cillia, Martin Reisigl, and Karin Liebhart. (١٩٩٩). The Discursive Construction of National Identity. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wodak, R. (١٩٩٥). The discourse –historical approach. In R.Wodak and M.Meyer(eds). Methods of Critical Discourse Analysis.London:Sage:٦٣-٩٤.
-Wodak, Ruth. (٢٠٠١). The discourse-historical approach. In Ruth Wodak and Michael Meyer, eds., Methods of Critical Discourse Analysis. London: Sage.
- Wodak, Ruth and Michael Meyer, eds. (٢٠٠٩). Methods of Critical Discourse Analysis. London: Sage.
- Wodak, R. and Reisigl, M.(٢٠١٥). ١٩ Discourse and Racism. In *The handbook of discourse analysis*, ١٨.
- Wolfson, Nessa and Elliot, Judd. (١٩٨٣). Sociolinguistics and Language Acquisitions. Massachusetts: Newbury House Publishers Inc.
- Wierzbicka, Anna (١٩٨٧). English Speech Act Verbs: a Semantic Dictionary. Academic Press.
- Widdowson, H. G. (١٩٩٥). Discourse analysis: a critical view. Language and Literature, ٤(٣), ١٥٧–٧٢.
- **Widdowson, H.G. (٢٠٠٠). Linguistics. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press.**

–Widdowson, H.G. (٢٠٠٤) .Text, Context, Pretext: Critical Issues in Discourse Analysis. Oxford: Blackwell.
-Wiemann, J., R. Gravell, and M. Wiemann. (١٩٩٠). Communication with the elderly: implications for health care and social support. In Howard Giles, Nikolas Coupland, and J. Wiemann, eds., Communication, Health and Ageing. Manchester: Manchester University Press, pp. ٢٢٩–٤٢.
- Wilson, J. (٢٠١٥). ٢٠ Political Discourse. *The handbook of discourse analysis*, ١٨.
-Yuan, Y. (٢٠٠١). An Inquiry into empirical pragmatics data-gathering methods: Written DCTs, oral DCTs, field notes, and natural conversations. Journal of Pragmatics, ٣٣, ٢٧١-٢٩٢.
- Yinqi, Wu (٢٠١٧). A Study of Compliment Responses of Malaysian Chinese Undergraduate. Faculty of Languages and Linguistics University of Malaya Kuala Lumpur.
-Yule. G.(٢٠٠٠). Pragmatics. Oxford. Oxford University Press.

د–ژێدەرێن نموونە ژێ هاتینە وەرگرتن:

١–پۆژنامە:

–(خەبات، ژ(٣٢١٥)، هەینی ٢٠٠٩/٧/٣).
–(خەبات، ژ(٣٢١٨)، سێشەمە ٢٠٠٩/٧/٧).
–(خەبات، ژ(٣٢٢٤)، سێشەمە ٢٠٠٩/٧/١٣).
–(خەبات، ژ(٣٧٣٠)، یەك شەممە ٢٠١١/٣/٢٧).
–(کوردستانی نوێ، ژ(٣٦٢٤)، پێنچشەممە ٢٠٠٥/٣/١٧).
–(کۆمەڵ، ژ(٤٣٤)، شەممە ٢١/ ٧/ ٢٠١٠).
– (کۆمەڵ، ژ(٤٣٥)، سێشەمە٢٠١٠/٨/١٠).
–(کۆمەڵ، ژ(٣٥١)، شەممە ٢٠٠٨/ ١٢/٦).
–(هەولێر، ژ(١١٨٢)، چوارشەممە ٢٠١١/١١/٢).

٢–گۆڤار:

–(گولاّن، ژ(٨٦)، ١٣/٩/ ١٩٩٦).

–(گولاّن، ژ(٢٦٠)، یەك شەممە ٦/١/٢٠٠٠).

–(گولاّن، ژ(٥٥٩)، ٢٠/١٠/٢٠٠٥).

٢–دیوان:

-ئیسماعیل هاجانی، مەیدانا کۆچکان–کۆمەلە چیرۆکن، چاپا ئێکێ، چاپخانەیا هاوار، دهۆك، ٢٠٠٨.

–خالد عەلی سلێڤانی، دەرگەهێ مژی، چاپا ئێکی، چاپخانا هاوار، دهۆك، ٢٠١٠.

–صالح غازی، دەریی تەراتی–کن چیرۆك، چاپخانا زانا، دهۆك، ٢٠٠٤.

–نەجیب بالایی، ئەفسانەیا سترانێن بندەستیێ، چاپخانا هاوار، دهۆك، ٢٠٠٦.

٣–تەلەڤزیۆن:

–(دەلال، ١٧/ ٩/ ٢٠١١).

–(دهۆك، ٢٣/ ١٢ / ٢٠١١).

–(ڕوودداو، ١/١١/٢٠٢٠).

(Ktv ، ٦/١١/٢٠٢٠)

–(KTV، ١٥/٨/٢٠٢٠).

–(k٢٤، ١/١١/٢٠١٥).

– (K٢٤, ٢٤/٨/٢٠٢٠).

– (گەلی کوردستان، کەنالێ دهۆك، ٤/٣/ ٢٠١٠).

– (گەلی کوردستان، کەنالێ دهۆك، ٥/٣/٢٠١١).

–(گەلی کوردستان، کەنالێ دهۆك، ٧/٣/ ٢٠١١).

٤–ڕادیۆ:

–(دەنگی کوردستان، ١٠/٧/٢٠٠٩).

–(دهۆك، ١٨/١٠/١٩٩٢).

–(دهۆك، ٢٢/١/ ٢٠٠٩).

-(دهۆك، ٢٠٠٩/٧/١٩).
-(دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢١).
-(دهۆك، ٢٠٠٩/٧/٢٢).
-(دهۆك، ٢٠١١/٩/٢٠).

٥-گوتارێن ل مالپەرێن ئەنترنێتێ هاتینە بەلاڤکرن:

-(ئەڤ گوتارە ل سالا ١٩٩٢ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).
-(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٥ هاتییە گوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).
-(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٩ هاتییەگوتن. ژ مالپەرێ:www.komalnews.net).
-(ئەڤ گوتارە ل سالا ٢٠٠٩ هاتییەگوتن، ژ مالپەرێ:www.youtube. com).
-گوتارا مەلا مصطفی ڕێکانی، ٢٠٠٧ :www.youtube. Com .
-گوتارا مەلا مصطفی ڕێکانی، ٢٠١١ :www.youtube. Com .
- گوتارا مەلا مصطفی ڕێکانی، ٢٠١٢ : www.youtube. Com.
-گوتارا مەلا مصطفی ڕێکانی، ٢٠١٥ : www.youtube. Com.
-گوتارا مەلا مصطفی ڕێکانی، ٢٠١٩ : www.youtube. Com.

٦-کورتە فیلم:

-(کورتە فیلمێ کوردی، پایسکل، ڕزگار حسێن، ٢٠١٢، : www.youtube. Com)

٧-هندەك ژێدەرێن دی:

-دادگەها دهۆکێ،٢٠١٩/١١/٢٤.
-داگەها ڤەکۆلینان ل دهۆکێ، ٢٠١٩/١١/١٧.
-تۆمارکرنا دانوستاندنەکا نۆژدار و نەخۆشی، دهۆك، ٢٠١٩/١٢/١.
- ڕێڤەبەرییا نەهێلانا مادێن هۆشبەر ل دهۆکێ، ٢٠١٩/١١/١٣.
- گوتارا ڕێڤەبەرا قوتابخانەیا پێل، ل قەزا سێمیلێ، ٢٠١٩/١١/٧.
-وانەگوتنا مامۆستایەکێ ل قوتابخانەیا شێخان یا بنەرەت، ٢٠١٨/٣/١.